

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

2016/1–4

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST, 2017

Kiadó — Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma–Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

Szeged
www.heh.hu

Alapító

† Horváth Tibor SJ

Főszerkesztő — General Editor

CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Balogh Margit, Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár,
Érszegi Géza, Kiss Ulrich, Lakatos Andor, Mészáros István, Mózessy Gergely,
Rosdy Pál, Sill Ferenc, Solymosi László, Szabó Ferenc,
Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;*

AUSTRIA: Szabó Csaba; GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

ITALY: Molnár Antal, Németh László Imre, Somorjai Ádám, Tóth Tamás;

USA: Steven Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor

ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Publisher

VÁRSZEGI ASZTRIK

ISSN 0865–5227

Nyomdai előkészítés:

SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:

EFO Nyomda

www.efonyomda.hu

TARTALOM

TANULMÁNYOK – ESSAYS

HALMÁGYI Miklós	Sírás, mosoly és nevetés a Szent Margitról szóló középkori forrásokban <i>Crying, Smiling and Laughing in the Medieval Sources about Saint Margaret of Hungary</i>	5
TÓTH Krisztina	Esztergom megye egyházai a 14. században <i>The churches of Esztergom County in the 14th Century</i>	21
HORVÁTH István	A takarékmagtárak megszervezése az egri érseki uradalomban a 19. század első felében <i>The Foundation of the Savings Bank Granaries in the Eger Archbishopal Lordship in the First Half of the 19th Century</i>	39
GALCSIK Zsolt	„Elhatároztam, kedves szülővárosomban...”. Szécsény nagy mecénása, Dr. Haynald Lajos kalocsai bíboros-érsek <i>„I Decided in my Dear Hometown...” Szécsény’s Great Maecenas, Dr Lajos Haynald Cardinal Archbishop of Kalocsa.</i>	45
SARNYAI Csaba Máté	Az erdélyi katolikusok két háború közti helyzetének néhány interpretációja a közelmúlt történetírásában <i>Recent Historiographic Interpretations on the Interbellum-Period Situation of Catholics in Transylvania</i>	118
VASAS Ilona	Salkaházi Sára és a háborús évek <i>Sára Salkaházi and the Years of War. «Hatred Leaves Nothing, But Grief and Pain – Love Gives Comfort, and Washes Away the Tears»</i> <i>Sára Salkaházi et les années de guerre. „La haine fait deuil et douleur – l’amour console et essuie les larmes”</i>	130
CÚTHNÉ GYÓNI Eszter	Lékai Lajos: ciszterci szerzetes, rendtörténész, a dallasi ciszterci közösség egyik alapító atyja <i>Louis Lékai: Cistercian Monk, Historian of the Cistercian Order and One of the Founding Fathers of the Cistercian Community in Dallas</i>	144
NÉMETH László Imre	Adalékok a római magyar lelkészség történetéhez Harmadik rész: 1973–1999 <i>Further Details About the History of the Hungarian Parish in Rome and in Italy. Part III: 1973-1999</i>	154

FORRÁSOK – SOURCES

KONCSAG László	Naplójegyzet Gróf Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök 1915. évi vizitációjáról <i>Diary of Bishop Gustav Károly Mailáth (1864–1940, Bishop of Alba Iulia, Transylvania 1897–1938) on his Canonical Visit In 1915</i>	194
----------------	---	-----

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE
METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

BOTOS Katalin	„Az idő Isten kezében van, és az idő az igazság szövetségese.” <i>„The Time is in the Hand of God and the Time is the Ally of Truth”</i>	207
MARCHUT Réka	In memoriam Csíky Balázs	220
SOMORJAI Ádám OSB	Csíky Balázs 1978–2016 publikációi és kéziratos írásai	223
SAMODAI Éva	Sólymos László Szilveszter OSB (1920–2006)	231
Somorjai Ádám OSB	egyháztörténész méltatása és publikációi	
Szabó Márton	<i>In memoriam László Szilveszter Sólymos, OSB (1920–2006)</i>	

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK
BOOK REVIEW

SOMORJAI Ádám OSB:	<i>Törésvonalak a Mindszenty-tisztelők érvelési rendszerében. A manicheizmus veszélye Mindszenty bíboros hagiográfusainak írásaiban.</i>	
	Török Csaba: <i>Primás album</i> ; Török Csaba: <i>A szent életű bíboros.</i>	239
HORVÁTH István:	<i>A Pécsi Papnevelő Intézet uradalma.</i> (Ism.: Borsy Judit)	241
SOMORJAI Ádám OSB–ZOMBORI István (szerk.):	<i>Episcopus, archiabbas, historicus ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára.</i>	
	(Ism.: Hamerli Petra)	245

HALMÁGYI MIKLÓS

SÍRÁS, MOSOLY ÉS NEVETÉS
A SZENT MARGITRÓL SZÓLÓ KÖZÉPKORI FORRÁSOKBAN*

Ha jobban meg akarjuk érteni a középkori ember örömeit és bánatait, érdemes tanulmányoznunk az érzelemnyilvánítás, ezen belül a sírás és nevetés történetét. Hatalmas nemzetközi szakirodalom foglalkozik az érzelmek történetével,¹ de a magyar források is lehetőséget kínálnak hasonló vizsgálódásra. A sírás, mosoly és nevetés története szempontjából érdemes figyelmet fordítani a IV. Béla leányáról, Szent Margitról szóló forrásokra. Ezek a szövegek bepillantást engednek egy apácaközösség, tehát egy szűkebb embercsoport életébe. Az ország különböző részéből érkező tanúk vallomásain keresztül pedig szélesebb körök gondolkodásába, világképébe is betekintheünk. Szent Margit éle-

* Tanulmányom bővebb változata a Sírás és nevetés a korai magyar vonatkozású elbeszélő forrásokban c. előadásom írott változatában szereplő egyik gondolati egységnek. Az előadás Koszta László emlékére rendezett konferencián hangzott el, Szegeden, 2016. márc. 22-én. Jelen tanulmányom tudomásom szerint a magyar szakirodalom egyik első érzelmektörténeti elemzése magyar vonatkozású forráscsoport alapján. Ez a cikkem terveim szerint a sírás és nevetés magyar középkori történetéről készülő hosszabb áttekinthető része. Köszönet Deák Hedvig nővérnek és Klaniczay Gábornak a tanulmányhoz nyújtott tanácsokért, korrekciáért, irodalmi javaslatokért. Köszönet Orbán Imrénének, akinek szemínáriumi megismertették és megszerettették velem Árpád-házi Margit szentté avatási jegyzőkönyvét. Az angol nyelvű összefoglalás korrigálásáért Sebők Ferencnek tartozom köszönettel.

1 PUKÁNSZKY Béla: *A gyermekkor története*, 2001. 10. Lásd még: http://www.pukanszky.hu/Gyermekkor_2001/1_1_A_gyermekkortortenet_tudomanytortenete.pdf

Érzelmek történetéről általában lásd: BOUQUET, Damien – NAGY, Piroska : *Sensible Moyen Âge. Une histoire des émotions dans l'Occident médiéval*. Paris, Seuil. 2015.; Az érzelmektörténet kutatástörténeti problémájáról lásd: ROSENWEIN, Barbara H.: *Worrying about Emotions in History*. The American Historical Review 107 (2002) 821–845.

Néhány fontosabb irodalom a sírás és nevetés történetéből, a teljesség igénye nélkül:

ALTHOFF, Gerd: *Der König Weint. Rituelle Tränen in öffentlichen Kommunikation*. In: Jan-Dirk Müller, (Hg): „Aufführung” und „Schrift” im Mittelalter und früher Neuzeit. Stuttgart, Weimar 1996. 239–252.; DINZELBACHER, Peter: *Warum weint der König? Eine Kritik des mediävistischen Panritualismus*. Badenweiler 2009.; LE GOFF, Jacques: *Das Lachen im Mittelalter*. Stuttgart 2008; HALSTALL, Guy (ed.): *Humour, history and politics in late antiquity and the early Middle Ages*. Cambridge University Press, 2002; CLASSEN, ALBRECHT (ed): *Laughter in the Middle Ages and Early Modern Times*; Berlin, New York, 2010; WILHELMY, Winfried (ed.): *Seliges Lächeln, höllisches Gelächter. Das Lachen in Kunst und Kultur des Mittelalters. Sonderausstellung des Bischöflichen Dom- und Diözesanmuseums Mainz*. Mainz 2012.; VESZPRÉMY László: *A krónikás nevet – Cum vultu hilari et iocoso*. In: Körmendi Tamás, Thoroczkay Gábor (szerk.): *Auxilium Historiae. Tanulmányok a hetvenesztendő Bertényi Iván tiszteletére*. Budapest 2009. 397–404; NAGY Piroska: *A könnyek adománya: egy karizmatikus jelenség pályafutása a középkori Nyugaton*. In: Krász Lilla – Oborni Teréz (szerk.): *Redite ad cor: tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Bp. 2008. 21–35; NAGY Piroska: *Le don des larmes au Moyen Âge*, Paris 2000. (Köszönet Berend Nórának, aki fölhívta a figyelmem Nagy Piroska könyvére.)

téről a jegyzőkönyvön kívül legendák is készültek. Tanulságos ezeket összevetni a jegyzőkönyvben leírtakkal, mert a különbségekből következtethetünk arra, hogy a legenda fogalmazója miként viszonyult az érzelmek kinyilvánításához. A gondolatmenet elején célszerű röviden bemutatni a Szent Margitról szóló különböző fontosabb forrásokat.²

Alapvető forrásunk a királylány életéről szóló tanúvallomások sora. Már fivére, V. István idején kezdeményezték a szentté avatási eljárást, és már ennek során hallgattak ki tanúkat. Később Margit unokaöccse, IV. László király idején, 1276-ban a pápa követeket küldött Magyarországra, akik tanúkat hallgattak ki Margit életéről és a közbenjárására történt csodákról. Nem sokkal az események után készült forrásról van itt szó. Szentanúk tettek eskü alatt vallomásokot. Az 1276-os vallomásokot őrző ránk marad szöveg ugyan szerkesztett változat, mégis azt mondhatjuk, itt kevésbé kell a legendairó utólagos módosításával számolnunk. A jegyzőkönyv eredetijét Rómába küldték, egy másolatát pedig Margit koporsójában helyezték el. A koporsót később a török elől Pozsonyba menekítették. Onnan került elő a jegyzőkönyv másolata 1641-ben, amikor a koporsót fölnyitották. Ez a szöveg II. József idején elpusztult, a róla készült másolat másolatai maradtak fenn az utókorra.³

A vallomások alapján legendák is készültek. Az V. István kori tanúvallomások figyelembe vételével készült a legrégebb fennmaradt legenda, *Legenda vetus*. Lovas Elemér elmélete szerint Margit lelki vezetőjének, Marcellus testvérnek a munkája, aki egy időben tartományfőnöke is volt a magyarországi domonkosoknak. Elképzelhető, hogy a legrégebb legendaszöveg eredetileg a Margit üdvözüléséről hírt adó látomásokkal zárult, a sirjánál történt csodák felsorolását csak később fűzték hozzá.⁴

Ahogy fent említettem, az 1276-os jegyzőkönyv eredetijét Rómába küldték. Ez a 14. században a pápák székhelyének áthelyeződésével Avignonba kerülhetett. Ott a jegyzőkönyvet és talán régebbi legendát is felhasználva készült egy hosszabb legenda, *Legenda maior* – bizonyára Garinus de Giaco, domonkos szerzetes tollából. Ezt tévesen „nápolyinak” emlegetik.⁵ Ennek kivonata az a rövidebb legendaszöveg, – *Legenda minor* – mely Garinus neve alatt maradt fenn.⁶ A 16. század elejéről magyar nyelvű Margit-legenda is hagyományozódott ránk. Ez a Margit-szigeten élt domonkos apáca, Ráskai Lea keze írásával maradt korunkra. Ez a szöveg a latin nyelvű régi legenda és a jegyzőkönyv egy-

2 Az áttekintéshez jó anyagot jelentenek a következő munkák: KLANICZAY Gábor: *Előszó*. In: Árpád-házi Szent Margit legrégebbi legendája és szentté avatási pere. Ford. Bellus Ibolya és Szabó Zsuzsanna. Jegyzeteket írta Bellus Ibolya. Bp. 1999. 18–23 (a továbbiakban KLANICZAY 1999); KLANICZAY Tibor: *A Margit-legendák történetének revíziója*. In: Szent Margit legendái és stigmái. Bp. 1994. 51–66; DEÁK Viktória Hedvig O. P.: *Árpád-házi Szent Margit és a domonkos hagiográfia Garinus legendája nyomán*. Bp. 2005. (a továbbiakban: DEÁK 2005); Lásd még: KLANICZAY, Gábor: *Efforts at the Canonization of Margaret of Hungary in the Angevin Period*. Hungarian Historical Review. (2013) 313–340.

3 KLANICZAY 1999. 18–23; A vallomások magyar fordítását *Tanúvallomások* rövidítéssel hivatkozom. FRANKÓI Vilmos (ed.): *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*. Tomus I. 1103–1276. Budapest 1896. (= MRV); DEÁK 2005.; 13–14. 56–61. 281.

4 *Árpád-házi Szent Margit legrégebbi legendája és szentté avatási pere*. Ford. BELLUS IBOLYA és SZABÓ ZSUZSANNA. jegyzeteket írta BELLUS IBOLYA. Bp. 1999. (A kötetben *Bodog Margit élettörténete*-ként szerepel, Bellus Ibolya fordításában. A továbbiakban *Árpád-házi Szent Margit legrégebbi legendája*-ként hivatkozom.);

Quedam legenda b. Margarita de Ungaria, In: GOMBOS Ferenc ALBIN (ed.): *Catalogus Fontium historiae Hungaricae*, III. Bp. 1938; KLANICZAY 1999. 18–20; DEÁK 2005. 16. 56–61.

5 *Legenda Neapolitana*, I. 24. In: GOMBOS III. 2495. Magyar fordítása: Garinus de Giaco: Szent Margit élete. Ford. bev.: DEÁK Viktória Hedvig OP. In: Madas Edit, Klaniczay Gábor (szerk.): *Legendák és csodák. Szentek a magyar középkorból* II. Budapest. 2001. 181–234; KLANICZAY 1999. 22; DEÁK 2005. 56–68.

6 *Legenda minor*, In: GOMBOS III. 2475; DEÁK 2005. 23. 56–68.

beszerkesztett változata.⁷ A jegyzőkönyv, valamint a fennmaradt latin és magyar nyelvű legendák tanúsága lényegében egybevág, árnyalatnyi különbségekre azonban helyenként rámutathatunk az érzelemnyilvánítással kapcsolatban.

KÖNNYEK

Ami az érzelemnyilvánítást illeti, a források elsősorban Margit sírásáról tanúskodnak. Számos tanúvallomás emlékezik meg a könnyekről, melyeket a királylány különböző élethelyzetekben ontott. Ott van ezek között az alázat gyermeki megnyilvánulása. Az egyik tanú szerint a gyermek Margit sértésnek vette, amikor király lányának szólították, és sírva panaszolta el nevelőnőjének.⁸ Beszélhetünk a vallásos részvét könnyeiről. Hatéves kora körül sírva fakadt, amikor a kereszten függő Krisztus képét látta, és kérdésére elmondta neki, hogy mit ábrázol.⁹ A keresztléti áhítat később is szokása maradt.¹⁰ Hasonlóképpen könnyeket ontott, amikor Krisztus és a szentek szenvedéstörténetét hallgatta.¹¹

A fenti körülményekhez hasonlíthatóak az áhítat könnyei. Sírt, amikor a pap a szentmisen fölmutatta Krisztus testét.¹² Sírt a szentbeszéd hallgatása közben.¹³ Könnyek

7 Szent Margit élete 1510. A nyelvemlék hasonmása és betűhív átirata bevezetéssel és jegyzetekkel. Az átiratot és a jegyzeteket készítette Dömötör Adrienne és Pólya Katalin, Farkas Vilmos irányításával. A bevezetést írta P. Balázs János. Bp. 1990. <http://mek.oszk.hu/05100/05166/html/>; <http://mek.oszk.hu/05100/05166/pdf/margit1.pdf>; <http://mek.oszk.hu/05100/05166/pdf/margit2.pdf>; Szent Margit legendája. In: Érszegi Géza (szerk.): Árpád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból I. Budapest 1999; Lásd még: <http://mek.niif.hu/00200/00246/00246.htm> KLANICZAY 1999. 22–23; DEÁK 2005. 21.

8 *Tanúvallomások* I. 62. o.

9 *Tanúvallomások*, III. tanú, 72. o.; I. tanú, 62. o.; *Szent Margit legendája*, 105.;

10 A keresztléti áhítat előtt való sírás más vallomásban is megjelenik. *Tanúvallomások*, XXVIII. 162; *Szent Margit legendája*, 107.)

11 A passió felolvasása során „oly heves sírásra fakadt, hogy úgy látszott, a szíve szakad belé.” *Tanúvallomások*, XXVIII. 162; Lásd még XXX. tanú, 170; („ipsa incepit tam fortiter plangere, quia cor eius videbatur crepare.” *Monumenta Romana* 253. 260; *Szent Margit legendája* 108.

A húsvét előtti két héten „sűrű könnyhullatások közepette imádkozott”, és „néha annyi könnyet ontott, hogy veluma, mellyel könnyeit törölgette, olyannyira átmedvesedett, hogy miután kicsavarta, víz csorogott belőle.” *Tanúvallomások*, XXXI. 175. „...stabat in orationibus cum multis lacrymis, ...»...»...videbamur emat sic orantem et flentem, et vidi, quod aliquando tot lerymas fundebat, quod velum suum, cum quo sugabat illas, ita balneabatur ut postea premebat illud, et aqua exibat ex illo.»” *Monumenta Romana* 263. 264; Lásd még XXX. tanú, 170.;

Könnyhullatás között hallgatta a szentek életét. (*Tanúvallomások*, XVII. 137.) Az egyik vallomásból nemcsak azt tudjuk meg, hogy Margit sírt a vértanúk szenvedését hallva, hanem azt is, hogy szívesen hallgatta a szenvedéstörténeteket, és vágyott rá, hogy szenvedjen és meghaljon Krisztusért. (*Tanúvallomások*, XXXVI. Uo, 186.)

12 V. István lányának, Erzsébetnek vallomása szerint Margit „sokáig sírt”, amikor Krisztus testét felmutatták. Egy másik vallomás szerint a pénteken, amikor a pap Krisztus testét felmutatta, Margit olyan hangosan zokogott, hogy „még a kívül lévők is hallhatták.” *Tanúvallomások*, V. 83.; XIII. 116. o.;

„Amikor a sororok áldozásra készültek, Boldog Margit a földre vetette magát, és sűrű könnyhullatással várta s vette magához Krisztus testét”. Áldozás után „egész napon át a vesperásig sírdogált, és szinte semmit nem evett, és jobban szerette könnyet hullatni, mint enni.” *Tanúvallomások*, XIII. tanú, 115.116.; Lásd még XXX. tanú, 170.

13 *Tanúvallomások*, XXI. 148.; Nagy ünnepek bejelentésekor „könnyezve és imádkozva a földre borult” *Tanúvallomások*, III. tanú, 74. Lásd még III. 78. o.; I. tanú, 63. o.; „... pénteken mindig sűrű könnyhullatások közepette énekelt...” XIII. tanú, 124. o.; *Margit legendája* 126.

között imádkozott.¹⁴ Könnyeit hullatta, mikor a priorissza engedélyével nagycsüörtökön megmosta a nővérek lábát.¹⁵

Hivatása féltése folytán is hullatott könnyeket. Apácatársai vallomása szerint Margit sokat sírt, amikor férjhez akarták adni Csehország királyához.¹⁶ Amikor a priorissza Margit egészségét féltve nem akarta neki megengedni, hogy bőjtöljön, Margit sírva fakadt, míg végül megkapta az engedélyt.¹⁷

Az együttérzés könnyeiről is olvashatunk a vallomásokban. Margit sírt, amikor szenvedőket látott, vagy amikor apácatársait gyász érte. Az ide vonatkozó vallomások azért is fontosak, mert ezekben a többi apáca sírásáról is hírt kapunk. Ők azonban saját fájdalmuk következtében fakadtak könnyekre, Margitot pedig az együttérzés hatotta meg.¹⁸ A sok sírás nem maradt testi következmény nélkül. Az egyik tanú szerint „a rengeteg könnyhullatásról arcbőre is eldurvul...”¹⁹

Legrégibb legendája szerint Margit sírt, amikor apja, IV. Béla és fivére, V. István között kitört a háború. A legendaíró zsoltáridézettel érezteti Margit fájdalmát: „könyve volt a kenyere”.²⁰ A magyar nyelvű legendája szerint sírt és bőjtölt a békéért.²¹ A tanúvallomásokot tartalmazó jegyzőkönyvben nem találtam ide vonatkozó visszaemlékezést, még Marcellus testvér vallomásában sem, pedig valószínűleg ő írta a legrégebb legendát Szt. Margitról.²² Szem előtt kell azonban tartanunk, hogy a jegyzőkönyv töredékesen maradt ránk.

A fent említett példák többségében megmutatkozik az a jelenség, amit Nagy Piroska a *conpunctio* kifejezéssel jelöl. A *conpunctio* – a „szív belső nyilallása” – az a fajta töredelem, „mely a bűnbánatból ered, ám átalakul az Isten és az égi javak utáni szereteté, vágyakozássá.” Nagy Szent Gergely két *conpunctio*t különböztetett meg. Az egyik a folyamat kezdetén jelentkezik, és a bűnbánatból, az Istentől való félelemből ered. A másik a lélek megtisztulása után tapasztalható. Ez az Isten utáni vágyból fakad.²³ Figyelemre méltó, hogy Szent Margit esetében valamely konkrét bűn megbánásával összefüggő könnyekről nem szólnak a tanúvallomások. Olyan esetről tudunk, amikor Margit leborulva bocsánatot kért egy nővértől, aki már három napja nem szólt hozzá. Arról azonban nem beszél a forrás, hogy Margit tényleg megbántotta volna korábban az illetőt, és ebben

14 Uo. VI. 88. 89. o.; VII. tanú, 96. o.; VIII. 98.; IX: 101.; XIII. 116; XV. 132.; XVII. 136.; XVIII: 139; Szent Margit legendája 107–108.

15 Tanúvallomások, XIII. tanú, 116.; Szent Margit legendája, 108.

16 Tanúvallomások, III. tanú, 73.; XXX. tanú. (*Monumenta Romana*, 259,

17 Tanúvallomások, VII. tanú, 96. o.

18 Amikor testi fogyatékosokat látott, „sírva fakadt, s hálát adott Istennek, így szólván: »Uram Istenem, ezt tehetted volna velem is.«” Uo. XXXI. 174.; „»ipsa flebat et reddebat gratias Deo, dicens: 'Domine Deus, sic potuisti facere de me'»” *Monumenta Romana* 263; Szent Margit legendája 122.;

Amikor „valamelyik soror az egyik szülője halálát siratta, Margit szűz vele együtt sírt, mintha saját rokona lett volna, aki meghalt.” *Tanúvallomások*, XII. tanú, 112.; Szent Margit legendája, 116.

Margit végigjárta a hálótermet, „s figyelte, nem nyöszörög-e valamelyik soror, s mikor hallott valamit, odament a sírőkhöz s megkérdezte, kívánnak-e valamit...” *Tanúvallomások*, XXI. tanú 148.; Lásd még XXXII. 177.

19 Tanúvallomások, XXVIII: 164.

20 Árpád-házi Szent Margit legrégebb legendája 37. 310. o. 24. jegyzet: Zsoltárok 42 (41), 4.

21 Szent Margit legendája 129–130.

22 Marcellus és Olimpiades, Margit nevelője egyébként megemlékezik Margit életével összefüggő politikai mozzanatokról, mint a cseh királlyal vagy a nápolyi királlyal való házasság terve vagy a tatárok újbóli bejövételének híre. *Tanúvallomások* XIV. XXXVIII. 124. 192. o.

23 NAGY 2008. 26.

a történetben könnyhullatásról sem esik szó. Egy további vallomás szerint Margit attól kért bocsánatot, aki őt megbántotta.²⁴

Nagy Piroska szerint a könnyek a személyes vallásosság kifejeződései voltak, a „bűnbánat szentségének interiorizált változataként” jelent meg a könnyek adománya. Ez a személyesség pedig azzal a veszéllyel járhatott, hogy valaki fölöslegesnek tekinti a felszentelt pap szolgálatát.²⁵ Margit esetében rámutathatunk arra, hogy a szentbeszéd során és Krisztus testének felmutatásakor is ontott könnyeket. A személyes vallásosság tehát nála semmiképpen sem ment olyan szélsőséges irányba, hogy nélkülözte volna a pap szolgálatát, az Egyház szerepét.

A Margit halála után történtek elbeszélése figyelemre méltó példa lehet arra, miként viszonyultak a halálhoz, hogyan gyászoltak. Miután Margit meghalt, Marcellus testvér vallomása szerint „oly szép és ragyogó volt az arca, hogy” az esztergomi érsek így szólt az apácákhoz: „Nem kell sírnotok e soror fölött, mert már látszik rajta föltámadásának ígérete.”²⁶ A legrégebb legendában az esztergomi érsek, a váci püspök, és a budai prépost a csodás jel hatására hasonló szavakkal vigasztalják a síró szerzeteseket és apácákat, „bár a nagy áhítattól az ő könnyeik is záporoztak”.²⁷ A magyar nyelvű legenda még fokozottabb fájdalmat tár elénk: „Mikoron az érsek látta volna a szororoknak és frátereknek nagy keserűséges sírásukat, rívásokat, ordításukat Szent Margit asszonynak halálán, jól lehet az érsek sem tűrheti vala, mind az övele valókkal, siralom nélkül az ő nagy ájtosságuknak miatta, mondván...”²⁸ Itt következik a fenti forrásokhoz hasonló szövegű vigasztalás. „Nem kell tinéktek sírnotok az örök királynak leányán, de inkább örülnötök kell. Mert immár a mennyei örök örökségnek jutalmát ötet vennie nyilván látjuk és az utolsó feltámadásnak dicsőségét látjuk őrajta lenni.”²⁹ A legendák tehát felfokozott fájdalomkitörést jelenítenek meg. Ezt enyhíti a vigasztalás: Margit eljutott az üdvösségre.

A mai európai kultúrájú ember számára idegenül hat az gyakori sírás, amivel a 13-14. századi forrásokban találkozunk. A kor lelkisége szerint azonban a szentséghez hozzátartozott a „könnyek adománya”.³⁰ A fentiek ismeretében figyelemre méltó, hogy a Szent Margitról szóló forrásokban nemcsak könnyekkel, de mosollyal, sőt nevetéssel is találkozunk. A továbbiakban ezeket a szövegeket vizsgálom.

24 „... ha az egyik soror Margitot megbántotta valamivel, nem várta, hogy az illető megkövesse, hanem ő maga, Szent Margit ment oda hozzá, s megalázkodván kérte bocsánatát, noha neki kellett volna megtennie azt. *Tanúvallomások XXI.* 147; XXX. 171.

25 NAGY 2008. 33–34.

26 *Tanúvallomások*, XXXVIII. 193. o.; *Monumenta Romana* 279. o. „...erat tante pulchritudinis et splendoris in facie, quod dominus Philippus, tunc archiepiscopus Strigoniensis dixit, presentibus episcopo Vacienſi preposito Budensi: 'Non debetis plorare super istam dominamquia iam videtur habere principium resurrectionis sue.'”

27 *Árpád-házi Szent Margit legrégebb legendája* 39–40.

28 *Szent Margit legendája* 173.

29 *Szent Margit legendája* 173.

30 DEÁK 315. 339–340; NAGY 2008. 21–35; Uő: 2000. 400–401.

MOSOLY ÉS NEVETÉS

Lássuk először a **jegyzőkönyv** adatait a mosolyról és nevetésről, hogy aztán összevethessük a legendák megfogalmazásával!

Margit szentté avatását előkészítő kihallgatások során az egyik tanú, Katalin úrnő a következőket vallotta a királylányról és magáról. Mindketten a skapuláréjukban vittek húst a konyhára. Katalin skapuláréja bemocskolódtott a hústól, Margiténak a vallomás szerint semmi baja sem lett. Katalin így folytatta tanúságát: „...erre nagyon elszomorodtam, s meg is haragudtam rá, mintha csak ő lett volna az oka, ő pedig elnevette magát, s így szólt hozzám: »Miért haragszol? jól tudom, mire gondolsz«, s elmondta nekem tőviről hegyire, ami a fejemben járt.»³¹ A nevetés itt áldozatos jócselekedetet kísér. Margitnak talán a harag és szomorúság elűzése is célja lehet, és talán az is, hogy őt magát ne csodálják. Katalin vallomása azért is érdekes, mert Margit nevetésének említése előtt más apácák nyoszörgéséről, sírásáról beszél, akiknek panaszára Margit odafigyel. A nevetős történet után Margit sírásáról is szól, saját magáról pedig a szomorúságot és a haragot vallja. Olyan tanúvallomást olvashatunk tehát, mely bővelkedik az érzelemnyilvánításokban, létszerű bepillantást ad a szigeti apácák érzésvilágába.

Margit mosolyáról Benedicta úrnő vallomásában is olvassuk. Eszerint Margit ismételtén hívta Kinga nővért, hogy segítsen kivinni a vízesedényt, amiben az apácák a kezüket mosták. „... miközben az edényt kiürítették, Kinga soror a vizet Margit soror mellére loccsantotta, ő pedig elmosolyodott, s így szólt: »Jó soror, miért tetted ezt?« S akkor Kinga soror otthagya őt.” Az elbeszélő, Benedicta szemtanúja volt az esetnek.³² A latin szövegben ezt olvassuk: *cepit ridere*, ami így is fordítható: nevetni kezdett.

Jolent úrnő vallomását olvashatjuk. Eszerint Margit a hosszú imádság közben összeesett, és halottnak látszott. Jolent odahívta Margit magisztráját, Olimpiadészt. Mire odaértek, Margit fölkel. Olimpiadész korholta őt: „Mit csinálsz, meg akarod ölni magad?” Jolent pedig így szólt: „Miért ijesztetted meg ennyire engem?” Jolent vallomásában így emlékezett vissza Margit válaszára: „Margit mosolyogva megfogta kezemet, s ezt mondta. »Ne aggódj, hiszen csak kis ideig voltam így.«”³³

Margit azonban más okból is tudott mosolyogni. A jegyzőkönyv szerint megkérte Judit nővért, tanítsa őt az imáira. Amikor Judit kérdezte Margitot, „»Mit imádkozol?« S ő akkor mintha nevetett volna, és elment; nem akarta nekem elmondani, pedig láttam, hogy többet imádkozott, mint én.”³⁴ Ebben a történetben az imádság misztikus öröme találunk példát. A tanú bizonytalanul fejezi ki magát: „quasi ridendo”, „mintegy nevetve”. Talán a földöntúli öröm érzése az, amit Judit nővér földi szavakkal próbál bizony-

31 *Tanúvallomások*, XXI. 148.; „et cepi multam contristari et irasci, quasi circa ipsam sanctam Margaretham, et illa cepit ridere et dixit mihi: 'Quare est irata? ego scio bene, quid cogitas', et totum illud, quod cogitabam, dixit mihi.” *Monumenta Romana*, 241.

32 *Tanúvallomások* VII. tanú, 96. o.; „... et dum evacuarent illud vas, dicta soror Chinga sparsit aquam super pectus dicte sororis Margarethe, et ipsa cepit ridere, dicens: «Bona soror, quare fecisti hoc?» et tunc illa soror Chinga recessit ab ea.” *Monumenta Romana*, 195.

33 *Tanúvallomások*,... III. tanú, 75. o.; „«Quid facis, tu vis te interficere? 'Qualiter meg turbasti?' et ipsa virgo Margaretha subridens cepit manum meam dicens: 'Noli turbari, quia parum steti sic'.” *Monumenta Romana* 178.
Szent Margit legendája 127.

34 *Tanúvallomások*, XVIII. 138-139.; A fordításban hozott mosolygott szót nevetetre változtattam: ridendo. „«... 'Quid oras?' Et ipsa quasi ridendo ibi transibat, et nolebat mihi dicere, et videbam, quod plus oraret quam ego.»” *Monumenta Romana* 232.

talantul leírni. Az egyik vallomás szerint: „Amikor imái végeztével előjött, oly gyönyörű volt azt arca, hogy nem is mertünk reátekinteni.”³⁵

A jegyzőkönyvben egy Margit nevű apácahölgy vallomásában is szerepel a nevetés, ez azonban gúnyos nevetés, kinevetés. Ez a Margit Szent Margit testvérének, Annának volt a lánya. Elbeszélése szerint, amikor Margit királylánynak az imádság közben kiugrott a vállcsontja, a sororok orvosságot kerestek. Margit, a tanú így emlékezett: „... zúgolódni kezdtem magamban, mi dolog az, hogy eme apáca gyógyítása körül ilyen nagy hűhót csapnak, és szinte gúnyosan nevetgélve mondtam ezt magamban.” Erre fájdalmat kezdett érezni a vállában. Bocsánatot kért Margittól, a királylánytól, aki így szólt: „Az Úr bocsásson meg neked.” Mire a tanú megszabadult a fájdalomtól.³⁶ Anna lányának, Margitnak a viselkedése a gúnyt, talán az irigységet tükrözi. Szent Margit rokona volt, maga is királyi vérből való. Nem volna meglepő, ha irigységet érzett volna afölött, hogy Béla király lánya körül izgatottan sürgölődnek, amikor kiugrik a vállcsontja. A tanúnak, Anna lányának ugyanaz a testrésze kezdett el fájni, ami Margit királylánynak.

A fenti történetben nevetgélésről olvasunk, bár a tanú a vallomása szerint csak magában nevetgélt. Erzsébet nővér, V. István lánya is megemlítette ezt az esetet: „Maga Margit mesélte nekem, hogy ez a fájdalom akkor keletkezett, midőn kinevette Boldog Margitot.”³⁷ Erzsébet tehát nem „magában nevetésről” beszélt, bár lehet, hogy csak az egyszerűség kedvéért fogalmazott így.

Két fiatal rokon magatartása állítódik szembe a következő visszaemlékezésben. V. István lánya, Erzsébet az elbeszélő, ő is vallomást tett nagynénje életéről. Saját magáról azt mondta, kislány volt, Margit pedig kilenc vagy tíz éves lehetett a történet idején. Erzsébet odament Margithoz, „nevetve és vigasztalva őt, s mikor megérintettem a hátát, éreztem a ciliciumot, de ő így szólt: »Hagyjál.«”³⁸ A nevetést itt aligha helyteleníthetjük, hiszen egy kislány vidámságáról van szó. Az unokahűg nevetése azonban döbbenetes ellentétbe kerül Szent Margit szigorú, vezeklő életformájával. Hogy Erzsébet mennyire határozta meg pontosan Margit életkorát, afelől lehetnek kétségeink. A két rokon között ugyanis 13 év különbség lehetett. (Erzsébet a kihallgatás idején – 1276-ban 21 évesnek mondta magát, Margit pedig 1242-ben született.) A gyermek Erzsébet így aligha vigasztalhatta a kilenc vagy tíz éves Margitot, a 16 éves Margitot inkább. Az egyik vallomás szerint Margit 12 éves korától hordott ciliciumot,³⁹ másik szerint „úgy hétesztendős lehetett”, amikor viselni kezdte.⁴⁰

Akadnak tréfás történetek is apácák vallomásai közt. Amikor Margit meséli Marcellus testvérnek, a tartományfőnöknek, hogy milyen magas volt a víz, Marcellus nem hitt neki.

35 Uo. XXXIII. 180.

36 *Tanúvallomások*,... IV. tanú, 81. o.; „...et ego testis incepti dicere inter me quidem hoc, quod de religiosa ista habetur tanta cura pro istis medicinis, et quasi deridendo inter me hoc dicebam, et statim dolorem magnum incepti habere in spatula mea in eo loco, habebat illa, et tunc incontinenti ivi ad pedes illius virginis Margarethe, et ei dixi, sicut cogitaveram, et quod evenerat mihi, dicendo meam culpam, et quod parceret mihi, et statim dicta virgo Margaretha dixit: 'Dominus parcat tibi', et statim liberata fui.” *Monumenta Romana* 18–183.

Szent Margit legendája 124. „... mintegy megnevetvém...”; Uo. 164.

37 *Tanúvallomások*,... V. tanú, 86. o. „Ipsa Margaretha dixit mihi, quod deridendo beatam Margaretham illud malum evenerat sibi.” *Monumenta Romana* 187.

38 *Tanúvallomások*,... V. tanú, 84. o. „... ibam ad eam ridendo et solatiando, et quando ponebam manum ad dorsum eius, sentiebam cilicium, et ipsa dicebat: 'Fac te retro'.” *Monumenta Romana* 185.

39 *Tanúvallomások*,... IX. 102. XIV. 123.

40 *Tanúvallomások*,... XII. 110.

Margit szerette volna, hogy Marcellus lássa, ő igazat mondott. Margit imádságára ezután a Duna annyira megáradt, hogy Marcellusnak fakorlátan keresztül kellett bemennie a káptalanházba.⁴¹ Egy alkalommal egy domonkos testvér beszédet tartott Margit és más nővérek előtt. A gyermek Margit szívesen hallgatta a beszédet, és kérte a szerzetest, hogy ne menjen el. Amikor a szerzetes útra kelt, Margit imájára eltörött a szekere, így kénytelen volt visszafordulni.⁴² Egy hasonló történetben Margit imájára eső tartja vissza a vendégszerzeteseket a veszprémi Szent Katalin monostorban.⁴³

Még mindig a jegyzőkönyv adatainál maradván emléksünk meg egy világi ember vallomását is, mely figyelemre méltó adalék a sírás és nevetés történetéhez. Irichbeli Miklós tanúságában ugyanis a sírás és nevetés egyszerre jelenik meg. A tanú szerint a Káta nemzetség belülről Petrucius súlyos beteg volt, úgy feküdt az ágyában, mint egy darab fa. Álmában megjelent neki Szent Margit. Fölszólította, hogy keljen föl, és jöjjön el az ő sírjához. Az imént még beteg ember fölkelt az ágyából. „... amikor fiai meglátták ezt, egyikük nevetett, másikuk sírva fakadt...”⁴⁴ Itt tehát a váratlan öröm váltja ki az ellenétes viselkedést.

A fentiek során a jegyzőkönyv adatait tanulmányoztuk, mely a leghitelesebb adatokat őrizheti Szent Margitról és társairól. Most lássuk, milyen adatokat kínál az érzelemnyilvánításról Szent Margit legrégebb legendája, a **Legenda vetus**. A királylányt a következőképp jellemzi „Arcáról ugyanis kedvesség sugárzott, s olyan kegyelemteli, érett komolyság volt a tekintetében, hogy szinte soha nem lehetett észrevenni, hogy szigorú vagy gyengéd szavak megváltoztatják: lesújtják vagy felemelik őt. Szükszavú volt és szeretett hallgatni. Sohasem tört ki hangos nevetésben...”⁴⁵ A *Legenda vetus* tehát hangsúlyozza, hogy Margit nem nevetett hangosan. Hasonlóan jellemzi, mint ahogy Sulpicius Severus Szent Mártont: senki sem látta haragosnak, de nevetni sem látta senki. Mennyei derű volt az arcán.⁴⁶ Amit a *Legenda vetus* Szt. Margitról ír, összhangban van azzal, ami a tanúvallomásokból is kiderül a királylányról, de a konkrét megfogalmazáshoz toposzszerű fordulatot használt föl a legendaíró. Margitnak azt a tulajdonságát, hogy nem nevetett hangosan, talán azért is hangsúlyozta a legenda, mert más fiatal apácák körében, akikben

41 *Tanúvallomások*,... VII. tanú, 97. o.; XIV. 127–128. XXXVIII. (Marcellus) 194–195.

42 *Tanúvallomások*,. I. tanú, 65. o. Olimpiadész soros vallomása két domonkos szerzetest említ, XIV. Uo. 122. o.; *Szent Margit legendája* 145.

43 *Tanúvallomások*, XIV. 126.

44 *Tanúvallomások*, LXXV. 254.; *Szent Margit legendája* 164.; „...et quando pueri sui hoc viderunt, aliqui ridebant, aliqui flebant...” *Monumenta Romana* 334.

45 *Árpád-házi Szent Margit legrégebb legendája és szentté avatási pere*, 30.

GOMBOS 2010. „... numquam se in risum excussum resolvens...”

46 „Nemo umquam illum vidit iratum... nemo ridentem; unus idemque fuit semper; caelestem quodammodo laetitiam vultu praeferebat extra, naturam hominis videbatur.” Sulpicius Severus: *Vita Sancti Martini*. Szerk. Havas László. 27, 1. In: Ókeresztény latin írók. Redegerun: Ladislaus Havas et Emericus Tegye. Debrecen 2003. 440; Sulpici Severi vita sancti Martini episcopi et confessoris, <http://www.thelatinlibrary.com/sulpiciuseverusmartin.html>; Sulpicius Severus on the Life of St. Martin. Transl. and Notes by Alexander Roberts, <http://www.users.csbsju.edu/~eknuth/nprf2-11/sulpitium/lifeofst.html> ; „Soha senki sem látta haragosnak vagy indulatosnak, de szomorkodni vagy nevetni sem. Mindig ugyanolyannak tűnt: valami mennyei öröm áradt el az arcán, amelyről látszott, hogy nem az emberi világból jön.” Sulpicius Severus: *Szent Márton élete*, 27. fejelet. (Ford. Borián Előd és Reichardt Ábá. A vonatkozó fejezet Reichardt Ábá fordítása.) In: Sulpicius Severus: *Szent Márton. Élete – Levelek – Dialógusok*. Bevezető és jegyzetek Dejcics Konrád. Pannonhalmi Főapátság 2016. 68. o.

nem volt ilyen nagy a hivatástudat, előfordult a nevetés.⁴⁷ A legendairó a komolyság erényével mindenesetre olyan tulajdonságot hangsúlyoz, melyre már Szent Benedek is felhívja a figyelmet regulájában.

Margit nevetéséről ez a legenda később sem szól, összhangban a fenti jellemzéssel. Olvashatunk azonban benne Margit mosolyáról. Olyan történetről van szó, melyet a fennmaradt vallomások nem tartalmaznak. Egy alkalommal négy nővér lázas beteg volt. Marcellus testvér, a provinciális „egy kissé évődve ugyan, de illő tisztelettel” felszólította Margitot, hogy imádkozzék a beteg nővérekért. „»Hogy van az, soror Margit úrnő, hogy gyenge sororjaidat ilyen súlyos betegség gyöttri? Hol van a te irgalmad? Menj, siess és máris imádkozz értük kitartóan, hogy az Úr könyörüljön rajtuk és adja vissza egészségüket!« Margit pedig szokásához híven szemérmesen mosolyogott és nem szólt semmit.” A provinciális távozása után elment „imakamrácskájába”. Másnapra a beteg nővérek meggyógyultak.⁴⁸ A legenda szövege szerint tehát jellemző volt Margitra a szemérmes mosoly. Felfigyelhetünk azonban egyébre is. A tartományfőnök dorgáló szavaiban iróniát érezhetünk. Parancsoló modorban, szigorúan szól Margithoz, de a parancsával elismeri, hogy a királylány imájára gyógyulások történhetnek, vagyis szentnek tartja Margitot. A királylány mosolya talán arra utal, hogy ő is érezte a tréfát Marcellus szavaiban, tudta, hogy az Isten csodát tud tenni a közbenjárására. Utalhat arra is a mosoly, hogy a reménytelennek látszó helyzetből is lehetséges a kiút, de nem ő teszi a csodát, hanem az Isten. A *Legenda vetus*ban tehát megjelenik Margit „szokásos” mosolya, a tanúvallomásokban levő nevetős, mosolygós jeleneteket azonban ez a legendaváltozat nem tartalmazza.

A külföldön készült **Legenda maior** nagyrészt a tanúvallomásokat dolgozza föl. Tethetünk benne bizonyos változtatásokat a jegyzőkönyv szövegéhez képest.⁴⁹ A mosoly és nevetés tekintetében is hozhatunk példát változtatásra.

Fentebb már említettem, hogy az egyik vallomás szerint Kinga soror és Margit sororok vizet vittek, és Kinga Margit mellére loccsantotta a vizet, Margit pedig „*cepit ridere*”, és így szólt: „»Jó soror, miért tetted ezt?«” A *cepit ridere* szókapcsolat a szövegösszefüggés alapján így is fordítható, hogy mosolyogva, de a *ridere* azt is jelenti, hogy nevetni. A fenti történetet a *Legenda maior* is elbeszéli, de jegyzőkönyvben álló „*cepit ridere*” szókapcsolata helyett a *Legenda maior*ban ez áll: *subridens*.⁵⁰ Ez már egyértelműen azt jelenti, mosolyogva.

Felmerül a kérdés, hogy a legendairó a jegyzőkönyvben levő *ridere* szót vajon tudatosan finomította-e a *subridens*-re. A *Legenda maior* a fenti jeleneten kívül két másik

47 Margit szentté avatását előkészítő kihallgatások során Marcellus testvér azt nyilatkozta, hogy egy alkalommal az apácákat a szilencium súlyos megszegésén kapta. Arról nincs szó, hogy pontosan miben nyilvánult ez meg. Margit a maga számára ugyanazt a büntetést kérte, amit Marcellus a vétkes nővérekre kiszabott, bár ő nyilván ártatlan volt. *Tanúvallomások*, XXXVIII. 191.

48 „... cum vultuositate quadam reverenter tamen,...” „At ille pudice ut solebat subridens...” GOMBOS III. 2019.; „Margit pedig szokásához híven szemérmesen mosolyogott...” Árpád-házi Szent Margit legrégebb legendája, 43. o.; Szent Margit legendája, 145–146.; Marcellus vallomásának fennmaradt változatában ez a történet nem szerepel. Megvan azonban, hogy Marcellus egy beteg frátert küld Margithoz, hogy gyógyítsa meg imáival a frátert. Margit mosolyáról itt nincs szó. *Tanúvallomások*, XXXVIII. (Marcellus) 194.

49 Deák Hedvig könyvének 3 fejezetében találunk példákat arra, hogy a *Legenda maior* írója módosít a jegyzőkönyv szövegén. DEÁK 2005.

50 *Legenda Neapolitana*, I. 24. „Et dum vas evacuetur, turbata sparsit aquam super pectus virginis Margarite. Ac virgo Margarita patienter sustinens iniuriam, sororem in spiritu bonitatis clementer corripuit, subridens et dicens: «O bona soror, quare hoc fecisti?» ...” GOMBOS III. 2495.

helyen is a *subridens* szóval jellemzi Margitot. Az egyik elbeszélésnek a jegyzőkönyvben olvasható változatában is a *subridens* szerepel. A jegyzőkönyv megfelelő részében, ahogy azt már fentebb taglaltunk, Jolent úrnő vallomását olvashatjuk. Eszerint Margit a hosszú imádság közben összeesett, és halottnak látszott. Jolent odahívta Margit magisztráját, Olimpiadészt. Mire odaérték, Margit fölkel. Olimpiadész korholta őt: „Mit csinálsz, meg akarod ölni magad?” Jolent pedig így szólt: „Miért ijesztettél meg ennyire engem?” Jolent vallomásában így emlékezett vissza Margit válaszára: „Margit mosolyogva megfogta kezemet, s ezt mondta. »Ne aggódj, hiszen csak kis ideig voltam így.«”⁵¹ A *Legenda maior* lényegében átveszi a jegyzőkönyv híradását, ám a királylány mosolyát megtoldja egy jelzővel: Margit „*dulciter subridens*”, tehát édesen mosolyogva válaszol.⁵² A *dulciter* kifejezést másutt is használja Margit beszédének jellemzésére a nagyobbik legenda.⁵³

Egy másik történet szerint Margitnak imádság közben tűz tűnik föl a feje fölött. A jegyzőkönyvben erről Ilona nővér tett vallomást. Amikor figyelmeztette Margitot, hogy tűz van a fejénél, Margit „kezét a feje fölé emelvén megtapogatta feje tetejét”, majd pedig kérte Ionát, hogy senkinek se szóljon.⁵⁴ Itt tehát nincs szó mosolyról. A *Legenda maior* megfelelő részében azonban Margit „*subridens paululum*”, kissé mosolyogva nyúl a fejéhez.⁵⁵ A két változat közt más különbséget is találunk. A jegyzőkönyvben Ilona azt vallotta, hogy az eset télen történt, de a hónapra nem emlékezett. A *Legenda maior* Advent valamelyik estéjére helyezi a csodát.⁵⁶

A *Legenda maior* egy esetben használja a *ridendo* kifejezést Margit jellemzésére. Ebben a történetben Margit kedvesen figyelmezteti egyik társát. A történet egyik hőse Petronella novicia, aki az atyai házban hagyott ruháira gondolt vissza. Szent Margit mosolyogva (nevetve?) szólt hozzá. („... ridendo dulciter dixit illi.”) „Ó kedves Petronella, már szerfölött szép vagy. Vajon sokkal szebbnek tűntél a magad számára a világi ruhákkal és ékességekkel?” Petronella elszégyellte magát, és felhagyott a hiú gondolatokkal.⁵⁷ Ez a történet lényegében a jegyzőkönyvben is szerepel egy Margit nevű apáca vallomásában, ám ott az elbeszélő nem mondja el, mit gondolt magában Petronilla. A vallomás szerint „Margit szűz az esti étkezés közben magához hívatta Petronilla sorort”, és „ezt mondta neki: „Szép lennél azokban a ruhákban s e világi cífraságokban, melyekről álmodoztál?” Petronilla pedig elszégyellte magát. Magának Petronillának a vallomása azonban nem maradt ránk.”⁵⁸

A jegyzőkönyv ránk maradt változata tehát nem szól mosolyról ennél a történetnél, a *Legenda maior* azonban igen. Mivel a jegyzőkönyv töredékben maradt ránk, elképzelhető, hogy egy fent nem maradt vallomás hozta a nevetést ennél a történetnél is, és a legenda-

51 *Tanívallomások*, III. tanú, 75. o.; „Quid facis, tu vis te interficere? 'Qualiter meg turbasti?' et ipsa virgo Margaretha subridens cepit manum meam dicens: 'Noli turbari, quia parum steti sic'.” *Monumenta Romana* 178.

Szent Margit legendája 127.

52 *Legenda Neapolitana*, I. 36. (GOMBOS III. 2503), „dulciter subridens”

53 *Legenda Neapolitana*, I. 48

54 *Árpád-házi Szent Margit...* XI. 109–110. *Monumenta Romana* 208.

55 *Legenda Neapolitana*, I. 39. (GOMBOS III. 2504. o.) „subridens paululum”; A magyar nyelvű legenda is elbeszéli a csodát, de ott nem szerepel sem a mosoly, sem az esemény hónapjának megnevezése.

56 *Legenda Neapolitana*, I. 39. (GOMBOS III. 2053. o.) „Quadam etenim nocte in adventu Domini...”

57 „...tenuit manum eius ac ridendo dulciter dixit illi: «O Petronella carissima, es iam nimis pulcra, nunquid apparuisti tibi multum pulcra vestimentis et hornamentis mundani?»” *Legenda Neapolitana* I. 54. GOMBOS III. 2511–2512.

58 *Árpád-házi Szent Margit* VI. tanú, 90. o. 314. o. 58. jegyzet; *Monumenta Romana* 191.

író abból a teljesebb szövegből vette át. Petronella történetében a kedélyes megszólítás és nevetés a feddés szigorúságát enyhítik. Kedélyességével Margit arról is eltereli vele a figyelmet, hogy lélekelelő képessége van. A *ridendo* kifejezés használata azt mutatja, hogy a *Legenda maior* szerzője nem tartózkodott következetesen attól, hogy a *ridere* szóval jellemezze Margitot. Ám ebben az esetben a *ridendo* mellett szerepelteti *dulciter*, 'édesen' jelentésű határozót. Így szelíd, illedelmes nevetést, – mosolyt? – képzelhetünk magunk elé.

Ezzel a szelíd nevetéssel szembeállítható a *Legenda maior* szövegében a hiteltlenséget kísérő gúnyos nevetés, a másik ember kinevetése. Felfigyelhetünk rá, hogy a vonatkozó történet jegyzőkönyvben levő változata miként különbözik a *Legenda maior* megfogalmazásától.

A jegyzőkönyvből is kiderül, hogy egy összeomló ház maga alá temetett egy kislíút, majd, miután Margithoz fohászokodnak, a gyermek életre kelt.⁵⁹ A jegyzőkönyvben a tanúk nem beszéltek arról, hogy az emberek nevettek volna az élettelennek látszó fiú körül. Az egyik tanú szerint azonban az emberek meglehetősen részvétlenül nyilatkoztak a gyermek állapotáról: „Akkor fog föltámadni, amikor azok, akik már hét esztendeje meghaltak.”⁶⁰ A *Legenda maior* szerzője némileg másképp adja elő a történetet. Mielőtt még az anya imádkozna gyermekéért, valaki megjegyezte az ott állók közül, hogy a gyermek föl fog kelni. Erre mások kinevették. „Tudjuk, hogy föl fog támadni a feltámadáskor, az utolsó napon.”⁶¹ Ez utóbbi mondatot bibliai eredetűnek érzem. Az Evangéliumban, amikor Jézus Lázár halála utána Lázár testvéréhez, Mártához érkezik, így vigasztalja: „Feltámad testvéred.” Márta nem érti Jézus szavait. „Tudom, hogy feltámad – mondta Márta – majd a feltámadáskor, az utolsó napon.” Jézus azonban Lázár közeli feltámadására utal, hamarosan életre is kelti barátját.⁶² Az Evangéliumban Márta tanúságot tesz a hitéről, de nem fogja fel, hogy Jézus akkor és ott fel tudja támasztani Lázárt. Szt. Margit nagyobbik legendájának szerzője úgy tűnik, a bibliai Márta szavait emeli be az elbeszélésébe.

Ahogy a legendairó bibliai mondatot ad a kételkedő emberek szájába, úgy nevetésük említése is hasonlít egy bibliai jelenethez: Amikor Jézus Jairus lányát készül föltámasztani, így szól a síró emberekhez: „»A kislány nem halt meg, csak alszik.« Erre kinevették.”⁶³ A *Legenda maior* főntebb idézett szövegében is nevetnek az emberek, akik nem hisznek a gyermek hamarosan bekövetkező életre kelésében. Hangsúlyozandó, hogy a rendelkezésünkre álló jegyzőkönyvváltozat töredékes, nem tudjuk, hogy a *Legenda maior* szerzője előtt pontosan milyen forrásszöveg állt. Feltételezhető azonban, hogy szerző bibliai fordulatokat szőtt elbeszélésébe, amint ezt műve más pontjain is tette.⁶⁴ Az emberek nevetésének említése is bibliai fordulat lehet, mely egyúttal életszerűbbé is tette az elbeszélést. A régi latin legenda és a 16. századi magyar változat elbeszéli a kislíú életre kelését, de a körülállók nevetéséről, kételkedéséről nem szólnak.

59 *Tanúvallomások*, LXXXIX. CVI. CVII. 276. 297. 300-301.

60 *Tanúvallomások*, CVI. 297.

61 „Dicebant quidam de astantibus: «Puer iste surget.» Alii deridebant, scientes, quod mortui naturaliter non resurgunt; et dicebant: «Scimus, quod resurget in resurrectione in novissimo die.»” *Legenda Neapolitana*, II. 67. GOMBOS III. 2542.

62 János 11: 23. 24. Biblia, Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás, Budapest, Szent István Társulat, 2000. Lásd még a hivatkozott kiadás vonatkozó jegyzeteit.

63 Márk 5: 39. 40.

64 A *Legenda Maior* készítője más helyeken is bibliai idézetekkel színesíti az elbeszélést, a szereplők szájába is bibliai idézeteket ad. Pl. A láncaitól megszabadult ember (II. 69.) a 115. zsolnárból idéz (115:7-9.) Lásd a magyar fordítás jegyzeteit, valamint DEÁK 2005. 381-382.

A kinevetni – *deridere* – megfelelő alakja másutt is szerepel a *Legenda maior*ban a rosszindulat, a hitetlenség kísérlőjeként. Az egyik elbeszélés ugyanazt mondja el, ami egy Margit nevű nővér vallomásában is olvasható: magában kinevette Szt. Margitot.⁶⁵ A másik elbeszélésben egy kun ember nevet hitetlenkedve, és félszemű lovának gyógyulását kívánja. Az állat meggyógyul. Ez a történet nincs benne a jegyzőkönyvben, sem a régi legendában, sem a magyar nyelvű legendában.⁶⁶

A *Legenda maior* olyan esetet is elbeszél, melyben egy Benedek nevű, Dán faluba való beteg kísérlője nevet hitetlenkedve, Benedek azonban meggyógyul. A régi latin legenda és a magyar legenda a *Legenda maior* változatához hasonlóan beszélik el Benedek gyógyulását. Ezekben nem szerepel a hitetlenkedő nevetés, tartalmazák azonban Benedek anyjának gúnyos megjegyzését: „Akkor gyógyulsz te meg, amikor az én rég halott apám feltámad.” A jegyzőkönyvben Felicián testvér vallomásában olvasunk egy Benedek nevű, Dán faluba való vak gyógyulásáról, a vallomás eleje azonban csonka.⁶⁷ A *Legenda maior*ban levő Benedek azonban nem vak. Deák Hedvig az ő gyógyulását is a *Legenda maior* azon elbeszélései közt tartja számon, melyek nincsenek benne a jegyzőkönyvben.⁶⁸ Elképzelhető, hogy a *Legenda maior* szerzője a jegyzőkönyv olyan részét vehette alapul, mely nem maradt ránk, kétséges azonban, hogy abban a szövegben esett-e szó Benedek kísérlőjének nevetéséről.

A *Legenda vetus* azon megjegyzése, mi szerint Margit nem nevetett hangosan, a *Legenda maior*ban nincs benne. Amennyiben a *Legenda maior* kizárólag a jegyzőkönyvet használta forrásként, ez a hiány nem meglepő. Deák Hedvig azonban rámutatott a *Legenda vetus* és a *Legenda maior* szövegének bizonyos egyezéseire. A *Legenda vetus* elején levő történetek kapnak helyet a *Legenda maior*ban. Deák Hedvig feltételezi, hogy a *Legenda maior* szerzője a *Legenda vetus* csonka változatát ismerhette, talán csak az elejét.⁶⁹ A *Legenda vetus*-ban Margit hangos nevetésének tagadása már azon részek után szerepel, melyeket a *Legenda vetus*ből a *Legenda maior* átvehetett. Hogy a *Legenda maior* használt-e más forrást a jegyzőkönyvön kívül, arra még később visszatérek.

Miként viszonyult a *Legenda maior* a nevetéshez? Hogy a jegyzőkönyv *cepit ridere* fordulata helyett a *subridens* kifejezést hozza, talán betudható olyan hozzáállásnak, mely helyteleníti a szerzetesek nevetését. A *Legenda maior* szerzője azonban úgy tűnik, nem volt következetesen nevetésellenes, hiszen Margit jellemzésére egy helyen a *ridendo* kifejezést használta, igaz, a *dulciter* szóval összekapcsolva. Tudatos megoldásra vall, hogy a hitetlenség jellemzésére ismétlődően alkalmazza a *derideo* megfelelő alakját.

A *Legenda minor* nem beszél nevetésről vagy mosolyról, sem Margit, sem mások esetében. Azokban a történetekben, melyekben a *Legenda maior* említi Margit mosolyát – amikor halottnak látszik, és amikor tűz jelenik meg a feje fölött – a *Legenda minor* nem ír mosolyról.⁷⁰ A kun lovának meggyógyulását röviden elbeszéli, de nem szól a kun hitetlenkedő nevetéséről.⁷¹ Azokat a történeteket, amikor társnőjével vizet visznek, és azt, amikor húst visznek a skapuláréjukban, a *Legenda minor* egyáltalán nem említi. Úgy tűnik, ez a legendaváltozat nem mutat érzékenységet a nevetés és a mosoly iránt. Mindez

65 *Legenda Neapolitana*, I. 49.; Lásd jelen dolgozat 36. jegyzete.

66 *Legenda Neapolitana*, II. 31.; DEÁK 205. 290.

67 *Legenda Neapolitana* II. 51.; *Tanívallomások*, XLI.; *Árpád-házi Szent Margit legrégebb legendája*, 44.

68 DEÁK 2005. 290.

69 DEÁK 2005. 56–61.

70 *Legenda minor* c. 34; 35, GOMBOS III. 2475.

71 *Legenda minor* c. 61. GOMBOS III. 2479.

különösen abban az esetben említésre méltó, ha azt feltételezzük, hogy a *Legenda maiort* és *minort* ugyanaz a személy fogalmazta. Könnyhullatásról egyébként esik szó a szövegben.

A **magyar nyelvű legenda**, ahogy fentebb már említettük, a *Legenda vetus* és a jegyzőkönyv egybeszerkesztett szövege. A latin változathoz képest azonban a magyar szöveg számos többletet tartalmaz. Ez a mosollyal és nevetéssel kapcsolatos részekre is érvényes.

A *Legenda vetus*ből idéztük már a következő mondatot Margitról: „Sosem tört ki hangos nevetésben, mert meg volt áldva a szemérmesség erényével;”⁷² Hasonlóképp szól a magyar nyelvű legendája is: „... soha ő magát nem adja vala magas nevetésre, fel való nevetésre.”⁷³

Fentebb említettem a jegyzőkönyvből azt a történetet, melyben Katalin és Margit a skapuláréjukban vitték a húst. Ott Margitról ezt írja a jegyzőkönyv: *cepit ridere*. Ezt az elbeszélést a magyar nyelvű legenda is közli, lényegében a jegyzőkönyvi változattal megegyező módon, de a magyar legendában Margit nem nevet, hanem „mosolyodván” válaszol.⁷⁴ Így nem keletkezik ellentmondás a legenda elejével, ahol arról van szó, hogy Margit nem nevetett hangosan.

Taglaltuk a jegyzőkönyv azon történetét is, melyben Kinga és Margit vizet visznek, és Kinga Margitra loccsantja a vizet. Ott is ezt a kifejezést használja Margitra a jegyzőkönyv: *cepit ridere*. Említettük azt is, hogy a *Legenda maior*-ban ennél a résznél a *subridens* szó szerepel Margit jellemzésére. A magyar nyelvű legenda is hozza ezt a történetet. Ezen a ponton a *Legenda maior*-hoz hasonlóan fogalmaz. Szent Margit a magyar szövegben a „mosdóvíz moslékát” Csenge nővérral együtt vitte ki. Az említett nővér „kezdé Szent Margit asszonyt arcul verni a moslékvízzel.” Ő azonban „... csak mosolyogván mondá: »Szerető atyámfia, mit mívelsz?»⁷⁵ A *Legenda maior*-ban nem szerepelt az indulatos nővér neve. A jegyzőkönyvben Kinga (Chinga) az illető, a magyar legendában Csenge (Chenge). Ezek a nevek nyilván egymás változatai. A jegyzőkönyvben és a *Legenda maior*-ban csak Margit mellére loccsantja a vizet, a magyarban megüti.

Számunkra leginkább érdekes, hogy a jegyzőkönyv *cepit ridere* fordulata a magyar szövegben mosolyra változik, csakúgy, mint a külföldön keletkezett *Legenda maior*-ban. Vajon a *Legenda maior* szerzője és a magyarországi fogalmazó egymástól függetlenül változtattak a jegyzőkönyv szövegén? Arról lehet szó, hogy mindketten helytelenítették, ha egy apáca nevet, és ezért változtatták a *ridere* szót mosolyra? El lehet játszani másikkal a lehetőséggel is: A magyar szöveg egy olyan latin legenda fordítása, mely a *Legenda vetus*nak a jegyzőkönyv alapján továbbfejlesztett változata. Ez a szöveg Kinga és Margit nővér történetében talán már a *subridens* szóval jellemezte Margitot. A *Legenda maior* avignoni szerzője munkája során talán ezt a változatot is maga előtt tartotta a jegyzőkönyvön kívül, és a megfelelő résznél átvette a *subridens* alakot. Ebben az esetben azonban azt kellene feltételeznünk, hogy a *Legenda maior* szerzője a Magyarországról való latin legendaváltozatnak nem csak a lelegejét ismerte.

72 *Árpád-házi Szent Margit legrégebb legendája*, 30.

„... numquam se in risum excussum resolvens...” GOMBOS III. 2010

73 *Szent Margit legendája* 106.

74 *Szent Margit legendája* 121; „...mosoloduan monda” *Szent Margit élete* 1510. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átirata bevezetéssel és jegyzetekkel. Az átiratot és a jegyzeteket készítette Dömötör Adrienne és Pólya Katalin Farkas Vilmos irányításával. Bevezetés: Balázs János. Budapest. 1990. 142/143.

75 *Szent Margit legendája*, 112; „...mosoluluan monda zerctev atyamfya myt myelz” *Szent Margit élete* 1510, 86/87.

A *Legenda vetus* nem tartalmazza, de a jegyzőkönyvben benne van, hogy Jolent nővér egy alkalommal halottnak vélte Margitot. A magyar változatban is megvan ez a történet. Margit – miután magához tért – „mosoloduan es az sorornac kezet fogvan...” nyugtatta társát.⁷⁶

Fentebb már idéztem a *Legenda vetus* azon részét, ahol Marcellus kedélyes szavakkal szólítja föl Margitot a betegekért való imádságra. Ez a szöveg a jegyzőkönyvben nem maradt fenn, a *Legenda vetus*-ban és a magyar legendában azonban megvan. Marcellus testvér, a provinciális „riogató beszéddel, de maga tisztességgel” felszólította Margitot, hogy imádkozzék a beteg nővérekért. „Szent Margit asszony szemérmesen mosolyodék, miképpen szokta vala, ...”⁷⁷

A magyar legenda Margit nevetéséről csak nemlegesén ír. Hozza azonban annak a nővérnek a történetét, aki magában kinevette Szent Margitot.⁷⁸

Ugyancsak említettem már a jegyzőkönyv azon történetét, melyben a meggyógyult Káta nemzetségbeli ember egyik fia sír az örömtől a másik nevet. A Káta nemzetségbeli ember gyógyulása a *Legenda vetus*-ban is megvan, de fiai sírásáról és nevetéséről való motívum a *Legenda vetus*-ba nem került be. A magyar legenda szövegében ellenben név nélkül említett nemes gyógyulása kapcsán helyet kapott ez a történet: „Ezeket mikoron látták volna az ő gyermeki, némelyik vigad, nevet vala, némelyik sír vala örömiükben.”⁷⁹

Láthatjuk tehát, hogy a magyar legenda bővebben foglalkozik mosollyal és nevetéssel, mint ahogy a *Legenda vetus* tette. Megállapítja, hogy Margit nem nevetett hangosan, ennek megfelelően annál a résznél, ahol a jegyzőkönyv Margitot *cepit ridere* fordulattal jellemzi, a magyar legendában mosolyog. Margit mosolyáról több alkalommal is szól a magyar szöveg, nagyrészt olyan történeteket adva elő, melyek a jegyzőkönyvben is megvannak. Apáca nevetéséről csak rosszallóan beszél a szöveg, a „meg meuet” kifejezést használva rá. Itt gúnyról, kinevetésről van szó. Világiak esetében nem beszél rosszallóan a nevetésről, hiszen átveszi a jegyzőkönyv azon történetét, ahol a meggyógyult ember fia nevet örömeiben.

Mátyás király idejében **Petrus Ransanus** is megírta Szent Margit életét. Ekként ír: „...mosolyogni ugyan látták néha, de hahotára fakadni sohasem;”⁸⁰ A szerző itt nem a risus, hanem a chachinnus kifejezést használja, mely kacagást, hahotázást jelent, tehát a nevetés illetlenebb fajtáját. Ettől az illetlen nevetéstől elhatárolja hősét Ransanus. Margit mosolyáról megemlékezik, de nem ad neki kifejezetten pozitív tartalmat.

A tanúvallomások és a legendák összevetése alapján elmondható, hogy a legendák szerzői bizonyos helyen módosítottak a jegyzőkönyv szövegén. A *Legenda vetus*-ról és a magyar legendáról is elmondható, hogy kerülték Margit nevetésének említését. A mosolyáról azonban mindegyik legenda ír. Itt érdemes felhívni az olvasó figyelmet arra, hogy

76 *Szent Margit élete* 1510,186/187.

77 *Szent Margit legendája*, 145–146; zemeremesen mosolodeek...” *Szent Margit élete* 1510, 312/313.

78 „Olyha meg meuetven...” *Szent Margit élete* 1510, 162/163.

79 *Szent Margit legendája*, 162, „vigad meuet vala..... evreimekben.” *Szent Margit élete* 1510, 422/423.; Árpád-házi Szent Margit legrégebb legendája 52. o.

80 Petrus RANSANUS: *A magyarok történetének rövid foglalata*. Ford., utószó, jegyz. Blazovich László, Sz. Galántai Erzsébet; közrem. Kulcsár Péter. 1999. XVI. fejr. 96. o. alapján. A hivatkozott munka így fordítja: „mosolyogni ugyan látták olykor, de nevetni sohasem;”. Petrus RANSANUS: *Epithoma rerum Hungarorum*, curam gerebat Petrus Kulcsár. Bp. 1977. Index XVI/51. 125-125. „subridere quidem aliquando sed in cachinnum nunquam laxari visa est...”; Lásd még: VESZPRÉMY László: *Ransanus krónikája Géza–Szent István fejezetének forrásproblémája*. Magyar Könyvszemle 106 (1990) 1–2. sz. 99–112. 111.

középkori gondolkodók egy része meglehetősen távolságtartó volt a nevetéssel szemben. Ennek alapját képezhette, hogy Bibliában Krisztus sírásáról olvasunk ugyan (Lukács 19:41; János 11:35; Zsidókhöz, 5:7), de arról nem, hogy nevetett volna.⁸¹

Fentebb már idéztük Sulpicius Severust, aki szerint Szent Márton derűs volt, de nem nevetett. Érdemes hozzátenni, hogy Sulpicius Severus másik munkájában, a Dialógusokban is megírta a szent püspök történetét. A Dialógusokban Márton tisztelőinek egymással való beszélgetéseiből bontakozik ki a püspök élete. Az egyik résztvevő – Sulpicius Severus – tréfálkozik a beszélgetés során, sőt, saját mosolygását is megemlíti.⁸²

A korai középkori nyugati szerzői közül Szent Benedek regulája tiltja a „nevetésre ingerlő szavakat”. Valamint: „Az alázatosság tizedik foka, ha nem hajlandó és kész a nevetésre könnyen...”⁸³ A Regula azonban hangsúlyt fektet az öröme, a vigasztalásra, és arra, hogy ne legyen okuk a szerzeteseknek a szomorúságra.⁸⁴ A kora középkori irodalmi művek között találunk olyat is találunk, mely sajátos humorral rendelkezik, és talán derültek is rajta.⁸⁵

Petrus Cantor (1135 k.–1204) szerint Jézus talán tudhatott nevetni, de hozzát teszi: sehol sem áll, hogy valóban nevetett.⁸⁶ Később már pozitívabb elméleti megközelítéssel is találkozunk. Alanus ab Insulis (1125-1203), ciszterci szerzetes Anticlaudian c. művében már fontos pozitív szerepet szán a nevetésnek.⁸⁷ Albetrus Magnus (1200-1280) Arisztotelészt követve a nevetés hajhászását és a térfá merev elutasítását egyaránt helyteleníti. Helyesli azonban, ha az ember kellemesen tud társalogni az embertársaival.⁸⁸ Aquinói Szt. Tamás szerint a mértéktartó tréfa alkalmas a mélabú elűzésére. A tréfa segít a belső béke elnyerésében és vigaszt ad az embertársnak.⁸⁹ Jacques de Vitry (1160/70–1240), Akkon püspöke az elsők között volt, akik rámutattak a vidámság helyére a prédikációban. Elismerete, hogy a hallgatóságban gyászt kell ébreszteni. A fáradt hallgatóságot

81 Petrus Cantor alapján REISER, Marius: *Das Lachen in der Bibel und die christliche Lachkultur*. In: Seliges... 32.; NAGY Pirokska: *Le don de larmes*, 46–47.

82 SULPICIUS SEVERUS: *Gallus avagy Dialógusok Szent Márton csodáiról*. Ford. Dejcsics Konrád. I. 4. In: *Sulpicius Severus: Szent Márton. Élete – Levelek – Dialógusok*. Bevezető és jegyzetek Dejcsics Konrád. Pannonhalmi Főapátság 2016. 98. o.

83 Szent Benedek Regulája. Ford. Söveges Dávid OSB. Pannonhalmi 2002. 62. o. 6. fejezetének 8. egysége; 68. o. 7. fejezetének 59. egysége. Lásd: http://www.regi.osboblatus.hu/Olvasmany/REGULA/h_rb2.html (Megtekintve: 2017. december 18. 19:37:52); Le Goff 2008. 58.

84 *A Regula lelkiességének alapelvei*. (A bencés apátok 1992. évi salzburgi konferenciájának két nyelvé, latin–német Regula kiadásához írt bevezető tanulmány.) Ford. Páhli Gábor. In: Szent Benedek Regulája, Pannonhalmi 2002. 26–27.

85 Ilyen a Cena Cypriani, vagyis Cyprianus lakomája. A 3. században vértanúhalált halt karthágói püspök neve alatt jelent meg, bár nem ő írta. A mai olvasó számára blaszfém, de a 9. században Hrabanus Maurus ajánlotta egy királynak, Johannes Diaconus pedig VIII. János pápának. „Tetszett nekem, hogy játsszak. Fogadd el a játszadozót, János pápa; ha tetszik, te is nevezhetsz.” WILHELMY, Winfried: *Cena Cypriani*. In: Seliges... 224.

86 REISER 32. Lásd még WILHELMY, Winfried: *Das leise Lachen des Mittelalters – Lächeln, Lachen und Gelächter in der Schriften christlicher Gelehrter*. In: Seliges 44.

87 WILHELMY: *Das leise Lachen* ... 45. 47.

88 WILHELMY: *Das leise Lachen* ... 46. 1250/52 körül írt Super Ethica és az 1265/70 körül írt Ethica c. műveiben ír erről Albertus. Arisztotelész Nikomakhoszi etikáját kommentálta. A görög bölcs a mindenáron viccelődni akaró és a rideg magatartás közti középutat eutrapeliának nevezte. ARISZTOTELÉSZ: *Nikomakhoszi etika*. 4. könyv, 14. fejezet. Ford. Szabó Miklós. Bp. 1987.; 116–118. o.; REISER, Marius: *Von allen Lebewesen lacht nur der Mensch – Die griechisch-römische Lachkultur*. In: Seliges ... 21–22.; WILHELMY: *Das leise Lachen* ... 46.

89 WILHELMY: *Das leise Lachen* ... 49. 55.

azonban szerinte fel kell vidítani vidám példákkal.⁹⁰ A 14. századi Robert von Basevorn *Forma praedicadi* c. művében helye van a tréfának a prédikációban, különösen akkor, ha a hallgatóság aludni kezd.⁹¹ A 14. század azonban változást hoz a nevetéshez való viszonyulásban. Winfried Wilhelmy, német kutató szerint a 14. századi pestisjárvány, háborúk és az egyházi válság hatására megváltozik a lelkület. Az emberek inkább Krisztus szenvedésére fordítják figyelmüket.⁹² A nevetéssel szembeni távolságtartó magatartás úgy tűnik, megmutatkozik Szent Margit legendáinak megfogalmazásában is.

A Szent Margittal kapcsolatos tanúvallomások és a legendák összevetése alapján megállapítható, hogy a legendák szerzői bizonyos helyen módosítottak a jegyzőkönyv szövegén. A *Legenda vetus*ról és a magyar legendáról is elmondható, hogy kerülték Margit nevetésének említését. A mosolyáról azonban mindegyik legenda ír. Valójában milyen lehetett Margit? A tanúvallomásokat olvasva azt mondhatjuk, hogy a királylány élete bővelkedett a könnyekben. Ezzel együtt kedves volt és, mosolygós, és a forrás alapján csendesebb nevetését is elképzeltük. A jegyzőkönyv vallomásai Margit társnőinek életébe is bepillantást engednek: az apácák köréből találtunk példát a nevetésre, szomorúságra, haragra, fájdalomra, gyászra. A világiak vallomásai világiak érzelemnyilvánításról is tudósítanak. A legendák szerzőiről valószínűsíthetjük, hogy tartózkodóak voltak a nevetéssel szemben, a legendaszövegek többsége azonban kedvezően szerepelteti a mosolyt.

MIKLÓS HALMÁGYI

CRYING, SMILING AND LAUGHING IN THE MEDIEVAL SOURCES ABOUT SAINT MARGARET OF HUNGARY

Margaret of Hungary – daughter of King Bela IV., – died as a Dominican nun in 1270. Her nephew – King László IV., – wanted to accomplish her canonization. In 1276 the pope sent ambassadors to Hungary, who heard witnesses about the life of Margaret and about the miracles that happened through her intercession. Though the canonization of Margaret succeeded only 1943, the Records written based on evidence of the witnesses are important sources not only about Saint Margaret but also about the life and way of thinking of the nuns and lay people of that age. Legends were written about Saint Margaret too: the so called *Vetus Latina* in the 13th century, the *Legenda Minor* and *Legenda Maior* in the 14th century, and a *Legend in Hungarian* that survived to our age from about 1510. In the Records and in the legends we can read often about the tears that the holy daughter of the king had cried. Comparing the Records and the legends about Saint Margaret we can recognize that the author of the legend altered the text of the Records at a certain point. In the Records we can read that Margaret *cepit ridere*, it can be translated also: she began to laugh. The *Legenda Maior* and the *Hungarian Legend* tell us explaining the same story, that Margaret was *subridens*; that means: she was smiling. Both the *Vetus Latina* and the *Hungarian Legend* declare that Margaret had never laughed loudly, but both of these legends tell us about her smile, and the *Legenda Maior* mentions her smile too. The *Legenda Maior* mentions the laugh of Margaret for only one time, when she was kindly warning one of her fellow nuns (*ridendo dulciter dixit illi*). The holy daughter of the king could have been a nice and smiling nun, and probably she laughed sometimes quietly. The authors of the legends could find the smile proper for a saint, but they could keep more distance from laughing. In the stories about miracles in the *Legenda Maior* the laughing accompanies often the unbelieving of a miracle. In the *Legenda Minor* there is no word about laughing or smiling. The Records tell us about the laughing, crying, anger, sadness and mourning of the nuns who lived in the same convent as Margaret. In the Records we can read about the emotions of lay people too.

90 WILHELMY: *Das leise Lachen*... 49.

91 WILHELMY: *Das leise Lachen* ... 49.

92 WILHELMY: *Das leise Lachen* ... 48–50.

TÓTH KRISZTINA

ESZTERGOM MEGYE EGYHÁZAI A 14. SZÁZADBAN

A középkori települések életében a templom és az egyház kiemelkedő szerepet játszott. Jelzi ezt a falvak külső arculatának kialakításában betöltött központi szerepe is, hiszen a templomot vagy egy kiemelkedő helyre, vagy egy forgalmasabb, centrális helyre, például útkereszteződéshez építették.¹ Alapanyaga legtöbbször kő vagy téglavolt, és még olyan helyeken is igyekeztek ezt beszerezni, ahol nem állt rendelkezésre a közelben ilyen anyag.² Mindez természetesen nem véletlen, a középkori ember életében nagyon fontos volt a vallás és a hit, amelynek terjesztője és földi képviselője az egyház. A templomnak azonban emellett eszmei és gyakorlati jelentősége is volt. A falu lakói a templomba menekültek veszély esetén, itt rejtették el értékeiket, a templom mellett tartották a vásárokat, amelyeknek időpontja gyakran egybeesett a védőszent ünnepnapjával, a templom oltáránál tették le a különböző vitás ügyek eldöntésére szolgáló, vagyonosabbak a templomba, szegényebbek pedig a templom köré temetkeztek.³ A templom volt a kultúra közvetítője is. Az itt látható képek, freskók, szobrok sokszor az egyetlen lehetőséget jelentették a falusiaknak a művészettel való találkozásra, az írástudó plébános pedig a keresztény műveltség alapjait közvetíthette feléjük. Az egyház így a keresztény kultúrával szorosan összekapcsolódó feudalizmus terjesztőjévé is vált, és minél több templom épült egy vidéken, annál szilárdabban gyökeredzett ott meg a feudális berendezkedés. A hatás természetesen kölcsönös volt. A 13. században megkezdődő gazdasági és társadalmi átalakulások komoly változásokat hoztak a falusi plébániák és templomok életében is. A lakatlan területek benépesítésével, valamint a hatékonyabb földművelési technikák és eszközök elterjedésével kötött határral rendelkező, jobbágytelkekből álló falvak jöttek létre a 14. század elejére, és az így kialakuló településhálózat a 16. század közepéig már alig-alig változott.⁴ Az új típusú faluban új típusú plébánia jött létre, bár ennek folyamatát és az átalakulás lépéseit még nem ismerjük pontosan. Eredményei azonban jól láthatóak a plébánosok megváltozott helyzetén: a 14. század közepére már nem annyira az alsópapsághoz, inkább a középréteghez tartoztak, egy-egy parochia pedig jól jövedelmező javadalomnak számított.⁵ Több településnek – nemcsak városoknak, falvaknak is –

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

1 MAKSAY 1971. 123.

2 SZABÓ 1969. 188.

3 MEZŐ 1996. 31–37.

4 A társadalmi és gazdasági átalakulás hatása a településhálózatra: Maksay 1971. 51–53.

5 MÁLYUSZ 1971. 121.

szabad plébánosválasztási joga volt, és szabadon rendelkezhetett az egyházi vagyonnal, így az egyházközség a paraszti önkormányzat egyik fontos eszköze lett.⁶

A településtörténet és az egyháztörténet összefüggéseire már többen rámutattak,⁷ Fügedi Erik iránymutató tanulmányában pedig a Felvidék nyugati felének 14. század előtti egyházi viszonyait próbálta rekonstruálni ilyen módon.⁸ A 20. század második felétől megindult – először a régészek, művészettörténészek, majd a történészek részéről is – a középkori templomos helyek kutatása, általában egy-egy megye egyházainak katalógusszerű bemutatásával.⁹

Esztergom megye középkori egyházairól még nem született átfogó leírás. A megye egyházigazgatásilag a 16. századig két egyházmegyéhez tartozott: a Dunától délre lévő területei – Esztergom város kivételével – a veszprémi egyházmegyéhez, Dunától északra lévő területei pedig Esztergom várossal együtt az esztergomi főegyházmegyéhez tartoztak.¹⁰ A török hódoltság időszaka jelentősen átrajzolta a megye egyházi viszonyait is, a 18. században megkezdődő újjászervezés során az egész megyét az esztergomi főegyházmegyéhez sorolták, szinte teljesen eltüntetve a középkori egyházigazgatás minden nyomát. Az Esztergom megye egyházairól ezután készült leírások a legtöbb esetben a 18. századi canonica visitatio-k adatait használták, amelyek a lakosság teljes kicserélődése és az épületek pusztulása miatt a középkori viszonyokról nem tudtak képet adni.¹¹ A megye 16. század előtti egyházait csak korabeli források alapján lehet rekonstruálni,¹² amelyekben azonban nem bővelkedünk. A legteljesebb forrás természetesen az 1332 és 1337 között készített pápai tizedjegyzék. Ez azonban nem minden esetben tartalmazza az összes plébániát, illetve torzított névalakjai miatt nehéz a települések azonosítása.¹³ Adatait okleveles forrásokkal lehet kiegészíteni, így talán egy megközelítőleg teljes képet kapunk a megye 14. századi egyházairól.¹⁴ Erre az időszakra a 13. században kezdődő gazdasági és társadalmi változások is befejeződtek már, kialakult a településhálózat és az ehhez kapcsolódó alsófokú egyházigazgatási szervezet, amely a török hódítás időszaka-

6 KUBINYI 1999. 282.

7 FEKETE NAGY Antal 1937.; KÖRMENDY 1986. a Szepesség példáján mutatta be a birtokviszonyok és a plébániahálózat kialakulásának kapcsolatát.

8 FÜGEDI 1944–1946.; FÜGEDI 1959.

9 Összefoglalásuk KOSZTA 1993. 73–74. majd a különböző irányzatok és az eddig megjelent munkák összefoglalása: K. NÉMETH András 2010. Legújabbban: NÓGRÁDY 2014. 415–428.

10 Mindez valószínűleg a megye kialakulásával van összefüggésben, amelyre lásd ZSOLDOS 1998. FÜGEDI 1944–46. 138. a székesegyházi főesperesség határait azonosnak tartja a megye határokkal, ezért a korai megyék és főesperességek közé sorolja. A határait azonban pontosabban nem határozta meg.

11 Ezek az adatok – sok tévedéssel – kerültek be a Borovszky Samu által szerkesztett Magyarország vármegyéi és városai című sorozat Esztergom megyei kötetébe (vonatkozó részt Reiszig Ede írta), innen több helytörténeti kiadvány is átvette. (*Magyarország vármegyéi és városai*. Szerk.: BOROVSZKY Samu. Esztergom vármegye. Budapest, é.n. 6–39.) Több esetben – középkori adat hiányában – a 18. századi titulusokat tüntette fel: MEZŐ 2003.

12 FÜGEDI 1944–46. 119–120. felhasználja az esztergomi főegyházmegyéről 1559–1562 között készült canonica visitatio-t is. (Kiadása: BUCKO 1939. 123–233.) Ennek adatai azonban csak nagyon óvatosan használhatók, és ezt jól jelzik a templomok titulusai. Tájékoztatásul az egyes egyházak leírásánál lábjegyzetben közöljük a vizitáció vonatkozó adatait, amelyekből világosan látszik, hogy jónéhány templomnak megváltozott a titulusa az eltelt kétévszázad alatt.

13 Kiadása: Mon. Vat. I.1.

14 A kép természetesen csak a régészeti kutatásokkal együtt lehet teljes. Sajnos azonban eddig még csak Esztergom megye dorogi járásának régészeti topográfiája készült el: Rég. Top. Az okleveles adatokat Zsigmond király uralkodásának végéig, 1437-ig tekintettük át, mert az ekkor fennálló templomok valószínűleg a 14. században épültek.

káig csak kis mértékben változott. Arra törekedtünk tehát, hogy a 14. századi Esztergom megye egyházi viszonyait bemutassuk. Az egyes települések leírásánál a település neve mellett feltüntettük birtokosát a pápai tizedjegyzék készítésének időpontjában, valamint egyházára és/vagy papjára vonatkozó minden 14. századi adatot. Vizsgálatunk eredménye azt mutatja, hogy Esztergom megye kereken száz településén – Esztergomot nem számítva – negyvennyolc templom állt, azaz a települések felén volt egyház. Ez meg egyezik az ország más területén lévő megyék adataival,¹⁵ tehát az érseki székhely közelsége nem jelentett semmiféle előnyt a plébániahálózat sűrűségére nézve.

VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE

A veszprémi egyházmegye 14. századi területi kiterjedését Ortway Tivadar és Nagy Imre rekonstruálta a 19. század végén a pápai tizedjegyzékek alapján.¹⁶ Eredményeiket és az általuk megrajzolt határokat azóta sem vizsgálta meg senki alaposabban, bár köztudott, hogy a pápai tizedjegyzék adatai nem teljeseek, illetve Ortway sok helynevet egyáltalán nem, vagy tévesen azonosított.¹⁷ Általánosan elfogadott tény, hogy Esztergom megye déli része a veszprémi püspökséghez tartozott. Az északi határ a Duna mentén húzódott az „Esztergom és Visegrád közé eső részlet kivételével.”¹⁸ Ezt a megállapítást azonban semmi nem indokolja, mert az okleveles források által kirajzolt kép azt mutatja, hogy az esztergomi érsek és káptalan kezében lévő esztergomi terület és Esztergom királyi város kivételével a Dunától délre eső területek Esztergom megyében a veszprémi püspök joghatósága alá tartoztak. Az Esztergom „külterületén”, tőle délkeletre lévő Bajon birtok ugyanis, amely éppen az említett Esztergom és Visegrád közti szakaszon található már a veszprémi egyházmegyéhez tartozott. 1310-ben a veszprémi püspök tiltakozott, mivel bajoni tizedeit Csák Máté foglalta el.¹⁹ 1335-ben pedig az esztergomi káptalan és a veszprémi püspök közt lévő tizedvitában az esztergomi érsek a veszprémi püspöknek ítélte a bajoni szőlőhegy tizedeit.²⁰ A pápai tizedjegyzék plébániái között azért kerülhet-e el Ortway figyelmét Bajon, mert nem a budai főesperesség egyházai között sorolják fel, hanem a fehérvári egyházhoz tartozó papok közt, Bajon ugyanis a kápolnaispánság tartozéka volt.²¹ A Duna déli partján, Esztergomtól keletre lévő Ákospalota és Szamárd birtokon pedig nem állt templom, ezért nem került bele a tizedjegyzékben.²² Ez a terület

15 BAKÁCS 1942–1943. 23. Hont megyére állapította meg, hogy minden második településen állt templom; NÉMETH 1999. 102. Szatmár megyében ugyanezt az arányt állapította meg.

16 ORTVAY I. 286–289. A veszprémi egyházmegye plébániáinak azonosítását Nagy Imre végezte el. Ortway kritikájára: FÜGEDI 1944–46. 118–119.

17 A veszprémi egyházmegye kiterjedésére, határainak változására vonatkozó irodalmat összefoglalta: HERMANN 2011. 35–46. Az egyházmegye középkori határait: 37–38.

18 ORTVAY I. 286.

19 DF 200087. Veszpr. reg. 48.sz.

20 DF 236711., DF 279030. AOkl. XIX. 727.sz.

21 Mon. Vat. I.1. 392. Bajon egy része 1395-ig volt a kápolnaispánság tartozéka, ekkor Zsigmond király az esztergomi érseknek adományozta. DF 237644. ZSO I. 3917.sz.

22 ORTVAY II. 780. Ortway Tivadar a tizedjegyzékben nem szereplő, de 14. században létezett egyházak között sorolja fel Ákospalotát. Ezt egy 1342. évi adattal igazolja (DL 76663. AOkl. XXVI. 172.sz.). Az oklevélben azonban több településről, és az azokon álló egyházakról van szó, ez alapján egyáltalán nem biztos, hogy Ákospalotán is állt templom. Más adatunk a templom létezésére nincs.

csak 1394-ben került az esztergomi érsek kezére, amikor Ákospalotát adományba kapta az uralkodótól, Szamárdot pedig megvásárolta.²³

A veszprémi egyházmegye budai főesperessége területéről – ahová Esztergom megye is tartozott – három egymást követő évből (1333, 1334 és 1335) maradt fenn összeírás. A tizedek összegyűjtésével Raymundus de Bonofato, limoges-i egyházmegyéből származó pap volt megbízva, aki azonban 1334 körül meghalt.²⁴ Számadásait így már nem tudta elkészíteni, csupán jegyzetei maradtak fenn, de sajnos a veszprémi egyházmegyéről készített 1332. évi összeírását nem ismerjük. A következő három év számadásait Jacobus Berengarii írta össze.²⁵ Az ezekben található plébániákat összehasonlítva az okleveles adatokkal, úgy tűnik, hogy a lista teljesnek mondható, csak azok a plébániák hiányoznak belőle, amelyek egyházi birtokon voltak. Így nem szerepel benne a Nyulak-szigeti apácák Csév és Somodor birtoka, a veszprémi püspök Gyermely birtoka, az esztergomi káptalan Kesztölc birtoka, a felhévizi keresztes konvent Mány birtoka és az esztergomi Szent István keresztes konvent Tát birtoka. Az egyházi birtokok közül kettő azonban mégis megtalálható a jegyzékben: az esztergomi káptalan Epöl birtoka és a Nyulak-szigeti apácák Csolnok birtoka. Mindkettő esetében elmondható, hogy viszonylag későn, csak a 13. század második felében kerültek egyházi kézbe, valószínűleg így maradhattak a budai főesperes felügyelete alatt.²⁶ A tizedjegyzékben nem található még Kápa, Mány, Nyék és Nyír. Kápa és Mány egy része a Bástélyi család birtokában volt, elképzelhető, hogy az ezeken lévő templomok Bástélyi filiái voltak. Nyék temploma talán azonosítható Bercse templomával, amely szerepel a tizedjegyzékben. Nyíren pedig csak 1349-ben épült fel a kápolna.²⁷ Összességében tehát elmondható, hogy a három jegyzék adatait összesítő lista, kiegészítve az egyházi birtokokon található templomokkal, teljes képet ad Esztergom megye déli részének 14. századi egyházairól.²⁸

Bajon²⁹ A birtok egy része köznemeseké volt,³⁰ egy része pedig a székesfehérvári egyházhöz, a királyi kápolnaispánsághoz tartozott.³¹ A birtok ez utóbbi részén állt a Szent Márton tiszteletére szentelt parochiális egyház.³² A pápai tizedjegyzékben papját a fehérvári egyházhöz tartozó papok közt sorolják fel: 1334-ben egy Péter nevű papja volt.³³ Plébánosát (rector ecclesie) 1349-ben is említik, amikor Kesztölc plébánosával

23 DF 248569. ZSO I. 3423.sz.; DF 237647. ZSO I. 4353.sz.

24 Mon. Vat. I.1. LVIII. Halála 1333 novemberre és 1334. december 4. között következett be.

25 Mon. Vat. I.1. LXI.

26 Epöl Árpád-kori történetére: GYÖRFFY II.236–237., Csolnok Árpád-kori történetére: GYÖRFFY II. 232–233. Ebbe a csoportba tartozik még az esztergomi érsek tulajdonában lévő Héreg is. Templomára egyetlen adat a pápai tizedjegyzék, ahol Hercec néven szerepel. Azonosítása azonban rendkívül bizonytalan, mégis felvettük a 14. századi plébániák közé, mivel egyelőre nem tudjuk megcáfolni a létezését.

27 DF 236714., DF 236716. MES III. 685.

28 Az alább közölt listából négy egyházas hely kimaradt. Bille, Zsidód és Udvarnok templomáról ugyanis tudjuk, hogy a 14. század első évtizedében lerombolták vagy összeomlott, a 14. században már a településekről sincs hír, így nagy valószínűséggel templomukat sem építették újjá. (Történetükre: GYÖRFFY II., 229., 315–316., 318.) Lábatlan 14. századi templomáról egy 1400-ból származó bizonytalan adatunk van. Mivel a templom léte mással nem igazolható, ezt az adatot figyelmen kívül kellett hagynunk. Valószínűleg a 15. század végi templomra és kolostorra utal. (CD X.3. 243., ZSO II. 747.sz.)

29 A település középkori helyére és Árpád-kori történetére: GYÖRFFY II. 224–225.

30 DL 69958. AOkl. XX. 65.sz. Az oklevél szerint többek között a Szalók nemzetség birtokolt itt.

31 DF 237644. ZSO I. 3917.sz.

32 DF 237650. ZSO I. 4386.sz.

33 Mon. Vat. I.1. 392.

vetekedik az újonnan építendő nyíri kápolna lelki szolgálatának ellátásáért.³⁴ 1397-ben a bajoni plébános egy hordó bort kap az esztergomi káptalantól.³⁵

Bajót A spanyol eredetű Nagymartoni család birtoka.³⁶ Papját a pápai tizedjegyzékben kétszer is említik: 1333-ban Kelemen,³⁷ 1335-ben pedig András.³⁸ Tizedét a veszprémi püspöknek fizette, minden gabonakepe után hét dénárt. 1359-ben a tized megtagadása miatt a veszprémi püspök egyházi büntetéssel sújtotta a bajótiakat, akik ezután megígérték a tized fizetését. A gyermelyi tizedkerületbe tartozott.³⁹ Egyházát és védőszentjét 1418-ban említik, ekkor V. Márton pápa Bajóti Miklós fia Ferenc plébános halála után a Szűz Mária tiszteletére szentelt egyház élére Tatai György fia János papot nevezte ki.⁴⁰

Básztély A köznemes Básztélyi család birtoka.⁴¹ Papja az 1334. évi pápai tizedjegyzék szerint Mihály.⁴² Templomára a 14. századból nincs adatunk.

Bercse Bercsei és Nyéki köznemesek birtoka.⁴³ Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333-ban és 1334-ben Péter.⁴⁴ Templomára a 14. századból nincs adatunk. Elképzelhető, hogy azonosítható Nyék templomával, ugyanis a két birtoknak 1340-ben közös határa volt.⁴⁵

Csamaszombata Csamaszombatai köznemesek birtoka.⁴⁶ Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333-ban és 1334-ben Miklós.⁴⁷ Templomára a 14. századból nincs adatunk.

Csév (Kis-) Csévi köznemesek és a Nyulak-szigeti domonkos apácakolostor birtoka.⁴⁸ Ez utóbbinak volt egyháza a településen, amelyet 1336-ban említenek.⁴⁹ A templom 1338-ban is szerepel, amikor a köznemesek és az apácák közt kitört birtokperben tartott határjárás során a határ a templom mellett húzódott egészen a nagy útig. A templom ekkor a Berch nevű domb közelében, a település keleti részén, Valmot (ma Leányvár) birtok felé helyezkedett el.⁵⁰

34 DF 236714., DF 236716. MES III. 685.

35 KOLLÁNYI, 85.

36 Árpád-kori történetére: GYÖRFFY II. 225–226. Templomára vö. ZOLNAY 1956, aki a templom védőszentjeként Szent Simont és Júdát említi, ezt a titlust azonban csak a 18. században említik először.

37 Mon. Vat. I.1. 373.

38 Mon. Vat. I.1. 392.

39 DF 200215. Veszpr. reg. 507.sz.

40 Mon. Veszpr. III. 13.

41 GYÖRFFY II. 226–227.

42 Mon. Vat. I.1. 385.

43 GYÖRFFY II. 228.

44 Mon. Vat. I.1. 373., 384.

45 DF 236912. AOkl. XXIV. 254.sz., 264.sz.

46 GYÖRFFY II. 305. A település Árpád-kori neve Örséj volt.

47 Mon. Vat. I.1. 373., 385.

48 GYÖRFFY II. 230–232. A 14. században már jól megkülönböztethető a forrásokban a két Csév: a mai Piliscsév helyén állt Csév, és a mai Dág határában volt Kiscsév. Ez utóbbi volt a Nyulak-szigeti apácák birtoka.

49 DL 3017. AOkl. XX. 392.sz.

50 DL 16749., DL 3117. AOkl. XXII. 89.sz., 154.sz.

Csolnok A Nyulak-szigeti domonkos apácák birtoka.⁵¹ A pápai tizedjegyzék szerint papja 1333-ban és 1334-ben István.⁵² 1337-ben valószínűleg ugyanezt az Istvánt említik csolnoki alesperesként.⁵³ A veszprémi egyházmegyébe tartozott, de miután a Nyulak-szigeti apácák tizedmentességet élveztek, nem fizették a dézsmát a veszprémi püspöknek. A püspök azonban a mentességet nem vette figyelembe, ez ellen az apácák már 1413-ban is tiltakoztak.⁵⁴ A tiltakozásnak valószínűleg nem lett eredménye, mivel 1420-ban a tized megtagadása miatt a veszprémi káptalan interdictummal sújtotta a csolnokiakat, ezért halottjaik hosszabb időn keresztül temetetlenül feküdtek parochiális egyházukban. Az uralkodó utasítására a veszprémi káptalan kénytelen volt feloldani az interdictumot.⁵⁵

Dág Köznemesek birtoka.⁵⁶ 1262-ben említik az akkor még királyi tulajdonban lévő Szent Mihály egyházát, amely egy kiszáradt mocsár közelében volt.⁵⁷ A pápai tizedjegyzék szerint papja 1333-ban Miklós.⁵⁸ Templomára a 14. századból nincs adatunk.

Epöl Az esztergomi káptalan birtoka.⁵⁹ Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333-ban Balázs.⁶⁰ Templomára a 14. századból nincs adatunk.

Gyermely A veszprémi püspök birtoka.⁶¹ Egyházát már 1184 körül említik.⁶² A veszprémi püspökség egyik tizedkerületének központja.⁶³ 1401-ben Vítus a plébánosa (ecclesie parochialis rector), aki egyben alesperes is.⁶⁴ Az 1524-ben készült urbárium szerint védőszentje Szent Lőrinc volt.⁶⁵

Héreg Az esztergomi érsek birtoka.⁶⁶ Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333-ban Mihály.⁶⁷ Templomára a 14. században nincs adat.

51 GYÖRFFY II. 232–233.

52 Mon. Vat. I.1. 373., 384.

53 DL 37366. AOkI. XXI. 394.sz.; DL 3078. AOkI. XXI. 415.sz.

54 DL 10106. ZSO IV. 1017.sz.

55 DL 10936. ZSO VII. 1834.sz.

56 GYÖRFFY II. 233–234.

57 DL 50330. RA 2636.sz.

58 Mon. Vat. I.1. 373.

59 GYÖRFFY II. 236–237.

60 Mon. Vat. I.1. 373.

61 GYÖRFFY II. 291.

62 DF 200604. Mon. Veszpr. I. 5.

63 DF 200215. Veszpr. reg. 507.sz.

64 DL 50169. ZSO II. 1082.sz.

65 KREDICS-SOLYMOSSI 1993. 83–86. Ajándékot Szent Lőrinc napján kellett adni a jobbágyoknak, ez a többi birtok esetében is kivétel nélkül a védőszent napja volt.

66 GYÖRFFY II. 292.

67 Mon. Vat. I.1. 373. Az azonosítása rendkívül bizonytalan. A Mon. Vat.-ban szereplő Merecy alakot, Györffy György javította Herecy-re, azonban azonosítás még így sem meggyőző.

Kápa⁶⁸ A Bászteleyi nemesek birtoka. 1339-ban a Bászteleyiak birtokmegosztásánál Eghazaskapa névén szerepel, tehát volt temploma.⁶⁹ Templomára más adat a 14. században nincs.

Keszölc Az esztergomi káptalan birtoka.⁷⁰ Plébánosát (rector ecclesie) 1349-ben említik, amikor Bajon plébánosával vetekedik, hogy Nyír birtok lelki szolgálatait elláthassa.⁷¹ Templomára a 14. században más adat nincs.

Mány⁷² A Bászteleyi nemesek és a felhévizi keresztes konvent birtoka. Az egyháza-ra csak a település nevéből következtethetünk, 1339-ben ugyanis Zentmartunmaan-nak nevezik.⁷³ 1402-ben említik a felhévizi keresztes konvent Zenthmiclosmányaia nevű birtokát.⁷⁴ Mányon tehát két templom is volt: a Bászteleyiak birtokán Szent Márton, a felhévizi keresztes konvent birtokán Szent Miklós tiszteletére.

Mogyorós A Zovárd nemzetség birtoka.⁷⁵ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1334-ben Miklós.⁷⁶ 1356-ban Szent János tiszteletére emelt kőtemplomát említik.⁷⁷ A birtok 1360-ban az óbudai Szűz Mária kolostor birtokába került.⁷⁸ Mivel a kolostornak tizedmentessége volt, Mogyorós lakói nem fizettek tizedet a veszprémi püspöknek, ezért 1384-ben interdictum alá helyezte őket. Miután azonban a mogyorósiak megígérték, hogy a jövőben fizetni fogják a tizedet, Benedek veszprémi püspök 1384. szeptember 8. körül személyesen oldotta fel az interdictum alól a templomot és a temetőt. Templomának védőszentje Szent János evangélista.⁷⁹

Neszmély A Zovárd nemzetség birtoka, majd 1339-ben Lajos király nevelője, Miklós és testvérei kapják meg.⁸⁰ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333-ban és 1334-ben János.⁸¹ 1359-ben a veszprémi püspök egyházi büntetéssel sújtotta a falut, mivel a minden egyes gabonakepe után járó hét dénár tizedet nem fizette meg. Miután a neszmélyiek megígérték a tized fizetését, a püspök feloldotta az interdictumot. Neszmély a gymbelyi tizedkerülethez tartozott.⁸² Templomára a 14. században nincs adat.

68 Árpád-kori történetére: GYÖRFFY II. 293–294.

69 DL 7543. AOkI. XXIII. 222.sz., 285.sz. Egyházaskápnak említik még 1341-ben is vö. 1341.01.05.: DL 3340., DL 101843. AOkI. XXV. 7.sz.; 1341.08.20.: DL 101847. AOkI. XXV. 579.sz.; 1341.09.25.: DL 3327. AOkI. XXV. 338.sz., 523.sz. 675.sz.

70 GYÖRFFY II. 295.

71 DF 236714., DF 236716. MES III. 685.

72 GYÖRFFY II. 299.

73 DL 7543. AOkI. XXIII. 222.sz., 285.sz.

74 DL 101848. ZSO II. 1572.sz.

75 GYÖRFFY II. 299–300.

76 Mon. Vat. I.1. 385.

77 DL 4614. AOkI. XL. 285.sz.

78 DL 4912. CD IX.3. 145–147.

79 DL 7097.

80 GYÖRFFY III. 444.

81 Mon. Vat. I.1. 373., 384.

82 DF 200215. Veszpr. reg. 507.sz.

Nyék Nyéki és Bercsei nemesek birtoka.⁸³ Templomát először 1405-ben említik, ekkor a patrónusa Nyéki Lőrinc fia János, védőszentje pedig Szűz Mária.⁸⁴ Ugyanezt az egyházat említik 1418-ban is.⁸⁵ 1424-ben a Szűz Mária egyházat és temetőjét (cimiterium) említik. A templomtól nyugatra egy út volt, amely mellett Lőrinc fia János – akkor már elhagyott – háza állt.⁸⁶ Elképzelhető, hogy Bercse birtok templomával azonosítható, ugyanis 1340-ban Nyéknek és Bercsének közös határa volt.⁸⁷

Nyír Benk fia Alarch birtoka,⁸⁸ de 1340-ben Mesko veszprémi püspöknek is van itt birtoka.⁸⁹ 1349-ben Benk fia Alarch mostohaapja, Petych kéri, hogy Nyír birtokán kápolnát építhessen. A kápolna felügyeleti jogáért Kesztölc és Bajon plébánosa is vetekedett, de a viszály megszüntetése érdekében és a birtokok közti nagy távolság miatt János, veszprémi püspök végül engedélyezte egy pap (sacerdos) működését, és átengedte számára a birtokon szedett tized negyedének felét.⁹⁰

Piszke Piszkei nemesek birtoka.⁹¹ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333-ban és 1334-ben László.⁹² Templomára a 14. században nincs adat.

Sáp (Úr-) Királyi birtok.⁹³ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333-ban Pál, 1334-ben Kelemen.⁹⁴ Templomára a 14. századból nincs adat.

Somodor A Nyulak-szigeti apácák birtoka.⁹⁵ Templomát először 1407-ben említik, ekkor patrónusai a Nyulak-szigeti apácák, védőszentje pedig Szent Kereszt.⁹⁶

Tát Az esztergomi Szent István keresztes konvent birtoka.⁹⁷ Szent György tiszteletére szentelt egyházat már 1181-ben említik.⁹⁸ A 13. század végén a veszprémi püspök pereskedett az esztergomi Szent István keresztesekkel Tát egyházáért, amelyet 1304-ben a kirendelt pápai bíró a veszprémi püspöknek ítél.⁹⁹ Az esztergomi keresztesek erre „válaszul” lerombolták a Szent György kápolnát, de végül átengedték a birtokot.¹⁰⁰ 1342-ben azonban újra az esztergomi keresztesek birtoka.¹⁰¹ Templomára a 14. században nincs adat.

83 GYÖRFFY II. 302.

84 DF 236914., DF 2236930. ZSO II. 4302.sz.

85 DF 236931., DF 236930. ZSO VI. 1897.sz.

86 DF 236928., DF 236930., DF 236938. ZSO XI. 838.sz.

87 DF 236912. AOkI. XXIV. 254.sz., 264.sz.

88 GYÖRFFY II. 303–304.

89 DF 209033. AOkI. XXIV. 217.sz., 552.sz.

90 DF 236714., DF 236716. MES III. 685.

91 GYÖRFFY II. 306.

92 Mon. Vat. I.1. 373., 384.

93 Az uralkodó 1402-ben adományozza el: DF 274129. ZSO II. 1977.sz.

94 Mon. Vat. I.1. 373., 385. Györffy II. 307–308. Az 1333. évi adatot Sárissáp egyházára vonatkoztatja, mivel az 1333-ban és 1334-ben szereplő plébánosok nem azonosak.

95 GYÖRFFY II. 309.

96 DL 9300. ZSO II. 5405.sz.

97 GYÖRFFY II. 314.

98 DL 4581. HO VIII. 9.

99 DF 262492. Veszpr. Reg. 23.sz.

100 DF 200144. MES III. 717–718.

101 DL 40897. AOkI. XXVI. 617.sz.

Tolna Tolnai nemesek birtoka.¹⁰² Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1334-ben Péter.¹⁰³ Templomára a 14. században nincs adat.

Újfalú (Nyerges-)¹⁰⁴ A spanyol eredetű Nagymartoni család birtoka.¹⁰⁵ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333-ban és 1334-ben Saul.¹⁰⁶ 1359-ben a veszprémi püspök egyházi büntetéssel sújtotta Újfalut, mivel a minden egyes gabonakepe után járó hét dénár tizedet nem fizette meg. Miután az újfalusiak megígérték a tized fizetését, a püspök feloldotta az interdictumot. Újfalú a gyermelyi tizedkerületbe tartozott.¹⁰⁷ Templomára a 14. században nincs adat.

ESZTERGOMI FŐEGYHÁZMEGYE

Az esztergomi főegyházmegyéről csupán egy évben készült pápai tizedjegyzék. Az összeírást ugyanis Raymondus de Bonofato-nak kellett volna elvégeznie, aki azonban korai halála miatt nem tudta ezt megtenni, így csak az 1332-ben vagy 1333-ban készült összeírás maradt fenn.¹⁰⁸ Bár a főegyházmegye plébániái főesperességenként rendezve található meg benne, az Esztergom megyei és Esztergom városi plébániák látszólag rendezetlenül kerültek összeírásra. Esztergom megye plébániái a székesegyházi főesperességbe tartoztak, amelynek élén a mindenkor Szent Györgyről nevezett prépost állt. A prépostság alapítása Jób érsek idejére tehető, de a 14. század első évtizedeiben már nagy szegénységben volt, feladatát sem igen tudta ellátni. 1337-ben Csanád esztergomi érsek szervezte újjá a testületet, megerősítette a jövedelmeire vonatkozó korábbi adományokat, és újjakkal is ellátta. Mivel a Szent György egyház prépostja volt a Szent Adalbert egyház székesegyházi főesperese, megújította a Lodomér érsek által biztosított egyházi joghatóságot is Esztergom város felett.¹⁰⁹ Ez a kiváltság tehát nem volt újkeletű, már a 13. század óta éltek vele a prépostok. A Csanád érsek adománya előtt négy-öt évvel készült pápai tizedjegyzékben ezért szerepelnek az Esztergom megyei plébániák Szent György főesperesség (archydiaconatus Sancti Georgii) néven.¹¹⁰ Ami viszont mindenképpen figyelmet érdemel, hogy a főesperesség plébániái közt szinte csak az esztergomi érsek vagy káptalan tulajdonában lévő egyházakat találunk. Egyetlen kivétel Kőbölkút egyháza, amelynek azonosítása azonban rendkívül bizonytalan.¹¹¹ Esztergom megye többi egyháza, amely köznemesi kézen lévő birtokokon állt, nem szerepel a főesperesség plébániái közt, és más főesperességeknél sem találjuk őket. Egyelőre nem tudjuk a magyarázatát, hogy ez a kilenc egyház (Bart, Béla, Bény, Karva, Kural, Libád, Mocs, Ösztövérfalu, Kistata) miért maradt ki a jegyzékből.¹¹² Elképzelhető, hogy Raymondusnak

102 GyÖRFFY III. 460.

103 Mon. Vat. I.1. 385.

104 GyÖRFFY II. 316.

105 1346-ban: DL 3851., DL 12993. AOkl. XXX. 503.sz., 504.sz.

106 Mon. Vat. I.1. 373., 385.

107 DF 200215. Veszpr. reg. 507.sz.

108 Mon. Vat. I.1. LVIII. és LX.

109 DF 238014. AOkl. XXI. 197.sz.

110 Mon. Vat. I.1. 231–232.

111 Mon. Vat. I.1. 232. Bultuc (Gbulenti) néven szerepel, és egyháza más adat nincs a 14. századból.

112 Pázmány Péter 1629-ben készített összeírásában már szerepelnek ezek az egyházak is. Pázmány három középkori forrás alapján állította össze a listát, amelyek közül az egyik egy plébániákat tartalmazó

már nem maradt ideje elvégezni az összeírást, egy későbbi időpontban szeretne volna pótolni, a halál azonban megakadályozta ebben.¹¹³

Bart Barti nemesek,¹¹⁴ majd a király birtoka. Szent Kereszt tiszteletére szentelt templomát 1326-ban említik.¹¹⁵

Béla Bélai nemesek birtoka.¹¹⁶ Templomára az első adatot 1424-ből ismerjük, amikor a birtokot Eghazasbela-ként említik. Az ugyanekkor lezajlott határjárásban szerepel a templom, amelynek keleti felén Péter háza állt, nem messze tőle pedig egy tó volt.¹¹⁷

Bény A Hontpázmány nemzetség birtoka, aki premontrei monostort épített itt Szűz Mária tiszteletére.¹¹⁸ 1391-ben említik, hogy a kéttornyú monostor mellett egy torony nélküli plébániaegyház is van a birtokon.¹¹⁹

Búcs Az esztergomi érsekség birtoka.¹²⁰ Szűz Máriáról nevezett egyházát 1208-ban említik, ekkor hozzá tartozott Mocs kápolnája is.¹²¹ Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Lőrinc.¹²² Templomára a 14. századból nincs adat.

Esztergom-Királyi Város¹²³ A 14. században a város hat plébániatemplomát említik:

Szent Kereszt: A Szent Kereszt egyház plébánosa a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Miklós, akinek évi jövedelme négy márka.¹²⁴ 1337-ben említik a Szent Kereszt templomhoz vezető utat.¹²⁵ 1366-ban a Szent Kereszt egyház temetőjét (cymiterii ecclesie sancte crucis) említik.¹²⁶ A templom szerepel az 1372-ben felsorolt plébánia-templomok között is.¹²⁷ 1389-ben szintén említik a templomhoz vezető utat.¹²⁸

regestrum volt, amelyet Pázmány igen réginek (antiquissimae) említ, de sajnos nem tünteti fel, melyik évből származott. vö. *Sacra concilia ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae celebrata ab anno Christi MXVI usque ad annum MDCCCXXXIV*. Pars secunda. Ed. Carolus, Péterffy. Posonii, 1742. 265–269.

113 Mivel tanulmányunkban az Esztergom megye területén volt plébániák és leányegyházak összegyűjtésére törekedtünk, az alábbi összeírásban nem tüntettük fel a káptalanokat, prépostságokat és a szerzetesrendházakat, így hiányoznak belőle az Esztergom város területén lévő rendházak, az esztergomi Szent Adalbert székesegyház, a Szent György prépostság, a Szent Tamás prépostság és Esztergom-Szentkirály is.

114 GYÖRFFY II. 226.

115 DL 90910. AOkl. X. 513.sz. (A regesztában a templom titulusa nem szerepel.)

116 GYÖRFFY II. 227.

117 DL 95198. ZSO XI. 472.sz.

118 GYÖRFFY II. 227–228.

119 DF 236961., DF 236962. ZSO I. 2222.sz.; Az 1562. évi vizitáció szerint templomának titulusa: Tizenkét apostol (BUCKO 1939. 125.)

120 GYÖRFFY II. 229.

121 DF 236281. MES I. 186.

122 Mon. Vat. I.1. 232.

123 GYÖRFFY II. 250–269. Az Árpád-kori templomok felsorolása: GYÖRFFY II. 268.

124 Mon. Vat. I.1. 224.

125 DL 3045. AOkl. XXI. 86.sz.

126 DL 5442.

127 DF 236306.

128 DL 7532. ZSO I. 928.sz. A Györffy II. 268. említett Szent Háromság titulus téves olvasaton alapul, amelyet már a Rég. Top. 138. is említ.

Szent Lőrinc: Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Márton, akinek évi jövedelme hét márka.¹²⁹ 1353-ban Szerecsen Jakab kúriája a Szent Lőrinc templom körzetében (in parochia ecclesie Laurentii martiris) volt.¹³⁰ A templom szerepel az 1372-ben felsorolt plébániatemplomok között is.¹³¹

Szent Miklós: Papja jövedelme a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül húsz márka.¹³² A templom szerepel az 1372-ben felsorolt plébániatemplomok között.¹³³ 1380-ban plébánosa az esztergomi érsek rendeletére járt el.¹³⁴ 1406-ban plébánosa László.¹³⁵

Szent Péter apostol: Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül András, akinek évi jövedelme hét márka.¹³⁶ 1366-ban említik a Szent Péter apostol templom mellett lévő nagy utcában (in platea maiori prope ecclesiam beati Petri apostoli) álló házat, amelynek északi oldalán egy kis utca volt, amely a Duna felé vezetett.¹³⁷ A templom szerepel az 1372-ben felsorolt plébániatemplomok között is.¹³⁸ Valószínűleg közelében állt az esztergomi káptalan 1397-ben említett háza, amely szomszédságában Farnadi Péter telke volt.¹³⁹

Mária Magdolna: Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül György, akinek jövedelme körülbelül három márka.¹⁴⁰ A templom szerepel az 1372-ben felsorolt plébániatemplomok között.¹⁴¹

Szent Jakab: A templom az 1372-ben felsorolt plébániatemplomok közt szerepel.¹⁴²

A 14. század első felében tehát a pápai tizedjegyzék adatai alapján a város legnagyobb plébániája a Szent Miklós egyház volt, amelynek évi jövedelme elérte a húsz márkát. Ezt követte a Szent Lőrinc és a Szent Péter egyház évi hét-hét márka jövedelemmel, majd a Szent Kereszt egyház évi négy márka és a Mária Magdolna egyház évi három márka jövedelemmel. A Szent Jakab egyház valószínűleg csak a 14. század második felében épülhetett. 1397-től a korábbi hagyományokat követve minden Esztergom városi plébánosnak együtt kellett vonulnia vasárnaponként és Szent Adalbert ünnepén zászlókkal és feszülettel az esztergomi székesegyházhoz, ahol részt vettek a misén és a körmenetben.¹⁴³

Esztergom-Kovácsi Esztergom-Királyi város része.¹⁴⁴ 1297-ben még három egyháza volt: Szent Mihály, Szent János evangélista és Szent Kozma és Damján templom.¹⁴⁵ 1314-ben azonban a Szent Mihály templom már nem szerepel,¹⁴⁶ és később sem említik.

129 Mon. Vat. I.1. 224.

130 DL 69236.

131 DF 236306.

132 Mon. Vat. I.1. 216.

133 DF 236306.

134 DF 248768.

135 DF 237989. ZSO II. 4848.sz.

136 Mon. Vat. I.1. 224.

137 DL 5442.

138 DF 236306.

139 KOLLÁNYI, 100.: de domo sita circa sanctum Petrum in vicinitate Petri de Farnad

140 Mon. Vat. I.1. 224.

141 DF 236306.

142 DF 236306.

143 KOLLÁNYI, 271.

144 GYÖRFFY II. 271–273.

145 DF 237970. MES II. 397–398.

146 DF 237974. MES II. 699–700.

Papjai a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Pál, a Szent Kozma és Damján templom plébánosa, akinek éves jövedelme három márka, és András, a Szent János evangélista templom plébánosa, akinek éves jövedelme másfél márka.¹⁴⁷ 1372-ben a Szent Kozma és Damján templomot már a csöti városrész egyházaként említik, Kovácsi plébániája pedig a Szent János evangélista tiszteletére szentelt egyház.¹⁴⁸ 1397-ben a Szent János evangélista templom környékén van az esztergomi káptalan egyik tizedszedő helye.¹⁴⁹

Esztergom-Petyen Az esztergomi érsek birtoka.¹⁵⁰ 1337-ben Csanád esztergomi érsek a falu dézsmáját a Szent György prépostságnak adta. A falu templomának papját (presbiter) patrónusi jogával élve az esztergomi érsek választotta ki, de a prépost a főesperesi jogokat gyakorolhatta felette. A szentségeket a presbiter szolgáltatta ki, de a kanonokok és a prépost minden héten miséket és egyéb isteni szolgálatokat tarthattak templomában.¹⁵¹

Esztergom-Szentanna Az esztergomi káptalan birtoka.¹⁵² Nevét az ágostonos rend Szent Anna egyházáról kapta, amelyet 1349-ben Erzsébet királyné állított helyre.¹⁵³ Körzetében az Árpád-korban még örmények laktak, innen kapta Esztergom-Örmény nevét, a 14. századtól kezdve azonban Szentanna néven említik.¹⁵⁴ Plébániatemploma Keresztelő Szent János tiszteletére épült, és a Szenttamás-hegy lábánál állt. 1359-ben említik először, ekkor Chato János a plébánosa (rector parochialis ecclesie).¹⁵⁵ Templomát 1372-ben¹⁵⁶ és 1408-ban¹⁵⁷ is említik. 1397-ben plébánosa részt kapott az esztergomi szőlő-hegy tizedéből.¹⁵⁸ 1434-ben plébánosa Lőrinc.¹⁵⁹

Esztergom-Szentpál Az esztergomi Szent Istvánról nevezett keresztes rend és az esztergomi érsek birtoka.¹⁶⁰ Egyházát először 1314-ben említik.¹⁶¹ Plébánosa a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Miklós, akinek éves jövedelme három márka.¹⁶² Valószínűleg ugyanezt a Miklós plébánost (sacerdos) említik 1335-ben, akinek házai Szentpál falu északi részén voltak.¹⁶³ 1372-ben már hozzátartozhatott Esztergom-Sziget is, mert a templomot a két városrészrel együtt említik.¹⁶⁴

147 Mon. Vat. I.1. 224.

148 DF 236306.

149 KOLLÁNYI, 85.

150 GYÖRFFY II. 275.

151 DF 238014. AOKl. XXI. 197.sz.

152 GYÖRFFY II. 273–274.

153 THEINER I. 772–773.

154 GYÖRFFY II. 274. szerint papja szerepel a pápai tizedjegyzékben. Az ott említett Keresztelő Szent János egyház azonban a nyitrai főesperességbe tartozott, ami semmiképpen sem igaz Esztergom-Szentannára. A templom egyébként valószínűleg 1349 és 1359 között épült.

155 BOSSÁNYI II. 353–354.

156 DF 236306.

157 DF 236412. ZSO II. 5922.sz.

158 KOLLÁNYI, 85.

159 DF 238317.

160 GYÖRFFY II. 283.

161 MES II. 699.

162 Mon. Vat. I.1. 224.

163 DF 248557. AOKl. XIX. 390.sz.

164 DF 236306.

Esztergom-Újváros Az esztergomi érsek birtoka.¹⁶⁵ Szent László tiszteletére szentelt templomát először 1372-ben említik.¹⁶⁶ Az 1397. évi vizitációs jegyzőkönyv szerint az Esztergom-újvárosi plébános Szőgyén tizedeinek negyedét kapta.¹⁶⁷ 1400-ban IX. Bonifác pápa búcsút engedélyezett számára.¹⁶⁸ 1425-ben István a plébánosa, aki egy szőlőt hagyott az egyháza.¹⁶⁹ Ezt a szőlőt 1428-ban a Szent László templom gondnokai (vitrici), Bíró Miklós és Gyürki Mihály eladták, hogy az árát a templom felújítására fordíthassák, mert már nagy szükség volt rá.¹⁷⁰ 1429-ben említik János nógrádi főesperes házát, amely a templom déli oldalán volt.¹⁷¹

Farnad Az esztergomi érsek birtoka.¹⁷² 1320-ban a farnadi egyház üresedésben volt.¹⁷³ Templomára a 14. századból nincs adat.¹⁷⁴

Gyarmat (Kóhid-) Az esztergomi káptalan birtoka.¹⁷⁵ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Pál.¹⁷⁶ 1400-ban említik Jakab gyarmati plébánost.¹⁷⁷ 1418-ban is szerepel a gyarmati plébános egy tizedperben.¹⁷⁸

Kakat Az esztergomi érsek birtoka.¹⁷⁹ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Lukács.¹⁸⁰ Templomára a 14. századból nincs adat.

Karva Karvai nemesek birtoka.¹⁸¹ 1409-ben említik Szent Lőrinc tiszteletére szentelt templomát, amelynek patrónusi jogát Karvai Gyuked fia Zsigmond átadta nővérének, Katalinnak és férjének, Nazdroycz-i Péter fia Tamásnak.¹⁸²

165 GYÖRFFY II. 287.

166 DF 236306.

167 KOLLÁNYI, 84.

168 DF 237307. ZSO II. 242.sz.

169 DF 228143. ZSO XII. 65.sz.

170 DF 237988. Esztergomi főkáptalan, 196–197.

171 DF 209079., DF 237256.

172 GYÖRFFY II. 289.

173 Mon. Vat. I.1. 17.

174 A Györffy György által idézett pápai tizedjegyzék adata (Mon. Vat. I.1. 187.) nem vonatkozhat az Esztergom megyei Farnadra, mert a nyitrai főesperesség plébániái között sorolják fel.

175 GYÖRFFY II. 290.

176 Mon. Vat. I.1. 231.

177 DF 237985. ZSO II. 9.sz.

178 DL 43382. ZSO VI. 1393.sz.; Az 1562. évi vizitáció szerint templomának titulusa: Szent Mihály. (Bucko 1939. 125.)

179 GYÖRFFY II. 293.

180 Mon. Vat. I.1. 232.

181 GYÖRFFY II. 294.

182 DL 71790., DL 39234., DL 69179. ZSO II. 6713.sz., 6744.sz.; A templomában található síremlékre: Orbán 1869. 492–497. (képpel) Az ezen szereplő évszám azonban valószínűleg téves, 1400-ban ugyanis a Lábatlani családnak nincs nyoma.

Kéménd Az esztergomi érsek birtoka.¹⁸³ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Salamon.¹⁸⁴ 1418-ban említik Szent György tiszteletére szentelt egyházának plébánosát, Lászlót.¹⁸⁵

Kéty Az esztergomi érsek birtoka.¹⁸⁶ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül István.¹⁸⁷ Templomára a 14. században nincs adat.

Köbölkút Köbölkúti nemesek birtoka.¹⁸⁸ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Mátyás.¹⁸⁹ Templomára a 14. században nincs adat.¹⁹⁰

Kurali Kurali nemesek birtoka.¹⁹¹ 1384-ben már lakatlan, ekkor Szent Kereszt tiszteletére szentelt templomával együtt Kővágóörsi Miklós fia György, Demeter esztergomi érsek familiárisa kapta meg.¹⁹²

Libád Libádi nemesek birtoka.¹⁹³ 1325-ben említik kőből készült, Szent Kereszt tiszteletére szentelt templomát, amelyet – állítása szerint – Libádi Rophayn őse építtetett.¹⁹⁴

Mocs Nemesek birtoka.¹⁹⁵ 1208-ban kápolnája a búcsi templom filiája.¹⁹⁶ 1293-ban említik a nyugati részén álló Mindenszentek tiszteletére szentelt templomot.¹⁹⁷ 1383-ban is említik kőtemplomát harangtoronnyal.¹⁹⁸

Muzsla Muzslai nemesek és az esztergomi érsek birtoka.¹⁹⁹ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Mihály.²⁰⁰ 1337-ben temploma a muzslai nemesek birtokrészén állt, és Szent István első vértanú tiszteletére volt felszentelve.²⁰¹

183 GYÖRFFY II. 294–295.

184 Mon. Vat. I.1. 231.

185 DL 43382. ZSO VI. 1393.sz.; Az 1562. évi vizitáció szerint templomának titulusa: Szent Márton. (BUCKO 1939. 125.)

186 GYÖRFFY II. 295–296.

187 Mon. Vat. I.1. 232.

188 GYÖRFFY II. 297.

189 Mon. Vat. I.1. 232.

190 Az 1562.évi vizitáció szerint templomának titulusa: Szent Péter és Pál. (BUCKO 1939. 125.)

191 GYÖRFFY II. 297–298.

192 DL 100196., DL 100199.; Az 1562. évi vizitáció szerint templomának titulusa: Mindenszentek (BUCKO 1939. 125.)

193 GYÖRFFY II. 299.

194 DF 236537. MES III. 70–72.

195 GYÖRFFY III. 441.

196 DF 236281. MES I. 187.

197 DL 1374.

198 DL 50109.

199 GYÖRFFY II. 301.

200 Mon. Vat. I.1. 232.

201 DF 237912., DL 316. AOKI. XXI. 456.sz.; Az 1562. évi vizitáció szerint templomának titulusa: Szűz Mária (BUCKO 1939. 125.)

Nána A Nána-Beszter nemzetség és az esztergomi káptalan faluja.²⁰² Templomát 1228-ban említik, védőszentje Szent Gál.²⁰³ Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Egyed.²⁰⁴ Templomára a 14. századból nincs adat.

Ösztövérfalu Nemesek birtoka.²⁰⁵ 1345-ben a köbölküti nemesek fegyveresen megámtádták Miklós, ösztövérfalui papot (plebanus, sacerdos), aki kápolnájában (capella) az oltárnál misézett, az oltár díszzeit elpusztították, a misekendőket (corporalia) a földre szórták, a viaticum-ot hatalmaskodva elvitték, és Miklós plébánost is megölték volna, ha az ösztövériek nem sietnek a segítségére.²⁰⁶ Mindezt azonban a köbölkütiak tagadták, és erre a következő évben esküt is tettek.²⁰⁷

Szőgyén Az esztergomi érsek faluja.²⁰⁸ Magyar és német hospesek lakták, eszerint nevezték Magyarszőgyénnek és Németszőgyénnek. 1291-ben Magyarszőgyében köböl épült, Szent Mihály tiszteletére szentelt templom volt, Németszőgyénben pedig fából épült kápolna. 1291-ben az esztergomi érsek engedélyezte, hogy Németszőgyénben is épüljön egy kőtemplom, de az anyaegyház továbbra is Magyarszőgyénben maradt, amelynek a német hospesek két márkát, papjuk egy márkát volt köteles fizetni. A gabonadézsmá negyedén a magyarszőgyéni és a németszőgyéni pap köteles volt megosztani.²⁰⁹ Plébánosai a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Jakab (Segimon) és János (Sedino), akik közül valószínűleg János a magyarszőgyéni pap, mert az ő egyháznak tizede kétszerese a Jakab által fizetett tizednek.²¹⁰

Tata (Kis-) Nemesek birtoka.²¹¹ 1230-ban említik Szent Móric tiszteletére szentelt templomát.²¹² Templomára a 14. századból nincs adat.²¹³

KRISZTINA TÓTH

THE CHURCHES OF ESZTERGOM COUNTY IN THE 14TH CENTURY

In the life of the medieval villages the church played a prominent role. In the middle of the 14th century, the economic and the social transformations are restructured not only the settlement network of Hungary, but also the organization of parishes. This system has not changed much until the middle of 16th century, so it is worth to learn about the conditions of 14th century in greater detail. We have fortunately the list of papal titles which can be completed with the charters' data, and so we can be obtained a relatively accurate picture of the contemporary status. We have not yet had a comprehensive description about the medieval churches of Eszter-

202 GYÖRFFY II. 301–302.

203 DF 236756. MES I. 268–269.

204 Mon. Vat. I.1. 232.

205 GYÖRFFY II. 305.

206 DL 58520. AOkl. XXIX. 713.sz.

207 DL 58521. AOkl. XXX. 22.sz.

208 GYÖRFFY II. 312–313.

209 CD VI.1. 164–166.

210 Mon. Vat. I.1. 232.; Az 1562-ben készült canonica visitatio szerint templomának titulusa: Szent Mihály (BUCKO 1939. 124.)

211 GYÖRFFY II. 314–315.

212 DF 236723. MES I. 273.

213 MEZŐ 2003. 357. szerint temploma valószínűleg a Kőhidgyarmati templommal azonosítható.

gom county. Until the 16th century, the county is belonged to two diocese: the areas in the south of the Danube – except the city of Esztergom – are belonged to the diocese of Veszprém, the areas in the north of the Danube with the city of Esztergom are belonged to the archdiocese of Esztergom. The results of our study show that in the 14th century the hundred settlements of Esztergom county - not counting Esztergom - had forty-eight churches, so every second village had a church. This is the same as in the other counties of Hungary, so the archbishop's residence proximity is not reported any advantage in the density of parish network.

RÖVIDÍTÉSEK

Levéltárak, forráskiadványok

- DF = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (internetes elérés: www.hungaricana.hu/oklevelek)
- DL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (internetes elérés: www.hungaricana.hu/oklevelek)
- AOkl. = Anjou-kori oklevéltár. *Documenta res Hungaricas tempore regis Andegavensium illustrantia* I–XV., XVII., XIX–XXIX., XXXI., XXXIV., XXXVIII. Szerk.: Almási Tibor, B. Halász Éva, Blazovich László, Géczy Lajos, Kőfalvi Tamás, Kristó Gyula, Makk Ferenc, Piti Ferenc, Sebők Ferenc, Teiszler Éva, Tóth Ildikó. Budapest – Szeged, 1990–2013.
- BOSSÁNYI = BOSSÁNYI Árpád: *A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai. Avignoni korszak I–II.* Budapest, 1916–1918.
- CD = Fejér, Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.* Tomi I–XI. Budaë, 1829–1844.
- Esztergomi főkáptalan = Az esztergomi főkáptalan fekvő s egyéb birtokaira vonatkozó okmányok tára. Pest, 1871.
- HO = Hazai okmánytár. *Codex diplomaticus patrius* I–III. Kiadják: Nagy Imre – Paur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső. Győr, 1865–1866. IV. Kiadják: Nagy Imre – Stummer Arnold – Ráth Károly – Véghely Dezső. Győr, 1867. V. Kiadják: Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Véghely Dezső. Győr, 1873. VI–VII. Kiadják: Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Véghely Dezső. Budapest, 1876–1880. VIII. Szerk.: Nagy Imre. Budapest, 1891.
- KOLLÁNYI = KOLLÁNYI Ferencz: *Visitatio capituli E. M. Strigoniensis anno 1397.* In *Történelmi Tár* 54. (1901.) 71–106., 239–272.
- KREDICS–SOLYMOSI 1993. = KREDICS László – SOLYMOSI László: *A veszprémi püspökség 1524. évi urbáriuma.* Budapest, Akadémiai, 1993.
- MES = *Monumenta ecclesiae Strigoniensis* I–II. Ed. Ferdinandus Knauz. Strigonii, 1874–1882. III. Ed. Ludovicus Crescens Dedek. Strigonii, 1924. IV. Ed. Gabriel Dreska, Geysa Érszegi, Andreas Hegedűs, Tiburtius Neumann, Cornelius Szovák, Stephanus Tringli. Strigonii – Budapestini, 1999.
- Mon. Vat. I.1. = *Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria.* Pápai tized-szedők számadásai 1281–1375. [Ed.: Fejérpataky László.] Bp., 1887. (*Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia* I.1.)
- Mon. Vespr. = *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis.* I–III. Budapest, 1896–1902.
- RA = SZENTPÉTERY Imre – BORSA Iván: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke.* Budapest, 1923–1987.

- THEINER = *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. Tomus I-II. Ed.: THEINER, Augustinus. Romae, 1859–1860.
- Veszpr.reg. = KUMOROVITZ L. Bernát: *Veszprémi regeszták (1301–1387)*. Bp., 1953. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 2.)
- ZSO = Zsigmondkori oklevéltár. I-II. Szerk.: Mályusz Elemér. III-VII. Szerk.: Borsa Iván. VIII-IX. Szerk.: Borsa Iván – C. Tóth Norbert. X. Szerk.: C. Tóth Norbert. XI. Szerk.: Neumann Tibor – C. Tóth Norbert. XII. Szerk.: C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint. Budapest, 1951–2013.

IRODALOM

- BAKÁCS 1942–1943 = BAKÁCS István János: *Hont vármegye középkori egyházas helyei*. Regnum 1942–1943. (V.köt.) 9–23.
- BUCKO 1939 = BUCKO, Vojtech: *Reformne hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564*. Bratislava, 1939.
- FEKETE NAGY Antal = FEKETE NAGY Antal: *Településtörténet és egyháztörténet*. Századok 1937. (71. évf.) 9–10.sz. 417–431.
- FÜGEDI 1944–1946 = FÜGEDI Erik: *Középkori település és egyházi szervezet az egykori nyugati Felvidéken*. Regnum 1944–1946. (VI. köt.) 117–140.
- FÜGEDI 1959 = FÜGEDI, Erik: *Kirchliche Topographie und Siedlungsverhältnisse im Mittelalter in der Slowakei*. In *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* Bd. 5 (1959) 363–400.
- GYÖRFFY = GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I-IV. Budapest, 1987–1998.
- HERMANN 2011 = HERMANN István: *A veszprémi római katolikus egyházmegye igazgatása a 18. században*. Budapest, 2011. (Doktori disszertáció, kézirat) (Internetes elérés: www.veml.hu)
- K. NÉMETH András 2010 = K. NÉMETH András: *A középkori Magyarország egyházi topográfiai kutatása. Kutatástörténeti áttekintés*. In *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon* I. Szerk.: Benkő Elek – Kovács Gyöngyi. Budapest, MTA Régészeti Intézete, 2010. 271–287.
- KOSZTA 1993 = KOSZTA László: *A középkori magyar egyházra vonatkozó történeti kutatások az utóbbi évtizedekben (1948–1988.)* Aetas 1993. (8. évf.) 1.sz. 64–105.
- KÖRMENDY 1986 = KÖRMENDY Adrienne: *A falusi plébániák hatása a faluközösség kialakulására. A Szepeesség példája*. In *Művelődéstörténet tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk.: Fügedi Erik. Bp., Gondolat, 1986. 117–158.
- KUBINYI 1999 = KUBINYI András: *Plébánosválasztás és egyházközségi önkormányzat a középkori Magyarországon*. In *Kubinyi András: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Bp., 1999. 269–286.
- MAKSAY 1971 = MAKSAY Ferenc: *A magyar falu középkori településrendje*. Budapest, Akadémiai, 1971.
- MÁLYUSZ 1971 = MÁLYUSZ Elemér: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Bp., Akadémiai, 1971.
- MEZŐ 1996 = MEZŐ András: *Templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század)*. Budapest, METEM, 1996.

- MEZŐ 2003 = MEZŐ András: *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Bp., METEM, 2003.
- NÉMETH 1999 = NÉMETH Péter: *Szatmár vármegye egyházai a 14. század első felében*. In *Arhitectura religioasa medievals din Transilvania. Középkori egyházi építészet Erdélyben. Medieval Ecclesiastical Architecture in Transylvania*. Coordinatori: Kiss Imola – Szöcs Péter Levente. Satu Mare, Editura Muzeului Satmarean, 1999. 97–106.
- NÓGRÁDY 2014 = NÓGRÁDY Árpád: *Sáros megye egyházas települései a 14. század elején*. In *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymos László tiszteletére*. I. köt. Szerk.: Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél. Budapest – Debrecen, 2014. 415–428.
- ORBÁN 1869 = ORBÁN Balázs: *A Lábathlan-család siremléke 1400-ból*. Századok 1869. (3. évf.) 492–497.
- ORTVAY = ORTVAY Tivadar: *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve*. I-II. köt. Budapest, 1891–1892.
- Rég. Top.* = HORVÁTH István – H. KELEMEN Márta – TORMA István: *Komárom megye régészeti topográfiája*. Esztergom és a dorogi járás. Budapest, Akadémiai, 1979.
- SZABÓ 1969 = SZABÓ István: *A középkori magyar falu*. Bp., Akadémiai, 1969.
- ZOLNAY 1956 = ZOLNAY László: *Román kori templom a Komárom megyei Bajóton*. In *Művészettörténeti Értesítő* 1956 (4.sz.) 277–279.
- ZSOLDOS 1998 = ZSOLDOS Attila: *Visegrád vármegye és utódai*. In *Történelmi Szemle* 1998 (40. évf.) 1–2.sz. 1–32.

HORVÁTH ISTVÁN

A TAKARÉKMAGTÁRAK MEGSZERVEZÉSE
AZ EGRI ÉRSEKI URADALOMBAN A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A mezőgazdaság örökké ki volt téve a változó időjárás szeszélyének, az elemi csapásoknak. A földműves mindig arra törekedett, hogy a megtermelt javakkal a maga és családja megélhetését biztosítani tudja. A jó termésű évekből, az adók befizetése után még bőven maradt élelemre és vetőmagnak is, rossz termésű esztendőkből ez azonban súlyos gondként nehezedett egy-egy földműves család életére. Ilyenkor az egyébként is kevés termés egy részét kényszerből olcsón eladták és gyakran már télen elfogyasztották a tavaszi vetésre szánt magot. A jobbágyok korabeli tárolási módja sem volt megfelelő, a veremben tárolt gabona könnyen tönkrement, eladhatatlanná vált. Ilyenkor uzsoraáron kellett venniük a vetőmagot vagy azt kölcsön kellett kérniük nagy kamatra, hogy bevehessék a földet.¹ Azonban inséges időszakban a jobbágyok a földesurukra is támaszkodhattak, akik adhattak a sajátjukból élelmezésre és vetőmagnak.² Hasonlóképpen a katonaság is központi utasításra inséges időkben megnyitotta magtárait az éhező, rászoruló jobbágyoknak.³

Ezekkel szemben önszolgáltató kezdeményezések voltak a földesurak és a községek által helyenként felállított takarékmagtárak, ahonnan a rossz termésű esztendőkből a jobbágyok be tudták szerezni a mindennapi kenyérhez és a tavaszi vetéshez szükséges gabonát. A takarékmagtárak legrégebbi említése a Szentírásban József történetében olvasható. A középkorban minden nagyobb városban állították fel takarékmagtárat, a 17–18. században Európa több országában is működtek takarékmagtárak, így Bajor-, Francia-, Spanyol-, Porosz- és Oroszországban is. A Habsburg Birodalomban II. József 1778-ban rendelte el, hogy Cseh- és Morvaországban, valamint Sziléziában minden uradalomban építsenek takarékmagtárakat, amelyekbe a jobbágyoknak egy vetéshez szükséges gabona mennyiséget kellett elhelyezniük. A megtakarított gabonából szükség esetén a rászorulókat segítették, azzal a feltétellel, hogy aratás után 6%-kal többet adnak vissza természetben.⁴

1 Kovács Miklós: *Adatok a takarékmagtárakról*. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1978–1980. Szerk.: Takács Imre. Budapest, 1981, 201–218. p.; Magyar Nemzeti Levél Heves Megyei Levéltár (továbbiakban MNL-HML) XII. -3/F-61 nd. Gégel Károly jelentése a felsőtárkányi takarékmagtárról 1842. április 23., Zulek András jelentései a kápolnai és a füzesabonyi takarékmagtárakról. 1842. április 16.

2 Kovács 1981. 201.p.; MNL-HML XII-3/E-173. Gazdasági ülések jegyzőkönyve 295, 300/1830., MNL-HML XII-3/E-174. 4, 6, 55, 56, 71, 87, 91, 92, 95, 96, 198/1831., XII-3/E-179 nd. 98/1835. stb.

3 Kovács 1981. 202. p.; MNL-HML XII-3/E-179 nd. 211/1835.

4 *Takarék-magtárakról*. Hetilap 1847. november 23. 1503–1506., 1847. december 31. 1681–1864.

Hazánkban a 18–19. század fordulóján egyes községekben már létrejöttek a helyi szükséglet kielégítését szolgáló takarékmagtárak, de ezek általában nem voltak hosszú életűek. A világi kezdeményezések mellett egyházi személyek is korán foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Koller Ignác veszprémi püspök az 1770-es években alapított a szegények számára árvaházat és gabonaraktárt, de kezdeményezése halálával elhalt.⁵ Hazánkban az 1830-as évek elején a Helytartótanács rendelte el a földesúri és községi takarékmagtárak felállítását.⁶ E rendelet alapján szólította fel 1832-ben Heves- és Külső-Szolnok vármegye a területén lévő községeket, hogy anyagi lehetőségüktől függően „életes házakat” vagy vermeket alakítsanak ki, melyek építéséhez a helyi földesúr segítségét is kérjék. A rendelet szerint ezekben a magtárakban minden gazdának annyi gabonát kellett elhelyeznie, amennyi elegendő volt egy vetéshez. A magtárból kölcsönadott gabona után kamatot szedhettek, minden köből után egy vékát. Az itt elhelyezett gabonát még az adó fejében sem vehették el a jobbágyoktól. A rendelet szerint a magtárnak két gondviselője lett volna, a falu bírója és a község által választott személy, a nyilvántartást pedig a falu jegyzője kezelte volna.⁷

A takarékmagtárak megszervezését az 19. század első felében lezajló ún. „kis jégkor-szak” utolsó támadása is sürgette. Az 1820-as, 1830-as és 1840-es évtizedben szélsőséges időjárású hónapok követték egymást.⁸ A kedvezőtlen klimatikus időszakban bekövetkező termés kiesés miatt országos éhínség volt 1836-ban⁹ és 1845-ben, a Felvidéket pedig két évvel később, 1847-ben ismét éhínség sújtotta.¹⁰ Az egri érseki uradalom¹¹ jobbágjai 1827-ben, 1830-ban, 1834-ben, 1836-ban, 1839-ben, 1841-ben szárazságra,¹² ezzel szemben 1831-ben, 1833-ban, 1835-ben, 1840-ben, 1845-ben, 1846-ban és 1847-ben pedig a sok esőre, jégesőre és az azt követő áradásokra panaszkodtak.¹³ A szélsőséges időjárás mellett 1831-ben kolerajárvány és az azt követő jobbágylázadás is súlyosbította a helyzetet.¹⁴

Ilyen környezeti és gazdasági körülmények között került sor a takarékmagtárak megszervezésére az egri érseki uradalomban. Králik Gábor, az uradalom prefektusa az 1831. január 6-i uradalmi gazdasági ülésen nyújtotta be tervét a takarékmagtárak felállításáról, amely szerint az elsőt a szarvaskői jobbágyok számára építenék fel.¹⁵ Králik azért javasolta

5 Kovács 1981. 203. p.

6 *Takarék-magtárakról*. Hetilap 1847. november 23. 1503–1506.

7 MNL-HML XII-3/E 175 nd. 34/1832.

8 Rácz Lajos: *Magyarország éghajlattörténete az újkor idején*. JGYF Kiadó, Szeged 2001. 253–258. p.; Rácz Lajos: *Az 1830-as évek éghajlati –környezeti válsága Magyarországon*. In.: Korall 31. 2008. 132–160. p., RÉTHLY Antal: *Időjárás és elemi csapások Magyarországon 1801–1900-ig*. I. kötet. OMSZ, Budapest 1998. 205–474. p.

9 Hazai és Külföldi Tudósítások 1837. március 18. 23. sz.; Magyar Gazda 1841. augusztus 12. 13. sz. 196.

10 Nemzeti Ujság, 1847. július 8. 517.; 1847. május 20. 490. sz., május 23. 492. sz., május 27. 493. sz.

11 Az egri érseki uradalomhoz Felnémet, Szarvaskő, Felsőtárkány, Bakta (ma Egerbakta), Fedémes, Füzesabony, Maklár, Nagytálya, Kerecsend, Demjén, Kápolna, Gyöngyöspüspöki, Gyöngyössolymos falvak tartoztak, továbbá még hét pusztát is birtokolt. Eger városát a káptalannal közösen birtokolta az érsekség.

12 MNL-HML XII-3/E 107 nd. 63/1828., XII-3/E 172 nd. 127-129/1830, XII-3/E 173 nd. 258, 295, 300/1830., XII-3/E 179 nd. 98, 141/1835., XII-3/E 180 nd. 234, 235/1836., XII-3/E 181 nd. 5/1837., XII-3/E 189 nd. 16/1839.

13 MNL-HML XII-3/E 174 nd. 346/1830, XII-3/E 178 nd. 135/1834, XII-3/E 184 nd. 151, 152, 217, 218/1840., XII-3/E 189 nd. 115, 118, 119, 121, 134, 135, 151, 157, 160, 191, 195, 196, 201/1845, 16, 22, 30, 187, 193/1846.

14 BENDA Kálmán: *Magyarország történeti kronológiája*. II. 1526–1848. Akadémiai Kiadó 1989. 641. p.

15 MNL-HML XII-3/E 174 nd. 5/1831.

épp ezt a helységet, mert az uradalomban az itteni jobbágyok gazdálkodtak a legrosszabb természeti környezetben, kevés és rossz minőségű szántóföldjük a hegytetőn helyezkedett el. Szarvaskő szenvedett a legtöbbet a gabonahiánytól, szinte minden évben kölcsön kellett kérniük az uradalomtól élelemre és vetésre, ami nélkül többen éhen haltak volna.¹⁶

A terv elnyerte Pyrker János László érsek (1826-1847) tetszését és a magtár azonnali megvalósítását sürgette. A tervezetet a szarvaskői jobbágyokkal Czvek János felnémeti kasznár ismertette, amit a jobbágyok elfogadtak, de kérték, hogy az építési munkálatokat a következő évre halasszák el, mert abban az évben rossz termés volt, így nem tudtak volna mit elhelyezni a magtárban.¹⁷ Mivel az uradalom ismerte Szarvaskő helyzetét, hogy egyedül nem tudná felépíteni a takarékmagtárat, ezért Fedémes községet is utasította, hogy vegyen részt az építkezésben és a terheket együtt viseljék. Fedémes Szarvaskőhöz hasonlóan nagyon szegény falu volt, rossz természeti körülmények között gazdálkodott és folyamatosan az uradalom segítségét kérte. A fedémesi jobbágyoknak első hallásra tetszett az ötlet, de ők is az építés elhalasztását kérték a rossz termés miatt.¹⁸ Két héttel később viszont már elálltak a magtárépítéstől. Azonban a szomszédos Felnémet község lakói meghallották a tervet és Fedémes helyett ők csatlakoztak a magtár építéséhez.¹⁹

A takarékmagtár 1831-ben Felnémeten kezdte meg működését. Az uradalom terve az volt, hogy az első magtár sikeres működése a többi községet is hasonló felállítására ösztönzi majd. Bár az uradalom komoly anyagi segítséget nyújtott volna ezekhez, de mégsem volt egyszerű a magtárak szervezése. Az uradalom helyi tisztviselői, a kasznárok és ispánok falugyűléseken tájékoztatták a jobbágyokat a takarékmagtárak önszegélyező és hasznos hajtó jellegéről. Elvileg minden község egyetértett ezzel, de ennek ellenére mégsem létesült minden helységben takarékmagtár.

Az első magtár megépülése után még két hullámban épültek takarékmagtárak, 1834-ben Füzesabony és Felsőtárkány külön-külön, Bakta és Fedémes pedig összefogva építették fel a közös magtárukat. A második hullámban, 1841-ben a kápolnai magtár kezdte meg működését.

A többi községben is megindult a magtárak szervezése, de a helyi jobbágyok elutasító magatartása miatt ezek nem valósultak meg. Maklár mezővárosban 1831-ben, a tervezet megismerésekor még mellette voltak, de két héttel később a szavazáson 126 nem és 96 igen szavazattal mégis elutasították azt.²⁰ Pár évvel később, 1836-ban meg gondolták magukat és a mezőváros a kocsmá-, piac- és egyéb jövedelmét erre a célra le is tette az uradalomnál, de a következő év februárjában mégis végleg elálltak a magtárépítéstől. A pénzt ugyan visszakapták, de további gabonasegélyre már nem számíthattak az uradalomtól.²¹

Gyöngyöspüspöki is támogatta a tervet, de 1837-ben lemondta azzal az indoklással, hogy nem látják értelmét, mert az előző évben kevés gabona termett. Ez után a község a magtár kérdését önállóan akarta megoldani, 1839-ben a már nem használt bikaistállót alakította át takarékmagtárnak, de a jobbágyok egy szem gabonát sem helyeztek el benne. Azonban az uradalom nem tett le a tervről, a magtár kérdését napirenden tartotta, a helyi számtartó többször is felszólította a lakosokat a takarékmagtár építésére, de a

16 MNL-HML XII-3/E 107 nd. 129/1828., XII-3/E 172 nd. 129/1830., XII-3/E 174 nd. 4/1831.

17 MNL-HML XII-3/E 110 nd. 47/1831.

18 MNL-HML XII-3/E 174 nd. 36/1831.

19 MNL-HML XII-3/E 174 nd. 71/1831.

20 MNL-HML XII-3/E 111 nd. 386/1831.

21 MNL-HML XII-3/E 181 nd. 79/1837.

jobbágyok következetesen elutasították azt. Gyöngyössolymos viszont 1840-ben megígérte a magtár létrehozását, sőt az abban az évben az uradalomtól kölcsönként gabona kamatját, 323 forintot – amiről az uradalom a magtár érdekében lemondott – is erre a célra tetette félre az uradalomnál, de végül ők is meggondolták magukat. Panker János helyi számtartó végül azt javasolta az uradalomnak, hogy mivel nincs kényszerítési joguk, ezért a vármegye segítségét kérik.²²

Kerecsend 1840-ben döntött a takarékmagtár felépítése mellett. A magtárt a falu a Bodor nevű uradalmi kocsmá telkén akarta felépíteni, melyért cserébe a faluházát ajánlotta fel. Az uradalom azonban a telek- és épületcserét elutasította, mivel telekspekuláció húzódtott meg a háttérben, ugyanis a kocsmá a Füzesabonyra vezető forgalmas út mellett állt, a faluháza pedig a központban a templom mellett, ahová a kocsmát nem telepíthették volna át. Ha a falunak sikerült volna azt megszereznie, akkor nagyobb kocsmajövedelemre tett volna szert. Ezt támasztja alá, hogy később szóba sem kerül a magtár.²³

Azok a közösségek, amelyek ténylegesen vállalták a magtárak felépítését, messzeemenően számíthattak az uradalom támogatására. Mindegyik magtár építési költségét támogatta Pyrker érsek a falu nagyságától függően 150–300 forinttal, az építési anyagot önköltségi áron, az épületfát pedig ingyen adta a jobbágyoknak.²⁴

A takarékmagtárak kettős funkcióval bírtak: feladatuk volt egyrészt a vetéshez szükséges gabona mennyiség biztonságos őrzése, másrészt pedig a rászorulók gabonaigényeinek kielégítése. Ezért minden jobbágy köteles volt elhelyezni a magtárban bizonyos fajtájú és mennyiségű gabonát, hogy a következő évi vetőmag biztosítva legyen. Az elhelyezett gabona fajtája és mennyisége az adott település környezeti és gazdasági körülményeitől függött. A rosszabb körülmények között gazdálkodó falvaknak – mint például Szarvaskő és Bakta – csak rozst, a jobb természeti adottságokkal rendelkező füzesabonyiaknak pedig búzát, árpat és zabot kellett a magtárba betenni. A mennyiség is eszerint változott, például a negyed telkes szarvaskői jobbágyoknak csak egy, míg az ugyanennyi telekkel rendelkező füzesabonyiaknak három köből gabonát kellett betenniük a magtárba.²⁵ A jobbágytelek mérete a kötelezően elhelyezendő gabona mennyiséget is befolyásolta, a féltelkes jobbágyoknak a fenti mennyiség kétszeresét, az egész telkeseknek pedig a négyszeresét kellett betenniük. E kötelesség alól a házas zsellérek sem húzhatták ki magukat, nekik aratás után 1 véka rozst vagy búzát kellett beadniük. A beszáradás, illetve a rágcsálók okozta esetleges károk miatt minden beadandó köbőlre 9 icce ráadást is kellett adni. A jobbágyok bármikor kivehették gabonájukat, de a ráadás mennyiséget nem, mert az a rész a takarékmagtár tőkáját képezte. A magtárak kezdő törzstőkéje – általában 200–250 kila – Pyrker érsek, az uradalmi tisztviselők, a helyi plébánosok, a kántortanítók és módosabb jobbágygazdák felajánlásából állt és ehhez jött még a már említett ráadás gabona mennyisége.²⁶ Ez a gabona mennyiség képezte a magtár törzstőkéjét, vagyis fundus instructusát, mely a község tulajdonának számított.

22 MNL-HML XII-3/E 188 nd. 181/1843., 189 nd. 181/1845.

23 MNL-HML XII-3/E 184 nd. 219/1840.

24 MNL-HML XII-3/F VI. Classis Vegyes iratok 1600-1863. 61 nd. Pyrker-féle községi takarékmagtárak elszámolásai.

25 1 köből = 2 kila, 1 kila = 2 véka = 72 icce, 1 kila=62,08 liter vagy 46,56 kg búza. BOGDÁN István: *Magyarországi ür-, térfogat-, súly- és darabmérték*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991, 296. p.

26 Pyrker érsek összesen 100–180 kila különböző gabonával támogatta a magtárakat. Az önkéntes felajánlások mértéke elérte az 50–150 kila mennyiséget. MNL-HML XII-3/F VI. Classis. Vegyes iratok 1600–1863. 61 nd. Pyrker-féle községi takarékmagtárak elszámolásai.

A rászoruló jobbágyok a magtár tőkéből kérhettek kölcsön. Kölcsönzéskor a folyamodó gazdasági és családi körülményeit vizsgálták: előnyt élveztek azok a jobbágyok, akik gyengébb minőségű vagy kisebb kiterjedésű földdel, illetve kevesebb állattal rendelkeztek vagy több munkaképtelen családtaggal bírtak. Azok a személyek, akik a magtár létesítése ellen szavaztak vagy részegesek és lusták voltak, nem számíthattak a magtárakra.²⁷ Ha valaki kölcsönt kért a magtárból, akkor egy köböl gabona után fél kila kamatot kellett fizetnie. Ez 25%-os kamatot jelentett, mely csak az első években volt ilyen magas, mert a magtárak pár éves eredményes működés után már annyi törzstőke gabonával rendelkeztek, hogy a kamatot csökkenteni tudták.

A takarékmagtárak lehetőséget adtak a jobbágyok összes gabonájának biztonságos őrzésére is, melyet bármikor kivehettek és a fent bemutatott módon kölcsön is adhattak, így jutva további bevételhez.²⁸

A magtárt három kulccsal zárták, az egyik a helyi uradalmi tisztnél, a másik a bírónál, a harmadik pedig a község által választott bizalmi embernél volt. A magtárba csak úgy lehetett betenni vagy kivenni gabonát, ha mind a három személy jelen volt. A számadást és nyilvántartást az uradalmi tiszttel végezte. Abban az esetben, ha a tőkéhez tartozó gabonát nem vették kölcsön, akkor aratás után a régit újra kellett cserélni.²⁹ Így biztosították, hogy mindig jó minőségű és friss gabona legyen a magtárban.

A magtárakat nemcsak a helyiek, hanem a környékbeli, más uradalmakhoz tartozó jobbágyok is használhatták. Ezzel viszont egy újabb probléma keletkezett. A más uradalmakhoz tartozó jobbágyok nem mindig adták meg a tartozásukat, az uradalomnak pedig nem volt kényszerítő eszköze a behajtásra, csak bírói úton lehetett az igényt érvényesíteni.³⁰

Az 1830–1840-es években az ország mindenfelé takarékmagtár-alapítási lázban égett, a már említett rossz időjárási viszonyok miatt egyre több helyen állítottak fel ilyeneket.³¹ Az egri érseki uradalom jól működő magtárainak híre hamar elterjedt és más vármegyék is érdeklődtek irántuk, elkérve szabályzatukat.³²

A Pyrker érsek által építtetett takarékmagtárak azonban nem élték túl alapítójukat. Az 1846-os és 1847-es silány termésű években a kölcsönkért gabonát az uradalom bírói hatalommal sem tudta behajtani. A következő évben, 1848-ban a megváltozott jogi és gazdasági helyzetben már semmilyen beleszólása sem volt az uradalomnak a magtárak működésébe, a még bent lévő gabonát a jobbágyok széthordták, a magtárak megszűntek. Igaz, másfél évtizeddel később, 1863-ban Bartakovics Béla érsek eddig ismeretlen céllal érdeklődött a takarékmagtárak sorsa iránt a vármegyei szolgabíróknál és az uradalmi tisztviseleknél.³³ Feltételezhetjük, hogy újra akarta azokat indítani, mert 1861–1863 között ismét szélsőséges időjárás uralkodott az országban. Azonban az önsegélyező takarékmagtárak újraindítására a volt földbirtokosnak már nem volt jogi lehetősége.

27 MNL-HML XII-3/E 113 nd. 7/1833., 184 nd. 218/1840., 188 nd. 55/1844.

28 MNL-HML XII-3/E 184 nd. 45/1840., 188 nd. 55/1844.

29 MNL-HML XII-3/F 61 nd. Pyrker-féle községi takarékmagtárak elszámolásai.

30 MN-HML XII-3/E 184 nd.45/1840., 188 nd. 55/1844., XII/F 61. nd. Pyrker-féle községi takarékmagtárak elszámolásai.

31 *Jelenkor* 1842.08. 31. 70. sz., 1842. 03.30. 26. sz. 1843. 01. 12. 3. sz., 1845. 06. 29. 52. sz., 1845. 07. 03. 53. sz, 1846. 01. 18. 5. sz., *Nemzeti Ujság*, 1845.08.01. 120. sz., 1845. 08. 21. 131. sz., 1846. 10. 15. 368. sz., 1847. 10. 21. 577. sz.

32 MNL-HML IV-1/a 639–640/1832.

33 MNL-HML XII/F 61 nd. Pyrker-féle községi takarékmagtárak elszámolásai.

ISTVÁN HORVÁTH

THE FOUNDATION OF THE SAVINGS BANK GRANARIES IN THE EGER ARCHIEPISCOPAL
LORDSHIP IN THE FIRST HALF OF THE 19. CENTURY

In the 19-20. centuries the meteorological amplitudes of the „Little Ice-Age” caused serious problems in the agriculture. In Hungary too. The foundation of savings bank granaries became necessary based on European examples in Hungary too. These insured the suitable quantity of the bread crops and the seed-grain. In Hungary the Procurator Council decreed the foundation of feudal lord and communal savings bank granaries in the beginning of the 1830s. But often this was not seamless because the bondmen resisted the plans of the lordship.

GALCSIK ZSOLT

„ELHATÁROZTAM, KEDVES SZÜLŐVÁROSOMBAN...”*

Szécsény nagy mecénása, Dr. Haynald Lajos kalocsai bíboros-érsek

A 2016-os esztendő egyháztörténeti szempontból kiemelkedő jelentőséggel bír, Dr. Haynald Lajos kalocsai bíboros-érsek (*1. kép*) születésének bicentenáriumáról, azaz 200-dik évfordulójáról emlékezünk meg. A tudós főpap emlékét nemcsak az egyház, hanem a tudományos világ is hűen ápolja. Külön ki kell emelnünk az érsek szülővárosát, Szécsényt, ahová ezer szál köti és ahol az emléke máig él. E tanulmány ezt a kapcsolatot igyekszik részletesen feltárni, bemutatva, hogy miként élte itt a gyermekkorát, egyházi személyként milyen volt a kapcsolata, és mint „politikailag bukott ember” miként tért haza a szülői házba, nevét milyen alapítványokkal és adományokkal tette maradandóvá. Megismerhetjük még a Szécsényben található Haynald emlékek történetét és a vele kapcsolatos jubileumi megemlékezéseket is.

A HAYNALD CSALÁD EREDETE

E fejezetnek nem célja, hogy részletes családfa kerüljön bemutatásra és napjainkig változó a még élő leszármazottakat. Viszont azokról feltétlenül szólni kell, akik az érsekkel még életében közvetlenül „kapcsolatban” voltak.

A Haynald család – bármennyire is meglepő, soha nem kapott nemességet, sőt még Haynald Lajost, mint főpapot sem jutalmazták e királyi kegygel – polgári eredetű volt.

A família eredetéről és történetéről leghitelesebben a családfő, Haynald István által vezetett családi napló nyújt tájékoztatást, amit 1823-ban kezdett el írni és tart egészen 1845-ig. Az események menetében visszapergeti az idő kerekét az ő születéséig, 1773-ig.

Maga a naplóról elsőként a Kőhalmi-Klimstein József szerkesztésében 1889-ben megjelent „*Vázlatok Haynald Lajos bíbornok, érsek életéből*” című életrajzi művéből szerzünk tudomást; „[Haynald István]... hátrahagyott nagyszámú iratai között legérdekesebbek s reánk nézve legtanúságosabbak családi feljegyzései. Mily közvetlen őszinteséggel nyilatkozik meg bennök a gyengéd hitves odaadó szeretete, a jó atyának megható gondossága! Mennyi meleget áraszt az érző szív családi körének leírt eseményeire!”¹ Még az 1990-es években kezdtem el a napló felkutatását helytörténeti célból. Első

* A dolgozat megjelentetését Szécsény Város Önkormányzata támogatta.

¹ KŐHALMI-KLIMSTEIN József: *Vázlatok Haynald Lajos bíbornok, érsek életéből 1816–1889*. Pozsony–Budapest, 1889. 4. p., (továbbiakban: KŐHALMI i. m.). GALCSIK Zsolt: *Haynald István családi naplója és fel-*

utam a Kalocsára, az Érseki Levéltárba vezetett, mivel ott őrzik a Haynald család iratait. Nyomozásom csak részben vezetett eredményre, ugyanis az eredeti napló már nem volt a közgyűjtemény birtokában. Ezt Velics László, a tudós jezsuita szerzetes, mint családi ereklyét visszakérte az 1910-es években. Még mielőtt átadták volna az eredeti kötetet, a Haynald Lajosra vonatkozó részeket lemásolták, igaz nem következetesen. Ennek másolat példánya mai napig is megtalálható Kalocsán, a Főszékesegyházi Könyvtárban.²

Sokáig annak hitében voltam, hogy az eredeti napló elveszett, ugyanis a Haynald-Velics család „kastélya” az 1950-es években államosításra került és az ottani értékes könyvtár megsemmisült. A család akkor élt tagjai szociális otthonba kerültek és ott is haltak meg, emlékeiket nem jegyezték fel. Az 1980-as évek közepén nem várt esemény történt. Baráti kapcsolatba kerültem Mizsák Endre (1916–1997) Szécsényből elszármazott, Budapesten élt helytörténésszel, aki megmutatta a féltett kincset: Haynald István eredeti naplója birtokában volt. Az 1960-as években vásárolta meg Dombi Rudolf szécsényi cigányzenésztől, akiről köztudott volt, hogy előszeretettel gyűjtötte a régiségeket. Sok értékes tárgy bizonytalan úton vándorolt a gyűjteményébe. Így került hozzá a napló is.

Mizsák Endre halálát követően a szécsényi relikviáknak – a naplóval együtt – új birtokosa lettem és 2011-ben sikerült a családi krónikát feldolgozni és közzétenni.³

A naplóban közölt adatok alapján Haynald István így vall önmagáról és közvetlen rokonságáról:⁴

Haynald István Xavér Ferenc született Pásztón (Heves vm.) 1773. december 19-én. (2. kép)

Szülei: *Édesapja*: **Haynald György**, Pesten született 1752-ben, meghalt Pásztón 1779. március 28-án. *Édesanyja*: **Liffler Magdolna**, meghalt Pesten 1828. október 26-án.

Nagyapja: **Haynald János Pál** pesti polgár, meghalt Pesten 1781-ben 72 évesen.

Édesapja testvérei: **Haynald Antal** pap, több egyházmegyében szolgált, 1723-tól Ferdinánd főherceg lovasezredében táborigénykaplán. **Haynald Erzsébet**, felesége Rottenpiller Gáspárnak. **Haynald Borbála**, felesége Saitz Gábielnek.

Haynald István testvérei: **Haynald Jozsef**, született Gyöngyösön 1776. április 1-jén. Férjhez ment 1795. október 25-én Kussányi Józsefhez, aki a gróf Gyürky István számadó tisztartója volt Kisterenyén. **Haynald Imre** Pásztón született 1779. október 4-én és 1783. október 4-én meghalt. **Haynald Ferenc**, – csak annyit jegyez meg, hogy – „Ifjabb Öcsém 8 nappal születése után megholt”. **Haynald Nepomuk János** Pásztón született 1787. május 8-án. Gyöngyösön végezte az iskoláit, majd 1805-ben papnak jelentkezett. 1810-ben mutatta be első szentmiséjét Pásztón, ezt követően több egyházmegyében segédhivatalnok volt, majd Sajónémetiben (Borsod vm.) plébános. 1823-ban az Egri Érseki Liceumban természettudományt tanított.

A családtagokról írott részt követően Haynald István több oldalon keresztül vall önmagáról, illetve tanulmányairól tesz említést. Az életutat jól összefoglalja a Vasárnapi Újságnak 1880-ban megjelent cikke; „(...) Pesten tanítva tanult s így maga erejéből nagy szorgalma által sok nélkülözés mellett oda vitte, hogy midőn iskoláit elvégezte, több

jegyzései (1773–1845). Szécsény, 2011. Szécsényi Honismereti Kiskönyvtár 29., 6–7. p. (továbbiakban: GALCSIK 2011).

2 Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattára, Kalocsa, Ms. 168. Haynald István naplójának fiára, Lajosra vonatkozó feljegyzései.

3 GALCSIK 2011. 7. p.

4 GALCSIK 2011. 13. p.

nyelvet tökéletesen beszélt, kivált a latint remekül: Ciceró és a római klasszikusok voltak kedvenc olvasmányai. Szenvedélyes botanikus volt, szép gyűjteményt is szerzett s e szenvedélyét fiára is átszármasztatta. De egyéb tudományokban is annyira kiképezte magát, hogy magasabb körökben a legműveltebb ifjak egyikének ismertetett el. Jóakarói és barátai tanácsolták, lépjen a nyilvánosság terére, névszerint a megyei hivatalba, hol szép jövőt jósoltak neki. Ő azonban egy kis nyelvhiba miatt – beszéde kezdetén kissé hebegett – nem akarta ezt megkísérteni s ily hibával, mint szónok szerepelni és inkább hajlott kevésbé zajos, visszavonultabb pálya felé.

Pozsonyban az országgyűlésnek alkalmával igen megszerette őt Szentiványi országbíró s egy nógrádi rokonához patvaristának (joggyakornok) ajánlotta, hol aztán megismerkedett a szécsényi Forgách grófokkal. Forgách József és neje Kohári Mária gyermekeikhez hívták meg nevelőnek, s Haynald e családban nevelte két nemzedéken át a fiúkat. Nemes és lojális jelleménél fogva oly hűséget is tanúsított e család iránt, hogy midőn egyszer Pálffy herceg vendégül volt Forgáchéknál s a tudományos ifjút felkérte gyermekeihez nevelőnek kettős fizetéssel – ő a családot, mely őt szerette, – elhagyni vonakodott s inkább megmaradt a csekélyebb fizetés mellett – mert kitűnő szelleme s feltűnő szép külseje mellett is mindig igen szerény volt. A grófi gyermekek nevelését bevégezvén, a magánéletbe vonult falusi lakóházába Szécsénybe, hol saját gyermekei nevelésének és a fűvészetnek (botanika) élt, szerényen, de általánosan tiszteltetve mindenkitől. Könyvnek és virágnak kellett lenni körülötte mindenütt. Neje a legáldottabb nők egyike volt. E szülők gyermeke Haynald Lajos, és még négy élő testvér. Az apa nagy gonddal és figyelemmel, de apai szigorral is nevelte fiát, belé oltván a minden szép és nemes iránti fogékonyságot s a szeretetet a tudományok iránt – míg az anyagszelidségű anyától öröklé a szívjóságot, a jótékonytságot, melyet oly nagy mérvekben gyakorol. (...)”⁵

Haynald István részletesen ismerteteti még tanulmányainak állomáshelyeit.⁶ 1802-ben fogadta el Forgách József gróf felkérését gyermekei, István és Pál grófok neveltetésével kapcsolatosan és Szécsénybe költözött. Az otthoni, humán tantárgyak tanulmányozását befejezték, 1807-ben Vácra, a püspöki gimnáziumba vitte a gróf gyermekeit. A váci évekből maradt ránk egy gyakorló füzet a 19. század első feléből.⁷

1809. július 2-án kötött házasságot Benke Ferenc, Pest vármegye esküdtjének lányával, Franciskával. A frigy nem tartott sokáig, a következő évben, 1810. július 31-én 20 éves korában a felesége meghalt és a piaristák kriptájában temették el.⁸

1812. október 24-én a grófi gyermekek nevelése miatt ingóságával Vácra költözött. Két nap múlva, 26-án újabb házasságot kötött Jüttner Ferenc és Krakovicza Teréz váci polgár lányával, Franciskával.⁹ (3. kép). Haynald Lajos dajkája, özv. Sódér Antalné sz. Buócz Anna így emlékezett vissza Haynald István feleségére; „(...) szép nő volt és áldott jó lélek. Magas, karcsú termetű, hosszúkás arcú, barna szemű leányka. Testre, lé-

5 A *bíbornok atyja*. In.: Vasárnapi Újság, 27. évf. 5. sz., 1880.02.01., 77. p.

6 GALCSIK 2011. 14–16. p. (1785: Gyöngyös, 1786: Pest, 1787: Gyöngyös, 1789: Pest – lábtörése miatt a tanulmányokat megszakította – 1791: Pest, 1792: Eger, 1794: Pozsony).

7 Váci Egyházmegyei Könyvtár (Kézirattár): VEK 219.186. Haynald Stephanus: *Exercitationes propria diligentia elaboratae*, Vác, 19. sz. első fele, 16 pp.

8 GALCSIK 2011. 16. p., KÖHALMI 1889. 4. p.

9 GALCSIK 2011. 16., 18. p., SZITTYAY Dénes S. J.: *Haynald Lajos kalocsai bíboros érsek élete*. Születésének 100-ik évfordulója alkalmából kiadatlan levelek és feljegyzések nyomán. I. Haynald Lajos ifjúkora. In.: Különlenyomat a Jézustársasági Kalocsai Érseki Kath. Főgimnázium 1914–15. értesítőjéből. Kalocsa, 1915. 5. p. (továbbiakban: SZITTYAY 1915.).

lekre egyaránt maga a női szenteség. Önmegadó szelidsége és derült kedélye a legszebb összhangba olvadt férje szilárd férfiaságával, komolyságával. Az akkori idők szerény polgári igényei szerint, egyszerű nevelésben művelt természetes esze és világos értelme a bámulat egy nemével telt el férje tudománya iránt és hálás szeretettel csüggött a férfin, aki őt magához emelte. Józan belátása nem is vágyott ennek hatáskörébe elegyedni. Beérte a maga háziasszonyi teendőivel, ha lakását és konyháját, kertjét és cselédjeit jó rendben tarthatta, serdülő leánykáját maga akörül sűrögni, forogni szoktathatta és a szegények sanyarát vigasztaló szóval és jólelkű adománnyal enyhítette. Mert az alamiznaosztás volt az ő irgalmas lelkének legkedveltebb foglalkozása és imádságos könyve az ő mindennapi olvasmánya. Védő szentjének Francisca Romának fennkölt példája lebegett előtte és annak magasztos erényei: a tevékeny hit és jótékony felebaráti szeretet. A hitvesi hűség és háziasság, áhitat és irgalom erényei által ékességére váltott az ő házának.”¹⁰

Házasságuk kilenc gyermekkel áldott meg, hat fiú és három leány.¹¹ Az **első** gyermekük még Vácott született 1813. november 5-én, a keresztségben **István Lajos Imre** nevet kapta. Keresztszülők gróf Forgách István és Tersztyánszky Franciska voltak. A székesegyházban keresztelte meg Balogh István kanonok. A gyermek nem volt hosszú életű, 1814. március 4-én meghalt és ott is temették el.¹²

Még ebben az évben Szécsénybe költöztek, elfogadták gróf Forgách Miklós titkári állásajánlatát, és tanította annak Lajos és Ágoston unokáit.¹³

1814. december 7-én megszületett a **második** gyermekük, aki a keresztségben **Mária Amália** nevet kapta. Keresztszülők gróf Forgách István és Tersztyánszky Franciska voltak.¹⁴ Férje volt Stockinger Tamás orvos, egyetemi tanárnak (Pest, 1811. – Budapest, 1883.).¹⁵ Amália egy időben társalkodó és nevelőnő volt Lajos Fülöp francia király udvarában. 1884-ben a Szécsényi Oltáregylet vezetője.¹⁶ Budapesten halt meg 1892. november 27-én.¹⁷ Szécsényben nyugszik a Haynald-Velics sírkert kriptájában.¹⁸

A család **harmadik** gyermeke volt Lajos, akiből kalocsai érsek lett. Mivel az édesapja számos adatot jegyzett fel róla, így ebből most csak a születéssel kapcsolatos részeket idézzük. „1816. október 3-án (hétfőn) reggel fél hatkor (mialatt én a méltóságos [Forgách] grófokkal Mándokon voltam) megszületett a fiam, **Lajos István Ferenc Szécsényben**, és még aznap, reggel kilenc órakor megkereszteltük. A keresztszülők tiszte-

10 KÓHALMI *i. m.* 6. p.

11 KÓHALMI *i. m.* 5–6. p. A szerző elírta a nemek számát, öt fiú és négy lányt jelölt meg, ami téves.

12 GALCSIK 2011. 17. p., P. BOROS GYEVÍ Imre OFM: *Haynald biboros a Szécsényben található okmányok tükrében*. In.: Szécsényi Honismereti Híradó 14–16. évf., 1991–1992–1993. 22–24. p. (továbbiakban: BOROS GYEVÍ *i. m.*).

13 GALCSIK 2011. 17. p.

14 GALCSIK 2011. 17. p., BOROS GYEVÍ *i. m.* 22–23. p. Szécsényi Római Katolikus (Ferencs) Plébánia (SZRKP). Kereszteltek anyakönyve (1787. júl. – 1819. márc.) 3. köt., 1814. december 8. (Az anyakönyv a keresztelés napját közli). A Páli Szent Vincéről Nevezett Irgalmas Nővérek (Szeretet Leányai Társulata) Rendtörténeti Gyűjtemény. Velics Antónia nővér, tartományfőnöknőre vonatkozó családi iratok gyűjteménye. (Az összeállított családfa több tévedést tartalmaz, ettől függetlenül jól használható.) (továbbiakban: Szeretet Leányai Társulat Rendtörténeti Gyűjtemény: Velics Antónia hagyatéka).

15 Budapesti Hírlap, 3. évf. 231. sz. 1883.08.22. 5. p.

16 BOROS GYEVÍ *i. m.* 23. p.

17 Országos Széchényi Könyvtár Aprónyomtatványtár (OSZK Anyt.), Gyászjelentés gyűjtemény. özv. Stockinger Tamásné gyászjelentése., Budapesti Hírlap 12. évf. 334. sz. 1892. december 3. 7. p.

18 BOROS GYEVÍ *i. m.* 22–23. p., MIZSÁK Endre: *A szécsényi temető sírlelékeinek feliratai (1822–1967)*. Szécsény, 2012. 20. p. (továbbiakban: MIZSÁK *i. m.*). A haláleset és a temetés ténye nem található meg bejegyezve a szécsényi halotti anyakönyvben.

lendő Haynald János, sajonémeti plébános, a testvérem és tekintetes Jankovics, született Tersztyánszky Franciska voltak.”¹⁹ (4–5. kép).

A **negyedik** gyermeke 1818. július 25-én született és az **István Ferenc Xavér** nevet kapta a keresztségben. A következő évben már a haláláról értesülünk, 1819. október 11-én meghalt és Szécsényben temették el.²⁰

1820. július 5-én született meg a család **ötödik** gyermeke **István László**, akit még az nap megkereszteltek. Keresztszülők voltak Feyes László váci püspöki provizor (felügyelő) és Tersztyánszky Franciska.²¹ Gyermeckoráról sok adatot jegyzett fel az édesapa a családi naplójában; 1821 „*novemberében István fiam beszélni és járnai kezdett.*”²² 1825. „*augusztus 18-án István fiam, 20-án pedig Mária lányom skarlátot kapott, de szerencsésen meggyógyultak.*”²³ December „*27-én István fiam Vácott megkezdte az iskolát (scholas normales), amelynek első osztályában Bihányi professzor tanította.*”²⁴ „*1826. március 17-én István fiam letette első vizsgáját főtisztelendő Balog István kanonok és a nemzeti iskolák igazgatója előtt, és az értékelés során az első szemeszterben az első helyet szerezte meg.*” „*Szeptember 3-án Vácra küldtük a tanuló ifjúságot (...) István pedig a huszonhét olvasni tanuló kisdiák között a legjobb tanuló.*”²⁵ Bármelyik iskolába is került, kitűnt képességével. 1826–27-ben Pesten jártak közös iskolába Lajos testvérel, István az első osztályt kezdte, ahol Raffay János atya tanította.²⁶ 1828 novemberében az első grammatikai osztályba járt és itt Mannhardt Ignác atya tanította.²⁷ „*1829. május 12-én István fiam Pesten az első áldozást és első gyónását elvégezte. Június 13-án István fiamat Pesten főtisztelendő Ürményi [Péter] püspök megbérmálta. (...) Esztergomból pedig Istvánt november 1-jén Vácra vittem a második grammatikai osztály megkezdésére, akit (mint egykor Lajost tisztelendő Tóth Elek fog tanítani. Szállást apósomnál, Jüttner Ferencnél kapott.*”²⁸ 1830. szeptember 4-én befejezte a második osztályt „*szorgalomból a második, magyar nyelvből pedig az első helyen végzett.*”²⁹ 1832-ben pedig a következőket jegyezte fel: „*(...) István pedig augusztus 16-án tért haza Vacról, ahol a negyedik grammatikai osztályt elvégezte és minden tárgyból a legjobb eredménnyel végzett.*”³⁰ 1833-ban szintén Vácott folytatta tanulmányait,³¹ majd 1836-ban befejezte filozófiai tanulmányait.³² Mérnöki tanulmányokat folytatott, 1838-ban befejezte geometriai

19 LAKATOS Andor: *Haynald Lajos közéleti és politikai tevékenysége.* In.: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum, 7. évf. 1995. 3–4. 103. p. (továbbiakban: LAKATOS 1995.), GALCSIK 2011. 17. p., SZRKP Kereszteltek anyakönyve (1787. júl. – 1819. márc.) 3. köt., 240. p. 1816. október 3.

20 GALCSIK 2011. 17. p., BOROS GYÉVI *i. m.* 23. p. A gyermek neve nem olvasható a családi sirkert feliratán, minden bizonnyal ekkor még nem volt meg a család temetkezési helye, és amikor ez elkészült nem bolygatták a koporsót. A temetőben nem található önálló síremléke Haynald István, István nevű gyermekének.

21 GALCSIK 2011. 17. p., BOROS GYÉVI *i. m.* 23. p. Megjegyzendő, hogy Boros Gyévi Imre téves következtést vont le azzal kapcsolatosan, hogy Haynald István 1830 előtt meghalt.

22 GALCSIK 2011. 18. p.

23 GALCSIK 2011. 19. p.

24 GALCSIK 2011. 19. p.

25 GALCSIK 2011. 19. p.

26 GALCSIK 2011. 20. p.

27 GALCSIK 2011. 20–21. p.

28 GALCSIK 2011. 21. p.

29 GALCSIK 2011. 22. p.

30 GALCSIK 2011. 22. p.

31 GALCSIK 2011. 22. p.

32 GALCSIK 2011. 22. p.

tanulmányait és Markmüller Józsefnél, Heves megye mérnökénél kezdte meg gyakorlatait.³³ 1839-ben a tudományegyetemen minden geometriai tárgyból eredményes vizsgát tett, majd visszatért Egerbe és július elejétől Törökszentmiklóson megkezdte mérnöki tevékenységét.³⁴ Haynald István mérnöknek tanult, szakmájának kiváló egyénisége volt. 1845-ben a szolnoki tiszai hid építését bízták rá.³⁵ Ez az utolsó rávonatkozó adat a családi naplóból. Miniszteri tanácsosi rangot is kapott. Nevéhez fűződik egy újfajta repülőgép feltalálása is.³⁶ 1851-ben kötött házasságot Prandtner Krisztinával (1830–1893). Haynald István Budapesten halt meg 1892. május 29-én.³⁷

A család **hatodik** gyermeke Szécsényben született 1822. július 30-án és a keresztségben **Anna Mária Matild** nevet kapta. A családi napló bejegyzése szerint augusztus 1-jén történt a keresztelés, a születési anyakönyv másodikát jelöl. A keresztszülők Feyes László és Szentiványi Anna voltak.³⁸ Az édesapa a gyerekkoráról a következőket jegyezte fel: 1823. január elején kinőttek a fogai, május 1-jén oltották be.³⁹ 1825. augusztus 20-án skarlát betegséget kapott, amiből szerencsésen felgyógyult.⁴⁰ 1827-ben megkezdte iskolai tanulmányait, november 20-án fuvolázni tanult.⁴¹ 1830-ban Mária és Terézia lányaik mellé Liebermann magántanítót fogadták fel.⁴² Róla több információ nem található a naplóban. Férje volt Deszách József, az esztergomi főkapitányi uradalmak főszámvevője és Esztergomban halt meg 1907. december 7-én.⁴³

A **hetedik** gyermek Vácott született 1825. január 7-én. „(...) *pénteken reggel két óra-kor megszületett lányom Teréz Franciska (6. kép) Vácott és ugyanaz nap reggel 9 óra-kor megkereszteltük a székesegyházban. A keresztszülők az apósom Jüttner Ferenc és az anyósom Krakovicza Terézia voltak.*”⁴⁴ Érdekes, hogy róla nem sok adatot jegyzett fel a családi krónika; „*Május 26-án lányomat, Teréziát Vácott beoltották*”.⁴⁵ 1826. április 9-én lett elválasztva az anyatejtől és ekkor kezdett el jární.⁴⁶ 1845-ben ő kísérte el Amália testvérét párizsi útja során Esztergomig.⁴⁷ Ez az utolsó bejegyzés róla. Haynald Teréz nagyon szoros kapcsolatban állt Lajos testvérével élete végéig, betegségében hűségesen ápolta és halálos ágyán hozzá intézte utolsó szavait. Az összes testvér közül Teréz volt az, aki mindvégig Szécsényben maradt, ő volt az összetartó kapocs a család – elsősorban Lajossal, mint érsekkel – egyház és a város között. Nagy tiszteletnek örvendett,

33 GALCSIK 2011. 23. p.

34 GALCSIK 2011. 23. p.

35 GALCSIK 2011. 24. p.

36 *Nemere. Politikai, közgazdasági és társadalmi lap.* 3. évf. 22. sz., Brassó, 1873. márc. 18. 81. p.

37 ZELNIK Csaba Ákos: *Fejezetek Haynald Lajos római katolikus érsek, bitoros, botanikus életéből: Haynald, mint erdélyi püspök hivatalos levele, kelt: 1860. febr. 2.* (<http://gyorstanacsadas.hu/okmánytarlatorley-2/haynald-puspok-levele>), Letöltve: 2016. augusztus 11.

38 GALCSIK 2011. 18. p., SZRKP Keresztelték anyakönyve (1819. ápr. – 1855) 4. köt., 1822. augusztus 2.

39 GALCSIK 2011. 18. p.

40 GALCSIK 2011. 19. p.

41 GALCSIK 2011. 20. p.

42 GALCSIK 2011. 21. p.

43 OSZK Anyt. Gyászjelentés-gyűjtemény, Deszách Józsefné gyászjelentése., Fővárosi Lapok, 12. évf. 22. sz. 1875.01.28. 96. p., VÉRTES Zoárd: *Az esztergomi belvárosi temető sírlámpái mellől.* Esztergom, 1944. 51. p.

44 GALCSIK 2011. 18. p. Szeretet Leányai Társulat Rendtörténeti Gyűjtemény: Velics Antónia hagyatéka. – Ó január 6-ára teszi a születési dátumot, ez minden bizonnyal téves.

45 GALCSIK 2011. 19. p.

46 Galcsik 2011. 19. p.

47 GALCSIK 2011. 24. p.

a korabeli források csak hálával emlegetik „Haynald mama” nevét. Hosszú életű volt, Szécsényben halt meg 90 éves korában, 1915. szeptember 2-án és 5-én a családi kriptában helyezték örök nyugalomra.⁴⁸

Családot is itt alapított, a helyben birtokos, lászlófalvi Velics Antal (1822–1859) evangélikus ügyvédhez ment feleségül.

A Velics család Turóc vármegye ősi nemesi családja, 1250 körül szereztek nemességét. IV. Bélától Lászlófalván birtokadományt kaptak. A család Turóc vármegye közéletében aktív szerepet játszott. Velics Antal a 19. század első felében a Nógrád vármegyei Szécsénybe költözött és ügyvédként tevékenykedett.⁴⁹

Haynald Teréz és Velics Antal Szécsényben kötöttek házasságot 1851. október 15-én. A Velicsek evangélikus felekezetűek voltak, ebből kifolyólag Antal reverzális adott; „*Alább is megírt, ezennel emlékezetül adom, hogy azon vegyes házasságból, mely alól írt Ágostai hitvallású vőlegény és Haynald Terézia kisasszony R. Catholica menyasszony között, a kölcsönös szeretet alapján, kölcsönös beleegyezésünkhöz képest kötendő: kötetni fog, – születendő mindkét nembeli, ti. férfi-, és leánygyermekünk, nem az ide vonatkozó hazai törvényeink – hanem a nevezett jegyesem, illetőleg vállandó hitvesem eránt való egyenes és valódi tiszta szeretetből a R. Cath. Anya Szt. Egyháznak elvei, határozatai, parancsolatai értelmében, a R. Catholica vallást követhetvén és követni tartozván, az erkölcsiség alapján a R. Catholica Vallásban és annak elveihez s parancsolataihoz képest nevelni és neveltetni ezennel megnyugozom, önkéntesen beleegyezem, és nyilván, ünnepelesen magamat egyszer mindenkorra lekötélezem.*

Mellyeknek nagyobb hitelére s állandóbb érvényességére az alább írt bizonyságok előtt kiadtam ezen saját aláírással s szokott pecsétemmel erősített oklevelet.

*Költ Szécsényben september hó tizenkettedik napján. Egy ezer nyolcz száz ötven egyedik esztendőben. Velics Antal ph.”*⁵⁰

A házasságuk nem volt hosszú életű, ugyanis Velics Antal fiatalon, 37 éves korában meghalt. Ő továbbra is megmaradt vallásában, a temető evangélikus parcellájában temették el, síremléke ma is megtalálható.⁵¹ Az özvegy élete során újabb házasságot nem kötött. Rövid házasesetükben három gyermek született, az édesapa halálát követően neveletésükről a nagybácsi, Haynald Lajos gondoskodott; *1. László Antal Lajos István Lőrinc (Szécsény, 1852. okt. 14. – Kalksburg, 1923. szept. 17.)*, aki egyházi pályát választott, jezsuita szerzetes lett. Kiváló egyháztörténész és író volt.⁵²

2. Antal Lajos Ferenc Mária (Szécsény, 1855. márc. 14. – Budapest, 1915. febr. 15.), aki orvos, orientalista és történész volt. Ő fordította le a török kincstári deftereket, amit az MTA ki is adott.⁵³ Velics Antalnak két házassága volt. Az első felesége *Bencsik Sára*

48 BOROS GYÉVI *i. m.* 24. p., MIZSÁK *i. m.* 20. p., Budapesti Hírlap, 35. évf. 249. sz. 1915.09.07. 10. p., Vasárnapi Újság, 62. évf. 37. sz. 1915.09.12. 598. p.

49 LIPTHAY Endre: *A verebi Végh család története*. Vereb, 2009. 136–137. p.

50 Magyar Ferences Levéltár (MFL), A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, 50. doboz, Vegyes iratok.

51 MIZSÁK *i. m.* 30. p. A síremlék felirata: „Ott fenn meglátjuk egymást lászlófalvi Velics Antal porai nyugosznak e kő alatt, meghalt életének 37-ik évében 1859-ik esztendőben.”

52 SZRKP Kereszteltek anyakönyve (1819. ápr. – 1855) 4. köt., 1852. október 14., Szeretet Leányai Társulat Rendtörténeti Gyűjtemény: Velics Antónia hagyatéka., *Magyar Katolikus Lexikon* XIV. köt., Budapest, 2009. 942–943. p.

53 SZRKP Kereszteltek anyakönyve (1819. ápr. – 1855) 4. köt., 1855. március 14., Szeretet Leányai Társulat Rendtörténeti Gyűjtemény: Velics Antónia hagyatéka., Vasárnapi Újság, 62. évf., 9. sz. 1915. febr. 28. 142. p. (Velics Antal 1855–1915).

(1855–1893) volt, akivel 1881-ben kötött házasságot. Frigyükből öt gyermek született; 1, Mária (1883–1953), 2, Fanny (1885–1926), 3, Lajos (1887–1964), 4, Valéria (1888–1975) és 5, Antónia (1890–1979).⁵⁴ Második házasságát pedig 1894 körül köthette Keczer Idával (1859–1944), és életük során négy gyermek született.⁵⁵

3. Lajos István Károly (Szécsény, 1857. febr. 8. – 1917. jan. 3.), aki császári és királyi követ volt. Házasságot kötött Messala Edit grófnővel (1857 v. 1868 (?) – 1926. nov. 28.) 1887. január 28-án.⁵⁶ Házasságukból négy gyermek született, László (1890–1953), Mária, Erzsébet és József.⁵⁷

Haynald István és Jüttner Franciska **nyolcadik** gyermeke Pesten született 1826. december 13-án. Másnap keresztelték meg a Pest-Belvárosi templomban és a keresztségben **Károly Viktor** nevet kapta. A keresztszülők a feleség szülei voltak és Viktor nevű fiúk.⁵⁸ Károly gyermekkoráról is találunk adatokat a családi naplóban; 1828 januárjában kezdett el járni, márciusban elválasztották az anyatejtől és áprilisban beoltották őt. 1829 novemberében pedig minden oltást megkapott. 1834. november 3-án kezdte meg az iskolai tanulmányait Szécsényben. A második osztályt már Selmezbányán végezte, 1836-ban szintén itt kezdte meg a tanulmányait, de néhány nappal később Vácra ment, ahol az első grammatika osztályt elkezdte. 1838-ban újra Selmezbányán találjuk, ahol a harmadik grammatikai osztályt folytatta. 1844-ben Besenyőre költözött, ahol az ottani káptalani tiszttartónál gazdasági gyakornokként működött. Ez az utolsó bejegyzés róla a családi naplóban.⁵⁹ A következő feljegyzést szintén Szécsényben találjuk, de ez már szomorú hírt közöl. 1856. január 8-án, 30 éves korában meghalt, a családi kriptában temették el 11-én.⁶⁰

A család **kilencedik** s egyben utolsó, gyermeke Pesten született 1828. december 24-én. Másnap megkeresztelték a Pest-Belvárosi Plébánián és a keresztségben **Zsigmond Ádám** nevet kapta. A keresztyanya Kulcsár István felesége, Perger Anna asszony volt. A gyermekről is olvashatunk a családi naplóban;⁶¹ A keresztelő után Vácra vitték egy dajkához, mivel az édesanyja nem tudta szoptatni. 1829. november 15-én kapta meg az

54 OSZK Anyt. Gyászjelentés-gyűjtemény, lászlófalvi Velics Antalné gyászjelentése., Szeretet Leányai Társulat Rendtörténeti Gyűjtemény: Velics Antónia hagyatéka., – Ő az ötödik gyermek, aki irgalmas nővér lett. Életére lásd részletesen: GALCSIK Zsolt: *Lászlófalvi Velics Antónia Ferdinanda SC (1890–1979) irgalmas nővér („Tomcsi nővér”)*. In.: Szécsényi Harangok. A szécsényi katolikus egyházközség újsága. 2015. december (19. évf. 3. sz.). 6–7. p. (Egyházközségi panteon 16.).

55 OSZK Anyt. Gyászjelentés-gyűjtemény, lászlófalvi Velics Antalné sz. Keczer Ida gyászjelentése., Szeretet Leányai Társulat Rendtörténeti Gyűjtemény: Velics Antónia hagyatéka. A Keczer Idával kötött házasságból született gyermekek nevei: Mária, Lajos, Valéria és Ferdinanda. További életük bemutatásától eltekintünk, mivel őket már nem ismerte Haynald Lajos.

56 SZRKP Házassági anyakönyv (1856 – 1895). 2. köt., 1887. január 28., Megjegyzés: a házasság tényét 1888. január elején jegyezték be, az anyakönyv szerint 19 éves volt a feleség. Szeretet Leányai Társulat Rendtörténeti Gyűjtemény: Velics Antónia hagyatéka. – Ő a feleség születési idejét 1857. december 3-ára teszi.

57 Szeretet Leányai Társulat Rendtörténeti Gyűjtemény: Velics Antónia hagyatéka. Velics Mária, Erzsébet és József gyermekek jóval Haynald érsek halála után születtek.

58 GALCSIK 2011. 20. p.

59 GALCSIK 2011. 20–24. p.

60 BOROS GYÉVI *i. m.* 23. p., MIZSÁK *i. m.*, 20. p., SZRKP Halottak anyakönyve (1844–1868) 2. köt., 1856. január 8., A síremlék felirata szerint 1827. december 27-én született. Valószínű, hogy téves a rávésett évszám, mivel a napló időrendben közli a családi eseményeket. A halotti anyakönyv szerint 28 éves volt, ez is téves adatközlés lehet.

61 GALCSIK 2011. 21–22. p.

oltásokat, 1830. április 24-én kezdett el járni. Augusztus hónapban a járványként terjedt lázas betegség őt is hosszasan gyötörte. Szeptember 21-én szomorú eseményt jegyzett fel a napló, reggel három óraker hasgörcsök miatt meghalt a család kisgyermeké. Másnap temették el a szécsényi temetőben.⁶²

A család kilenc gyermeke közül négyen haltak meg, hárman kisgyermekként és egyikük pedig fiatalemberként. Az öt testvér és azok leszármazottai életük végéig szoros kapcsolatban álltak egymással és a szülői házzal. Számos családtag nyugszik a szécsényi temető Haynald-Velics sírkertjében, a családi kriptában. Mára a sírkert igen rossz állapotban van, bizakodjunk, hogy előbb-utóbb mindez megújul és az itt nyugvók emléke nem fog a feledés homályába merülni.⁶³ (7–8. kép)

HAYNALD LAJOS GYERMEK-, ÉS IFJÚKORA

A Haynald család történetében leszögezhetjük, hogy Lajos volt az, aki legtöbbször vitte, s méltán voltak is rá büszkék. Életrajzírói, Haynald ifjúkoráról (9. kép) többnyire csak a tanulmányait említik meg, kiemelve a jeles eredményeit.⁶⁴ Viszont a Haynald István által írott családi napló ettől jóval több adatot, eseményt örökített meg. Ezekről a kutatók nem sok ismeretséggel rendelkeztek. Kronologikusan követve az eseményeket, az alábbiakról olvashatunk:⁶⁵

Ötéves korában, „1821. november 6-án Lajos fiam megkezdte az elemi iskolát Szécsényben.” (...) „Ugyanebben az évben, szeptember közepe táján Lajos letette az első nyilvános vizsgáját, és a legjobb eredménnyel végzett”.⁶⁶ Sajnos a Szécsényi Római Katolikus Elemi iskola korai iratanyaga nem áll rendelkezésünkre, így a rávonatkozó adatokat nem ismerjük. 1823. április 1-jei bejegyzéssel ezt olvashatjuk; „Lajos elkezdte tanulni a latin névszórágózt”⁶⁷, oktatója az édesapja volt. Még ebben a hónapban, 18-án megbetegedett, folyamatos láz gyötörte, amiből 27-én meggyógyult.⁶⁸

Az édesapja hamar felismerte fia tehetségét, bölcs rálátással érezte meg, hogy Lajosnak tovább kell mennie, nem szabad elvesznie a korlátok közé szorított vidéki életben.

62 BOROS GYÉVI *i. m.* 24. p., SZRKP Halottak anyakönyve (1787–1843) 1. köt., 1830. szeptember 26. Nem tudni, hogy a temető melyik részében temették el, minden bizonnyal nem a családi kriptában helyezték nyugalomra, mivel a síremlékeken nem olvasható a neve.

63 MIZSÁK *i. m.* 20–21. p. A sírkertben két obeliszk található. A nagyobb, magas talapzaton egy kararai márványból készült Szűz Mária szobor található. A talapzaton mind a négy oldalon vannak a feliratok; (1. sz. felirat): SINE LABE CONCEPTA / SANCTA DEI GENETRIX / ORA PRO DEFUNCTO / STEPHANO / ET CHARIS EIUS (2. sz. felirat): FRANCISCA HAYNALD / NATA / JÜTTNER / mater N. 4. A. mart. 1793. M. 22. A. jan. 1875 (3. sz. felirat): STEPHANUS HAYNALD / pater N. 19. A. dec. 1778. M. 12. A. dec. 1854. / – / CAROLUS HAYNALD / Filius N. 13. A. dec. 1827. M. 8. A. jan. 1856. (4. sz. felirat): R.I.P. / STOCKINGER TAMÁSNÉ / HAYNALD AMÁLIA / született 1814 – meghalt 1892 / lászlófalvi VELICS ANTALNÉ / HAYNALD TERÉZIA / született 1825 – meghalt 1915
A kisebb talapzaton olvasható feliratok: (1. sz. felirat): lászlófalvi VELICS FANNY 1885–1926 (2. sz. felirat): lászlófalvi Dr. VELICS ANTAL 1855–1915 / lászlófalvi Dr. VELICS ANTALNÉ lipóczi KE CZER IDA 1859–1944 (3. sz. felirat): lászlófalvi VELICS LAJOS V.B.T.T. cs. és kir. követ 1857–1917

64 KÖHALMI *i. m.* 6–8. p.

65 GALCSIK 2011. 17. p.

66 GALCSIK 2011. 18. p.

67 GALCSIK 2011. 18. p.

68 GALCSIK 2011. 18. p.

Úgy mint a Forgách gyermekeit, az ő fiát is Vácra viszi. „1824. október 31-én a grófokat, Lajost és Agostont Vácra kísérem, hogy filozófiát hallgassanak, végső tanításukat magamra vállaltam. Feleségem és gyermekeim már 27-én oda érkeztek, és ott kezdte el Lajos fiam november elején az első grammatikai iskolát.”⁶⁹ Az első osztályfőnöke Kucserik Sándor volt, aki az oktatás terén kezdő volt, pusztán a külseje után ítélte meg a vézna gyermeket, nem is akarta felvenni a növendékek közé. A tapasztalt, éles szemű igazgatónak, Strobl Györgynek határozott akaratára írta be a növendékek közé.⁷⁰ Nem csalódtak benne, „(...) alig, hogy felveszik, de a tudományok előcsarnokába bejutva, csakhamar kivívja magának az első helyet, tanárai, igazgatója nagy csodálkozására, kellemes meglepetésére.”⁷¹ 1825. január 14-én tette le az első vizsgákat; „(...) Lajos fiam novemberi és októberi tanulmányaiból vizsgát tett és hetvenöt növendék közül a legjobb eredménnyel végzett.”⁷²

A vizsgákat követően azonnal megkezdte a zenei tanulmányait is.⁷³ A zene iránti szeretete, rajongása egész életére meghatározó lesz, gondoljunk csak a Liszt Ferencsel kötött barátságukra.

A váci diákév rövidesen elszállt. „Szeptember 1-jén Lajos fiam utoljára sétált egyet Vácott professzorával, tisztelendő Kucserik Sándor úrral.”⁷⁴ Három nap múlva, 4-én megvoltak a tanulmányi vizsgák; „(...) kihirdették az eredményeket, amelyek szerint Lajos fiam minden tárgyból a legjobb eredménnyel végzett.”⁷⁵

A rövid szünidő gyorsan elszállt, novemberben megkezdte az 1825–26-os tanév második osztályát a számára megszokott, kedves városában, Vácott Tóth Elek professzornál.⁷⁶ Itt sem csalódtak benne, büszkén jegyezte fel édesapja; „Lajos fiam a második grammatikai osztályban minden tárgyból kitűnő (...)”⁷⁷

Lajos és István testvére, az 1826–27-es tanévet már új helyen, Pesten folytatták; „(...) az előbbi a harmadik grammatikai osztályt látogatta, ahol tisztelendő Kámpay Benedek atya tanította (...)”⁷⁸ A tanulmányi eredményről Haynald István nem jegyzett fel adatokat, minden bizonnyal kiváló eredménnyel tette le a vizsgáit. A következő tanévet szintén Pesten töltötte a gimnázium negyedik, első humán osztályában. Itt Rack Dénes atya tanította.⁷⁹

1828 őszén már a primási székvárosban, Esztergomban nyert felvételt az ottani gimnáziumba. Már itt érlelődött annak gondolata, hogy egyházi pályát fog választani. Kitüntető szeretettel fogadják és megtiszteltetésekkel halmozzák el. Képességére Rudnay hercegprimás is felfigyelt, atyai gondoskodással vette szárnyai alá. Wagner Benedek atyához, tanárához különórákra is járt, hogy a katolikus hitben mélyebben elmélyülhessen.⁸⁰ A következő tanévet, a második humán osztályt 1829. október 30-án kezdte meg,

69 GALCSIK 2011. 18. p.

70 KÓHALMI *i. m.* 6–7. p.

71 SZITTYAY 1915. 6. p.

72 GALCSIK 2011. 18. p.

73 GALCSIK 2011. 19. p.

74 GALCSIK 2011. 19. p.

75 GALCSIK 2011. 19. p.

76 GALCSIK 2011. 19. p.

77 GALCSIK 2011. 19. p.

78 GALCSIK 2011. 20. p.

79 GALCSIK 2011. 20–21. p.

80 SZITTYAY 1915. 7. p.

Balázs Theophilus atya irányítása alatt. Szállást Trenker János kereskedőnél kapott.⁸¹ 1830. január 13-án új szállást váltott, átköltözött Kovács özvegyhez, aki Esztergomban a Fötéren lakik.⁸²

Gimnáziumi tanulmányait 1830. szeptember elején fejezte be; „3-án Lajos fiam hazatért Esztergomból, ahol kitűnően és ragyogóan fejezte be tanulmányait, nemcsak elsőként végzett a nyolcvanhét diáktársa között a humán tudományokból, de klerikusnak is felvették, ahová augusztus 31-én jelentkezett.”⁸³ Lelke megtelve, örömmel mesélte el szüleinek, hogy felvették kispapnak. Nem sok pihenőt tartott a szülői házban, másnap Besztercebányára utazott gyakorlat céljából és pihenés végett. A szünidő gyorsan eltelt, elérkezett az idő, hogy a pozsonyi szemináriumban megkezdhesse tanulmányait; „október 24-én reggel Lajos fiam feleségemmel Pozsonyba utazott, ahová 27-én reggel érkeztek meg, és estefelé a Szent Imre szemináriumba mentek, ahol 31-én fiam a klerikusok közé lépett.”⁸⁴

Az Americanumban töltött tanévben mély hatással voltak rá az intézet jeles professzorai; Döme Károly pozsonyi kanonok, igazgató, egyházi és világi műveltségű férfi, Baróti Szabó Dávid jeles irodalmár és az intézet aligazgatója, Szabó Ferenc, akit így jellemzett Haynald, „jeles és örök emlékezetre méltó”.⁸⁵ 1830. október 31-én itt vette fel a papi öltönyt, majd december 15-én Rudnay hercegprímás kezeiből a tonzúrát és a kisebb rendeket.⁸⁶

Az 1831–32-es tanévet a nagyszombati liceumban folytatta, ahová október 29-én érkezett meg.⁸⁷ Itt is nagy szorgalmáról tett tanúbizonyságot. Meglepő, hogy Haynald István erről a tanévről, Lajos fiáról, sőt az egész esztendőről nem jegyzett fel semmit. Az 1832–33-as tanulmányokat szintén Nagyszombatban folytatta. 1832. október 11-én utazott vissza a nyári szünidejének eltelte után.⁸⁸

A Nagyszombati Érseki Liceumban a bölcsöleti tanulmányok befejeztével, az ott töltött két év után a növendékek Pesten vagy Bécsben végezhették a teológiát. Haynald édesapja szerette volna, ha Pestre kerülne, közelebb a szülői házhoz. Haynald is bizonytalanságban volt, ezért a rektorához fordult, aki a következő szavakkal válaszolt; „Édes fiam! En mindig javadat akartam és akarom ezentúl is, azért Bartakovics Vikárius úrral tárgyalván ügyedről, Bécsbe való küldetésedet terjesztettem fel Esztergomba, ahol erről dönteni fognak. Évfolyamodban te vagy a legjobb tanuló, odahaza is téged neveltek legjobban, azért ha Bécsben oly jó magaviseletű és szorgalmas leszesz, miként itt, csak hamar magadra vonod főpásztorod figyelmét, ami döntő befolyással lesz jövődre nézve. A Pázmáneumból kikerülve el fogsz jutni az Augustineumba, ahol befejezheted kitűnő nevelésedet. Ismerem szüleid kívánságát, közelebb szeretnének téged magukhoz, de mi hasznod lenne ebből neked és szüleidnek, amikor Bécsbe, a császárvárosba kerülve óriási tapasztalatokra tehetsz szert. Elhatároztuk, hogy azt fogjuk Bécsbe küldeni, aki egyházmegyénknek a legnagyobb dicsőséget fogja szerezni s ezt egyedül tőled várjuk. Ezért kérve kérlek és tanácsolom, ne erőszakold a dolgot, bízd magad az isteni gondviselés

81 GALCSIK 2011. 21. p.

82 GALCSIK 2011. 21. p.

83 GALCSIK 2011. 21. p.

84 GALCSIK 2011. 22. p.

85 KÓHALMI *i. m.* 13–14. p.

86 KÓHALMI *i. m.* 14. p., GALCSIK 2011. 22. p.

87 SZITTAY 1915. 12. p.

88 GALCSIK 2011. 22. p.

bölcsességére, különben nem bánom írhat sz Esztergomba, csak aztán ne tulajdonítsd nekem a következményeket.”⁸⁹

Esztergomban rövidesen megszületett a döntés, Haynald Lajos Bécsbe, a Pázmáneumba ment teológiát tanulni. Az iskola 1833. október 1-jén kezdődött meg számára.⁹⁰ Minden tanévet kiváló eredménnyel végzett el, nagyrabecsulést szerezve a professzorai számára. A nyári szüneteket szülővárosában töltötte el. A második teológiai tanévre 1834. szeptember 27-én utazott vissza Bécsbe.⁹¹ 1836. augusztus elején szintén Szécsényben volt, majd visszatért Bécsbe, de rövidesen hazajöhetett ugyanis a családi napló feljegyzése szerint, „*szeptember 26-án Lajos Pestről gőzhajóval Bécsbe ment, hogy befejezze teológiai tanulmányait.*”⁹² 1837-ben a tanév végén édesapjával a budai császárfürdőben találkoztak, aki betegségéből kúrálta önmagát. Innen, július 23-án Teréz testvérével Szécsénybe utazott a család.⁹³ A szécsényi hazautazásai nem jelentették azt, hogy csak itthon, a szülői házban töltötte szünidejét. Utazgatott, kirándult, pap rokonát, Liphay Lászlót is meglátogatta, ezekről az eseményekről az édesapa nem tett feljegyzéseket a családi naplóban. E dolgozatnak sem célja, hogy minden ilyen hazalátogatást, annak napjait a legrészletesebben feltárja.

A négyéves teológiai tanulmányok elvégzése után a Pázmáneumból kikerülve, előljárói újra Bécsbe küldték a Szent Ágostonról (Augustineum) nevezett felsőbb papi nevelő intézetbe, hogy mélyreható tanulmányainak méltó befejezője legyen és az egyházi tudományokból a doktorátusát megszerezze.⁹⁴ Erről az időszakról Haynald István csak egyszer tesz bejegyzést – igaz egyre kevesebb sort olvashatunk maga a Haynald családról is – 1838 októberében; „*Lajos pedig e hónap végén visszautazott Bécsbe, hogy a felsőbb presbitériumban, amelyeket múlt évben kezdett el, folytassa.*”⁹⁵ Egyébként ez az utolsó bejegyzés Lajosról a családi naplóban, majd csak 1845-ben történik róla újra említés. Visszont 1839 júliusában megszakad a krónika és egészen 1844 októberéig nem található semmilyen feljegyzés, oka nem ismert.

Sorra teszi le nagy elismerések közepette a szigorlati vizsgáit egyháztörténetből és jogból (1838), az erkölcsstanból (1840) és a lelkipásztorkodás tanból (1841). A bécsi egyetemen az utolsó szigorlatát is letéve, az újszövetség köréből vett tézisei fölött sikerrel vitatkozva védte meg dolgozatát és általános taps között (communi applausu) avatták fel a hittudományok doktorává 1840-ben.⁹⁶

HAYNALD LAJOS PAPPÁ SZENTELÉSE ÉS ELSŐ SZENTMISÉJE

Midőn elérte a törvényes kort, egymásután veszi fel az egyházi rendeket. 1839. október 12-én az alszerpapságot (subdiaconatus), 13-án a szerpapságot (diaconatus). Október 15-én érkezett el számára az a pillanat, ami az életcélját megkoronázta, amikor a megszámlálhatatlan imák sokaságát az égiek a Szentlélek különös ajándékával áldották

89 SZITTAY 1915. 15–16. p.

90 SZITTAY 1915. 15–16. p., GALCSIK 2011. 22. p.

91 GALCSIK 2011. 23. p.

92 GALCSIK 2011. 23. p.

93 GALCSIK 2011. 23. p.

94 SZITTAY 1915. 24. p.

95 GALCSIK 2011. 23. p.

96 KÖHALMI *i. m.* 16–18. p., SZITTAY 1915. 24–25. p.

meg őt. Az esztergomi bazilika Bakács-kápolnájában Jordánszky Elek segédpüspök áldozópappá szentelte.⁹⁷

Ezen az örökemlékezetű szertartáson történt egy másik papszentelés is, ami Szécsény szempontjából szintén feljegyzésre méltó esemény. Együtt szentelték fel a Szécsényi Ferences Kolostor új lakójával, Kovács Bazil (1814–1896) diakónus testvérrrel. 18-án együtt utaztak haza, majd másnap a szerzetes Gyöngyösre és onnét Szabadkára utazott, hogy ő is bemutathassa primiciáját, azaz újmiséjét.⁹⁸

Haynald Lajos számára is elérkezett ez a meghatározó pillanat, abban az ősi, 1332-ben alapított ferences templomban mondhatta el újmiséjét, ahol őt a keresztségben részesítették. Október 23-án a templom harangjai hosszasan szóltak, minden biznnyal tömve volt a hívek sokaságával, könnyező szemmel fogadták a szertartás végén az újmisést áldást.

Itt kell megjegyezni, hogy Haynald életrajzírói október 20-ára tették e nap dátumát. Ez minden biznnyal téves, ugyanis a Szécsényi Ferences Kolostor Historia Domus (háztörténet) kötete egyértelműen jelzi, hogy 23-án volt az újmiséje, melyen a kolostor atyái is részt vettek és az ebédre is hivatalosak voltak.⁹⁹ A dátumtévesztés minden biznnyal abból adódott, hogy 20-dika vasárnapra esett, 23-dika pedig szerdára és általában nem hétköznap szokták az ilyen ünnepélyes szertartásokat megtartani, de az is lehetséges, hogy Kóhalmi-Klimstein József könyvében a nyomtatás során szedési hiba történt. Egyébként ő közölte elsőként a 20-dikai dátumot, tőle vették át a későbbi megemlékezők.¹⁰⁰

Édesapjának jó barátja volt a szomszédos falu, Rimóc plébánosa, Jekelfalussy Vince (1802–1874) – a későbbi székesfehérvári püspök –, aki kitűnő szónoklatával emelte az ünnep fényét és az áldomás fölött előre megjósolta, hogy „*még püspök válik ebből a fiúból, mert jó talajban kelt ki az atyai nevelés áldásos vetése.*”¹⁰¹ A jóslat rövidesen valóra fog válni.

Az említésre méltó esemény tényét a ferences barátok meg is örökítették a kolostor krónikájában. Bármennyire is meglepő, ezt követően, mintegy másfél évtizeden át nem történik említés Haynaldról, nem kísérik nyomon életét és egyházi működést, pedig 1852-től Erdély püspöke volt.

97 KÓHALMI *i. m.* 16. p., SZITTYAY 1915. 25. p., LAKATOS 2005. 104. p.

98 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, Historia Domus Conventus Szécsényiensis I. (1739–1883) (továbbiakban: *Hist. Dom. I.*). – A kolostor háztörténetének kötetei jelenleg a Szécsényi Ferences Kolostorban találhatóak meg., BOROS GYÉVI *i. m.* – szerző a napokat felcserélte., GALCSIK Zsolt: „*A fájdalom leánya...*” *Ferenczy Teréz élete és költészete (1823–1853, Szécsény, 2008. 51. p.*

99 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1839. október 23.; BOROS GYÉVI *i. m.* 23. p., KÓHALMI *i. m.* 16. p., SZITTYAY 1915. 25. p., P. KÖNIG Kelemen: *Hatszázéves ferences élet Szécsényben 1332–1932. A szécsényi ferencesek története a megye-, az ország-, és az egyháztörténelem tükrében.* Vác, 1931. 277. p. (továbbiakban: KÖNIG 1931.)

100 A teljesség igénye nélkül, pl., Dr. SOMLYÓI: *Haynald Lajos bíbornok, az aranymisést kalocsai érsek.* In.: *Katholikus Szemle.* Budapest, 1889, harmadik kötet, V. füzet. nov.–dec. 638. p.

101 SZITTYAY 1915. 25. p., KÓHALMI *i. m.* 16–18. p., MENDLIK Ágoston: *IX. Pius római pápa és a Magyar Püspöki Kar, vagyis főpapok s egyháznagyok életrajzgyűjteménye.* Pécs 1864. 90–93. p.

HAYNALD LAJOS HAZALÁTOGATÁSAI

Szám szerint nem ismert, hogy Haynald, mint felszentelt pap hányszor látogatott haza szüleihez. Az előző fejezetben ismertettem, hogy a kolostor krónikájában az 1839-ben történt újmiséjétől kezdve, egészen 1855-ig nem fordul elő a neve. Bizonyára többször haza-haza látogatott, ezeket nem jegyezték fel. 1855 után fordul a helyzet, mint már főpásztor anyagilag támogatja a kolostort, templomot, iskolát és a várost. Ünnepelet ember lesz, harangzúgás mellett fogadják és búcsúztatják, pedig volt olyan időszak, amikor a barátok és Szécsény népe se ünnepelte a Habsburg-házhoz való hűsége miatt.

Édesapjának családi naplója sem teljes, hosszú ideig nem vezette a krónikát, így nem tudunk meg többet arról, hogy ténylegesen mikor látogatott haza. A rövidke feljegyzés az 1844–45-ös esztendőről, nem ilyen eseményt örökített meg.

Haynald Lajos első állomáshelye Pestre, a Lipótvárosba szolt, majd 1841-ben Budára, a várba került segédlelkésznek. Pesti és budai működése alatt szabadidejében egyházi hírlapírodalommal foglalkozott. A hazai és a német sajtóban hűen képviseli a magyar egyház ügyeit.¹⁰²

Somogyi Károly, a szegedi könyvtár alapítója, 1842 nyarán átvette Szaniszló Ferenc-től a „Religio és Nevelés” című hírlap szerkesztését, így az esztergomi presbitériumban megüresedett hittani tanszékre Kopácsy József hercegprímás augusztus 11-én Haynaldot nevezte ki. Elérte vágyainak célját, tanári tanszéket kapott, a teológus hallgatóknak egyháztörténetet és jogot tanított. Négyévi működése alatt megalapozta tanári hírnevét.¹⁰³

Kopácsy primás bizalmának újabb jelével tisztelte meg, midőn 1846 májusában kinevezte őt személyi titkárává; „(...) 4 évi professorkodás után ismét új pálya nyílik előttem, melynek töretlen útjaira némi aggodalommal fogok ugyan lépni, azonban valamint a hivatalnak díszes volta hízelg emberi hiúságonak, úgy megnyugtat Ő Herczegségének irántam való 's igen boldogító bizodalma, megnyugtatnak azon kegyes szavak, mellyekkel nyilvánított aggodalmaimra felelni kegyeskedett: „legkevesebbet se féljen, jó tehetségekkel áldatott meg, a nyelveket mellyekre szükségünk vagyon, tökéletesen bírja, már magam is megpróbáltam képességét, 's megvagyok tökéletesen elégedve munkáival, – jó akarat 's az Isten áldása sokat vihetnek végehez. – Az évek 's munkák terhe alatt görnyedező Atyai főpásztoromnak hozom ezen áldozatot, kinek szolgálni 's pedig fáradságos iparkodással szolgálni – legyen jövődöbeli élttem jelszava 's boldogsága.” – e gondolatokkal adta hírül édesapjának titkári kinevezésének tényét.¹⁰⁴

Mielőtt Haynald új hivatalát megkezdte volna, Kopácsy primás három hónapos Nyugat-európai tanulmányútra küldte, hogy tanulmányozza, és mindazt ellesse, amiben a külföld a tanítónévelést, a katolikus hitéletet és az egyházkormányzatot bennünket már megelőzött. Németország, Hollandia, Belgium, Anglia, Franciaország, Szardínia szigetét és Svájc nagyobb városait látogatta meg. A francia udvarban tárt karokkal várta őt testvére, Mária Amália (Máli), aki 1845 óta tartózkodott itt, mint a fejedelem unokájának, Koburg Fülöp hercegnek a nevelője.¹⁰⁵

102 KÓHALMI *i. m.* 18–19. p., SZITTYAY 1915. 26–27. p.

103 KÓHALMI *i. m.* 19. p., SZITTYAY 1915. 26–27. p.

104 SZITTYAY 1915. 29. p.

105 KÓHALMI *i. m.* 19–20. p., SZITTYAY 1915. 19–35. p. Az utazás jelentősebb állomásait részletesen ismerteti Haynald két kötetes útinaplója alapján.

Esztergomba visszatérve teljes lelkiismerettel sajátította el az egyházkormányzat gyakorlatát. „*Haynald fáradhatatlan volt a munkában, bőkezű, mondhatnók pazarló, éjjeli nyugalmának föláldozásában, gyors a felfogásban, bátor a kivitelben, stílusa finom, alkalmazkodó, kérő, majd dörögdelmes volt s így érthető, hogy Kopácsy primás Haynaldban környezetének legértékesebb gyöngyét bírta és különösen szerette.*”¹⁰⁶ Azonban nem sokáig tevékenykedhetett főpásztor mellett, mivel Kopácsy József hercegprímás 1847. szeptember 18-án meghalt.

Az egyházmegye kormányzatát Kunszt József káptalani helynök vette át, Haynald megmaradt titkárnak. 1848 elején az egyházmegyei hivatali kancellária igazgatójává nevezték ki, Bécsből udvari kápláni címmel tüntették ki.¹⁰⁷

Az 1848-as forradalom eszméi nemcsak az ország életében, hanem az egyház életében is nagy változásokat és sok esetben zavart okozott. Sokan támogatták a kormány egyházellenes törekvéseit. Haynald nem tántorodott meg, rettenthetetlenül a helyén maradt amint a törvényes érzése és hazafias meggyőződése parancsolta. A frissen kinevezett új primás, Hám János Bécsbe menekült, akit az osztrák kormány 1849. július 14-én lemondattott. Haynald az 1849. április 14-i függetlenségi nyilatkozatot nem hirdette ki az egyházmegyéjében, mert törvénytelennek tartotta. A felbujtatott tömeg formális ostrom alá vette lakását és az érseki iroda helyiségét, ablakait betörték. A Szemere-kormány 1849. június 18-án elmozdította őt az állásából, ekkor Szécsénybe a szülői házba vonult vissza.¹⁰⁸ Sem a szécsényi barátok, sem a város nem ünnepelte az elmozdított irodaigazgatót. Ez volt életének „első politikai bukása”, ami a Habsburg-házhoz való hűsége okozta. Hogy meddig tartózkodott Szécsényben, nem ismert, feltehetőleg néhány napról, esetleg hétről van szó.

1849. július 21-én az uralkodó Scitovszky János pécsi püspököt nevezte ki esztergomi érsekké. Haynald rövidesen Pécsre utazott és jelentkezett az érseknél, aki csakhamar a primási iroda igazgatójává nevezte ki.¹⁰⁹

Hivatali működésének második évében történt, hogy Simor Jánost a bécsi kultuszminisztériumba osztálytanácsossá nevezték ki, így az Augustineumban betöltött állásáról lemondott. A megüresedő hely betöltésére, barátjára, Haynaldra gondolt. Ő megköszönte a baráti gondoskodást, de a felkínált hivatalt nem fogadta el.¹¹⁰

Az Erdélyi Egyházmegye élén Kovács Miklós püspök állt. Az idős, 84 éves főpásztor egészsége is megromlott, nem volt képes teljesen ellátni egyházmegyéjét, ezért öröklési joggal kinevezendő segédpüspök megválasztása vált szükségessé. Kovács püspök és a primás felterjesztették Ófelségéhez az ajánlottak névsorát. Számuk 11 volt, országosan ismert személyek. Simor János levélben értesítette Haynaldot, hogy a kultuszminisztert megnyerte tervének, s ő, Haynald van felterjesztve Ófelségéhez kinevezésre. A primás ellenezte, nem akart megválni „a neki legnagyobb segítségre lévő” udvari papjától. Mire Haynald a válaszát megírja, melyben kéri, tanácsoljon neki kitérő utat kineveztetése előtt. Már visszavonhatatlanul alá volt írva a kineveztetési okmánya és 1851. szeptember 15-én meg is jelent a hivatalos lapban. Scitovszky primás 1852. augusztus 15-én szentelte

106 SZITTYAY 1915. 35–36. p.

107 KÓHALMI *i. m.* 20. p., SZITTYAY 1915. 36–37.

108 KÓHALMI *i. m.* 20. p., SZITTYAY 1915. 40. Haynald lemondásának története részletesen feldolgozva; FAZEKAS Csaba: *Dokumentumok Haynald Lajos 1849. júniusi hivatalvesztésének történetéhez.* In.: Századok. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata. 135. évf. 2001. 1. sz. 169–180. p., LAKATOS 2005. 106. p.

109 KÓHALMI *i. m.* 22–23. p., SZITTYAY 1915. 40–41. p.

110 KÓHALMI *i. m.* 22–23. p., SZITTYAY 1915. 41–42. p.

fel Haynaldot a hebroni püspök címére. Október 15-én, mint erdélyi püspök lépett az elhunyt Kovács Miklós örökébe.¹¹¹

Hogy miként fogadták Szécsényben a kinevezés hírért, nincs hitelt érdemlő forrásunk. A kolostor Historia Domusa nem tesz róla említést, a sokszor jelentéktelen események nagyobb hangsúllyal vannak megörökítve. Nógrád vármegyében megyei lap még abban az időben nem létezett. Egyedül a család körében jegyezték fel; „*Kineveztetésének hírére a szécsényi kis házban az öröm és fájdalom könnyei patakzottak, az egész család sírásra fakadt.*”¹¹²

Mint frissen kinevezett püspök minden bizonnyal nem jött haza a szülői házba, hogy elbúcsúzzon, családi látogatásra majd csak 1855-ben kerül sor.

Erdélyi püspöksége idején, távol a szülői háztól, történik egy szomorú családi esemény, édesapja, Haynald István 1854. december 12-én meghalt. (*Az eseményről és a hagyatékról a következő fejezetben olvashatunk részletesen*). Minden bizonnyal nem tudott eljönni a temetésére, szíve-lelke itt volt. Ebből adódhatott, hogy a következő évben hazalátogatott szeretett édesanyjához és a családjához.

A kolostor krónikájában ez az első bejegyzés róla az 1839-ben történt pappá szentelése óta, igaz ez is szűkszavú. 1855. november 26-án a templomban misézett.¹¹³ Ekkor édesanyját látogatta meg és minden bizonnyal több napot töltött Szécsényben.

A második hazalátogatása s egyben hazaköltözése püspöksége idején történt. Ezt az Erdély jövője körüli vita váltotta ki, ami majd vezetett „második politikai bukásához”.¹¹⁴ 1863. augusztus 24-én látogatott haza, a krónikás így örököltette meg; „*Öméltósága Haynald Lajos erdélyi püspök a névnapját megelőző napon édesanyja, nővérei és unokaöccsei meglátogatására Szécsényben megjelent, a következő nap délelőtt 11 órakor a gvardcián és a vikárius atya felkészöntötte és üdvözölte, és tiszteletére este kivilágították a várost: minden ablakba gyertyákat és lámpásokat tettek egészen 12 óráig, de még éjszaka is világítottak: a város tiszteletteljes üdvözlésére és öméltósága méltatására tették ezt. Öméltósága 10 napon át maradt itt.*”¹¹⁵ Szeptember 29-én pedig Nógrád vármegye földesurai, nemesei és papsága küldöttségben tizenkilencen felkeresik, hogy hódolatukat, tiszteletüket tehessek. A kolostor ebédlőjében fogadta őket, akik úgy ünnepezték „*tamquam Jurium et immunitatum Patriae ac heroicum in Transilvania Defensorem*” (mint a haza jogainak és szabadságának bátor védelmezője Erdélyben).¹¹⁶

Haynald, 1863. december közepén Bécsbe utazott, hogy a nunciussal értekezhesen, hogy megvitassa a számára Bécsből érkezett felhívást, hogy püspöki székéről való lemondását nyújtsa be.¹¹⁷ A bécsi udvarban várták és elfogadták Haynald lemondását, viszont ennek elfogadása nem várt nehézségekre akadt Rómában. Haynald lemondása-

111 KÖHALMI *i. m.* 23–24. p., SZITTYAY 1915. 42–43. p.

112 SZITTYAY 1915. 43. p.

113 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1855. november 26.; BOROS GYÉVI *i. m.* 24. p.,

114 Az Erdélyi Püspökségről való lemondásának részletes irodalma van, így külön nem térek ki a politikai szerepvállalására, csak a szécsényi vonatkozást emelem ki. (KÖHALMI 1889, SZITTYAY Dénes: *Haynald mint erdélyi püspök*. In.: A Jézus-társasági Kalocsai Érseki Kath. Főgimnázium értesítője az 1916–1917. iskolai évről. Kalocsa, 1917. (továbbiakban: SZITTYAY 1917.)

115 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1868. augusztus 24., BOROS GYÉVI *i. m.* 24. p. (A szerző elírta a hónapot, ő júliust tüntetett fel, ami téves).

116 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1868. augusztus 24., BOROS GYÉVI *i. m.* 24. p. (A krónika nem jegyzi fel, hogy kik voltak a küldöttség tagjai).

117 KÖHALMI 1889. 76. p., SZITTYAY 1917. 52. p.

nak eseménye országos érdekűvé lett, egy egész nemzet aggódo figyelemmel szemlélte a fejleményeket. Haynald az elhatározó lépését követően, nem tért vissza püspöki székhelyére, elvonult szülővárosába, ahová 1864. január 15-én érkezett. *„Este öméltósága Haynald Lajos erdélyi püspök édesanyja meglátogatására ismét Szécsénybe jött, és másnap azt a nyilvános hírt osztotta meg velünk szomorúan, hogy öméltósága bizonyos, a minap Erdélyben támadt politikai kellemetlenségek miatt az országgyűlés összehívása alkalmából Bécsben visszaadta püspökségét ő szent felségének, akinek továbbra is leg-hűségesebb tisztelője marad. Hetvened vasárnap – miután öméltósága megkapta a pápai engedélyt – Szécsényben anyai házában egy szobát az ordinárius engedélyével megáldott, és ebben mint egy magánkápolnában celebrálta ezután a miséket.”*¹¹⁸

IX. Pius pápa Haynald személye iránt rokonszenvet táplált, kedvelt embere lévén. A Szentatya az osztrák követség folyamatos sürgetésének dacára sem nyilatkozott Haynald ügyében. 1864 májusában Rómába hívta meg Haynaldot, hogy vele személyesen értekezzen. Június 8-án érkezett az örökvárosba, ahol a pápa a legnagyobb kegyességgel fogadta. A szóbeli előterjesztésből meggyőződött róla, hogy a fennálló politikai viszonyok között az erdélyi egyházmegye kormányzása rá nézve lehetetlenné vált. A Szentatya úgy kívánta a nehézségeket elhárítani, hogy Haynald hosszabb időre elhagyná egyházmegyéjét, ennek irányítását segédpüspökre (coadjutor) bíznák. Ezt Bécs nem fogadta el, ragaszkodott ahhoz, hogy Haynald véglegesen hagyja el a püspöki széket.

Augusztus 13-án Antonelli bíboros, államtitkár értesítette Haynaldot, hogy Összentsége elfogadja lemondását és őt a legközelebbi konzisztóriumban karthágói címzetes érsekké fogja kinevezni.¹¹⁹ Rómába hívta meg és a rendkívüli egyházi ügyek tárgyalására hivatott pápai kongregáció tagjává nevezte ki. Ezt a császári kormány is elfogadta és tízezer forintnyi nyugdíjat biztosított számára.¹²⁰

Haynald 1864 októberében, mint már címzetes érsek látogatott haza; *„Ennek a hónapnak végén Öméltósága Haynald Lajos Rómából, ahol a nyarat töltötte, szerencsésen visszatért Szécsénybe karthágói érsekként, és az anyai házból, amely az egyházmegyéről való lemondása után a rendes lakhelye (rezidenciája) volt, szívélyes búcsúlevelet írt a káptalannak, az egész klérusnak és az erdélyi híveknek, amelyet nyilvános iratként az egész országban közzétettek. Mivel az anyai házban nem volt megfelelő hely a könyvtárának, azt a növénygyűjteményével (herbárium) együtt a konventben, mégpedig a provinciális mellett, a titkárságnak használt cellában helyezte el.”*¹²¹

Az említett búcsúzó körlevelet Szécsényben írta és már, mint karthágói címzetes érsek írta alá; *„Szécsényben szülőim házában, Mindszenthó harmadik, az üdvőség ezer nyolczszáz hatvanegyedig évében.”* (1864. október 3.). Tartalma a következő;

„Az isteni gondviselésnek sorsunkat elintéző rendeleteit – úgymond – nem fürkészni, hanem azok előtt kész engedelmisséggel meghajolni vallásos kötelmemnek ismervén, teljes megnyugvással hódolok Szentséges Atyánk IX-ik Pius Pápa azon apostoli határozatának, mellyel engemet az erdélyi egyház püspöki hivatalától fölmenteni s legmagasb kegyelme jeléül a pusztult állapotban is tiszteletre méltó karthágói egyház érseki címével

118 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1864. január 15.

119 KÓHALMI 1889. 78–79. p., SZITTYAY 1917. 55–58. p.

120 KÓHALMI 1899. 81–82. p.

121 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1864. október.

felruházván, halhatatlan nevű püspökök, az örök igazság rendületlen jellemű bevallói – utódjává rendelni méltóztatott.

De bármily hálásan méltányolja is, az egyházfői megelégedés ezen nyilatkozatát a Cypriánok utódjainak még címök viselésére sem méltó érdemtelenségem: nem kevésbé érzem azon fájdalmat, melyet a körülmények hatalma által előidézett távozásom körötkből, – erdélymegyei tiszteletre méltó Papság és szeretett Hívek! – költ lelkemben. Nem ugyan, mintha nehéz küzdelmektől, sűrű gondtól és fárasztómunkától mentem, könnyen éltem volna életemet. Volt részem bennök. Tapasztalásból tanultam újra szent Ágoston azon szavainak igazságát: „Lehetetlen, hogy e világban epekedve ne tűnődjünk, fájdalomtól, szenvedésektől ne sújtassunk, s veszedelmektől mentek legyünk” s csak is az irgalmas Isten mindenkor segedelemkész malasztjának köszönhetem, ha kötelességemben meg nem tévedtem, s midőn Istennek és nektek, az apostoli Fejedelemnek és a Hazának híven szolgálni igyekeztem, az igazság, jog és becsületesség útjáról le nem térvén, nyilvános pályámon nem szóltam szót, melyet most visszavonom, nem tettem lépést, mely fölött bánkódnom kellene.

Azonban, jóllehet aggodalmas és terhes volt hivatalkodásom, nehezemre esik még is elválni tőletek, kikkel tizenkét évnél tovább, mint az általam még sírjában is mélyen tisztelt nagyérdemű Kovács Miklós Püspöknek előbb ugyan püspökségédeje, utóbb pedig püspöki utódja, jót és rosszat híven megosztottam; kiknek a világmegváltó keresztreligióját hirdettem, malasztjait kiosztottam, ideiglenes jóvoltokat, lelketek örök üdvösségét eszközölni igyekeztem, – nehéz elválni tőletek, kik örvendező szeretettel és tanulékony lélekkel fogadtatok mindenkor, midőn a főpásztori szeretet szavaival szólítottalak s buzdítottalak. Titeket az Isten és egyház, a fejedelem és haza iránti kötelemeitek vallásos teljesítésére; szólván hozzátok püspöki tanításaimban s leveleimben, az egyházak és iskolák falai közt, az egyesekhez szintűgy mint az országos búcsúgyülekezetekre ezerenként zarándokló ájtatoskodókhoz...

Valamint pedig minden közös fáradozásunknak és imáinknak főczélja, szívünk szeretetének főtárgya, Isten neve dicsőítése után, a kedves keresztény nép vala: úgy ezen búcsúszózatom is: főpásztori szeretetem s legjobb kívánataim kifejezésével forduljon már most feléje. Hozzád szólok, Jézus szent nyája! kinek 12 évnél tovább igyekeztem híven szolgálni, s kinek irántam való szeretete és ragaszkodása vala örömöm, kedves jutalmam s boldogságom! Soha nem felejtendem, mily szívességgel fogadtad a látogatásodra szép házad gyönyörű völgyeiben és égig nyúló hegyein megjelenő főpásztorodat, mint sorakoztál körülötte közös ájtatoskodásaikban, mily türelemmel hallgatád tanításait, mily buzgón járultál egyházunknak általa kiosztott szentségeihez, mint sietél fölszólítására szegénységéből áldozatot hozni, hol Istennek templomokat, lelkészeidnek hajlékokat, gyermekeidnek tanodákat emelni, a szegény egyházakat egyenkint vagy nőegyletleg ékesíteni, a lelki dolgokat anyagi segedelemmel előmozdítani kellete! Hálás szívemben hordandom ezek emlékezetét életemen keresztül; de kérelden is szent oltárainál az Urat, hogy Tégedet ki eddig éjnapi gondjaim tárgya, szemem fénye valál, tartson meg üdvözítő szent hitünk s egyházunk iránti, hűségében, lásson el erővel s türelemmel minden küzdelmeidben, öregbitsen minden jóban s különösen azon kölcsönös szeretetben, mely anynyiszor számízve vagyon az emberek közül, s melyről oly igazán mondja szent Ágoston: „Hol a szeretet vagyon, mi hiányozhatnék ott? hol pedig nincsen, mi szolgálhatna ott javunkra?” Imádkozni fogok, hogy öregeid bővelkedjenek a bölcsességben, férfaid a becsületben s munkásságban, nőid a tiszta erkölcsökben, s háziasszonyi szorgalomban, ifjad a tisztességben s szerénységben, mindnyájan az egyház parancsai, az Istentől rendelt

egyházi s világi hatalmasságok iránti engedelmisségben, a haza iránti szeretetben! Adja meg Isten családi életedet, földjeidet, vállalatidat, kezed munkáját, hogy a földi áldások közepette annál nagyobb igyekezettel keressed a mennyei javakat, és egy a keresztény élet áldásaiban gazdag és boldog nemzedék hirdesse szép hazád földjén a Mindenhatónak irgalmát s dicsőségét?”¹²²

Haynald, mielőtt még végleg Rómába költözött volna, részben Szécsényben töltötte napjait, innét intézte ügyeit. A kolostor Historia Domusa nyomon követi a vele kapcsolatos híreket, fejleményeket.

1865 márciusában a következőket jegyezték fel; „Őméltósága Haynald érsek 11-én Pestre utazott, majd Esztergomon keresztül Bécsbe, hogy megbeszélje ügyeit öfelségével, különösen Róma városában lévő jövendőbeli lakhelyét, ahová a télen méltóságos Antonelli bíboros a Szentatya nevében, egy újabb levélben tiszteletteljesen meghívta, sőt sürgette.”¹²³

Május 6-án pedig gyógykezeltetéséről tudósítanak; „Őméltósága Haynald érsek egy időre ismét búcsút intett nekünk, mert az Ems-i fürdőbe utazott, hogy megszabaduljon torokfájásától, amelyet már egy ideje érzett.”¹²⁴

Szeptemberében javában készült római útjára, könyvtárát és herbáriumát rendezgette; „Őméltósága Haynald érsek márciusban távol volt, de [szeptember] 3-án visszatért, majd a könyvtárát a herbáriummal együtt a konventből egy kényelmesebb szobába helyeztette, amelyet újonnan az anyai házban építtetett, és római útjára ott lakva készülődött.”¹²⁵

Rövidesen elérkezett a római utazás napja is. Október 26-án „Őméltósága Haynald érsek erdélyi püspökségről való lemondása után körülbelül két év tartós Szécsényben tartózkodás után, tegnap búcsút intett nekünk, és megáldott, majd 28-án Rómába utazott, itt a szentatya mellett fog majd lakni, hátrahagyva édesanyját és két özvegy nővérét.”¹²⁶

Haynald római tartózkodása alatt többször hazalátogatott családjához, erről minden esetben készített feljegyzést a kolostor krónikása. Az első ilyen látogatása 1866. július 18-án volt; „Őméltósága Haynald érsek római szállásáról estefelé Szécsénybe érkezett, hogy édesanyját és nővéreit meglátogassa. De másnap kora reggel Pestre távozott, és innen – vagy talán máshonnan – egy hét után, vagyis 25-én este tért vissza a mi legnagyobb vigaszunkra. Másnap délelőtt 11 órakor a gardián atya és a mester (magister) elindult köszöntésére és kézcsókjára, de az útra készült és a cellájukból már kilépett rendtársakkal őméltósága szembejött, így megelőzte őket, ezért igen kedves főpapunk kézcsókjára és köszöntésére itt a konventben került sor.”¹²⁷

Haynald érsek római tartózkodásának ideje alatt a pápa elhalmozta bizalmának jeleivel, sűrűn kérte ki tanácsát fontos ügyekben. Nagy megtiszteltetés érte, hogy Szent Péter halálának 1800-dik évfordulója alkalmából a Rómába összesereglett papság nevében ő írta a pápához intézendő hódolati feliratot. Ez volt utolsó hivatalos tevékenysége az örökvárosban, ahol dicsőséget árasztott nevére és nemzetére.¹²⁸

122 KÓHALMI 1899. 58–60. p.

123 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1865. március.

124 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1865. május 6.

125 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1865. szeptember.

126 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1865. október 26.

127 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1866. július 18.

128 KÓHALMI 1899. 82. p.

Időközben Magyarország politikai életében kedvező változások történtek. 1867. február 14-én szentesítette I. Ferenc József császár és király a Magyarország és a bécsi birodalmi gyűlésben képviselt országok és tartományok közötti megállapodást. Helyreállította Magyarország alkotmányos életét, Erdély különállását és véget vetett a szabadságharc leveretése óta tartó önkényuralomnak. A létrejött kiegyezés teremtett lehetőséget arra, hogy Ferenc Józsefet és nejét, Erzsébet bajor hercegnőt megkoronázzák Budán.

A megszületett törvényt követően a kalocsai érseki szék árvaságra jutott. 1866 végén Lonovics Józsefet kalocsai érsekké nevezték ki, de súlyos betegsége miatt nem foglalta el főpapi székét. A pápai megerősítés után, 1867. március 13-án elhunyt. A főpap halálát követően, április 5-én az uralkodó aláírta Haynald Lajos karthágói érseknek kalocsai érsekké való kinevezését és június 4-én foglalta el főpapi székét. *„E hónap elején öméltósága Haynald Lajos kinevezett kalocsai érsek, ennek a városnak igen kedves fia minden ünnepélyesség nélkül tartotta meg egyházi beiktatását, és elhatározta, hogy az ünnepélyes beiktatás költségeit különböző szent és hasznos dolgokra fogja fordítani.”*¹²⁹

Június 8-án pedig megtörtént a koronázás szertartása. Ezt követően Haynald újra Rómába utazott ügyeinek intézése céljából, majd július 12-én hazaérve meglátogatta édesanyját. *„Rómából visszatérve öméltósága Haynald Lajos kalocsai érsek meglátogatta az édesanyját. Az érsek üdvözlésére és kézsókjára a gvardián atya és a mester (magister) másnap 11 órakor ment el. Ekkor volt alkalmunk hálát adni a konvent számára tett alapítványának különleges jótéteményéért.”*¹³⁰

A karácsonyi ünnepeket is sikerült itthon töltenie; *„december 24-én öméltósága Haynald Lajos kalocsai érsek édesanyja és nővérei meglátogatása céljából két napot a városunkban töltött.”*¹³¹

Kalocsai érseksége idején, – édesanyja haláláig – évente egy-két alkalommal sikerült néhány napra hazajönnie. 1868 szeptemberében a városi tanács tagjai és a megyei tisztviselők is tiszteletüket tették a főpap előtt. *„Ekkor a városi tanács és a megyei tisztviselők, öméltósága Haynald Lajos kalocsai érsek édes anyjával együtt tiszteletüket fejezték ki, majd a Tekintetes, hogy öméltósága édes anyjának tiszteletét viszonozza, vacsora előtt a gvardián atya és a titkár kíséretében felkereste a Haynald házat, és itt családias beszélgetésben egy órát töltve visszatért a konventbe vacsorára.”*¹³²

A legközelebbi látogatásra 1869 novemberében kerül sor. *„Ebben a hónapban öméltósága Haynald kalocsai érsek édesanyja meglátogatására Szécsénybe jött, üdvözlésére és kézsókjára a gvardián atya és Aloysius vallásos tisztelettel járult. Mindennek kedves kíséretet adott, hogy miután elmondták különböző szükségüket, öméltósága előszóban kijelentette, hogy kápolnájának felszerelését végrendeletében a szécsényi egyházza fogja hagyni. Másnap öméltósága jelenlétével megtisztelte a konventet, egyenesen a gvardiánhoz ment, itt felidézve ígérte az új gvardiánnál érdeklődött a szécsényi körülményekről...”*¹³³

129 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1867. június. Szécsényben is tett egy 1000 forintos alapítványt, erről – a többi alapítványával együtt – külön fejezetben olvashatunk.

130 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1867. július 12.

131 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1867. december 24.

132 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1868. szeptember.

133 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1869. november.

1870-ben két alkalommal sikerült hazalátogatnia édesanyjához, november 5-én és december 24-én. November 5-éről így írnak; „*Őméltósága Haynald Lajos kalocsai érsek édesanyja látogatására Szécsénybe érkezett körülbelül délután 4 órakor. Üdvözlésére és kézcsókjára a következő napon a gvárdián és a vikárius ment.*”¹³⁴ A karácsonyi látogatás Haynald érsek részéről „nem” volt betervezve, a természeti és az időjárás viszonyok nem engedték meg számára, hogy Pestről Kalocsára utazhasson. Emiatt döntött úgy, hogy a szécsényi szülői házat keresi fel; „*este újra az kegy ért, hogy üdvözölhetjük Haynald Lajos kalocsai érseket, aki a nagy áradások és a kiméletlen útviszonyok miatt Kalocsára semmilyen módon nem tudott eljutni, de Szécsénybe anyja üdvözlésére el tudott jönni Pestről, az országgyűlésről. Az anyai házban tartózkodott egészen január 8-ig. Ez alatt az idő alatt délelőtt mindig itt volt, miután kora reggel a kápolnájában befejezte a misét.*”¹³⁵

A következő látogatásának időpontja 1871. december 6., erről így írt a krónikás; „*Szécsényben üdvözölhetjük Haynald Lajos kalocsai érseket, aki édesanyja meglátogatására érkezett. Üdvözlésére és kézcsókjára a következő napon 11 órakor a gvárdián és a vikárius ment el, amely alkalommal őméltósága titkárát meghívták a következő napi Szűz Mária ünnepség befejezésére, amelyet szívesen elfogadott és elvégzett. Ezen a napon a hideg időben hó borította el a földet. Őméltósága 9-én reggel 5 óra után a kellemetlen idő ellenére Losonc felé elment Pestre.*”¹³⁶

1872-ből egy látogatásáról van tudomásunk, ami tavasszal, március 8-án történt; „*délelőtt őméltósága Haynald Lajos érsek váratlanul megérkezett édesanyja névnapi üdvözlésére. Mi éppen felköszöntöttük az idős hölgyet, amikor váratlanul megpillantottuk őméltóságát. Ezután őméltósága akarata szerint először az anyját, majd őt üdvözöltük. Őméltósága az üdvözlésre adott válaszában többek között ezt mondta: „Nagy örömemre válik, hogy édes Anyámat egészségben tisztelhetem, de az is hogy szülőföldemnek ily kitűnő lelkipásztort rendelt.*”¹³⁷

1873-ban három alkalommal tudott elszakadni egyházi teendőitől, hogy Szécsénybe, édesanyjához látogathasson. Azért is jött többet, mivel szülővárosában intézményt alapított és ennek ügyeit is megbeszélte. Az általa alapított „Hármas intézmény” történetéről majd egy újabb fejezetben bővebben olvashatunk. Első látogatásának időpontja május 10-én történt; „*Méltóságos Haynald Lajos kalocsai érsek úr Bécsből és Pestről jövő útján útba ejtette Szécsényt, hogy édesanyját meglátogassa. Miután őméltósága szerencsés érkezését megtudták a város vezetői, egy 12 főből álló ünnepélyes küldöttséget küldtek hozzá, a város részéről köszönetet mondott őméltóságának hallhatatlan nagylelkűségéért, amellyel 30.000 forintot adományozott az irgalmas nővérek megletelepedésére. A gvárdián – a városi küldöttségtől különválva – a konvent vikáriusával, a konvent és a plébánia nevében szintén köszöntötte a főméltóságú főpapot, aki miután megemlítette a konvent jelenlegi dicséretes állapotát és ígéretet tett, hogy gondja lesz a plébánia javítására, bizalmasan elbeszélgetett velük.*”¹³⁸

134 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1870. november. 5.

135 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1870. december 24.

136 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1871. december 6.

137 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1872. március 8.

138 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1873. május 10.

Szintén a zárda ügyében október 14-én is látogatást tett Szécsényben, erről így írt a krónikás; „*Délután 4 óra körül öméltósága, Haynald Lajos kalocsai érsek Pestről ide utazott, hogy megnézzen három házat, amelyet az irgalmas nővérek számára választottak ki. A következő nap reggel 9 órakor a gvárdiánt meglátogatta főtisztelendő Majorossy úr; öméltósága oldalkanonoka, tudatva vele, hogy öméltósága a gvárdiánt anyja házában szívesen látja. Ő rögtön oda sietett, öméltósága pedig elhívta magával, hogy nézze meg a monostor számára ajánlott házakat, amelyek közül az egyik tetszett neki, mégpedig Komjáthy Anzelm úr háza, amihez a gvárdián úr elküldött, hogy megtudja az árát. Ezt igen eltulzottnak találták, ezért öméltósága megváltoztatta szándékát. A következő nap reggel visszatért Pestre.*”¹³⁹

A harmadik látogatása már évvégére, december 8-ára esett, ekkor is egyik szándéka volt a szécsényi zárda ügyének rendezése; „*Újra abban a kegyben részesültünk, hogy üdvözölhettük és kézcsókkal köszönthettük öméltósága Haynald Lajos érseket, aki az apácakolostor számára nemrég megvásárolt telket nézte meg. A gvárdián kérésére megígérte, hogy a lányok oktatására nemcsak egy osztályt, ahogy korábban akarta, hanem kettőt, sőt lehet, hogy hármat fog alapítani. A következő nap reggel nyolc órakor visszatért Pestre.*”¹⁴⁰

1874-ből egy látogatásáról van tudomásunk, ami december 4-én történt. Ekkor előszörban édesanyjához jött, de egyben az épülő intézetet is megnézte. A találkozáson a kolostor házfőnöke támogatásáért is folyamodott a templomjavításokra. Öméltóságú Haynald Lajos kalocsai érsek Pestről Szécsénybe utazott anyja üdvözlésére. „*Köszönésére és kézcsókjára a gvárdián és a vikárius járult a következő nap 11 órakor. Ez alkalommal öméltósága tetszését fejezte ki, mivel az elmúlt nyáron javítások történtek a templomban és a konventben. Ebből az alkalomból a gvárdián bátorságot vett és alázatosan kért öméltóságától segílyt. Erre öméltósága: „Nem lenne jó, ha a költségeket a vallásalapból fizetnék? Jó lenne a kultuszminisztériumhoz az egyházmegyén keresztül egy kérvényt benyújtani, a többit én intézem.” Nagylelkűségéért és segítségéért hálát adva kézcsókkal búcsúztunk. Öméltósága még aznap visszatért Pestre.*”¹⁴¹

Alig telt el egy hónap, újból Szécsénybe utazott, édesanyja lett beteg, aki napokon belül, 1875. január 22-én meghalt. Erről a látogatásáról és a temetéséről a következő fejezetben részletesen olvashatunk.

Haynald érsek édesanyja halálát követően mintegy három évig nem látogatott haza a rokonságához. Fordított helyzet volt a jellemző, a rokonság látogatta őt jobban. Utolsó, szülőföldi látogatása 1878. szeptember 11-én történt, megnézte az általa alapított zárdát, az iskolásokat levizsgáztatta, majd utasításokat adott az intézmény további működésére; „*Abban a kegyben volt részünk, hogy a három éve épült apácazárdát 8 órakor meglátogatta öméltósága Haynald Lajos kalocsai érsek, akit a gvárdián a zárda kapujában röviden üdvözölt. Miután befejeződött a szent lecke a kápolnában a zárda minden helyét, amit eddig még nem látott, megnézett, mindhárom osztályban levizsgáztatta az iskolásokat, akik válaszával elégedett volt. Ebből az alkalomból öméltósága szigorúan megtiltotta, hogy 4–5 éves gyermekeket a zárda iskolájába felvegyenek, és elrendelte, hogy a más*

139 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1873. október 14.

140 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1873. december 8.

141 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1874. december 4.

vallású gyerekeket a saját vallású tanítóik tanítsák, és bármilyen vizgát tesznek, arról igazolást hozzanak. A gvárdián meghívta magához ebédre.”¹⁴²

A következő találkozáásra tíz év múltával került sor, 1888. szeptember 15-én látogatott el. „A főméltóságú bíboros, kalocsai érsek, Haynald Lajos tegnap este 8 óraker rokonai meglátogatására megérkezett a vikárius társaságában. Reggel kilenc óraker a gvárdián atya üdvözölte. 11 óraker viszonzta a látogatást és a gvárdián lakrészén beszélgetett a gvárdián atyával háromnegyed 12-ig. Miután beszélt a gvárdián atyával, délután 3 óraker az apácakolostorba ment. 4 óráig maradt, ezután öméltósága a gvárdián atyával a mi templomunkba jött, és a gvárdián atya által befejezett litánián vett részt.

Vasárnap öméltósága már harangszó előtt a templomban volt, és méltóztatott meghallgatni a gvárdián által elmondott éneket és a vikárius által mondott szentbeszédet, majd a legnagyobb lelki örömmel üdvözölte a gvárdián atyát az egész városi közösség előtt, majd a templomban ájtatos, szép szívét Istenhez emelte. Délután a gvárdián atya ismét ömenciája elé járulván elmondta, hogy a szegényeket segítő nagylelkúsége közbenjárására a kultuszminisztérium már határozott, és a torony és a konvent javítására 3910 forintot és 111 dénárt adott, amelyhez még itt a mesterek 8 %-t, a hívek pedig a kézimunkát adták. Kérték, hogy imádkozzon a munkálatok sikeres befejezéséért. Miután ezt megtette, 10 forintot adott a szüleiért tartandó misére, majd másnap korareggel elutazott.”¹⁴³

Ez volt életének utolsó szécsényi útja, mindezt majd a temetése napján fogják a szécsényiek viszonzni.

HAYNALD LAJOS SZÜLEINEK HALÁLA

Haynald Lajos már erdélyi püspök volt, amikor szomorúan értesült róla, hogy édesapja, Haynald István 1854. december 12-én, Szécsényben meghalt. Temetése december 17-én történt és az időközben megépített családi kriptában helyezték örök nyugalomra.¹⁴⁴ Arra nem találtam hitelt érdemlő forrást, hogy Lajos miként tudott részt venni édesapja temetésén. A kolostor Historia Domusa nem említi ennek tényét. Elképzelhető, hogy itt volt és ezért is vártak a temetéssel öt napot, de az sem kizárt, hogy valamilyen oknál fogva nem tudott eljönni.

Haynald István 1851-ben végrendelezte, amit halála után az özvegye átadott Zaduban Ádám szolgabírónak, majd december 20-án felvették a hagyatéki leltárt. A végrendelet sok pontban hivatkozik Lajos fiára, így szó szerint ismertetjük; „Az Atyának és Fiúnak és Szent Lélek Istennek nevében Amen! Valamint az útas, alkonyra hajlani látván a’ napot, háládatos szemmel tekint az ég felé: úgy én is azon évek után mellyeket e’ földi életben, nem ugyan mindég borútlanokat, de még is Isten kegyelméből belső lelkinyugalom és sokszor szelíd öröm közt töltöttem, már sokra nem számolhatván, fűli szívvel hálákat adok az Istennek áldásaiért, s bűnös lelkemet, mellyet szent Fia saját vérén váltott meg, élő hittel és reménységgel atyai irgalmába ajánlom.

142 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1878. szeptember 11., Nógrádi Lapok és Honti Híradó, 6. évf., 38. sz., 1878. szept. 22. 3. p. (továbbiakban: NLHH).

143 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. II.*, 1888. szeptember 15., NLHH, 16. évf. 39. sz. 1888. szept. 23. 3. p.

144 SZRKP Halottak anyakönyve (1844 – 1868) 2. köt., 1854. december 12., Mízsák *i. m.* 20. p.

Kedves feleségemnek, Jüttner Francziskának pedig, kiben az ég engem igazi védan-gyallal ajándékozott meg, mindig hív szereteteért, mindenkor kész önfeláldozó részvételeért a' legérzékenyebb köszönetet mondván, őt a' jutalmazó Isten jóvoltába ajánlom: és cse-kély vagyonomról, melly tisztán közös szerzeményünk, jól megfontolva a' következő vég-rendeletet teszem:

1-ször. Minthogy kedves gyermekeim közül, eddig csak kettő, tudni illik Lajos és Ist-ván van meglehetősen ellátva, de még négy gyermekem, úgymint Amália, Mária, Terézia és Károly illy helyzetben nincsenek, hogy ezeknek jövődöbeli sorsa is biztosítva legyen, érett megfontolás után legjobbnak találtam 's ezennel rendelem is, hogy holtom után egész gazdaságom és vagyonom, míg ugyan az Isten kedves feleségem éltének kedvez, az ő birtokában, – halála után pedig az akkor még ellátva nem leendő gyermekeim kezé-ben együtt maradjon 's abból együtt gazdálkodjanak és együtt éljenek. Ezt azonban csak magokról még el nem látott, vagy a' nyert ellátás után – mitől Isten őrizze meg őket – nyomorúságba jutandott gyermekeimről ('s csak is ezekről kizárólag) értvén mihelyt bár mellyik közülök férjhez megy, vagy illetőleg megházasodik, vagy bármilly egyéb ellátást nyer a' köz – gazdaságból semmit sem kívánhat, mindaddig még csak egy el nem látott gyermek vagyon életben.

Az itthon levőknek megadására az itthon levő legöregebbet – ki a gazdaságot vezetendi – ezennel kötelezem. Ha valamelyiknek ez ellen panasza volna, Lajos fiam – kit mint a' család legöregebb férfitagját s éppen azért fejét is, a' többiektől tiszteletben tartani kívánom, a' fenforgó családi ügyekben elhatározó szóval birni fog, 's gazdaság-nak miképpen vitele felől egyedül kérendhet számot, vagy ennek korább halála után az – kit Lajos a' mennyire lehet a testvéreket kihallgatván 's a' mennyire szükségesnek látná a' családon kívül is – az ép említett minőségben utódjának kérend, fogja az ügyet elintézni.

Ha valamennyi egyéb gyermekeim Isten kegyelméből el lennének idővel látva, Ká-roly fiam pedig szerencsétlen egészség állapotja miatt még itthon volna: nehogy betegség okozta gyakori tehetetlenségével idegenek az ő tulajdon 's a' családnak kárára visszaél-jenek, ezennel rendelem, hogy valamellyik az ellátott testvérek közül (pedig a' mennyire a' körülmények úgy engedik a' legszegényebb sorsú) jöjjön a gazdaságba 's lássa el őt, vagy pedig – ha részeért valamely testvér el akarja őt fogadni – a' gazdaság essék a' 3-dik pont alatt említett osztály alá: Csak azt az egyet akarom még szerencsétlen Károly fiam iránt említeni, hogy ő – Károly tudni illik – nővérei iránt, kik beteg állapotjában ápolói és általjában gondviselői lesznek, testvéri hálával és szeretettel viseltessék.

2-ször. Azon esetre, hogy ha még most hajadon leányaim valamelyike halálom után férjhez menne, rendelem, hogy annak (valamint Amália leányomnak már kiadatott) nyolc száz pengő forint adassék ki készítésül – (stafférungra, 's ezen nyolcz száz pengő forint csak férjhez menendő leányaimat illeti; a ki férjhez nem fog menni, mint ellátatlan, úgy is a' közvagyon és birtokban maradván, figyermekeim pedig ezen nyolcz száz pengő forint értékére, neveltetésök költségeivel már úgy is kárpótolva lévén.

3-szor. Ha megnevezett ellátatlan gyermekeimre nézve, idő folytával megszűnnék az ellátás hiánya, akkor megszűnvén a' vagyon együttlétének oka, minden birtokom és va-gyonomból mindnyájan egyenlőképpen részesüljenek; – Amália leányomnak azonban, ama kétszáz pengő forint, melly részére, a' vöröskői szállóház építésére már korában kiadatott, a' közös osztály alkalmakor befog számíttatni.

4-szer. Ezen végrendeletem ellent nem állván: fönmarad kedves feleségemnek azon tellyes joga, hogy vagyonunkról holtom után, a' mint a' körülmények szerint neki jónak fog látszani, végrendeletet vagy Codicillust tehesen.

5-ször. Ezen végrendeletem végrehajtójává Lajos fiamat 's annak az első pont értelmében való utódját rendelem.

6-szor. És végre, édes gyermekeim! Minthogy már ajkaimról nem hallhatjátok ezen végrendeleti írásomban vegyétek szerető atyátoknak utolsó szavait. Azon szeretetre, mellyel én hozzátok, – azon ragaszkodásra, mellyel ti hozzám – 's így egymáshoz vicseltettünk, s mely köztünk örökké tartó szent kapocs maradt, kérlek benneteket, hogy a' testvéri kölcsönös szeretet magatokban megfogatkozni soha se engedjétek. A' szeretet épít s éltet, annak hiánya pedig romlást és pusztítást von maga után. – Isten veletek édes gyermekeim, és az ő áldása legyen rajtatok.

Kelt Szécsényben Junius hó 13-dikán 1851-ik esztendőben. Haynald István

Alúl irottak ezennel bizonyítjuk, hogy Tekintetes Haynald István úr, az alúlírt napon ezen levelet, mint saját végrendelevényét előtünk fölmutata, s azt annak nyilatkoztatta, 's bennünket együtt voltakatok annak aláírására megkért.

Kelt Szécsényben September hó 3-án 1851.

Zadubán Ádám mint meghívott tanú ph., Nagy János mint meghívott tanú ph., Gonda Pál mint meghívott tanú ph., Kasza András mint meghívott tanú ph., Fábry György mint meghívott tanú

1854. évi December 20-án a' haláleset felvétele alkalmával nyíltan előadatván, – Jüttner Franciska házastárs – Haynald Mária és Velics Antal – mint Haynald Teréz férje és megbízottja, úgy szinte Kasza Antal, Rády György és Ferenczy Soma mint jelen volt tanúk előtt kihirdettetvén – semmi észrevétel nem tétellett. Kmf. Zadubán Ádám cs. kir. szbíró.”¹⁴⁵

Lajos testvére, Amália (Máli) 1855. január elején kiutazott a testvéréhez, aki püspöki székhelyén Gyulafehérvárott (Karlsburg) tartózkodott. Itt írta a német nyelvű beleegyező levelét a végrendeletben foglaltakkal kapcsolatban, ami mellékelve megtalálható a hagyatéki ügyiratokban fordítása így hangzik; „Alulírottak ezennel kijelentjük, hogy valamennyi végrendeleti rendelkezést, amelyeket megboldogult elhunyt apánk 1851. szeptember 3-i végrendelete tartalmaz, gyermeki kegyelettel tiszteletben tartjuk, hogy azokkal teljességgel egyetértünk, azokban semmiféle jogaink csorbitását nem látjuk és – hogy azok véghez vitele a legalkalmasabb módon megtörténjen, – ezennel feltétlen beleegyezésünket adjuk. Karlsburg, 1855. január 12-én.

Haynald Amália dr. Haynald Lajos erdélyi püspök”¹⁴⁶

A hagyatéki leltár már nem érintette Haynald Lajost, a felsorolt ingóságokra nem is tartott igényt, minden az édesapa kívánsága szerint történt.

A Haynald Lajossal foglalkozó kutatók többször hivatkoznak arra a tényre, hogy mennyire szerette az édesanyját, Jüttner Franciskát. Tiszteletére, 1873-ban Szécsényben ún. „hármás intézményt” alapított, ami tartalmazott egy árvaházat, leányiskolát és egy kórházat (kóródat). Történetéről külön fejezetben olvashatunk.

A korabeli sajtó hírül is adta, hogy Haynald érsek édesanyja nemrég ünnepelte 80. születésnapját.¹⁴⁷ Az ünnepség családi körben zajlott le, melyen Lajos fiai is minden

145 MNL Nógrád Megyei levéltára, IV. 198/c (A Szécsényi Császári Királyi Vegyes Szolgabíróóság iratai) hagyatéki ügyek H-37/1854, GALCSIK 2011. 7–10. p.

146 MNL Nógrád Megyei levéltára, IV. 198/c (A Szécsényi Császári Királyi Vegyes Szolgabíróóság iratai) hagyatéki ügyek H-37/1854.

147 Fővárosi Lapok, 11. évf. 96. sz. 1874.04.28. 422. p.

bizonytal megjelent és felköszöntötte, de erre utaló források nem ismertek. Az ünneplők talán nem gondolták, hogy ez lesz az utolsó közös nagy találkozásuk, ugyanis egy év múltával, 1875-ben a sajtó arról számol be, hogy „Szécsényben Haynald érsek édesanyja (81 éves) aggasztólag megbetegedvén, az érsek sietve utazott hozzá.”¹⁴⁸ A kolostor Historia Domusa is megemlíti január 17-i bejegyzéssel a következőket; „Az előző éjszaka Haynald özvegy, öméltóságú kalocsai érsek anyja egy megfázásból származó súlyos betegségbe esett, amit meghallva az érsek, hátrahagyva minden otthoni dolgát, hogy szeretett anyját megvigasztalja a lehető leggyorsabban Szécsénybe sietett, és már 19-én reggel 6 órakor megérkezett. Még aznap délelőtt 11 óra előtt öméltósága kamarását hozzám küldve híriül adta, hogy nemsokára a konventbe érkezik. Ekkor könnyek között elmondta, hogy szeretett anyja az utolsó küzdelmet vívja, ezért ő itt fogja megvárni az isteni akarat rendelkezését. Tisztelendő Majorosi oldalkanonok urat a következő nap a konventben szállásoltuk el.”¹⁴⁹

Január 21-én pedig a következőkkel folytatták az eseményeket; „Este 9 óra után Öméltósága híriül adta, hogy édesanyja szinte az egész éjszakát ébren töltötte, majd 3 óra körül – ahogy már reggel 6 órakor híriül hozták – visszaadta lelkét a teremtőnek. A tisztelendő kanonok úr 10 óra körül öméltósága következő rendelkezését hozta: Ő excellenciája rendeli, kívánja, sőt parancsolja: Először; hogy az ő kedves anyját a mi kedves plébánosunk [Gyurkó Imre] temesse el és a P. Guardián. Másodsor; a temetés felől tetszése és belátása szerint rendelkezék. Harmadszor: Jelentse meg a szomszédos plébános uraknak a temetés óráját, de senkit meg ne hívjon. Negyedszer: Hétfőn 10 órakor tartson érlette solemnis gyász szentmisét. Ötödször: Küld Excellenciája 5000 o.ért. forintnyi alapítványt...”¹⁵⁰ A hírlapi híradások pedig a szomorú hírről tájékoztatták az olvasókat, hogy az érsek édesanyja január 22-én meghalt.¹⁵¹ A *Budapesti Közlöny* a temetésről is közöl rövid híradást; „Haynald lajos érsek édesanyját, Jöttner Francziska asszonyt folyó hó 23-án temették el Széchenyben; roppant sokaság kísérte a gyászmenetet, a megye tisztviselői kara az alispánnal élén, Glatz ludányi, Blaskovics varbói cz. kanonokok, a széchenyi előljáróság, a képviselőtestület, a czéhek nagy számban voltak képviselve, a részvét általános volt. Az érsek úr ez alkalomból 300 forintnyi összeget rendelt kiosztani a széchenyi szegények között valláskülönbség nélkül, a széchenyi szent-ferenczrendű zárda javára 5000 forintnyi alapítványt tett oly kikötéssel, hogy mindennap misét mondjanak az irgalmas nénék vezetése alatt álló intézet kápolnájában. Ez intézet, melyet szintén Haynald úr alapított és mely kórházat, árvaházat és nőiskolát foglal magában jövő májusban fog megnyitattni.”¹⁵²

A híradás tévesen közölte a temetés napját, nem 23-án, hanem 24-én volt.¹⁵³ Szécsény város előljárósága külön táviratban fejezte ki részvétét az érsek felé; „Nagyméltóságú Érsek, Kegyelmes Urunk! Midőn Szécsény városában a legnemesebb szív végső dobba-

148 Fővárosi Lapok, 12. évf. 17. sz. 1875.01.22. 74. p.

149 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1875. január 17. (latinból).

150 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1875. január 21. (latinból és magyarból).

151 Fővárosi Lapok, 12. évf. 17. sz. 1875.01.24. 82. p., Budapesti Közlöny, 9. évf. 19. sz. 1875.01.24., 509. p., Religio. Katholikus egyházi s irodalmi folyóirat, 31. évf. I. félév, 1875. 01. 27. 64. p.

152 *Budapesti Közlöny*, 9. évf. 23. sz. 1875.01.29. 616. p.

153 SZRKP Halottak anyakönyve (1869 – 1880.08.13.) 3. köt., 6/1875., 1875. január 22., temetés napja: január 24., MIZSÁK *i. m.* 20. p.

násával egy áldásdús élet elhunyt, és e szomorú eseménnyel Nagyméltóságod magasztos lelkére a legjobb édesanya elvesztése fölötti fájdalom borult; e nap városunkra nézve is gyász és őszinte bánat napja lett, melynek közönsége a drága halottban igaz jóltevő védangyalát veszít el, kinek hosszú életén át a valódi keresztény szeretet és a boldogító tettek meg nem szűnő gyakorlása lévén nemes feladata, - ezekért folyton lángoló kebele, a város közboldogításáért buzgó érdeklődése mellett, az árvák vigasztalása, a szegények áldozatkész pártfogolása és a segélyt keresők tevékeny támogatásában találta mindig egyik legfőbb örömét.

Nincs a városban kebel, mely e nagy veszteség felett Nagyméltóságod és a mélyen tisztelt gyászoló testvérek nagy fájdalomában a legőszintébben ne osztoznék; mélyen érezzük a veszteség fájdalmát mi is, kik felejtethetetlen nagy jótevőnk nemes lelkű cselekedeteinek élő tanúi lehetünk, s ezért megtanítjuk az ifjabb nemzedéket is, drága nevét mindig határtalan tisztelet és hálás emlékezetben megtartani.

Bánatteljes mehatottsággal vagyunk bátrak Szécsény mezőváros közönsége nevében legőszintébb részvétnyilatkozatunkat kifejezni, egyszersmind kérjük a Mindenhatót, hogy Nagyméltóságodat és a mélyen tisztelt gyászoló testvéreket bő malasztja s legiobb áldásaival vigasztalja. Mély tisztelettel lévén Szécsényben 1875. január 25-én.

Nagyméltóságod alázatos szolgálói: Vincze Pál város bírása, Zadubán Ádám helyettes bíró, Balás Miklós város jegyzője, Tersztyánszky István, Horthy Gábor, Pintér Sándor, Gonda Károly, Glaser Samu, Novotny Pál, Szojka Emil, Gonda Bertalan, Buletics Pál, Simonides János, Turnay János városi képviselők. ¹⁵⁴

Haynald érsek rövidesen visszautazott érseki székhelyére, majd Bácsban február 18-án édesanyja emlékére misét tartottak. ¹⁵⁵

Itt kell röviden megemlíteni, hogy az érsek édesanyjáról készítettett egy reliefképet, de erről a Haynald emlékek bemutatásánál olvashatunk.

6. HAYNALD ÉRSEK SZÉCSÉNYI ALAPÍTVÁNYAI ÉS ADOMÁNYAI

A Haynald Lajos életével foglalkozó kutatók külön fejezetben szokták feldolgozni az erdélyi püspöksége és a kalocsai érseksége alatt, az egyházi és hazai célokra létrehozott alapítványait és adományait. Mint kalocsai érsek, 1888 végéig több mint négymillió forintot adományozott ilyen célokra. ¹⁵⁶ Szécsényről, a szülőföldről sem feledkezett meg, már az érseki kinevezése napjától kezdve támogatásával segítette elő a hitéletet. Mint erdélyi püspöknek, bizonyára lehetősége nem volt, hogy anyagilag is segítse szeretett városát, mivel forrásai igen szűkösek voltak, egyházmegyéjét gazdaságilag is meg kellett erősítenie. A rendelkezésre álló forrásokban sem találni nyomát annak, hogy ebben az időszakban bármilyen alapítványt is tett volna. Ha lett volna ilyen, a Historia Domusban megörökítették volna.

Szécsényben több alapítványt is létesített, ezek közül a legmaradandóbb volt az édesanyja emlékére állított ún. „Hármas intézmény”, ami tartalmazott egy apácázárdát, egy leányiskolát és egy „kórházat”. Ennek történetéről a következő fejezetben olvashatunk.

¹⁵⁴ Religio, 31. évf. I. félév, 1875.02.03. 75. p.

¹⁵⁵ Budapesti Közlöny, 9. évf. 43. sz. 1875.02.23. 1174. p.

¹⁵⁶ KÖHALMI 1889. 119. p. – Dr. VÁROSY Gyula: Haynald Lajos a kalocsai érseki széken 1867–1889.

Az érseksége alatt tett alapítványok és adományok legrészletesebb nyilvántartása, a Titter Ferenc uradalmi pénztárnok által vezetett két kötetes számadáskönyv. Ez részletesen, évre bontva tartalmazza Haynald Lajos mindennemű adományát és kiadását. Ezekből lett kigyűjtve és összesítve a szécsényi vonatkozású források.¹⁵⁷

Haynald, mint frissen kinevezett kalocsai érsek, egyházi beiktatását szerény körülmények között ünnepelte meg. Az e célra szánt összeget – 8000 forintot – szétosztotta egyházi célokra és a szegények között. A szécsényi plébánia jobb javadalmazására 1000 forintos alapítványt tett; „*E hónap [június] elején öméltósága Haynald Lajos kinevezett kalocsai érsek, ennek a városnak igen kedves fia minden ünnepélyesség nélkül tartotta meg egyházi beiktatását, és elhatározta, hogy az ünnepélyes beiktatás költségeit különböző szent és hasznos dolgokra fogja fordítani. Többek között egy részét, azaz 1000 ft-ot városi kötelezvényekben alapítványként a Szécsény városában – ahol öméltósága született és megkereszteltetett – élő Szent Ferenc rendnek adta csekély támogatásként a plébánia adminisztrátorainak azzal a feltétellel, hogy az 50 ft. kamatot minden évben vegyék fel, és azzal a konvent szegénységét valamennyire enyhítsék.*”¹⁵⁸ A főkáptalan 1867. június 7-én küldte meg hivatalos másolatban Haynald érseknek a június 3-án kelt alapítványi okiratát; „*(...) Fölséges Apostoli Fejedelmünknek megkoronáztatásánál szükséges jelenlétem és az azután Rómába esendő utam miatt főpásztori székfoglalással az örök városból való megérkeztem után, pár nappal úgyis, mint a holnapi napon végezni kénytelen lévén, nem valék azon állapotban, hogy az azon tény külső ünnepélyessége során szokott előkészületeket kellően megtehessem, illetve fogadhassem. Ezért a fölséges Urunk előtt leteendem esküim napja is és épen ezért is csak azután végezhető székfoglalás határidejére egész tegnapelőttig bizonytalan maradván, még azon szerencsében nem részesülhetek, hogy a kedves munkatársaimmal a főtisztelendő és tisztelendő érsek megyei papságnak a maga idejében értesíteni kellendett képviselőit e jelentékeny napon magam körül összegyűjthessem. Ezen kényszerűségnek engedni kellestven a székfoglalási ünnepélyt tisztán az Úr Isten szentegyházában végzendő szenttényekre kell szorítanom, De, ami egyrésztől fájdalmasan esik nekem épen abban másrésztől kötelező felhívást látok arra, hogy a nap külső ünnepélyesítésére fordítandott összegeket a keresztény irgalmasság céljaira ajánljam annál inkább, minél inkább érzem mennyire vagyok épen nekem a holnapi napon megkezdendő főpásztori működésben Isten rendkívüli irgalmára szükségem mellyes van ajánlatom által is megnyerni óhajtok. Körülbelül felszámítván a mondott célra kedvezőbb esetben megkívánt költségeket, ezeket az ide mellékelt kétezzer forintnyi úrbéri kötelezvényekben és ezer forintnyi készpénzben nagyon szerencsém a főtisztelendő főkáptalannak a testvéri bizalom azon kérésével áttenni, hogy azokból 1-ször Széchény mezővárosába, hol Isten kegyelméből üdvözítő egyházában születtem és a keresztység szentségében részesültem, a szegény szerzetesek által ellátott plébánia jobb javadalmazására ezer forintot, a szinte ott fennálló kórház alapjához ismét ezer forintot. 2-szor Vácra, hol a bérmálás szentségén nyilvánultam, az ott létező országos siketnéma*

157 Kalocsai Érseki Levéltár (KÉL), Főmagasságú és Főtisztelendő Dr. Haynald Lajos Úr Bíbornok, Kalocsai Érsek Ő Eminentiája közczimű kiadásai és jótékonycélú adakozásainak kimutatása 1867 ik évtől folytatólag 1886 ik évig. Az uradalmi számadások alapján összeállította Titter Ferencz uradalmi pénztárnok. (1. kötet), Főmagasságú és Főtisztelendő Dr. Haynald Lajos Úr Bíbornok, Kalocsai Érsek Ő Eminentiája közczimű kiadásai és jótékonycélú adakozásairól szerkesztett kimutatás 1867 évtől folytatólag 1891 évig. (2. kötet). (továbbiakban: *Haynald számadások*).

158 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1867. június., KÉL, Haynald számadások: A/C 2. „A szécsényi plébánia jobb javadalmazására” címen.

intézet alapjához ezer pengő forintot. 3-szor Esztergomban, hol pappá szenteltettem az újonnan keletkezett kisdedővoda alapjához kétszáz forintot. 4-szer Pesten, hol papi hivatalomat megkezdettem, az ott létező vakok országos intézetének alapjához ezer forintot. 5-ször Pozsonyba, hol először öltöttem fel a papi ruhát és később püspökké szenteltettem az ott virágzó polgári menház számára háromszáz forintot. 6-szor az előttem örökké emlékezetes és kedves erdélyi püspöki megyének székhelyén általam felállított ispotálynak alapjához ezer forintot. 7-szer a kalocsai érseki székhelyemen létező kórháznak alapjához ezer forintot, beteg paptársaim Kalocsa megyei alapjához szintén ezer forintot s végre, 8-szor s különben igen szegény és utóbbi időben égés által tönkrement hegyaljai lakosok számára háromszáz forintot, a Kalocsán és Kalocsa körül inségesek táplálására alakuló egyletek céljára is kezére kétszáz forintot az első, második, negyedik, hatodik és hetedik szám alatti összegeket magyar úrbéri kárpótlási kötelezvényekben, a harmadik, ötödik és nyolcadik szám alattiakat pedig készpénzben (...).”¹⁵⁹ A Főkáptalan külön levélben is értesítette a kolostort, melyben a kötvények átvételének nyugtázását kéri.¹⁶⁰

1867-ben nemcsak a plébániát támogatta anyagilag, hanem ösztöndíjban részesített egy „Consilia” nevű szécsényi klerikust is negyven forint összegben, sőt 1869-ben és 1870-ben is támogatta őt.¹⁶¹

A kinevezés évében kereste meg segély ügyében a Szécsényi Izraelita Hitközség is, iskolájukra ötven forintot juttatott.¹⁶²

1869-ban újabb, nagyobb összegű alapítványt tett a katolikus iskola céljára. Ennek előtörténete, hogy az 1626-ban, gróf Pálffy Kata által megvásárolt és a barátoknak adományozott „iskola épület” – amiben Haynald Lajos is tanult – rossz állapotba került. 1869. szeptember 23-án a város előjárósága, mintegy ezer fő jelenlétében népgyűlést tartott, melynek tárgya az iskolaépítés volt. A nagy kérdés az volt, hogy milyen iskolát építsenek; katolikus vagy állami. Aki a vallását féltette az a katolikus mellett volt, aki pedig a pénzt az az állami mellett érvelte. (Az uradalom, ill. a kastély urára, Pulszky Ferencre nem számíthattak, ő evangélikus volt.) A gyűlés döntése a katolikus iskola mellett szólt. Elkezdődnek a munkálatok, a régi iskolát lebontják, rövidesen elfogy a kő és a pénz, elakadnak a munkálatok. A házfőnök előbb az iskolaszék elnökéhez fordul, majd együtt a bíróhoz és a jegyzőhöz, ők ellenzik a felekezeti iskolát. Neki is gyűrekednek, hogy a házfőnököt meggyőzzék, hogy ne katolikus iskola legyen, hanem állami, vegyes. Az egész mögött a tanítói fizetés körüli aggodalom húzódott meg, odáig ment a vita, hogy a házfőnök felajánlotta, ha szükség lesz rá, ő maga tanít.¹⁶³

A vitát véglegesen Haynald érsek alapítványa zárta le. 1869 novemberében édesanyját meglátogatva, jelenlétével megtisztelte a kolostort is. A gvardiánnál érdeklődött a szécsényi körülményekről és ekkor ismerhette meg az iskola körüli helyzetet. „A katolikus iskola felállításának tervére kegyesen 12.000 Ft-ot adott, az új épület felépítésére és egy szabályos katedra felállítására 10.000 Ft-ot ígért. Ezt az összeget az esztergomi káp-

159 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, 50. doboz, Vegyes iratok – Haynald levelek.

160 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, 50. doboz, Vegyes iratok – Haynald levelek.

161 KÉL, Haynald számadások: C/C 8. „Consilia szécsényi klerikus segélyezésére” címen.

162 KÉL, Haynald számadások: E/A 12. „A szécsényi zsidó iskolára” címen., NLHH 10. évf. 6. sz., 1882. febr. 5. 3. p.

163 BOROS-GYÉVI i. m. 25. p.

talannál helyezte el.”¹⁶⁴ Minden bizonnal elírás történt a krónikaíró által, mivel 12 ezer forintos tétel nem tartalmaz a „Haynald számadásokat” kimutató könyv, csak kettőezer-ről tudósít. Az iskolát több alkalommal is segítette, így; 1887-ben, 1890-ben és 1891-ben is.¹⁶⁵ A fiúiskola alapítványát 1882-ben és 1889-ben is gyarapította.¹⁶⁶ A katolikus népiskola helyiségének átalakítására 1871-ben nyolcszáz forintot juttatott.¹⁶⁷ 1891-ben történt utolsó ilyen jellegű adományozása a szécsényiek felé, rövidesen haláláról értesülnek. Március 4-én a következőket jegyezték fel a kolostor krónikájában; „*Mellékesen megemlítendő, hogy a katolikus iskola tetejét az elmúlt év novemberében felújítottuk. Erre a célra öméltósága Haynald Lajos biboros úr egy évvel ezelőtt 150 forintot adott. A tető teljes felújítása 380 forintba került, ezért öméltósága még nagylelkűen 130 forintot adott, a többit pedig a katolikus hívek felajánlásaiból gyűjtöttük össze.*”¹⁶⁸

Magánlevélben is fordultak az érsekhez, Szauter Gábor (1817–1878), a Szűz Mária temetőkápolna felügyelője támogatását kérte a kápolna javításához. Haynald az 1869. szeptember 15-én kelt levelében értesítette a Plébániai Hivatalt, hogy 50 forintot küldött a munkálatok költségeinek fedezésére; „*Szauter Gábor a temetői kápolna felügyelője avégett folyamodott hozzám, hogy az említett szentély megromlott tetejének helyreállítására némi segédelmet nyújtanék. Mi végre is az idezárt ötven forintot küldvén, kérem a Tisztelendő Plébánia Hivatalt, hogy ez összeget említett rendeltetésére fordítani szíveskedjék.*”¹⁶⁹ A kápolnát 1889-ben is felújították, ekkor is támogatta a munkálatokat.¹⁷⁰

1869-ben még támogatta a szécsényi telefonistát, mint magánszemélyt harminc forinttal.¹⁷¹

1873-ban a Szécsényi Kaszinó Könyvtárát húsz forinttal, a Szécsényi Szabók Segélyegyletét pedig tíz forinttal támogatta.¹⁷²

1874-ben a templom javítására a vallásalaphól sikerült támogatást rendeznie. Ennek előtörténete, hogy 1874. december 4-én meglátogatta édesanyját és ekkor a kolostor házfőnöke előadta, hogy milyen javítási munkálatok zajlottak a templomban és a kolostorban. Haynald felvetette, hogy a kiadásokat a vallásalaphól lenne célszerű rendezniük s ehhez ígért segítséget. „*Öméltóságú Haynald Lajos kalocsai érsek Pestről Szécsénybe utazott anyja üdvözlésére. Köszöntésére és kézcsókjára a gvárdián és a vikárius járult a következő nap 11 órakor. Ez alkalommal öméltósága tetszését fejezte ki, mivel az elmúlt*

164 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1869. november., Néptanítók Lapja, 2. évf., 39. sz. 1869. szept. 30. 624. p. – A folyóirat minden bizonnal téves híradást közöl, mivel arról tájékoztatja az olvasókat, hogy iskola számára, célirányos épület megvásárlására Haynald érsek kétezer forintot adományozott és 1857-ben már nyolcezer forintnyi alapítványt tett tanítói javadalmazásra. A híradásban közöltek más forrás nem támasztja alá.

165 KÉL, *Haynald számadások*: C/A 11. „A szécsényi iskola építésére” címen

166 KÉL, *Haynald számadások*: C/A 10. „A szécsényi rk. fiúiskola céljaira alapítványként és az iskolai alapok kezelési költségeire” címen.

167 KÉL, *Haynald számadások*: C/B 34. „A szécsényi rk. népiskola helyiség átalakítására” címen., Fővárosi Lapok, 8. évf. 171. sz. 1871. júl. 28., 794. p., 189. sz. 1871. aug. 19., 873. p.

168 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* II., 1891. március. 14.

169 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, 50. doboz, Vegyes iratok – Haynald levelek. 1869., KÉL, *Haynald számadások*: A/C 46. „A szécsényi temetőkápolna felújítására” címen.

170 KÉL, *Haynald számadások*: A/C 46. „A szécsényi temetőkápolna felújítására” címen.

171 KÉL, *Haynald számadások*: E/B 71. „A szécsényi telegraphistának” címen.

172 KÉL, *Haynald számadások*: D/B 88. (92) „A szécsényi kaszinó könyvtára” és E/A 88. (111) „A szabók segélyegyletének” címen.

nyáron javítások történtek a templomban és a konventben. Ebből az alkalomból a gvárdián bátorságot vett és alázatosan kért öméltóságától segílyt. Erre öméltósága: „Nem lenne jó, ha a költségeket a vallásalaphól fizetnék? Jó lenne a kultuszminisztériumhoz az egyházmegyén keresztül egy kérvényt benyújtani, a többit én intézem.” Nagylelkűségéért és segítségéért hálát adva kézcsokkal búcsúztunk.”¹⁷³ Haynald amint visszautazott Pestre, rögtön intézkedett és erről a december 21-én kelt levelében értesítette Gyurkó Imre zárdafőnököt; „Folyó hó 15-én kelt folyamodványa kapcsában tudatom T[isztelendő]. Atyaságoddal, hogy a zárda templom és épület kijavíttatására tett költségeknek a vallásalaphól való megtérítése iránt előadott kérését mind a főmagasságú Bibornok Herceg-Primás esztergomi Érsek Úrnak szóval és írásban is, mind a Vallásügyi Miniszter úr Ő Excellenciájának ajánlottam.”¹⁷⁴

Az előző fejezetben részletesen ismertettem Haynald szüleinek, halálának körülményeit. Ezzel függ egybe az emlékükre állított szentmise alapítvány, amit 1875. január 24-én, édesanyja temetése napján tett. Erről a rend provinciálisát, Pázsicki Simon atyát értesítette; „Egyrészt azokat a magasztos célokat szolgálom, amelyek érdekében Szécsényben három intézményt létesítettem, tudniillik kórházat, árva házat és lányiskolát, másrészt csak akkor lehet biztosan és hatékonyan biztosítani a működésüket, ha az apácákat, akik a mondott intézményeket vezetik, Isten vezérli és a lelki tökéletesség vágyával vannak áthatva, és mivel a lelki irányítást különösen a szentmise szentsége vezérli, és Jézus Krisztus testének és vérének kegyelméből ott részesülnek, ezért az ő házi kápolnájuk számára egy 5000 forintos alapítványt tettem. I. Ennek kezelését a Szent Megváltó provinciájába tartozó obszerváns ferences rendre bízom, hogy a szécsényi konvent atyái I, az irgalmas nővérek lelki irányításán kívül a kórházban lévő betegek lelki gondozását, az iskolás lányok katekizmusoktatását is ellássák, amelyek egyébként kötelességük is, mivel Szécsényben a plébánosi teendőket ellájták, de most az alapítvány javadalmával szorgalmasabban és szívesebben végezzék el. 2, A szent mise szentségét a főtisztelendő esztergomi ordinarius rendelése szerint mindennap szolgáltassák ki, de úgy, hogy ők szabadon, és ne az alapítvány jövedelme által kényszerítve végezzék el, és ebben a kápolnában is ugyanúgy a saját szándékukból végezzék, mint a plébánia egyházban. II. Ha valamilyen oknál fogva a ferences atyák Szécsényből elköltöznének, az alapítvány tőkéje, javadalma és kötelezettségei azokra szállnak, akik a plébánia irányítását ellájták. III. Ha pedig – amitől a jövőben egyáltalán nem félek – a fenti alapítványi kötelezettségeket rövid vagy hosszabb ideig bármilyen okból nem tudják ellátni, az alapítvány javadalmát annak kell átadni, akit a mondott kötelezettségekre a főtisztelendő ordinarius úr kinevez. IV. Az alapítvány tőkéjéről minden évben számadást kell készíteni a főtisztelendő ordinarius részére. V. Az alapítvány tőkéjének kihelyezéséből származó pénzbeli növekedést, mindig az alapítvány tőkéjéhez kell csatolni. VI. Az alapítvány hasznára kirótt közterheket, végre kell hajtani.

Egyébként a Szent Provinciát és a szécsényi konvent atyáit kérem, hogy az ebben a levélben kifejtett kéréseimet teljesítsék, és kívánom, hogy a főtisztelendő esztergomi

173 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1874. december. 4.

174 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, 50. doboz, Vegyes iratok – Haynald levelek.

*ordinárius jóindulatú egyetértésével, jóváhagyásával és áldásával ez az alapítvány erősödjek meg és legyen gyümölcsözővé. (...)”*¹⁷⁵

Az alapítvány nyomának bejegyzését megtaláljuk az érsek számadásait tartalmazó kötetekben is, de itt nem ötezer, hanem csak ezer forint szerepel. Más forrás nem említi az alapítvány tényét, így nem eldönthető, hogy valójában milyen összegről van szó.¹⁷⁶ 1874-ből származik egy ötezer forintos alapítvány szüleinek emlékére szentmisék mondására, de ez Kalocsára vonatkozik.¹⁷⁷

1877-ben a zárda javítására küldött hatvan forintot, erről nem található feljegyzés a kolostor krónikájában.¹⁷⁸

1882-ben – mint hivatkoztunk rá – a katolikus iskola javadalmazására újabb kétezer forintos alapítványt tett. Erről így tájékoztatta az 1882. szeptember 23-án kelt levelében a kolostor házfőnökét; „*Minapi ígéretemet teljesítem akkor, midőn Nagyontisztelendő Atyasággal tudatom, hogy a szécsényi római katolikus paróchiális iskola javadalmazására kétezer forintnyi alapítványt tettem oly módon, hogy annak most évi június hó elsejétől járván s minden december 1-jén és minden június 1-jén a parochialis hivatal útján rendeltetésére juttassék.*

Az alapítványi tőkét képező kétezer forintnyi magyar állampapírok egyelőre lelételeményként kalocsa uradalmi pénztárámban fognak őriztetni, amely kamatok fizetését is pontosan közvetítendő.

*Ezen alapítványom is, szintúgy mint a szécsényi fiúiskolára azelőtt adott nagyobb összegek, mint magától értetődik, azon iskoláknak római katolikus paróchiális jellegéhez kötve vagyon, ha tehát az iskolának ezen természete megváltoztatnék, ez is, valamint amazok, attól visszavéve és elvonatva más rendeltetést nyerend.(...)”*¹⁷⁹

1883-ban és 1889-ben tűzvész pusztított Szécsényben, mind a két alkalommal a károsultakat 400 (300 és 100) forint segélyben részesítette.¹⁸⁰

1887-ben a kolostor házfőnöke kereste meg Haynald érseket és kérte közbenjárását a minisztériumnál, hogy támogassák a templom tornyának renoválását. „*A gvárdián atya gratuláló levelet írt főméltóságú Haynald Lajos kalocsai érsek úrnak, amelyben alázatosan kérte öméltóságát, hogy a kultuszminisztériumnál támogassa és pártfogolja a templom tornyának, falainak és a torony tetejének felújítási ügyét. 26-án válaszolt: „az 1888ik évre tett ígéretet, az épület helyreállítások iránt, hogy teljesedjenek illető helyen én is felszólalni fogok, ki teljes nagy becsüléssel vagyok jó akarója Haynald Lajos kalocsai érsek. Kalocsán 1887. augusztus 26.”*¹⁸¹

175 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1875. január 24.

176 KÉL, *Haynald számadások*: E/C 2. „Öeminenciája boldog emlékü szülőkért a szécsényi templomban szentmisékre tett alapítvány” címen.

177 KÉL, *Haynald számadások*: E/C 1. Ö Eminentija boldog emlékü szüleieirt alapítvány a székesegyházi szt.misék mondásáért” címen.

178 KÉL, *Haynald számadások*: A/C 95. „A szécsényi Szt. Ferencrendi zárda javítására” címen.

179 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, 50. doboz, Vegyes iratok – Haynald levelek., KÉL, *Haynald számadások*: C/A 10. „A szécsényi rk. fiúiskola céljaira alapítványként és az iskolai alapok kezelési költségeire” címen., NLHH, 16. évf., 6. sz., 1882.02.05. 3. p.

180 KÉL, *Haynald számadások*: E/B 409. és 688. „Szécsényi tűzkárosultaknak” címen.

181 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* II., 1887. augusztus 24.

1888-ban pedig az 1761-ben emelt Szentháromság-szobor renoválására kértek támogatást, kérésükre 179 forintot adományozott.¹⁸²

Haynaldnak, a szülőföldnek juttatott többi adománya és alapítványa már az általa létesített „Hármas intézmény” történetének a részét képezik, ezek ismertetése ott történik.

A felhasznált forrásokban többször hivatkoztam a Kalocsai Érseki Levéltárban őrzött, Haynald érsek kalocsai működése alatt vezetett mindenféle adományait tartalmazó két kötetes nyilvántartásra. A kötetek átnézése során kigyűjtésre kerültek a szécsényi vonatkozású adományok bejegyzései, amik táblázatba lettek összefoglalva.¹⁸³

Haynald Lajos kalocsai bíboros-érsek adományai a szülővárosa fejlesztésére és segélyezésére (1867–1891)

A/Egyház C/Egyházi célokra hazában és külföldön

Ssz.	Megnevezés	Év	Összeg Ft./fill.	Összesen:
2.	A szécsényi plébánia jobb javadalmazására	1867 1887	1000 66,83	1066,83
29.	A szécsényi nőzárda kápolnájára	1868 1876 1878	35 70 250	355
46.	A szécsényi temetőkápolna felújítására	1869 1889	50 60	110
95.	A szécsényi Szent Ferencrendi zárda javítására	1877	60	60
164.	A szécsényi plébánia melléképületére	1888	179	179
165.	A szécsényi Szentháromság-szobor renoválására	1888	30	30
			Összesen:	1800,83

182 KÉL, *Haynald számadások: A/c 165.* „A szécsényi szentháromság-szobor renoválására” címen. GALCSIK Zsolt: *Adatok a szécsényi Szentháromság-szobor történetéhez.* In.: Műemlékvédelmi szemle 1998/2. 110. p.

183 KÉL, *Haynald számadások.*, GALCSIK Zsolt: *A Páli Szent Vincéről nevezett szécsényi irgalmasnővérek „Hármas intézményének története az alapítástól a feloszlásig (1875–1950).* Balassagyarmat, 1993. 23–24. p. (továbbiakban: GALCSIK 1993.). Az összefoglaló táblázat első változatát Dr. Á. Varga László, a Nógrád Megyei Levéltár akkori igazgatója készítette el 1991-ben. Az általa összeállított forrást vettem alapul, – mivel akkor lehetőségem nem volt az eredeti kötetek tanulmányozására – ami utólagosan kiderült, hogy nem teljes és nem odavaló tételeket is kiírt. Az eredeti forrást áttanulmányozva állítottam össze a Haynald érsek szécsényi adományait tartalmazó összefoglaló táblázatot, meghagyva az eredeti beosztási elvet, valamint a tétel sorszámát és megnevezését.

**C/Tan és nevelésügy
A/Alapítványok**

Ssz.	Megnevezés	Év	Összeg Ft./fill.	Összesen:
2.	A szécsényi hármassz. intézeti, úm. nőzárda, árvatár, és kórház vételára, építési költsége és felszerelésére	1871	140	34626,25
		1874	2853,13	
		1876	31263,62	
		1879	69,50	
		1881	300	
3.	A szécsényi hármassz. intézet örökalapítványa alaptőkéjére	1867	1000	42000
		1876	39000	
		1882	2000	
4.	A szécsényi hármassz. intézet előleges dotációjára félévre esedékes kamat	1876	1533,87	1582,12
		1882	48,25	
5.	A szécsényi hármassz. intézet körüli papi ténykedések alapítványára	1876	5000	5022,28
		1886	22,28	
10.	A szécsényi római katolikus fiúiskola céljaira alapítványként és az iskolai alapok kezelési költségeire	1869	10233,34	14355,59
		1882	2000	
		1889	2122,25	
11.	A szécsényi iskola építésére	1869	2000	2380
		1887	100	
		1890	150	
		1891	130	
34.	A szécsényi hármassz. intézet fenntartására alapítványként és épületjavítására	1889	15000	16204,78
		1891	1204,78	
			Összesen:	116.171,02

**C/Tan és nevelésügy
B/Intézetek segélyezésére**

Ssz.	Megnevezés	Év	Összeg Ft./fill.	Összesen:
34.	A szécsényi római katolikus népiskola helyiség átalakítására	1871	800	800
			Összesen:	800

**C/Tan és nevelésügy
C/Ösztöndíjak és jutalmak**

Ssz.	Megnevezés	Év	Összeg Ft./fill.	Összesen:
8.	Consilia szécsényi klerikus segélyezésére	1867	40	70
		1869	15	
		1870	15	
			Összesen:	70

**D/Tudomány, irodalom, művészet, közművelődés
B/Adakozások**

Ssz.	Megnevezés	Év	Összeg Ft./fill.	Összesen:
88. (92)	A szécsényi kaszinó könyvtára	1873	20	20
			Összesen:	20

**E/Jótékonyság
A/Intézetek, egyletek**

Ssz.	Megnevezés	Év	Összeg Ft./fill.	Összesen:
12.	A szécsényi zsidó iskolára	1867	50	50
88. (111)	A szécsényi szabók segélyegyletének	1873	10	10
			Összesen:	60

**E/Jótékonyság
B/Magánosok segítése**

Ssz.	Megnevezés	Év	Összeg Ft./fill.	Összesen:
71.	A szécsényi telefonistának (telegraphistának)	1869	30	30
409.	Szécsényi tűzkárosultaknak	1883	300	300
437.	A szécsényi árvaházban egy kikeresztelkedett zsidó fiúnak	1884 1885	86 100	186
438.	A szécsényi árvaházban egy számfeletti árváért	1884	50	50
688.	Szécsényi tűzkárosultaknak	1890	100	100
			Összesen:	716

**E/Jótékonyság
C/Kegyeletes célok**

Ssz.	Megnevezés	Év	Összeg Ft./fill.	Összesen:
2.	Őeminenciája boldog emlékü szülőkért a szécsényi templomban szentmisékre tett alapítvány	1875	1000	1000
			Összesen:	1000

Összesítő táblázat

Megnevezés	Összesen
A/Egyház: 1800,83 <i>ebből:</i> C/Egyházi célokra hazában és külföldön	1800,83
C/Tan és nevelésügy: 117.171,02 <i>ebből:</i> A/Alapítványok B/Intézetek segélyezésére C/Ösztöndíjak és jutalmak	116.171,02 800 70
D/Tudomány, irodalom, művészet, közművelődés: 20 <i>ebből:</i> B/Adakozások	20
E/Jótekonyság: 1776 <i>ebből:</i> A/Intézetek és egyletek: B/Magánosok segítése C/Kegyeletes célok	60 716 1000
A-E összesen:	120.767,85

Haynald Lajos, mint kalocsai érsek működésének időszakában (1867–1891) összesen **5.716.770,07** forintot költött köz-, és jótekonysági célokra.¹⁸⁴ Ebből **120.767,85** forintot, vagyis **2,1%-ot** fordított szülővárosa fejlesztésére és segélyezésére.

7. A HAYNALD-FÉLE „HÁRMAS INTÉZMÉNY” TÖRTÉNETE

A még élő, idős szécsényiek emlékében elevenen él az államosítás előtt működött leányiskola, amit Haynald érsek alapított és a Páli Szent Vincéről Nevezett Irgalmas Nővérek (vincések) vezettek. Ez az intézmény – az apácazárdával együtt – 1950-ben, a szerzetesrendek feloszlásakor Szécsényben is megszűnt. A működésében 75 évet megélt intézmény részletes történetét e sorok írója dolgozta fel „*A Páli Szent Vincéről nevezett szécsényi irgalmasnővérek „Hármas intézményének” története az alapítástól a feloszlásig (1875–1950)*” címmel.”¹⁸⁵ (10–15. kép)

E fejezetben az intézmény történetéből csak az alapításától az érsek haláláig terjedő részt szeretném bemutatni, az azt követő korszakot – zárásaként – összefoglalva 1950-ig.

Az előző fejezetekben többször utaltam rá, hogy Haynald érsek édesanyja 80-dik születésnapja emlékére szülővárosában egy ún. „Hármas intézményt” alapított, ami állt egy női zárdából, leányiskolából és kórházból. Az 1873. március 9-én kelt levelében így írt az érsek Gyurkó Imre zárdafőnöknék; „*Tisztelendő Plébániagondviselő Atya! Azon nagy kegyelem, melyben Isten irgalmassága azáltal részesített, hogy mélyen tisztelt kedves Anyámat mai nyolczvanadik neve napján ép testi-lelki erőben és jó egészségben üdvözölhetem, élénken lelkem elé állítja mindazon nagy jótéteményeket, melyekkel az iste-*

184 KÉL, *Haynald számadások*. 2. kötet, összesítő 1892.

185 GALCSIK 1993.

nes lelkü legjobb Anya és boldogult kedves Atyám szülői szeretete és gondosság által a Mindenható boldogított.

Miért is mély hálámnak némi kifejezést adni s a mai napnak emlékezetét megörökíteni akarván, elhatároztam, kedves szülővárosomban egy Irgalmas Szüzek gondozására bizandó ispotályt alapítani; mi végre ezennel harmincz ezer osztrák értékű forintokat kirendelek, fönntartván magamnak ezen összegnek a mondott célra mikénti fordításáról legközelebb az illetőkkel való értekezés nyomán bővebben határozni, mikor is az alapító levelet maga alakjában kiállítani fogom.

Ezt Tisztelendő Atyaságoddal és Önnek útján kedves szécsényi híveivel tudatván, ájtatos imáiba ajánlom szeretett Anyám drága életét, jó Atyám emlékezetét és magamat s testvéri indulattal vagyok.”¹⁸⁶

Az örvendetes hírt Gyurkó Imre házfőnök azonnal tudatta a városi előjárósággal, amit a május 1-jén tartott közgyűlésen jelentették be hivatalosan; „(...) előterjesztett városunk nagy fia, Haynald Lajos kalocsai érsek azon levele, melyben tudatja, hogy azon örvendetes eseményből kifolyólag, miszerint az isteni gondviselés édesanyjának 80-dik születésnapját megérni engedné, egy városunkban létesítendő kórház alapítása céljából 30000 fnyi alapítványt tőn.”¹⁸⁷

A városi előjáróság testületileg is megköszönte Haynald érseknek a nagylelkűségét a május 10-én történt szécsényi látogatása alkalmával.¹⁸⁸

Az alapítás körüli teendőket maga Haynald tartotta kézben, elsőként megfelelő épületről kellett gondoskodni. Az 1873. október 14-én történt hazalátogatása alkalmával három házat nézet meg. Komjáthy Anzelm, – aki később királyi tanfelügyelő, Komjáthy Jenő költő édesapja – háza tetszett, de az árát túlzottan magasra tartotta, így az érsek megváltoztatta a vétellel kapcsolatos szándékát.¹⁸⁹ A ferences templom közelében sikerült egy nagy telket megvásárolni, de az pillanatnyilag nem megállapítható, hogy kitől. Ennek oka, hogy 1948–50 között az államosítás időszakában, az egyházi ingatlanokra vonatkozó eredeti telekkönyvi betéteket kiemelték és így nem lehet nyomon követni a tulajdonviszonyt. Nem kizárt, hogy a vásárlás során házingatlan is volt a telken, ami később átalakításra került. Haynald érsek december 8-án, édesanyja meglátogatása alkalmával tekintette meg a megvásárolt telket és ígéretet tett, hogy a leányok oktatására három osztályt fog létesíteni. Végül is két osztály valósult meg, minden bizonnyal a gyermeklétszám alapján döntött így.¹⁹⁰

Az apácakolostor és az iskola építési munkálatinak terveit az érsek testvére, Haynald István készítette és az ő irányítása és felügyelete alatt kezdődtek meg a munkálatok 1874 márciusában.¹⁹¹ Minden bizonnyal még ebben az évben a tél beállta előtt tető alatt állt az

186 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, 50. doboz, Vegyes iratok – Haynald levelek.

187 MNL Nógrád Megyei levéltára, V. 503. (Szécsény nagyközség iratai) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek I. köt. (1872–1888). 2/1873. jkv. sz., 25. p., Galcsik 2002. 15. p., Galcsik 1993. 25. p., Nógrádi Lapok, I. évf. 19. sz., 1873. máj. 11. 1. p.

188 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1873. május 10.

189 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1873. október 14.

190 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1873. december 8., Fővárosi Lapok, 12. évf., 43. sz., 1875. 02. 23., 186. p.

191 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1874. február 25.

épület, mivel a kolostor krónikája novemberben már az „újonnan felépített apácakolostorról” tesz említést.¹⁹²

Az intézet vezetésére a Grázi székhellyel működő – akkori elnevezéssel – a Paulai Szent Vince Keresztényi Szeretete Leányainak Társulatát (irgalmas nővérek) kérte fel.¹⁹³ Tárgyalásokba kezdett a Rend főnöknőjével, Mária Josefa Leopoldine Brandis anyával és 1875. március 4-én Kalocsa és Esztergom keltezéssel végleges szerződést kötöttek. (16. kép). Ebben szabályozták a működéssel kapcsolatos dolgokat és az ehhez szükséges anyagi fedezet biztosítását.¹⁹⁴ Haynald érsek több alkalommal folytatott megbeszélést Brandis anyával, aki az 1915-ben megjelent visszaemlékezésében külön fejezetben ír a szécsényi letelepedésükről.¹⁹⁵ Haynald 1875. április 11-én, a Rend grazi anyaházában látogatta meg Brandis nővért, hogy megbeszélje az intézmény átadásával kapcsolatos teendőket.¹⁹⁶

Haynald érsek az 1875. május 31-én kelt levelében a következőkről tájékoztatja Gyurkó Imre házfőnököt; *A Szécsényben általam felállított hármascélú intézet belső felszerelése végéhez közeledvén, annak Isten segélyével való megnyitását és nt. Irgalmas nének bevezetését folyó évi szeptember hó 12-dik napján, Szűz Mária neve ünnepén kívánnám eszközölni és pedig minden feltűnőbb ünnepély és pompa nélkül oly módon, hogy az említett ünnepen különben is megtartandó szentmise és prédikáció után, melyben rólam hallgatva, csupán az említessék fel és adassék a híveknek tudtára, ami Szécsény város javára a hármascélú intézet fölállítása és alapítása által történt az ott működendő Irgalmas nének egyszerűen az intézetbe bevezetessenek és nekik az épületek és minden belső felszerelési tárgyak rendes leltár mellett átadassanak. (...)”¹⁹⁷*

Az előzőekben már utaltunk rá, hogy Haynald Lajos édesanyja, Jüttner Franciska 1875. január 21-én 82 éves korában meghalt, így nem élhette meg a tiszteletére állított intézmény megnyitását.

192 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1874. november 30.

193 A rendi elnevezés többször változott; Páli Szent Vincéről Nevezett Irgalmas Nővérek Társulata, mai elnevezésük; Szeretet Leányai Társulata.

194 GALCSIK 1993. 27. p. A szécsényi zárdával kapcsolatos ügyiratokat 1990-ben Ráth Mária tartományfőnöknőtől kaptam meg. Ő és több nővértársa akkor még magánlakásban laktak, és az ágy alatt, egy nagy bőröndben őrizték a különböző rendházaknak az iratait. Ebben volt a szécsényi zárdáé is, amit másolásra megkaptam. 2015-ben újabb kutatást folytattam a Rend gyűjteményében, szomorúan kellett tapasztalnom, hogy a gondosan összegyűjtött zárdák korai iratai szinte hiányoznak. Megerősítést nyert, hogy a Rend részéről egy bizonyos személy semmisítette meg ezeket. A szécsényi zárdával kapcsolatosan gyűjteményemben, fénymásolatban megmaradtak az iratok, az ezekről készített másolatok lettek átadva a Rendtörténeti Gyűjtemény számára. – *Leopoldine Brandis anyja, tartományfőnöknő boldoggá avatási eljárása az Egyház részéről folyamatban van.*

195 *Leben und Wirken der ehr würdigen Mutter Maria Josefa Leopoldine Brandis, Gründerin und erste Visitatorin der Burmherzigen Schwester in Österreich-Ungarn. Von einer Barmherzigen Schwester II.* Graz, 1915. (továbbiakban: *Leopoldine Brandis* 1915).

196 *Leopoldine Brandis* 1915. 60. p., GALCSIK 1993. 27. p., GALCSIK Zsolt – Tóth Krisztina: *Szécsény felekezeteinek egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1332–1950)*. Szécsény, 2004. 335. p. (továbbiakban: GALCSIK–TÓTH 2004).

197 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, 50. doboz, Vegyes iratok – Haynald levelek.

Szécsényben a szükséges ügyeket a családon belül az érsek húga, Teréz intézte. Brandis anyát kérte, hogy szeptember 1-jén jöjjenek Szécsénybe, de ezt a kérést nem tudta teljesíteni, csak 11-én utazhatnak, amit Teréz meg is írt a testvéreinek.¹⁹⁸

A nővérek ünnepélyes beiktatásának időpontját szeptember 12-ében, Szűz Mária neve napjának ünnepére jelölték meg. Brandis anya is elkísérte és négy rendtársát, Meisner Vincencia főnöknőt, Nyiforgál Jozefinát az első osztály tanítónőjét, Huszár Jolánt a második osztály tanítónőjét és Horváth Fruzsínát az árvaház előjáróját, akik a szécsényi zárda első nővérei voltak.¹⁹⁹

Szeptember 10-én, Pesten, a Terézvárosban hajnali öt órakor volt a szentmise, majd Haynald érsek 6 órakor fogadta a nővéreket és áldásban részesítette őket és útnak indultak Szécsénybe, ahová délután 3 órakor érkeztek meg. Itt, a szülői házban ebéddel várták őket, majd ezt követően átsétáltak a szépen berendezett zárdaépületbe. Előtte Teréz minden szükségessé feltöltötte az éléskamrát és a háló ruhatárát.²⁰⁰

Másnap pedig elérkezett a nagy nap, szeptember 12-e. Brandis anya ezt írta visszaemlékezésében; „A következő napon, Mária nevének ünnepén meghallgattuk a hajnali szentmisét a plébániatemplomban és szentáldozást vettünk, otthon reggeliztünk és 9 órakor kezdődött a nővéreknek az új intézetbe történő beiktatása, egyházi ünnepe: nagymise, prédikáció, körmenet a házba, a kápolna és a szobák felavatása. Igen nagy volt a nép tolongása. Úgy tűnt, hogy minden és mindenki örül Isten új művének. 4 órakor a plébániatemplomban magunkhoz vettük a Szentlelket, mivel a Legméltóságosabb Oltáriszentség a nővérek kápolnájában még nem volt elhelyezve.”²⁰¹ A tartományfőnöknő 15-én utazott vissza Grazba, a központi házukba.²⁰²

Az ünnepegről, a zárda felszenteléséről részletes jelentést készített Haynald érseknek Gyurkó Imre zárdafőnök. Haynald külön köszönő levelet küldött a zárdafőnöknek, Glatz Pál és Salgó János espereseknek.²⁰³ Brandis anya is írt köszönő sorokat az érseknek és kérvényezte, hogy az utazásra küldött 150 forintból megmaradt 80 forintot cibórium és kehely vásárlására költhessék, amihez készséggel járult hozzá.²⁰⁴

Tekintettel arra, hogy Szécsény egyházi szempontból az Esztergomi Főegyházmegegyéhez tartozott, ebből kifolyólag Haynald érsek mindenről részletesen tájékoztatta Simor János bíboros-hercegeprimást. Az 1876. november 10-én kelt levelében összefoglaló jelentést készített a primás számára, felvázolta, hogy az intézet felállítására összesen 32.798 Ft. 50 kr.-t költött. További működése is biztosítva van alapítványok formájában; a Pulszky-féle szécsényi uradalomnál készpénzben 13.000 Ft, záloglevelekben 32.000 Ft, és a lelkipásztori feladok ellátására a szécsényi parókia számára 5000 Ft van biztosítva szintén záloglevélben. Meghatározza továbbá az intézet célját, ami hármas jellegű; iskolaköteles lányok tanítása és nevelése, árva gyermekek vallásos oktatása és nevelése és betegek ápolása. Sikerült Grazból egy ötödik nővért is kapnia, így teljesen megoldott a leírt cél.

198 GALCSIK 1993. 27., 156. p.

199 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom. I.*, 1875. szeptember 12., GALCSIK 1993. 28. p.

200 *Leopoldine Brandis* 1915. 65. p., GALCSIK 1993. 28. p., GALCSIK-TÓTH 2004. 335. p.

201 *Leopoldine Brandis* 1915. 65. p., GALCSIK 1993. 28. p., GALCSIK-TÓTH 2004. 336. p., *Religio. Katholikus egyházi s irodalmi folyóirat.* 31. évf., 49. sz., I. félév, 1875. 06. 19. 394. p.

202 *Leopoldine Brandis* 1915. 65. p., GALCSIK 1993. 31. p.

203 GALCSIK 1993. 31. p.

204 GALCSIK 1993. 31., 163. p.

Jelenti továbbá, hogy a két tanterem az összes iskolaköteles és más helységekből is más vallásúak részéről is jelentkező leányokat befogadni nem képes, ezért harmadik tanteremmel bővítette az épületet.²⁰⁵

Haynald évek múltával is gondját viselte az általa alapított intézménynek. 1878. szeptember 15-én személyesen is meglátogatta a zárdat és a leányiskolát. *„Abban a kegyben volt részünk, hogy a három éve épült apácazárdát 8 órakor meglátogatta öméltósága Haynald Lajos kalocsai érsek, akit a gvárdián a zárda kapujában röviden üdvözölt. Miután befejeződött a szentlecke a kápolnában a zárda minden helyét, amit eddig még nem látott, megnézett, mindhárom osztályban levizsgáztatta az iskolásokat, akik válaszával elégedett volt. Ebből az alkalomból öméltósága szigorúan megtiltotta, hogy 4–5 éves gyermekeket a zárda iskolájába felvegyenek, és elrendelte, hogy a más vallású gyerekeket a saját vallású tanítóik tanítsák, és bármilyen vizsgát tesznek, arról igazolást hozzanak.”*²⁰⁶

A következő ilyen jellegű látogatására tíz év múltával, 1888. szeptember 15-én került sor;

*„A főméltóságú bíboros, kalocsai érsek, Haynald Lajos tegnap este 8 órakor rokonai meglátogatására megérkezett a vikárius társaságában. Reggel kilenc órakor a gvárdián atya üdvözölte. 11 órakor viszonzta a látogatást és a gvárdián lakrészén beszélgetett a gvárdián atyával háromnegyed 12-ig. Miután beszélt a gvárdián atyával, délután 3 órakor az apácakolostorba ment. 4 óráig maradt, ezután öméltósága a gvárdián atyával a mi templomunkba jött, és a gvárdián atya által befejezett litánián vett részt.”*²⁰⁷

Az intézeti alapítás – miként hivatkoztunk is rá – hármas célt szolgált. A leányiskola szintén 1875. szeptember 12-én nyitotta meg a kapuit. Az eddig vegyesen működő katolikus elemi iskola leánynövendékei kerültek át az új épületbe, a régiiben pedig a fiúk tanultak tovább. Haynald ugyanúgy támogatta a fiúiskolát is, mint a leányokét. 1888-ban a már korábban, 1869-ben tett tízezer forintos alapítványát kétezer forinttal egészítette ki.²⁰⁸

A leányiskola tanítói apácák voltak, egészen 1948-ig, az iskola államosításáig. Világi tanerőt csak abban az esetben alkalmaztak, ha valamelyik nővér hosszabb időre lebetegedett és a helyettesítését így tudták megoldani.²⁰⁹

Az iskola, első nyilvános évfolyamos vizsgájára 1876. május 26-án került sor; *„A vizsga nagyon jól sikerült és számos hallgatóság teljes elismerését vívta ki.”*²¹⁰ 1887-ben a IV. osztályt is megnyitották, ekkor az órarendbe bekerült a rajz és a tornaóra oktatása is. (17. kép). 1893-ig, mint rendkívüli tárgyat, a németet is tanították, és még ebben az évben megnyitották az V-VI. osztályt, valamint a gazdasági ismétlő iskolát.²¹¹ A tanulói létszámot növelte a vidékről jelentkezettek száma, valamint az árvaházba is vettek fel szintén vidékieket. 1900-ban az iskola tanulóinak 10 éves átlagos száma 192, az ismétlőké 37

205 GALCSIK 1993. 31–36, 76. p.

206 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1878. szeptember. 11., NLHH 6. évf., 38. sz., 1878. 09. 22. 3. p.

207 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* II., 1888. szeptember. 15., NLHH. 16. évf., 39. sz., 1888. 09. 23. 3. p.

208 KÉL, *Haynald számadások: C/A 10.* „A szécsényi rk. fiúiskola céljaira alapítványként és az iskolai alapok kezelési költségeire” címen., NLHH. 10. évf., 6. sz. 1882. 02.05., 3. p.

209 GALCSIK 1993. 84. p., pl. 1921-ben Böröndy Mária Xavéria nővér betegedett le hosszabb ideig.

210 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* I., 1876. május. 26., GALCSIK 1993. 76. p.

211 GALCSIK 1993. 76–77. p.

volt.²¹² Az 1900–1901. tanévről készült hivatalos iskolai jelentés részletesen tárgyalja az intézmény állapotát, ebből összehasonlításként bemutatva, – hogy a Haynald érsek által tett alapítástól milyen fejlődésen ment keresztül – az alábbiakat célszerű kiemelni; Az alapítási tőke értékpapirokban 148.600 korona, jövedelme 5944 korona. A község részéről csak az óvoda – amiről fogunk szólni – fenntartására kapnak csak segílyt. Az intézetnek van játék és kerthelyisége. Az oktatást elősegítő tanszerek hiányosak, szemléltető képek és többféle taneszköz hiányzik. Rendelkeznek egy 78 kötetből álló könyvtárral is. Az összes növendékek száma: 410 fő, ebből az óvodában: 120, az elemi iskolában: 220, az ismétlő iskolában: 70 fő. Ebből bentinővendék: 7 fő, 403 fő pedig külső növendék.²¹³

Az I. világháború kitörésekor a zárda kórházából, betegszobájából ún. kisegítő kórházat hoztak létre, a kassai parancsnokság rendelkezése folytán. 1914 októberében pedig az összes felekezeti iskolát lefoglalták a katonaság számára, ez az állapot 1915 áprilisáig állt fenn.²¹⁴

1915. január 17-én halt meg Pintér Sándor ügyvéd, volt országgyűlési képviselő, a ferences kolostor szindikusa, jeles történész és író, aki végrendeletileg a Szarvashegyi szőlőjét adományozta a nővéreknek; „*A Dolányi határban lévő, úgynevezett „Szarvashegyi” szőlőmet a rajta leendő épületekkel, minden hozzátartozottal, a benne lévő mindennemű tárgyakkal, borokkal úgy, amint az halálom napján találtatni fog, a Szécsényi Apáczta Zárának hagyományozom. Azért hagyományozom ezt, hogy az apáczáknak az általuk nevelt szegény árváknak legyen hová menniök.*”²¹⁵ Ez a szőlő az államosításig a nővérek tulajdonában volt.

Az 1918–1919-es események mélyen viselték a közösség mindenapjait. A helyi direktórium több esetben durván lépett fel, számos rendelet végrehajtására kötelezték a nővéreket. A szerzetesi ruhákat „civilé” kellett átalakítaniuk, ebben jelenthettek meg, illetve csak így taníthattak. Rászedéssel aláíratattak velük egy nyilatkozatot, ami a szerzetesi életük megtagadását tartalmazta, de ezt rögtön vissza is vonták. Az alapítványi összegek elértéktelenedtek, megélhetésük nem volt biztosítva. Szécsény, közvetlenül a meghúzott katonai demarkációs határvonalon fekszik, ami majd a trianoni döntés végleges nyomvonala lesz. A csehek többször intéztek támadást a település ellen, amit minden esetben sikerrel vertek vissza. A harcok alatt bőven érte lövedék a házukat, a nővérek sebesülteket szedték össze és a lehetőségekhez mérten ápolták őket.²¹⁶

Az intézet mindenkori felügyeletét az iskolaszék látta el. Ez a testület külön nem támogatta a nővéreket és a leányiskolát, így megélhetésük igen szűkösön volt biztosítva. 1924. október 20–22. között Sebők Vilma nővér, tartományi főnöknő és Velics Ferdinándá nővér – a Haynald-Velics család tagja, akiről már olvashattunk – vizitáció keretében meglátogatták a szécsényi házukat is. A főnöknő szomorúan vette tudomásul, hogy a „*magyarországi hasonló irányzatú és nagyságú intézetink között, szécsényi társházunk tengődik a legsanyarúbb körülmények között.*”²¹⁷ A főnöknő hosszadalmas levélben részletezte a tapasztalatait az Iskolaszék felé; Az alapítványi összegek elértéktelenedtek, a szükséges fűtőanyag beszerzése a nővéreket terheli. Kéri továbbá, hogy az

212 Dr. PACSÉRI Károly szerk.: *Nógrádvármegye népoktatásának története*. Balassa-Gyarmat, 1900. 240. p. (továbbiakban: PACSÉRI 1900.), GALCSIK 1993. 77. p.

213 GALCSIK 1993. 77–80. p.

214 Szécsényi Hírlap, 6. évf., 35. sz., 1914. 10. 09. 1. p., GALCSIK 1993. 40–41., 82. p.

215 GALCSIK 1993. 41. p. (Dolány ma: Benczúrfa, Szécsény város településrésze).

216 GALCSIK 1993. 43–48. p.

217 GALCSIK 1993. 51. p.

egész intézmény külső és belső tatarozási költségét valamint a biztosítási díj fizetését vállalják fel, a tüzelőanyag beszerzését és annak beszállítását. Ha az Iskolaszék vonakodna a terheket felvállalni, akkor kénytelen lesz a nővéreket Szécsényből elhívni és olyan körülmények közé helyezni, ahol erőiket teljesen a hivatásuknak szentelhetik.²¹⁸

Az Iskolaszék nevében P. Medveczky Medárd házfőnök a december 11-én kelt válaszlevelében aggodalmát fejezte ki, ha a nővérek Szécsényből eltávoznának. A Főnöknő által kérteteket teljes mértékben biztosítják.²¹⁹

1925. szeptember 12-én nagy ünnepség keretében emlékeztek meg az Intézmény alapításának 50. évfordulójáról. Hálaadó szentmisét a jótevő és a házban működő tagokért, majd minden gyermek kiment a temetőbe, hogy elhelyezhesse a megemlékezés virágcsokrát Meissner Vincencia főnöknő sírján, aki 24 éven át volt a szécsényi ház vezetője. (18. kép). A nővérek a szegényeket is megvendégtették ebből az alkalomból.²²⁰

1930. július 30-án ideiglenesen, majd december 15-én véglegesen bevezették a villanyt az egész házba. „*Mi az? Tán örökvilágosság nyílt meg számunkra. mi történt? (...) egész házunk tündöklő fényben úszik, szobák, folyosók, még utca is, udvarunk is: És még a kis kápolnánk 8 villanykörtével!*”²²¹ 1933-ban rendjük alapításának 300 éves jubileumát ünnepelték meg.²²²

1944-ben Szécsényben egy hónapig állt a front, maga a község súlyos veszteségeket szenvedett. A nővérek a kolostor pincéjében találtak menedéket a több száz szécsényi lakossal együtt. A zárdá épülete is több belővést kapott, az orosz katonák teljesen kifosztották a zárdát, a spájzot üresen találták, az állatállomány ki volt halva, szinte minden összetörve és mérhetetlen piszkosságot találtak a nővérek. Sok időbe teltelt mire minden a megszokott módon működött.²²³

Az 1945 után bekövetkezett politikai változásokat követően, a kommunisták hatalomra kerülésével egyre erőteljesebb lett az egyház ellen indított támadások sorozata. Ennek hatása érezhető volt Szécsényben is, ahol a ferences közösségnek a nép körében erős volt a kisugárzása és ezt nem vették jó szemmel. Az iskolák államosítását követően a nővérek nem taníthattak, „nem volt” munkájuk, magántanulókat oktattak. Az egyházközség a különböző könyvtárakból egységes egyházközségi könyvtárat létesített, kezelését a nővérek végezték. 1950-ben kénytelenek voltak megszüntetni, mivel a politikai rendőrség a bekért jegyzék alapján elrendelte a legvallásosabb művek selejtezését.²²⁴

Mindszenty József bíboros-hercegprímás letartóztatását követően erőteljesebb egyházellenes kampány vette kezdetét. A Belügyminisztérium bizalmas rendelkezése folytán a rendőrségi közegek 1950-en júniusában kiűrtették a jugoszláv határsávbán lévő vagy közel fekvő rendházakat. Az ott lakó férfi és női szerzeteseket az ország bensejében lévő egyházi épületekbe szállították. A Szécsényhez közeli Ludányhalászi községbe – ahol a Ferences Szegénygondozó Nővérek tartományi anyaháza működött – 150 apácát internáltak, itt mindösszesen 30-an értek el.²²⁵ Júliusában pedig Sopronból Orsolya-rendi,

218 GALCSIK 1993. 51–52. p.

219 GALCSIK 1993. 52–53. p.

220 GALCSIK 1993. 54–55. p.

221 GALCSIK 1993. 55. p.

222 GALCSIK 1993. 55–56. p.

223 GALCSIK 1993. 60–65. p.

224 GALCSIK 1993. 72. p.

225 GALCSIK 1993. 72. p., GALCSIK Zsolt: *A szerzetesrendek feloszlataása Nógrád megyében (1950). Dokumentumgyűjtemény.* Budapest, 1996, METEM Könyvek 14. 61. p. (továbbiakban: GALCSIK 1996).

örökfogadalmas apácákat hoztak Szécsénybe a vincés nővérekhez, majd a későbbiekben elszállították őket.²²⁶ Látna a létbizonytalanságot, Hegedűs Edita főnöknő tudatta a rendház lakóival, hogy közösségben nem maradhatnak; kérte, hogy akinek szülei, testvérei, rokonai vannak, az hozzájuk mehet. E döntés meghozatalát megelőzte a mindennaposra vált – még az éjszakai órákban is – az idegőrzítő, AVH-s zaklatások sorozata. Szécsényből, a két női szerzetesrend – irgalmas nővérek és a ferences szegénygondozó nővérek – kivételével csak a ferences atyákat internálták az ősi kolostorukból. A nővérek „önként” adták át rendházukat, ami hivatalosan 1950. szeptember 1-jével szűnt meg.²²⁷ „1950-ben a két apácázárdát is – az irgalmas nővérekét, iskolájukkal, és a szegénygondozókat – felszámolták Szécsényben. A nővérek szétszéledtek. A legtöbb visszatért otthonába. Szécsényben csak néhány irgalmas nővér maradt, köztük a köztisztviselőként álló Margit nővér „Szécsény nagymamája”. Már két nemzedéket nevelt jó anyákká, feleségekké. Itt maradt még a volt zárdai főnöknője, Edita nővér – aki annak idején példásan vezette az iskolát, valamint a zárdai háztartás vezetője, Erna nővér is. Edita nővér felnevelt két árvát, két ikerfiút, akiknek édesanyja születésükkor meghalt. Most már boldog házasok, és végzettségükkel bizonyítják, hogy a volt irgalmas nővér nem mindennapi egyéniség volt: beadta egész szívét-lelkét az árván maradtak nevelésébe. Az egyik fiú matematikus lett, a másik orvos.”²²⁸

Haynald érsek alapítványa említést tesz még egy „kórházzról”, korabeli elnevezéssel kóródárról, ami valójában egy intézményen belüli betegszoba volt. Ez működésében összefüggött a zárdán belül létesült árvaházzal, elsősorban az itt megbetegedetteket részesítették ápolásban.²²⁹ Mivel a városnak is volt egy szegényháza, amit „kórházi” elnevezéssel is jelöltek, ami már akkor arra utalt, hogy ápolásban részesítették az éppen rászorulókat. Nem a mai értelemben vett kórházi épületekre kell gondolnunk, hanem az épületen belül létrehozott beteg, azaz kórszobára. Köznyelvben az épületet kórházként, vagy szegényházként említették.

A korabeli források említést tesznek még a Haynald érsek által az 1875-ben alapított római katolikus óvodáról, ami rendszeresítve 1898-ban lett. Ekkor a vezetője Zilay Irén nővér volt, aki egyben okleveles óvónői képesítéssel is rendelkezett.²³⁰ Haynald érsek zárdát, leányiskolát és árvaházat alapított szülővárosában. Külön, óvodáról nem rendelkezett, hanem csak árvaházról. Valójában az árvaházat tekintették a város részéről óvodának. Haynald érsek alapítványát 1873. május 1-jén tárgyalta második napirendi pontként Szécsény város képviselő-testülete.²³¹ A harmadik napirendi pontként Tersztyánszky István képviselő indítványát tárgyalták, miszerint a város létesítsen egy kiseddóvót. A javaslatot lelkesedéssel fogadták el, a működéséhez szükséges alaptőkét közadakozásból igyekeztek előteremteni.²³² Az 1874. április 18-án tartott ülésen jelentették be, hogy a város földesurai, Pulszky Ferenc és Pulszky Ágoston 1500 forintos alapítványt tettek a

226 GALCSIK 1993. 72. p., GALCSIK 1996. 252. p.

227 GALCSIK 1993. 72–73. p.

228 GALCSIK 1993. 73. p., ODESCALCHI Eugénie: *Egy hercegnő emlékezik*. Budapest, 1987. 352–353. p.

229 GALCSIK 1993. 107–108. p.

230 PACSÉRI 1900. 239. p.

231 GALCSIK 2002. 15. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára, V. 503. 1. köt., 25. p. (1873.05.01.), 2/1873. kgysz., MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, 50. doboz, Vegyes iratok – Haynald levelek.

232 GALCSIK 2002. 15. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára, V. 503. 1. köt., 25–26. p. (1873.05.01.), 3/1873. kgysz.

létesítendő kisdedóvó javára.²³³ Ezt követően 13 éven keresztül nem jelenik meg az óvoda ügye a képviselő-testületi jegyzőkönyvekben. 1887. június 18-án tárgyalták a menedékházak (lelenházak) felállításával kapcsolatos belügyminisztériumi rendeletet az ún. „Piros könyv” összeállításával kapcsolatosan. Itt olvashatjuk először, hogy „*Dr. Haynald Lajos kalocsai bíbornok-érsek Szent Vincze rendi apácák vezetése alatt oly kisdedóvót létesített, melyben a 3–6 éves gyermekek felekezeti különbség nélkül télen-nyáron bármily számban elfogadtatnak, így az ezen „Piros könyvben” jelzett menedékház létesítése Szécsényben fölsőleges lenne.*”²³⁴ Az árvaházat tekintették egyben óvodának is.

Újabb hét évet kellett várni, hogy a testület foglalkozzon az óvoda ügyével. 1894. augusztus 2-án a fenntartásával foglalkoztak; „... *oly szerencsés helyzetben voltunk, hogy az apáca zárdatisztelendő testvérei az ott lévő s Haynald-féle alapítványból létesített női iskolát kibővítették óvodával, hová az óvodakötelesek valláskülönbség nélkül jártak, s így külön óvoda fenntartása, vagy ezen óvoda fenntartásához való járulás szüksége eddig fenn nem forgott...*”²³⁵ A tanköteles növendékek száma megnövekedett, ezért az óvoda céljára használt tanteremre is szükség van, az óvodát vezető nővér pedig az iskolában fog tanítani. A város vezetése azonnal nem tudta megoldani az óvoda elhelyezésének és létesítésnek problémáját, ezért egyeztetésre került sor a zárda főnöknőjével. A képviselők határozatot hoztak, hogy anyagilag támogatják az óvodát, amíg meg nem oldódik a végleges elhelyezésük. A VKM nem járult hozzá a képviselő-testületi határozathoz és 1896-ban utasította az előjáróságot egy községi óvoda létesítésére.²³⁶ Ezt a határozatot nem fogadta el a testület, mivel a VKM csak ott rendelheti el az óvoda létesítését, ahol ilyen nincsen. Szécsénynek van óvodája, igaz felekezeti, így ezt kell támogatniuk.²³⁷ 1898-ban Nógrád Vármegye Közigazgatási Bizottsága is elrendelte egy községi óvoda létesítését, ami igen sokba került volna, erre a városnak nem volt fedezete. Határozatban erősítették meg, hogy az apácák által vezetett óvodahelyiséget kibővítik, és nagyobb támogatásban részesítik.²³⁸ A javaslat a Közigazgatási Bizottság részéről elfogadásra került.²³⁹ 1902-ben Árva Ferenc az Iskolaszék elnöke a következőkről tájékoztatta a képviselő-testületet; „(...) *a leányiskolát annak túltömöttsége miatt új osztállyal szaporítani kell, ezt azonban egyéb helyiségek hiányában csak úgy eszközölhetik, ha az eddigi óvoda céljaira, amennyiben a leányiskola ellátására a helybeli apáca zárda alapítványilag van kötelezve, míg ellenben az óvodát csak magánszorgalomból vezették, s habár a város által óvoda segély címen adott évi 680 korana hozzájárulás hiányát az apáca zárda élénken fogja érezni, mindazáltal kénytelenek az óvoda vezetéséről lemondani s kéri a községgel e tárgyban kötött szerződést felbontottnak tekinteni, s egy újabb óvoda létesíté-*

233 GALCSIK 2002. 16. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára, V. 503. 1. köt., 47–48. p. (1874.04.18.), 1/1874. kgysz.

234 GALCSIK 2002. 40. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára, V. 503. 1. köt., 322–323. p. (1887.06.18.), 5/1887. kgysz.

235 GALCSIK 2002. 67. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára, V. 503. 2. köt., 382–383. p. (1894.08.02.), 1/1894. kgysz.

236 GALCSIK 2002. 74. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára, V. 503. 2. köt., 482. p. (1896.03.23.), 7/1896. kgysz.

237 GALCSIK 2002. 74. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára, V. 503. 2. köt., 485–486. p. (1896.04.25.), 2/1896. kgysz.

238 GALCSIK 2002. 81. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára, V. 503. 3. köt., 57–58. p. (1898.03.09.), 2/1898. kgysz.

239 GALCSIK 2002. 82. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára, V. 503. 3. köt., 79–80. p. (1898.08.24.), 2/1898. kgysz.

se iránt intézkedni.”²⁴⁰ Szécsény részéről az óvoda ügye 1905-ben oldódott meg véglegesen, a városházával együtt megépült a községi óvodaépülete is.²⁴¹

A felvázolt óvodatörténetből kiderül, hogy a nővérek az árvaház keretében, önszorgalomból működtették az óvodát, ami évtizedeken keresztül jó szolgálatot tett Szécsénynek.

Az 1950-ben, 75 évi működés után megszűnt működni Haynald Lajos nagybecsű adománya. Az államosítást követően a nővérek lakrészét először politikai szervezetek kapták meg, majd egyik részéből bérlakásokat alakítottak ki. A másik részéből Tüdőgondozót létesítettek. Az épületet végül iskolának használták 1995-ig, amihez 1968-ban építettek új szárnyat. A kápolnából tornaterem létesült. 1989-után a Rend nem jelezte újbóli letelepedési szándékukat, a személyi utánpótlás akadozik, a nővéri állomány előregedett és nincs gazdasági forrásuk, amiből a zárdát fenntartanák. 1992-ben személyesen és levélben kereste meg Szécsény Város Önkormányzatát Franciaországból Marie-Beatrice anya, a Remeau de Sion klarissza monostor apátnője és jelezte azt a szándékát, hogy 200 évi távollét után Magyarországon ismét szeretnének egy klarissza monostort alapítani. Szécsény városát tartották a legalkalmasabb helynek és kérték a volt zárdá épületének eladását. Az Önkormányzat támogatta kérésüket és 1995-ben megnyitotta kapuit a klarissza rend monostora és anyaháza.²⁴²

8. A HAYNALD-JUBILEUMOK SZÉCSÉNYI ESEMÉNYEI

E dolgozatban többször utaltam rá, hogy Haynald Lajossal kapcsolatosan több jubileumi megemlékezés történt, ami a papi szolgálata során és halála után zajlott le. Szécsény, mint szülőföld különösen törekedett arra, hogy itt is megemlékezzenek szeretett főpapjukról. Volt olyan időszak, amikor az emlékét is igyekeztek eltörölni, a nagyságát, a városért tett dolgait is száműzték, illetve megsemmisítették. Az 1990-es évektől változott a helyzet, Haynald munkássága újra figyelmet kapott.

Haynald érsek 1877. június 6-án a Szent István-rend nagykeresztje kítüntetésben részesült. Ebből az alkalomból Gyurkó Imre zárdafőnök levélben köszöntötte őt, amire a következő válaszlevél érkezett a főpásztor bécsi tartózkodásának idejéből, június 27-én; „*A legfelsőbb kegyelemnek, a Szt. István-rend nagykeresztje adományozásában vett legújabb tanúságát alkalmul veszi Nagyon tisztelendő Atyaságodnak szívességét, hogy előítem mindenkor kedves üdvkívánatait bemutassa. Köszönetet mondok ezen jóságáért, kérvén én is az Istent, hogy egyházának és különösen kedves szülővárosom híveinek és jótékony czélú intézeteinek javára tartsa meg sokáig becses életét és lelkipásztori működését gazdag eredménnyel koronázza. Egyébkint szerzetesei imáiba ajánlottan jó indullal maradok.*”²⁴³

Négy hónappal később, szeptember 12-én Szécsény város képviselő-testületi ülésén Tersztyánszky István képviselő előterjesztést tett, hogy „*Szécsény városának igen ked-*

240 GALCSIK 2002. 91. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára, V. 503. 3. köt., 222–223. p. (1902.07.07.), 26/1902. kgysz.

241 GALCSIK 2002. 99. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára, V. 503. 4. köt., 73–75. p. (1905.01.21.), 2/1905. kgysz.

242 GALCSIK 1996. 252. p.

243 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, 50. doboz, Vegyes iratok – Haynald levelek. 1877.

vező alkalom nyílik őexcellenciája Haynald Lajos kalocsai érseknek 25 éves püspökségi ünnepélyére és azon hálaérzetet nyilvánítására, melyet néki a város közönsége tartozik; a folyó hó 23-a akkor tudni illik midőn Erdély ország küldöttsége is tisztelegni fog. Minél fogva indítványozza. hogy a város képviselő testülete egy küldöttséget kérjen fel, ki a kitűzött napon Kalocsán megjelenvén, örömét és háláját fejezze ki (...).²⁴⁴ Az indítványt lelkesedéssel fogadták el, majd ezt követően megválasztották a küldöttség tagjait, melyhez a lakosság közül bárki csatlakozhatott a saját költségén. A küldöttség tagjai voltak; Pulszky Ágoston földbirtokos, Vincze Pál városbíró, Balás Miklós, Gonda Károly, Pintér Sándor, Novotny Pál, Szojka Emil, Pajor Sándor, Hofmann Jakab, Enberger Károly és Rády György képviselők.²⁴⁵ Azzal kapcsolatosan, hogy a lakosság közül ki csatlakozott a küldöttséghez és esetleg milyen ajándékot vittek a főpásztornak, nem található semmilyen feljegyzés.

Hasonló, küldöttségi látogatásra 12 év múlva került sor, de már nem adatott meg, hogy Haynald fogadhatta szülőföldjének polgárait. 1889. január 18-án egy szerencsétlen baleset érte. Fogatának lovai megbokrosodtak, s a kocsi felborult, az érsek agyrázkódást szenvedett. Idős és beteges szervezete ebből a betegségből már soha nem épült fel.²⁴⁶ Az ágyhoz kötött főpásztornak október 15-én volt pappá szentelésének 50. évfordulója, azaz az aranymiséje, amit eredetileg elvonultan szeretett volna eltölteni egy külföldi kolostor magányában, végül is ágyhoz kötve kellett ünnepelnie.²⁴⁷

Erre a méltó ünnepre Szécsény városa is készülődött. Az 1888. december 12-én tartott képviselő-testületi ülésen Terstyánszky István képviselő alábbi indítványt terjesztette elő.²⁴⁸ „Mondja ki Szécsény mezőváros képviselő testülete, hogy főmagasságú Haynald Lajos bíbornok érsek úrnak a jövő 1889. év folyamán 50 éves papi jubileumának megtartandó ünnepélyén magát képviseltetni kívánja, s ezen képviseltetés miként leendő keresztül vitelének tervezésére egy 10 tagú bizottságot küld ki.

Indítványa helyesséssel fogadatot, s ezen bizottságba a városbíró elnökleite alatt Gyurkó Imre, Simonides János, Pintér Sándor, Pokorny Pál, Vancsó Béla, Terstyánszky István, Pick József, Sztancsik János és Ruszinkó Antal választottak.”

A bizottsági tagok a város közéletének jeles személyiségei voltak; Gyurkó Imre a ferences kolostor házfőnöke és a plébánia vezetője, Simonides János a helybeli evangélikus lelkész, Ruszinkó Antal pedig a városbíró. Mint ahogyan láthatjuk, a testület a bizottság tagjainak megválasztásakor nem csupán katolikus férfiakat jelölt, hanem más

244 GALCSIK 2002. 23. p., MNL Nógrád Megyei levéltára, V. 503. (Szécsény nagyközség iratai) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek I. köt. (1872–1888). 5/1877. jkv. sz., 1877. szept. 12. 117. p.,

245 MNL Nógrád Megyei levéltára, V. 503. (Szécsény nagyközség iratai) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek I. köt. (1872–1888). 5/1877. jkv. sz., 1877. szept. 12. 117. p.

246 LAKATOS 1995. 137. p., GALCSIK Zsolt: *Haynald Lajos kalocsai bíboros-érsek ötven éves pappai jubileumának Nógrád megyei eseményei (1889)*. In.: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum, 17. évf. 2005. 1–2. 121. p. (továbbiakban: GALCSIK 2005.).

247 LAKATOS 1995: 137. p., GALCSIK 2005. 121. p.

248 GALCSIK 2002. 46. p., GALCSIK 2005 124–125. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára V. 503. (Szécsény nagyközség iratai) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek I. köt. (1872–1888). 6/1888. jkv. 1888. dec. 12. 415–416. p., (Itt kell említést tennem arról, hogy Szécsény mezővárosi rangját az 1871. és az 1886. évi községrendezési törvények értelmében elveszítette. Ezt a település előljárósága „nem fogadta el”, minden hivatalos iratban tovább használták a mezőváros és város kifejezéseket. Mivel az idézett dokumentumok is mind ezt a változatot tüntetik fel, megmaradtam a város elnevezésnél).

vallását is. Ez a felekezettől független szemlélet mindvégig megvolt, hiszen a díszalbumot számos zsidó származású is aláírta.²⁴⁹

A bizottság működéséről iratok hiányában sajnos keveset tudunk. Az bizonyos, hogy többször üléseztek, mivel az 1889. szeptember 30-án tartott közgyűlésen értesülünk arról, hogy Kalocsán először június 13-án tartották volna meg az ünnepélyt, de ez elmaradt. Ennek oka minden bizonnyal Haynald betegségével hozható összefüggésbe. Szeptember 27-én pedig jelezték – valószínű, már ismerték az október 15-ei dátumot –, hogy az érsek előtt küldöttségek fognak tisztelegni, de lehetséges, hogy csak az érseki helynök fogadja őket. *„Városbíró előadja, hogy a képviselő testület 1888. szeptember 12-iki határozatához képest, mely szerint Dr. Haynald Lajos bíbornok érsek 50 éves papi jubileumán testület által kívánja képviselietni magát, – többször kérdést intézett Kalocsára, vajjon az ünnepély megfog-e tartatni, s mikor? Folyó év június 13-án arról értesült, hogy az ünnepély teljesen elmarad, szeptember 27-én azonban úgy értesült, hogy küldöttségek fognak ugyan tisztelegni, de valószínűleg csak az érsek úr helynöke fogadja. Ezen értesülések folytán a kiküldött intézkedő bizottságot összehívta, s ez 29-én megis tartotta ülését, megállapodásainak előadására felkéri Tersztyánszky István bizottsági tag urat.”*²⁵⁰

A szeptember 29-én tartott ülésen elhangzott elképzeléseket ismertette Tersztyánszky István. Sürgönyileg tudakolják meg, hogy az érsek személyesen fogadja-e majd a szécsényi küldöttséget. Itt határozták el egy díszes album elkészítését, amit a küldöttek nyújtanának át. Ha pedig a küldöttség nem menne, akkor a városbíró testvérét, Révay Károlyt, aki Kalocsán lakik, kérik fel e tisztségre. Tersztyánszky bejelenti továbbá, hogy a felirat szövegét ő már olvasta, kéri ennek jóváhagyását. *„Tersztyánszky István a megállapodásokat a következőkben terjeszti elő. Megbízott a városbíró, hogy illetékes helyen sürgönyileg kérdést intézzen, vajjon az érsek úr fogadja-e a szécsényi küldöttséget, vagy sem. De bármilyen legyen is a válasz, minden esetre óhajtandó lenne, hogy egy díszes album készíttessék, melyet a város közönsége aláírna, s ezt a küldöttség átnyújtaná, ha pedig küldöttség nem menne, akkor Révay Károly úr, ki jelenleg Kalocsán lakik, s az ottani tisztelgésekben részt vesz, bizassék meg az ünnepélyes átadással. Felkérte a városbíró arra is, hogy az albumba iktatandó hódolati feliratot fogalmazza, – ő már ezt olvasta – kéri, hogy a bizottság eljárását jóváhagyólag tudomásul vegye, s a szöveget fogadja el a képviselő testület.*

*A bizottság eddigi intézkedése egyhangúlag helyben hagyatott, ugyanúgy fogadtatott el a hódolati irat egészben felolvasott szövege is.”*²⁵¹

A képviselők mégis úgy döntöttek, hogy küldöttségileg viszik el a díszalbumot Kalocsára és ehhez a városi polgárok közül bárki csatlakozhat. Tersztyánszky javasolja továbbá, hogy a hódolati iratot valláskülönbség nélkül a város polgárai is aláírásukkal tiszteljék meg. Szepessy József tanító a kiadási költségekre 30–50 Forint közötti összeg megszavazását kéri. A díszes pergamen lapok elkészítését egy ismeretlen budapesti cégtől rendelték meg. *„Mire Tersztyánszky István indítványa elhatároztatott, hogy a város-*

249 GALCSIK 2005. 125. p.

250 GALCSIK 2005. 125. p., GALCSIK 2002. 48. p. MNL Nógrád Megyei Levéltára V. 503. (Szécsény nagyközség iratai) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek II. köt. (1888–1896). 1/1889. jkv. 1889. szept. 30. 31–32. p.

251 GALCSIK 2005. 125. p., GALCSIK 2002. 48. p. MNL Nógrád Megyei Levéltára V. 503. (Szécsény nagyközség iratai) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek II. köt. (1888–1896). 1/1889. jkv. 1889. szept. 30. 31–32. p.

bíró vezetése alatt egy küldöttség bízassék meg az album átadásával, melyhez bármely városi polgár csatlakozhatik.

Ugyanő azon indokból, mert a hódolati irat aláírásához az összes városi közönség valláskülönbség nélkül járulhasson, indítványozza: bízassék meg a városbíró a város-pénztárából fizetendő 25–30 frt. erejéig valamely budapesti czégnél egy díszes album elkészíttetésére; ez Szepessy József indítványára 30–50 frtig emeltetvén, elhatározatott:

*A városbíró az album elkészíttetésével megbíztatik, s e célra a város pénztárából 30–50 frt. utalványoztatik. Végül elhatározatott, hogy a sürgönyzési, levelezési és szállítási költségek szintén a város pénztárából külön utalványoztatnak.*²⁵²

A városi küldöttség végül is nem utazhatott el Kalocsára, Haynald érsek betegeskedett és a köszöntéseket sem tudta személyesen fogadni. Helyette Majorossy János püspök vette át ezt a tisztséget.

Szécsény városa a körülményeket figyelembe véve méltó módon emlékezett meg jötevőjéről és híres szülöttjéről. Október 14-én este a harangok egy óra hosszan át hirdették az emlékünnepek bekövetkezését. 15-én pedig ünnepélyes isteni tisztelet volt, melyen az összes hatóságok tömegesen és a helybeli önkéntes tűzoltótestület pedig teljes díszben jelent meg. Ezen a napon özv. Velics Antalné született Haynald Teréz, a főpap húga 300 forintot kézbesített a tűzoltótestületnek. „*Dr. Haynald Lajos bíboros-érsek ő főmagassága papságának ötven éves évfordulója ünnepét a nagynevű főpap szülőhelye Szécsény mezőváros kegyeletesen ünnepelte meg; 14-én este a város összes harangjai egy óra hosszan át hirdették az emlékünnepek bekövetkezését. 15-én ünnepélyes isteni tisztelet volt, melyen az összes hatóságok tömegesen, a helybeli önkéntes tűzoltó testület pedig teljes díszben jelent meg. A város közönsége több száz aláírással ellátott hódoló iratot küldött a szeretett egyházfejedelemnek, ki gyengelkedése miatt küldöttséget nem fogadott, maga az emlékirat kiváló ízléssel készült albumba van foglalva, melynek tábláján ő eminentiája címere, a bíbornoki jelvényekkel, első lapján a város címere látszik. Özv. Velics Antalné született Haynald Teréz, az ünnepelt főpap húga, meghatva a kegyelet e ránézve is megható nyilatkozatai által, a tűzoltó testület főparancsnokságának 300 frtot kézbesített a testület céljainak előmozdítására, ki a városbíró társaságában hálás köszönetet mondott a nemes keblű adakozónak.*”²⁵³

Sajnos, az eseménnyel kapcsolatosan a ferencesek vezetett Historia Domusban semmilyen feljegyzés nem található 1889. október hónapban.²⁵⁴

A díszal bumot, hogy végül is miként juttatták el Kalocsára, nem tudni. Feltételezhető, hogy postai úton, vagy pedig a Haynald családtagok valamelyike vitte el és adta át a város nevében.

Haynald érsek az október 25-én kelt levelében köszönte meg Szécsény városának a szíves megemlékezését. A köszönő sorokat a városi képviselő-testület a november 20-án tartott közgyűlésén ismertette és ezzel, valamint a díszal bummal kapcsolatosan két indítvány született.²⁵⁵ „*Városbíró bemutatja Dr. Haynald Lajos kalocsai érsek köszönő*

252 GALCSIK 2005. 125–126. p., GALCSIK 2002. 48. p. MNL Nógrád Megyei Levéltára V. 503. (Szécsény nagyközség iratai) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek II. köt. (1888–1896). 1/1889. jkv. 1889. szept. 30. 31–32. p.

253 GALCSIK 2005. 127. p., NLHH 17. évf., 42. sz. 1889. október 20. 3. p. – *Dr. Haynald Lajos bíboros-érsek.*

254 GALCSIK 2005. 127. p., MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* 3. köt., (1880–1950) 1889. október.

255 GALCSIK 2005. 127. p., GALCSIK 2002. 49. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára V. 503. (Szécsény nagyközség iratai) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek II. köt. (1888–1896). 5/1889. jkv. 1889. nov. 20. 39. p.

leiratát a küldött díszalbum s emlékiratért. – Tudomásul vétetvén, s az irat a város levéltárában megőrizetni rendeltetik.

Ezen tárgyhoz Faska Géza jegyző indítványozza, miszerint mondja ki a képviselő testület, hogy a felküldött emlékirat egész terjedelmében a képviselői jegyzőkönyvben örökíttessék meg. – Indítványa elfogadtatott, sőt Ruzinkó Antal azon pótindítványt teszi, hogy ezen irat 200 példányban nyomattassák ki, s ez a lakosság között is osztassék ki. – Sztancsik János még úgy kívánja módosítani, hogy a felelet is kinyomattassék. – Úgy a pótindítvány, mint a módosítás elfogadtatott.”

Az érsek levelét elhelyezték a városi levéltárban, de ez már nem található meg. Viszont megmaradt a jegyzőkönyvben a hiteles másolata, valamint a levél tisztázata a Kalocsai Főszékesegyházi Levéltárban.²⁵⁶ „Szécsény mezőváros közönségének. Szécsény. Drága szülőföldem lelkes polgárainak ötvénéves áldozáságom jubileuma alkalmából a bemutatott díszes albumban rólam szíves megemlékezését az érdemeim fölül megtisztelt fiúnak legbensőbb kegyeletével vettem.

Fogadják szíves figyelmökért őszinte hálámat s azon biztosítasomat, hogy kedves szülővárosom anyagi, szellemi, erkölcsi támogatását mindenkor szívemen viselem, érte mindennapi hő imáimat Istennek följánlom.

Egyébként becses jóindulatukba ajánlottan szeretettel vagyok.

Kalocsán 1889. október 25-én, lekötelezöttjük: Dr. Haynald Lajos s.k. kalocsai érsek.”

Faska Géza indítványa teljes mértékben elfogadásra került és a jegyzőkönyvi napirendi pontok lezárását követően hitelesített másolatban a díszalbum teljes szövegét megörökítették az utókorak.²⁵⁷

Még mielőtt a díszalbumot ismertetnénk, Ruzinkó Antal indítványáról is kell szólni. Ő javasolta, hogy ezt 200 példányban, Sztancsik János képviselő még hozzátette, hogy az érsek válaszlevelét is nyomattassák ki és a lakosság között osszák szét. Sajnos arra nem találtam semmilyen forrást, hogy ez a nemes elhatározás megvalósult volna. Ilyen nyomtatvány nem került elő sem az Országos Széchényi Könyvtár Aprónyomtatványtárából, sem a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárból és Levéltárból.

A részesekkel és vert díszítésekkel, valamint Haynald érseki címerével és jelmondatával (Patiendo mereri) ellátott bársonykötésű díszalbum hat darab (oldal) pergamen lapot tartalmaz. Az első lapon, a protokollal beköszöntő mellett Szécsény város címerét is ráfestették.²⁵⁸ A második és a harmadik lapon olvashatjuk a hódolati felirat teljes szövegét, majd a harmadik lapon kezdődik és tart egészen a hatodik lapig a szécsényiek aláírása. Összesen 129 személy írta alá a hódolati iratot. Esetünkben mind az összes aláírók sikerült azonosítanunk. Mint ahogyan említettük a képviselő-testületi határozatban hangsúlyozták, hogy felekezeti különbség nélkül bárki aláírhatja. A nevek közül teljességgel nem állapítható meg, hogy ki milyen felekezethez tartozott, ezt csak a helyismereti kutatással lehet pontosítani. Példaként említem meg, hogy pl. Simonides János evangélikus, Ruzinkó Antal görög katolikus, Schwarcz Soma pedig izraelita felekezetű volt.

256 GALCSIK 2005. 127. p., GALCSIK 2002. 49. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára V. 503. (Szécsény nagyközség iratai) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek II. köt. (1888–1896). 5/1889. jkv. 1889. nov. 20. 42. p., KÉL. I. 1.c. Haynald, vegyes iratok, 1889-es jubileum.

257 GALCSIK 2005. 127. p., GALCSIK 2002. 49. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára V. 503. (Szécsény nagyközség iratai) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek II. köt. (1888–1896). 5/1889. jkv. 1889. nov. 20. 40–41. p.

258 A díszalbumban látható városi címernek csak egyes elemei fedik a valóságot.

A hódolati felirat szószerinti közlésénél az eredeti albumban lévő szöveget vettem alapul. Vastagon kiemeltem a szövegben előforduló piros és aranytintával szépen kirajzolt betűket. Az aláírások esetében az aláírók eredeti sorrendjét nem lehetett követni, mert hol kettő, hol három oszlopba írták a nevüket.²⁵⁹

Főmagasságú és Főtisztelendő HAYNALD LAJOS Bíbornok-Érsek Úrnak, hittudornak, valóságos belső titkos tanácsosnak, a Szent István- s más kitűnő rendek nagykeresztésének, római grófnak; a magyar tudományos akadémia igazgató, – és több tudományos és művészeti társaságok alapító és tiszteletbeli tagjának; fiúi hódolattal: Kalocsán.

Főmagasságú és főtisztelendő Bíbornok-Érsek Úr! Kegyelmes Urunk!

*Szécsény mezőváros közönsége a hódolat tiszta érzelmének kifejezésével járul **Főmagasságod** kegyelmes színe elé, hálát rebege az Ég- és föld mindenható Istenének, hogy áldozársága ötven éves évfordulójának örömmünnepe **Főmagasságodnak** megérni engedte.*

*E tiszta hódolat gyúpontja, összesege mindazon nemes érzelmeknek, melyeket e város minden hű fia **Főmagasságod** iránt szívében táplál: tisztelet, hála, szeretet s fiúi gyengéd ragaszkodás azon nemes gyöngyök, melyekkel **Főmagasságod** érdemeinek ragyogó füzérét e város közönsége hódolata által ékesíteni óhajta.*

***Főmagasságodnak** a legjelesbek sorában is érzelmi fenségével kimagasló alakja tiszteletet parancsol minden jobbérzékű kebelnek, mely a jó, szép, és nemes létesítésében buzgólkodó szellemek törekvéseit felfogni képes. – **Főmagasságod** mint egyházi fejedelem Krisztus földi helytartója trónjának számolyán áll; szava az egyháznagyok döntő szözeata közt meggyőző erővel hatott el a föld összes népeikhez, mindazáltal áldást hintő gondjának sugarai egyházmegyéje legkisebb lelkészségének kunyhóiban is elárasztiák az atyai szeretet és gondosság világát. – Mint államférfi a hazának és királynak szentelte nagy tehetségeit; csak ily tehetségek mérlegbe mellett léphettünk vissza a történeti jogalapra, csak ily közbenjárók ernyedetlen buzgalma által szilárdúlhatott meg a Fejedelem és népei között az óhajtott egyetértés – adja az Ég! – örök időkre, s e nemes törekvés és munkásság emelték **Főmagasságodnak** azon magas állásra, mely Magyarország Felséges Királyasszonyának megkoronázására való legkedvesebb tiszttel s legkíválóbbs joggal ruházta föl **Főmagasságodat**. – A tudományok és szépművészetek előharczosai világszerte hirdetik **Főmagasságod** nevének dicsőségét, kiben nemcsak a nemeskeblű pártfogót, hanem – különösen a természet életét hirdető növényzet ismeretének terén – a vezért is tisztelik.*

*A hála önkényt születik a jótettek nyomában, mint kikeletkor a virág; **Főmagasságod** jótettei a Királyhágón túl és innen ismeretesek, sőt európaszerte a magasztalás hangján említettnek mindazon nemes intézkedések, melyeket **Főmagasságod** nem csak a vallás-erkölcsös nevelés és közoktatás előmozdítása tekintetéből, hanem egyáltalán az egyént nem válogató emberszeretet által vezéreltetve s az anyagi áldozatot nem latolva, a közjó érdekében létesített. – Szécsény mezőváros, **Főmagasságod** szülőhelye, egész láncolatát sorolhatná fel jó szíve ilynemű nyilatkozványának, de legfényesebben tamús-*

259 GALCSIK 2005. 127–130. p., (A Szécsény város, valamint a szécsényi irlalmas (vincés) növérek által készített díszalbumok a 2005-ben megjelent tanulmányomban feldolgozásra kerültek, újbóli közzétételüket a dolgozat témaköre szempontjából indokoltnak tartottam.) – Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattár, Album XX., , GALCSIK 1993. 169–171. p.

codik erről a paulai szent Vinczéről nevezett apáczá-zárda, szüzeinek áldásos működése úgy a leánygyermeknevelés, valamint a betegápolás terén.

A tisztelet és hála általános érzelmein felül minket, szülővárosa polgárait is vonz **Főmagasságodhoz**: szeretetünk s a fiúi gyengéd ragaszkodás érzelmei. E szeretet és ragaszkodás azonban csak gyenge kamatja a szeretet és vonzalom ama nagy tőkénének, melyet **Főmagasságod** még dicsősége magos polczán is mindenkor tanusított szülővárosa iránt. Ifjúkori emlékeinket újból kedvesekké tette, midőn **Főmagasságod** a saját emlékeit azokhoz fűzni még a legutóbbi időkben is méltónak tartotta. Szécsény város gyermekének, hú fának nem csak vallotta, de bizonyította magát még a bibor éke alatt is, – áldást mondott a földre, melyben mindnyájunk szeretetei nyugosznak, áldást kért a földre, melyen mindnyájunk utódai, hozzátartozói az élet terheivel küzdeni fognak.

Bárkinél is a földön több jogunk van tehát **Főmagasságod** kegyelmes színe elé, áldozárságának ötven éves örömnepén járúlni, mert nekünk a kegyes Ég **Főmagasságodban** nem csak áldó atyát és buzgó jótévőt adott, hanem szerető honfitársat is; ezért sietünk tiszteletünk, hálánk és szeretetünk nemes gyöngyeit a hódolat ékes füzérében **Főmagasságodnak** átnyújtani, kérvén az Ég- és föld mindenható Istenét, hogy a kór gyengítő terhet munkabíró vállairól levéve, áldásdús életét az egyház és haza boldogítására, szülőföldre dicsőségére s mindnyájunk örömére még évek nagy során át hosszúra nyújtsa.

Szécsény mezőváros közönsége:

Szécsényben, 1889. évi október hó 15-ik napján.

Faska Géza jegyző, Ruzsinkó Antal helyettes városi bíró, Révay Sándor ügyvéd, városbíró, Dr. Pulszky Ágost, Hittig Gyula h. pénztárnok és közgyám, Pokorny Pál városi képviselő, Komjáthy Anselm kir. tanácsos és v. képviselő, Holcsek Ferenc aljegyző, Pinter Sándor városi képviselő, Terstyánszky István városi képviselő, Gyurkó Imre s. sz. h. r.k. lelkes, Pick József, Rádi András, Enberger Ödön, Márkus István, Rábai Máté, Dr. Skvorovszky Károly, Rádi János, Gonda István, Parditka Mihály városi képviselő, Berky Jób szolgabíró, Vancsó Béla városi képviselő, Bulcsú Pál, Racskák József, Alács Imre, Rády Ferencz, Kaszner Lajos, Szvidorny Bonifác, Parditka Gyula, Huszár Henrik, Dr. Márer József, Krámer István, Bellusi Baross Árpád szécsényi járás főszolgabírója, Zubovics István h. főszolgabíró, Zsivora Samu kir. járásbíró, felső-mesteri Regős Sándor kir. aljegyző, Gianone Hugó megy. jár. útbiztos, Maczák Ferencz, Deutsch Sándor, Prágai Samu, Vilim János, Fábian Gyula kir. eljárásbíró, Géczy Pál, Molnár János vá. tanácsos, Szécsényi irgalmas nővérek Meissner Vincencita főnöknő, Simonides János, Horthy Pál, Trajter Mihály, Pap Sándor, Deutsch László, Szerémy Ödön, Berta Rezső kir. telekkönyvvezető, Kálmán Sándor, Ráth Ferencz, Radványi Gábor, Balgha Ferencz ny. kir. aljbíró, Dr. Löwy Izsák, Schück Gyula, Bayer Sándor, Lövinger Mór, Szomor György, Horváth Mihály Ferencz, Beke Lajos, Paczek János, Obrosta Gyula, Ifj. Hábel Antal, Jenei Mihály, Ocskó Mihály, Szepessy József, Balás Mihály, Harazin Pál, Löwy Gyula, Kasza Pál, Pokorni János, Bövíz Pál, Herkovich Sándor, Dániel Albert, Enberger Lajos, Schlésinger Gábor, Löwy Károly, Löwy Ignátz, Schlésinger Salamom, Niedermann Vilmos mkpostamester, Lövy Gábor, Géczi Mihály, Gútfreund Ignác, Hábel Ferencz, Ágner Dániel, Kis Pál, Damko János, Stanyik Mihály, Bertha István rom. kath. Kántortanító, Szigethi Ferencz, Bellák Károly pöri főügy., Bablana Pál, Ifj. Varga János, Ocsovai Pál, Ilencsik János, Parditka István, Józsa István, Deutsch Adolf, Szórád Géza, Márkus Ferencz, Radványi Ferencz, Ifi Géczy Mihály, Trajter József, Nyikony János, Donner Henrik, Müller Kálmán férfiszabó, Jaskor István, Molnár István, Rigó József,

Mester György, Schwarcz Soma, Sztancsik János, Búcsú György, Óze Ferencz, Óze József, Czingér Mihály, Oláh István, Popovics János, Csókási István +, Virág Ferencz +, Reich Ignác, Szamkó József, Nyíkon István ifj. +, Janák József +, Nóta János +, Horváth Mihály.

A szécsényi irgalmas (vincés) nővérek által készített díszalbum

A másik szécsényi díszalbum, ami Kalocsán megtalálható, a Haynald érsek által alapított Páli Szent Vincéről nevezett irgalmas nővérek által lett adományozva. Ennek a hódolati feliratnak az elkészültéről és az átadásáról nem rendelkezünk semmilyen adattal. Ez elsődlegesen annak tudható be, hogy a rendház 1950-es állami feloszlását követően minden irat a zárdában maradt. A nővérek csak az 1875–1949-ig, két kötetben vezetett Historia Domusukat, vagy ahogyan ők nevezték, a krónikát tudták magukkal vinni. Az első kötet a „német napló” – elmondás szerint a Grázból jött nővérek eleinte németül vezették az eseményeket – kölcsön lett adva személyeknek olvasásra és valakinél elakadt. Az irgalmas nővérek szécsényi működésének 1993-ban történt megírásakor tett nyomozásom sem vezetett eredményre a krónika hollétét illetően, csak az 1919–1949-ig vezetett kötet áll a rendelkezésünkre.²⁶⁰

A nővérek által készített hódolati felirat szerényebb kivitelű, de igen díszesen van megszerkesztve. Minden bizonnyal a nővérek saját maguk készítették és állították össze. Keltezésnek 1889. október 1-i napot jelölték meg és az egész közösség nevében Meissner Vincentia zárdafőnöknő írta alá. Valószínű, hogy postán juttatták el, de az sem kizárt, hogy az érsek valamely családtagján keresztül. Haynald érsek október 3-án meg is köszönte az üdvözetet, de ennek tartalmát nem ismerjük. A levél tisztázatára csak annyit van feltüntetve, hogy „*Köszönet írva*”.²⁶¹

A háromlappos feliratban a nővérek Haynald érsek munkásságára kérik Isten áldását és számukra pedig főpásztori áldását.

„Éljen! Főmagasságú Bibornok Legkegyelmesebb Érsek Atyánk Nemes férfit, önzetlen buzgólkodó Ritka ember, páratlan önfeláldozó Magyarország ékes csillaga Egyházunk díszé A hit bajnoka Jubileumos Főpapunk Éljen!

Ő Eminenciája Főmagasságú Főtisztelendő Bibornok Érsek Úr!

A legmélyebb hála érzületével bátorkodom magas születési ünnepére – alázattal – méltatlan szécsényi irgalmas testvérek nevében – a legőszintébb üdvkívánatokkal mély hódolattal nyilvánítani.

Nem csekély óhajással várjuk szinte azon nagy napot, melynek első koránya, azon nyájasan mosolygó csillagot tünteti fel, melynek ragyogása hangosan hirdeti Eminenciád jubileumának dicső ünnepét. Oly sok ezer és ezer hálásan dobogó szív örvend ezen örömteljes régóhajtott napnak, midőn Eminenciádat mint Isten hű szolgáját, gondos főpásztort, fáradhatlan apostolát üdvözölheti az Úr oltáránál; ki azt évek hosszú sora alatt folyton fáradott rábizott nyájának boldogításán-üdvén.

Mi is örvendünk, szívünk fellángol a boldogság hevében és alázattal emeljük fel kezeinket Istenhez, hálaikat adandó, hogy ez dicső nap oly szép fényben tűnik fel Eminenciádat boldogságban találva. De forró imában kérni is fogjuk őt, hogy Eminenciád száz

²⁶⁰ GALCSIK 2005. 130. p., GALCSIK 1993. 8. p.

²⁶¹ GALCSIK 2005. 130. p., KÉL. I. 1.c. Haynald, vegyes iratok. 1889-es jubileum.

éves jubileumát is engedje e földön megérni s azonfelül még soká áldásdúsan működve egyházunk javára. Ez forró óhajtasom melyet kedves testvéreim nevében kifejezni bátor-kodtam. Kegyeskedjék Ő Eminenciája azt szívesen fogadni, melyek után mindnyájunk részére főpásztori áldásáért esdve, legmélyebb hálával és kiváló hódolattal vagyok.

Eminenciád

Szécsény, 1889. október 1-én

Legalázatosabb szolgálója testvér Meissner Vincentia zárdafőnöknő.”

A félévszázados jubileumról, méltatva Haynald érdemeit, szinte az ország valamennyi sajtója megemlékezett a főpásztorról. Helyi szempontból csak a Nógrádi Lapok és Honti Híradónak az 1889. október 20-án megjelent számát hozom példaként, itt a címlapon köszöntik a vármegye nagy szülöttjét.²⁶² A december 1-jén megjelent számban pedig ismertetik a vármegye által készített díszalbumot.²⁶³

A nógrádi sajtóhíradásoknak van még egy szécsényi vonatkozása, a szintén itt született Szontagh Pál, a főrendiház örökös tagja távirati úton köszöntötte Haynaldot. Az érsek szintén távirati úton köszönte meg Szontagh üdvözlését „*kívánván neki minden jót, s kifejezván azt is, hogy imádkozni fog Szontagh Pál egészsége és jólétéért.*”²⁶⁴

Haynald halála után Szécsényben, a megemlékezések sorozata lassan elhalványult, egyre ritkábban emlegették, sőt volt olyan időszak is, amikor a meglévő emlékeit semmisítették meg.

Az első jubileumi jellegű megemlékezés 1895-ben történt, Szűz Mária neve napján, szeptember 12-én a ferences templomban, a keresztelőkút felett – ahol Haynaldot is megkeresztelték – egy nagyméretű emlékművet állíttatott a rokonság. Ez az érsek 80. születésnapjának emlékét is hivatott volt jelezni. Az emlékmű történetéről majd a Szécsényben található Haynald emlékek fejezetben olvashatunk.

1896. október 4-én, Haynald érsek 80. születésnapjának évfordulóján szülőházát emléktáblával jelölték meg. Ennek történetéről szintén a Haynald emlékek bemutatásánál olvashatunk.

1925. szeptember 12-én ünnepelte meg a Haynald-féle intézmény alapításának 50. évfordulóját. „*Szombat, Mária nevenapja. Ma 50 éve alapították házunkat, így ma jubilálunk. Reggel 6 órakor ünnepélyes szentmisét mondott a jó ft. gvárdián úr hálából és még 2 szentmisét ajándékoz az elhunyt és élő jötevő és házban működő tagokért. Iskolásokkal szentmisére mentünk s utána minden gyermek csokorral a kezében, kiment a nővérek vezetése mellett az 50 évvel ezelőtt jött és 24 évi áldásos működés után már a temetőben pihen jó Vincencia tisztelendő főnöknő sírjához. A város emeltette neki hálából a sírkeresztet. A 130 kis ártatlan buzgó imája és éneke szállt fel az égbe hálából, s ha szükséges lelki nyugalmaért. A kedves jó Mari (Fekete Marianna) nővér emlékezett meg nagy szeretettel a jó Liebende Schwesterről (kedves nővér). Lelkes szavaira a kis virágcsokrokkal nem egy könnyecsepp is hullt a sírdombra. Utána, mert szünetet kaptunk, a gyermekek hazamentek. 11 kor volt az ebéd, mert ½ 12-re vártuk a Karitás szegényeit. 50 hálás szegény között forgolódott boldogan 9 nővér, finom gulyást öntve edényükbe, nagy mákos patkót nyomva kezükbe. 2 drb. bárányt ajándékozott Dr. Esőssy Béla ügyvéd úr és 200.000 K-nát még L. Ich. névnapiján. Azóta nevelgettük a szüretre s most az egyi-*

262 NLHH, 17. évf. 42. sz. 1889.10.20. 1. p. (Haynald Lajos).

263 NLHH, 17. évf. 48. sz. 1889.12.01. 1. p. (Üdvözlő felirat Haynald Lajos érsekhez).

264 NLHH, 17. évf. 45. sz. 1889.11.30. 3. p.

*ket levágtuk a szegényeknek. Jutott mindenkinek bőven. Délben eljött a jegyző (Regős János) és bíró úr (Oláh Pál) gratulálni. A minisztériumból már jóval előbb érkezett há-
lás nyilatkozat. Bröstel őnagysága és Esőssyné nagyságos asszony egy-egy szép tortával
kedveskedett. Libát is jutattak. ½ 4-kor gyermekeinkkel a szentáldáson voltunk s csen-
des, hangulatban zártuk be hálával e napot.”²⁶⁵*

Az 1925-ben történt jubileumi megemlékezést követően Haynald Lajos neve jó fél-
évszázadig hivatalosan nem volt emlegetve szülővárosában. Az 1948-ban történt iskolai
államosítást követően, majd 1950-ben a szerzetesrendek feloszlásakor megszűnt az ir-
galmas nővérek itteni tevékenysége s ezzel együtt Haynald érsek alapítványa is. Az itt
lévő Haynald emlékek – amik hirdették egyházi és közéleti munkásságát, alapítványait
– a megsemmisítés áldozati lettek. (Ezekről a Haynald emlékek Szécsényben című feje-
zetben olvashatunk.)

Az 1970-es évek közepén Szécsényben is megélné a honismereti mozgalom, amit
a Helytörténeti (későbbi nevén Kubinyi Ferenc) Múzeum vett szárnyai alá. 1978-ban a
Hazafiás Népfront Honismereti Munkabizottságának megjelent a Szécsényi Honismere-
ti Híradó című folyóirata, ami 1993-ig működött. Ebben jelent meg 1981-ben Pálmány
Béla levéltáros-történész tollából egy rövidke megemlékezés Haynald Lajos születésé-
nek 165. és halálának 90. évfordulója alkalmából.²⁶⁶ Helytörténeti szempontból ez a dol-
gozat tette általánosságban újból ismertté Haynald nevét a szécsényiek számára.

Emlékét mai napig is a legodaadóbban a Szécsényi Múzeumbaráti Kör ápolja és gon-
dozza. 1989-ben szülőházát emléktáblával jelölte meg, amit közadakozásból valósítottak
meg a tagok.²⁶⁷

1991-ben emlékeztünk Haynald Lajos kalocsai bíboros-érsek születésének 175. és
halálának 100. évfordulójára. A méltó megemlékezést e sorok írója kezdeményezte, ami
meghallgatásra talált Szécsény Város Önkormányzata részéről is, Varga Tibor polgár-
mester és Horváth Béláné képviselő személyében. Részünkről, szeptember 29-ére lett
kitűzve az emlékünnepek időpontja, ami egybeesett az olaszországi Codevigo telepü-
léssel megkötött testvérvárosi kapcsolat felvételére. Ennek rövid előzménye, hogy dr.
Paskai László bíboros-prímást és dr. Németh László érseki titkárt levélben kereste meg
Gianni Stinello polgármester azzal a szándékkal, hogy szeretnék a testvérvárosi kap-
csolatot felvenni egy hasonló nagyságú magyarországi településsel. Paskai bíboros úr
rögtön Szécsényt ajánlotta, ahol 1945-ben ferences novícius esztendejét töltötte és tette
le egyszerű fogadalmát. Dr. Németh László érseki titkár közvetítésével megtörtént a két
polgármester közötti találkozó, ahol megegyeztek, hogy a Haynald ünnepség meghívott
díszvendégei lesznek, és ekkor kötik meg a testvérvárosi kapcsolatot.

265 GALCSIK 1993. 54–55. p., GALCSIK Zsolt: *Szécsény a Magyar Távíratok Iroda híreiben (1921–1949)*. Szécsény, 2015. 9. p.

266 PÁLMÁNY Béla: *165 éve, 1816. október 3-án született Szécsényben és 90 éve, 1891. július 4-én halt meg Haynald Lajos*. In: Szécsényi Honismereti Híradó 4. évf. 1981/2. 40–44. p., Nógrád, 38. évf. 153. sz. 1982.07.02. 4. p.

267 HORVÁTH Béláné: *Hírek a Múzeumbaráti Kör életéből az 1989. évről*. In.: Szécsényi Honismereti Híradó. 12. évf. 1989. 8. p., (továbbiakban: HORVÁTH Béláné 1989.) GALCSIK Zsolt (szerk.): *A Szécsényi Múzeum Baráti Kör negyedszázados története (1977–2001)*. Szécsény, 2001. 112. p. (Szécsényi Honismereti Kiskönyvtár 10.). (továbbiakban: GALCSIK 2001.). Nógrád, 45. évf. 73. sz., 1989.03.28. 4. p. (Dolgozni, tenni a városért), Uo. 98. sz., 1989.04.27. 5. p. (Múzeumbarátok között), Uo. 233. sz., 1989.10.03. 4. p. (Múzeumbaráti tervek Szécsényből).

A Haynald ünnepség tervezett programja keretében a három szervezőt személyesen fogadta Dr. Dankó László kalocsai érsek úr, akit tisztelettel felkértünk Paskai bíboros úrral együtt, hogy az ünnepi szentmise főcelebránsai legyenek és a tervezett emlékkiállítás-hoz tárgyakat, dokumentumokat kölcsönözni szíveskedjenek. Az érsek úr nagy örömmel vállalta el a felkérésünket, de egyben sajnálatát fejezte ki, hogy az emlékező napon, – rokonságában esküvő lesz és ő adja össze az ifjú párt, így – a meghívásnak nem tud eleget tenni. A tervezett kiállítás-hoz örömmel adta a Kalocsán őrzött Haynald relikviákat.

Az emlékkiállítás a Ferences Kolostor ún. Rákóczi-szobájában lett berendezve. Haynald tárgyakat és dokumentumokat kölcsönözött a Kalocsai Érsekség (Könyvtár, Levéltár, Kincstár), a Magyar Természettudományi Múzeum, a szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeum, a Szécsényi Ferences Plébánia és Galcsik Zsolt. A Haynald érsek életét bemutató, sok értékes relikviát felvonultató kiállítás méltó módon lett megrendezve, amit nagyon sokan tekintettek meg. A kiállítást Horváth Béláné és Galcsik Zsolt tervezte.²⁶⁸

A szeptember 29-i ünnepség programja a következő volt; de. 9 órakor a szülői háznál koszorúzással vette kezdetét, majd ezt követően, 9.30-kor utcanév-avatásra került sor. A Somogyi Béla utca – ahol Haynald érsek szülői háza áll, 1950-ig Haynald volt a neve – és a folytatása, a Marx Károly utca – előtte Templom utca volt –, egységesen lett Haynald Lajos utca. 10 órakor megnyílt az emlékkiállítás, amit Dr. Paskai László bíboros-érsek nyitott meg. Ezt követően Dr. Németh László érseki titkár, pápai káplán a templomban összegyűlt híveknek tartott Haynald életéről előadást. 11 órakor kezdődött az ünnepi szentmise Dr. Paskai László bíboros-érsek celebrálásával. A rendezvény színvonalát emelte a Szécsényi Erkel Ferenc Kórus egyházzenei összeállítás.

Az emlékünnepeket szervezők gondoltak arra is, hogy tudományos konferencia keretében előadások hangozzanak el. Ennek időpontja október 1-jére esett és a Kubinyi Ferenc Múzeumban került megrendezésre, házigazdája a Múzeum és a Múzeumbaráti Kör volt.²⁶⁹ Előadók voltak; *P. Boros Gyevi Imre OFM. plébános*: Haynald bíboros a Szécsényben található okmányok tükrében címmel, *Dr. Pálmány Béla levéltáros*: Haynald Lajos az országgyűlésben és *Dr. Szujkó-Lacza Júlia botanikus, ny. múzeumigazgató*: Haynald Lajos botanikai hagyatéka a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytárában címmel tartottak előadást.

A Haynald évfordulóhoz kapcsolódva a Múzeumbaráti Kör is külön megemlékezett a tudós főpásztorról. Június 5-én megkoszorúztuk a szülőházán lévő emléktábláját, majd két előadás hangzott el; *Dr. Hausel Sándor múzeumigazgató*: Az ifjú Haynald Lajos Nyugat-európai útinaplója címmel és *Galcsik Zsolt*: Haynald Lajos kapcsolata szülővárosával címmel.²⁷⁰

Az Antal Károly Honismereti Alapítvány pedig 1993-ban megjelentette összevont számként a Szécsényi Honismereti Híradó 1991–1993-as évfolyamát és ebben több dolgot olvasható Haynald Lajossal kapcsolatban.²⁷¹

268 DR. SZUJKÓ-LACZA JÚLIA: *Haynald Lajos (1816–1891) botanikai hagyatéka a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytárában*. In.: Haynald bíboros emlékezete. Halálának centenáriuma alkalmából Kalocsán elhangzott előadások. Kalocsa, 1991. 68. p. (továbbiakban: SZUJKÓ-LACZA JÚLIA 1991.)

269 Új Nógrád, 2. évf. 230. sz. 1991.10.01. 5. p.

270 GALCSIK 2011. 162. p.

271 Szécsényi Honismereti Híradó 1991–1992–1993., XIV-XV-XVI. évf.; P. BOROS GYEVÍ IMRE: *Haynald bíboros a Szécsényben található okmányok tükrében. (22–25. p.)*, MARTON JÓZSEF: *Részlet a szerzőnek a „Papnevelés az erdélyi egyházmegyében 1753-tól 1918-ig” című doktori értekezéséből. (26–29. p.)*, DR. SZUJKÓ-LACZA JÚLIA: *Haynald Lajos (1816–1891) botanikai hagyatéka a Magyar Természettudományi*

2011. szeptember 25-én, Haynald érsek halálának 120. évfordulója alkalmából a szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeumban emlékkiállítás nyílt, amit Gusztiné dr. Toronyi Judit múzeumigazgató és Kazareczki Noémi muzeológus-történész rendezett. A tárlat anyagát a következő intézmények biztosították; Magyar Természettudományi Múzeum, Gyulafehérvári Érsekség, Kalocsai Érseki Kincstár, Magyar Nemzeti Múzeum és a Kubinyi Ferenc Múzeum. A kiállítás anyagában, bemutatásában és rendezésében felülmúlta a várakozást, méltó emléket állított Haynald Lajosnak.

A megemlékezés ünnepi szentmisével kezdődött, amit Dr. Babel Balázs kalocsai érsek celebrált. A kiállításon köszöntőt mondott Dr. Nagy Andor, a szécsényi választókerület országgyűlési képviselője, majd a kiállítást megnyitotta Dr. Varga Kapisztrán OFM, a szécsényi kolostor házfőnöke, novícius magiszter. Zongorán közreműködött Lévárdi Beáta karnagy.

Nemcsak Szécsényben, hanem Budapesten is megemlékeztek Haynald érsekről. 2011. december 6-án, a Nemzeti Múzeumban tudományos előadás keretében felidéztek az emléket. Itt *Galcsik Zsolt* „Haynald Lajos kapcsolata szülőföldjével” címmel tartott előadást.²⁷²

E sorok írója már 2014-ben felvetette annak tervezetét – élve a negyedszázaddal azelőtti megemlékezés szervezésének jogával –, hogy 2016-ban méltó módon emlékezzünk meg városunk nagy szülöttjének, Dr. Haynald Lajos kalocsai bíboros-érsek születésének 200. évfordulójáról (konferencia, emlékkiállítás, könyvkiadás, emléktábla állítása, stb.). Ezzel kapcsolatosan tőle telhetően mindent megtett, de sajnos Szécsény Város részéről nem mutatkozott fogadókészség, így hivatalosan nem történt megemlékezés. Egyedül a Múzeumbaráti Kör emlékezett meg Haynaldról 2016. október 11-én. A rendezvény a szülőházán lévő emléktábla megkoszorúzásával kezdődött, majd Galcsik Zsolt: „Kétszáz éve született Szécsény nagy mecénása, Dr. Haynald Lajos kalocsai bíboros-érsek” címmel tartott előadást.

A bicentenáriumi eseményhez tartozik még, hogy a Kubinyi Ferenc Múzeumban június 25-én „Szécsényben született” címmel nyílt egy kiállítás Haynald Lajosról. A tárlat anyagát, annak tematikáját időben kellett volna összegyűjteni és megszervezni, hogy méltó legyen a tudós főpaphoz.

A szécsényi egyházközség részéről történő megemlékezés szervezés alatt van.

9. HAYNALD ÉRSEK HALÁLA, TEMETÉSÉVEL KAPCSOLATOS INTÉZKEDÉSEK SZÉCSÉNYBEN

1891. július 5-én Szécsény mezőváros képviselő-testülete (*Berky József bíró, Foglár Géza jegyző, Horthy Pál pénztárnok és közgyám, Donner Henrik, Komjáthy Anzelm, Nagy Róbert, Rácz Ferenc, Ruszinkó Antal, Simonides János, Sztancsik János, Tersztyánszky István, Varga János képviselők, Bayer Sándor, Géczy Pál, Gonda János, Oláh Mihály,*

Múzeum Növénytárban (30–40. p.), BUNKE Zsuzsanna: *A Herbárium Haynaldianum a Magyar Természettudományi Múzeumban* (41–49. p.), UBRIZSY SAVOIA Andrea: *Haynald és Itália* (50–55. p.), GALCSIK Zsolt: *Részlet a szerzőnek „A Páli Szent Vincéről nevezett szécsényi irtalmasnövények „Hármas intézményének” története az alapítástól a feloszlásig (1875–1950) című könyvéből.* (56. p.).

272 Barátság, amely műalkotásokat ihletett. Emlékkonferencia Haynald Lajos bíboros halálának 120. évfordulója alkalmából. 2011. december 6., Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2011, 3. p.

Parditka István, Parditka János, Rádi Ferenc, Rádi János és Szomor György tanácsosok rendkívüli közgyűlést tartott, melynek tárgya a következő volt:²⁷³

„*Városbíró előadja azon szomorú és megrendítő hírt, hogy városunk nagy szülöttje, Dr. Haynald Lajos kalocsai bíbornok érsek jobb létre szenderült, minthogy ezen szomorú esemény bennünket legközelebb súlyt, avégett kérte egybe a képviselőtestületet, hogy a végtisztesség megadása alkalmára vonatkozó határozatot hozza meg.*

Komjáthy Anzelm és Tersztyánszky István indítványai folytán a következő intézkedések eszközése fogadtatott el:

1. *Főmagasságú Dr. Haynald Lajos bíbornok érsek elhunya alkalmából az elhunyt drága halott hiült tetemei eltakarítása befejeztéig városi gyászt rendel, s a gyász külsőjeléül a város középületeire és magánlakokra gyászlobogók kitűzését rendel.*
2. *A temetés befejeztéig a város harangjainak naponként du. 3 órától 4 óráig való húzását elrendeli, s ugyane végett a helybeli zárdafőnökök felkéri, s a temetés 30-dik napján gyászszertartást tart.*
3. *Az elhunyt nagy szülött emlékét jegyzőkönyvében megörökíti, s az elhunyt életének rövid történetét, városunkkal éreztetett jótékonyosságát feltüntető emléksorok szerkesztésére és a jegyzőkönyvbe vezetésére a város jegyzőjét felkéri.*²⁷⁴
4. *A temetés alkalmára az esetben, ha az Kalocsán tartatik meg, saját kebeléből 12 tagú küldöttséget meneszt, mely küldöttséghez azonban a város lakosai közül bárki is csatlakozhat, s az elhunyt ravatalára a város részéről egy koszorú téessék. (A küldöttségben részt vettek: Berky József bíró, Foglár Géza jegyző, Ruzsinkó Antal h. bíró, Tersztyánszky István, Pintér Sándor, Nagy Róbert, Géczy Pál, Racskák József, Sztancsik János, Varga János képviselő tagok, kikhez Bablena Pál csatlakozott).*
5. *Hogy az elhunyt családjához, özv. Velics Antalné szül. Haynald Teréz úrnő kezéhez a város bírója és jegyzője, s Komjáthy Anzelm kir. tanácsosból álló küldöttség által átadandó részvét iratot intéz, s annak szerkesztésével a város jegyzőjét megbízza.*
6. *A megboldogult által városunkban alapított leányiskola, árva és kórház örök időkre „Haynald ház” nevet fogja viselni.*²⁷⁵
7. *A kalocsai főkáptalanhoz városunk nagy szülöttének elhunya fölötti részvételének kifejezése céljából azonnal távirati részvét iratot intéz s a temetés helye és idejének értesítését kéri. (a sürgöny szövege a következő: Méltóságos és főtisztelendő főkáptalannak Kalocsán. Városunk nagy szülöttje Dr. Haynald Lajos bíbornok érsek úr elhunya alkalmából fogadják fájdalmas érzésünk legőszintébb nyilvánítását azon jelentésünkkel, hogy a végtisztességen küldöttségileg óhajunk részt venni, s e végből a temetés idejéről értesítést kérünk.)”*

Haynald érsek az 1889-ben bekövetkezett balesetéből nem épült fel. 1891. július 4-én érte a halál, erről így írt a kolostor krónikása; „*Július 4-én du. egynegyed kettő óra-*

273 MNL Nógrád Megyei levéltára, V. 503. (Szécsény nagyközség iratai) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek II. köt. (1889–1897). 1/1891. jkv. sz. (1891.07.05.), 119–120. p., GALCSIK 2002. 54. p., GALCSIK 1993. 38. p.

274 A Haynald érsek érdemeit megörökítő sorok nem található meg a jegyzőkönyvben, minden bizonnyal nem készült el.

275 A jegyzőkönyvben említett „Haynald ház” elnevezést hivatalosan soha nem használták.

kor elhunyt Haynald Lajos ömeltósága bíboros úr, kalocsai érsek. Szécsény város dicső sarjadéka, aki 1816. okt. 3-án született, jeles jótevője szülőföldjének is, s ezt a mi kolostorunk krónikája is feljegyzi és nyugtázza, a jótett köszönetet vár.”²⁷⁶

Halálának híret a korabeli országos és megyei lapok azonnal tudatták az olvasókkal, méltatva életútját és érdemeit, temetéséről pedig fényképes tudósítást közöltek.²⁷⁷

Haynald halálával nemcsak az Egyház, hanem a Szülőföld is szegényebb lett egy mecénással. Emlékét az általa létesített alapítványok, intézmények őrizték és hirdették az utókorok, hogy ki is volt valójában Haynald Lajos.

10. HAYNALD EMLÉKEK SZÉCSÉNYBEN

Haynald Lajos bíboros-érsek emlékét több emléktáblával is megjelölte az utókor Szécsényben, hirdetve tetteinek, adományainak nagyságát. Ezek a köbevéselt emlékek évtizedeken át zavartalanul őrizték a rávéselt gondolatokat, sajnos a kommunista időszak alatt, az 1950-es évektől kezdve ezeket sorra összetörték, Haynald emlékét igyekeztek kitorolni az emberek tudatából. Szerencsére az 1980-as években már változott a helyzet, új Haynald-emléktábla avatására került sor. Ezen kívül volt még egy festménye is a városháza dísztermében, de a tanácsi korszak elején ezt eltávolították.

A városban szám szerint hét ilyen Haynald emlék született, időrendbe haladva, történetük a következő;

a) Haynald Lajos édesanyjának domborműve (1875)

Haynald érsek édesanyjának halála előtt vagy azt követően közvetlenül rendelte meg Kugler Ferenc Bécsben élt szobrászművésztől édesanyjának márvány medáliét (reliefképet) az általa alapított zárda kápolnájának számára, ami el is készült.²⁷⁸ Az emlékműn, a mester szignója mellett az 1868-as évszám olvasható. Minden bizonnyal az alkotás nem ekkor készült, ez másra utalhat.²⁷⁹ Arra senki nem mert gondolni, hogy a méltatlanul elfelejtett, tehetséges művészek ez volt élete utolsó munkája, mivel Bécsben 1875. április 11-én 39 éves korában elhunyt.²⁸⁰

A kör alakú márvány dombormű 1950-ig a Haynald érsek által alapított és a Páli Szent Vincéről Nevezett Irgalmas Nővérek vezetése alatt működött zárda kápolnájában volt elhelyezve. A szerzetesrendek feloszlása után a kápolna berendezései átkerültek a plébániára s ez a dombormű évtizedekig egy szekrény mögött lappangott. 1989-ben a ferencesek visszakapták ősi kolostorukat és az épület felújítása során újból előkerült,

276 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* II., 1891. július 4., GALCSIK 1993. 39. p.

277 A teljesség igénye nélkül: Pesti Hírlap, 13. évf. 182. (4497.) sz., 1891. 01. 05. 1. p. (Haynald) és melléklet 17–18. p. (Dr. Haynald Lajos 1816–1891), Néptanítók Lapja, 24. évf. 54. sz. 1891. 491–494. p. (Haynald Lajos + 1891. július 4-én), Vasárnapi Újság, 38. évf. 29. sz., 1891. 07. 19. 475–477. p. (Haynald Lajos bíbornok-érsek temetése Kalocsán), Budapesti Hírlap, 11. évf. 178. sz., 1891. 07. 01. 6. p. (A kalocsai érsek haldoklik) és 182. sz. 1891. 07. 05. 1–3. p. (Haynald Lajos), Budapesti Közlöny, 25. évf. 151. sz. 1891. 07. 05. 2. p. (Haynald Lajos +), NLHH, 19. évf. 28. sz., 1891. 07. 12. 2. p. és 29. sz. 1891. 07. 19. 1. p.

278 Fővárosi Lapok, 12. évf. 28. sz. 1875. 02. 05. 122. p.

279 Kubinyi Ferenc Múzeum, (Szécsény) leltári szám nélkül. Tárgyi-gyűjtemény.

280 Fővárosi Lapok, 12. évf. 84. sz. 1875. 04. 14. 373. p., Budapesti Közlöny, 9. évf. 84. sz. 1875. 04. 14. 2410. p.

majd máig nem tisztázott módon átkerült a helyi Kubinyi Ferenc Múzeumba és azóta ott őrzik.²⁸¹

b) A zárda emléktáblája (1875)

Haynald érsek 1873-ban alapította a már említett zárdát édesanyja 80. születésnapja alkalmából. Működését 1875. szeptember 12-én kezdte meg, ezt már nem élhette meg Haynald Franciska. A zárdaépület főbejáratánál volt egy nagykapu és ezen pedig egy nagyméretű márványtábla az alábbi szövegezéssel; „*Isten dicsőségére, az emberiség javára / szeretett anyjának, Haynald Franciska úrnőnek / 80-ik születése napján alapította / háladatos fia, Lajos, kalocsai érsek, 1875. március 4.*”²⁸²

Az emléktábla az 1960-as évek elején lett összetörve, amikor megépült az általános iskola új szárnya, a kaput is elbontották. A tábla feliratát Trauth János kántortanító jegyezte le. Az épületben 1993-tól a klarissza nővérek monostora működik, az emléktábla pótlása tervbe van véve.

c) Templomi Haynald emlékmű (1895)

A Ferences Kolostor folyosóján látható egy nagyméretű gránit emléktábla, amit Haynald Lajos tiszteletére állítottak. Sokáig nem volt ismeretes, hogy ez egy emlékmű része, ami töredékesen található meg. A *Vasárnapi Újság* az 1895. szeptember 29-iki számában a következőket olvashatjuk; „*Haynald bíbornok emlékére pedig a szécsényi ferenczrendi zárda templomát látták el márványtáblával, annak emlékére, hogy a néhai kalocsai érsek 1839-ben itt tartotta első miséjét. A család állíttatta az emléktáblát. Az emléktábla teteje a bíbornoki czímer ércdomborművét tünteti fel, a tömör és díszes faragványú veres márványba illesztett két fekete márványtáblán pedig felírás olvasható.*”²⁸³

Az emlékmű avatásának tényét a kolostor krónikája is megörökítette; „*Haynald Terézia, az Úrban áldottan született Haynald Lajos bíboros és kalocsai érsek testvére, és annak fiai a szeretett fivér és nagybácsi emlékének jövőbeni megőrzésére és megtartására saját költségükön 2000 forintért egy márvány emlékművet vásároltak Bécsben, és azt az egyházunk falára, a keresztkút fölé, amelynek szent vízével keresztelték meg a bíborost, ide helyezték el. Ennek az emlékműnek az ünnepélyes leleplezése szeptember 15-én, Kisboldogasszony napján volt.*”²⁸⁴

Felirata a következő volt; *(Jelmondatával kezdi) PATIENDO MERERI / Főmagasságú és Főtisztelendő / Dr. HAYNALD LAJOS / kalocsai bíbornok-érsek/ született 1816. október 3-án Szécsényben / meghalt 1891. július 4-én Kalocsán / – / A szentegyháznak törhetlen bajnoka / hazájának nagy dőkben díszje támasza / szülőhelyének üdvét is mindenha szíven hordá / A tudományok hírneves művelője / a nevelésügyet dús adományai-val emel / e városban is leányiskolát, árvaházat, kórodát alapított”.*

281 Kubinyi Ferenc Múzeum (Szécsény) leltári szám nélkül. Tárgyi gyűjtemény. A dombormű átmérője 43 cm.

282 ANTAL Károly: *A szécsényi Haynald-emléktáblák*. In: Szécsényi Honismereti Híradó, 4. évf. 1981/2. 45. p., (továbbiakban: ANTAL Károly i. m.), GALCSIK 1993. 7. p.

283 Vasárnapi Újság, 42. évf. 39. sz. 1895.09.29., 648. p.

284 MFL, A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai. VI. 5. Conventus Szécsény, *Hist. Dom.* II., 1895. szeptember. A krónika több oldalon keresztül hozza az elhangzott emlékbeszéd szövegét is.

(Az emlékmű második tábláján lévő felirat) „Áldott emlékezetére állították ez / emlékkövet a hálás rokonok”.²⁸⁵

A közel három méter magas emlékmű –amiről csak oldalról és távolról készített fénykép volt ismeretes – az 1960-as évek végéig állt eredeti helyén, a templom szentélyében. Ezekben az időkben a műemlékesek felméréseket, kutatásokat folytattak és ekkor eltávolították. Az akkor szemlélet az volt, hogy ahol a gótika van, ott ne szerepeljen „idegen, más” építészeti elem. Ez az emlékmű neoreneszánsz stílusú, szerintük így nem odavaló volt.²⁸⁶ A munkálatok során az elemek darabjait összetörték, egyedül az emléktábla maradt meg.

A ferencesek 1989-ben kapták vissza az államosított kolostorukat és ekkor megkezdődött az épület műemléki feltárása. A kolostor és a plébánia területét elválasztóan épült egy kerítés, ez 1990-ben elbontásra került. A munkálatok során Szécsényben járt Varga Kapisztrán atya, a jeles egyháztörténész és arra lett figyelmes, hogy faragott köveket forgatnak ki az alapokból. Azonnal félretette ezeket, de még nem tudták megállapítani, hogy mi és minek a része lehet.

1991-ben Kalocsán is megemlékeztek Haynald érsek születésének 175. és halálának 100. évfordulójáról. Az ünnepségre Szécsény város is hivatalos volt, Varga Tibor polgármester és Galcsik Zsolt képviselték a települést. A rendezvény végén, Dankó László érsek úr kézen ragadott és az Érseki Hivatalban lévő röpke Haynald kiállításához vitt és megkért arra, hogy nézzem meg az egyik fényképet, mert nem tudják eldönteni, hogy a képen látható emlékmű hol lehetett Kalocsán. Az is lehetséges, hogy Szécsényben volt. Amint megláttam, megörülve mondtam, hogy Érsek úr, ez a szécsényi templomban volt Haynald emlékmű fényképe, most találtuk meg a darabjait. A képről rövidesen megkaptam a digitális másolatot. A hátoldalán pedig jól olvasható a mesterjegy; Eduard Hauser bécsi kőfaragómester munkája 1895-ből.²⁸⁷

A kődarabok időközben, nem tisztázott módon átkerültek a Múzeum gyűjteményébe, ahol a zárt kőtárban az egymásra való pakolás és a helytelen tárolás következtében tovább sérültek. Az aprólékos munkával kifaragott részek lecsorbultak és eltöredeztek. 2009-ben, a Ferences Kolostor és a Szécsény Műemlékeiért és Idegenforgalmáért Alapítvány közösen kezdeményezte az emlékmű helyreállítását. A sérült elemek visszakérése komoly ellentétekbe ütközött a Múzeum akkori régész-igazgatójától, oly annyira, hogy magasabb fórumoktól érkezett erre utasítás. Az emlékmű restaurálása elkezdődött, szeretettük volna, ha a jubileumi évfordulóra teljesen elkészül és a befejezéséhez szükséges pénzösszeget a város biztosította volna.

d) A szülői ház emléktáblája I. (1896)

Haynald érsek szülőházához tartozó egykori nagy park (kert) a főútra néz a Városházával szemben, ez nem ismert időpontban le lett választva. Jelenleg vendéglátóegység működik benne. A vaskerítéses kapu eredeti pompájában látható, most ezen egy újonnan állított emléktábla van elhelyezve. Ennek helyén állt egy másik emléktábla, amit az 1960-as években törtek össze.

285 Az emléktábla felirata és a fénykép alapján valamint ANTAL Károly *i. m.* 45. p. – A szerzőnek nem volt tudomása az emlékmű történetéről, a meglévő emléktábla feliratát hibásan közölte.

286 Ezek az intézkedések szóban történtek, írásos nyomuk nem található.

287 Főszékesegyházi Könyvtár Kalocsa, Fénykép gyűjtemény, Ms. 1269.

Ruszinkó Antal városbíró az 1895. július 18-án tartott testületi közgyűlésen kezdeményezte, hogy a Szécsény két nagy szülöttjének, Haynald Lajos és Szontagh Pál emléket, szülőházuk megjelölésével örökítsék meg. Az emléktáblák költségeit gyűjtés útján, önkéntes adakozásból fedezték. Az eredeti tervek szerint felavatása 1896. augusztus 15-én történt volna, erre új időpontban került sor, október 4-én, az érsek 80-dik születésnapjának évfordulóján.²⁸⁸

A források részletesen megőrkítettek az ünnepség menetét és az elhangzott beszédeket, sajnos az emléktábla feliratát nem jegyezték fel. Ez az egyetlen olyan Haynald emléktáblánk, amelynek feliratát pillanatnyilag még nem ismerjük.

e) A szülői ház emléktáblája II. (1989)

Haynald Lajos emléket a civil szférában a helyi Múzeumbaráti Kör ápolta és a mai napig is e szervezet gondozza. A Kör 1989-ben kezdeményezte, hogy emléktáblával legyen megjelölve a bíboros szülőháza. A költségek gyűjtésből és adományokból lettek biztosítva. Az emléktáblát Balya József kőfaragó mester készítette, felirata a következő: „Ebben a házban született / Dr. Haynald Lajos / (1816–1891) / kalocsai érsek / tudós, a botanikai tudományok / nemzetközi hírv művelője, neves / közéleti ember, aki szülővárosát / Szécsényt 1875-ben hármassal / alapítvánnyal ajándékozta meg / 1989. Múzeumbaráti Kör”²⁸⁹

f) A szülői ház emléktáblája III. (1994)

Az 1896-ban állított, Haynald érsek szülői házát megjelölő emléktábla történeténél bemutattam, hogy a kertet lezáró nagykapun volt egy emléktábla, amit az 1960-as években összetörték. Ez a díszes kapu az idők során erősen megrongálódott, műemléki felújításra szorult. Erre 1994-ben került sor és ekkor az alábbi feliratú emléktáblát helyezték el rá, mivel az eredeti szövegezését nem ismerjük; „Haynald kapu”.

Az emléktáblákon kívül még Haynald emléket hirdette két darab festmény a bíborosról, amik a Városháza tanácstermében voltak elhelyezve. Az első képet még 1908-ban ajándékozta Pokorny Pál képviselő-testületi tag, amit köszönettel elfogadtak.²⁹⁰ A másik festményt maga a család ajándékozta Szécsénynek. Velics Antalné sz. Keczer Ida 1930-ban a tanácsterem díszítésére díjtalanul átengedte a település „nagynevű fiának dr. Haynald Lajos bíboros érseknek arcképét”, amit örömmel fogadtak.²⁹¹

A festmények minden bizonnyal az 1950-es évek elején, a tanácsi rendszer megalakulásakor kerülhetett ki más értékes képpel együtt a Városháza díszterméből. Hollétük-ről nincs kellő ismertünk.

Haynald Lajosról két alkalommal neveztek el utcát szülővárosában. Az elsőre 1895 körül került sor, a pontos dátumot nem ismerjük, nyoma nem található a képviselő-tes-

288 GALCSIK Zsolt: *Szécsény képviselő-testületi üléseinek napirendi pontjai és határozatai (1872–1950)*. Salgótarján, 2002. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei levéltárból 35. 71–76. p. (továbbiakban: GALCSIK 2002.), NLHH, 23. évf. 30. sz., 1895.07.28. 5. p., Uo. 24. évf. 40. sz., 1896.10.04. 5. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára, V. 503. 2. köt., 444. p. (1895.07.28.), 496. p. (1896.05.18.), 508. p. (1896.07.25.), 518–522. p. (1896.10.04.).

289 HORVÁTH Béláné 1989: 8. p., GALCSIK 2001. 112. p.

290 GALCSIK 2002. 113. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára, V. 503. 5. köt., 217. p. (1908.09.09.), 67/1908. kgysz.

291 GALCSIK 2002. 161. p., MNL Nógrád Megyei Levéltára, V. 503. 9. köt., 275. p. (1930.05.24.), 23/1908. kgysz.

tületi jegyzőkönyvekben. Rendelkezésünkre áll egy teljes utcanévsor ebből az évből s itt már említik a Haynald utca nevét, ami közvetlen a szülői háznál volt. 1950-ben, a korszerűtlennek és elavultnak minősített utcaneveket változtattak meg, – folytatva az 1948-ban megkezdett folyamatot – Haynald Lajos is felkerült erre a listára és helyébe Somogyi Béla utca lett megszavazva.²⁹²

1991. szeptember 29-én, Haynald Lajos születésének 175. és halálának 100. évfordulója alkalmából Szécsény városa és a Ferences Plébánia nagy emlékünnepséget tartott. Ennek keretében a Somogyi Béla és a Marx Károly utcákat – itt található a templom is – együttesen Haynald Lajosról nevezték el, azóta is az ő nevét viseli.

A Szécsényi Ferences Kolostor Múzeuma is őriz egy kelyhet Haynald Lajostól, amit 1859-ben készítettek Pesten. Az érsek ajándékozta a rendháznak, a szécsényi tartózkodása alatt ezzel misézett.²⁹³

A Szülőföld részéről különös hangsúllyal bír Haynald Lajos emlékének ápolása. Ez a tanulmány is ebből a célból készült születésének 200. évfordulója alkalmából.

Szécsény, 2016. november 7.

IRODALOMJEGYZÉK

- ANTAL Károly: *A szécsényi Haynald-emléktáblák*. In.: Szécsényi Honismereti Híradó, 4. évf. 1981/2.
- Barátság, amely műalkotásokat ihletett. Emlékkonferencia Haynald Lajos bíboros halálának 120. évfordulója alkalmából*, 2011. december 6., Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2011.
- P. BOROS GYEVÉ Imre OFM.: *Haynald bíboros a Szécsényben található okmányok tükrében*. In.: Szécsényi Honismereti Híradó 14–16. évf., 1991–1992–1993.
- Dr. DIÓS István főszerk.: *Magyar Katolikus Lexikon*. XIV. köt. Budapest, 2009.
- FAZEKAS Csaba: *Dokumentumok Haynald Lajos 1849. júniusi hivatalvesztésének történetéhez*. In.: Századok. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata. 135. évf. 2001. 1. sz.
- GALCSIK Zsolt: *A Páli Szent Vincéről nevezett szécsényi irgalmasnővérek „Hármas intézményének története az alapítástól a feloszlásig (1875–1950)*. Balassagyarmat, 1993.
- GALCSIK Zsolt: *A szerzetesrendek feloszlása Nógrád megyében (1950)*. Dokumentumgyűjtemény. Budapest, 1996. (METEM könyvek 14.)
- GALCSIK Zsolt: *Adatok a szécsényi Szentháromság-szobor történetéhez*. In.: Műemlékvédelmi szemle 1998/2.
- GALCSIK Zsolt (szerk.): *A Szécsényi Múzeum Baráti Kör negyedszázados története*. Szécsény, 2001. (Szécsényi Honismereti Kiskönyvtár 10.)
- GALCSIK Zsolt: *Szécsény képviselő-testületi üléseinek napirendi pontjai és határozatai (1872–1950)*. Salgótarján, 2002. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 35.

292 HAUSEL Sándor: *Utcanevek Szécsényben*. Szécsény, 1990. A Kubinyi Ferenc Múzeum Helytörténeti füzetek 1. 9–11., 27. p.

293 KÖNIG 1931. 336. p.

- GALCSIK Zsolt: *Haynald Lajos kalocsai bíboros-érsek ötven éves papi jubileumának Nógrád megyei eseményei (1889)*. In.: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum, 17. évf. 2005. 1–2. sz.
- GALCSIK Zsolt: „*A fájdalom leánya...*” *Ferenczy Teréz élete és költészete (1823–1853)*, Szécsény, 2008.
- GALCSIK Zsolt: *Haynald István családi naplója és feljegyzései (1773–1845)*. Szécsény, 2011. (Szécsényi Honismereti Kiskönyvtár 29.)
- GALCSIK Zsolt: *lászlófalvi Velics Antónia Ferdinánd Sc (1890–1979) irgalmas nővér („Tomcsi nővér”)*. In.: Szécsényi Harangok. A szécsényi katolikus egyházközség újsága. 2015. december (19. évf. 3. sz.), (Egyházközségi panteon 16.)
- GALCSIK Zsolt: *Szécsény a Magyar Távirati Iroda híreiben (1921–1949)*. Szécsény, 2015.
- GALCSIK Zsolt – TÓTH Krisztina: *Szécsény felekezeteinek egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1332–1950)*. Szécsény, 2004.
- HAUSEL Sándor: *Utcanevek Szécsényben*. Szécsény, 1990. A Kubinyi Ferenc Múzeum Helytörténeti Füzetek 1.
- HORVÁTH Béláné: *Hírek a Múzeumbaráti Kör életéből az 1989. évről*. In.: Szécsényi Honismereti Híradó. 12. évf. 1989.
- KŐHALMI-KLIMSTEIN József: *Vázlatok Haynald Lajos bíbornok, érsek életéből 1816–1889*. Pozsony–Budapest, 1889.
- P. KÖNIG Kelemen: *Hatszázéves ferences élet Szécsényben 1332–1932. A szécsényi ferencesek története a megye-, az ország-, és az egyháztörténelem tükrében*. Vác, 1931.
- LAKATOS Andor: *Haynald Lajos közéleti és politikai tevékenysége*. In.: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum 7. évf. 1995/3–4.
- Leopoldine BRANDIS: *Leben und Wirken der ehr würdigen Mutter Maria Josefa Leopoldine Brandis, Gründerin und erste Visitatorin der Barmherzigen Schwester in Österreich-Ungarn. Von einer Barmherzigen Schwester II*. Graz, 1915.
- LIPTHAY Endre: *A verebi Végh család története*. Vereb, 2009.
- MENDLIK Ágoston: *IX. Pius római pápa és a Magyar Püspöki Kar, vagyis főpapok s egyháznagyok életrajzgyűjteménye*. Pécs 1864.
- MIZSÁK Endre: *A szécsényi temető síremlékeinek feliratai (1822–1967)*. Szécsény, 2012.
- ODESCALCHI Eugénie: *Egy hercegnő emlékezik*. Budapest, 1987.
- Dr. PACSÉRI Károly (szerk.): *Nógrád vármegye népoktatásának története*. Balassagyarmat, 1900.
- PÁLMÁNY Béla: *165 éve, 1816. október 3-án született Szécsényben és 90 éve, 1891. július 4-én halt meg Haynald Lajos*. In.: Szécsényi Honismereti Híradó 4. évf. 1981/2., 40–44. p.
- Dr. SOMLYÓI: *Haynald Lajos bíbornok, az aranyimés kalocsai érsek*. In.: Katholikus Szemle. Budapest, 1889. harmadik kötet, V. füzet, nov.-dec.
- SZITTAY Dénes: *Haynald mint erdélyi püspök*. In.: A Jézus-társasági Kalocsai Érseki Kath. Főgimnázium értesítője az 1916–1917. iskolai évről. Kalocsa, 1917.
- SZITTAY Dénes S.J.: *Haynald Lajos kalocsai bíboros érsek élete. Születésének 100-ik évfordulója alkalmából kiadatlan levelek és feljegyzések nyomán*. I. Haynald Lajos ifjúkora. In.: Különlenyomat a Jézustársasági Kalocsai Érseki Kath. Főgimnázium 1914–5. értesítőjéből. Kalocsa, 1915.

- Dr. SZUJKÓ-LACZA Júlia: *Haynald Lajos (1816–1891) botanikai hagyatéka a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytárában*. In.: Haynald Lajos emlékezete. Halálának centenáriuma alkalmából Kalocsán elhangzott előadások. Kalocsa, 1991.
- Dr. VÁROSY Gyula: *Haynald Lajos a kalocsai érseki széken 1867–1889*. In.: Köhalmi-Klimstein József: Vázlatok Haynald Lajos bíbornok, érsek életéből 1816–1889. Pozsony-Budapest, 1889.
- VÉRTES Zoárd: *Az esztergomi belvárosi temető sírlámpái mellől*. Esztergom, 1944.

Sajtó:

- Budapesti Hírlap*: 1883 (231. sz.), 1891 (178, 182. sz.), 1892 (334. sz.), 1915 (249. sz.)
- Budapesti Közlöny*: 1875 (23, 43, 84. sz.), 1891 (151. sz.)
- Fővárosi Lapok*: 1871 (171, 189. sz.), 1874 (96. sz.), 1875 (17, 22, 28, 43, 84. sz.)
- Katholikus Szemle*: 1889 (3. köt. 5. füz.)
- Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum*: 1995 (3–4. sz.), 2005 (1–2. sz.)
- Műemlékvédelmi Szemle*: 1998/2.
- Nemere*: 1873 (22. sz.)
- Néptanítók Lapja*: 1869 (39. sz.), 1891 (54. sz.)
- Nógrád*: 1982 (153. sz.), 1989 (73, 98, 233. sz.)
- Nógrádi Lapok és Honti Híradó*: 1873 (19. sz.), 1878 (38. sz.), 1882 (6. sz.), 1888 (39. sz.), 1891 (28, 29. sz.), 1895 (30. sz.), 1896 (40. sz.)
- Pesti Hírlap*: 1891 (182. sz.)
- Religio*: 1875 (I. félév)
- Századok*: 2001 (1. sz.)
- Szécsényi Harangok*: 2015 (3. sz.)
- Szécsényi Hírlap*: 1914 (35. sz.)
- Szécsényi Honismereti Híradó*: 1981/2, 1989/2, 1991–1992–1993
- Új Nógrád*: 1991 (230. sz.)
- Vasárnapi Újság*: 1880 (5. sz.), 1891 (29. sz.), 1895 (39. sz.), 1915 (9, 37. sz.)

ZSOLT GALCSIK

„ I DECIDED IN MY DEAR HOMETOWN...”
SZÉCSÉNY’S GREAT MAECENAS, DR LAJOS HAYNALD CARDINAL
ARCHBISHOP OF KALOCSA.

Lajos Haynald cardinal archbishop of Kalocsa’s 200th anniversary of birth was celebrated by his native town – Szécsény – and by The Roman Catholic Church in 2016. This Study worked up the archbishop’s mother town connections, his family’s history, his foundations, and the memory of his cult.

Lajos Haynald was born in 3th of October in 1816 as a child of István Haynald and Franciska Jüttner. He was ordained in 1839. He became Bishop of Transilvania in 1852, he resigned from the chair of bishop 1864 because of political causes, and he moved back to his parent’s house. He was named as titular archbishop of Karthágó by IX. Pius Pope. The Pope called him to Rome. IX. Pius showered him with his signs of confidence, and His Holiness often asked Haynald’s advices in important issues.

Lajos Haynald was named as archbishop of Kalocsa in The Settlement of 1867. He spent almost 5 million forints for catholic purposes, education and science purposes during his archbishopric. He was a famous botanist. He founded the Botanical Collection of The Hungarian Science Museum. He discovered more than 50 plants, the Botanica named these plants after him. His first plants were collected in Szécsény, and he founded his collection in his hometown.

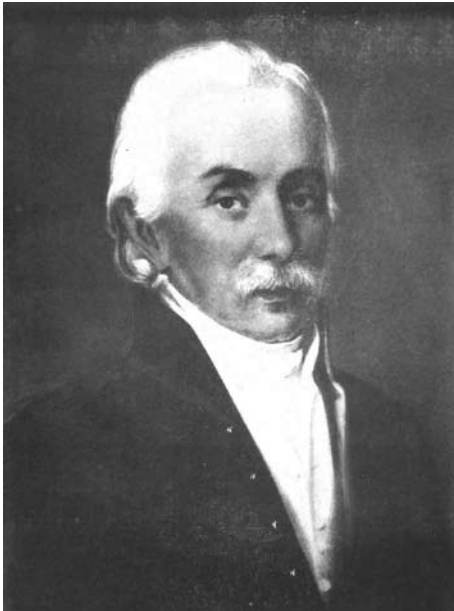
Haynald archbishop founded „Threefold Institution” for his mother’s 80th birthday in his native town in 1873. The Foundation included a Nunnery, a Girl’s School and a Hospital. He asked „The Merciful Nuns Named After Páli Szent Vince from Graz” for the direction of the Foundation. (A grázi Páli Szent Vincéről Nevezett Irgalmas Nővérek) The Nun’s activity ended by their religious order disband in 1950.

Besides this Threefold Foundation he enriched his hometown by many other foundations.

Lajos Haynald died in 4th of July in 1891 in Kalocsa. Many memorials announce his memory in Szécsény. The history of these memorials can also be known by this study.

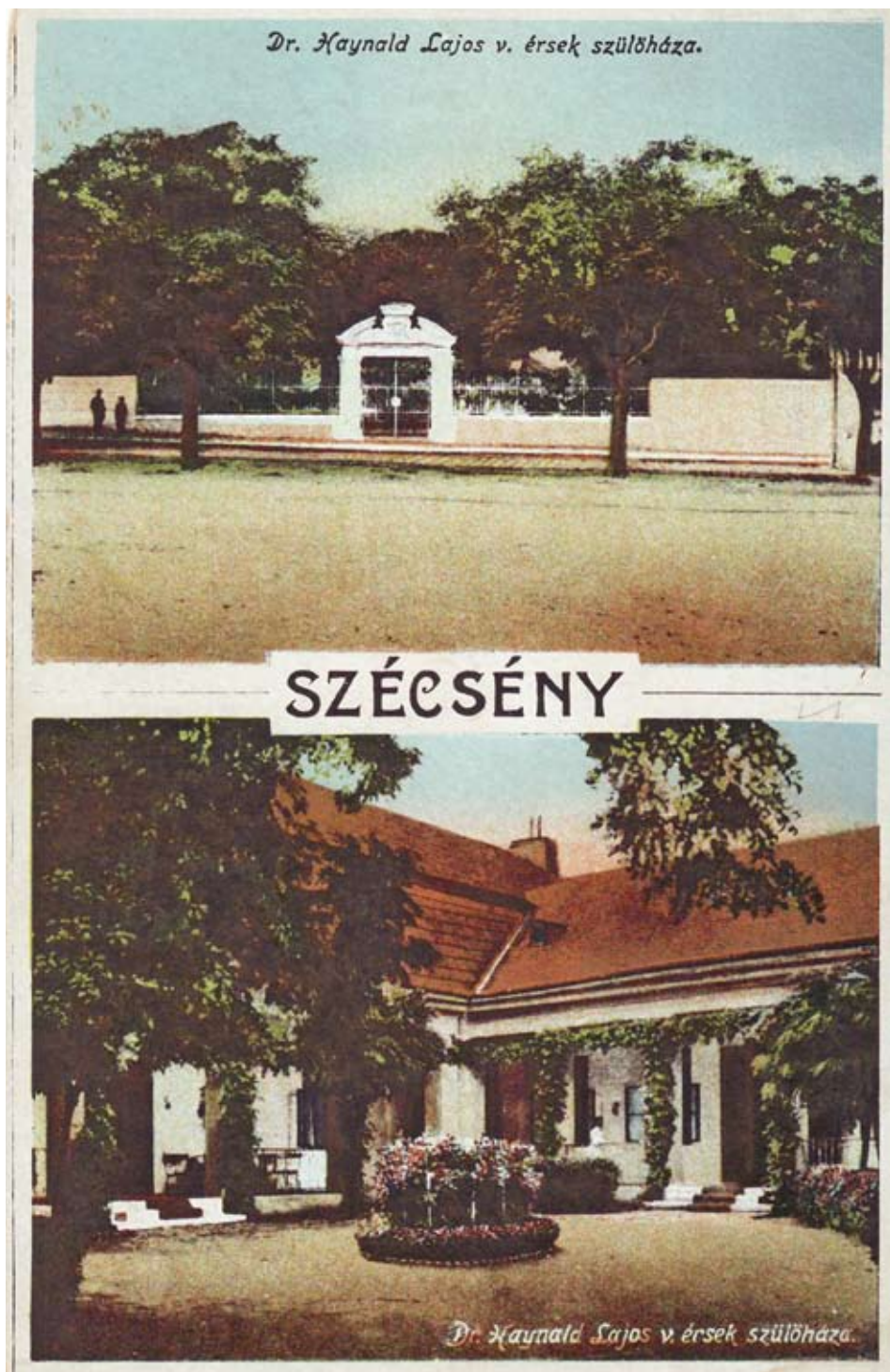
1. kép: Haynald Lajos

2. kép: Haynald István

3.2. kép: Haynald Istvánné sz. Jüttner Franciska

4. kép: Haynald Lajos szülõháza – képeslap, Glattstein Adolf kiadása, Szécsény

5. kép: Haynald Lajos szülőháza – Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár, Haynald-díszalbumok XVIII. (Kalocsai Fiútanító Intézet).

6. kép: Velics Antalné sz. Haynald Teréz „Haynald mama” családjá körében 1915 körül, KFM. Ltsz. 80.532.1. A képen látható személyek: Álló sor, balról-jobbra: Velics József, Velics László, Urbán Tibor, Velics Mária (Mici), Velics Lajos, Velics Lajosné sz. Végh Mária (Toncsi néni). Ülő sor, jobbról-balra: Velics Fanny (Fannika), Velics Lajos, Velics Antalné sz. Haynald Teréz (Haynald mama), Dr. Velics Antal, Velics Antalné sz. Keczer Ida (Ida mama)

7. kép: Haynald család sírkertje (kripta)

9. kép: Haynald Lajos ifjú korában

8. kép: Haynald család sírkertje (kripta)

10. kép: Haynald leánynevelő Intézet, homlokzat

11. kép: Haynald leánynevelő Intézet, udvari részlet

12. kép: Szécsény, zárda

13. kép: Szécsény, a zárda kápolnája

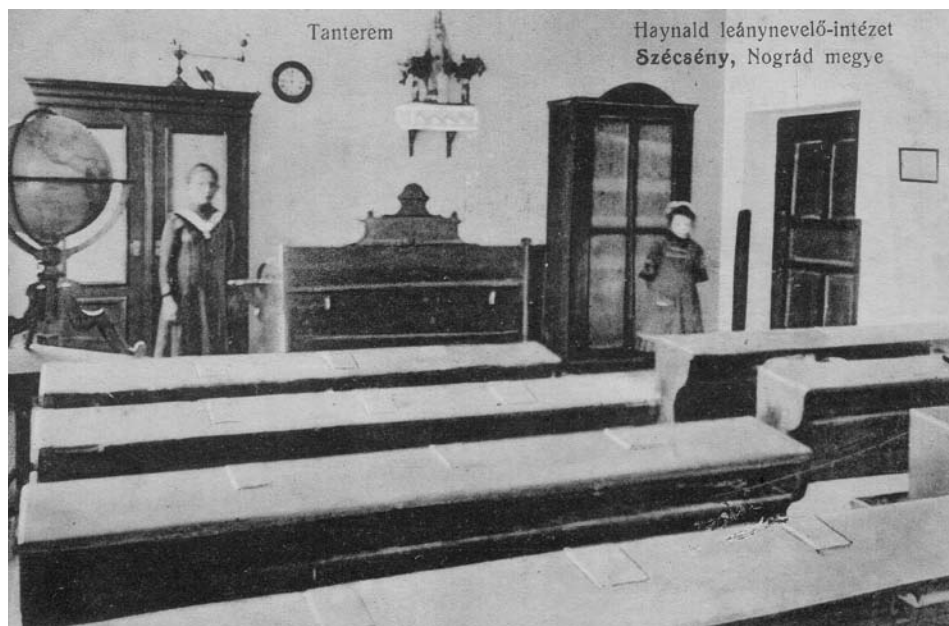
14. kép: Szécsény, zárda, lourdes-i barlang

15. kép: Szécsény, zárda, lourdes-i barlang

16. kép: Leopoldine Brandis anyja

17. kép: Haynald leányiskola, osztályterem

18. kép: Meissner Vincenzia nővér sírja

SARNYAI CSABA MÁTÉ

AZ ERDÉLYI KATOLIKUSOK KÉT HÁBORÚ KÖZTI HELYZETÉNEK NÉHÁNY INTERPRETÁCIÓJA A KÖZELMÚLT TÖRTÉNETÍRÁSÁBAN*

Az I. világháború után Romániához került magyar területeken előbb a második világháború eseményei, majd a kétpólusú világ kialakulása új mederbe terelték az impériumváltás után megindult folyamatokat. Ám a kisebbség és többség viszonyának kérdései máig sem vesztek jelentőségükből. Különösen igaz ez a többségi állam és a kisebbségi egyházak kapcsolatrendszerére. Máig aktuális témáról van szó, amely a rendszerváltozás után újra előtérbe került az államosított egyházi javak visszaszolgáltatása kapcsán.

Tanulmányunk az erdélyi magyar katolikusok két háború közti helyzetének releváns interpretációját igyekszik áttekinteni a közelmúlt történetírásában.

Bíró Sándor¹ *Kisebbségben és többségben* című könyvének 2/III. fejezete² „A magyarok egyházi helyzete Nagy-Romániában” címet viseli. Ennek bevezetőjében ismerteti az erdélyi magyarság felekezeti megoszlását. Ezt követően a Szentszékkal folytatott konkordátumtárgyalásokra kitérve azokról a hiú reményekről ír, melyeket Rómában a görög keletiek uniójára vonatkozóan tápláltak. Ismerteti, hogy a római katolikus egyházmegegyék határainak újjászervezése igényelte a legnagyobb körültekintést a román kormánytól, annak „egész világra kiterjedő hatalmas erkölcsi tekintélye miatt”.³ A nemzetközi kellemtlenségek elkerülése miatt tehát egyezsége kellett jutnia a Szentszékkal. Rómában szerinte túlonult engedékenyek voltak, így a végül megkötött konkordátum nagyrészt eleget tett a román kormány követeléseinek.

A konkordátummal kapcsolatos legfőbb problémákat is összefoglalja. Mindenek előtt, hogy a gyulafehérvári püspökséget a bukaresti érsekség alá rendelték. A román szenátusban pedig csak ennek érseke kapott helyet, a római katolikusok egyedüli képviselőjeként. Ugyancsak megemlíti a nagyváradi püspökségnek a szatmáriba való beolvasztását, ami csökkentette a magyar katolikuság súlyát. Fájó vagyonnevelési, sőt birtoklási és tulajdonlási kérdés a Patrimonium Sacrum létrehozása, ezáltal a többségében magyar római katolikus egyházi vagyon feletti döntés joga a többnyire román etnikumú görög katolikus előjárók kezébe került.

* A kutatásokat az Országos Tudományos és Kutatási Alap (OTKA) támogatta. Pályázat szám: PD 76004

1 1907–1975. Történész, teológus, tanított a Pázmány Péter Tudományegyetemen és az ELTE-n.

2 Bíró Sándor: *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok (1867–1940)*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Bern, 1989. (a továbbiakban: Bíró 1989)

3 Bíró 1989, 374.

A magyarok mellett a román közvélemény sem volt elégedett a konkordátummal. Onișifor Ghibu kolozsvári román professzor, aki többnyire nacionalista és nem ritkán hungarofób szellemben írt és politizált, megsokszorozta a Státus felszámolása és vagyonának elkobzása érdekében kifejtett erőfeszítéseit. A konkordátum végül nem oldotta meg a Státus problémáját, mert az, akárcsak a kultusztvörvény, „lehetőséget adott különféle jogi magyarázatokra, melyeket a Status ellenségei siettek a maguk javára kihasználni”.⁴ A konkordátum 9. szakaszában ugyanis, az egyház jogi személyiséggel rendelkező szervezetei között a Státus nincs megnevezve, csupán az általános „többi kánonilag és törvényesen megalakult szervezetek”⁵ csoportjába érthető. A vitás kérdés eldöntésére a kormány kieszközölt egy kiegészítést az egyezményhez, melynek értelmében „a katolikus egyház a 9. szakaszban felsorolt szervezeteken kívül nem gyakorolhat jogi személyiséget”.⁶ Hogy ez alapján a Státust megszüntethessék, a kormány Ghibu vezetésével bizottságot nevezett ki, mely „nem annyira új történelmi és jogi érvek összegyűjtésére, mint a Status elleni propaganda terjesztésére törekedett”.⁷ A szerző a továbbiakban ismerteti a lejárató kampány részleteit.

A kormány jogügyi bizottsága, miután megvizsgálta Ghibu jelentését, úgy vélte, a kisebbségi szerződés miatt így sem tudják annak alapján felszámolni a Státust. Egyeztetést javasoltak a Szentszékkal. Olvashatunk a tárgyalások lefolyásáról, arról, hogyan próbálták a kormány képviselői megakadályozni a katolikus magyarok delegációját a pápa képviselőjével való érintkezésben. Természetesen a megállapodásról is szól, melyet Római Egyezmény⁸ néven ismerünk, és melynek értelmében a „Status megszűnik és helyét „Gyulafehérvári Római Katolikus Püspökség Egyházmegyei Tanácsa” foglalja el. A Status felsorolt vagyona és alapjai a gyulafehérvári római katolikus egyházmegye tulajdonát képezik. Jövedelmét az alapítólevél szerint vallásos, iskolai és nevelési célokra kell felhasználni a bukaresti érsek felügyelete és a román állam ellenőrzési joga mellett. A vagyonrészeket hivatalból és költségmentesen az eredeti bejegyzés szerint kell telekkönyveztetni”.⁹

Ghibu ezzel az egyezménnyel sem volt megelégedve, a kormányt és magát Nicolae Iorga minisztere elnököt¹⁰ is élesen támadta miatta. Ennek hatására a bíróságok nem fogadták el a Római Egyezményt az előírt telekkönyvezések jogalapjául. Úgy tűnt, ismét szükség lesz a Szentszék bevonására. Olvashatunk a Státus képviselői és a kormány részéről tett lépésekről, melyek eredményeként végül „a kormány a római egyezmény érvényességét végre elismerte és az elismerést a román Hivatalos Lap 1940. március 2-i számában közzétette”.¹¹ Ennek fényében a telekkönyvezések elvégzésére is utasítást adott. Ne feledjük, hogy a közel tizenhárom éves huzavona lezárására már röviddel a 2. bécsi döntés megszületése előtt került sor.

4 Bíró 1989, 376.

5 Ua.

6 Ua.

7 Bíró 1989, 377.

8 Accord.

9 Bíró 1989, 379.

10 1871. január 17–1940. november 27. Román történész, egyetemi professzor, 1931–32-ben Románia párton kívüli miniszterelnöke.

11 Bíró 1989, 380.

Marton József¹² 1995-ben az Erdélyi Múzeum hasábjain megjelent *A Szentszék és Románia konkordátuma 1927-ben* című cikkében¹³ röviden ismerteti a konkordátum fogalmát, a konkordátumkötések történetét. Külön kiemeli a Szentszéknek és az új földrajzai, etnikai és felekezeti határok közé került államokkal szembeni tárgyalási készségét. A konkordátum kezdeményezése, az adott történelmi pillanatban, az első világháború utáni új hatalmi helyzetben, álláspontja szerint szükséges volt. Ő is beszámol az 1927-ben megkötött konkordátum előzményeiről, arról a folyamatról, mely a végleges változat megszületéséhez vezetett. Említést tesz a görög katolikusok szerepéről a tárgyalások megkezdésében és a görög keletiek Rómával kötendő uniójának tervéről, amelynek ígéretét azok kezdetben olyan sikeresen hirdették, hogy a Szentszék is úgy hitte, van esély a megvalósulására.

Írásából megtudhatjuk, hogy azok a kérdések, melyek mentén a tárgyalások többször is elakadtak, éppen azok, amik a végleges változat megszületése után a legnagyobb port kavarták (még ha finomodtak is addigra): a püspökök kinevezése, a szatmári és nagyváradi püspökségek megszüntetése, a katolikus iskolák ügye és a Patrimonium Sacrum. Ír az ortodoxok tiltakozásáról és arról, hogy ezek milyen előnyökkel és hátrányokkal jártak a román kormány számára az előkészítő tárgyalások során.

Ismerteti a román részről gyakorlatilag a ratifikálás feltételül szabott, két utólagos (a szerzetesi iskolák tannyelvének meghatározására és a Státus jogi személyiségének megszüntetésére irányuló) módosítást, valamint az okokat, melyek a Szentszéknek ezek jóváhagyására készítették.

Ez után négy pontban összefoglalja az aggályokat, melyeket a ratifikálás kapcsán folytatott parlamenti vitában Gyárfás Elemér és Jósika János a konkordátummal szemben megfogalmazott. Ezek a Patrimonium Sacrum, a püspökök szenátusi tagsága, a latin szertartású egyházmegyék Bukaresti érsekség alá rendelése és az örmények egyházszervezeti önállósodása.

Ez utóbbi annyit jelentett, hogy a korábban Gyulafehérvárhoz tartozó hozzávetőlegesen 2000 örmény szertartású katolikus saját apostoli kormányzóságot kapott. Nem véletlenül érintette érzékenyen ez az erdélyi magyar katolikusságot, mert ezenközben a nagy múltú és sok hívet számláló temesvári és szatmári egyházmegyéket összevonták.¹⁴

12 1950. április 15. A teológiai tudományok doktora, pápai káplán.

13 MARTON József: *A Szentszék és Románia konkordátuma 1927-ben*. In: Erdélyi Múzeum 57. kötet, 1995. 1–2. füzet <http://epa.oszk.hu/00900/00979/00009/05marton.htm> /olvasva: 2016.11.11./

14 Itt kell röviden kitérnünk a Holló László (teológus, az Erdélyi Római Katolikus Státus alelnöke, Erdélyi Római Katolikus Státus Szakkollégium alapítója és vezetője) által szerkesztett *Katolikus autonómia – Fejezetek az Erdélyi Római Katolikus Státus történetéből* című tanulmánygyűjteményre, amely 2007-ben látott napvilágot (HOLLÓ László (szerk.): *Fejezetek az Erdélyi Római Katolikus Státus történetéből*. Státus Kiadó. 2007. (a továbbiakban HOLLÓ 2007.)). Az igen fontos kötetben az elsődleges hangsúlyt nem a két háború közti korszakon van. Ahogyan azt az előszóból megtudhatjuk, az Erdélyi Római Katolikus Státus Szakkollégiumának (A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Kara keretében 2006-ban alapított kutatóműhely) kiadványát vehetjük kézbe. A kötet témájának különös aktualitását az adta, hogy az államosított katolikus vagyon ügyének rendezése kapcsán ismét a Státust támadó publikációk láttak napvilágot Romániában. Ezek hatására a közvélemény szemében romlott a Gyulafehérvári Főegyházmegye megítélése, ami hosszú távon negatív hatást gyakorolhat a második világháború után lefoglalt egyházi tulajdon visszaszolgáltatása. A kötet szerzőinek az elsődleges célja, hogy megismertessék a szélesebb nyilvánossággal a mára feledésbe merült Státus „kialakulásának történelmi hátterét, hajdani jogi helyzetét, fejlődését, vagyonának eredetét és összetételét, intézményrendszerének alakulását, az általa fenntartott nagynevű státusgimnáziumok által, az erdélyi katolikus felekezeti oktatás megszervezésében betöltött szerepét, valamint társadalometikai jelentőségét”. E mellett a kiadvány a „katolikus au-

Sas Péter¹⁵ *Az erdélyi római katolikus egyház 1900–1948.* című, 2008-as könyve¹⁶ Konkordátumnak szentelt fejezetében ír az 1920-ban kezdődött tárgyalások menetéről, a román kormány túlzó követeléseiről és a görög keletiek uniójával kapcsolatos hitegetésekről, melyek sosem valósultak meg, de nagy hatást gyakoroltak a Szentszékre és elkeserítették az erdélyi római katolikus magyarokat. A szerző álláspontja szerint ez vezethetett a tárgyalások ideiglenes megszakadásához: „A román kormánynak adott megfontolt, tervezetüket elutasító pápai válaszban bizonyára szerepet játszott az erdélyi főpapok híveik akaratát és saját lelkiismeretüket tükröző bátor kiállása.”¹⁷ A tárgyalások később újraindultak, de bizonyos pontokban (egyházmegyék kialakítása, püspökválasztás, hitvallásos iskolák, Patrimonium Sacrum) nem sikerült közelíteni az álláspontokat. Ennek fényében a magyar oldalon is voltak, akik úgy vélték, hogy ilyen előnytelen konkordá-

tonómia, azaz a klerikus-laikus együttműködés négyszáz éves történetének bemutatásával jó szolgálatot tehet” (HOLLÓ 2007, 6.)

Holló László a könyvben olvasható *Az erdélyi katolikus autonómia, ill. az Erdélyi Római Katolikus Státus tégnap és ma* című tanulmányában először az autonómia fogalmát vázolja fel röviden, majd a Státus keletkezését ismerteti. A történeti közeget az Erdélyi Fejedelemségben a 16. század közepén uralkodó politikai és egyházi viszonyok jelentették. A katolikus autonómia ilyen formájú intézményesülésének három fő okát említi: a reformáció hatását, a törvényeket és országgyűlési határozatokat, melyek a protestantizmust helyezték előtérbe és a „jogait védő katolikus társadalom egyházköri tevékenységét és kollektív fellépését”. (HOLLÓ 2007, 19–20.) Ezt követően olvashatunk arról a folyamatról, mely Erdély protestáns fejedelmeinek uralkodása alatt fokozatosan elvezetett a római katolikus püspök kitiltásához a fejedelemség területéről. Ez után az erdélyi katolikus nemesség szerepe, mely „már a 15. században (rendi)közösségként is az egyház patrónusának tartotta magát” (HOLLÓ 2007, 19.) az egyházi élet szervezésében is irányításában jelentősen megnőtt. Ennek alátámasztására Holló több szerző tanulmányból is idéz, akik a 20. század elején a Státus kialakulásával és jogalapjával foglalkoztak.

A folytatásban olvashatunk arról, hogy – a fentebb már ismertetett módon – a Státus az Accord aláírása után Egyházmegyei Tanácsá alakult, jogosultságai nagy részét elvesztve, majd története újabb fordulatot vett a kommunista hatalomátvétel után.

Románia 1948. július 19-én törvényerejű rendelettel felmondta a konkordátumot és a hozzá kapcsolódó egyezményeket és megkezdte az egyházi javak államosítását. Márton Áron püspök sejtette, hogy a Tanács tagjai, főként a világiak kommunista befolyás alá kerülhetnek, ezért felfüggesztette annak működését és saját hatáskörébe vonta a feladatait. (HOLLÓ 2007 30.) A kommunista párt megpróbálta feléleszteni a Státust, a Romával való teljes szakítás reményében, de a püspök és a papok ellenállása miatt intézkedéseik nem értek célt. (HOLLÓ 2007, 31.) A tanulmány záró részében a rendszerváltozás óta eltelt évek főbb eseményeiről kaphatunk képet. 1991-ben felmerült a szándék az Egyházmegyei Tanács munkájának újra indítására, jogfolytonosság jegyében. A megvalósításon a Főegyházmegyei Tanács Ideiglenes Bizottsága dolgozott, de tagjai között nem volt teljes az egyetértés. Az érvényben levő törvényes keretek közé beilleszthető formát kellett találni, de többek számára elfogadhatatlan volt „a hajdani nagynevű Státus [...] alapítványi szintű újjászervezése”. (HOLLÓ 2007, 32.) Konkrét elképzelések azonban nem fogalmazódtak meg a megoldásra vonatkozóan. 2001-ben az Ideiglenes Bizottság megbízásából per zajlott az érsekség és a Román Állam között. A bíróság „helyet adott a felperes kérésének, és kimondta a Szentszék és a Román Kormány 1932. május 30-i egyezménye által létrehozott Gyulafehérvári Latin Ritusú Egyházmegyei Tanács és a Gyulafehérvári Római Katolikus Főegyházmegyei Tanács [...] közötti jogfolytonosságot” (Uo.). 2005. november 25-én pedig bejegyzést nyert az Erdélyi Római Katolikus Státus, alapítványi formában. Céljául az államosított javak visszaszerzését tűzte ki és a célalapok (Vallásalap, Tanulmány- és Ösztöndíj alap, Elemi iskolai alap, Teréz Árvaházi alap, Tisztviselői-, tanári nyugdíjalapok, Biztosítási alap) újbóli rendeltetésszerű felhasználásának megvalósítását. Ennek érdekében a laikusok és klerikusok ismét együtt dolgoznak, újjáélesztve a katolikus egyházban egyedülálló, több száz éves múltra visszatekintő együttműködést.

15 1954. Történész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

16 SAS Péter: *Az erdélyi római katolikus egyház 1900–1948.* Mundus Magyar Egyetemi Kiadó Bp., 2008. (a továbbiakban: SAS 2008)

17 SAS 2008, p. 45.

tum megkötésénél az is jobb lenne, ha egyáltalán nem születne megállapodás. A szerző a folytatásban vázolja a konkordátum főbb pontjait.

Az Erdélyi Római Katolikus Státus elleni támadások és a Római Egyezmény című fejezetből megtudhatjuk, hogy a konkordátum egyik legnagyobb hibája a Státus kihagyása az egyház jogi személyiséggel bíró intézményeinek felsorolásából. Ezzel a Státus elvesztette négyszáz éves jogát az egyházi alapok kezeléséhez. Ezek megszerzésére irányultak elsősorban a politikai támadások. A Státust, ahogy erről már korábban is szó volt, leghevesebben Onişifor Ghibu támadta. Ő, Sas szavai szerint, az impériumváltás után „a hódítók általános történelmi példázatai alapján akart eljárni. Kifogásolta, hogy Erdély megszállása és átvétele ’túlzottan is civilizált módon történt’”.¹⁸ Olvashatunk itt Ghibu tanulmányairól, melyekben kétségbe vonta a Státus működésének jogi alapjait, illetve hogy ezeket többen megcáfolták. A Státus fő ellenzői közül Iorga miniszterelnököt említi még, aki a legnagyobb veszélyt a szervezet magyar nemzeti jellegében látta és ezen akart változtatni. Megtudhatjuk, hogy a kormány a konkordátum révén akarta végleg megoldani a problémát. Afeletti aggodalmukban, hogy a Szentszék a Státus mellett foglal állást, az egyezmény felmondását is kilátásba helyezték. Végül, mint fentebb is szó volt róla, a többségi politikai vezetés csak azután volt hajlandó támogatni a konkordátumot, miután a Szentszék elfogadta a IX. szakasz azon módosítása, mely megszüntette a Státus jogi személyiségét.

Magát a Státust azonban, nem tudták egy tollvonással felszámolni, ahogy sokan szeretnék volna. Megoldási kísérletként kötötték a Római Egyezményt, mely átalakította azt, megszüntetve egyedülálló autonómiáját. A Státus egykori vezetői célul tűzték ki, hogy mindent megőrizzenek a régi szervezetből, ami nem ütközik az egyezménnyel, hogy így védelmezhessek tovább identitásuk két fontos forrását, nyelvüket és hitüket.

A román politikum elégedetlenségét jól tükrözi, hogy Iorga úgy vélte, az egyezmény nem oldotta meg a problémát. Álláspontja szerint, bár a Státus megszűnt, „az általa képviselt és megtestesített magyar katolikus erdélyi közösség körül állam és egyház küzdelme fog megindulni”.¹⁹ Ghibu pedig olyannyira elégedetlen volt az események alakulásával, hogy röpiratban támadta magát Iorgát és a kormány más tagjait is, mert az ő értelmezése szerint „a megszületett megállapodás nem más, mint Románia szuverenitása elleni merénylet és az ’irredenta’ Státus győzelme”.²⁰ Itt is olvashatjuk, támadásaival elérte, hogy a bíróságok nem fogadták el az egyezményt és így nem ismerték el a most már Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegyei Tanács néven létező intézményt. Így veszélybe kerültek annak intézményei, melyekre a görög katolikus egyház – korábbi kijelentéseivel ellentétben – igényt nyújtott be. Még a kormány és az igazságügy minisztérium ráhatása sem bizonyult eredményesnek. A helyzet megoldása érdekében újból a Szentszékhez kellett fordulni. A szerző összefoglalja az ismételt tárgyalások főbb eseményei, melyek eredményeként 1940. március 2-án végül királyi rendelet ratifikálta az egyezményt.

Jakab Attila²¹ 2009-ben kiadott, *Vergődésben* című könyve a két világháború közötti romániai állapotokat bemutató fejezetében, a vallásgyakorlás korlátozása mellett, a fő hangsúlyt a felekezeti iskolákat fennmaradásáért folytatott küzdelemre helyezi.

18 Sas 2008, 51.

19 Sas 2008, 54.

20 Ua.

21 Vallástörténész, az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítványának tagja.

Előbb ismerteti azokat az előnyöket, melyeket a történeti magyar felekezetek szempontjából az 1918-as gyulafehérvári határozatok nyújthattak volna, ha elnyerik a királyi szentesítést és a gyakorlatban is alkalmazzák azokat. Ez azonban nem történt meg és így szabad vallásgyakorlás helyett többnyire a kormányok szünni nem akaró románosító törekvésével kellett a nemzeti és vallási kisebbséggé vált magyarságnak szembenéznie. A szerző álláspontja az, hogy az állami egyház – és iskola politikát egyaránt elsődlegesen a románosítás jegyében fogalmazták meg és vitték át a gyakorlatba, mely „egy homogén nemzetállam megvalósítása érdekében [...] a román nemzetstratégia állandó eleme lett”.²² Elsőként említi a földreformot, mely megfosztotta az egyházakat az iskoláik fenntartásához szükséges források jelentős részétől. Majd kitér arra, hogy az 1923-as alkotmány, az erre épülő állami egyházpolitika és a vonatkozó törvények a román többségű ortodox egyházat tekintették államegyháznak míg a görögkatolikus közösséget egyértelműen előnyökben részesítették a magyar többségű erdélyi történeti keresztény egyházakkal szemben. Mindeközben egyre nagyobb számban jelentek meg a román állami iskolák és ortodox templomok a magyar lakta területeken, az állami hivatalok is részt vettek az erőszakos románosítási és ezzel párhuzamos ortodox hitre térítési kísérletekben. Megtudhatjuk, hogy előfordultak tömeges áttérések, melyeket többek között a munkahely megtartásának kényszere vezérelt.

Leírja, hogyan készítették ezek az intézkedések összefogásra Erdély római katolikusait, reformátusait és unitáriusait és hogyan fonódott össze egyházi intézményeikért folytatott harcuk híveik nemzeti identitásának megőrzésével. Az összefogás eredményeként egyre gyakrabban léptek fel közösen érdekeik védelmében, majd létrehozták az Erdélyi Magyar Egyházak Felekezeti Központi Tanácsát. Áttekinti azokat a társadalmi változásokat is, melyeket ez az intézkedés előidézett. Ilyenek voltak szerinte a magyar vidéki értelmiség, kis- és nagybirtokos réteg elszegényedése. E mellett a kisebbségi középosztály tagjainak többségét ezentúl, állami tisztségviselők helyett, értelmiségiek és egyházi személyek tették ki. Rájuk nagy terheket rótt az új szerepkör, az új magyar vezető réteg megteremtésének feladata. A magyar kisebbség nagy része vidéken élt, így az ő igényeikhez alkalmazkodva kellett megvalósítani a népnevelést.²³

Jakab szerint a románosítás jegyében a felekezeti iskolákat már a kezdetektől súlyos támadások érték, melyek ellen az egyházak minden erejükkel küzdöttek. Mindkét fél tudta, milyen jelentőséggel bír az anyanyelvi oktatás és a vallásos nevelés. A magyar többségű egyházak saját pénzen fenntartott iskoláinak működésébe pedig minél jobban igyekeztek beleavatkozni a hatóságok. Kitér az elemi iskolai törvény kapcsán elindult ’nyelvét elfelejtett románná’ nyilvánítások problémájára és a kultúróna létrehozására is, majd az érettségi törvény következményeit részletezi. Ezt követően a folyamat betetőzésének tekinthető magánoktatási törvénnyel foglalkozik, mely minden korábbinál nehezebb helyzetbe hozta a felekezeti és szerzetesi iskolákat. Olvashatunk Márton Áron és társai állhatatos munkájáról és erőfeszítéseinek eredményéről: az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség és az Erdélyi Katolikus Akadémia megalakulásáról.

Orosz Krisztofer Levente „A Státus-alapok jogi természetéről” címmel írt dolgozatot a Babes-Bolyai Tudományegyetemen 2010-ben. Az írás elején világosan megfogalmazza az írói szándékot: „a vagyon kezdetektől a Státus kezelésében állott. Tagadva ezt a román állam helytelen úton magának kisajátította és most, mikor tulajdonképpen ennek a

²² JAKAB Attila: *Vergődésben*. p. 45.

²³ JAKAB A.: i. m., 51.

vagyonnak a visszaszolgáltatását igényli a Státus, minden lehetőséget megtagadva igyekszik magának megtartani ezen értékes kincseket”

Az írás a Státus vagyonának eredetét Báthory István fejedelem jezsuitáknak tett 1581-es kolozsmonostori birtok adományára vezeti vissza. A két évvel korábban általa betelepített rend fő feladata Erdélyben is a katolikus szellemű oktatás és a nevelés. Orosz úgy fogalmaz, hogy: „Ezt a vagyont a saját maga pénzéből vette meg és adományozta aztán a jezsuita rendnek. A fejedelemre tartozott tehát annak eldöntése, hogy ezekkel a birtokokkal mit tesz.”²⁴ Bethlen Gábor fejedelem kezdeményezésére a rendi országgyűlés 1615-ben létrehozza a kincstári birtokokat, amelynek részét képezte a kolozsmonostori uradalom is. Ugyanakkor született az a döntés is, hogy „a fejedelem csak ideiglenesen, nem pedig örök érvényűen adományozhat birtokokat a kincstári vagyonból.” Az újabb változást az jelentette, hogy a rend 1744-ben visszaváltotta a birtokokat. Ezt a helyzetet a szerző úgy értelmezi, hogy mint újbóli szerzetesi vagyon, nem csupán a jezsuitákat illette, hanem a katolikus egyházat magát, hisz a rend is az egyetemes egyház része. Mária Terézia a jezsuita ordó megszüntetése után aztán a Tanulmányi Alapba olvasztotta a birtokokat, amiket a kancellária Egyházügyi Bizottsága kezelt. Ezt a helyzetet Orosz úgy tekinti, hogy egyházi tulajdonban maradt.

Csorba László²⁵ *A vallásalap jogi természete* című könyvében a vallás alapok (és általában az egyházi vagyon) kezelési-, és tulajdonjogának összetett kérdését járja körül. Egyfelől azért látjuk idetartozónak, mert többnyire a vallás alaphoz voltak köthetők, uralkodói eredet, kezelési és használati szempontból a fent vázolt Státus alapok is. Másrészt nem lehet véletlen hogy Orosz Kisztofer Levente írásának címe – „A Státus alapok jogi természete” – is sugallja az összekapcsolás lehetőségét. Csorba könyve bemutatja az alapok kialakulásának történetét és elemzi a felvilágosult abszolútizmus kezdetétől az első világháború végéig végbement változásokat, a szekularizáció híveinek és az egyháziaknak eltérő érveit, az ellentét feloldására tett kísérleteket.

A reformkorban kialakult liberális érvelés – amely a dualizmus korában is tovább élt – az egyházi vagyon tulajdonjogát tekintve is abból indul ki, hogy a papság kulturális és vallási feladatokat ellátó államhivatalnoki kar volt. Az államhivatalnok az állam által meghatározott funkció ellátásáért kapta a fizetést, ami az adott korban nem pénz, hanem birtokadomány volt. A liberálisok célja az állam és az egyház szétválasztása. Így a deszakalizált államban az azonos nézetet vallók magánegyesületeként értelmezett egyházak tisztségviselői az általuk betöltött funkciók állami kézbevétele után tovább már nem jogosultak a fizetésüként kapott vagyon használatára. A tulajdonsértés vádját úgy cáfolja meg ez a gondolatsor, hogy a fentiek szerint az egyház vagyona soha nem is volt az egyházé, így az nem volt annak tulajdonosa, csak birtokosa. A tulajdonos végig az állam maradt, így tehát nem igényelhető utána kárpótlás sem. A fentiek jogosságát igyekeztek történetileg is alátámasztani. Visszatekintésük során a feudális jogtörténeti tényeket polgári jogelvek szerint reinterpretálták.

A klerikális és a liberális elképzelés közti különbség gyökere a feudális és a polgári tulajdonfelfogás közti lényegi eltérés. A feudális megközelítésben a lényeges a tényleges birtoklás, amelynek idővel jogkeletkeztető hatása van. Így válhatott az ideiglenes beneficium örökölhető feudummá. Ezenfelül az egyházra még a visszaháramlási jog – a jus

24 Vö. BALÁZS András: *A román uralom évei*, in: *Az Erdélyi katolicizmus múltja és jelene*, Dicsőszentmárton, 1925, 330–375, 359; BÍRÓ 1989, 120

25 1952. szeptember 7. Történelem, a Nemzeti Múzeum főigazgatója.

fiscalitatis – sem volt érvényes, mert csak a megadómányozott egyházi személy vesztette el adományát, de az továbbra is az egyház kezén maradt.

Mivel a polgári tulajdonfogalom rendelkezés-centrikus, a liberális reformerek a törvényhozás által a rendelkezési jogot gyakorló nemzetet tekintették az egyházi vagyon való tulajdonosának. Ebből kiindulva értelmezhetők úgy, hogy a feudális adományozásban kapott birtok az egyháznak mint államhivatalnak szóló fizetés és költségtérítés, amivel a nemzet rendelkezik.

A rendelkezésen alapuló polgári tulajdonfelfogás alapján elvileg sem lehetett eldönteni a problémát. Csorba László vallásalapra vonatkozó érvelését a tárgyalt vagyonrészekre is vonatkoztathatjuk. „A kezelő és a kedvezményezett kölcsönös kizárólagossága az államot is, az egyházat is megfosztotta attól, hogy a korabeli jogi normák szerint minden kétséget kizáróan bizonyíthassa saját tulajdonosságát. Hogy egészen pontosan fogalmazzunk: mivel nem léphettek túl saját koruk szellemi világának meghatározottságain, [...] számukra a valóságban éppúgy lehetett mindkettő, ahogy egyikük sem a vallásalap, csupán azt nem állíthatták az adott pillanatban róla, hogy kizárólag az egyház vagy az állam kezében van. Egy korábbi korszak viszonyainak megfelelő összefonódottságban oszlott meg [...] mindazon jogosítvány, ami a polgári tulajdonviszonyok szabályrendszerében kizárólagos érvennyel csupán egy természetes vagy jogi személyt illethetett volna”.²⁶

A kialakult helyzet okát azokban a folyamatokban látja, melyek a felvilágosodás és reformáció idején indultak, és amelyek létrehozták „a szekularizációs érvelésnek azon alapvonásait, amelyek a polgári magántulajdon sérelme nélkül tették lehetővé az egyházi vagyon elvitatását.”²⁷ A polgári átalakulási folyamatok kidolgozóit tisztában voltak az egyházzal kapcsolatos problémával és megoldási javaslataik programjuk részét képezték, de „érvényesítését helyes taktikai érzékkel alárendelték a legfontosabb követelések megvalósításának.”²⁸

Az egyház természetesen nem akarta feladni korábbi előjogait és pozícióját, amit hazánkban a monarchia bukásáig sikerült nagyrészt megőrizni, mert „1848 tavaszát és a kilencvenes évek első felét kivéve a hatalom gyakorlóit, a klérus támogatásának biztosítás érdekében, lemondtak a viszonyok rendezetlensége folytán jöcskán adódó konfliktusok élezéséről.”²⁹

Olvashatjuk, hogy „a hazai polgári átalakulás sajátosságának volt köszönhető az a tény, hogy elkerülhetetlen kompromisszumok nyomására [...] sok olyan elem is beépült a polgári jogviszonyok fokozatos és szakaszos megteremtési folyamatába, amelyek [...] jogviszonyai nem illeszkedtek a kialakuló jogi rendszerbe, így [...] legtöbbször csak az ezeket oltalmazó hatalmi tényezők kényszerítették ki elismerésüket, felemás betagozódásukat.”³⁰ Mert egyik folyamat sem játszódhatott le a maga teljességében. Két tábor mérkőzhetett az új rendszer mibenlétének meghatározásáért: akik „az előjogok világát kívánták felszámolni minden ember önrendelkezési szabadságának biztosítása érdekében”, és akik „csupán kiváltságaik sérthetlenségén túl egyeztek bele a kiváltságtalanok valamiféle egyenlőségébe”.³¹ Csorba dolgozatában annak a feltevésnek a bizonyítására

²⁶ CSORBA, 1999. 43. p.

²⁷ CSORBA 1999, i. m. p. 214.

²⁸ Ua.

²⁹ CSORBA 1999, 215.

³⁰ CSORBA 1999 213.

³¹ CSORBA 1999,216.

is vállalkozott, hogy „a szekularizációs érvelés hirdetői tartoztak az előbbi, és végső soron az egyházi vagyónvédelem hívei az utóbbi csoportba”.³²

Témánkhoz kapcsolható még Vincze Gábor *A Keleti Akciótól a revízióig, Bethlentől Telekiig* című tanulmánya, melyben bemutatja, hogyan támogatta a magyar kormány a román fennhatóság alá került erdélyi felekezeti iskolákat.

A Keleti Akció a két világháború között Romániához került területeken működő magyar intézményrendszer honi kormányzati támogatásának „fedőneve” volt.³³ Már 1918 végétől figyelemmel kísérték a határon túlra került magyarok ügyét az egymást váltó, többnyire a háttérben tevékenykedő szervezetek. Főbb feladatuknak tekintették a segítségnyújtás az anyaországba érkezőknek. E mellett a kisebbségbe kényszerültekkel szembeni jogsértéseket gyűjtötték.

A Népies Irodalmi Társaság (NIT) gondoskodott a román állam által kisajátított Ferenc József Tudományegyetem azon tanulóinak támogatásáról, akik Magyarországon folytatták a tanulmányaikat. Néhány év alatt kiderült, hogy az itt szerzett diploma honosítása elé a román hatóságok akadályokat gördítenek, így a diákok többsége nem tért vissza Erdélybe, így sokan közülük a diplomás munkanélküliek egyre növekvő táborát gyarapították az anyaországban.³⁴

A Bethlen-kormány a '20-as évek elején úgy döntött, hogy korlátozza a befogadottak számát. Egyrészt, mert az elhelyezésüket már nem tudták megoldani, másrészt pedig, mert „nem akartak segítséget nyújtani a román hatóságoknak ahhoz, hogy Erdélyt magyartalanítsák”.³⁵ Ezért csak bizonyos csoportoknak engedélyezték a letelepedést, vagy a huzamosabb ideig tartó itt tartózkodást. Az egyetemi tanulmányokat folytatni vágyók eleinte közülük tartózkodtak, de mikor láttak, hogy a módszer nem biztosítja az erdélyi magyar értelmiségi réteg fennmaradását, úgy döntöttek, inkább a helyi képzés erősítését támogatják.³⁶

Vincze Gábor a magyar felekezeti oktatás kapcsán megállapítja, hogy az új felekezeti iskolák alapítása már 1919-ben szükségessé vált, mert a román Kormányzótanács az államiakat elvette. Pótlásukra összefogtak Erdély történelmi egyházai, de önerőből nem tudták volna fenntartani ezeket az intézményeket, hiszen az 1921-es földtörvény miatt elvesztették az anyagi szükségleteik fedezésére szolgáló birtokállományuk majdnem egészét. A Magyarországról érkezett segélyek kétharmad részét tehát a felekezeti oktatási intézmények fenntartására fordították.³⁷ Ezzel megeremtették az elemi és középfokú képzés alapjait. Az időközben felnőtt generáció tagjai közül a továbbtanulni vágyók pedig elsajátították az államnyelvet, így a román egyetemeken szerezhettek diplomát.³⁸

32 Ua.

33 VINCZE Gábor: *A Keleti Akciótól a revízióig, Bethlentől Telekiig. Budapest Erdély-politikája az 1920–30-as években*. In: Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról. Belvedere Meridionale, Szeged, 2010. p. (a továbbiakban VINCZE 2010) 283–290. p. 283

34 VINCZE 2010, 286.

35 VINCZE 2010, 285.

36 Az oktatási intézmények mellett támogatták a művelődést, folyóiratokat (a Magyar Kisebbséget is), a gazdasági szervezeteket és a kisgazda társadalmat. VINCZE 2010, 287.

37 VINCZE 2010, 285.

38 VINCZE 2010, 286.

Vincze beszámol róla, hogy egy „alternatív egyetemet” is létrehozta Kolozsváron. A NIT támogatásával az 1928/29-es tanévtől kisegítő szemináriumokat tartottak az egyházi kollégiumokban. Tizenhét kurzus indult neves előadók közreműködésével.³⁹

Pénzes Lóránd „A Státus újjászervezése és jelenléte az erdélyi közéletben” című írásában⁴⁰ röviden áttekinti a Státus történetét, de a két háború közötti részt a csak következő mondat érinti: „A Státus közéleti szereplésének csökkenése a trianoni döntést követő évtizedekben következett be”.

ÁTTEKINTŐ ÖSSZEGZÉS

Elmondható, hogy Bíró Sándor a jelzett korszakban úgy értékeli, hogy „a román uralom alá jutott magyar egyházak szervezeti kérdésében a román kormányok mindvégig halogató és lényegében rosszakarátú magatartást tanúsítottak [...]. Az egyházak eme egyenlőtlen közjogi helyzete mindvégig változatlan maradt”⁴¹. Különösképpen kitűnik ez szerinte a konkordátum kapcsán és a magyar többségű történeti keresztény egyházak anyagi és iskolai kérdéseinek a kisebbségek számára előnytelen megoldásában.

Marton József álláspontja szerint: „Reálisan tekintve, adott viszonyok között a magyar nyelvű latin egyház szempontjából jobb konkordátumot nem lehetett várni.”⁴² Kiemeli, hogy az eredménnyel a román kormány sem volt megelégedve. A korabeli magyar sajtó pedig a megegyezéssel szemben bizalmatlanságot igyekezett kelteni a hívekben, ezért nem szabad kizárólag valamelyik oldal – alkalmasint túlzónak tűnő – kijelentései alapján megítélnünk a konkordátumot. Fontosnak tartja, hogy ne feledkezzünk meg annak méltányolható eredményeiről sem. Ilyen volt nézete szerint például, hogy a temesvári püspökséget végül ugyan nem sikerült megmenteni, de a szatmári megmaradt, és ebbe olvasztották azt be. A Patrimonium Sacrum „ekkor javasolt formája a latin és a görög szertartású egyház minden számottevő ingó és ingatlan vagyonának egybeolvasztását jelentette volna” de végül az agrártörvényben kisajátított földekért kapott értékpapírok feletti rendelkezési jogot kapta csak meg.

Marton szerint szem előtt kell tartanunk azt is, hogy a Szentszéknek minden romániai katolikust védenie kellett, a magyarság érdekeit nem helyezhette másoké fölé. Az elért sikerek közé sorolja továbbá a püspökök szabadságának biztosítását a hívekkel és Rómával való érintkezésben, az egyház jogi személyiségének elismerését – sorra véve ennek hiányosságait is – a katolikus kisebbségi iskolák törvényi előírások szerinti nyilvánossági jogának rögzítését, és lelkigondozás jogának biztosítását. Összefoglalva értékelését a konkordátum: „Időtartama nem volt hosszú. Tartalmilag is kifogásolható, mégis a biztosított keret egyházunk legfontosabb intézményeinek működését szavatolta.”⁴³

Konklúziójában óv az elhamarkodott ítélekezéstől, mert a magyar katolikusok törekvéseit a legjobb szándék vezérelte. Teljesen igaz, hogy a Patrimonium Sacrum az agrártörvényben kisajátított földekért kapott értékpapírok feletti rendelkezési jogot kapta csak

³⁹ Ua.

⁴⁰ PÉNZES Lóránd: *A Státus újjászervezése és jelenléte az erdélyi közéletben* <http://leveltar.romkat.ro/hu/kiadvanyok-tanulmanyok/366-penzes-lorand-a-status-ujjaszervezese-es-jelenlete-az-erdelyi-koezeletben.html>

⁴¹ Bíró 1989, 381–82.

⁴² <http://epa.oszk.hu/00900/00979/00009/05marton.htm>

⁴³ Ua.

meg. Ne feledjük ugyanakkor, hogy ez sem volt csekélység, hiszen a római katolikus birtok állomány 88%-át sajátították ki az agrárreformok eredményeként. A szerző a korábban ismertetett értékelése közepette, maga is érzékelteti, hogy – árnyaltan fogalmazva – a fenti intézkedések előnyeit a gyakorlatban nem mindig sikerült érvényesíteni a hatóságok és a többségi nemzet politikai elitjének hathatós befolyása okán. Talán épp ezért teszi hozzá azt is, hogy „a valódi problémákat szerződések helyett tettekkel kell megoldani”.⁴⁴

Sas Péternek a konkordátumot érintő következtetése szerint az, hogy a Szentszék mindenáron meg akarta kötni a megállapodást, és az engedékenység, amit a tárgyalások során mutattak XI. Pius pápa álláspontjával magyarázható, melynek lényege „az egyház önkéntes önkorlátozása az állammal való szövetség érdekében”.⁴⁵

Jakab Attila köteté vonatkozó részének summázatában leszögezi, hogy valódi célját a román kormány fent említett kisebbség – főként magyar többségű egyházakat korlátozó – politikája nem érte el teljes mértékben, mert az egyházak „emberfeletti küzdelmet vívtak létfenntartásuk megőrzéséért, s egészen a kommunista államosításig a felekezeti iskolahálózatok a magyarság legkiterjedtebb intézményrendszerét alkották”.⁴⁶

Orosz Krisztofer Levente az Erdélyi Katolikus Státus vagyonának eredetét tárgyaló tanulmányában úgy értelmezi, hogy a Státus vagyona eredendően a jezsuitáknak adott fejedelmi donációból alakult ki. Ezt a vagyon testet a rend 1773-as feloszlata után a királynő a Tanulmányi alapba olvasztotta és a kancellária Egyházügyi Bizottsága kezelte. Ezt a helyzetet értékeli úgy, hogy így nem került állami tulajdonba a vagyon. Felfogása szerint ez jelenti a jogi alapját annak, hogy a későbbiekben a Státus és nem a mindenkori államhatalom a kezelője és a tulajdonosa a birtokoknak.⁴⁷ Ennek kapcsán alapjában egyetértünk Kovács Kálmán Árpáddal: a Bizottságot az uralkodó elsődlegesen azért hozta létre, mert a vallás terjesztésére szánt alapok igazgatását az udvar államigazgatási ügynek (publico-politicumnak) tekintette, még ha „odaszánásuk szándéka a katolikus vallás terjesztése volt is”. Más szóval az állam a közjó érdekében befolyása alá vonta az egyházi és vallási életét, aminek ezen alapok fontos anyagi forrását képzik.⁴⁸

Csorba László az alapok jogi természetét elemezve, a két meghatározó tábor két márkánsan eltérő megközelítését veszi górcső alá. A liberálisok szekularizációs és az egyháziak jogvédő érvrendszerét a következőképpen értékeli: „mindkét állásponst a polgári tulajdonfelfogás alapján ideologizálta történeti hivatkozási bázisát [...] módszerük felépítése is azonos volt: a polgári tulajdonfogalom egy-egy jogosítványát – a rendelkezést, illetve a hasznélvezetet – abszolutizálva igyekeztek maguknak vindikálni a vallásalap vagyonát. [...] Maga a polgári átalakulás korának magyarországi valósága tette lehetővé ezen a ponton önmaga teljesen ellentétes, és mégis mindkét esetben 'igaz' értelmezését. [...] Pusztán az érvek alapján nem lehet tehát választani közöttük”.⁴⁹ A kérdés eldöntésére ezért, a szerző szerint olyan tudatos és szubjektív, de elkerülhetetlenül változó szemszögből tehetünk kísérletet, mint a szemléletváltozás és egyéni értékválasztás útján formált, adott pillanatban érvényes nézőpont.

44 Ua.

45 Sas 2008, p. 50.

46 JAKAB A. i. m., 60.

47 Vö. BÍRÓ 1989, 122–124

48 Kovács Kálmán Árpád: *Az új egyházpolitikai irányvonal bevezetése Erdélyben (1773)*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 3–4/XV. (2004) p. 31

49 Ua.

Vincze Gábor tanulmányának kulcs gondolata, hogy a korszakban a „felekezetieskedés” nem volt jellemző. A Felekezeti Tanács munkájában a római katolikus, a református, az evangélikus és az unitárius egyház is részt vett. Itt osztották el a Magyarországról érkező, elsődlegesen oktatási célú, összegeket, fejkvóta alapján.⁵⁰ A szerző megállapítja, hogy a korrupció ekkor biztosan nem öltött látványos méreteket.⁵¹

Mint fentebb láthattuk többen foglalkoztak az erdélyi magyar anyanyelvű katolikusok két háború közti helyzetével: a Konkordátum történetével, a vallásalapokkal kapcsolatos jogi kérdésekkel. Mások a Státus történetét vetették alá részletes vizsgálatnak, megszüntetéséig/átalakításáig; vagy az erdélyi magyar kisebbség mindennapi küzdelmeit, életkörülményeit, anyanyelvhasználati, kultúramegőrzési, oktatási és szabad vallásgyakorlati lehetőségeit elemezve.

Az impériumváltás utáni évtizedben az autonómiaért és egyházi vagyonért folytatott küzdelmek középpontjában az Erdélyi Római Katolikus Státus állt. Az állam úgy akarta megszerezni a vallásalapok feletti rendelkezés jogát, hogy – a vagyon kezeléséhez való jogán túl – kétségbe vonta a Státus pusztá létének jogosságát, egyházi és világi elismertségét is vitatva. Ezek a törekvések nem jártak teljes sikerrel, mert az alapok kezelésének joga nem szállt át az államra. A Státus azonban megszűnt az az egyedülálló autonóm szervezet lenni, mely négyszáz éven keresztül meghatározója volt az erdélyi római katolikus egyház működésének. Ezért, bár továbbra is több tanulmány foglalkozott kánonjogi és főkegyúri elismertségének újbóli alátámasztásával, a későbbiekben a vallásalapok kerültek a figyelem középpontjába. Kinek van joga birtokolni és kezelni azokat, akár világi, akár egyházi részről, van-e a két jogkör között valódi különbség. Ezek a kérdések azért is váltak különösen hangsúlyossá a közel múltban, mert az államosított egyházi vagyon visszaadásának ügyében kulcsfontosságú érvek és cáfolatok forrásai.

CSABA MÁTÉ SARNYAI

RECENT HISTORIOGRAPHIC INTERPRETATIONS ON THE INTERBELLUM-PERIOD SITUATION OF CATHOLICS IN TRANSYLVANIA

On the Hungarian territories that went under Romanian control after WW1, processes initiating after the imperial change were redirected by the events of WW2 and then by the formation of the two-pole global order. However, issues of majority-minority relations never lost their relevance. Especially so in the case of the interrelations between majority state and minority churches. The topic is valid today as well, highlighted again after the system transition, when the state-collectivized property of the churches was returned.

This study intends to assess the relevant interpretations from recent historiographic literature that address the situation of the Hungarian Catholics in Transylvania, between the two World Wars.

⁵⁰ A támogatás a magyarországi tanügyi költségvetésnek csupán néhány ezrelékét tette ki, de az erdélyi felekezeti iskolák fenntartásához elengedhetetlen volt. VINCZE 2010, 287.

⁵¹ Ua.

VASAS ILONA

SALKAHÁZI SÁRA ÉS A HÁBORÚS ÉVEK

„A gyűlölet gyászba, fájdalomba dönt
– a szeretet könnyet töröl, megvigasztal”

A Kassán, nagypolgári családba született Salkaházi Sára (1899–1944) az 1920-as években sikeres íróői karrier előtt állt, 1927-ben azonban találkozott a Szociális Testvérek Társaságával. Ettől kezdődően elkötelezett híve lett a karitatív, szociális, nőmozgalmi munkának, melyet fáradhatatlanul, szinte példa nélküli kitartással, önfeláldozással végzett. Nem kerültek el a konfliktusok sem, megvalósítatlan maradt egy nagy álmom, a brazíliai missziós út is, de hite nem tört meg. Örökfogadalmát 1940 pünkösdjén tette le, mottója: „Alleluja! Ecce ego, mitte me!” (Alleluja! Itt vagyok én, engem küldj!) Tanulmányomban az 1940-es, már Budapesten töltött évekkel foglalkozom. Vajon hogyan élte meg ez az erős, okos, határozott, már sokat látott nő a háborús hétköznapokat? Milyen elhatározásokra, tettekre sarkallták a történések? Hogyan jutott el az utolsó, tragikus halálát hozó 1944. december 27-i napig? Tanulmányomban ezekre a kérdésekre keresem a választ Salkaházi Sára írásai, újságcikkek, levelek, levéltári források segítségével.

VEZETŐI MEGBÍZATÁS BUDAPESTEN

Salkaházi Sára Budapestre kerülése előtt a visszacsatolt területeken megszervezett segélyakciókban vett részt aktívan. Az első bécsi döntés után, a miniszterelnöki hivatal kezdeményezésére indították el a Magyar a Magyarért Mozgalmat 1938. október elején. Célja a szociálisan hátrányos helyzetben élő lakosság megsegítése, az anyaországba való beilleszkedésük elősegítése volt. Emellett a mozgalomnak bizonyítania kellett Magyarországon és a magyarországi lakosság szolidaritását is a kisebbségben élőkkel szemben. Céljai megvalósítása érdekében országos gyűjtést hirdetett, amelybe a magyarországi népesség széles körei kapcsolódtak be.¹

A segélyakció lebonyolítására szociális munkásokat bíztak meg, közöttük szerzetesnővéreket. Salkaházi Sára is ebbe a munkába kapcsolódott be, 1938. november 9-től 1939. január 10-ig a szepesi, illetve a kassai járásban dolgozott. 1939 első hónapjait Bu-

¹ Magyar a Magyarért Mozgalom. <http://adatbank.sk/lexikon/magyar-a-magyarert-mozgalom/>; a letöltés időpontja: 2017. június 20.

dapesten töltötte, a Katolikus Női Szociális Képző ügyeit intézte.² Márciusban Kárpátalja is visszakerült az anyaországhoz, Salkaházi Sára március 24-től a técsői járás szociális előadója, novembertől pedig a rahói járásé is. Ebben a beosztásban maradt 1941 februárjáig. Hivatalos szegénygondozó volt, s egyúttal közreműködött a szociális közigazgatásban is. Kiváló, elismerésre méltó munkát végzett, emberpróbáló körülmények között, megrázó tapasztalatokat szerezve.³

1941. február 12-én hagyta el Técsőt. Igen fontos beosztást kapott Budapesten, a Katolikus Dolgozó Nők és Leányok (DLN) Országos Szövetségének központi vezetője lett. A szervezet gyökerei egészen a 20. század első éveibe nyúlnak vissza, amikor Korányi Sarolta⁴ 1904-ben megalakította a Katolikus Munkásnő Egyesületet. A szervezet az első világháború alatt már több ezer tagot számlált, de a Tanácsköztársaság felszámolta, és utána már nem is tudott igazán életre kelni. Slachta Margit⁵ kezdeményezésére Rónai Paula, Palágyi Natália szociális testvérek segítségével kapott újabb lendületet a mozgalom a 30-as évek elején. Korányi Sarolta még részt vett az első nagyobb gyűlésen.⁶

A DLN már közel tíz éves múltra tekintett vissza, amikor Salkaházi Sára lett a vezetője. A csoportok száma meghaladta a 200-at, 6 otthonnal, központi irodával rendelkezett a fővárosban (VII. Rákóczi út 4.), üdülője volt a Balatonon, kiadott saját lapot, a havonta megjelenő *A Dolgozó Nőt*, valamint a kéthavi *Vezetők Mappáját*. Salkaházi Sára 3 éves tevékenysége alatt különösen fontosnak tartotta a sajtó szerepét, *A Dolgozó Nőben* nyomom követhetjük a szervezet működését, céljait, az elvégzett munkát.⁷

A lap elsősorban a szervezet tevékenységével, az egyesületi élettel foglalkozott, hasznos tanácsokat adott a napi életvitelhez. „A Dolgozó Nő” című lap mozgalmunk újsága 8 éves múltra tekint vissza, annak idején 100 példányszámmal indult. Ma több ezer a példányszám. Minden betűje dolgozó nőkhöz, leányokhoz szól, minden sora értük íródik. *Állandó tájékoztató* (az aktuális eseményekről, aktuális problémákról), *Állandó segítő-társ* (otthonunkkal, munkahelyünkkel, táplálkozásunkkal, divattal, praktikus tanácsokkal kapcsolatosan), Szépirodalmi része (regény, vidám csevegés stb.) nevel, *Egyesületi élet* (című rovata hű tükre a mozgalom s a csoportok fővárosi és országos aktív és vidám életének). [...] ⁸

Fontos információkat közölt közérthető formában. Egy 1941-es számban például pontokba szedve mutatta be a DLN-t, leírta, hogy a Katolikus Nőszövetséghez, a Katolikus

2 A Katolikus Női Szociális Képzőt Slachta Margit alapította, a XIV. Thököly út 69. sz. alatt működött 1934–48 között. Szaktanfolyamokat tartottak, s a végzeteknek szociális megbízotti állásokat adtak. [http://lexikon.katolikus.hu/K/Katolikus Női Szociális Képző.html](http://lexikon.katolikus.hu/K/Katolikus_Női_Szociális_Képző.html); a letöltés időpontja: 2017. június 20.

3 MONA Ilona–SZEGHALMI Elemér: *Salkaházi Sára élete és munkássága*. Budapest, 1990. 61–62. (a továbbiakban: MONA–SZEGHALMI 1990.)

4 Korányi Sarolta (Nagykálló, 1868–Budapest, 1935.) a magyar katolikus nőmozgalom egyik alapítója. <http://lexikon.katolikus.hu/K/Korányi.html>; a letöltés időpontja: 2017. június 20.

5 Slachta Margit (Kassa, 1884–Buffalo, USA, 1974) német–francia szakos polgári iskolai tanár, elkötelezett híve a katolikus szociális munkának, a keresztény nővédelemnek, a keresztény feminizmus szószólója, a kezdetektől elutasította a náci ideológiát, az antiszemitizmust, szóban, írásban és tevőlegesen is részt vett az üldözöttek mentésében. 1949-ben emigrált, eleinte még próbált aktív maradni, de aztán visszavonult, hallgatásba merült. BALOGH Margit: *Slachta Margit*. in RUBICONline, 2009/4. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/slachta_margit; a letöltés időpontja: 2017. június 20.

6 JOLSAI Hedvig–MONA Ilona: *A Katolikus Dolgozó Nők és Leányok Országos Szövetsége: a DN és a DL in Félbemaradt Reformkor*. Róma, 1990. 106–107. o. (a továbbiakban JOLSAI–MONA 1990.)

7 MONA–SZEGHALMI 1990, 68.

8 *A Dolgozó Nő*, VIII. évf. 1940. 11. szám. 2–3.

Akcióhoz, a belga JOCF-hez⁹ tartoznak. Tagjai az iparban, gyárban, üzletekben dolgozó katolikus leányok, nők, céljuk nemzeti műveltségük és szaktudásuk fejlesztése, női hivatásuk tökéletesebb betöltése, szociális önképzés, gazdasági érdekeik védelme (igazságos munkabér, munkaidő, fizetések szabadság, jóléti intézmények létrehozása), s természetesen erkölcsös, vallásos élet. Mindezt békésen, egyházi irányítással, támogatással szeretnék elérni. A mozgalom vezetőképző tanfolyamokat tart a fővárosban, de Jankovich-telepen is, ahol nyári üdülésre is lehetőség nyílik, kedvezményes áron.¹⁰

Európában és Magyarországon eközben az egész 20. század történelmét döntően befolyásoló események következtek be. 1939. szeptember 1-jén Németország megtámadta Lengyelországot, kezdetét vette a 2. világháború, Teleki Pál miniszterelnök 1941. április 3-ára virradó éjjel öngyilkos lett. A nyugatbarát konzervatív és demokratikus körök Teleki Pál politikáját akarták folytatni, stratégiájuk középpontjában a kivárás, a háborúból való kimaradás szerepelt. A németbarát és antibolsevista szélsőjobboldal, valamint a katonai vezetés – bízva a német győzelemben – a Szovjetunió elleni támadáshoz akart csatlakozni. A kormányt (a miniszterelnök ekkor Bárdossy László) és Horthy Miklós kormányzót azonban nem várt esemény készítette döntésre. 1941. június 26-án légitámadás érte Kassát, Munkácsot és Rahót. A gépek hovatartozását máig sem sikerült tisztázni, mindenesetre akkor az első hírek szovjet gépekről szóltak. Ezeknek hitelt adva a kormányzó még aznap délután bejelentette a hadiállapotot a Szovjetunióval. A lakosság életviszonyai eleinte azonban nem romlottak olyan mértékben, mint az első világháború alatt. Bár a mezőgazdasági terményeket a kormány már a háború kezdetén zárolta, s nagy részüket ettől kezdve központilag osztotta szét. 1941 szeptemberétől a kenyér- és liszt-, 1942 májusától a tej-, 1943 januárjától a húsfejadagokat is jegyre adták. Az élelmiszerek mellett adagolni kezdték az ipari fogyasztási cikkeket is, a szappant, a tüzelőt és világítóanyagokat is. 1943-ban tovább szigorították a központosított begyűjtési és elosztási rendszert. Az életfeltételek romlását azonban enyhítette a visszaszerzett területek miatti öröm.¹¹

A DOLGOZÓ NŐK ÉS LEÁNYOK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE HÉTKÖZNAPJAI

A politikai élet eseményeivel, a háborúval azonban ritkán foglalkozott *A Dolgozó Nő*. Az 1940-es év utolsó számában az első oldalon olvashatók ezek a sorok: „A pusztulás borzongató képei kísérik át bennünket az új esztendőbe. A régi Európa felégett, a romjai búsan merednek ránk.[...] Jöjjön el Isten országa a magyar nemzetben, valamint a többi nemzetekben is. Szegény magyaroknak adja vissza a még hiányzó országrészeket, és tegye, hogy mindnyájan egy haza gyermekeinek tudjuk magunkat.”¹²

9 Jeunesse Ouvrière Chrétienne Féminine, Keresztény (Női) Munkásifjú Mozgalom, alapítója Joseph Cardijn belga pap, majd püspök, bíboros, aki 1938-ban Budapestre is ellátogatott. JOLSVAI–MONA 1990, 107.

10 *A Dolgozó Nő*, X. évf. 1941/42. 3. szám, november. 3. o.

11 ROMSICS Ignác: *A 20. századi Magyarország*, in *Magyarország története*. Budapest, 2010. 835–837. o. (a továbbiakban: ROMSICS 2010)

12 MIHALOVICS Zsigmond: *Mi Atyánk – Jöjjön el a Te országod!* in *A Dolgozó Nő*. IX. évfolyam, 1940/41. 5. szám. 1. o. Mihalovics Zsigmond (Homokbödöge, 1889–Chicago, 1959) az Actio Catholica igazgatója, kanonok. <http://lexikon.katolikus.hu/M/Mihalovics.html>; (a letöltés időpontja: 2017. június 22.)

Az 5. oldalon közzétett *Miért dolgozunk 1941-ben?* című, a szervezet programját összefoglaló írásban azonban csak munkajogi, érdekvédelmi, munkakörülményekkel kapcsolatos tervekkel találkozunk. Önálló munkaügyi minisztériumot, munkás és munkakamarát szeretnének, az utóbbiban a dolgozó nőknek megfelelő képviselőket. Az egészségvédelem érdekében megfelelő nagyságú, jól szellőzőt, fűtött, tiszta, pormentes műhelyeket, rendes mellékhelyiségeket, a munkaidőre, ebéidőre, fizetéses szabadságra vonatkozó rendeletek ellenőrzését. Szeretnének csecsemőotthonokat, az 1–3 év közötti gyermekek gondozási lehetőségét. Családi bért sürgetnek, minden dolgozó számára nyugdíjat, a bérminimumok felülvizsgálatát, a nők számára a férfiakéval azonos munkáért azonos bért.¹³

A munka azonban nem korlátozódott a fővárosra, Salkaházi Sára rengeteget utazott. Életéről, mindennapjairól beszámolt Forgách Erzsébetnek, barátjánőjének, volt iskolatársának.¹⁴ 1941 szeptemberében éppen Kassára készült kurzusra, de előtte még tervbe vette, hogy ellátogat Szerencsre, Miskolcra, Tállyára, Sátoraljaújhelyre – „hogy a jegyet jól kihasználja”. Írt arról, hogy már a kilencedik DLN otthon felszentelésére készülnek Budapesten, mely a legnagyobb, 70 ágyas.¹⁵ „Gondolhatod mennyi gond és baj volt, míg idáig jutottunk.” Titkon még Hóman Bálint, akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter látogatására is számítottak, mert mint írta, az épület, ahol az otthon megnyílik, a kultuszminisztériumé.¹⁶ November 10-én már Nagyváradon tartózkodott, onnan írt névnapra köszöntőt Erzsébetnek, még egy kis verset is költött. Olvashatunk a levélben egy kötetlen összejövetelről régi barátokkal egy budai eszpresszóban, színházlátogatásról, s egy novelláról is, melynek *Virradat*¹⁷ a címe. Salkaházi Sára tehát a mozgalmi munka, az újságírás, a lapszerkesztés mellett nem hagyott fel a szépirással sem. És a levél végén egy különleges dilemma: „Közben én is sokat gyötrődöm, hogy mit csináljak: magyarosítsam meg a nevemet, vagy sem. Száz érvem van mellette, ezer ellene.” Ekkor még viccelődött: „Mit szólna, ha Sarkantyúra változtatnám (hihihi...)”¹⁸

Munkával telt tehát az 1941-es év, s nem volt ez másképp 1942-ben sem. *A Dolgozó Nő* 1942. márciusi számában Salkaházi Sára jegyezte a vezércikket, *Mozgalmi március* címmel, s a hónapot a mozgalom „legnagyobb” hónapjának nevezte. Három gondolatot állított a középpontba, a családalapítást, a lelkekért folytatott harcot, valamint a mozgalmi életben a „hódító hadjáratot”. Ez utóbbi érdekében plakátokat helyeztek ki „Hív a Katholikus Dolgozó Nők és Leányok Szövetsége!” jelmonddal.¹⁹ Ugyanebben a számban jelent meg egy beszámoló az első Dolgozó Nő vezetőképző kurzusról, melyet feb-

13 *A Dolgozó Nő*, IX. évf. 1940/41. 5. szám. 5. o.

14 Forgách Erzsébet osztálytársa volt Salkaházi Sárának a Kassai Szent-Orsolya-rendi szerzetesnők által vezetett iskolában, tanítóképző intézetben. Vele, és Garbera Annával – aki szintén iskolatársuk volt – naplót vezettek 1919. február 19. és 1920. november 13. között. (A napló a Szociális Testvérek irattárában.)

15 Ez minden bizonnyal a IX. kerület Gönczy Pál utca 2. sz. alatti otthon. 1941-ben ugyanis egy 70 személyes otthont vettek birtokba. JOLSVAI–MONA 1990, 110.

16 *Salkaházi Sára* levele Forgách Erzsébetnek. Budapest, 1941. szeptember 8. (gépelt, kézzel aláírva: Sára tv) Szociális Testvérek Társasága Irattára.

17 Salkaházi Sára *Virradat* című írásáról, mely a *Lélek Szava* 1942. 3. számában jelent meg, még Slachta Margit is megemlékezett egy személyes hangú lapban 1942. március 7-én: „[...] a Virradat milyen egészen szép. Köszönöm. Egy kis gyöngye az idei évfolyamnak.” (a lap a Szociális Testvérek Társasága Irattárában.)

18 *Salkaházi Sára* levele Forgách Erzsébetnek. Nagyvárad, 1941. november 10. (gépelt, kézzel aláírva: Sára tv) Szociális Testvérek Társasága Irattára

19 SCHALKHÁZ Sára: *Mozgalmi március*. in *A Dolgozó Nő*, X. évf. 1941/42. 7. szám, március. 1. o.

ruár 3–5. között rendeztek meg a Gönczy Pál utcai DL otthonban. Itt olvashatunk arról, hogy szeretnék megtartani azokat a tagjaikat, akik kinőttek a DL-ből, vagy férjhez mentek, hiszen mozgalomuk „szakmozgalom”, nem kizárólag a fiatalokat várja soraiba.²⁰

S a mozgalom valóban nagyon népszerű, hiszen a Szent József díszgyűlést, mely tulajdonképpen az éves ünnepélyes díszszemléjük, 1941-ben még a Vigadóban tartották meg, 1942 márciusában már Budapest legnagyobb színházában, a 2400 nézőt befogadó Magyar Művelődés Házában (A mai Erkel Színház – V. I.). A beszédek mellett volt ünnepi műsor is zeneművészeti főiskolásokkal, énekkarral.²¹

Természetesen most sem csak a fővárosban dolgozott, részt vett szervező körutakon. Ezekről olvashatunk például egy 1942. november 5-én kelt levélben. Tervei szerint november 23-a és 27-e között felkeresi Debrecent, Munkácsot, Beregszászt, Máramarosszigetet, Técsőt. 3 napos DL vezetőképző kurzus előkészítése is szerepel elképzelései között a következő év januárjának végére Szatmáron.²²

A lapban ebben az évben megjelentek korábban írt novellái is, az egyik a *Vonatindulásig*²³ egy özvegyen maradt édesapa fájdalmát tárja fel, akinek gyermekeit árvaházba viszik. A másik a *Karácsony*, egy végtelenül szegény, alagsorban lakó házaspár, s egy tőlük még elesettebb szomszédnőjük szentestéjéről, valamint a szeretetsomagot hozó úri hölgyekről szól. Mindkét írás Salkaházi Sára érzékenységről, együttérzéséről, empátiájáról tanúskodik.²⁴

A neve megváltoztatásáról 1942 végére született meg a végleges döntése, melyről 1943 márciusában olvasható személyes vallomása a *Búcsú a nevetől* című írásában. Érvek és ellenérvek viaskodtak benne:

„[...] Magyarának érzem és vallom magam s annak vallottam a megszállás hűsz esztendeje alatt is. Annak is ismertek nemcsak a magyarok, hanem a szlovákok és csehek is... Hát csak éppen a nevem ne legyen magyar? Így szólt az egyik hang. Becsülettel rádhagyott, régi, közismert név, – felelte azonnal a másik. – Ezzel a névvel is magyaroknak ismertek, még a csehek is! Ezzel a névvel még a feketelistán is szerepeltél! Ezzel a névvel dolgozol immár huszonnégy esztendeje s jó lelkiismerettel mondhatod: nem hoztál rá szégyent... Ismerik így is... Szeretik így is... Mégis! Mégis! Meg kellett tennem. Névmagyarosítás. Én kezdem? ... Dehogysis! Jó nagyapám kezdte, aki Drosendorf-ból jött és Schalkhaasznak hívták (a hamisíthatatlan s magyarban alig visszaadható „scharfes Esz-szel.) – A „haasz”-ból „ház”-at csinált ő, vagy valamelyik anyakönyvet vezető hivatalnok? Mindegy. Így lett felemás: Schalkház. Ahogyan tréfásan szoktam megjegyezni, monarchikus név: fele német, fele magyar. Osztrák magyar. De olyan volt nagyapám is. Mindig magyar ruhában járt, bár magyarul nem tudott. Anyanyelve német, szíve magyar. Neve: németül kezdődik, magyarul végződik. Hát én csak befejezem, amit ő elkezdett. [...]”

Salkaházi Sára. ²⁵

20 Uo., 3. o., a cikk írója Jungblúth Karolin DN főtítkár.

21 SCHALKHÁZ Sára: *Újabb határkö.* in *A dolgozó Nő*, X. évf. 1941/42. 8. szám. 3. o.

22 Salkaházi Sára levele Szlafkay Melánia szociális testvérnek, Szatmárra, a római katolikus püspökségre. Budapest, 1942. november 5. (gépelte, kézzel aláírva: Sára) Szociális Testvérek Társasága Irattára.

23 SCHALKHÁZ Sára: *Vonatindulásig.* in *A Dolgozó Nő*, XI. évf. 1942/43. 2. szám, október. 4–5. o.

24 SCHALKHÁZ Sára: *Karácsony.* in *A Dolgozó Nő*, XI. évf. 1942/43. 4. szám, december. 2–3. o.

25 SALKAHÁZI Sára: *Búcsú a nevetől.* in *A Dolgozó Nő*, XI. évf. 1942/43. 7. szám, március. 5. o.

A Dolgozó Nő következő száma jubileumi, rendkívüli szám, hangvétele pátosszal teli. 10 éves fennállását ünnepli a Katolikus Dolgozó Nők és Leányok Országos Szövetsége. Az írások hangzatosak, a képalírások dagályosak: „Hüségés két kezünk kapcsolódik végtelen nagy sorba...”; „A Krisztus hívó szózatára...”; „Mi hódítani megyünk...” – s a fotókon fehér blúzós, sötét böszknyás, nyakkendős fiatal lányok.²⁶ Salkaházi Sára mint központi vezető *És azután?... Töretlen lendülettel tovább!* címmel buzdított arra, hogy az ünnep adjon újabb lendületet a munkához. „[...] Magyarok vagyunk, magyarságunkat a legegyszerűbb, hétköznapi munkában is meg akarjuk vallani, azzal a tudattal és bizonyossággal dolgozunk, hogy a legcsekélyebb, de becsületesen és lelkiismeretesen végzett munka is országépítés! [...]”²⁷ A lap számba veszi az elmúlt 10 éves tevékenységet, a szociális étellel kapcsolatban a következőket sorolja fel: 350 szakcikk a dolgozó nő érdekében; 100 szociális nagygyűlés; 480 memorandum; 5 szakmai nyilvános ankét; 3 kérdőív ezer-ezer adatszolgáltatóval, 1 sztrájk, 2 ezer állasközvetítés, 3 ezer lakásügy, 40 ezer pengő értékben beszerzések.²⁸ A következő, áprilisi szám már magáról a diszünepségről is tudósítást közöl, melyen megjelent Angelo Rotta pápai nuncius, a Szentszék magyarországi nagykövete, a megnyitó beszédet pedig Anna királyi hercegasszony, a mozgalom fővédnöke tartotta.²⁹

Salkaházi Sára tevékenységének egyik fő helyszíne a Balatonboglár Jankovich-telepen lévő Sarolta üdülő volt. A mozgalom Korányi Saroltának köszönhette az üdülőt, 1939-ben épült meg, a magyar katolikus dolgozó nők első saját üdülőjeként. Egy hely, ahol olyanok is pihenhettek, akiknek „igen lapos volt a pénztárcájuk, s erejük megfogyatkozott az egész évi munkában”. Már az első nyáron 320-an kapcsolódtak ki itt hosszabb-rövidebb ideig, de tartottak itt lelkimagány napokat és vezetőképző kurzusokat is. „Levegő. Pihenés. Közeli állomás. Napfény. Jó ellátás. Balaton. Kedélyes együttlét. Szomszédos kápolna. A DLN Sarolta üdülő a miénk!”³⁰

A pihenés biztosítása mellett természetesen a legfontosabb feladat a tanítás, az oktatás, a vezetőképzés volt, és Salkaházi Sára itt kezdte el megvalósítani a mozgalom egyik nagy tervét, az első munkásnő főiskolát. „Megkezdttük az építkezést 1943. augusztus 23-án, jöttek a munkások és megkezdték az első ásó kapanyomokat, amelyekkel megássák a kibővült Sarolta-üdülő új épületének alapját. [...] Minden nap megnézem, hallgatom, ahogy a kövésők vésik, formálják a köveket és szeretném mondani: nagy-nagy szeretettel, nagy-nagy odaadással csinálják. [...] Az új épületszárny a munkás népfőiskolának ad majd helyet.”³¹

Az üdülőben Salkaházi Sára számára is lehetőség nyílt a feltöltődésre. Egy igen személyes hangú levélben írt erről, és a Szociális Testvérek Társaságához fűződő kapcsolatról Pawlik Honorának, egy új belépőnek 1943. október 20-án.

„Deo gratias! Ez tört fel belőlem, mikor levelét elolvastam és nem is tudtam mást csinálni, mint letérdelni és elmondani az „Aldott legyen az Isten”-t. Köszönöm a jó Istennek, hogy megadta a hivatás kegyelmét Magának! [...] Oh Honorkám, ha én egyszer elmondhatnám – talán egyszer elmondhatom – hogy nincs több olyan Társaság a világon mint a miénk, olyan nobilis, nagylelkű, sze-

26 *A Dolgozó Nő*, XI. évf. 1942/43. Jubileumi szám. 1–3. o.

27 Uo. 5. o.

28 Uo. 7. o.

29 *A Dolgozó Nő*, XI. évf. 1942/43. 8. szám, április. 1. o.

30 *A Dolgozó Nő*, VII. évf. 1939. 9. szám. 2. o. és VIII. évf. 1939. 1. szám. 4. o.

31 SALKAHÁZI Sára: *Bővül már a Sarolta-üdülő.* in *A Dolgozó Nő*, XII. évf. 1943/44. 2. szám, október. 6. o.

rető, olyan családi fészek... A szeretet, amely a Társaságban lobog nemcsak a testvéreket öleli át, hanem a testvérek családjait is, valóban olyanok vagyunk, mint egy nagy család... S ebbe a családba tartozik most már maga is a hivatás kegyelme által... Nem gyönyörű?... [...]”

Ugyanitt nyерhetünk bepillantást napi elfoglaltságába is, mely szinte valószerűtlennek tűnik a háború kellős közepén. A reggel imával kezdődik, majd mise Balatonbogláron, kézimunka, elmélkedés, olvasás, levelezés, séta, s az idő még fürdésre is alkalmas. Mindez egészen október 30-áig tartott, amikor Pestre készült, majd onnan még aznap Kassára.³² A korábban idézett források tanúbizonytsága szerint életét a folyamatos munka uralta, tehát ezek a napok egészen kivételesek lehettek számára.

AZ ANTISZEMITIZMUS, A JOGTIPRÁS ELLEN

A Szociális Testvérek Társasága a politikai életben nem vett részt, pártokkal nem állt kapcsolatban, de véleménye volt a körülötte lévő világról, a történekekről. Slachta Margit már 1938-ban előterjesztett egy indítványt a fajelmélet ellen: „A Magyar Katholikus Nőegyesületek Országos Szövetsége az eszméknek mai forrongó és zavaros időszakában szükségesnek tartja álláspontját a következőkben összegezni:

1. Minthogy a Szövetség katolikus alapon áll, nem teheti magáévá azt a sokak számára vezérelmét, hogy a faj képezze a polgárok osztályozásának alapját. [...]

2. Mint magyar szövetség csakis a hazai törvények alapján állhat, amelyek 1848-ban kimondották minden polgárra nézve a jogegyenlőséget, mint változhatatlan és alapvető elvet. Ennek ellentmondó áramlatokat, törekvéseket és elrendezéseket az alkotmány értelmében csakis terrorisztikusnak minősíthet.[...].

4. Hazafias szempontból nagy aggodalmát fejezi ki a Szövetség a zsidótörvénnyel szemben [...].”³³ Az indítványt ugyan nem fogadták el, de mindenképpen iránymutatásnak tekinthető, erre utal, hogy megjelentették.

Az első zsidótörvényt, az 1938: XV. törvénycikket a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb irányításáról – mint törvényjavaslatot Darányi Kálmán kormánya nyújtotta be 1938. április 8-án, de már Imrédy Béla miniszterelnöksége alatt, május 28-án fogadta el a magyar parlament mindkét háza. Azon a gondolon alapult, hogy a zsidók aránytalanul nagy jelenléte a magyar gazdasági életben és az értelmiségi pályákon nemzeti szempontból ártalmas. A törvény a gazdasági szférában, valamint az értelmiségi pályákon és a szabadfoglalkozásokban 20 százalékban maximálta a zsidók részvételi arányát. Címével ellentétben nem a gazdasági életet érintette, hanem a zsidó értelmiség és alkalmazottak visszaszorítását célozta. Az első követte a második zsidótörvény 1939. május 5-én, már Teleki Pál miniszterelnöksége idején. Az 1939: IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról – jelentősen szűkítette a benne felsorolt személyek életlehetőségeit. Újdonsága, hogy a zsidó fogalmának meghatározásakor az addig használatos vallási kritérium helyett a faj fogalmát vezette be, s így több tízezer keresztény hitre tért személyt minősített zsidónak úgy, hogy vallásilag továbbra is keresztények maradtak. A törvény szerint zsidónak kellett tekinteni azt,

32 *Salkaházi Sára* levele Pawlik Honorának. Jankovich-telep, 1943. október 20. (géppel írt, kézzel aláírva: Sára), Szociális Testvérek Társasága Irattára

33 *A Testvér*; 1938. IX. évf. 9. szám. 63. o.

aki ő maga vagy akinek legalább egyik szülője, vagy akinek nagyszülői közül a törvény hatálya lépésekor izraelita hitfelekezet tagja volt.

A harmadik zsidótörvényt Bárdossy László miniszterelnöksége alatt fogadták el. „A házassági jogról szóló 1894:XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről” szóló törvény (1941:XV) augusztus 8-án lépett hatályba. Indoklásában – megszorításokkal – mindenkit zsidónak minősített, akinek két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született. Megtiltotta a vegyes házasságokat, és büntetni rendelte a zsidó és nem zsidó közötti nemi kapcsolatot.³⁴

A Primási Levéltár őriz egy beadványt, amelyet a Szociális Testvérek Társasága Serédi Jusztinián hercegprimáshoz írt 1941. július 8-án, tehát még a harmadik zsidótörvény életbe lépése előtt. Kérésük, hogy „...a magyar konvertita (zsidó vallásból megtért) szerzetesnők az egymás után létesülő ún. zsidótörvényekben megkapják ugyanazt a mentesítést, amelyet a hasonló eredetű főtisztelendő papság nyert. Egyházunk tanítása alapján nem azonosíthatjuk magunkat azzal a felfogással, amellyel a jelenlegi magyar törvényhozás a zsidóság visszaszorításának ügyét intézte, még kevésbé azzal, amely a keresztység szentségét semmibe véve, katolikusokat minősít át bizonyos vonatkozásokban zsidónak, de legkevesbé fogadhatjuk el a törvénynek azon hiányosságát, melynél fogva azok, akik életüket teljesen az Egyház és lelkek szolgálatába állítják be, zsidónak minősítenek.” A kérvényt Slachta Margit, Palágyi Natália, Rónai Paula, Veress Marianne, Tóth Etelka, Bokor Erzsébet, Molnár Klementina, Rónai Petra, Wittinghoff Ágnes, Ikriich Augusztia, Partuska (?) Eszter, Veress Judit írták alá.³⁵

Slachta Margit tehát a kezdetektől kiállt az üldöztetések ellen, szembeszegült a faji megkülönböztetéssel, segítséget nyújtott a bajba jutottaknak. 1941-ben, amikor a magyar belügyi hatóságok drasztikus tisztogatási akciójuk során a magyar állampolgárságukat kellő módon igazolni nem tudó zsidókat – több mint 14 ezer főt – Kamenyec-Podolszkba deportálták, a belügyminiszternél tiltakozott. A tiltakozás hiábavaló volt, mert a szerencsétlen sorsú embereket a német különítményesek elpusztították. 1942-ben a szlovákiai zsidóság – amelynek egy része magyar volt – képviselői fordultak Slachtához segítségért. Törvényen kívül helyezésüket követően ugyanis elkezdődött megjelölésük, vagyonuk elkobzása, elkülönítésük és végül deportálásuk. Slachta Margit Pozsonyba utazott, hogy személyesen győződjön meg a történelekről, majd sorra írta a leveleket a püspököknek, mindenkinek, akitől csak segítséget remélhetett. Ennek ellenére közel 58 ezer szlovákiai zsidót hurcoltak megsemmisítő táborokba. 1943 tavaszán pedig a visszamaradt, mintegy 22–23 ezer, többségében keresztény vallású zsidó deportálása került napirendre. Ekkor már XII. Pius pápához fordult, s kapcsolatai révén Rómába utazva, sikerült is vele találkoznia. Talán ennek köszönhetően is a pápa utasította szlovákiai püspökeit, hogy járjanak el az ország vezetőinél, és tiltakozzanak a megmaradt zsidóság deportálása ellen. Az 1943 tavaszára tervezett deportálás elmaradt, bár sorsuk 1944 őszén mégis megpecsételődőtt.³⁶

34 BALOGH Margit–GERGELY Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005*. Budapest, 2005. 693. o., 741. o.

35 BALOGH Margit: *Slachta Margit*. in RUBICONline. 2009/4. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/slachta_margit/; (a letöltés időpontja: 2017. július 3.)

36 SCHMIDT Mária: *Slachta Margit mentőakciója a szlovák zsidóság érdekében 1942–43*. in *Diktatúrák örögszekerén*. Budapest, 1998. 179–184. o.

Slachta Margit természetesen Budapesten is a bajba jutottak segítségére sietett. Híressé vált A Lélek szava című lapban 1943-ban megjelent *Újévi levele*, melyben a következőket írja:

„Akarsz a veszedelmek közepette szeretteidnek kettőzött isteni segítséget? Fogadd szívedbe mások sorsát, különösen azokét, akiket így szívedbe fogadnod nehéz... Fogadj szívedbe egy munkatáborost, akit a korszellem kizár a testvéreközösségből. Merd ezekben a halálosan komoly időkben szívedből kiűzni a közönyt, a szeretetlenséget, a gyűlöletet – merd bent, szíved legmélyén, testvérednek elismerni azt a másik anyát és fiát, merd befogadni fájdalmát és hordani keresztjét...

És merj tenni. Merd kérni, kívánni, sürgetni olyan hozzátartozódtól, ki munkatábor-parancsnok, hogy olyan fölöttese legyen a szolgálatosoknak, amilyen fölöttest ő kíván fiának a fronton vagy ellenség fogságában. Hangoztasd előtte Krisztus örökérvényű ígét: amilyen mértékkel mértek, olyan mértékkel fognak nektek viszont mérni.”³⁷

AZ ÉLETFELAJÁNLÁS, HELYTÁLLÁS AZ „ÚJ VÉSZBEN”

Salkaházi Sára természetesen tudott Slachta Margit tevékenységéről, tisztában volt elképzeléseivel. Végezte hétköznapi feladatait, de világosan látta, hogy mi történik a világban, az országban, s hogy ezeknek az eseményeknek milyen következményei lehetnek. Mélyen érintették az emberi tragédiák, és a segíteni akarás egészen végtelen elhatározást értelt meg benne. Ha végigtekintünk életén, az embertársai, nőtársai érdekében végzett fáradhatatlan, alázatos szolgálaton, talán nem is olyan meglepő ez a döntés. 1943 szeptemberében, feljegyzéseiben írta, hogy felajánlja életét a társaságért, erre engedélyt kért előljárójától és lelkiatyjától is. Maga a felajánlás valószínűleg szeptember végén, vagy október elején történhetett meg Slachta Margit, az általános főnöknő és Rónai Paula, a magyar kerület főnöknője jelenlétében, a budapesti anyaház (VII. Thököly út 69.) Szentlélek kápolnájában. A felajánló imádságban a Szentháromsághoz, legkegyelmesebb atyjához és Jézus Krisztushoz fordult, s a társaság, a testvérek iránti hálából és szeretetből ajánlotta fel magát, mint a társaság áldozatát: „azon esetre, ha az Egyházüldözés, a Társaság és Testvérek üldöztetése következne be és legbölcsebb végzésed szerint gondviselésed tervében nem lenne benne halálom: fogadd el az én halálomat minden fájdalommal együtt a testvérek – különösen az öregek, betegek és gyengék életéért és bűnös, nyomorult életem fejében kíméld meg az ő életüket és kíméld meg őket a megkínkoztatástól, fenyegetésektől, főként pedig a hűtlenségtől: Irántad, az Egyház, a hivatás és a Társaság iránt.[...]”³⁸

Slachta Margit felhívásának és saját belső indíttatásuknak eleget téve a szociális testvérek, közöttük természetesen az elsők között Salkaházi Sára, mertek tenni: szóban, írásban, cselekedetben. Szózata a gyűlölet ellen, a szeretet mellett *A Dolgozó Nő* 1943/44. decemberi számának címlapján jelent meg, melyben a romokban heverő Európában is lát reményt a kiútra.

„[...] Nem a dinamit, nem az ekrazit, nem a bomba rombol, pusztít, hanem az ezeket irányító lelkiület: a gyűlölet! Gyűlölettel csak rombolni, zúzni, törni,

37 *A Lélek Szava*, 1943/3–4. in *Schéda Mária*, 2004. 102. o.

38 *MONA – SZEGHALMI* 1990, 80–81–82. o.

pusztítani lehet. Megtartani, építeni nagyot, szépet, jót, ezeket csak szeretettel! A gyűlölet tud ölni – a szeretet életet ad! A gyűlölet gyászba, fájdalomba dönt – a szeretet könnyet töröl, megvigasztal. A gyűlölet kiüti a kenyeret a kézből – a szeretet megosztja utolsó falatját. [...] Ezért mi szeretetet akarunk. És igazsággal akarunk építkezni! A gyűlölet kitűnő segítőiársra lelt mindig romboló munkájához az igazságtalanságban. Nézzük az igazságtalanság roppant hatásait a világ életében: Határokat töröl el, tüzzel-vassal pusztít, kiirtja népeit, határokat von, sorompókat állít fel!... Fajokat lázít egymás ellen s azt mondja: ... életteret teremtek magamnak!”³⁹

A Salkaházi Sára által vágyott szeretet azonban veszítésre állt, a gyűlölet, a hatalom növelése, megtartása győzedelmeskedni látszott. A hitleri Németország bekebelezte Magyarországot is, a náci csapatok 1944. március 19-én megszállták hazánkat. A DLN azonban még meg tudta tartani ezen a napon a hagyományos márciusi Szent József ünnepségét a zsúfolásig megtelt Művelődés Házában, ünnepi beszédet Slachta Margit mondott, s arra buzdított mindenkit, hogy legyenek keresztények, hívő katolikusok és mindenkor hazafiak, és tartsanak ki minden nehézség között. A rendezvény igazi nagy eseménye azonban az előző évben szentté avatott Szent Margitnak szentelt és róla íródott *Fény és illat* című misztériumjáték előadása volt.⁴⁰ A darabot Salkaházi Sára írta, s tulajdonképpen kettős célt szolgált vele. Egyrészt Margit személyisége kapcsán példaként mutatta fel az életszentséget, a királyi szülők hajdani fogadalmát a tatárjárás időszakában, másrészt árnyaltan utalt a XIII. és a XX. század közötti történelmi analógiákra, az új barbárság képviselőiben egyértelműen Hitlerre és kiszolgálóira asszociálhatunk. „Új vészben, új bajban./ Új tatárdúlásban/ Új engesztelésre; itt vagyunk!/ Te könyörögj értünk/ Szent Margit.”⁴¹ Az ünnepséget egyébként a „hatóság rendelkezése folytán” háromnegyed 5-kor be kellett fejezni. Mindenesetre különleges, sorsfordító nap volt ez Magyarország történetében és Salkaházi Sára életében is.

A német megszállással új korszak kezdődött Magyarország második világháborús történetében, az új miniszterelnök Sztójay Döme lett. Feloszlatták a baloldali és ellenzéki pártokat, több ezer embert vettek őrizetbe, a németbarát és szélsőjobboldali újságok kivételével minden napilapot betiltottak. Alapvetően megváltozott a zsidóság helyzete, első intézkedésként sárga csillag viselésére kötelezték őket⁴², majd zár alá vették vagyონukat, elvették üzleteiket, műhelyeiket. S elkezdődött gettóba gyűjtésük és megsemmisítő táborokba való küldésük is. A külföldi és hazai tiltakozások, valamint a német vere-ségek hatására azonban 1944. június elején Horthy Miklós leállította a deportálásokat. Egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a németek elveszítették a háborút. A megszállás-kor kialakult helyzet megváltoztatására tett kísérletek: kormányváltás (1944. augusztus 29.: Lakatos Géza), a fegyverszüneti egyezmény, s az október 15-re tervezett kiugrási kísérlet azonban kudarcba fulladtak. Az elrabolt fiával megszarolt Horthy lemondott ál-

39 SALKAHÁZI Sára: *Építsük a jövőt szeretettel, igazsággal, munkával. A Dolgozó Nő*, XII. évf. 1943/44. 4. szám, 1. o.

40 *A Dolgozó Nő*, XII. évf. 1943/44. 8. szám, április. 2. o. (Az újság utolsó lapszáma – V. I.)

41 MONA–SZEGHALMI 1990, 152. és 83. o.

42 A m. kir. minisztérium 1944. évi 1240. M.E. számú rendelete a zsidók megkülönböztető jelzéséről. Budapest, 1944. március 29. Magyarországi Rendeleték Tára, 1944. 263–264. o. A rendelet 1944. április 5-én lépett hatályba.

lamfői posztjáról, Szálasi Ferencet, a nyilasok vezérét nevezte ki miniszterelnöknek, aki pár nappal később az államfői funkciót is megkapta. Kezdetét vette a nyilas terror.⁴³

Az egyházak folyamatosan tiltakoztak, élükön Serédi Jusztinián bíboros hercegprímással, Angelo Rotta apostoli nunciussal. Tárgyalásokon, írásbeli beadványokban fordultak az ország vezetőihez a jogfosztó, jogcsorbító intézkedések, a deportálások ellen. Az apostoli nuncius például október 18-án már az új külügyminiszternél, báró Kemény Gábornál, október 21-én pedig magánál Szálásinál járt, aki akkor megígérte, hogy nem lesz deportálás. Rotta közbenjárta azért is, hogy a Horthy által engedélyezett kivételezések és megkülönböztetések érvényben maradjanak, többek között a korábban elismert könnyítések a diplomáciai testületek által kibocsátott útlevelek és más oklevelek tulajdonosainak, továbbá az ezek védelme alá helyezett házakban tartózkodóknak. Erre vonatkozóan is történtek ígérek. Az engedmények minél nagyobb mértékű kiaknázása érdekében az Apostoli Nunciatura számos vallási intézményt és házat különleges védelme alá helyezett, ahol néhány ezer üldözött menedéket is talált. 15 ezren felüli azoknak a száma, akik menlevelet kaptak, s ennek köszönhetően kaptak esélyt a megmenekülésre. Szálasi ígéretei természetesen hamisaknak bizonyultak, a deportálások újrakezdődtek. Tiltakozás tiltakozást követett emiatt, és a védnökség alá helyezett házak mentességének megsértése, a menleveles személyek deportálása, a nyilasok atrocitásai miatt is.⁴⁴

Milyen mértékűek voltak ezek az atrocitások? Álljon itt egy részlet Bükkös György harmadrendű vádlottnak a zuglói nyilasperben, 1966. május 30-i kihallgatása során tett vallomásából. Kendőzetlenül, tetteik mentegetése nélkül beszélt a Szociális Testvérek Társaságának anyaházában tartott házkutatásokról.

„[...] a *Slachta Margit* rendházban, tudomásunk szerint számtalan bujkáló személy volt. Ez a körülmény számunkra nagyon zavaróan hatott, és így több esetben is tartottunk razzitát a *Slachta* házban, és egy-egy alkalommal onnan is hoztunk el foglyokat, akiknek egy részét ugyancsak kivégeztük. *Slachta Margit* már ekkor országgyűlési képviselő volt, és állandóan mentelmi jogára hivatkozással tiltakozott az ellen, hogy mi az épületet időről időre átkutattuk és onnan foglyokat hoztunk el. Egyébként ebben az épületben többnyire pápai menlevéllel rendelkező személyek voltak. A pápai menlevelet a nyilas kormányzat, és ennek megfelelően mi magunk is nem túlságosan tiszteltük...”⁴⁵

ÜLDÖZÖTTEK MENTÉSE

A szociális testvérek tehát szervezeti lehetőségeiket kihasználva menekítették az életveszélybe kerülteket, a vezetésük alatt álló házakban bújtatták az üldözötteket. Az ezret is meghaladja azoknak a száma, akik nekik köszönhetik életüket.⁴⁶ Salkaházi Sára is részt vett ebben a tevékenységben. Bújtattak üldözötteket a testvérek valamennyi intézményében, Budapesten és vidéken egyaránt. Az egyik, Izraelbe települt visszaemlékező

43 ROMSICS 2010, 839–842. o.

44 LÉVAI Jenő: *Szürke könyv. Magyar zsidók megmentéséről*. Budapest, (é. n.) 1946, 24–25. o.

45 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.1.9. V–153693/2, 58. Bükkös György vallomása

46 FÖLDESI Margit–SZERENCSÉS Károly: *Slachta Margit*. in Keresztény közéleti személyiségek a XX. században. Szerk. FÖLDESI Margit–SZERENCSÉS Károly, Budapest, 2011, 183. o.

Salkaházi Sára közvetlen ismerőse volt, akit Kassáról menekítettek Balaton-Jankovits-telepre.

„Sára testvér családja és férjem családja Kassa város régi lakosai voltak. Diákkorukban együtt dolgoztak a helyi újságnál. Amikor a németek bevonultak Magyarországra, férjem ügyvéd volt és munkaszolgálatos Jugoszláviában. Sára testvér akkor már apáca volt. Férjem – családjáért aggódva – hozzá fordult segítségért, aki nem tétovázott, még aznap éjjel felutazott Kassára és magával vitte Pestre kisfiunkat, aki akkor 4 éves volt, és biztonságba helyezte. Nekem iratokat szerzett, melyekkel a Jankovits-telepre utaztam, hol már a kisfiam is várt rám. Ezen a helyen, a Balaton partján vészeltük át a háborút több menekülttel együtt. Sára testvér néha meglátogatott bennünket. Arca derűs volt és nyugodt. Ő volt a lelke, motorja minden mentőakciónak. Tevékenységével állandó életveszélynek tette ki magát. Sára testvér lelki tisztasága, rendületlen hite sok menekültnek adott erőt.”⁴⁷

A másik fontos helyszín a budapesti, IX. kerületi Bokréta utca 3. szám alatt lévő otthon volt, amelyet 1944. október 31-én vett át a Katolikus Növédő Egyesülettől a DLN, Salkaházi Sára vezetésével. Az ottani eseményeket nyomon követhetjük a budapesti népbírói peres iratokból, melyek a Borbás Magda és Dömötör Erzsébet, mint nyilas feljelentők ellen folytatott eljárás során keletkeztek.⁴⁸ A házba napról-napra több menekült érkezett, akiket Salkaházi Sára készséggel fogadott, s a tanúvallomások szerint némi feszültség keletkezett közöttük és a nővédő egyesület tikára, Borbás Magda között, aki továbbra is a házban maradt. Dömötör Erzsébet szobalányként tevékenykedett, s december utolsó napjaiban ő és Geliczky Mária szorosabb kapcsolatot alakított ki a házban elszállásolt katonákkal, ami kiváltotta Salkaházi Sára rosszsallását, sőt lépéseket tett, hogy másik házba helyezze el őket. Minden valószínűség szerint ez vezetett a feljelentéshez.⁴⁹ Dömötör Erzsébet 1945. július 10-én tett tanúvallomása igen szűkszavú, pár mondatban mutatkozik be, édesanyját, édesapját nyilas párttagnak vallja, önmagát nem, tettének közvetlen indítókát nem árulja el. „1944. december 27-én elmentem a Ferenc körút 41. sz. alatti nyilas házba és feljelentettem Salkaházi Sára főnöknőt azért mert az otthonban zsidókat rejtegetett. Erre a cselekedetre Borbás Magda és Göndöcs Ilona beszéltek reá. Borbás haragudott Salkaházi nővérrre, Göndöcs helyeselt Magda kisasszonynak. Ha ők nem beszélnek, én magamtól nem megyek fel a Pártba. [...]”⁵⁰

A nyilasok még aznap megjelentek a Bokréta utcában, egy Varga nevezetű, fekete ruhás, bicegő férfi vezetésével, és zsidókat kerestek. Az eseményekről hasonlóképpen vallottak a jelen lévők. Mivel Salkaházi Sára érkezésükkor még nem volt a házban, ezért Göndöcs Ilona szövegében, hogy papírjaikkal gyűljenek össze az előtérben. Az igazoltatás közben mintegy 25 embert állítottak félre. Bár hamis papírjaik voltak, Kunosy Ilona és testvére, Zita megúsza az igazoltatást, mivel pontosan tartották magukat a betanult szöveghez. Köstler Hedvig csak később tért vissza a házba Salkaházi Sárával, akit mint zsidó rejtegetéssel vádoltat, elvittek. Azt állították, hogy csak jegyzőkönyvet vesz-

47 Vértanúink – Hitvallóink, IX. évf. 34. szám, 2003. szeptember. http://regi.mindszenty.katolikus.hu/vh34/34_3f.html; a letöltés időpontja: 2016. november 27.

48 Budapest Főváros Levéltára, Budapesti Népjogviselés, HU BFL XXV. 2.b. 8085/1949, illetve Budapesti Büntető törvényszék HU BFL VII. 5. e. 6552/1950

49 HU BFL VII. 5. e. 6552/1950. Pílf Éva 1945. június 11-i tanúvallomása a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai és Rendészeti Főosztályán, 22–25. o.

50 Uo. 40–42. o.

nek fel vele, aztán hazaengedik. Elhurcolták továbbá Bernovits Irma hitoktatónőt, dr. Róna Andornét, egy Kárászné nevezetű nőt, és még két személyt. Soha nem tértek vissza. Sőt, másnap, 28-án 3 nyilas visszatért, s az elhurcoltak ruháiból több darabot adtak Dömötör Erzsébetnek és Kádi Magdolnának. Valaki megkérdezte tőlük, hogy mi lett a sorsuk a letartóztatottnak, a válasz annyi volt: „hol vannak már azok?” Az otthon vezetőjének újra Borbás Magdát nevezték ki a nyilasok még 27-én, a megbízását viszont december 28-án adták át neki a Mester utcai nyilasközpontban.⁵¹

Borbás Magdát bizonyítékok hiányában felmentették, Dömötör Erzsébetet 1945. július 19-én helyezték előzetes letartóztatásba, s bár folyt az eljárás, 1946. január 21-én szabadlábra helyezték, azzal az indokkal, hogy rendes kereső foglalkozása és bejelentett lakása van. Soha többé nem találták meg, hiába keresték. Az ítéletet 1949. február 14-én hozták meg, népellenes büntetben mondták ki bűnösnek, s 10 év fegyházra ítélték.⁵² A Budapesti Fővárosi Bíróság 1959. február 26-án zárt ülésen hozott végzést arról, hogy a Dömötör Erzsébet elleni büntető eljárást elévülés okából megszünteti, s a Budapesti Népbíróság által kibocsátott nyomozólevelet visszavonja.⁵³

ÖSSZEGZÉS

Salkaházi Sára, ez a nagyszerű nő egész élete során a nehezebb utat választotta. Maradhatott volna tanítónő, de mivel nem tette le a hűségesküt a Csehszlovák Köztársaságnak, állását elveszítette. Könyvkötészetet tanult, de tehetsége utat tört magának, írásai sikert arattak. Lehetett volna neves író, de nem, a szociális testvérek szürke ruháját öltötte magára, és a nőket, a segítségre szorulókat kívánta szolgálni keresztény hittel, alázattal. A bemutatott források is azt igazolják, hogy nem volt ez másképp a 40-es években sem. Ezekben találhatjuk meg a válaszokat a tanulmány elején feltett kérdésekre is. Napról-napra teljesítette feladatait, de túl is tekintett rajtuk, a háború, a német megszállás, majd a nyilas hatalomátvétel okozta növekvő kihívásokra tudatosan reagált. Életét nemcsak felajánlotta, hanem fel is áldozta az elesettekért, az üldözöttekért. Mártírhálált halt 1947. december 27-én a Duna-parton. Messze kiemelkedett kortársai közül, élete például szolgálhat az őt követő nemzedék minden tagjának. Felismerte, elismerte ezt a katolikus egyház is, XVI. Benedek pápa 2006. április 28-án aláírta Sára testvér boldoggá avatási dekrétumát, melynek kihirdetésére szeptember 17-én Budapesten, a Szent István Bazilika előtt került sor.

51 Uo. Köstler Hedvig, Kunosy Ilona és Zita, Göndöcs Ilona, Borbás Magda, Takács Ágnes vallomása alapján. 11–38. o.

52 HU BFL XXV. 2.b. 80805/1949. 5–6. o.

53 HU BFL VII. 5.e. 6552/1950. 56. o.

ILONA VASAS

SÁRA SALKAHÁZI AND THE YEARS OF WAR
«HATRED LEAVES NOTHING, BUT GRIEF AND PAIN – LOVE GIVES COMFORT,
AND WASHES AWAY THE TEARS»

SÁRA SALKAHÁZI ET LES ANNÉES DE GUERRE
„LA HAINE FAIT DEUIL ET DOULEUR – L'AMOUR CONSOLE ET ESSUIE LES LARMES”

Née à Kassa, dans une famille de grande bourgeoisie de la Haute Hongrie, Sára Salkaházi était, dans les années 20, une écrivaine reconnue vouée à une carrière littéraire remarquable, lorsqu'elle a rencontré, en 1927, la Société des Sœurs Auxiliatrices. A partir de ce moment, elle s'est engagée, corps et âme, au travail caritatif et social en faveur des femmes, travail dont elle s'est acquittée durant toute sa vie avec enthousiasme, de façon exemplaire. Sa cérémonie de serrement d'engagement définitif a eu lieu à la Pentecôte 1940, elle s'est choisi la devise d'engagement: «Alleluja! Ecce ego, mitte me!» (Alléluia! Me voici, envoie-moi!)

Mon essai est consacré aux années 1940 qu'elle a déjà passées à Budapest. Comment cette femme forte, déterminée, intelligente, ayant de riches expériences de la réalité de l'époque, a-t-elle vécu les quotidiens de la guerre? Quelles décisions et quels actes de sa vie ont été motivés par les événements de guerre? Comment et pourquoi son destin l'a-t-il conduite à sa mort tragique du 27 décembre 1944? Les notes, les lettres et les articles de Sára Salkaházi, ainsi que les témoignages d'archives prouvent qu'elle était à la hauteur de sa mission dans cette période aussi. Elle protégeait les femmes, soutenait les nécessiteux avec une profonde foi catholique. Son horizon de réflexion devenait de plus en plus large, elle a donné des réponses adéquates et consciencieuses aux défis de la guerre, de l'occupation allemande et à la prise de pouvoir des croix fléchées. Elle a fait non seulement donation de sa vie pour les autres, mais elle a littérairement consacré sa vie pour protéger les malheureux, les victimes des persécutions. Elle a choisi de mourir en martyre le 27 décembre 1944, sur les quais du Danube. Elle était une des meilleures parmi ses contemporains, sa vie reste un exemple glorieux pour les générations ultérieures. Les valeurs de sa vie exemplaire ont été reconnues par l'Eglise catholique, le décret de béatification de sœur Sára a été signé par le pape Benoît le 28 avril 2006, et promulgué le 17 septembre prochain devant la basilique Saint Etienne de Budapest.

CÚTHNÉ GYÓNI ESZTER

LÉKAI LAJOS: CISZTERCI SZERZETES, RENDTÖRTÉNÉSZ,
A DALLASI CISZTERCI KÖZÖSSÉG EGYIK ALAPÍTÓ ATYJA*

Száz évvel ezelőtt, 1916. február 4-én született Budapesten Lepár Gyula néven Lékai Gyula Lajos ciszterci szerzetes, tanár, rendtörténész. Életműve megkerülhetetlen a ciszterci rend történetével foglalkozó történészek, művészettörténészek és a téma iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönség számára egyaránt. Nyugat-európai kutatóútjai során rendtörténeti alap kutatásokat folytatott, ezek eredményeit számos tanulmányban és két monográfiában tette közzé. Egyetemi oktatómunkája révén tanítványok egész sorára gyakorolt mély benyomást.

Édesapja Lepár Antal, édesanyja Rötzer Margit volt. A család később Lékaira változtatta a nevét. Testvérei közül László a második világháborút követően disszidált, és Olaszországban alapított családot.¹ Öccsük, Imre Ányos néven ciszterci szerzetes volt, aki 1950-ben próbált Nyugat-Európába szökni, de Ausztriában elfogták, hazaszállították, és hét év börtönbüntetésre ítélték. Szabadulása után, 1956 végén hagyta el Magyarországot.² Így 1956 után már mindhárom Lékai fivér a vasfüggönyön túl kereste a boldogulás lehetőségeit.

Lékai Gyula gimnáziumi tanulmányait 1926-tól a ciszterciek budai Szent Imre Gimnáziumában folytatta, itt érettségizett 1934-ben. Osztályfőnöke a gimnázium egyik legendás tanára, Schilling János Rogér volt. Osztálytársai a későbbi rendtársak közül: Alpár Jenő (rendi nevén: Lucián), Szabó László (rendi nevén: Vilmos), valamint közeli jó barátja és munkatársa Nagy Sándor (rendi nevén: Anzelm).³

Lékai Gyula az érettségét követően, 1934. augusztus 29-én lépett a ciszterci rendbe Zircen, rendi névként a Lajost kapta. Bölcsészeti és teológiai tanulmányait 1934 és 1941 között folytatta Zircen és Budapesten. 1935. augusztus 30-án egyszerű, 1941. január 3-án

* Ezúton szeretnék köszönetet mondani Somorjai Ádám atyának, aki rendelkezésemre bocsátotta a dallasi ciszterci apátság (Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas) irattárában készített fotósorozatot Lékai Lajos levelezésének anyagáról, amellyel nélkülözhetetlen segítséget nyújtott az életrajz elkészítéséhez.

1 Lékai Lajos levele ismeretlen címzettnék [feltételezhetően Nagy Anzelmnek], Eger, 1946. december 8., Nagy Anzelm levele Lékai Lajoshoz, Okauchee, Wisconsin, 1954. május 23. és Nagy Anzelm levele Lékai Lajoshoz, h. n., 1955. szeptember 21., A Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas irattára, Fr. Louis: corrsp. 1945–55.

2 Lékai Imre Ányos hányattatott életútjáról I. CÚTHNÉ GYÓNI Eszter: *A ciszterci rend története Magyarországon 1945 után. A Ciszterci Rend Zirci Apátsága 1945 és 1981 között*. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE BTK, 2014. 57–58., 161–165., 221., 292.

3 A budai Szent Imre Gimnázium 1933–1934-ben végzett osztályának tablólépe, A Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas irattára, Fr. Louis: corrsp. 1956–76.

ünnepélyes fogadalmat tett, majd 1941. június 24-én pappá szentelték.⁴ Ugyanebben az évben történelem–földrajz szakos tanári diplomát szerzett⁵ a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetemen, ahol többek között Szekfű Gyula tanítványa is volt.⁶ 1942 áprilisában ugyanitt szerzett PhD-fokozatot summa cum laude minősítéssel. Doktori értekezését *A magyar történetírás 1790–1830* címmel írta, amely még 1942 folyamán megjelent nyomtatásban.

1942–1943-ban, majd 1945 és 1947 között a rend egri gimnáziumában történelmet és földrajzot,⁷ 1943 és 1944 folyamán a zirci teológiai főiskolán egyháztörténelmet tanított.⁸ 1944–1945-ben katonai szolgálatot teljesített tábori lelkészként. 1946–1947-ben az egri jogakadémián is oktatott, ahol újkori történelem és művelődéstörténet voltak a tárgyai.⁹ A fiatal szerzetest a tudományos pálya, a kutatói munka vonzotta, azonban szívesen vállalta a rendi előjárók által számára kijelölt utat, a tanári hivatást.¹⁰ A tanítás mellett az egri gimnázium ének és zenei ügyeiért felelt, bekapcsolódott a cserkészlet élétebe és internátusi prefektus volt.¹¹

A második világháború után – megsejtve a készülődő politikai fordulatot, s annak fenyegetését a szerzetesrendekre nézve – megosztotta ötletét Endrédy Vendel apáttal, amellyel a magyarországi akadályoztatás, felszámolás esetén a zirci ciszterciek és tanári hivatásuk megmaradását szerette volna biztosítani: néhány zirci szerzetes minél előbb települjön át az Amerikai Egyesült Államokba, s az ottani magyarságra támaszkodva alapítsanak rendházat és magyar típusú gimnáziumot. Elgondolását megírta közeli barátjának, egykori osztály- és novíciustársának, későbbi apátjának, Nagy Anzelmnek is.¹² Endrédy apát 1945 nyarán az ötlet megvalósítását még nem tartotta időszerűnek, azonban nem sokkal később, a ciszterciek magyarországi életterének fokozatos beszűkülése miatt aktuálissá vált a kérdés.

Lékai Lajos 1947 októberében legális útlevéllel hagyta el Magyarországot, és az Amerikai Egyesült Államokba telepedett le. 1953-ig a wisconsini Spring Bank monostorában élt, amit hivatalosan 1948. május 31-én vettek át a zirci ciszterciek a hollan-

4 *Schematismus Congregationis de Zirc. Ad annum scholare 1942/43.* Budapest, Typis Societatis Sancti Stephani, 1942. 261.; *A Ciszterci Rend Zirci Kongregációjának névtára, 1947–48.* Székesfehérvár, Debreczeni István könyvnyomdája, 1947. 48.

5 *Schematismus Congregationis de Zirc. Ad annum scholare 1942/43.* Budapest, Typis Societatis Sancti Stephani, 1942. 76–77.

6 LÉKAI Lajos: *A ciszterciek: eszmény és valóság.* Budapest, Szent István Társulat, 1991. 9.

7 Lékai Lajos és Nagy Anzelm levélváltása, Dallas, Texas, 1956. március 1. és Lékai Lajos tudományos ösztöndíj pályázatának szövege, valamint Nagy Anzelm ajánlása [utóbbi kettő pontos dátum nélkül, 1955-ből], A Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas irattára, Fr. Louis: corrsp. 1956–76.

8 Lékai Lajos tudományos ösztöndíj pályázatának szövege, valamint Nagy Anzelm ajánlása [utóbbi kettő pontos dátum nélkül, 1955-ből], A Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas irattára, Fr. Louis: corrsp. 1945–55.

9 Lékai Lajos levele ismeretlen címzettnek [feltételezhetően Nagy Anzelmnek], Eger, 1946. december 8., A Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas irattára, Fr. Louis: corrsp. 1945–55.

10 Lékai Lajos levele ismeretlen címzettnek [feltételezhetően Nagy Anzelmnek], Eger, 1946. december 8., A Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas irattára, Fr. Louis: corrsp. 1945–55.

11 Lékai Lajos levele ismeretlen címzettnek [feltételezhetően Nagy Anzelmnek], Eger, 1946. december 8., A Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas irattára, Fr. Louis: corrsp. 1945–55.

12 Denis FARKASALVY: *Cistercians in Texas: The foundation of Our Lady of Dallas.* In: *Cistercians in Texas. The 1998 jubilee.* Ed.: Thomas Pruitt. Irving, Texas, 1998. 18–49. 24–25.

doktól.¹³ 1947–1948-ban vendéghallgatóként „History and Education” képzést végzett a milwaukee-i Marquette University-n.¹⁴ 1947 és 1952 között latint, egyháztörténelmet és szentírástudományt tanított Okauchee-ban a rendi hittudományi főiskolán. Az 1953-as vizitációt megelőzően költözött át Buffaloba, ugyanebben az évben kapta meg az amerikai állampolgárságot.

Az amerikai megtelepedést követően Spring Bank-ben a monasztikus hivatás került előtérbe: Molnár Sándor Rajmund perjel azt a nézetet vallotta, hogy a tisztán monasztikus, kontemplatív életforma jó átmenetet jelenthet, amíg megszilárdul a magyar ciszterci közösség az Amerikai Egyesült Államokban, s körülbelül 20-25, esetleg 50 év elteltével kellene csak visszatérni a zirciek tanári hivatásához.¹⁵ Ezzel szemben azonban Lékai Lajos az első pillanattól a zirci konstitúcióban szereplő finis specialis, a tanítórendi hivatás megtartása és folytatása mellett érvelt, és mindent meg is tett annak érdekében, hogy a magyar mintájú gimnáziumalapítás és működtetés megvalósuljon.¹⁶ A körülmények nem kedveztek Spring Bank-ben az iskolaalapításnak, ezért a tanítórendi hivatást folytatni kívánó atyák, Lékai Lajos és Nagy Anzelm vezetésével először a kaliforniai San Diego-ban, majd a New York állambeli Buffalo városában, s végül a texasi Dallasban keresték az állandó letelepedés lehetőségét. A texasi alapítás terve 1953-ban merült fel először egy katolikus egyetem felállításával kapcsolatban, amely 1956-ban nyitotta meg kapuit Dallas egyik külvárosában, Irvingben. A ciszterci atyákat Dallas–Fort Worth püspöke, Thomas Kiely Gorman¹⁷ hívta meg az egyetemre tanítani, s itt a ciszterci atyák több tanszék vezetését is megkapták. Ciszterci monostor 1958-ban létesült az egyetem mellett – addig egy belvárosi magánházban, illetve különböző környékbeli plébániákon éltek a zirci szerzetesek. Az új ház a zirci kongregációhoz tartozott mint önálló rendház, és saját noviciátust működtetett. Az irvingi ciszterci monostor 1963-ban emelték apátsági rangra. Az 1960-as évek elejére világossá vált, hogy lenne igény egy magyar típusú, nyolcosztályos úgynevezett preparatory school felállítására.¹⁸ Endrédy Vendel apát kívánsága és – többek között – Lékai Lajos elképzelése szerint 1962 őszén egy magyar mintájú iskola nyitotta meg kapuit Dallasban.¹⁹ Ez az intézmény tette lehetővé, hogy amíg Magyarországon, az egyházi iskolák államosítása és az állami rendelettel történt feloszlás következtében nem működhettek a ciszterci gimnáziumok, mégsem

13 A Spring Bank-i rendház átvételének dokumentumai: Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára XII. 2. c. 21. cs. Apáti Hivatal (Spring Bank)

14 Lékai Lajos és Nagy Anzelm levélváltása, Dallas, Texas, 1956. március 1., A Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas irattára, Fr. Louis: corrsp. 1956–76.; *A Ciszterci Rend Zirci Kongregációjának névtára, 1947–48.* Székesfehérvár, Debreczeni István könyvnyomdája, 1947. 26.

15 Lékai Lajos levele Endrédy Vendelhez, Okauchee, Wisconsin, 1948. április 1. és Nagy Anzelm levele Lékai Lajoshoz Okauchee, Wisconsin, 1953. július 26., A Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas irattára, Fr. Louis: corrsp. 1945–55.

16 Ezt bizonyítják például Lékai Lajos 1948. április 1-jén Endrédy Vendel apáthoz, 1948. november 20-án ismeretlen amerikai plébánoshoz írt levelei és a külföldön élő zirci ciszterciek 1954. február 2-án és 3-án tartott rendi tanácsülésén elhangzott felszólalása is. A Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas irattára, Fr. Louis: corrsp. 1945–55.

17 1954 és 1969 között Dallas–Fort Worth püspöke.

18 Ciszterci atyák Dallasban: Lékai Lajos leírása a dallasi ciszterci közösségről, munkájukról, céljaikról és az alapítandó gimnáziumról, 1961. A Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas irattára, Fr. Louis: corrsp. 1956–76.

19 Peter VERHALEN: *The founding of Cistercian Preparatory School: A story of rededications.* In: *Cistercians in Texas. The 1998 jubilee.* Ed.: Thomas Pruit. Irving, Texas, 1998. 50–69. 50., 57.

vált idejét múlttá vagy veszett el teljes a 19–20. század folyamán kidolgozott és kiforrott ciszterci pedagógiai gyakorlat: a dallasi ciszterci atyák megőrizték, fejlesztették a Szent Bernát tanításán nyugvó nevelési eszményt.²⁰ Maga Lékai, annak ellenére, hogy az iskola ügyének egyik zászlóvivője volt, nem vett részt az iskola munkájában – ahogy a dallasi közösség legtöbb alapító tagja sem –,²¹ inkább az egyetemi oktatásban vállalt kiemelkedő szerepet. Emellett fontos kiemelni, hogy a dallasi alapítást nemcsak tevékeny szervezőmunkájával, hanem anyagilag is támogatta Lékai. 1955. márciusi levélváltásukból kiderül, hogy az akkor már Dallasban tartózkodó Nagy Anzelm számára felbecsülhetetlen anyagi segítséget jelentett az az összeg, amelyet Lékai Lajos a fizetéséből küldött az induló dallasi ciszterci közösség kasszájába. Kettejük 1955. évi levelezéséből az is világossá válik, hogy ez a segítség nem csak egy egyszeri utalás volt, hanem Lékai Lajos fizetésének személyes költségein túl fennmaradó részét felajánlotta a dallasi közösség számára, s ezt rendszeresen el is küldte Nagy Anzelm részére.²²

Lékai Lajos történelmi pályája a tengerentúlon bontakozott ki. 1952 és 1956 között²³ a buffaloi Canisius College-ban, majd 1956 és 1958 között University of Dallason tanított történelmet adjunktusként,²⁴ 1958-tól 1986-ig pedig egyetemi tanárként. Diákjai és kollégái egyaránt jó szívvel emlékeztek vissza az intelligens, nagylelkű, magával ragadó, a szigort és a sziporkázó humort ötvöző tanáregyenységre.²⁵

A kiemelkedő tanári pályáját komoly kutatói és termékeny történetírói tevékenység tette teljessé, s tucatnyi szakmai társaság tagja volt. Két átfogó monográfiája jelent meg a ciszterciek történetéről: *A fehér szerzetesek* (The White Monks) 1953-ban, majd *A ciszterciek: eszmény és valóság* (Cistercians: Ideal and Reality) 1979-ben, amelyeket a számos nyelvre lefordítottak (németre, franciára, olaszra, spanyolra, hollandra, magyarra és japánra). Természetesnek mondható, hogy nemcsak a nyomtatásban megjelent forrásokat és szakirodalmat tanulmányozta át és dolgozta fel, hanem számos levéltárban kutatott, elsősorban a ciszterci rend szülőföldjén, Franciaországban. Munkája alaposágát több mint ötven megjelent tanulmánya is bizonyítja. Kiemelkedő teljesítményéért az Amerikai Filozófiai Társaság (American Philosophical Association) kitüntette.

20 CÚTHNÉ GYÓNI Eszter: *A ciszterci rend története... i. m.* 167–168.

Ezenkívül bizonyos szinten továbbélt a ciszterci pedagógia Magyarországon azokban az úgynevezett „illegális” mozgalmakban, amelyekben a rend egyes itthon maradt, „illegalitásban” élő tagjai az akkori rendszer ideológiájával szemben folytatták titokban a fiatalság vallásos nevelését – a börtönbüntetést és meghurcolást kockáztatva ezzel.

21 FARKASALVY: *Cistercians in Texas... i. m.* 18–49. 49.

22 L. például Lékai Lajos leveleit Nagy Anzelmhez, h. n., 1955. január 30.; East Aurora, New York, 1955. március 16.; East Aurora, New York, 1955. április 4.; East Aurora, New York, 1955. május 16.; East Aurora, New York, 1955. szeptember 26. és Nagy Anzelm leveleit Lékai Lajoshoz, Okauchee, Wisconsin, 1955. február 3.; Dallas, Texas, 1955. március 20., A Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas irattára, Fr. Louis: corrsp. 1945–55.

23 Lékai Lajos tudományos ösztöndíj pályázatának szövege, valamint Nagy Anzelm ajánlása [utóbbi kettő pontos dátum nélkül, 1955-ből], A Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas irattára, Fr. Louis: corrsp. 1945–55.; Lékai Lajos és Nagy Anzelm levélváltása, Dallas, Texas, 1956. március 1., A Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas irattára, Fr. Louis: corrsp. 1956–76.

24 *Studiorum Speculum: Studies in Honour of Louis J. Lekai, O. Cist.* Ed.: Francis R. Swietek – John R. Sommerfeldt. Kalamazoo, Michigan, Cistercian Publications, 1993. 421.

25 *Studiorum Speculum... 8.*

Mindemellett a rendi közösség életében is kiemelt szerepet vállalt: 1967 és 1976 között az Our Lady of Dallas apátság perjele volt.²⁶

1981 októberében agyvérzést kapott, aminek következtében fél oldalára megbénult, írni és beszélni sem tudott többé, de öntudatát és elméje tisztaságát haláláig megőrizte. Betegségét és annak következményeit tizenhárom éven keresztül viselte türelemmel. A kórházban töltött hosszú évek után – betegsége következtében – 1994. július 1-jén, 78 éves korában hunyt el a texasi Irvingben.²⁷

AZ ÉLETRAJZHOZ FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

A Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas irattára, Fr. Louis: corrsp. 1945–55; Fr. Louis corresp. 1956–76.

A Ciszterci Rend Zirci Kongregációjának névtára, 1947–48. Székesfehérvár, Debreczeni István könyvnyomdája, 1947.

Cistercians in Texas. The 1998 jubilee. Ed.: Thomas Pruit. Irving, Texas, 1998.

CÚTHNÉ GYÓNI ESZTER: *A ciszterci rend története Magyarországon 1945 után. A Ciszterci Rend Zirci Apátsága 1945 és 1981 között.* Doktori disszertáció. Budapest, ELTE BTK, 2014.

<https://www.cistercian.org/abbey/history/our-fathers/pdf/Louis.pdf> (letöltés ideje: 2015. okt. 28.)

KERESZTY RÓKUS: *Ciszterci arcképek.* Zirc – Budapest, Zirci Ciszterci Apátság – Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, 2014.

LÉKAI Lajos: *A ciszterciek: eszmény és valóság.* Budapest, Szent István Társulat, 1991.

Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára XII. 2. c. 21. cs. Apáti Hivatal (Spring Bank)

Schematismus Congregationis de Zirc. Ad annum scholare 1942/43. Budapest, Typis Societatis Sancti Stephani, 1942.

Studiorum Speculum: Studies in Honour of Louis J. Lekai, O. Cist. Ed.: Francis R. Swietek – John R. Sommerfeldt. Kalamazoo, Michigan, Cistercian Publications, 1993.

26 Nekrológok Lékai Lajosról (többek között Farkasfalvy Dénes apáté), A Cistercian Abbey – Our Lady of Dallas irattára, Fr. Louis: corrsp. 1956–76.

27 KERESZTY RÓKUS: *Ciszterci arcképek.* Zirc – Budapest, Zirci Ciszterci Apátság – Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, 2014. 243.; Lékai Lajos nekrológja In: *Cistercians in Texas. The 1998 jubilee.* Ed.: Thomas Pruit. Irving, Texas, 1998. 137.; <https://www.cistercian.org/abbey/history/our-fathers/pdf/Louis.pdf> (letöltés ideje: 2015. okt. 28.)

LÉKAI LAJOS MŰVEINEK BIBLIOGRÁFIÁJA²⁸*Könyvek*

1. A magyar történetírás, 1790–1830. Budapest, Stephaneum, 1942.
2. The White Monks: A History of the Cistercian Order. Okauchee, Wisconsin, Our Lady of Spring Bank, 1953.
3. Les moines blancs: Histoire de l'ordre cistercien. Paris, Editions de Seuil, [1957].
4. Geschichte und Wirken der weissen Mönche. Köln, Wienand Verlag, 1958.
5. The Rise of the Cistercian Strict Observance in Seventeenth Century France. Washington, D.C., Catholic University of America Press, [1968].
6. The Cistercians: Ideals and Reality. [Kent, Ohio], The Kent State University Press, [1977].
7. De orde van Cîteaux: Cisterciënsers en Trappisten: Idealen an werkelijkheden. Achel, Abdij, 1980.
8. Nicolas Cothet's Annals of Cîteaux: Outlined from the French Original. Cistercian Studies 57. Kalamazoo, Michigan, Cistercian Publications, 1982.
9. Los Cistercienses: Ideales y realidad. Barcelona, Herder, 1987.
10. I cistercensi: Ideali e realtà. Florance, Certosa, Monaci cistercensi, 1989.
11. The Cistercians: Ideals and Reality, japanese trans. by Gabriel B. Asakura, Tokyo, 1989.
12. A ciszterciek: eszmény és valóság. Budapest, Szent István Társulat, 1991.

Tanulmányok

1. Historiography in Hungary, 1790–1848. In: Journal of Central European Affairs. 14. (1954) 3–18.
2. The Beginnings of the Cistercian Strict Observance. In: The Catholic Historical Review. 41. (1955) 129–143.
3. Cardinal La Rochefoucauld and the Cistercian Reform. In: American Benedictine Review. 6. (1955–1956) 427–449.
4. Cardinal Richelieu as Abbot of Cîteaux. In: The Catholic Historical Review. 42. (1956) 137–156.
5. The Election of Claude Vaussin as Abbot of Cîteaux. In: Revue Bénédictine. 67. (1957) 201–219.
6. The Cistercian General Chapter of 1651 and its Aftermath. In: Cîteaux in de Nederlanden. 9. (1958) 106–120.
7. The Antecedents of the Apostolic Constitution of Pope Alexander VII: "In suprema". In: Analecta sacri ordinis Cisterciensis. 14. (1958) 117–126.
8. Pope Alexander VII and the Cistercian Observances. In: The Catholic Historical Review. 45. (1959) 1–23.
9. The Problem of the Authorship of Rancé's "Standard" Biography. In: Collectanea ordinis Cisterciensium reformatorum. 21. (1959) 157–163.

²⁸ *Studiorum Speculum: Studies in Honour of Louis J. Lekai, O. Cist.* Ed.: Francis R. Swietek – John R. Sommerfeldt. Kalamazoo, Michigan, Cistercian Publications, 1993. 423–428. alapián

10. The Cistercian Reform and the General Chapter of 1667. In: *Review Bénédictine*. 70. (1960) 393–409.
11. Abbot Jean Petit of Cîteaux and the Strict Observance. In: *Analecta sacri ordinis Cisterciensis*. 16. (1960) 120–142.
12. The Unpublished Second Volume of Gervaise's "Histoire générale de la reforme de l'ordre de Cîteaux en France". In: *Analecta sacri ordinis Cisterciensis*. 17. (1961) 278–283.
13. A Bibliography of Seventeenth Century Pamphlets and Other Printed Material Related to the Cistercian Strict Observance. In: *Analecta sacri ordinis Cisterciensis*. 19. (1963) 105–144.
14. Moral and Material Status of French Cistercian Abbeys in the Seventeenth Century. In: *Analecta sacri ordinis Cisterciensis*. 19. (1963) 199–266.
15. The Growth of the Cistercian Strict Observance in the Seventeenth Century. In: *Review Bénédictine*. 73. (1963) 126–132.
16. Cistercian Monasteries and the French Episcopate on the Eve of the Revolution. In: *Analecta Cisterciensia*. 23. (1967) 66–114.
17. The Cistercian Order and the "Commission des Réguliers", 1766–1783. In: *Analecta Cisterciensia*. 23. (1967) 179–225.
18. French Cistercians and the Revolution, 1789–1791. In: *Analecta Cisterciensia*. 24. (1968) 86–118.
19. Hungarian Cistercians in America. In: *The Records of the American Catholic Historical Society of Philadelphia*. 79. (1968) 223–242.
20. Motives and Ideals of the Eleventh-Century Monastic Renewal. In: *Cistercian Studies 3*. Spencer, Massachusetts, Cistercian Publications, 1970. 27–47.
21. Catalogue des pamphlets des dix-septième et dix-huitième siècles concernant la lutte entre les abbés de Cîteaux et les quatre premiers pères de l'Ordre. In: *Analecta Cisterciensia*. 25. (1969) 107–128.
22. The Abbatial Election at Cîteaux in 1625. In: *Church History*. 39. (1970) 30–35.
23. The Rule and the Early Cistercians. In: *Cistercian Studies*. 5. (1970) 243–251.
24. Introduction à l'étude des collèges cisterciens en France avant la Révolution. In: *Analecta Cisterciensia*. 25. (1969) 145–179.
25. The Parisian College of Saint Bernard in 1634–1635. In: *Analecta Cisterciensia*. 25. (1969) 180–208.
26. The Financial Status of the Parisian College of Saint Bernard, 1765–1790. In: *Analecta Cisterciensia*. 25. (1969) 209–244.
27. The College of Saint Bernard in Paris on the Eve of the Revolution. In: *Analecta Cisterciensia*. 26. (1970) 253–279.
28. The Cistercian College of Saint Bernard in Paris in the Fifteenth Century. In: *Cistercian Studies*. 6. (1971) 172–179.
29. The Cistercian College of Sénanque in Avignon, 1496–1795. In: *Cîteaux*. 22. (1971) 40–47.
30. The College of Saint Bernard in Toulouse, 1533–1791. In: *Analecta Cisterciensia*. 27. (1971) 157–211.
31. The Question of the "College of Boulbonne" in Toulouse. In: *Cîteaux*. 22. (1971) 312–318.
32. The College of Saint Bernard in Toulouse in the Middle Ages. In: *Analecta Cisterciensia*. 27. (1971) 143–155.

33. The College of Saint Bernard in Paris in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. In: *Analecta Cisterciensia*. 28. (1972) 167–218.
34. The Cistercian College of Dole in the Seventeenth and the Eighteenth Centuries. In: *Revue Bénédictine*. 83. (1973) 436–447.
35. Le Collège Saint-Bernard de Toulouse au Moyen Age, 1280–1533. In: *Annales du Midi*. 85 (1973) 251–266.
36. A Supplementary List of French Cistercian Pamphlets. In: *Analecta Cisterciensia*. 30. (1974) 188–192.
37. Medieval Cistercians and Their Social Environment: The Case of Hungary. In: *Analecta Cisterciensia*. 32. (1976) 251–280.
38. An Unknown French “Janauschek” of the Eighteenth Century. In: *Analecta Cisterciensia*. 33. (1977) 177–190.
39. Germans and the Medieval Cistercian Abbeys in Poland. In: *Cîteaux*. 28. (1977) 121–130.
40. Ideals and Reality in Early Cistercian Life and Legislation. In: *Cistercian Ideals and Reality*. Ed.: John R. Sommerfeldt. *Cistercian Studies* 60. Kalamazoo, Michigan, Cistercian Publications, 1978. 4–29.
41. The Acts of the Cistercian General Chapter of 1783. In: *Analecta Cisterciensia*. 34. (1978) 200–249.
42. Banking at the Abbey. In: *The Bankers Magazine*. 161. (1978) 71–75.
43. Le Collège St-Bernard de Toulouse (1533–1791). In: *Annales du Midi*. 91. (1979) 383–414.
44. Nicolas Cotheret and the Conditional Nature of the *Privilegium romanum*. In: *Cîteaux*. 31. (1980) 1–7.
45. The Events of the Cistercian General Chapter of 1765: According to the four proto-abbots. In: *Analecta Cisterciensia*. 36. (1980) 87–102.
46. Studien, Studiensystem und Lehrtätigkeit der Zisterzienser. Trans.: M. and W. Marcour. In: *Die Zisterzienser: Ordensleben zwischen Ideal und Wirklichkeit*. Schriften des Rheinischen Museumsamtes. Nr. 10. Bonn, Rheinland-Verlag im Kommission bei Rudolf Habelt Verlag GmbH, 1980. 165–170.
47. Nicolas Cotheret and His History of the Abbots of Cîteaux. In: *Cistercians in the Late Middle Ages: Studies in Medieval Cistercian History* 6. Ed.: Rozanne Elder. *Cistercian Studies* 64. Kalamazoo, Michigan, Cistercian Publications, 1981. 70–89.
48. The Early Cistercians and the Rule of Saint Benedict. In: *Mittellateinisches Jahrbuch*. 17. (1982) 96–107.
49. Zirc 800 éve. In: *Ciszterci lelkiiség*. Eisenstadt, Prugg Verlag, 1982. 7–17.
50. The Manuscript Tradition of Nicolas Cotheret’s *Annales de Cîteaux*. In: *Melanges à la mémoire du Père Anselme Dimier*. Ed.: B. Chauvin, T. II: *Histoire cistercienne*. Vol. 3: *Ordre, moines*. Arbois, Puppilin, 1984. 115–119.
51. Nicolas Cotheret, *Annales de Cîteaux I*. In: *Analecta Cisterciensia*. 40. (1984) 150–303.
52. Nicolas Cotheret, *Annales de Cîteaux II*. In: *Analecta Cisterciensia*. 41. (1985) 42–315.
53. Nicolas Cotheret, *Annales de Cîteaux III*. In: *Analecta Cisterciensia*. 42. (1986) 265–330.

Egyebek

- Hatvan cikke a „The Salve Regina”-ban 1951 és 1963 között
- Hét cikke a „The Catholic Encyclopedia for School and Home”-ban (New York, McGraw-Hill, 1965)
- Ötven cikke a „The New Catholic Encyclopedia”-ban (New York, McGraw-Hill, 1966)
- Tizenhét cikke a „Dizionario degli istituti di perfezione”-ban (Roma, Edizioni Paolini, 1974–1983)
- Négy cikke a „Dictionnaire des auteurs cisterciens”-ben (Rocheftort, La Documentation Cistercienne, 1975)
- Hetvenegy cikke az „Encyclopedic Dictionary of Religion”-ben (Washington D.C., Corpus Publications, 1978)
- Egy cikke a „Collier’s Encyclopedia”-ban (New York, Macmillan, 1990)
- Több mint harmincöt recenziója az „Analecta Cisterciensia”-ban és a „The American Catholic Historical Review”-ban.

A recenziókat és az ismeretterjesztő cikkeket nem tartalmazza a lista.

ESZTER CÚTHNÉ GYÓNI

LOUIS LÉKAI: CISTERCIAN MONK, HISTORIAN OF THE CISTERCIAN ORDER AND ONE OF THE FOUNDING FATHERS OF THE CISTERCIAN COMMUNITY IN DALLAS

This paper was written for the centenary of Louis Lékai’s birth. He was born on February 4, 1916, as Julius Lepár. Later the family changed their name from Lepár to Lékai. Julius attended the Cistercian School in Budapest from 1926 and entered the Cistercian Order on August 29, 1934, in Zirc. Then he received the name Louis. He was ordained a priest on June 24, 1941. In the same year he graduated from the University of Budapest and in 1942 obtained a doctorate in history. From 1942 to 1947 he taught history at the Cistercian School in Eger. After WWII he suggested to Wendelin Endérdy, Abbot of Zirc the plan of the foundation by the Abbey of Zirc of a school and monastery in the United States and he won over his friend and his former classmate, Anselm Nagy (later the first Abbot of the Cistercian monastery in Dallas) to the case. Lékai emigrated to the USA in 1947. Until 1953 he lived in the monastery of Spring Bank in Wisconsin. In 1953 he moved to Buffalo where he taught history at the university. In 1955 he moved to Dallas where he taught at the University of Dallas for the rest of his active years. In 1958 the new Cistercian Monastery, called Our Lady of Dallas was established in Irving, in the outskirts of Dallas. In the autumn of 1962, a preparatory school based on the Hungarian model was opened in Dallas following Lékai’s concept. Lékai himself didn’t take active part in the life of the school but was one of its main supporters. From 1965 to 1976, he served as Prior of the Cistercian Monastery in Dallas. He died on July 1, 1994.

His eminent scientific career as professor and historian is reflected in his numerous publications on Cistercian history, whose list we’ve published following the curriculum. Both of his monographic volumes, *The White Monks* (first published is 1953) and *Cistercians: Ideal and Reality* (first published is 1979) were translated into German, French, Italian, Spanish, Dutch, Hungarian and Japanese.

Lékai Gyula Lajos (Louis Julius Lekai) O. Cist.
(1916–1994)

A kép forrása: <http://www.findagrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=gr&GRid=50558520>;
<https://www.cistercian.org/abbey/history/our-fathers/pdf/Louis.pdf> (letöltés ideje: 2015. dec. 2.)

NÉMETH LÁSZLÓ IMRE

ADALÉKOK A RÓMAI MAGYAR LELKÉSZSÉG TÖRTÉNETÉHEZ

Harmadik rész: 1973–1999

A Magyar Egyháztörténeti Vázlatokban (rövidítve: MEV) több mint tíz éve megjelent két tanulmányban bemutatuk a római magyar lelkészség történetét 1945-től 1973 őszéig.¹ Ekkor Rómában személyi változásra került sor: Frank Miklós római magyar lelkésztől² Kovach Tibor Angelus kapucinus páter vette át a lelkipásztori munkát. Az előző 28 év alatt hat lelkész, Mester István, Vajda József, Tóth Giulio, Anisich Jenő, Ipoly Ottó és Frank Miklós váltotta egymást Rómában, az elkövetkező 26 év alatt, a század végéig nem volt változás. A római magyar lelkészség történetét bemutató sorozatunk harmadik része tehát teljes egészében Angelus páter római működéséről szól. Fő forrásunk hagyatéka, amely halálát követően az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió (a továbbiakban: OMKM) levéltárába került.³ Ebben megtalálhatók lelkipásztori értesítői,⁴ személyes dokumentumai,⁵ levelezése,⁶ fényképei,⁷ és egy 1992-ben vele készült videón

- 1 NÉMETH László (Imre): *Adalékok a római magyar lelkipásztorkodás történetéhez. Első rész: 1945–1963*, in: MEV, 14(2002/1–4), 197–228, és Németh László (Imre), *Adalékok a római magyar lelkészség történetéhez. Második rész: 1963–1973*, in: MEV, 15(2003/3–4), 119–149.
- 2 Frank Miklós lelkipásztori működéséről írt tanulmányunk óta elköltözött az élők sorából. 2010. szeptember 28-án hunyt el. NÉMETH László Imre: *A római Szent István Alapítvány 50 éve*, Budapest, 2015, 36–37., (a továbbiakban: NÉMETH 2015a). Hagyatéka, könyvtára és iratai Münchenből Fehérvárcsurgóra, a Károlyi Kastélyba kerültek. Rendezés alatt vannak.
- 3 NÉMETH László Imre: *Az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió levéltára 1952–2006*, in: MEV 21(2009/1–4), 265–293, (a továbbiakban: NÉMETH, 2009b). A levéltár 2011 őszén a Pápai Magyar Egyházi Intézetből (a továbbiakban: PMI) átkerült a római Szent István Háza. A cikk megjelenése óta a levéltár CD tárral bővült, amelynek jelzete: OMKM-CD. E levéltárban található meg Frank Miklós lelkipásztori értesítői (OMKM 33 – elektronikus formában is OMKM-CD 1), levelezése (OMKM 13–17) és Rómában maradt iratai (OMKM-M 5).
- 4 A lelkipásztori értesítőjének neve Üzenet. 1974-től 1996-ig jelent meg. OMKM 34–36, elektronikus formában OMKM-CD 2. Az értesítőhöz NÉMETH László (Imre): *Olaszországi lelkipásztori értesítők, 1945–1996*, in: *Látó szívvel*, szerk.: Bende József, Deák Viktória Hedvig OP, Pákozdi István, Budapest, 2006, 281–289. Példányai megtalálhatók az Országos Széchenyi Könyvtárban is: Fond 353. FÜLEP Katalin, *Olaszországi hungarica hagyatékok az Országos Széchenyi Könyvtárban*, in: *Gazdaságtörténet-könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára*, Budapest, 2001, 222. 1981-ben 700 példány Üzenet helyett Üdvözet címmel készült OMKM 35: 1981. május.
- 5 OMKM 39.
- 6 OMKM 37–38.
- 7 OMKM-M/10–11. Az olaszországi képeken kívül (OMKM-M/11) vannak képek Kanadából (1–1), Elzászból (1–2) és Strasbourgból (1–4) is.

rögzített interjú⁸ valamint egy beszélgetés, amely 1999-ben jelent meg a Keresztény Élet című lapban.⁹

A magyar állambiztonsági szervek működésének egyik fontos feladata volt, hogy a külföldön élő egyházi személyekről információkat gyűjtsenek.¹⁰ A római magyar emigráns papokról 1958–1975 között „Hontalanok” néven vezettek megfigyelési aktát.¹¹ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (rövidítve: ÁBTL) Angelus atyáról is van megfigyelési akta.¹² Ebben a tanulmányban azonban a témát csak az egyházi források alapján dolgoztuk fel. Szándékunkban áll ugyanis a római lelképásztorkodás történetéről írt tanulmányainkat egy kötetbe összedolgozni, és azt kiegészíteni a hírszerzés adataival az egész korszakra vonatkozóan, 1945-től 1989-ig.

PESTERZSÉBETTŐL RÓMÁIG: 1911–1973

Kovács Tibor 1911. október 9-én, Pesterzsébeten született.¹³ Édesanyját Rozsnyai Annának hívták, tanítónő volt, édesapja pedig asztalos. Öten voltak testvérek. Általános iskolába Pesterzsébeten, a Lázár utcába járt.¹⁴ Tatán, a piarista gimnáziumban érettségizett 1931-ben, negyven osztálytársával együtt.¹⁵ Civil osztályfőnöke Muzslay Jenő volt. Érettségi előtt, 16 éves korában, 1928-ban belépett a Kapucinus Rendbe, ahol szerzetesi neve Angelus lett. Idősebb korában így indokolta fiatalkori döntését:¹⁶

Egyik nagybátyám – akinél gyakran voltam látogatóban – a budai kapucinusok szomszédságában lakott. A látogatások során kaptam kedvet ahhoz, hogy belépjek a Kapucinus Rendbe.

1929-ben tett első fogadalmat, majd 1932-ben lett örökfogadalmas. 1935. június 20-án, Budapesten, Zadravecz István nyugalmazott táborigazgató püspök¹⁷ szentelte pappá. Teo-

8 OMKM-CD 27. Az interjút Kádár Anna készítette vele a Via Venetón.

9 CZOBORCZY Bence: *Bravo, Pater!*, in: Keresztény Élet, 1999. február 7. Az interjúhoz készített feljegyzések OMKM 37/211. A cikk megtalálható OMKM 40: 1999 évi levelezésben Ag 7–23/99 iktatószámmal. Korábban is megjelent vele egy interjú: Népszabadság, 1990. december 30.

10 A témához VÖRÖS Géza: *Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban*, in: BÁNKÚTI Gábor és GYARMATI György (szerk.), *Csapdában, Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*, Budapest, 2010, 281–333, különösen 293–295: Hírszerzés és az egyházak c. fejezet.

11 FEJÉRDY András: „Hontalanok”, *A római emigráns magyar papok, a magyar kormányzat és a Vatikán új keleti politikájának kezdetei*, in: Történelmi Szemle, XLI(2009/1), 59–89.

12 A levéltár anyagában történt tájékozódás során egy iratot sikerült eddig találni. Jeltete: ÁBTL 2.8.1. No1 J-Veszprém MRFK–20/1/1 1980. III. 19.

13 Életrajza saját közlésében Kovács Angelus, Kovács, OFM Cap, in: Magyar Katolikus Lexikon (a továbbiakban: MKL) VII., Budapest, 2002, 276, NAGY Csaba (szerk.): *A magyar emigráns irodalom lexikona*, Budapest, 2000, 557. Hagyatékában van egy rövid életrajz, amelyet Strasbourghban, 1966. szeptember 9-én saját maga írt. OMKM 37/11 és Római Magyar Lelkészi Hivatal, 1974. január 12-i levele, amelyben bemutatkozik. OMKM 34.

14 Általános iskolai osztálytársai 1984-ben vették fel vele a kapcsolatot OMKM 39/63–67.

15 OMKM 39/61. A 25. évi érettségi találkoztól kezdve osztálytársai rendszeresen küldtek neki értesítést az osztálytalálkozókról OMKM 39/31–62.

16 CZOBORCZY 1999.

17 Zadravecz István János OFM (Csáktornya, 1884 – Zsámbék, 1965). 1920-ban lett táborigazgató püspök, amelyről 1927-ben lemondott. BORÓVI József: *A magyar táborigazgató lelkészet története*, Budapest, 1992, 141–206. Ezt követően Budapesten, a Margit körüti ferences rendházban élt.

lógiai tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte.¹⁸ 1936–1939 között a kapucinusok budai főiskoláján volt teológiai tanár, majd 1940–1947 között lelképásztor és hitoktató Tatán, Mórton, Nagyváradon¹⁹ és házfőnök Máriabesnyőn.²⁰ A II. világháború vége előtt kinevezték táborigazgatóvá, de már nem került sor arra, hogy bevonuljon.²¹ 1947-ben kiállított személyazonossági igazolványa szerint Budatétényben lakott.²² Előljárói ebben az évben küldték Rómába, magasabb teológiai tanulmányok folytatására. Útlevelet 1947. július 1-jén állították ki és 1948. január 10-ig volt érvényes.²³ A Pápai Gergely Egyetemen a negyedik és ötödik évet végezte el az 1947–1948 és az 1948–1949-es akadémiai években.²⁴ Teológiából licenciát szerzett *summa cum laude* fokozattal.²⁵ 1949-ben egy Besnyőről²⁶ küldött képeslap tanúsága szerint Rómában, a Via Sicilia 159. szám alatt, a kapucinusok kollégiumában lakott.²⁷ A kommunista uralom hatalomra jutását követően nem tért haza Magyarországra. Az olasz hatóságoktól külföldi menekült igazolványt kapott.²⁸ Olaszországból azonban rövidesen kivándorolt Kanadába, ahová 1951 februárjában érkezett meg.²⁹ 1958. március 11-én kapta meg a kanadai állampolgárságot,³⁰ amit élete végéig megtartott.³¹ Ekkor változtatta nevét Kovácsról Kovachra, hogy a kanadaiak helyesen tudják kiejteni azt. 1951–1953 között tanulmányokat folytatott és tanított Cacounában, innen Ottawába került, ahol 1953–1963 között teológiát tanított és itt kezdett foglalkozni bevándorolt magyarokkal.³² Erről évekkel később ezt írta:³³

Az én világom a tanítás, konferenciázás, világnézeti, teológiai megbeszélések stb. A szoros értelemben vett pasztorációs – plébánosi – munkára csak a magyar lelkiismeret szorított rá.

1961-ben, Ottawában *Bujdosó regősök* címmel kis antológiát adott ki száműzött magyar költők verseiből.³⁴ A kötetet az 1956-os forradalom ötödik évfordulójára állította

-
- 18 Az 1992-ben adott interjújában két tanárára emlékezett név szerint, Tóth Tihamérra és Schütz Antalra. OMKM-CD 27: Interjú Kádár Annával.
- 19 Hagyatékában levelei között az a levél az első, amelyet 1944. március 30-án Váradon írt. Ebben rendi előljárójától, Megyeri Dezsőtől vasúti jegyet kér és engedélyt, hogy felutazhasson Pestre. OMKM 37/1.
- 20 Máriabesnyői élményeiről beszél a vele készített interjúban, elsősorban a Máriabesnyőn töltött háborús évekről. OMKM-CD 27: Interjú Kádár Annával. VARGA Kálmán: *Nagyboldogasszony Bazilika Máriabesnyő (1759–2000)*, Szeged, 2011 c. kötetben nem szerepel a neve.
- 21 OMKM-CD 27: Interjú Kádár Annával.
- 22 OMKM 39/1.
- 23 OMKM 39/2.
- 24 Egyetemi igazolványa OMKM 39/5: Numero di matricola 4695. Neve ebben: *P. Angelo da Budapest*.
- 25 OMKM 39/4: Libellus inscriptionis 17. oldal.
- 26 t.i. Máriabesnyőről. Korábban a hely neve Besnyő volt, majd Mária-Besnyő, a II. világháború idejétől kezdték egybe írni. VARGA 2011.
- 27 OMKM 37/2, és OMKM 35: Üzenet 1980. április.
- 28 OMKM 39/7.
- 29 Állomáshelyeire való érkezésének pontos dátumait az 1973-as határidő naplójába jegyezte le. OMKM-M 7/3. Úti okmánya OMKM 39/6.
- 30 Kanadai állampolgárságot igazoló irata 1958-ból: OMKM 39/8: száma 209046 és van egy 1961-ben kelt igazolványa OMKM 39/10.
- 31 Hagyatékában megvannak kanadai útlevelei: OMKM 39/13–18.
- 32 OMKM 38/147.
- 33 SZIA-Zágon 53/97: Párizs, 1966. május 18. A Szent István Alapítvány levéltárának leírása NÉMETH László Imre: *Mindszenty megvalósult álma. A Santo Stefano Rotondo és a Szent István Ház*, Budapest, 2009, 13–15, (a továbbiakban: NÉMETH 2009a).
- 34 OMKM-M 9/2. A kiadványra vonatkozó levelezés OMKM 38/103–145.

össze a forradalom előkészítésében nagy szerepet betöltő költők műveiből, hogy szolgálja vele a forradalomban harcoló ifjúság szellemiségét.³⁵ A verseskötet azonban irodalom iránti érdeklődésének is beszédes tanúja. A Rómában megjelenő Katolikus Szemle (a továbbiakban: KSZ) így méltatta azt:³⁶

Az antológia szerkesztője alapos ismerője kell, hogy legyen a külföldi magyar lírának, úgyszólván minden jelentősebb idegenben élő magyar költő helyet kapott a kis gyűjteményben.

Az alábbi költők verseiből válogatott: Bán Györgyi, Cs. Szabó László, Csiky Ágnes Mária, Fáy Ferenc, Gömöri György, Kannás Alajos, Kisjókai Erzsébet, Korondi András, Lökkös Antal, Németh Ernő, Serfőző Ferenc, Sulyok Vince, Thinsz Géza, Tollas Tibor, Tóth-Kurucz Mária, Tűz Tamás. Az 500 példányban készült 28 oldal terjedelmű antológiát az előszóban 1959-ben elhunyt kedves barátja és minden magyar ügyben áldozatos munkatársa, Beznák Aladár emlékének ajánlotta. A kiadvány megjelenéséről beszámolt két, Torontóban megjelenő magyar lap, a Magyar Élet³⁷ és a Magyar Hírlap³⁸ is.

Ottawában ő volt az első magyar lelkipásztor. Igen jó munkát végzett, amit egyházi előljárója 2008-ban így értékelt:³⁹

Lelkes buzgóságáról, emberszeretetéről, a menekülteknek nyújtott segítségéről még ma is legendák keringenek az ottawai magyarok körében.

1963 szeptemberétől 1964 júniusáig Montreálban filozófiát tanított. Zágon József kérésére, aki ekkor a menekült magyar egyháziak legmagasabb egyházi képviselője volt,⁴⁰ 1964. július 10-én Párizsba érkezett, ahol Vecsey Józsefnek⁴¹ volt a káplánja. Franciaországi lelkipásztori működéséhez a *Sacra Congregatio Consistorialis* 1964. szeptember 16-án, 867/64 számon adott engedélyt.⁴² Két év után önállóságra vágyott, úgy érezte, Párizsban káplánként főnöke mellett nem tudja azt nyújtani, ami az egyénisége, Zágon Józsefhez fordult. Több megoldás is felmerült, Anglia, Ausztria, az Egyesült Államok és már ekkor Olaszország is. Olyan helyre szeretett volna menni, ahol kapucinus szerzetesi közösségben élhet és önállóan dolgozhat.⁴³

35 OMKM 38/105: Ottawa, 1961. október 27.

36 *Négy verseskötet*, in: KSZ, XIV(1962/1), 77. Az ismertető a kiadvány címét nem közli.

37 OMKM 38/118: Magyar Élet, 1961. november 25. BORBÁNDI Gyula: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*, Budapest, 1992, 230.

38 OMKM38/117: Magyar Hírlap, 1961. november 18. Független politikai hetilap, 1959 nyarán indult. BORBÁNDI 1992, 232.

39 MIKLÓSHÁZY Attila SJ: *A tengeren túli emigráns magyar katolikus egyházi közösségek rövid története Észak- és Dél-Amerikában, valamint Ausztráliában*, Budapest, 2008, 127. Angelus hagyatékában 64 db fénykép található kanadai éveiből OMKM-M 11/1-1.

40 Zágon József (Agostyán, 1909–Innsbruck, 1975). Életrajza NÉMETH 2015a, 22–24 és CSERHÁTI Ferenc: *Vatikáni megbízottak, a külföldi magyar lelkipásztori szolgálatban 1945–2006*, Budapest, 2009, 37.

41 Vecsey József (Nemeshetés, 1913–St. Gallen, 1977). 1938-ban szentelték pappá. Zalaegerszegen Mindszenty József apátplébánosnak volt a káplánja. 1952-ben emigrált Svájcba. St. Gallenben volt lelkész, majd hat évig a párizsi magyar lelkészséget vezette és ellátta a főlelkészi teendőket. 1969-től az „Életünk” főszerkesztője, 1971–1975 között Bécsben Mindszenty titkára volt. Életrajzi adatai Nagy, 2000, 1016. Párizsi lelkipásztori működése BORÓVI József: *A franciaországi magyar katolikus lelkészségek története II. (1945–2000, Párizs, Lille-Stasbourg-Metz-Lyon*, Budapest, 2001, 78–105.

42 OMKM 37/11. Boróvi szerint csak pár hónapot volt káplán Párizsban. BORÓVI 2001, 211, és a párizsi lelkészek listájában (243. oldal) nem tünteti fel párizsi kápláni működésének idejét: 1964–1966.

43 Erre vonatkozó levelezése Zágon iratai között található: SZIA-Zágon 53,81 és 96, keltek 1966. március és május között. Strasbourgban a rendház címe 35 rue de Capucins volt. Boróvi azt írja, hogy ez ferences rendház volt. BORÓVI 2001, 211.

1966. szeptember 3-án érkezett Strasbourgba, ahol Kelet-Franciaország magyar lelkésze lett. Hagyatékában megmarad az itt kiadott lelkipásztori értesítőinek néhány példánya,⁴⁴ amelyeket 1972 decembere és 1973 szeptembere között az *Életünk* című havilaphoz⁴⁵ mellékelve küldött.

Ezekből az évekből két adat van arra, hogy már ekkor kapcsolatba került a római Szent István Házzal. 1967-ben meghívást kapott a zarándokház felszentelésére.⁴⁶ A Szent István Alapítvány levéltára pedig megőrizte 1971. augusztus 25-én, Zágon Józsefnek írt levelét,⁴⁷ amelyben válaszolt a felhívásra, hogy gyűjtsön adományokat a zarándokházra.⁴⁸ Ebben azt válaszolta, a franciaországi hívek nem szoktak hozzá ahhoz, hogy anyagilag támogassák az Egyházat, négy év óta még csak nem is perselyez, nehogy azt mondják rá: pénzéhes. Levelének utóiratában – segítőkészségének igazolásaként – halála után felajánlotta több, mint 500 értékes és tudományos könyvét a zarándokháznak.

Életrajzának további adatai már Olaszországhoz kötődnek.

AZ ELSŐ KÉT ÉV RÓMÁBAN: 1973–1974

Kovach Tibor Angelus OFMCap franciaországi kolostorának átszervezése miatt⁴⁹ Ádám Györgytől⁵⁰ új beosztást kért.⁵¹ Zágon József utódja, a külföldön működő magyar katolikus lelkipásztorok legfőbb moderátora Rómába küldte, ahová 1973. szeptember 14-én érkezett meg, hogy átvegye a lelkipásztori munkát Frank Miklóstól, aki a Caritas Internationalis-ban dolgozott. 62 éves volt ekkor. Rómában az első szentbeszédét a magyar közösségnek – az 1956-os forradalom évfordulója alkalmából – október 21-én, a 11 órakor tartott szentmisén mondta, a Szent István Házban.⁵² Ezt még Frank Miklós szervezte.⁵³ A Római Magyar Lelkészséget november hónapban vette át, amint arról az Egyházközségi Körlevél novemberi száma beszámol, amelyet mindketten aláírtak.⁵⁴ A Körlevél értesíti a magyar kolónia tagjait arról, hogy az új lelkész a Via Veneto 27. szám alatti kapucinus zárdában lakik,⁵⁵ illetve jelzi, hogy a november havi szentmisét a Szent Erzsébet ünnepét megelőző napon tartják a szokott helyen, azaz a San Girolamo della

44 OMKM 38/148–154: 1972–1973. Két értesítőt, 1973. május és szeptember, közül Borovi 2001, 212–2017.

45 Az európai magyar katolikusok havi lapját több kis egyházi lap összevonásával Ádám György alapította. 1969 januárjától az európai főlelkészség kiadásában jelent meg. BORBÁNDI 1992, 102.

46 OMKM 37/12.

47 SZIA-Zágon 51/334.

48 Angelus hagyatékában Zágon József levele nem található meg.

49 OMKM 38/154: Strasbourg, 1973. szeptember 3-i lelkipásztori értesítő.

50 Ádám György (Budapest, 1912 – Feldafingben (NSZK), 1978). 1967-ben lett a Concistorialis Congregatio menekültügyi osztályának magyar tanácsadója, és ezzel a külföldön működő magyar katolikus lelkipásztorok legfőbb moderátora. NÉMETH 2015a, 29–30.

51 Borovi József utal a franciaországi háttérre és megállapítja: P. Kovach Angelus eltávozott Rómába, anélkül, hogy utódja lett volna. BOROVI 2001, 217–218.

52 RUPPERT József: *Casa di Santo Stefano /Szent István Ház/ via del Casaletto 481.*, in: Florio BANFI–SÁRKÖZI Péter–KOVÁCS SZUSZA–HORVÁTH Zoltán György: *Itáliai magyar emlékek*, Budapest, 2007, 324–329. (a továbbiakban BANFI 2007.)

53 OMKM 33: Egyházközségi Körlevél 1973. október. Az Egyházközségi Körlevelek digitalizálva is megtalálhatók a levéltárban, OMKM-CD 1.

54 OMKM 33: Egyházközségi Körlevél 1973. november.

55 Hagyatékában egy 1989-es igazolás található arról, hogy ehhez a kapucinus közösséghez tartozott OMKM 39/28. Szobája a rendház ötödik emeletén volt. OMKM-CD 27: Interjú Kádár Annával.

Carità templomban,⁵⁶ a szokott időpontban, fél 11 órakor. A decemberi Egyházközségi Körlevelet P. Angelus már egyedül írta alá,⁵⁷ amelyben meghirdette a karácsonyi, éjfélti szentmisét a Szent István Háza, valamint ugyanoda a december 26-i délelőtti szentmisét és a hagyományos esti tombolát, illetve a gyűjtést a táborkban lévő rászorultak részére.⁵⁸ A valóság az, hogy mindezt még Frank Miklós titkárnője, Farkas Ilona szervezte.⁵⁹

Színhagyomány őrizte meg azt a történetet, hogy Rómába érkezését követően a Szent Péter téren találkozott egy kedves nővérrel, akitől megkérdezte, milyen nemzetiségű. Amikor kiderült, hogy magyar, bemutatkozott neki: ő a magyar lelkész és most már legalább ismer egy magyart Rómában. Ez a kedves nővér Czakó Veronika Ivenne volt, az Isteni Megváltó Nővérek házából,⁶⁰ amely a Francesco Tamagno utcában található mind a mai napig.

Angelus páter 1974 januárjától vette kézbe az ügyeket.⁶¹ Működésének első nyoma, hogy megváltoztatta az Egyházközségi Körlevél méretét és stílusát is. Azzal a kéréssel fordult a hívekhez, hogy az értesítőnek javasoljanak valami jó címet, mert a meglévőt túl hivatalosnak találja. Új rovattal is jelentkezett, amelynek címe „Mosolyogjunk” volt.⁶² Ez az a rovat, amelyet mindenki elolvasott és éppen az volt a célja, hogy emiatt (is) olvassák értesítőjét.⁶³ A vicceket feltehetően viccgyűjteményekből vette, amelyek közül kettő megtalálható hagyatékában: *Borszem Jankó tréfatarisznyája*,⁶⁴ és *Humor a romok közt*.⁶⁵ A februári Egyházközségi Körlevél sok értékes információt közöl az elindulás körülményeiről. A szentmisétet továbbra is a szokott időpontban és a szokott helyen tartotta, de a fogalmazás már utal a változtatás szándékára. Személyében olyan lelkipásztor érkezett Rómába, aki az emigrációban hosszú évek óta dolgozott, több helyen szolgált, s aki korábbi tapasztalatait felhasználva akarta szolgálni a rábizottakat. Új stílust, új kezdeményezéseket hozott.

Igyekezett beilleszkedni az olasz környezetbe, ezért elolvasta Manzoniak híres regényét, a *Promessi sposi*-t, hogy tanulja az olasz nyelvet.⁶⁶ Szívesen olvasott filozófiai témájú könyveket, elsősorban angolul. Az élet kialakulása érdekelte. Kedvenc filozófusa a német Jaspers volt, akinek szinte valamennyi írása megvolt a könyvtárában. Hét nyelven olvasott, vagy öt nyelven beszélt, de írni csak magyarul tanult meg.⁶⁷

56 A római magyar közösség havi szentmiséit az 1950-es évek közepétől tartották ebben a templomban. NÉMETH 2002, 219.

57 Valójában az aláírás nem eredeti, Angelus ekkor beteg volt és a nevét Frank Miklós írta alá. Római Magyar Lelkeszi Hivatal, 1974. január 12-i levele, OMKM 34.

58 OMKM 33: Egyházközségi Körlevél 1973. december.

59 Farkas Ilona Budapesten született 1923. január 7-én. 1964-ben emigrált Olaszországba. Perugiából 1965. január 10-én érkezett Rómába. NÉMETH 2003, 136. Rómában, 90 éves korában hunyt el, 2013. június 21-én. OMKM 65: Új Üzenet, 2013. szeptember 29.

60 Czakó Veronika Ivenne (Nádszeg, 1919–Piliscsaba, 2014). 1959-ben érkezett Rómába, ahol az Isteni Megváltóról nevezett nővérek rendi központjában dolgozott, 1999–2014 között pedig a saját házukban, a Via Francesco Tamagnón. Új Üzenet, 2015. január 25.

61 OMKM 34: Római Magyar Lelkeszi Hivatal, 1974. január 12-i levele

62 Ezt a rovatot még Elzászban találta ki, hogy értesítőjét kinyissák. OMKM-CD 27: Interjú Kádár Annával.

63 A hagyatékban van egy levél, amely kritizálja az Üzenet 1982. márciusi számában közölt viccet, mondván, hogy csempészésre buzdít, OMKM 37/89.

64 OMKM M 9/1 1955-ben jelent meg, München-Kölnben, II. kiadás. Két kiadvány egybe kötve: *A népi demokrácia humora és Emigráns tréfatarisznya*.

65 OMKM M 9/4 1957-ben adták ki Rómában.

66 OMKM 65: Új Üzenet 2012 különszám – Polonyi Ildikó visszaemlékezése.

67 OMKM-CD 27: Interjú Kádár Annával.

Ádám György javaslatára az Olasz Püspöki Konferencia (a továbbiakban: CEI) még 1973. december 6-án kelt levelével kinevezte magyar lelkésznek.⁶⁸ Megkapta a Frank Miklós által összeállított névsort, valamint végigböngészte a római telefonkönyvet és így kb. 400 nevet gyűjtött össze. Elkezdte a családok látogatását. Az 1974 februári szentmisén kb. tizen-húszan lehettek.⁶⁹ Márciusban jelent meg az „Üzenet” első száma, amelynek alcíme „A római Katolikus Magyar Misszió értesítője”. A Lelkészég helyett előnyben létesítette a Misszió kifejezést, mert véleménye szerint a végzett munkáját ez a szó jobban jellemzi. Ilyen felirattal pecsétet is készített.⁷⁰ Az értesítő címválasztását Mécs Lászlótól vett verssorral indokolta:⁷¹

*Egy ismeretlen, ősi fényű
Örök Titokról elszakadtan
Küldöncnek jöttem s eltűnök majd
Ha üzenetem általadtam.*

Az Üzenet szerkesztésében követte azt a stílust, amelyet előző állomáshelyén írt értesítőjében használt pl. az 1975-ös év elejétől jelent meg az Üzenetben is a „Hol vagyok található” rovat. Már az előző számban és aztán mindig közölt verseket. Kedvenc költője Juhász Gyula lehetett, hiszen tőle választotta a legtöbb verset, összesen húszonkettőt. Őt Kosztolányi Dezső követi, akitől huszonegy verset közölt. Kis antológiájában megjelent költők verseit is szívesen idézte. Fáy Ferenc evangélikus költő,⁷² amikor Angelus atya idézte versét az Üzenet 1977 januári számában Torontóból küldött levélben fejezte ki köszönetét és egyben felhatalmazta, hogy írásait bármikor közölheti.⁷³ Angelus atya 1990-ben a közölt versekről ezt írta⁷⁴:

Nézegetve a régi Üzeneteket magam is meglepődöm, hogy mily sok szép magyar verset közöltem bennük. Aki nem dobta el a régi számokat, annak egy több, mint 140 versből álló kis antológiája van.

Angelus atya fő aggodalma az volt, hogy kevesen járnak a magyar szentmisékre, még a magyar szerzetesek és apácák se jönnek. Egy későbbi értesítőben említi meg, hogy Mons. Magyary Gyula⁷⁵ egyszerű hívőként szinte mindig részt vett a magyar szentmiséken.⁷⁶ Szóbeli hagyomány őrizte meg egy másik véleményét, amelyet 1991-ben mondhatott a Szent István Alapítvány tagjainak:

A rajzólót ne vegyék be tagnak az Alapítványba, mert nem jár a magyar szentmisékre.

Ez Szokoly Györgyre⁷⁷ vonatkozott, aki a Città Nuova kiadónál dolgozott grafikusként és a Focolare mozgalom olasz közösségi életében volt tevékeny. A hívektől azt kérte, hogy évente négyszer-ötször jöjjenek magyar szentmisére. Fő érve így szólt:⁷⁸

68 OMKM 39/20: iktatószám 2159.

69 OMKM 34: Üzenet 1974. március.

70 A pecsét lenyomata látható egy 1976-ban kelt levélen, OMKM 38/92.

71 OMKM 34: Üzenet 1977. március.

72 Fáy Ferenc (Pécel, 1921–Toronto, 1981). Katonatiszt, költő. 1950-től élt Kanadába. NAGY 2000, 254.

73 OMKM 37/69.

74 OMKM 36: Üzenet 1990. február–március.

75 Magyary Gyula (Szolnok, 1901–Róma, 1988). Életrajza NÉMETH 2015a, 41–43.

76 OMKM 34: Üzenet 1976. július–augusztus.

77 Szokoly György (Budapest 1938–). 1965-ben Párizsból jött Rómába. 1991-ben lett a Szent István Alapítvány tagja. Életrajza: NÉMETH 2015a, 55–56.

78 OMKM 34: Üzenet 1977. január.

Szeretném látni azt a magyar papot, aki többet lótt fut, mint én és kevesebbet kér a híveitől.

Az adományok gyűjtésére az olasz törvények miatt saját nevére nyitott bankszámlát. Elzászból Rómába FIAT Bravo típusú autójával érkezett,⁷⁹ amelyet azonban megérkezését követően nemsokára elloptak a Via della Conciliazionéről.⁸⁰ A gépjármű helyett pár év múlva vett egy kismotort és azzal közlekedett, elsősorban Rómán kívül.

1974-ben, a Nagyhéten ő maga tartotta meg a szokásos lelkigyakorlatot és Húsvét vasárnap az ünnepi szentmisét a Szent István Házban. A hó végi vasárnapi szentmise pedig elmaradt.⁸¹ A májusi Üzenetben felveti, hogy új templomot választ és ehhez kéri a hívek véleményét. Május elején elindult első vidéki útjára, Firenzébe és Bolognába.⁸² Az út sikeres volt és ettől kezdve oda is küldte az Üzenetet. Júniusban két lényeges változást vezetett be, a szentmisék nem 10.30-kor hanem 11-kor kezdődtek és már az új helyen, az Oratorio del Crocifisso kápolnában,⁸³ amely 1568-ban épült. A kápolna freskósorozata Jézus keresztségének hányattatott történetét ábrázolja. A szentmisén itt közel ötvenen voltak.⁸⁴ Az Üzenetet ekkor háromszáz egynéhány címre postázta Rómába.⁸⁵ Augusztus 18-án, vasárnap a Szent István Házban volt a szokásos Szent István napi szentmise, a havi szentmisék pedig szeptemberben folytatódtak. Az Üzenet érdekesebbé tételéhez kérte a hívek véleményét, a születési és halálozási adatok, magyar vonatkozású programok közlését.⁸⁶ Szeptembertől az Üzenetben már megjelent a „Születések és Halottaink” című rovat. Ilyen adatokat aztán rendszeresen közölt. Október 20-án a Szent István Házban tartották a szentmisét az 1956-os forradalom évfordulója alkalmából. Halottak napján nem volt közös szentmise a temetőben, csak temetőlátogatás délelőtt a veranói, délután pedig a Prima Porta temetőben is. A forradalom közeledő, 20 éves évfordulójára felvetette az 56-os olaszországi emlékek összegyűjtésének gondolatát. Hagyatékában található egy 1956-os nemzetőr karszalag, amelynek a borítékjára az van írva:⁸⁷

Egy magyar tisztól, aki Budapesten harcolt, kaptam emlékebe 1956. november 7-én, Pullendorfban, a menekültek táborában.

Ekkor, 1974-ben, már kb. 420 címre ment az Üzenet, harmincegyen fizettek hozzájárulást.⁸⁸ Ádám György segítségével Angelus atya 1.200 dollár támogatást kapott a Kirche in Not segélyszervezettől,⁸⁹ de ez nem volt elegendő a kiadásokra, elsősorban az utazásokra és a növekvő postaköltségre, ezért folyamatosan kérte a hívek adományait.⁹⁰

79 Francia jogosítványa OMKM 39/12.

80 Fénykép az autójával OMKM-M 10/1–37. Az első gépjárművet kanadai magyarok vették neki 20 dollárért. Összesen tíz autója volt. CZOBORCZY, 1999.

81 OMKM 34: Üzenet 1974. április.

82 OMKM 34: Üzenet 1974. május. A bolognai magyar közösség történetének kezdetei NÉMETH László Imre: *A bolognai szentmisék krónikája 1999–2010, Willmann János emlékére*, Róma, 2010, Magánkiadás.

83 OMKM 34: Üzenet 1974. június.

84 OMKM 34: Üzenet 1974. július–augusztus.

85 OMKM 34: Üzenet 1974. május.

86 OMKM 34: Üzenet 1974. július–augusztus.

87 OMKM-M 9/24. A felirat feltehetően Radnai Tibortól származik, aki 1956-ban Ausztriában volt a menekültek lelkésze 1956-ban. MIKLÓSHÁZY Attila SJ: *Római katolikus emigráns lelképásztorkodás Ausztriában*, in: MEV 25(2013/1–2), 146–149. Angelus 1956-ban Ottawában élt. OMKM 36: Üzenet 1996. október.

88 OMKM 34: Üzenet 1974. október.

89 OMKM 34: Üzenet 1974. február. A szervezet értesítése OMKM 37/29.

90 OMKM 34: Üzenet 1974. október.

Új kezdeményezése volt, hogy november 9-én, a Kapucinus kolostorban összegyűjtötte a magyar asszonyokat. Ennek a célját így fogalmazta meg:⁹¹

Meg kell próbálnunk valamilyen szervezetet létrehozni, mert a hívek aktív közreműködése nélkül nem tudom lelkipásztori munkámat elvégezni.

A karácsony ugyanúgy zajlott, mint az előző években.⁹² Az év utolsó Üzenetében alig egy éves olaszországi lelkipásztori munkával a háta mögött a „Mi a legnehezebb az olaszországi magyar pap munkájában?” írásában így fogalmazza meg kérdés formájában a legnagyobb nehézséget:

Mikor és hogyan tudnék mindenkit legalább egyszer meglátogatni?

1974-ben érkezett Rómába húga, Kovács Adrienne, aki az olasz hatóságoktól október 4-én kapott menekült státuszt.⁹³ Legfontosabb segítőtársa lett lelkipásztori értesítőinek postázásában.⁹⁴ Már Elzászból próbált kapcsolatba lépni vele turisták segítségével, de azok – félve a következményektől – visszautasították a kérését és kérték, hogy nevüket is törölje a listájáról.⁹⁵ Ez az eset jól jellemzi a hetvenes éveket.

Az 1974-es első teljes év krónikájához tartozik, hogy a milánói magyar lelkész Halbédli Imre⁹⁶ váratlanul elhunyt, így Angelus páter vette át a milánói magyar közösség lelkipásztori ellátását is.⁹⁷ Ebben Fábry Antal SJ⁹⁸ volt a segítségére, aki tizenegy évig volt a milánói magyar közösség lelkésze és ekkor Frankfurtban nyugalmazott teológiai tanárként élt.⁹⁹

Angelus lelkipásztori eszközei között fontos szerepe volt a telefonnak. Rómában a menekült lelkészseg (Comitato Cattolico Ungherese)¹⁰⁰ Via della Conciliazione-n lévő irodájából telefonált, mert a kolostorban nem volt elegendő telefon.¹⁰¹ A menekült lelkészseg 1974-től Salamon László OFMCap¹⁰² látta el, aki korábban brüsszeli magyar lelkész volt. A trieszti, latinai és a capuai táborokba járt.¹⁰³ A Szent István Házban lakott.¹⁰⁴ Elődje,

91 OMKM 34: Üzenet 1974. november.

92 OMKM 34: Üzenet 1974. december.

93 OMKM 39/71. Budapesten született 1913-ban. Olasz személyazonossági igazolványa: OMKM 39/82.

94 OMKM 34: Üzenet 1977. február.

95 OMKM 37/10.

96 Halbédli Imre (? , 1910–Como, 1974). Tábori lelkész volt.

97 OMKM 34: Üzenet 1974. november. Milánóhoz NÉMETH László Imre: *A milánói magyar szentmisék krónikája, 1949–2009*, Róma, 2009. Magánkiadás (a továbbiakban: NÉMETH 2009c). A milánói közösség történetére vonatkozó levelezés, dokumentumok, jubileumok, újságok megtalálhatók OMKM 78. Halbédli Imre lelkipásztori értesítőiből néhány megmaradt Angelus hagyatékában OMKM 38/155–158.

98 Fábry Antal SJ (Brno, 1902–Frankfurt, 1985). BIKFALVY Géza: *Magyar jezsuiták történeti névtára 1853–2003*, Budapest, 2007, 63. Olaszországi működéséhez SZARVAS Béla: *A magyar jezsuita rend hittudományi főiskolája Olaszországban*, Fábry Antal S.J. (1902–1985) emlékére, in: MEV 10(1998/1–2), 281–286.

99 Levelezés Fábry Antallal OMKM 37/21–22.

100 1950. februárjától itt volt a székhelye az Actio Catholica in Exterisnek is, és később több más római magyar emigráns intézménynek (Katolikus Szemle, Anonymus Kiadó stb.). NÉMETH 2002, 211 és 214. Az iroda 1988-ban szűnt meg, amikor a bérleményt a Propaganda Fide felmondta. *Külföldi Magyar Katolikus Akció*, in: Magyar Kurír (a továbbiakban: MK), 2004. szeptember 28. Az iroda aajtán lévő magyar tábla megtalálható a lelkészseg levéltárában OMKM-M 16/16.

101 OMKM 34: Üzenet 1975. január.

102 Salamon László OFMCap (Budapest, 1921–Budapest, 2006). Életrajza NÉMETH 2009b, 272.

103 Olaszországban 1973-tól 1989-ig volt menekült lelkész. A Szent István Házban lakott. OMKM 34: Üzenet 1975. február. Menekült lelkészi működésére vonatkozó iratok OMKM 17–19, 24–31.

104 OMKM 34: Római Magyar Lelkészi Hivatal, 1974. január 12-i levele.

Asztalos János áttelepült a Német Szövetségi Köztársaságba, ahol német plébániát vállalt.¹⁰⁵

A Lelkészség világi elnöke Kállay Kristóf¹⁰⁶ 1974 karácsonyán lemondott.¹⁰⁷ Frank Miklós idejében választották meg, 12 évvel korábban.¹⁰⁸ Utóda Zilahy Simon Péter tolmács és fordító lett.¹⁰⁹

Az áprilisi Üzenetben Angelus beszámolt a Misszió anyagi helyzetének alakulásáról. 1973-ban 32 hívőtől kapott adományt, 1974-ben 69-től, 1975-ben pedig több mint 200-tól.¹¹⁰ Az adományok átlaga 10.000 líra körül volt.

A SZENTÉV ÉS MINDSZENTY JÓZSEF BÍBOROS: 1975

1974 karácsonyán VI. Pál pápa megnyitotta a Szent Péter-bazilikában a szentkaput. Ez a jubileumi esemény határozta meg az 1975-ös esztendő történéseit.

Az év elején Vecsey József levelet írt Bécsből Angelus páternek, amelyből kiderül: felmerült annak lehetősége, hogy Mindszenty bíboros¹¹¹ ellátogat Milánóba, emlékiratai olasz nyelvű kiadásának bemutatására.¹¹² A tervezett utat azonban lemondták, elsősorban a kiadó miatt. Úgy ítélték meg, hogy nem volt a szerencsés a kiadó megválasztása. Az út elmaradásáról Angelus is értesítette a kiadót.¹¹³

Pár nap múlva, 1975. január 13-i keltezéssel maga Mindszenty bíboros írt levelet Angelus páternek.¹¹⁴ Örömet fejezte ki, hogy buzgón tevékenykedik Rómában, az egyház szívében és a lelkipásztori helyzetre és az emigráns magyarokra vonatkozó 12 kérdésre kért választ tőle. A 2. pontban érdeklődik a Rómában lévő miséző helyek száma iránt. Ez a kérdés felidézi Frank Miklós lelkésszel történt levélváltását, amelyben azt ajánlotta, hogy Rómában több helyen alakítsanak miséző helyet.¹¹⁵ A 7. pontban az után érdeklődik, hogy a hívek járnak-e haza a kommunista Magyarországra. Angelus a bíboros levélnek kézhezvétele után pár nappal, január 22-én levelet írt Ádám Györgynek Münchenbe, amelyben a következőket kérdezte:¹¹⁶

Mielőtt válaszolnék rá, szeretném tudni, hogy neked, mint főnökömnek mi a véleményed a dolgról. Nem hivatalos, hanem baráti választ kérek. Azt kérem, nem ártana világosan meghatározni és nyilvánosan meghatározni a jurisdictio kérdését.

105 Asztalos János (Feldebrő, 1910–Feldebrő, 1995). Életrajza NÉMETH 2009b, 272 és NAGY 2000, 39. Olaszországban 1966–1973 között működött magyar menekültlelkészként. Lelkipásztori munkájára vonatkozó iratok: OMKM 17–24, 28–31.

106 Kállay Kristóf (Nyíregyháza, 1916–Budapest, 2006). Életrajza NÉMETH 2015a, 38–40.

107 OMKM 34: Üzenet 1975. február.

108 1965. március 27-én. NÉMETH 2003, 124.

109 OMKM 34: Üzenet 1975. április, ekkor 61 éves volt, Fiumében született.

110 OMKM 34: Üzenet 1976. január.

111 Mindszenty József (Csehimindszent, 1892–Bécs, 1975). Legújabb életrajza BALOGH Margit: *Mindszenty József I–II*, Budapest, 2015.

112 OMKM 37/23. Mindszenty bíboros emlékiratai olaszul a Rusconi kiadónál jelentek meg 1975. januárjában.

113 OMK 37/24. A levél kelte 1975. január 10.

114 OMKM 37/26.

115 NÉMETH 2003, 144–145.

116 OMKM 37/28.

Ádám György február 17-én válaszolt:¹¹⁷

Jogi értelemben vett jurisdikciója senkinek sincs a magyar papság fölött. ... Primás urunk biztos, hogy feje az emigrációnak mindazért, amit a magyarságért és az Egyházért elviselt. Mostani hivatásának tekinti, hogy mindenütt erősítse a magyarokat szívvel, példájával, biztatással, látogatásaival. A magyar ügy és a magyar lelkipásztorkodás szinte második énje, aminek érdekében most is minden áldozatot magára vállal. Ebből a lelkületből fakad a Hozzád intézett kérdőív is. Én azt kérem Tőled, ne nézzük a jogi oldalt, hanem a lehetőségekhez képest válaszold meg a kérdőívet és küld el Őminenciájának.

Ennek megfelelően Angelus atya február 24-én elkészítette válaszát a bíborosnak.¹¹⁸ Nem a kérdésekre válaszolt, hanem egy levelet írt, mert úgy gondolta, hogy azzal teljesebb képet tud adni lelkipásztori munkájáról, hiszen akkor már nemcsak Rómában működött, hanem több olasz városban is:

Eddig még sohasem volt olyan római magyar lelkész, aki kizárólag a hívekkel foglalkozott volna.¹¹⁹ Minden jóakaratum dacára inkább csak este, a főmunkájuk után és vasárnap tudtak csak foglalkozni a hívekkel. A táborlelkész természetesen a táborokkal volt elfoglalva.

Úgy jöttem ide Strasbourgból, ahol kerek 7 évig voltam kelet-franciaországi magyar lelkész, hogy Róma, Közép és Észak-Olaszország egészen hozzám tartozik. Főtisztelendő Halbedl halála óta ez bizony nem pusztán cím!

Még messze vagyok attól, hogy befejezzem, úgy ahogy, a szervezést és lássam, mit lehet tenni.

Fő eszközőm a személyes érintkezés családlátogatás vagy legalább telefonbeszélgetés formájában, na meg a mellékelt tudatosan igen személyes hangú Üzenet, amelyben beszélgetések alatt adódó problémákra próbálok közérthető hangon felelni. Mindenkivel úgy foglalkozni, mintha az ő problémája volna a legfontosabb.

Aztán itt van a szórványban élők kérdése. Kisebb városokban eddig kb. 60 címről tudok. Természetesen a címtár állandóan nő. A jövőben megpróbálok rábírní ezeket, hogy néha írjanak: de ez nehéz dió. A magyar nem jó levélíró.

Milyen az összetétel?

Igen nagy az idős nők száma, akik 30, 50 éve itt vannak férjnél. Van elég sok Fiumei (sic) magát többé-kevésbé még magyarnak tekintő, akik annak idején Olaszországhoz kapcsolódtak.

Elég nagy azoknak vagy volt zsidóknak a száma, akik a numerus clausus idején jöttek Olaszországba s többnyire fogorvosok lettek.

Kevés 56-os menekült van, mert az ország nagyon nehezen engedi be a bevándorlókat. Ennek következtében hiányzik a más országokban élő magyar kolónia legdinamikusabb s most élete derekán lévő eleme.

Újban sikerült felvennem a kapcsolatot egy érdekes réteggel: 20–30 éves, pár éve olaszokkal összeházasodott fiatalasszonyokkal.

Vallásilag: a protestánsok száma kicsiny, több közülük hűségesebben jár a misére, mint sok katolikus és barátságosabban fogad otthonába!

117 OMKM 37/32.

118 OMKM 37/33.

119 Ezt nem jól tudta, mert 1948 és 1960 között a magyar lelkészek, Vajda Ferenc, Tóth Giulio és Anisich Jenő, főállásúak voltak. NÉMETH 2002, 205–225.

Rómában ez a körlevél 318 címre ment, Firenzében 43, Milánóban 164, Bolognában 18, Genovában 13.

Iskoláskorú gyermek alig van. Iskoláról csak akkor lehet majd szó, ha pl. Firenzében a mostani csecsemők elérik a kort.

Híveim 95 százaléka olasz állampolgár, a szülőket, rokonokat sokan látogatják. A misejárók száma lassan növekszik. P. Frank Miklós idejében – úgy halom – 10 körül mozgott a havi magyar misén résztvevők száma. Tegnap viszont több, mint ötvenen voltunk, de ez kisebb „csoda” itt Rómában. Firenzében jobb az arányszám. Milánóban még nem látom a dolgot. Az Életünket próbálom terjeszteni – igen kis eredménnyel.

Eddig egy házasságot rendeztem, most dolgozom a másodikon.

Bizonyára vannak baloldaliak, de eddig nem igen találkoztam velük.

Angelus páter levelének a végén előállt saját kérésével: megkérte Mindszenty bíborost, hogy írjon 8–10 soros üzenetet az olaszországi magyar híveknek, amelyet szeretne megjelentetni az Üzenetben. A bíboros március 8-i dátummal küldte el a kért üzenetet:¹²⁰

Kedves Magyar Híveim Rómában!

Lelkipásztorotok, Kovách Angelus ferences atya, számolt be nekem röviden és őszintén a Rómában élő magyarok lelki ellátásáról, hitbéli közösségéről. Van még sok tennivaló, de azt is látom, hogy mennyien milyen lelkesedéssel álltak a buzgó lelkipásztor mellé.

A kért terjedelmet bőven meghaladó levélben, a bíboros a továbbiakban arról ír, hogy kevés a fiatal, de szól az idősekről is, végül pedig a közelgő Húsvét alkalmából áldását küldi. A levél nem található meg Angelus hagyatékában és érdekes módon annak megérkezéséről az Üzenet nem tesz említést.

Nem sokkal ezután, május 6-án Mindszenty bíboros Bécsben elhunyt. Ádám György május 8-i keltezéssel körlevélben értesítette a külföldi magyar papokat a temetéssel kapcsolatos tudnivalókról.¹²¹ Levelét így fejezte be:

Ha gyászolunk is lelkünkben a magyarságért és az egyházat ért nagy veszteség miatt, első gondolatunk mégis a hála az isteni Gondviselés iránt, hogy Mindszenty Józsefet adta nekünk, népünknek és az Egyháznak esztergomi érseknek és Magyarország primásának.

Az elhunyt bíborosért Rómában a hivatalos gyászmisét május 13-án, 18 órakor Traglia Luigi, a bíborosi kollégium dékánja végezte a Chiesa Nuova-ban.¹²² 15 bíboros, más források szerint 20 volt jelen, köztük Jean Marie Villot államtitkár, Josyf Slipy Leopoli nagyérseke, Stefan Wyszyński varsói érsek, Lengyelország primása, Franjo Šeper volt zágrábi érsek és Mons. Agostino Casaroli, a Szentszék Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára.¹²³

¹²⁰ Mindszenty Archívum MFN 8724, leltári száma: L-3624.

¹²¹ OMKM 37/40.

¹²² Beszámoló a temetésről és a szentbeszéd *Gyázmise Rómában*, in: KSZ, XXVI(1975/1–2), 2–3. A szentbeszédet Zágon József írta. NÉMETH László Imre: *Zágon József (1909–1975)*, in: MEV, 24(2012/3–4), 70.

¹²³ OMKM 34: Üzenet 1975. június. NÉMETH 2009a, 104–105. Mindszenty bíborossal kapcsolatos visszaemlékezéseit Agostino CASAROLI: *A türelem vértanúsága, A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, Budapest, 2001, 34, 87–98, 123–163.

Rómában a húsvéti lelkigyakorlatos elmélkedéseket Békés Gellért OSB, a Katolikus Szemle főszerkesztője tartotta,¹²⁴ Milánóban pedig Fábry Antal tanácsára Angelus atya.¹²⁵ Az április utolsó vasárnapi szentmisét a Szent István Házban tartották, ahol megünnepelték Frank Miklós pappá szentelésének 25. évfordulóját.¹²⁶

A római és a környékbeli magyarok szentévi zarándoklata a május végi magyar szentmise volt, amelyet a Santa Maria Maggiore-bazilikában tartottak.¹²⁷ Minden valószínűség szerint e kezdeményezés mögött Zágon József állt, aki a bazilika tényleges kanonokja volt.

1975. június 20-án Angelus atya pappá szentelésének 40. évfordulóját ünnepelte Bécsben,¹²⁸ rendtársával, Radnai Tiborral együtt.¹²⁹ Habsburg Ottó általános titkárának aláírásával erre az alkalomra üdvözlöt küldött neki.¹³⁰

Egy hónap múlva, július 20-án, 18 órakor szentelték püspökké Rómában Kada Lajost¹³¹ a Santa Maria dell'Anima templomban, amelyen sok magyar is részt vett.¹³² A későbbiekben Angelus atya igen jó viszonyba került vele, amint ezt még látni fogjuk.

A Szentévbén két nagy magyar zarándoklatra is sor került.¹³³

Augusztusban tartották a szabad világ magyarságának szentévi zarándoklatát, augusztus 16–20 között,¹³⁴ amelyen kb. 600 magyar vett részt a világ legkülönbözőbb részeiről,¹³⁵ köztük a római magyar közösség hívei is. A zarándokok részére Római zarándoklat című füzetet nyomtattak a zarándoklat programjával, hasznos tudnivalókkal és a szentmisek szövegeivel, a szentmise énekeivel.¹³⁶ A zarándokokról az augusztus 17-én, a Santa Maria Maggiore-bazilikában 18 órakor tartott szentmise után a bazilika apszisa mögötti lépcsőn készült csoportkép.¹³⁷ A főcelebráns az alig egy hónapja püspökké szentelt Kada Lajos érsek volt, aki arra készült, hogy Costa Ricában lesz pápai nuncius. 28 magyar pap koncelebrált vele, a szentbeszédet Nyisztor Zoltán pápai prelátus¹³⁸ mondta. Tervbe volt

124 OMKM 34: Üzenet 1975. március. Békés Gellért OSB (Budapest, 1915–Sankt Lambert, 1999). Életrajza NÉMETH 2015a, 32–33.

125 OMKM 34: Üzenet 1975. február.

126 OMKM 34: Üzenet 1975. április.

127 OMKM 34: Üzenet 1975. május.

128 Az alkalomra készített szentkép OMKM 39/23. Radnai Tiborról számos fotó található a hagyatékban. OMKM-M 11 – Kapucinus képek: 2.

129 Radnai János Tibor OFMCap (Budapest, 1910 – Bécs, 1997). NAGY 2000, 812. A rend feloszlásakor, 1950-ben Máriabesnyőről emigrált Ausztriába. VARGA 2011, 224. Az 1956-os forradalom után tábori lelkészként működött, majd 1958-tól 1986-ig bécsi magyar lelkész volt. Nagy lelkesedéssel szervezte meg az egyházközséget. MIKLÓSHÁZY 2013, 146–149.

130 OMKM 37/43.

131 Kada Lajos (Budapest, 1924–Budapest, 2001). Életrajza NÉMETH 2015a, 25–26.

132 OMKM 34: Üzenet 1975. július–augusztus. Kada Lajos személyes emlékei a püspökszentelésről PAJOR András: „A Te szavadra...”. *Látogatások Kada Lajos érseknél*, Kecskemét, 2001, 57–58. (a továbbiakban: PAJOR 2001.)

133 A KSZ *Két magyar zarándoklat Rómában* fejezet címmel számolt be a zarándoklatokról: KSZ XXVI(1975/3–4), 266.

134 OMKM 34: Üzenet 1975. július–augusztus. A zarándoklatra vonatkozó körlevél OMKM 37/44. A zarándoklat részletes programja Életünk, 1975. július–augusztus: *Szentévi magyar zarándoklat*.

135 OMKM 34: Üzenet 1975. szeptember. SALAMON Z. László: *A nyugaton élő magyarok zarándoklata*, in: KSZ, XXVI(1975/3–4), 266–268.

136 A zarándoklat teljes programja olvasható a zarándoklatra kiadott Római zarándokfüzetben, amely megtalálható az OMKM-M 20-as dobozban (rendezés alatti).

137 A fénykép megtalálható az OMKM elektronikus archívumában.

138 Nyisztor Zoltán (Debrecen, 1893–Róma, 1979). Életrajza ADRIÁNYI Gábor–CSIKY Balázs: *Nyisztor Zoltán* (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae XVII.), Budapest, 2005.

véve, hogy erre a zarándoklatra ismét Rómába jön Mindszenty bíboros, de a halála megakadályozta abban, hogy visszatérjen Rómába és újra találkozzon VI. Pál pápával.¹³⁹

A Magyar Katolikus Püspöki Kar ősszel tartotta országos szentévi zarándoklatát. A Szent Péter-bazilikában szeptember 11-én tartott szentmisén 11 püspök, kb. 60 pap, 30 papnövendék és 220 hívő volt jelen,¹⁴⁰ a papok között Angelus atya is.¹⁴¹ Valószínűleg ezen a szentmisén találkozott Fábíán János kanonokkal, a budapesti Mátyás templom plébánosával,¹⁴² akitől hozzávetőlegesen 70 olasz-magyar pár címét kapta meg. Még a tavasszal fordult hozzá ezzel a kéréssel. A párok címjegyzékét 1969-ig visszamenőleg kapta meg,¹⁴³ akikkel azután igyekezett felvenni a kapcsolatot. Fábíán János kísérő levelében utal arra, hogy az 1940-es években személyesen is találkoztak a Fő utcai kapucinus rendházban.

A nyár vége előtt, augusztus 12-én, Innsbruckban elhunyt Zágon József. Rómában, szeptember 14-én mutattak be érte szentmisét,¹⁴⁴ a szentbeszédet Mester István mondta,¹⁴⁵ aki Kada Lajosnak írt levelében úgy fogalmazott, hogy Zágon elment Mindszentyért (t.i. Budapestre, hogy kihívja Rómába) és Mindszenty eljött Zágonért (t.i. Innsbruckba, hogy az örök életre hívja).

Rómában, november 2-án megtartották a két temető látogatását szentmise nélkül,¹⁴⁶ a karácsonyt pedig a szokott formában.¹⁴⁷ A Szent István Házban több mint százan voltak, és ez volt az első alkalom, hogy Angelus atya furulyával kísérte az énekeket.¹⁴⁸ A résztvevők között ott volt a régi papi kolónia is,¹⁴⁹ köztük Csertő Sándor¹⁵⁰.

Angelus a decemberi Üzenethez mellékelve beszámolót készített kétéves munkájáról. A CEI-től havi 50.000 lírát, az Ostpriersterhifétől havi 100 dollárt (60 ezer líra) kapott. Kiadásai: fizetésként 40.000 lírát vett fel, az Üzenet havi 30.000 lírába került, egy példány éves ára 500 líra volt.¹⁵¹ Az anyagiak kezelésének módjára a későbbiekben még visszatérünk. Munka, rutin, aztán nem csak katolikus családok meglátogatása,¹⁵² vizsgáztatás, bátorítás, kb. 206 címet kapott, két év alatt hétszázhetvenre fejlesztette fel a címlistáját.¹⁵³ Rómában Frank atyának 180 családdal volt kapcsolata, neki háromszázöt-

139 NÉMETH 2009a, 104–105.

140 Az Új Ember 1975. szeptember 14-i és 21-i számai számoltak be a zarándokltról, és NAGY Ferenc: *Zarándoklat Magyarországról*. in: K SZ, XXVI(1975/3–4), 268–270.

141 OMKM 34: Üzenet 1975. október.

142 Fábíán János (Budapest, 1918–Budapest, 2000). Életrajza BEKE Margit: *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006*, Budapest, 2008, 193–194.

143 Fábíán János levele, kelt Budapest, 1975. augusztus 9. Iktatószám 211/1975. OMKM 37/46.

144 OMKM 34: Üzenet 1975. szeptember.

145 Mester István levele Kada Lajos érseknek: Róma, 1975. október 5. A levélgyjteményről NÉMETH 2009a, 16. Rövidítése Mester–Kada.

146 OMKM 34: Üzenet 1975. november.

147 OMKM 34: Üzenet 1975. december.

148 OMKM 34: Üzenet 1976. január, utazásai közben is kedvtelése volt a furulyázás. CZOBORCZY 1999. Hagyatékában egy szájharmónia maradt meg OMKM 9/23, és a népdalok kottái, amelyekből játszott OMKM 9/11–16.

149 Mester–Kada 1976. január 1. A római emigrációs papság összetételéről, a törésvonalokról FEJÉRDY, 2009.

150 Csertő Sándor (Nagylós, 1913–Róma, 1982). Életrajza NÉMETH 2015a, 34–35.

151 OMKM 34: Üzenet 1975. május.

152 Végh Izabella visszaemlékezésében kiemelte, hogy protestáns létére, különbségtétel nélkül támogatta és segítette. OMKM 65: Új Üzenet 2012 külöszám.

153 Címlistái megtalálhatók a hagyatékában. Füzetekben városok szerint, különböző listákon borítékokban. OMKM-M 6–8. Az Üzenet címlistája OMKM-M 8/13.

venhárommal. Elődjével való összehasonlítás lelkipásztori munkája értékelésének állandó fokmérője volt.

HÚSZ DOLGOS ESZTENDŐ: 1976–1996

Angelus atya az elkövetkező két évtizedekben a kezdeti években kialakított menetrend szerint végezte lelkipásztori munkáját. Első vasárnap Milánóban volt szentmise, az utolsó vasárnap Rómában,¹⁵⁴ a hónap többi vasárnapjain pedig valamelyik városban, amelynek száma egyre gyarapodott. A szentmisék látogatottsága különböző volt, a legjobban a milánói magyar szentmisék látogatottságával volt megelégedve.¹⁵⁵ Igyekezett egyre több magyart felkutatni Rómán kívül is. 1976-ban azt tervezte, hogy Rómától délre is elindítja a magyar szentmiséket, és megszervezi a fontosabb központokban az egyházközségi tanácsokat.¹⁵⁶ Ebben az évben, nyáron első alkalommal ment körútra motorkerékpárral.¹⁵⁷ Így kevesebbe került az utazása és nagyobb mozgási szabadságot adott neki. Szicíliába utazva feladta motorkerékpárját a vonatra és megérkezése után azzal járta a vidéket.¹⁵⁸ Egyik szicíliai útja alkalmával, amikor fiatalok látták, hogy szerzetesi ruhában motorozik, azt kiáltották neki: *Bravo Pater!* Padovában kölcsönbe kapott egy robogót.¹⁵⁹ 1983 nyarán 2650 kilométeres körutat tett Vespa motorjával.¹⁶⁰ Természetesen csak jó időben ült motorra, a nyári hónapokban.¹⁶¹ Hagyatékában található egy Olaszország térkép, amelyen be vannak karikázva azok a helyiségek, ahová eljutott.¹⁶² A lelkipásztori értesítőben mindig beszámolt merre járt, és hány címmel gyarapodott a címlistája. 1976-ban szeptemberében 1000 címre postázta az Üzenetet,¹⁶³ 1980-ra elérte az 1500 címet,¹⁶⁴ 1982-re az 1800-at,¹⁶⁵ 1985-re pedig a 2076-ot.¹⁶⁶ A címek szaporodásával felmerült a címlista naprakészre tartásának problémája is. Ezért kérte, hogy akik elköltöznek, vagy akiknek megváltozik címük, jelezzék neki, mert sokszor hónapokig már nem létező címekre küldte az értesítőt.¹⁶⁷ A címtárával kapcsolatban feljegyzésre került egy kis epizód: Mestrében egyszer elvesztette a címtárát, a pénztárcáját, iratait. Egy olasz anyuka találta meg, akinek fia egy magyar kisfiúval együtt járt óvodába. A furcsa nyelven írt iratok, papírok és az értékes címtár és az iratok ezen az úton kerültek vissza az atyához, aki azok megkerülését megköszönte a közvetítőknek és a Gondviselésnek.¹⁶⁸

154 1985 őszétől a római szentmiséket a harmadik vasárnap tartották OMKM 36: Üzenet 1985. október.

155 OMKM 35: 1981. december. Novemberben kb. hetvenen voltak a szentmisén. OMKM-M 15/1.

156 OMKM 34: Üzenet 1976. január.

157 A hagyatékában egy 1979. július 5-én kiállította igazolás található (Certificato per ciclomotore). Száma. 080077. OMKM 39/27.

158 CZOBORCZY 1999. A szicília magyar közösségek története NÉMETH László Imre: *Szicília magyar szentmisék 1999–2011*, Róma, 2012. Magánkiadás.

159 OMKM 35: Üzenet 1980. április.

160 OMKM 35: Üzenet 1983. szeptember.

161 OMKM 36: Üzenet 1986. január.

162 OMKM M 9/19.

163 OMKM 34: 1976. szeptember.

164 OMKM 35: Üzenet 1980. április.

165 OMKM 35: Üzenet 1982. szeptember.

166 OMKM 36: Üzenet 1985. február.

167 OMKM 35: Üzenet 1982. január.

168 OMKM 65: Új Üzenet 2012 különszám – Végh Izabella visszaemlékezése.

Voltak, akik lemondták az Üzenetet. A küldött példányszámhoz képest kevesen.¹⁶⁹ 1980-ban ezt írta: 7 év alatt 18-an utasítottak vissza.¹⁷⁰ Az Üzenetben rendre beszámolt anyagi helyzetéről kérve a hívek adományait. Az Üzenet mellé rendszeresen küldött csekket. Rómában¹⁷¹ és Milánóban¹⁷² állandó program volt a húsvéti lelkigyakorlat, Rómában, augusztusban a Szent István napi szentmise a Szent István zárándokházban, novemberben a temetőlátogatás szentmisével a veranói temetőben, amelyet általában Salamon atya vezetett,¹⁷³ a karácsonyi szentmisék és a tombola¹⁷⁴ a Szent István zárándokházban.

1976-ban folytatta a találkozók szervezését a Via Venetó-n fiatal asszonyok részére.¹⁷⁵ Kezdetben hozzávetőlegesen negyven 20 és 35 között lévő magyar asszonyról tudott. 1976-ban az első találkozón a háziasszony Schiavoni Várady Federika volt, Várady Imre professzor lánya¹⁷⁶. Több mint húszan részt is vettek a találkozón. Elhatározták, hogy megszervezik a gyerekek hétvégi magyar oktatását. Ezek a találkozók rendszeressé váltak. Évente többször is megtartották. Az első években mindig voltak meghívott vendégek: Vásárhelyi Vera író,¹⁷⁷ Tóth László irodalomtörténész, nápolyi egyetemi tanár,¹⁷⁸ Zilahy Simon Péter egyházközségi elnök, Varsányi Éva festőművész, Szabó Ferenc SJ, a vatikáni rádió magyar adásának a vezetője,¹⁷⁹ Békés Gellért OSB, a Katolikus Szemle főszerkesztője,¹⁸⁰ és Kozma György SJ a vatikáni rádió magyar adásának munkatársa.¹⁸¹

169 Angelus hagyatékban három ilyen tartalmú levél található OMKM 37/47: 1975. október 15, OMKM 37/80: 1980. november, OMKM 37/90: 1982. május 13. Utóbbi indoklása, hogy az Üzenet antikommunista. Ismeretes néhány eset, amikor hívek azért nem mentek többet magyar szentmisékre, mert Angelus atya prédikációi politikai jellegűek voltak.

170 OMKM 35: 1980. szeptember.

171 A lelkigyakorlatok tartói 1977–1979 között OMKM 34: Üzenet 1977. április: Mester István. Erre a lelkigyakorlatra Alszegehy Zoltán SJ-t szerette volna felkérni, de ő nem tudta vállalni, mert eligérkezett más-hová OMKM 37/66. Üzenet 1978. március: Salamon László OFMCap, Üzenet 1979. március: Tétényi Gyula.

172 1976–1982 között Fábry Antal SJ tartotta ezeket a lelkigyakorlatokat. Frankfurtból jött Milánóba. Az 1981-ben a lelkigyakorlat után a magyar közösséget fogadta Carlo Maria Martini bíboros. OMKM 35: Üzenet 1981 május. A találkozóról készült fénykép OMKM M 15/1.

173 1980-ban elmaradt a szentmise, csak a temetőlátogatást tartották meg. OMKM 35: Üzenet 1980. október.

174 Idővel a tombola elmaradt OMKM 35: Üzenet 1981. december.

175 OMKM 34: Üzenet 1976. február és május.

176 Várady Imre (Nagybecskerek, 1892–Róma, 1974) a magyar emigráció egyik legnagyobb alakja volt. 1942–1967 között a bolognai egyetemen megszervezte a magyar nyelv és irodalom tanszékét és ott tanított. Az Actio Catholica in Exteris elnöke volt. ÚJHELYI Ágnes: *Várady Imre, 1892–1974*, in: KSZ, XXVI(1974/2–3), 235–237. 1967-től Rómában élt. BORBÁNDI 1998, 386–387.

177 OMKM 34: Üzenet 1977. február. Vásárhelyi Vera (Lökösházy, 1920–Budapest, 2000). Író, újságíró, Kállay Kristóf felesége volt. Életrajza OMKM 65: Új Üzenet 2010. szeptemberi különszáma, halálának tizedik évfordulója alkalmából.

178 OMKM 34: Üzenet 1977. február. Tóth László (Győr, 1910–Róma, 1982). NAGY 2000, 974. Életrajzi írása: *Emléksöttes, (Egy egyszerű ember emlékiratai)*, Győr, 2010. Második bővített, javított kiadás.

179 OMKM 34: Üzenet 1979. április. SZABÓ Ferenc S.J.: *A Vatikáni Rádió történetéhez: 50 éves a rádió magyar tagozata*, in: MEV, 11(1999/1–2), 101–108.

180 OMKM 34: Üzenet 1979. október.

181 OMKM 35: 1982. december. Kozma György SJ (Budapest, 1939–Innsbruck, 1990). Esztergomi megyés pap volt. 1975-ben emigrált. 1978. október 1-jén Kanadában belépett a Jezsuita Rendbe. 1982-ben jött Rómába. Szabó Ferenc SJ munkatársa lett a Vatikáni Rádió magyar adásánál. SZABÓ 1999, 105. Igyekezett elindítani a cserkészetet, először 1982. december 5-én szervezett Mikulás estet. OMKM 35: Üzenet 1983. január. Rómából 1984-ben ment Bécsbe, az Opus Mistici Corporis nevű magyar nyelvű könyvkiadóhoz. Életrajza BEKE 2008, 394. és BIKFALVY 2007, 126. Utóbbi adatai szerint 1985-ben még Rómában élt, 1986–1988 között dolgozott Bécsben, 1989-től Frankfurtban, utána pedig 1990-ben Münchenben.

A nyolcvanas évek elejétől többnyire vendég előadók nélkül tartotta a találkozókat, és az idősebbeket, sőt az olasz férjeket is meghívta rá.¹⁸²

Az Üzenetekben több olyan történet olvasható, amelyekkel az ide érkezett fiatalasszonyok beilleszkedését igyekezett segíteni. Igen nagy bölcsességre vall a következő:¹⁸³

Az emigráns lelkipásztor vándortarisznyájából: 1956 telén, néhány héten belül a következő két megjegyzést hallottam Ottawában: X-né: Páter a szomszédasszonyom olasz. Rettenetesen lusta. Hogy tud oly piszokban élni! Y-né: Szomszédom holland. Egész nap csak takarít. Ami sok, az sok, ez már nem tisztaság, hanem pedantéria. X-nének persze eszébe sem ötlött, hogy dél-olasz szomszédnője számára ő túl pedans, sem Y-nének, hogy a holland asszony szemében ő piszkos. Tanulság: a külföldön letelepedőknek nem szabad azt gondolni, hogy az otthoni szokásoktól eltérő itteni gyakorlat mindig jobb vagy rosszabb. Nagyon gyakran egyszerűen különböző.

Az 1976-os év másik sajátossága volt az 56-os forradalom 20. évfordulója, amelyet szeretett volna méltó módon megünnepelni, ezért az Üzenetben elindította az 1956–1976-os rovatot.¹⁸⁴ A kerek évforduló alkalmából október 24-én tartották az ünnepet a Szent István Házban, ezért nem volt utolsó vasárnapi szentmise.¹⁸⁵ Több mint száznegyvenen voltak. Az ünnepséget Mihályi Géza¹⁸⁶ szervezte, Tóth László tartotta a megemlékezést. Olasz részről Bartolo Ciccardini kereszténydemokrata parlamenti képviselő mondott beszédet.¹⁸⁷ Az *Il Messagero* és a *L'Avvenire* is megemlékezett az évfordulóról.¹⁸⁸

A megemlékezés előtörténetéhez tartozik, hogy az év során a Pápai Migráns hivatalba behívták Angelus atyát és arra kérték, hogy ne legyen semmi megemlékezés. Arra is rá akarták beszélni, hogyha lesz, legalább ne a Szent István Házban legyen.¹⁸⁹ Angelus válasza az volt, hogy nem fújhatja le és ez így is történt.

Az év elején beázott az Oratórium tetőzete és ezért egész évben a szentmiséket a Palazzo Veneziában lévő kis La Madonna di San Marco kápolnában tartották.¹⁹⁰ 1977. január 30-ra készült el az Oratorio del Crocifisso restaurálása, így oda visszatérhetett a magyar közösség.¹⁹¹ 1976. februárjában a szentmisét Apor Gábor volt szentszéki követ, és a római emigráció kiemelkedő személyiségének¹⁹² lelki üdvéért ajánlották fel,¹⁹³ a május utolsó vasárnapi szentmisét pedig Mindszenty József bíborosért, halálának első évfordulója alkalmából. Erre külön meghívó készült. A szentmisét Mester István mondta.

182 Vertse Márta, a Vatikáni Rádió magyar adásának munkatársa e találkozókról 2001-ben így nyilatkozott: *Ricordo che spesso ci trovavamo di nascosto nel convento dei padri cappuccinidi Via Veneto*. Massimo Angeli, *Quella fede nascosta fino all'89 per paura di essere spiati*, in: *Avvenire domenica*, Roma-sette 2001. május 27. OMKM-M 14/2–3.

183 OMKM 34: Üzenet 1976. július–augusztus.

184 OMKM 34: Üzenet 1976. január. A KSZ külön számot szentelt az évfordulónak KSZ XXVIII(1978/3).

185 OMKM 34: Üzenet 1976. október.

186 Mihályi Géza (Felsőgalla, 1930–). Életrajza NÉMETH 2015a, 53–54. MIHÁLYI Géza: *A magyar forradalom húsz év távlatában*, in: *KSZ, XXVIII(1976/4)*, 360–363.

187 OMKM 34: Üzenet 1976. november.

188 Mester–Kada, 1976. október 25.

189 Mester–Kada, 1976. szeptember 26.

190 A mise 11 órakor kezdődött, majd áprilistól 10.30-kor. OMKM 34: Üzenet 1976. április.

191 OMKM 34: Üzenet 1977. január.

192 Apor Gábor (Sepsiköröspatak, 1889–Róma, 1969). Életrajza NÉMETH 2015a, 31–32.

193 OMKM 34: Üzenet 1976. március.

Az év történetéhez tartozik, hogy az Olasz Püspöki Konferencia 1976. május 16-án Angelus atya működési engedélyét kiterjesztette egész Olaszországra,¹⁹⁴ így hivatalosan főlelkész lett. A lelképásztori munka nagy részét azonban továbbra is egyedül végezte. Észak-Olaszországban adódott neki segítő munkatárs Izmindy Antal oratoriánus atya személyében. 1974-ben írt levelet Angelus Páternek, amelyben beszámolt életének történetéről.¹⁹⁵ 1933-ban született, papnövendékként részt vett a forradalomban, ezért november 4-e után úgy döntött, elhagyja hazáját. 1956. december 2-án érkezett Bécsbe, majd onnan Olaszországba. 1957 tavaszán Bresciában belépett az Oratoriánus Rendbe, ahol először diakónussá, majd pappá szentelték. Azóta ott él. A milánói közösség lelképásztori ellátásában lett Angelus segítőtársa, az első vasárnapi szentmiséket felváltva mondták.¹⁹⁶ Bresciában is szervezett magyar szentmiséket és találkozokat.¹⁹⁷ Rómában az ott élő magyar papok és szerzetesek segítettek, akiket alkalmilag kért fel egy-egy szentmise vagy szentbeszéd megtartására.¹⁹⁸

1976. februárjában VI. Pál pápa Mindszenty József bíboros utódját, Lékai László esztergomi érseket bíborossá kreálta.¹⁹⁹ Az új magyar bíboros kereste a kapcsolatot az emigráns római magyar papsággal,²⁰⁰ akik közül néhányan elkezdtek újra járni a PMI-be, amellyel 1964 óta az emigráns papságnak megszakadt a kapcsolata.²⁰¹ A korra jellemző Mester István feljegyzése, amely szerint Lékai bíboros nem jó szemmel nézte, hogy a magyar lelkész 1956-os római megemlékezést szervezett.²⁰²

Az Üzenet címlistájának gyarapodásával egyre nőtt a postaköltség. A költségterhek enyhítése érdekében sikerült Angelus atyának elintéznie, hogy 1977 januárjától rendszeresen megjelenő folyóiratként adhatta azt postára. Ebben Graziani Szász Éva, az olasz miniszterelnökségen dolgozó magyar asszony, és Zilahy Simon Péter voltak segítségére.²⁰³ Első alkalom történt meg, hogy az Üzenet két lapból állt. A második lapot 30 éves emigrációs működésének szentelte, amit 1976 karácsonyan állított össze.²⁰⁴

194 A megbízást az 1973-ban adott kinevezésére vezették rá OMKM 39/20. E megbízást 1991. október 8-án megerősítette a Fondazione Migrantes általános igazgatója OMK 39/29. Iktató szám: 391/90 M. A Fondazione Migrantes története Piersandro VANZAN SJ: *La Fondazione „Migrantes” ieri e oggi*, in: *Civiltà Cattolica*, 2008, I 562–570.

195 OMKM 38/12. A levélen nincsen évszám, a dátum: november 8.

196 OMKM 34: Üzenet, 1974. november.

197 OMKM 35: Üzenet 1983. november.

198 Csertő Sándor – 1978. augusztus 20., OMKM 34: Üzenet 1978. október, Rákos Raymund – 1980. április OMKM 35: Üzenet 1980. június, Fenyő Vendel SDB – 1982. augusztus OMKM 35: Üzenet 1982. október, Békés Gellért OSB – 1986. október 26., OMKM 36 Üzenet 1986. december.

199 Lékai László bíboros (Zalalövő, 1910–Esztergom, 1986). Életrajza ADRIÁNYI Gábor: *Lékai II. László*, in: BEKE Margit, *Esztergomi érsekek 1001–2003*, Budapest, 2003, 402–405. A bíborosi kinevezéséről WÖLLNER Frigyes: *Új kardinálisok és a magyar bíborosprimás* (sic), KSZ, XXVIII(1976/2), 172–174.

200 Mester–Kada 1976. május 10.

201 PMI története CSORBA László: *A Pápai Magyar Egyházi Intézet Rómában 1945-től napjainkig*, in: *Száz év a magyar-olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995)*, CSORBA László (szerk.), Budapest, 1998, 75–94.

202 Mester–Kada Róma, 1976. szeptember 26.: *Hallom, hogy a lelkész meg akarja ünnepelni 56-ot, nagyon rosszul teszi!*

203 A hivatalos beadványok megtalálhatók Kovách Angelus hagyatékában. A Római Bíróóság 16592 sz. jegyezte be a folyóiratot 1975. november 27-én. A hagyatékban erre vonatkozó levelezés OMKM 38/48–66. Graziani Szász Éváról beszél az interjúban OMKM-CD 27: Interjú Kádár Annával.

204 OMKM 34: Üzenet 1977. január.

1977-ben, az Ottawában bevált gyakorlata szerint a május hó végi szentmisén megáldotta a gyerekeket és az édesanyákat, Mária királynő oltalmába ajánlva őket.²⁰⁵ Ezt aztán minden évben megtartotta.

1980 elején Zilahy Simon Péter egyházközségi elnök lemondott,²⁰⁶ utódja özv. Perucca Publioné szül. Gesztes Gabriella lett, aki évek óta segítette az Üzenet postázásában és mindig ott volt a római magyar szentmiséken.²⁰⁷ Az elnöki posztot első alkalommal töltötte be egy hölgy. Működéséről ennél többet az Üzenetekből nem lehet tudni.

Az esztendő kiemelkedő eseménye volt a Magyarok Nagyasszonya kápolna felszentelése a Szent Péter-bazilika grottáiban.²⁰⁸ A szentelést II. János Pál pápa személyesen végezte október 8-án. Angelus atya nem vett részt a szentmisén, mert Torinóba ment misézni.²⁰⁹ Értesítőjében azonban felhívta a figyelmet arra, hogy a kápolna domborművei között található a Padovában élő Csikszentmihályi Rita testvérének alkotásai. Jellemző a Mester István levelezésében olvasható beszámoló, a kápolna szenteléséről:²¹⁰

Kaptam meghívót, de nem mentem el, valahogyan olyan rossz érzésem volt, amit otthoni levelezőim is, többen, osztanak, nagy ünnepségek és az Egyház minden évben rosszabbul áll, ami a hitoktatást illeti /és ez a lényeg/.

A magyar kápolnában 1981-ben, a nyári hónapokban kedden 9.30-kor Salamon László kapucinus atya mondott rendszeresen magyar szentmiséket a zarándokoknak.²¹¹ A következő év nyarán a szentmisék 9 órakor kezdődtek.²¹² 1984-ben pedig már 8.30-kor.²¹³ Ezekről a szentmisékről és még számos más hasznos információról Salamon atya a Római Magyar Tájékoztató 1984 című füzetben adott hírt, amelyre Angelus atya sokszor felhívta a figyelmet az Üzenetben.²¹⁴

1981 őszén két zarándoklatról tett említést. Rómában, októberben tartották a nyugati magyarság nemzetközi zarándoklatát Árpádházi Szent Erzsébet halálának 750. évfordulója alkalmából,²¹⁵ amelyen több mint négyszázan vettek részt.²¹⁶ A program október 4-én szabadtéri szentmisével kezdődött a Szent István Ház kertjében, és október 8-án a Santa Maria Maggiore-bazilikában tartott szentmisével zárult.²¹⁷ Október 25-én pedig Mester István vezetésével zarándokoltak el római magyarok Capestranóba, Kapisztrán Szent János szülővárosába.²¹⁸

205 OMKM 34: Üzenet 1977. április.

206 OMKM 35: Üzenet 1980. február.

207 OMKM 35: Üzenet 1981. február.

208 A kápolna története és leírása NÉMETH László Imre: *A rómaiak magyar kápolnája*, Budapest 2015. Harmadik javított kiadás.

209 OMKM 35: 1980. november.

210 Mester–Kada 1980. október 23.

211 OMKM 35: Üzenet 1981. június. A hagyomány 2004-ben éledt fel újra. NÉMETH László Imre: *Tíz év a magyarok római kápolnájában, 2004–2014*, in: Magyar Sion, Új Folyam IX/LI(2015/2), 225–244.

212 OMKM 35: Üzenet 1982. június.

213 OMKM 35: Üzenet 1984. június–július.

214 A füzet megtalálható OMKM-M 16/26.

215 OMKM 35: Üzenet 1981. szeptember. II. János Pál pápának az évfordulóra írt levelét közölte a KSZ, XXIII(1981/4), 289–293.

216 OMKM 35: Üzenet 1981. november.

217 A zarándoklat teljes programja megtalálható az alkalomra kiadott Magyar Zarándokfüzetben. OMKM-M 16/10.

218 OMKM 35: Üzenet 1981. október. Ilyen zarándoklatra 1966-ban került sor. A capestranói zarándoklatok szervezésében kezdetektől részt vett Mihályi Géza. NÉMETH 2015a, 53.

A következő év elejétől Angelus atya a Via della Conciliazione-n lévő magyar irodában (Comitato) kapott helyet irodájának, amelyet Békés Gellért OSB és Salamon László OFMCap atyával együtt használt. Ezentúl itt sokszorosította az értesítőt és délutánonként itt fogadott, illetve innen is telefonált.²¹⁹

A csekély részvétel miatt 1982-ben elmaradt a temetőlátogatás.²²⁰ Mester István, aki 1947-ben indította el ezt a hagyományt,²²¹ 1980-ban Kada Lajosnak ezt írta:²²²

Ma kint voltam a temetőben. Féltizenegy órakor volt a megbeszélés, ill. bejelentett találkozás, nos megjelent a színtéren Angelus húga és jómagam, így kopnak ki a régi szép szokások. Persze ... azok, akik kinn vannak a temetőben, kevés ismerőssel dicsekedhetnek már a római magyarok között.

Angelus atya hagyatékának tanúsága szerint figyelme először 1976-ban irányult érdemben a közös magyar sírra.²²³ Elődjéhez fordult információkért. Frank Miklós válaszában tájékoztatta arról, kik nyugszanak a közös magyar sírban.²²⁴ A névsorán kívül a sírt készítő vállalkozó, Angelo Malpassi címét és telefonszámát is megírta²²⁵ és azokat is felsorolta, akiket át kellene helyezni a közös magyar sírba.²²⁶

A sírral kapcsolatban Angelus első intézkedése az volt, hogy közölte az illetékes hivattal az új egyházközségi elnök nevét, aki a továbbiakban eljárhat a sír ügyében.²²⁷ A magyar sír ügye szóba került az 1977 februárjában tartott teadélutánon is, mert éppen hat elhunyt magyar földi maradványának exhumálása vált esedékessé.²²⁸ A két névsor, a Frank Miklós levelében olvasható nevek és az Üzenetben felsorolt nevek csak részben fedik egymást.

Angelus jó pár év múlva foglalkozott ismét a közös magyar sírral, hogy arra rákerüljenek mindazoknak a neve, akiket oda temettek. Ez ügyben Mester Istvánhoz fordult, aki felkereste a sírt készítő céget és megbeszélte az elképzelést. Így írt Angelusnak az elvégzendő munkáról:²²⁹

Az általad jelzett módon két oszlopban lesznek a nevek elhelyezve, a kereszt, hely kihasználása érdekében a két mezőt elosztó vonalként lesz elhelyezve, a kereszt és a felírás Római Magyarok Sírhelye, vésvé lesz pirossal mélyítve. A nevek maradnak úgy mint eddig bronzból, csak kisebb formátumban. A munka abból áll, hogy leveszi a régi neveket²³⁰ és felírásokat, és egy új márvány /travertin/ lemez tesz a sírhelyre és arra jön mindaz, amit előbb elmondtam.

219 OMKM 35: Üzenet 1982. január és február.

220 OMKM 35: Üzenet 1982. október.

221 NÉMETH 2002, 203.

222 Mester–Kada 1980. november 2.

223 A közös magyar sír létrehozásának története: NÉMETH 2003, 126–128.

224 OMKM 38/91. A levél Montegrottóban kelt 1976. március 13-án. A hagyatékban több lista is található: 38/96–99.

225 A hagyatékban megvan a cég névjegye: OMKM 38/101.

226 A felsorolt nevek: Szücs Margit, Holik Barnabás, Takács Erzsébet, Bakai Katalin, Willam Margit, Riedl Viola, Kummer Ede. Földi maradványaik végül is nem kerültek be a közös magyar sírba.

227 OMKM 38/92: Címzett: *Comune di Roma Servizi funebri e cimiteriali*. Róma, 1976. május 14.

228 OMKM 34: Üzenet 1977. február. Az elhunytak: Lakatos Mária (†1962), Riedl Viola (†1965), Willam Margit (†1964), Bakai Katalin (†1965), Kummer Ede (†1965), Takács Erzsébet (†1966).

229 OMKM 38/95. Róma, 1983. február 26.

230 A sírra, 1966-ban készült fényképfelvétel tanúsága szerint két név volt felírva: Dr. Kürty Béla és Lánzy Katalin. 1967-ben helyezték a sírba Hlatky Endre, Berkes Béle és Csurgai József földi maradványait. OMKM 1: Egyházközségi körlevelek gyűjteménye. Körlevél 1967. október. NÉMETH 2003, 137.

A közös magyar sír felújítása 1983 őszére el is készült és erről az Üzenet hírt is adott.²³¹ A síron ekkor a következő nevek voltak olvashatók:

Dr. Küry Béla	1914–1956
Dr. Hlátky Endre	1895–1957
Berkes Béla ²³²	
Pörjész István	1930–1968
Lóránt Dezsőné	1881–1964
Lánczy Katalin	1892–1964
Szabady Csaba	1928–1958
Csurgai József	1886–1958
Csurgai Janka	1889–1958
Kovách Gyula	–1963
Fodor Sándor	1894–1968
Dr. Villányi András	1902–1973
Mons. Nyisztor Zoltán	1893–1979

Ebből megállapítható, hogy Padre Angelus lelkipásztori működésének idejében egyedül Nyisztor Zoltánt temették a közös magyar sírba.²³³

Mester István idézett levelének záró sorai arra utalnak, hogy Zilahy lemondása után az egyházközségi elnök személyében történt változtatás nem került bejelentésre. Mester levelében azt is felajánlotta, hogy fizeti Holik Barnabás, azaz Banfi Florio²³⁴ földi maradványainak áthelyezését a közös magyar sírba, akit 1967-ben ő temetett, erre azonban nem került sor.²³⁵

1983 Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepére II. János Pál pápa rendkívüli Szentévet hirdetett,²³⁶ Angelus erről a márciusi Üzenetben adott hírt.²³⁷ Azt írta, hogy majd rendszeresen beszámol a Szentév eseményeiről, de az év során soha nem tért vissza rá.

Az év fontos eseménye és híre volt az emigráns magyarság életében, hogy a pápa Irányi László Sch.P.²³⁸ személyében 1983. május 20-án püspököt nevezett ki a nyugati magyarságnak.²³⁹ A külföldi magyar püspök kinevezésének szükségessége már 1975-ben, Mindszenty bíboros halálát követően felmerült. 1975. december 16-i dátummal kapott ez ügyben Angelus atya egy, a lelkészeknek küldött körlevelet Ambrus Szaniszló,

231 OMKM 36: Üzenet 1983. november. A sírról nem tesz említést Kovács Zsuzsa és SÁRKÖZY Péter (szerk.), *Flóri Bánfi, Magyar Emlékek Itáliában*, Szeged, 2005, pedig érdemes lenne ezt is számon tartani, mint a vatikáni temetőben lévő magyarok sírjait.

232 Születésének és halálának évszáma hiányzik. Frank Miklós levelében a halálozás dátuma: 1951. január 1. OMKM 38/91.

233 Halál híre: OMKM 35: Üzenet 1980. január.

234 Banfi Florio (Holik-Barnabás Gyula, Hólik Flóris László) (Nyíregyháza, 1899–Róma, 1967) irodalom- és művelődéstörténész, tanár. 1925-től élt Olaszországban. Összegyűjtötte és kiadta az olaszországi magyar emlékek katalógusát. 1945 és 1950 között a római *Collegium Hungaricum* titkára volt. NAGY, 2000, 60–61, és Banfi, 2007, 17–21.

235 Ügyöki tevékenységét ismerteti CSORBA László: *A római magyar követ jelenti... A magyar–olasz kapcsolatok története 1945–1956*, Budapest, 2010, 223.

236 BÉKÉS Gellért: *Szentévi feladatunk*, in: K SZ, XXXV(1983/1), 1–2.

237 OMKM 35: Üzenet 1983. március.

238 Irányi László Sch.P. (Szeged, 1923–Köln, 1987). Életrajza CSERHÁTI 2009, 54–56.

239 OMKM 35: Üzenet 1983. szeptember. BÉKÉS Gellért: *Beszélgés az új magyar főpásztorral*, in: K SZ, XXXV(1983/3), 205–209.

a Németországi Papi Szenátus elnökének²⁴⁰ és Szőke János SDB²⁴¹, az Európai Papi Szenátus elnökének az aláírásával.²⁴² A körlevél annak tanúja, hogy a püspök kinevezésében szöges ellentét volt az emigráns papság és a Magyar Püspöki Kar között. A szigorúan bizalmas levélben négy kérdést tettek fel. Lényegében püspökjelöltekre gyűjtöttek javaslatokat, azzal a szándékkal, hogy megakadályozzanak egy esetleges hazai jelöltet. Angelus hagyatékából nem derül ki, hogy küldött-e választ. A püspökkinevezés fejleményei Mester Istvánnak Kada Lajos érsekkel folytatott levelezésében követhetők nyomon. A kinevezés tényleges története minden bizonnyal ennél összetettebb volt,²⁴³ a rövid hírek azonban jól mutatják az évekig húzódó kinevezés történetének alakulását:

1975. november 3. – *felrepült a hír ... Cserhádi²⁴⁴ pletykájából, hogy a magyar püspöki kar, Mindszenty és Zágon halála után, proponálnak majd egy külföldi papot arra, hogy az emigránsok püspöke legyen. Ki lenne az? Milyen kapcsolatot tartana az otthoni püspöki karral?*

1976. január 1. – *Az emigráns püspök körül újabb fejleményeket nem tudok.*

1978. február 5. – *beszámoló Ádám György temetéséről: nagy a confuzio (t.i. zavar). Majd ez is elő fogja segíteni, hogy a Szentszék a püspökök /értem a magyarországiak/ designálása (t.i. jelölése) alapján lépjen. Ez amit a külföldiek nem akarnak, sajnos érhető okokból. Beszéltek Mehrle Tamásról²⁴⁵,²⁴⁶, Valentinyről²⁴⁷ stb.*

1978. június 22. – *Walper Ferenc²⁴⁸ jó lenne.*

1978. július 26. – *folyamatban van Walper Ferenc meggyőzése.*

1979. február 4. – *Szőke János SDB szeretne püspök lenni.*

1979. július 12. – *Jung Tamás bánati püspököt²⁴⁹ a püspökkinevezés ügyében fogadja VI. Pál pápa.*

1980. május 11. – *Luigi Poggi²⁵⁰ megerősítette: a kinevezés napirenden van. Tóth József²⁵¹ a legalkalmasabb jelölt.*

1980. augusztus 3. – *Lékai bíboros Valentiny Géza kinevezését támogatja.*

240 Ambrus Szaniszló (Csíkszentmárton, 1909–Frankfurt am Main, 1991). NAGY 2000, 21.

241 Szőke János (Csorvás, 1927–Budapest, 2012). *Elhunyt Szőke János szalézi atya*, in: MK, 2012. január 7.

242 OMKM 37/54.

243 A püspökkinevezés európai fejleményeihez CSERHÁTI 2009, 52–54.

244 Cserhádi József (Lengyel, 1914–Pécs, 1994). VI. Pál pápa 1969-ben nevezte ki pécsi megyéspüspöknek. Életrajza VICZIÁN János: *Cserhádi József*, in: MKL II., Budapest, 1996, 419–420.

245 Mehrle Tamás domonkos szerzetes, teológus (Zidovice, 1912–Fribourg, 2002). 1978–2001 között volt svájci magyar főlelkész. Életrajza *Mehrle Tamás Erik OP*, in: MKL VIII., Budapest, 2003, 921–922.

246 Az itt szereplő nevet kipontoztuk, tekintettel arra, hogy az említett személy még él.

247 Valentiny Géza (Szeged, 1927–Bécs, 2011). Az Europäischer Hilfonds Magyar Osztályának volt ügyvezetője Bécsben 1972–1995 között. Életrajza BEKE 2008, 771, és *Elhunyt Valentiny Géza ausztriai magyar főlelkész*, in: MK 2011. június 1.

248 Walper Ferenc (Csobánka, 1929–Csobánka, 2006). Ezekben az években a St. Pölteni Egyházmegyében működött. Életrajza BEKE 2008, 804–805.

249 Jung Tamás bánati püspök (Székelykeve, 1911–Zrenjanin, 1992). VI. Pál pápa 1971-ben nevezte ki püspökké. Életrajza *Jung Tamás*, in: MKL V., Budapest, 2000, 969.

250 Luigi Poggi c. érsek, vatikáni diplomata (Piacenza, 1917–Róma, 2010). *Elhunyt Luigi Poggi bíboros*, in: MK 2010. május 5. II. János Pál pápa 1994-ben bíborossá kreálta.

251 Tóth József (Vitnyéd, 1928–Bécs, 2014). A bécsi főegyházmegye szemináriumának volt rektora 1971–1989 között. *Elhunyt Tóth József prelátus*, in: MK 2014. július 31.

1981. november 22. – *a püspök kinevezés nem tűnik olyan sürgősnek. Az ok: nem találnak olyan jelöltet, akit – minden szempontból – nyugodtan tudnának prezentálni a Pápának (t.i. II. János Pál pápának).*
1981. december 6. – *Valentiny jó lett volna, de túlságosan le van kötve hazafelé, mint-ha elfelejtette volna, hogy ő is „emigráns”, nem mert az akart lenni, hanem mert a helyzet miatt nem térhetett vissza.*
1983. február 17. – *A magyar püspök ügye, személyeket keresendő, áttétetett a tengerentúli magyar papokra, ott próbálnak valakit keresni az infula alá.*
1983. június 5. – *Irányi Laci kinevezésének én is örülök: adjja Isten, hogy sokat tudjon segíteni, mert aztán probléma az van csöstiül. Kértem tőle: ne kérjen fel magyarországi püspököt a consecratiójára (t.i. püspökszentelésére)...²⁵²*

Angelus atyától a kinevezés körüli történések távol álltak, levelezésében nincs semmi nyoma annak, hogy e témában bárki is kereste volna, és az Üzenetben se tett róla soha említést. Buzgón végezte mindennapi missziós munkáját hívei körében. Az 1983-as Üzenetekben részletes kimutatás található arról, hogy az egyes városokban hány család kapja az értesítőt:²⁵³

Az Üzenet Olaszországban kereken 1850 címre jut el. Fontosabb magyar központok – a városokat környékükkel együtt értve és kissé kikerekített számokkal: Róma: 460, Milánó: 250, Trieszt: 60, Firenze 100, Bologna: 85, Padova: 40, Torino: 80.

Néhány kiegészítő adat Sziciliában 56 család, Genovában és környékén 70 család, Modena és környékén 38 család, Reggio Emilia és környékén 32 család, Párma és környékén 20 család, Velence és környékén 34 család, Nápoly és környékén 25 család, Brescia és környékén 30 család, Bolzano-Merano 30 család, Verona és környékén 30 család, Udine 35 család.

Hatalmas munka áll emögött, ami persze azzal járt, hogy a családlátogatásokra már nem jutott ideje.²⁵⁴ Az értesítő postázása nagy munkát jelentett. Az 1987. évi áprilisi Üzenetet pl. huszonnégyen postázták.²⁵⁵

Az év során állapította meg, hogy a hazai viszonyok enyhülése ellenére is igen sokan érkeznek Olaszországba.²⁵⁶ Latinában a tábor oly annyira tele volt menekültekkel, hogy még szállodákban is el kellett helyezni az érkezőket. A kivándorlás okait a hallott vélemények alapján így foglalta össze:²⁵⁷

- *Nyugaton akarok boldogulni, mint azok a lányok, akik ide jöttek férjhez.*
- *Engem érdekel a politika. Olyan országban akarok élni, ahol nemcsak szavazni lehet, hanem választani is.*
- *Ötször utasították el az egyetemi felvételi kérelmemet. Nem jó ajánlólevél a pannonhalmi érettségi.²⁵⁸*

252 Washingtonban szentelték püspökké 1983. július 27-én. CSERHÁTI 2009, 54.

253 OMKM 35: Üzenet 1983. február és március.

254 OMKM 35: Üzenet 1983. március.

255 OMKM 36: Üzenet 1987. április. Az elkövetkező években többször kérte, hogy jelentkezzenek azok, akik tudnának segíteni a postázásban 4–5 órát pl. OMKM 36: Üzenet 1988. szeptember-október.

256 OMKM 35: Üzenet 1983. február.

257 OMKM 35: Üzenet 1983. március.

258 A pannonhalmán érettségizettek egyetemi felvételéhez SZALAI Béla, *Oszlopok, A pannonhalmi bencés gimnázium és diákokthron története II. kötet, A második negyedszázad 1964–1989*, Budapest, 2016, 189–

- *Nem akarok abban a hadseregben szolgálni, amely nyugatról jövő támadástól félti az ország függetlenségét.*
- *Nem akarom, hogy gyermekeim marxista nevelést kapjanak az iskolában.*
- *Nem akarom, hogy az iskola kiölje vagy meggyöngítse gyermekeim keresztény hitét.*

Az 1984-es esztendő két jelentős személyi változást hozott a római magyar emigráció életében. Kada Lajos érsek titkár lett az Istentiszteleti Kongregációban²⁵⁹ és meghalt Mester István, a Szent István Alapítvány második elnöke.²⁶⁰ Kada érsek 1991-ig maradt Rómában, a Szent István Házban lakott, a Szent István Alapítvány harmadik elnöke lett. Vatikánban végzett munkája mellett igyekezett bekapcsolódni a római emigráció életébe: 1984 augusztusában²⁶¹, és 1988 augusztusában²⁶² ő tartotta a Szent István napi szentmisét a Szent István Házban. 1985-ben szentmisét mondott Mester István halálának első évfordulóján,²⁶³ és ő volt a vendége a szokásos találkozóknak, a később úgynevezett teadélutánoknak a Via Venetó-n.²⁶⁴ 1986-ban ő végezte Rómában Tomek Vince²⁶⁵ nyugalmazott piarista generális gyászmiséjét.²⁶⁶ Ötször misézett Milánóban, első alkalommal 1986. december 7-én.²⁶⁷ 1988-ban az emigráns és a hazai papság részvételével papi találkozót szervezett a Szent István Házban.²⁶⁸ Angelus atyának segítségére volt a vatikáni bankban lévő számláinak kezelésében.²⁶⁹

Angelus hagyatékában két pénztárkönyv található, amelyek alapján azonosítható egy harmadik is. A 2. kötetben az 1981–1987 évek bevételei és kiadásai vannak bevezetve,²⁷⁰ a 3. kötetbe pedig az 1988–1996 közötti éveké.²⁷¹ A füzetek elejére bejegyezte, hol vannak a számlái és kiknek van joguk azokról pénz felvenni.²⁷² A 3. füzetbe azt írta

194: „A felvételen történő hátrányos megkülönböztetésekről leírtak általánosságban a jelen korszakra is igazak, ám érvényesülésiük folyamatosan gyengült.” (189) „Pannonhalma esetében meg kell jegyeznünk, hogy volt pár olyan felsőoktatási intézmény ahová különösebb nehézségek nélkül felvették azokat a diákokat, akik megfeleletek a felvételi vizsgán”. (189) Végül a szerző megállapítja: „A számok azt mutatják..., hogy a felvételi rendszernél igenis működött valamiféle hátrányos megkülönböztetés.” (193).

259 OMKM 35: Üzenet 1984. május. Kada Lajos emlékei a római évekről PÁJOR 2001, 79–88.

260 OMKM 35: Üzenet 1984. augusztus–szeptember.

261 OMKM 35: Üzenet 1984. október.

262 OMKM 36: Üzenet 1988. július.

263 OMKM 36: Üzenet 1985. június–július.

264 OMKM 36: Üzenet 1985. február.

265 Tomek Vince Sch.P. (Palocsa, 1892–Róma, 1986.). 1948-tól 1967-ig volt a Rend generálisa, majd nyugállományba vonult. Életrajza LÉH István Sch.P. – KOLTAI András: *A Magyar Piarista Rendtartomány történeti névtára 1666–1997*, (METEM könyvek 21.), Budapest, 1998, 390.

266 OMKM 36: Üzenet 1986. június–július.

267 OMKM 36: Üzenet 1986. november. A további négy alkalom azokban az években, amikor Angelus atya már nem tudott Milánóba utazni: 1988. április 10-én, 1989. március 5-én és december 3-án, valamint utoljára 1991. június 2-án. NÉMETH 2009c, 14. Korábban, még 1983-ban misézett egyszer a magyaroknak Velence-Mestrében is, amikor ott átutazóban volt. OMKM 36: Üzenet 1983. október.

268 OMKM 36: Üzenet 1988. november.

269 A hagyatékban erre vonatkozóan két levél maradt meg. OMKM 37/118: 1989. augusztus 4 és OMKM 37/121: 1990. január 19.

270 OMKM-M 8/1.

271 OMKM-M 8/2.

272 A hagyatéka szerint volt egy számlája Banca Popolare di Milano banknál is, ennek a banknak a neve azonban nincs benne a füzetekben. Többnyire Kanadából kapott erre a számlára adományokat. OMKM M 8/15.

be 1988. december 17-én, hogy halála esetén Mons. Kada Lajos illetékes intézkedni és csak annyi pénz a Misszióé, amennyit a pénztárkönyv mutat, a többi a Magyar Kapucinus Rendtartományé. 1996 decemberében a pénztárkönyv szerint a Missziónak 11.759 ezer lírája volt. A füzetekbe az adományokat név szerint vezette be, a kiadásokból pedig kiderül, hogy rendszeresen támogatott rászoruló családokat, bár ezek nevét soha nem írta be a füzetbe. A Misszió pénzéből olykor Erdélybe is küldött nagyobb összegeket,²⁷³ és már életében támogatta hazai rendtársait is.²⁷⁴

Az Üzenetben 1984-ben kerülnek említésre először az olaszországi magyar egyesületek, a milánói és a bolognai.²⁷⁵ Működésüket Angelus páter akkor tartotta helyesnek, ha nem politikai jellegűek.²⁷⁶ Az olasz-magyar kulturális egyesületek, amelyek később máshol is megalakultak, egyre nagyobb szerepet kaptak az olaszországi magyarok életében.

A nyolcvanas években változás következett be a húsvéti lelkigyakorlatok tartásában. Rómában, 1980-tól évek óta Angelus atya maga tartott nagycsütörtökön a nagyböjti beszédek, azaz megszűntek a háromnapos lelkigyakorlatok (triduumok).²⁷⁷ Milánóban, 1983-ban Fábry Antal SJ betegsége miatt elmaradt a hagyományos, háromnapos lelkigyakorlat.²⁷⁸ A következő évben, 1984-ben a lelkigyakorlatot Kozma György SJ tartotta²⁷⁹ 1985-ben pedig Salamon László OFMCap.²⁸⁰ Fábry Antal SJ 1983-as betegségét követően többet már nem tartott lelkigyakorlatot Milánóban. 1985. június 12-én, 83 éves korában, Frankfurtban hunyt el.²⁸¹

Angelus atya az 1985. évi decemberi Üzenetben²⁸² így értékelte saját munkáját:

Tizenkét éve végzem ezt a lelkipásztori munkát itt Olaszországban. Eredmény? Emberileg igen gyöngécske. A magyar miséket nem tudtam megkedveltetni. Vannak, akik nem vesznek rajta részt. Pedig oly keveset kérek: évi három-négy részvételt! Ha az anyagi támogatást nézem – de mértéknek nem veszem! – szintén nem rózsás a kép. 1984. november elsejétől 1985. november elsejéig kissé fölfelé kerekítve háromszázötvenen járultak hozzá adományaikkal költségeimhez. Ez bizony nem sok az 1960-ból! Vannak, nem is kevesen, akik tizenkét év alatt, soha egy lírát nem adtak, soha egy magyar misén részt nem vettek, pedig katolikusok és nem is laknak olyan messze. ... Vannak persze, akik igen sok lelki örömet szereznek a lelkipásztorinak ragaszkodásukkal, megértésükkel, együttműködésükkel.

Az emberi szempontok alapján negatív mérleg megvonása nem vette el kedvét a lelkipásztori munkától, de rámutat arra, hogy emberfeletti erőfeszítése a címlista bővítésére, a magyar családok felkutatására, amiben látványos eredményeket ért el, hiszen 1976 és 1985 között megduplázta a címlistáját, nem eredményezett ugyanilyen növekedést az

273 OMKM 36: Üzenet 1989. január.

274 1991. január 11-i dátummal 6.028,- USD-t küldött a számlájáról Kada Lajos a Magyar Kapucinus Rendtartományak, Budapest, Alagút u. 3. OMKM-M 8/3 vatikáni banki kivonatok.

275 A bolognai magyar egyesület történetéhez NÉMETH László Imre: *Maruska, A bolognai magyarok jötevője*, Róma, 2015, Magánkiadás, 8–29. (a továbbiakban: NÉMETH 2015b).

276 OMKM 35: Üzenet 1984. május.

277 1985-ben azonban elmaradt OMKM 36: Üzenet 1985 április.

278 OMKM 35: Üzenet 1983. április.

279 OMKM 35: Üzenet 1984. március.

280 OMKM 36: Üzenet 1985. február.

281 OMKM 36: Üzenet 1985. október.

282 OMKM 36.

egyres közösségek mindennapi életében, a szentmise-látogatásban és a lelkipásztori munka anyagi támogatásában.

Természetesen azért a munka adott sok lelkipásztori örömet is, amelynek Angelus atya hangot is adott az Üzenetekben. Nagy lelkesedéssel vett részt a Firenzében rendezett pick-nickeken.²⁸³ Örömmel ment Padovába, ahová messziről összejöttek a magyarok,²⁸⁴ és dicsérte a torinóiak énekét, akik a legszebben énekelnek.²⁸⁵ Súlyos betegsége utáni első útján, 1990-ben Bolognába utazott. Elégedett volt az úttal,²⁸⁶ a szentmisén kívül közös ebéd is volt, amelyet Maruska szervezett,²⁸⁷ és még lehetne sorolni mindazt, ami örömet okozott neki.

Az Üzenet 1986-ban az olaszországi emigráció életében fontos személyek haláláról tudósított: Milánóban elhunyt Csopey Dénes, az Actio Catholica helyi vezetője, a milánói magyar szentmisék egyik fő szervezője,²⁸⁸ Rómában Zilahy Simon Péter, 72 éves korában, aki korábban egyházközségi elnök volt és Tomek Vince,²⁸⁹ nyugalmazott piarista generális, valamint június 30-án, Esztergomban, Lékai László bíboros. A Szent Péter-bazilika magyar kápolnájában július 4-én mutattak be érte szentmisét, amelyen a prédikációt Zakar Polikárp ciszterci generális mondta.²⁹⁰ A Csopey Dénes temetéséről írtak őrizték meg a milánói magyar közösség temetési szokását: a közösség elhunyt tagjainak temetési szentmiséjén a koporsót magyar zászló borította.

1987-ben hunyt el a nyugati magyarok püspöke Irányi László, akiért május 13-án szentmisét mondott a római magyar papság,²⁹¹ Kada Lajos érsek volt a főcelebráns. Utódját, Miklósházy Attila SJ-t a pápa 1989. augusztus 12-én nevezte ki.²⁹² Püspökszentelésén az egyik társszentelő Kada Lajos érsek volt. Angelus atya 1989 decemberében adott hírt az új püspök kinevezéséről.²⁹³ Miklósházy püspök úr 1990 nyarán jött át Európába, hogy meglátogassa a magyar központokat. Rómában találkozott Angelus atyával és kérte, hogy továbbra is végezze lelkipásztori szolgálatát, mert új papot nem tud küldeni a helyére.²⁹⁴

283 OMKM 65: Új Üzenet 2012 különszámában – Vito Platania visszaemlékezése: *Az 1976. március 14-i szentmisén ott volt Zwack Péter, aki abban az időben a fiesolei domboldalon egy parkos házban lakott. Akkor határoztuk el Angelus atyával és Zwack Péterrel, hogy a májusi szentmisék után az ő parkjában pick-nickkel folytatjuk. Ez így is történt 1979 májusáig, mert Zwack Péter elköltözött Firenzéből.* A tavaszi pick-nickek ezután is folytatódtak más-más helyszíneken.

284 OMKM 36: Üzenet 1986. május.

285 OMKM 36: Üzenet 1986. június-július.

286 OMKM 36: Üzenet 1990. április.

287 Maruska Strakosz-Buzek (Trieszt, 1924–Bologna, 2009). 1946-tól élt Bolognában, lengyel származása ellenére tökéletesen beszélt magyarul. A bolognai magyarok jövevénye volt. Életrajza NÉMETH 2015b.

288 OMKM 36: Üzenet 1986. március. Csopey Dénes életrajzához PRITZ Pál: *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945*, Budapest, 1994, 475.

289 OMKM 36: Üzenet 1986. június-július.

290 OMKM 36: Üzenet 1986. szeptember. Zakar Polikárp O.Cist. (Ókér, 1930–Budapest, 2012). Életrajza NÉMETH 2015a, 48–50. 1985. augusztusában választották generális apáttá, amiről Angelus atya is hírt adott. OMKM 35. Üzenet 1985. október.

291 OMKM 36: Üzenet 1987. május.

292 Miklósházy Attila SJ (Diósgyőr, 1931–). CSERHÁTI 2009, 56., és BÉKÉS Gellért: *Nyugati magyarok új püspöke*, in: KSZ XLI(1989/4), 317.

293 OMKM 36: Üzenet 1989. december, a hírt újra közölte Üzenet 1990. január.

294 OMKM 36: Üzenet 1990. szeptember-október.

1988 októberében nem ment sehová, Rómában maradt. A hónap elején nemzeti zárandoklat volt Szent István király halálának 950. évfordulója alkalmából.²⁹⁵ 1500 hívő, 90 pap és 9 püspök vett rajta részt, bár akadtak szervezési nehézségek.²⁹⁶ Az ősz folyamán kölcsönkönyvtára helyet kapott a Szent István Házban. Még 1982-ben vetette fel, hogy kölcsönző könyvtárat hoz létre, amikor irodát kapott a Via della Conciliazione-n.²⁹⁷

Az Üzenetekben egyre több hír jelent meg arról, hogy segítenek neki a misézésben. Az 1988 november végi szentmisén Békés Gellért bencés atya mondott aranymisét.²⁹⁸ A következő év elején a Collegium Germanicum et Hungaricum magyar papjai miséztek vele. Áprilisban Kada Lajos érsek mondta a római magyar szentmisét.²⁹⁹

1989 április közepén Triesztben járt, ahonnan igen fáradtan ért vissza Rómába. Súlyosan megbetegedett, amiről így számolt be az év végén megjelent Üzenetben, nyolc hónapos hallgatásának indoklását adva:³⁰⁰

Április 14-én reggel, a szobámban elájultam és leestem a padlóra ill. kövezetre. A többiek azt hitték, hogy magyar ügyekben valahol a városban szaladgálok. Szerencsére itt Rómában élő húgom d.u. négy óra felé gyanakodni kezdett. Felszólítására néhányan bejöttek a szobámba és megtaláltak. A poliklinikán megállapították, hogy a bal térdemben trombózis van és agyvérzésem, amely megbénította a bal kezemet és lábamat. ... Később újra megtanultam járni, bottal botorkálok még most is.

A botot azután élete végéig megtartotta. 1991-ben írta:

Sokan kérik, hogy látogassam meg őket, mint régen tettem. Járási nehézségem miatt, melyet két év előtti betegségemből maradtak, sajnos nem tudok eleget tenni ezeknek a meghívásoknak.

Az 1992-ben vele készült riportfilm első kockáin is az mutatják be, hogy hogyan tud menni.

Betegségéből felépülve 1989 novemberében a hó végi szentmisét Ternyák Csabának,³⁰¹ a PMI akkori rektorának a segítségével már meg tudta tartani. Úgy ítélte meg, hogy Rómát még el tudja látni, de tervezte, hogy még egy-egy szentmisét Rómán kívül is meg fog tartani. Az elkövetkező években a PMI rektora, és növendékei több alkalommal is segítségére voltak: Milánóban többször vállalták a havi szentmise bemutatását,³⁰² Rómában pedig ifjúsági hittant vezettek a Római Magyar Akadémián.³⁰³ E kíségetésre Szőke János SDB, Miklósházy Attila püspök európai delegátusa³⁰⁴ kérte Ternyák Csabát.³⁰⁵

295 OMKM 36: Üzenet 1988. szeptember-október. A Szent István évet lezáró nemzeti zárandoklatról röviden beszámolt a KSZ, XL(1988/3), 253. A zárandoklat teljes programja megtalálható az erre az alkalomra kiadott füzetben. OMKM-M 16/27.

296 OMKM 36: Üzenet 1988. november.

297 OMKM 35: Üzenet 1982. január és február.

298 OMKM 36: Üzenet 1989. január.

299 OMKM 36: Üzenet 1989. február.

300 OMK 36: Üzenet 1989. december. 1989–1997 közötti leletei megtalálhatók hagyatékában OMKM 39/84–91.

301 Ternyák Csaba (Fertőszentmiklós, 1953–). 1988-tól 1992-ig volt a PMI rektora. Életrajza BEKE 2008, 734–735.

302 OMKM 36: Üzenet. 1996. január: *Milánó: május 5-én a PMI-ből misézik valaki.*

303 OMKM 36: Üzenet. 1994. január.

304 Szőke János 1990–1996 között volt delegátus. CSERHÁTI, 2009, 58–59.

305 Szőke János levele Gonda Imrének, a PMI rektorának 1995. január 16. PMI 12/1995.

Kezdetben Angelus atya hallani sem akart erről, hosszú rábeszélés után azonban elfogadta. Egészségi állapotának romlásával egyre nagyobb szükség volt e kisegítésre.³⁰⁶

Az 1989 március-áprilisi kettős számban azt írta:³⁰⁷

Külföldön élő magyarok nagy örömmel figyeljük az otthoni változásokat és imádkozunk.

Magyarországon 1989-ben és 1990-ben az események felgyorsultak. A Magyar Köztársaság 1990. február 9-én helyreállította diplomáciai kapcsolatait a Vatikánnal.³⁰⁸ Az év során megalakult az első szabadon választott kormány,³⁰⁹ amely új nagykövetet küldött Rómába, az olasz kormányhoz. Az első nagykövet, Szörényi László³¹⁰ 1991. október 23-án érkezett meg Rómába.³¹¹ Megérkezését követően nemsokára, az egyik hó végén elment a magyar szentmisére, ahol találkozott Angelus atyával. Így örökítette meg a találkozást:³¹²

Angelus atya nevéhez illően pontosan kezdte a szertartást, prédikált és a végén hirdetett, azután kiállt az ajtóba és elbeszélgetett a hívekkel. – Téged még sohasem láttalak itt, édes fiam, te ki vagy? – kérdezte tőlem. Mondtam, hogy a nagykövet. Fegyelmezett ember volt, ennek ellenére úgy láttam, mintha kissé csodálkozott volna. – Eddig ilyet még nem láttam itt.

Az első találkozást követően a nagykövet ezután rendszeresen, amikor elfoglaltságai ezt lehetővé tették, és Rómában tartózkodott, részt vett a római magyar havi szentmiséken.

Még az előző évben, 1990. július 6-án, 67 éves korában elhunyt Graziani Szász Éva, így többet nem postázhatta értesítőjét folyóiratként. Az Üzenet 1991-ben megjelent egyetlen számában így adott hírt a változásról:³¹³

Sajnos az Üzenetet sem tudom úgy, mint eddig, havonta küldeni, Meg kell elégednem azzal, hogy két-három havonként postázom, mégpedig ezentúl, mint nyomtatványt, jelenleg 500 lírás bélyeggel.

Két másik jelentős személyiség haláláról adott hírt az Üzenetben: 1991-ben hunyt el Alszegehy Zoltán SJ, aki tanára, ő pedig Budapesten édesanyjának gyóntatója volt és Kozma György SJ, aki pár éves római tartózkodása alatt kivette részét a lelkipásztori munkából is. Szívműtét következtében, 1990 decemberében fiatalon, Innsbruckban hunyt el. Az év eseményei közül számos történelmi esemény elkerülte már a figyelmét, nem tudósított Mindszenty bíboros földi maradványainak hazaviteléről és II. János Pál pápa első magyarországi lelkipásztori látogatásáról sem.

306 OMKM 39: Üzenet 1990. november–december: *Dr. Ternyák Csaba ... valamelyik ottani pap minden római magyar misén segít nekem. Hálas köszönet.*

307 OMKM 36.

308 TÓTH Tamás: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvétele 1990-ben*, in: FEJÉRDY András (szerk), *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, (METEM könyvek 84.), Budapest–Róma, 2015, 245–260.

309 Az egyházpolitika fordulatról ERDŐDY Gábor: *Az egyházpolitikai rendszerváltozás Magyarországon*, in: FEJÉRDY 2015, 261–265.

310 Szörényi László irodalomtörténész (Budapest, 1945–). 1991. augusztus 1-jétől 1994. augusztus 30-ig – ideiglenes áthelyezéssel – a Külügyminisztérium állományába került, és 1991. október 23-tól 1995. július 31-ig nagykövetként szolgált Rómában, akkreditációja kiterjedt Máltára és San Marinóra is. Életrajz 2016. március 29-i letöltés: <https://iti.btk.mta.hu/hu/szorenyi-laszlo-honlapja/eletrajz/67-szakmai-oneletrajz>.

311 Nagyköveti visszaemlékezései SZÖRÉNYI László: *Éljen Kun Béla! Suzy nimfomán*, Budapest, 2012, 5.

312 SZÖRÉNYI 2012, 17.

313 OMKM 36.

A következő év azonban tartogatott még érdekes fejleményeket. Az 1992. év elején az egyik vasárnapi szentmisén Angelus atya félrehívta Szörényi László nagykövetet és megkérdezte tőle, hogy bemutatathatja-e Fábíán Sándor egykori követségi hivatalsegédet, aki a kommunista hatalomátvétele óta sokáig őrizte a magyar követség egykori anyaglos címerrel ékesített zászlaját.³¹⁴ A szükséges előkészítések után, a május 31-én tartott szentmise végére tüzték ki a zászló ünnepélyes átadását.³¹⁵ A szentmisén TERNYÁK Csaba, a PMI rektora koncelebrált. A templom szépen megtelt hívekkel. Angelus atya a zászlót a szentmise végén adta át a nagykövetnek, erre a hívek közül kihívta Fábíán Sándort is. Szörényi László a zászló átvétele után felolvasta a külügyminiszter köszönő levelét, majd maga is mondott néhány szót, a magyar címer szimbolikájáról. Köszöntőjét így fejezte be:³¹⁶

A zászló megőrzése azt jelzi, hogy a magyar emigráció nem hagyta magára az országot, amikor a hivatalos szervek mindent megtettek, hogy elidegenítsék maguktól ezt az emigrációt. És a zászló visszakerülése a nagykövetségre pedig azt jelzi, hogy az anyaország nyílt szívvvel, szeretettel fogadja fiait, akik itt élnek ebben az országban.

A szentmise után a nagykövet meghívta ebédre, a nagykövetségre Angelus atyát és Fábíán Sándort. A kissé elrongyolódott zászlót az Iparművészeti Múzeumban restaurálták, és a mai napig a nagykövetség nagytermében látható. Ötven év után visszakerült a helyére.³¹⁷

Ezen eseményekkel párhuzamosan Szörényi László nagykövet kezdeményezésére Angelus atya az Olaszországban élő magyarok körében végzett lelkipásztori munkájának elismeréseként a Magyar Köztársaság elnökétől 1992. március 21-én a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztjét kapta, amelyet a Római Magyar Akadémián rendezett ünnepségen vett át.³¹⁸ Kitiüntetést a nagykövet adta át.

Az elkövetkező években, 1993-ban és 1994-ben az Üzenetből két szám jelent meg, 1995-ben már csak egy. Ebben azt írta, hogy a kolostorban felújítási munkák folynak és ez meggátolta abban, hogy írjon. Az év tavaszán Gonda Imre, a PMI rektora³¹⁹ hívta a magyar hazáért bemutatott szentmisére, a Santo Stefano Rotondo-templomba.³²⁰ Ugyanabban az évben ünnepelte pappá szentelésének 60. évfordulóját, amelyről megemlékezett az Üzenet 1996 januári számában.³²¹ Papszentelésére visszatekintve köszönetet mondott mindazoknak, akik segítettek papi életében, köztük is elsősorban hűgának, Adriennek. A római magyar közösség a nyár folyamán, a szokásos Szent István napi szentmisén, augusztus 20-án, a Szent István Házban tartott szentmisén köszöntötte gyémántmisés

314 SZÖRÉNYI 2012, 18.

315 OMKM 36: Üzenet 1992. december. A hónap nevét tévesen írja május helyett március.

316 A zászló átadása látható Angelus atyával készített riportfilmen. OMKM CD 27.

317 A hagyatékban van kivágott újságcikk, amelyről nem állapítható meg, hogy mely napilapból való. OMKM 38/182.

318 Az átadási ünnepségen készült fénykép SZÖNYI Zsuzsa: *A Triznya-kocsmá*, Budapest, 1999, 164. A könyvet a szerző 1999 karácsonyára dedikálta Angelus atyának, aki a címlapra odairta, hogy hányadik lapon van öröla szó. Vele együtt vette át az állami kitiüntetést Békés Gellért OSB és Szőnyi Zsuzsa. Az Üzenet csak róluk tesz említést OMKM 36: Üzenet 1992. április.

319 Gonda Imre (Ipolytárnóc, 1930–). 1992–1996 között volt a PMI rektora. *Az Egri Főegyházmegye sematizmusa 2014*, Eger, 2014, 172.

320 OMKM 37/158.

321 OMKM 36.

papját.³²² A szentmise elején Benkő Antal SJ³²³ olvasta fel Giovanni Battista Re érsek levelét, amelyben a Szentatya áldását tolmácsolta. A hívek nevében Szerdahelyi Csongor, a szentszéki nagykövetség tanácsosa köszöntötte.³²⁴

1996 októberében küldte utolsó lelkipásztori értesítőjét.³²⁵ Egy év múlva, 1997. október 18-án Rómában meghalt a húga, Adrienne, aki élete végén a Szent István Házban lakott.³²⁶ Halálhírére bement a Vatikáni Rádió magyar adása és a DUNA TV is.³²⁷ A veranói temetőben lévő közös magyar sírban nyugszik.³²⁸ Húgának halálával elveszítette legnagyobb támaszát és segítőjét, ezért több Üzenetet már nem küldött.³²⁹

1987 áprilisában így írt lelkipásztori értesítőinek a céljáról:³³⁰

Üzeneteim írásával célolok az, hogy „híveimet” gondolkodásra, magukba szállásra (sic), elmélyedésre ösztönözzem s megállítsam őket a napi hajszájában ...

Az Üzenetekből lelkipásztori működésének bemutatására tettük a hangsúlyt, és alig szóltunk eddig az értesítőkben olvasható témákról. A programok, a keresztlők és a halottak felsorolása mellett Angelus atya igyekezett hírt adni minden olyan eseményről, amely az itt élő magyarokat érintette. Rendszeresen közölte a magyar művészek kiállításait, magyar sportolók sikereit, magyarok vállalkozásait, magyar diákok diplomaszerezését. Mindarról hírt adott, amiről értesült vagy értesítették. Felhívta a figyelmet a két római magyar zarándokházra, a Vatikáni Rádió magyar adására, a magyar nyelvű egyházi folyóiratokra, megjelent könyvekre. Terjesztette a magyar nyelven megjelent Szentírást. Érdekes módon ő maga más magyar nyelvű egyházi lapban (KSZ, Életünk, Szolgálat) nem írt soha. Vecsey József ugyan buzdította arra, hogy írjon azt Életünkbe,³³¹ de azt így háritotta el:³³²

Arra nem vállalkozom, hogy az Életünkbe írjak, mert ezt a havi két oldalt is csak keservesen izzadom ki. Na meg az ízlésünk se mindig egyezik, s bár én magam sokat javítgatom a mondanivalómat, azt már nem engedem meg, hogy a szerkesztő is belejavítson. Márpedig te mondtad, hogy ez minden szerkesztő joga.

Az Üzenetben olyan témákat is elövelt, amely érdekelt az itt élő magyarokat házájukkal kapcsolatban. Elsősorban a hazai egyházi helyzettel, a hitoktatás lehetőségével, a püspökök döntési szabadságával, a szerzetes közösségek elnyomásával és az ehhez kapcsolódó tényekkel.

Itt most példaként három témát említünk.

322 SZUCHY Gábor: *Gyémántmise Rómában*, in: Új Ember, 1995. szeptember 3.

323 Benkő Antal SJ (Paks, 1920–Budapest, 2013). Életrajza BIKFALVY 2007, 31, és *Elhunyt Benkő Antal SJ*, in: MK 2013. november 25. A vatikáni rádió magyar adását 1992–1996 között vezette, SZABÓ 1999, 107. Bikfalvy szerint 1993–1996 között.

324 A hagyatékban három gratuláló levél található, amelyet gyémántmiséjére írtak OMKM 37/164–166.

325 OMKM 36.

326 A hagyatékban megtalálhatók fényképei OMKM-M 10/6.

327 OMKM 39/83.

328 A hagyatékban lévő irat szerint a 101-es parcellában, a 12-es sorba temették. OMKM 38/100. A közös magyar sírba a jelenleg is Rómában élő Fodor Éva kezdeményezésére került át, aki jelen volt az exhumáláson és az áthelyezésen. Fodor Éva szóbeli közlése.

329 CZOBORCZY 1999.

330 OMKM 36.

331 Vecsey József, Bécs, 1975. január 3. OMKM 37/23.

332 Kovách Angelus, Róma, 1975. január 10. OMKM 37/24.

Elsőként Kádár János látogatását a Vatikánban. A Magyar Szocialista Munkáspárt elnökét 1977. július 9-én fogadta VI. Pál pápa.³³³ Sok itt élő magyar értetlenül állt e tény előtt, ezért Angelus atya foglalkozott e témával. Kérdéseket fogalmazott meg pro és contra, amely sok más esetben is módszere volt:³³⁴

- Miért fogadott a pápa egy kommunista főtítkárt? – Azért mert K. J. húsz év óta Magyarország tényleges vezetője s így igen nagy mértékben tőle függ az otthoni katolikusok sorsa.
- Egyezkedhet-e a kereszténység a történeti materializmussal? – Nem, de a pápa gesztusában nem is erről van szó. Az Egyház feje nem a marxizmussal, hanem egy marxistával próbált dialógust folytatni.
- Nem értem, miért nem tetszik egyeseknek Kádár fogadása, hiszen otthon az egyházak teljesen szabadok. – Ez csak látszat.

Ezt követően aztán négy pontban mutatta be miért nem szabad a magyar egyház. A téma felvetése és a válaszadás reális helyzetértékelést tükröz, amire mindig rá akarta vezetni olvasóit.

A második választott téma a magyar Szent Korona hazaszállítása. A Szent Koronát az Egyesült Államok 1978. január 6-án adta vissza Magyarországnak. A tény nagy vitákat váltott ki a nyugati emigrációban, elsősorban az Egyesült Államokban.³³⁵ Angelus atyától is megkérdezték mit gondol róla. Így válaszolt:³³⁶

Feleletül idézek néhány sort a Torontóban megjelenő Magyar Élet egyik cikkéből, a „hátha” szót „reméljük”-kel helyettesítve: „reméljük, a Szent Korona pusztja jelenléte megrázza az otthoni magyar ifjúság lelkét és elkezdnek gondolkodni olyan örök keresztényi és magyar eszmékről, amikről alig hallottak, mint a magyar nép évezredes kereszténységéről, európaiságáról, Szent István bölcs döntéséről, aki csak úgy tudta megvédeni a magyar függetlenségét, hogy sem a nyugati, sem a keleti császárhoz nem fordult koronáért, hanem Krisztus földi helytartójához. Reméljük, hogy a mai ifjúság elkezd elmélkedni a Szent Korona tanáról, mely magában foglal minden magyart határokon innen és túl, az elszakított magyarságot és a nagyvilágban szétszórtságban élőket.

A kanadai újságból vett idézet mutatja, hogy figyelemmel követte korábbi állomáshelyén megjelenő magyar nyelvű folyóiratokat és azokból olykor vett át anyagokat lelkipásztori értesítőjébe.

Harmadikként pedig egy hazai újságcikkről írtakat idézük. A Magyar Hírek 1985. évi 21. számában megjelent egy cikk az Olaszországban élő magyarokról. Ez nagyon felhárította és hosszasan foglalkozott a témával, amiből egy jellemző részt idézünk:³³⁷

Sziciliában – a cikk kétszer is említi! – 20 magyar asszony van. Érdekes, én ebből a húszból csaknem hatvanat ismerek! Az pedig, hogy: „Sok esetben a férfiek egyszerűen megtiltják magyar feleségüknek, hogy kilépjenek a házból, vagy elhagyják a várost” – egyszerűen: n e m i g a z !

Nem csak írásban fogalmazott így, beszédjének is jellemző fordulata volt ez.

333 CASAROLI 2001, 164.

334 OMKM 35: Üzenet 1977. július–augusztus.

335 BORBÁNDI Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*, Budapest, 1989, 2. kötet, 187–193; A korona. KIRÁLY Béla: *A magyar koronázási ékszerek és az emigráció*, in: KIRÁLY Béla–BALOGH Piroska–VITEK Tamás (szerk.): *Íratok az emigrációról 1957–1990*, Budapest, 2003, 252–291.

336 OMKM 35: Üzenet 1978. március.

337 OMKM 36: Üzenet 1985. március.

Az Üzenettel kapcsolatban még egy dolgot meg kell említeni. A példányokat Angelus atya szorgosan gyűjtötte, sorszámozta. 1986-ban felkereste őt Fülep Katalin, az Országos Széchenyi Könyvtár munkatársa. Az értesítő 1977–1986 közötti példányait rajta keresztül a Könyvtárnak ajándékozta azzal, hogy az kutatható legyen,³³⁸ és a továbbiakban rendszeresen megküldte azt az Országos Széchenyi Könyvtárnak is.³³⁹ Később a Magyar Köztársaság Szentszék melletti követségének is adott egy sorozatot.³⁴⁰ A Magyar Köztársaság első szentszéki nagykövete Keresztes Sándor³⁴¹ volt, aki II. János Pál pápának 1990. szeptember 15-én adta át megbízólevelét és 1994. július 7-én mondott le nagyköveti beosztásáról.³⁴²

Az akkor Rómába akkreditált két magyar nagykövetről így írt az Üzenetben:³⁴³

Hazánknak ismét két követe van Rómában, úgy, mint a kommunista idők előtt volt. Az olaszországi nagykövet Dr. Szörényi László, a vatikáni pedig Dr. Keresztes Sándor. Mindketten derék, keresztény emberek, kiket nagyon érdeklí az itteni magyarok sorsa, az én munkámat is értékelik. Köszönet!

A KAPUCINUS ÖREGOTTHONBAN: 1997–2001

Angelus atya előjáróival való egyeztetést követően 1997. december 12-én Padre Rivaldo kapucinus rendtársának segítségével átköltözött a Kapucinus Rend öregotthonába, amely Róma Centocelle városrészében, a Piazza San Felice da Cantalice 20. szám alatt van.

Miklós házy Attila püspök kezdeményezésére 1999-ben e sorok írója lett az utódja. Kezdetben a Rómán kívüli misézéseket adta át, Rómában szeretett volna újra misézni,³⁴⁴ de aztán belátta, hogy fizikailag már nem bírja. Így indultak el a hó végi magyar szentmisék a Via Giulián a Római Magyar Akadémia melletti Santa Maria dell’Orazione e della Buona Morte templomban, amelyeken kezdetben még ő is részt vett. A lelképásztori értesítőnek Új Üzenet lett a neve, amely kifejezte a folytonosságot és az újdonságot. Angelus atya a címváltozással egyetértett. Az Amíg nincs Új Üzenet című értesítő és az Új Üzenet első két számának a végére az ő címe és telefonszáma is rákerült.³⁴⁵ Átadta címjegyzékét és 500.000 lírát, arra hivatkozva, hogy Frank Miklóstól ő is ennyi összeget kapott 1973-ban.³⁴⁶

338 OMKM 37/108. A kéziratnak minősített kiadványt 69/1986 sz. alatt vették a kézirat állományába.

339 OMKM 37/109. A köszönő levél kelt Budapest, 1987. január 16.

340 OMKM 38/66. Angelus atya kézírásos feljegyzése a kapucinus öregotthon fejléces papírján 1999-ben: *Egy sorozat volt a Vatikáni Követségen is.* Eredetileg azt írta, hogy van, de azt áthúzta és fölé írta, hogy volt.

341 Keresztes Sándor (Magyarókerék, 1919–Budapest, 2013). Életrajza: *Elhunyt Keresztes Sándor, a KDNP egykori elnöke*, 2016. 03. 31-i letöltés: kdnf.hu/.../elhunyt-keresztes-sandor-kdnf és OMKM 65: Új Üzenet 2013. szeptember 29.

342 TÓTH: 2015, 254. ZOMBORI István (szerk.): *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000*, Budapest, 2001, 136.

343 OMKM 36: Üzenet 1992. január. Keresztes Sándorról említést tesz az interjújában is. OMKM CD 27.

344 CZOBORCZY 1999.

345 OMKM 46: Az értesítők 1999. szeptemberétől jelentek meg.

346 A csekk kelte: 1999 február 26. Másolata OMKM 40: 1999. évi levelezésben iktatószámmal Ag 7–17/99.

A firenzei közösség még 1998-ban felkérte Ruppert József atyát, a piarista rend közép-európai asszisztensét,³⁴⁷ hogy vállalja el a firenzei magyar közösség lelkipásztori ellátását.³⁴⁸ Ruppert atya 2012-ig végezte évente négyszer a firenzei magyar szentmiséket, akkor visszatért Magyarországra.³⁴⁹

Angelus atyának lelkipásztori munkája elismeréseként a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1999. február 25-én „Pro Ecclesia Hungariae” emlékérmét adományozott.³⁵⁰ Annak az évnek őszén, november 14-én járt Angelus atya utoljára a Szent István Házban, amikor a firenzei közösség néhány tagja eljött meglátogatni őt.³⁵¹ A találkozót Ruppert József piarista atya szervezte. Más városokból is jöttek hozzá hívek, akik az öregotthonban keresték fel, és természetesen a Rómában élő hívek is.

Az új helyen tartott szentmisék után, a Római Magyar Akadémia udvarán, a PMI-ben készült pogácsát fogyaszthattak a hívek. Erről a hívek értesítették Angelus atyát. Első alkalommal az volt a véleménye, hogy nincs erre szükség. Második alkalommal azonban, idős kora ellenére, képes volt felülbírálni magát és azt mondta: *Testvér, a magyarok mégis csak szeretik a pogácsát!*

Személyét jellemző történet az is, hogy három olaszországi magyar közösségben, Rómában, Milánóban és Padovában mondták el a hívek, hogy új szerzetesi ruhát készítettek neki, vagy pénzt adtak össze új rendi ruha vételére, de aztán mégis mindig a régi, viselt csuhában tért vissza.

2001 októberében lett volna 90 éves. De ezt már nem érte meg. A rendi öregotthonban hunyt el szeptember 5-én.³⁵² Az Új Üzenet így adott hírt haláláról és temetéséről³⁵³:

Kovács Tibor Angelus OFM.Cap. ny. olaszországi magyar főlelkész, 90 éves korában, Rómában, a kapucinus rend öregotthonában 2001. szeptember 5-én végelgyengülésben elhunyt. Temetése szeptember 7-én de. 10 órakor volt. A veranói temető rendi parcellájában (77-es) helyezték örök nyugalomra. A temetési szentmisén utódjaként minden olaszországi magyar nevében búcsúztam el Tőle, és mindnyájunk nevében helyeztük el sírjára a kegyelet koszorúját, hálánk és szeretünk jeleként. Foglaljuk őt imáinkba! Nyugodjon békében!

Temetésére készült egy fényképes emléklap, életrajzi adataival és Sík Sándor *Te Deum* című versével.

Élete végén sokszor mondta, hogy könyveit a csángó magyarokra akarja hagyni. Hagyatékában fellelhető egy levél, amelyet még 1991. júniusában írt a Művelődési Minisztérium, Könyvtár osztályának (sic), amelyben ezt a szándékát megfogalmazta.³⁵⁴ Nincs nyoma annak, hogy a felajánlására kapott-e választ. Könyvei végül is a PMI-be és onnan részben a Római Magyar Akadémiára kerültek.

347 Rupper József Sch.P. (Budapest, 1942–). Életrajza NÉMETH 2015a, 27–28.

348 OMKM 46: Beköszöntő az Egészen kis Üzenethez, 1999. november.

349 OMKM 65: Új Üzenet, 2012. június 24.

350 *Kovács Angelus OFM.Cap kitüntetése*, in: MK 89. évf. 122. sz. 1999. június 1, *Kitüntetés*, in: Új Ember, 1999. június 3. Az érem a hagyatékával nem került a PMI-be.

351 A látogatásról készített fényképek: Szent István Alapítvány fényképalbumai 6: 1999, 12–13.

352 Új Ember, 2001. szeptember 16.

353 OMKM 46: Új Üzenet Róma, 2001. szeptember 30.

354 OMKM 37/130.

ANGELUS ATYA EMLÉKE A RÓMAI MAGYAR KÖZÖSSÉGBEN

A római magyar közösség tagjai 2001-ben, a novemberi temetőlátogatás alkalmával mentek első alkalommal a sírjához, és aztán évente rendszeresen a temetőlátogatásokon, hálás lélekkel és nagy szeretettel őrizve emlékét.³⁵⁵

Halálának tizedik évfordulójára 2011. szeptember 23–25. között több városból jöttek el egykori hívei Rómába, hogy együtt felkeressék a sírját.³⁵⁶ Az Új Üzenet így írt erről:³⁵⁷

Bolognából, Firenzéből, Padovából és Torinóból érkeztek a magyar közösségek tagjai erre az alkalomra. Biztosan lélekben sokan velünk voltak mások is. Magyarországról a Páter rokonai is eljöttek. Farkas Magdi³⁵⁸ értesítette őket. Szombaton Ruppert József piarista atya mondta a szentmisét a Magyarok Nagyszonyja kápolnában, ahol hazánkért és a világon szétszórta élő magyarokért imádkoztunk. A szentmise elején felolvastuk Cserháti Ferenc püspök³⁵⁹ köszöntő sorait, aki áldását is küldte a zarándokokra. A délutáni temetőlátogatás alkalmával a megemlékezés virágait helyeztük el szeretett Angelus atya sírján a veranói temetőben. A vasárnapi hó végi római szentmisén én emlékeztem meg lelkipásztor elődömről, majd a RMA udvarán a Páter hagyatékából rendezett kiállítást tekintettük meg. Adja Isten, hogy a múltra való emlékezés segítsen mindnyájunkat olaszországi közösségeink életének további alakításában, abban a szellemben, ahogy azt Angelus atya végezte 1973-tól haláláig!

A zarándoklatról beszámolt a Magyar Kurír,³⁶⁰ az Életünk című lap³⁶¹ és a Migrantes online³⁶². Az Új Üzenetben sorozat indult a róla összegyűjtött visszaemlékezésekből. Ezek közül álljon itt a tragikus körülmények között elhunyt Farkas Magdolnáé, aki talán legközelebbi segítője volt hűgának halála után.³⁶³

Farkas Magdolna visszaemlékezését az ősszel szerettem volna közre adni. Váratlan halála miatt azonban most közlöm, mert sorai nem csak az atyáról szólnak, hanem Magdi lelki gazdagságáról is: Angelus atya, vagy olaszosan Padre Angelo, de számunkra leginkább egyszerűen "az atya", sokféle helyzetben jelenik meg lelki szemeim előtt és mindig különleges emberként. Látom őt még fiatalosan, amint a Via Veneto-i Kapucinus-rend portásfülkéje melletti szobában fáradhatatlan buzgósággal fogadja a magyarokat. Mindig ráért, ha bárkinek panaszkodni, sírni, gyónni, vagy csupán beszélgetni kellett. Ha pedig valakit baj ért, megpróbált segíteni és mozgósított minket is. Példáján keresztül megtanított az összetartozás-

355 A temetőlátogatások a Szentszéki Követség kezdeményezésére indultak újra. OMKM 46: Az Új Üzenetben a 2002. október 27-én megjelent értesítő ad hírt temetőlátogatásról, amely aztán minden évben megszervezésre került. OMKM 46.

356 Értesítés a zarándoklatról OMKM 65: Új Üzenet 2011. január 30.

357 OMKM 65: Új Üzenet 2011. szeptember 29.

358 Farkas Magdolna (? 1951–Róma, 2011). Életrajza Új Üzenet 2011. április 27 és annak melléklete. Halálának első évfordulójára készült róla egy kis film. OMKM-CD 16.

359 Cserháti Ferenc 2007-ben lett a Magyar Katolikus Püspöki Kar külföldi lelkipásztorokodásával megbízott Esztergom-budapesti segédpüspök. CSERHÁTI 2009, 60–63.

360 OMKM 68: MK 2001. 09. 26.

361 OMKM 68: Életünk 2011. november.

362 OMKM 68: Migrantes online 2011. ottobre 4, 14:22.

363 Farkas Magdolna Angelus atyára való emlékezése közreadva az OMKM 65: Új Üzenet 2011. április 27. és Új Üzenet 2012. évi különszámában is.

ra, hogy ismeretségeink ne csak üres kapcsolatok legyenek, hanem a barátság, a szeretet domináljon és mindez a gyakorlatban is kifejezésre kerüljön. Felmentést kért a Kapucinus-rendben teendő feladatai alól, hogy minden idejével a magyarok lelkipásztori ellátásával tudjon foglalkozni. Előjáróit sikerült engedékennyé tennie a magyarság ügyében, így több olyan kedvezményt kaptunk, ami a Kapucinus-rendben nem volt szokásos. Például rendházukban évente néhány alkalommal összejöveleket rendezhettünk. Sokunknak ezek a "teadélutánok" örök emlékek maradtak, mert itt meghitt barátságok kötődtek, baráti társaságok alakultak és maradtak meg a mai napig. Magam előtt látom amint Vespa motorján habitusban, teli szatyrokkal indul postára adni az „Üzenet” legújabb számaait. Látom, ahogy mezítlábasan csattogó saruban megérkezik celebrálni a hó végi magyar misét a Piazza dell’Oratorio-ra, ahol a szentmise után mindannyiunkhoz volt egy megértő szava, a napi küzdelmeinkhez való mondanivalója. De gondolataim leginkább a San Felice da Cantalice téren lévő kapucinus idősek otthona felé sodródnak, ahol Angelus atya az utolsó éveit töltötte. Betegsége kényszerítette ide. Nehezen tudott ebbe a mozdulatlanságba belenyugodni, de vállalta. Szobájából telefonon keresztül tartotta a kapcsolatot Olaszországban és szerte a világban élő híveivel. A sors hozzám különösen jó volt, mert az otthon közel esett a lakásomhoz és hetente többször be tudtam menni, meglátogatni. Így, ahogy múltak az évek, én lettem a második görbebotja, ügyintézője és udvari kocsisa – ahogyan sokszor viccesen nevezett. Mindez nagy megtiszteltetés volt számomra. Ezek a látogatások nagy élmények voltak, mindig nagy lelki töltekezéssel jöttem el. Jó volt egyre többet megtudni viszontagságos életéről, bár nem szívesen beszélt róla. Rövid elbeszéléseiből tapintatot, humort és rengeteg emberséget lehetett tanulni. Isten hosszú élettel ajándékozta meg, melyet elsősorban a mások segítése tett tartalmassá és derűssé. Minden bizonnyal mindig és mindenütt Isten nagy ajándékának tekintette a magyarok lelki gondozását. Én is hálás vagyok, mert a vele való kapcsolat által mély megtérést éltem át, amely életemet alapvetően átrendezte. Távozása szomorú volt, de a reá emlékezés lélekemelő és derűs.

ANGELUS ATYA FÖLDI MARADVÁNYAINAK ÁTHELYEZÉSE

A zarándoklat alkalmával fogalmazódott meg a gondolat, hogy Angelus atya földi maradványait áthelyezzük a közös magyar sírba.³⁶⁴ Ezt azért kezdeményeztük, nehogy tíz év letelte után a kapucinusok közös sírba tegyék. Az áthelyezésre az Új Üzenet gyűjtést hirdetett 2012. január 29-én. Az exhumálására 2012. február 23-án reggel 8 órakor került sor.³⁶⁵ Ruppert József piarista atya vett rajta részt e sorok írójával együtt. 2012. március 1-jén reggel 8 órakor került sor a veranói temetőben földi maradványainak behelyezésére a közös magyar sírba.³⁶⁶ Ezen is e sorok írója és Ruppert József piarista atya volt jelen. A kis fém ládára filctollal volt felírva a neve. Farkas Magdolna fém koporsójára tették rá. Az áthelyezés költségeit az olaszországi hívek adományai fedezték nagyobb részben, illetve a Külügyminisztérium adománya, amelyet a Szentszéki Nagykövetségen keresztül

364 Az áthelyezés dokumentációja OMKM 68.

365 OMKM 69: OMKM Historia Domus 2012., és OMKM 65: Új Üzenet 2012. február 26.

366 OMKM 65: Új Üzenet 2012. március 25.

folyósítottak.³⁶⁷ Az olaszországi magyarok fáradhatatlan lelkipásztora így 2012 óta volt híveinek közös sírjában pihen, ott, ahol hűgának földi maradványai is nyugszanak.

Pater Angelus 1999-ben adott interjújának a végén ezt mondta:³⁶⁸

Mikor az ember elmúlik nyolcvanéves, egyre többet foglalkoztatja, hogy vajon lesz-e, aki folytatja majd a munkáját.

Kevés esélyt látott erre, de az általa létrehozott közösségek közül a nagyobbak élnek és lelkipásztori munkája folytatódik.

LÁSZLÓ IMRE NÉMETH

FURTHER DETAILS ABOUT THE HISTORY OF THE HUNGARIAN PARISH IN ROME AND IN ITALY PART III: 1973-99

The history of the Hungarian Parish in Rome and in whole Italy in the years 1973-90 is characterized by the service of the Capuchin Father Angelus Tibor Kovács (1911-2001). He served earlier in Paris. He gathered the Hungarians all over in Italy. In the year 1974 he became parish priest of the Hungarians in Milano the same. He celebrated masses again in several cities of Italy, in Rome and major cities once a month. He edited a Hungarian paper and distributed among Hungarian faithful all over in Italy.

367 Átvételi elismervény kelt Róma, 2012. március 10-én.

368 CZOBORCZY 1999.

Furulyázás útközben

A fáradhatatlan vándor

Kovach Angelus

Kovach Angelus sírja 2012-ig

Békés Gellért OSB

Frank Miklós

Izmindy Antal Orat

Kada Lajos érsek

Mester István

Az Oratorio del Crocifisso templom Rómában

Kapucinus templom a Via Veneton Rómában

1975 szentév csoportkép

Karácsonyi szentmise a Szent István Házban 1992

KONCSAG LÁSZLÓ

NAPLÓJEGYZET GRÓF MAILÁTH GUSZTÁV KÁROLY ERDÉLYI PÜSPÖK
1915. ÉVI VIZITÁCIÓJÁRÓL ¹

Gróf Mailáth Gusztáv Károly az utolsó erdélyi és az első gyulafehérvári püspök (1897–1938) kapcsolatát az első világháborúhoz kezdetben a türelem jellemezte. A háború kitörésekor a püspök a jogtalanságra azonnal nem reagált körleveleiben, hanem a híveket a békeségéért szóló imádságra buzdította. A következő évtől nyomatékkal hangsúlyozta üzeneteiben a békeakciót.² Megsokszorozta gondoskodását a rokkant katonák ápolására szóló felhívásaival, a hősként elesettek nyilvántartásával, a hadiárvak és az özvegyek támogatására való buzdítással, a Vöröskereszt tevékenységének megszervezésével,³ a harangok hadicélra való felajánlásával és a gyászistentiszteletek gyakran visszatérő főpásztori elrendelésével.⁴ Megfordult ő maga is többször a különféle frontokon, bátorította a katonákat, akiket a halál tőzsomszédságában lelkesített a haza, a szülőföld és a családok védelmezésének tudata, még a szenvedés, a szorongás vagy akár a halál árán is.⁵ Mailáth püspök tábori misét celebrált, s nem egy esetben kiszolgáltatta nekik a keresztény nagykorúság szentségét, a bérmlást.⁶ A honvédek lelkipásztori ellátásá-

1 Batthyaneum, Mailáth-hagyaték (a továbbiakban BatthyMh), leltári szám 36.269.

2 Gyulafehérvári Érseki Levéltár (a továbbiakban GyÉL.), Num. 646–1915.

3 GyÉL. 1915–32–356, 32-es csoport, 1366-os doboz.

4 GyÉL. Num. 4541–1915.

5 Stéphane AUDOIN-ROUZEAU–Annette BECKER: *1914–1918. Az újraírt háború*. Budapest, 2006, Ford. és az előszót írta Fisli Éva. L'Harmattan–Atelier, 94.

6 Mailáth püspök körlevélben az 5682/1917-es szám alatt számol be a tavaszi bérmlásról. 1917 májusában meglátogatta az erdélyi frontokat védő hős katonákat. A püspöknek nagy lelki épülésére szolgált az ott szerzett tapasztalata, ahogy a katonák erős hittel a szívükben szilárdan állnak őrt az ország keleti kapuinál. Saját bevallása szerint: épült lelki erejükön, melyet a hosszú háború nem tört meg, nem tett közömbössé. Főpásztori látogatással kapcsolatban a bérmlás szentségét kiosztottam a következő helyeken: Marosvásárhelyen 6 ízben összesen 760-at, Gyergyó-Borszéken 5-öt, Hollósarkán 97-et, Ditróban 58-at, Hágótető alján 50-et, a Gyilkós-tónál 246-ot, Gyergyószentmiklóson 56-ot, Gyimesbükkön 149-et, Csíkszentmártonon 70-et, az Úz-völgyében 58-at, Csíkszeredában 21-et, Székelyudvarhelyen 45-öt, Gyulafehérváron 155-öt. Összesen 1773 volt a megbérmlált száma. Ezekon kívül Kolozsváron 3 ízben 267 léleknek osztotta ki a bérmlás szentségét, míg Szamosújváron a kisebb javító intézetben 180 lelket bérmlált meg. Azt kérte imájában, hogy Adja Isten, hogy az erősség és vigasztalás Lelke ne hagyja el soha a derék, küzdő honvédeinket. Kelt Gyulafehérváron, 1917. VI. 23. Cat. 25.; Stamft Rezső a magyar királyi 40 honvéd hadosztály tábori lelkésze a 468 sz. 1917-es irata a Tp. 414–1917. júl. 16-án arról értesít, hogy Mailáth püspök 5 honvédet részesített a bérmlás szentségében. Stamft Rezső a 14. Kir. 74. honvéd gyalogezred gyalogló hadosztály I. Füzetének nyilvántartása szerint a bukovinai harctéren 1917. júl. 12-én Mailáth püspök megbérmlált 70 honvédet. Értesülünk a Tábori posta 435-ös küldeményéből, amely lapnak alján még a 4571-es szám szerepel. Az 57-es számú hadosztály parancsnoksági parancsa 3. p. értelmében 17-et bérmlált. Eitel főhadnagy tájékoztatásából tudjuk, hogy a magyar Királyi Hovéd Nehéz Tüzérezred

ra biztosította a tábori lelkészség működtetését nemcsak Bijelik Imre tábori püspök és kisegítő papjai, Bizza Lajos és Újlak István⁷ által, hanem abban kellett gondolkodnia, hogy 30 év körüli, teherbíró egészséges papokat küldjön tábori lelkésznek.⁸ Nyilván hiányukat az egyházközségekben pótolni kellett, és ez sem kevés gonddal járt. Nem viselte mindenki egyforma türelemmel a háború nehézségeit. Bátorításul jól jött Mailáth püspök gondoskodó segítsége és gyakori látogatása.

Ezeknek a gyötrő gondoknak állandósága mellett időt szakított az egyházközségek meglátogatására, s magának jegyzeteket készített az egyes helyekről. Benyomásait elsősorban püspöki érdeklődéssel rögzítette. A soron következő feljegyzések 1915-ből származnak, rövid helyszíni tájékoztatóval 29 egyházközségről, amelyek az udvarhelyi főesperesi kerülethez tartoznak. Kár, hogy hiányzik a központnak számító székelyudvarhelyi Szent Miklós Plébániáról szóló püspöki jegyzet. A püspök nem számozta meg jegyzetfüzetének lapjait, ezért a meglátogatott egyházközségekről szóló feljegyzései a látogatás megtörténte után, sorjában készültek.

Mailáth püspöknek szívügye volt az egyes plébániákon szolgáló személyzet egyéni érdekeinek figyelembevétele, a templom, a temető és a hozzá tartozó plébánia állagának ismerete, illetve a kántori lak vagy éppen a kántortanítói lak építése (Homoródremete), bővítése vagy tatarozása a népnevelés biztosítására.

Mailáthnál fő szempontnak számított a mindenkori iskola, az ott tanítók személyi és életkörülményeinek, valamint a diákoknak az ismerete. Lapozva jegyzeteit, látjuk, ahogy a püspök feljegyezte magának az egyes helyzetek erős oldalát vagy éppen a nehézségeit, a tanítók szakmai rátermettségét illetve esetenként annak hiányát, de minden esetben a megoldási lehetőséget tartotta szem előtt.

Figyelmet érdemel a püspök magatartásában, hogy a háborús körülmény nem tette borúlátóvá a tételődő főpásztor, meglátta az egyes helyek szépségeit, és tudott gyönyörködni bennük.

Elégtétel volt felidézni, amikor olyan helységben járt, ahol az iskola épülete Mailáth püspök anyagi támogatásából épült (pl. Székelyszentlélek, Ülke). Számára azért jelentett sokat az iskolában oktatók és tanulók sorsa, mivel ettől függőnek látta a jövő biztosítását,⁹ ezért nem sajnálta az anyagi áldozatot a nevelő intézetek felállítására, fejlesztésére és karbantartására.

II. osztály parancsnoksága a 791-es sürgöny szerint 1917. júl. 9-én megbérmált 13 honvédet. Lán Frigyes honvéd tábori lelkész összeállítására szerint a Magyar Királyi Honvéd Lovas Hadosztály 316–1917-es Tp. 635–1917. júl. 31-én a bukovinai Argestru völgyében 1917. júl. 12-én a fenti Hadosztály honvédejéi közül Mailáth megbérmált a M. Kir. Budapesti Honvéd huszár ezredből 25 huszárt. A M. Király zalaegerszegi 6. honvéd huszár ezredből 29 katonát. A M. Kir. Pápai 7. Honvéd huszár ezredből 29 katonát, s végül a M. Kir. pécsi 8. Honvéd ezredből 12 honvédet. In GyÉL. I. 1/a. 32-es csoport.

7 Bijelik Imre tábori püspök felhívása templomi gyűjtésre a frontkatonák javára. In GyÉL. II. 27-es csoport. 1338, 1915.

8 GyÉL. I. 1/a. 32–6876. Miniszteri érdeklődés a tábori lelkészek behívásáról, 32-es csoport, 1342-es doboz.

9 „Mindig vágyam volt, hogy hitvalló, hitüket gyakorló, hitükből élő férfiakat állítsak az élet prondjára. Mennyi megnyugvás száll ebből a férfiúi lelkébe, mennyi áldás és békesség a családra, mennyi jól és önzetlenül végzett munka a társadalomra... Ezért foglalkozom annyit a férfi-íjűséggel, hogy velük korán megismertessem az Isten kegyelméből önfegyelmezésben és szorgalmas munkában, s az önnevelésben töltött életnek becstét, értékét. S mégis mit tapasztalok? Olyan ritkák azok a férfiak, akiknél a hitből fakadó élet valóságos értelmük, akiknek a gondolkodását az Isten kegyelme szabályozza, érzelmvilágát az nemesíti, cselekedeteit az irányítja.” Mailáth Gusztáv Károly *kézirata*. Kelt Brassó, 1922. IV. 9-én. In BaththyMh. lt. sz. 30.582.

Rendszeresen látogatta az iskolákat, s magának feljegyezte azokat a diákokat, akik ígéretesnek tündek, hogy életük alakulását figyelemmel kísérje. Nem csupán tanulmányi eredményük volt számára fontos, hanem családi helyzetük is.¹⁰ Szívén viselte a közismert diákok sorsát, különösképpen, ha valami jogtalanságot kellett elviselniük.¹¹

Mailáth püspökké szentelésének 25. évfordulóján, 1922. IV. 9-én Virágvasárnap reggel a hajnali órákban elgondolkodott azon, hogy miért fektet olyan nagy hangsúlyt a fiúk nevelésére.

Ezek figyelembevételével érdemes átolvasni, amit a főpásztor egyházmegyéjének legnagyobb főesperesi kerületéről magának vázlatosan feljegyzett, de általa mégis az utókort tájékoztatta az első világháború nehézségeiről.

Székykeresztúr – 25 filia¹² van, 1200 hívő. Orbán János ügyes adminisztrátor. Dobos Ferenc kántortanító jól tanít. Sándor István nyugalmazott adópénztárnok (kálvinista) 1 fia dr. Sándor Jenő E.....polgári. Új plébánia, restaurált templom, új iskolaépület. Tanítóképző igazgatója Újvári Mihály jó ember, Hermányi mellőzi (VI. fizet. oszt.) N..... nevelő. Bérmlákozott 271.

Vágás – május 11. Mihály Domokos¹³ lelkész. Kántortanító Erdélyi András, tanítóné Borbáth Erzsébet jól tanít, kis lakásával meg van elégedve.

-
- 10 Mailáth püspök feljegyzése 1913-ból: A marosvásárhelyi iskolából: Fazakas Péter 1896. V. 28. Nyáradjobbágyfalva. (Édesapja) Ferenc, földműves (Édesanyja) Kiss Jusztina r.k.. Két jeles, a többi jó, opt. VI. oszt. Kajcsa László 1898. V. 27. Mikházán, Sándor földműves, és Janka Erzsébet r.k., 3 jeles, a többi jó. VI. oszt. Eröss József 1897. VII. 7. Csikdánfalván István földműves és Szabó Krisztina r.k. 2 jó, a többi jeles. VI. oszt., Kornhoffer Vilmos, 1899. II. 25. Sáromberkén K. Vilmos ev. ügyvéd és Szócs Juliana r.k., 1 jeles, a többi jó, gyomorbeteg. Személyesen akar elmenni. Győri Aurél 1894. VII. 3. Ehed. Kristóf földműves és Anna r.k. jeles, 1 jó. VI. oszt. A csíkszeredai iskolából: Eigel Mihály 1897. V. 15. Borszéken Mihály és Vakkon Teréz r.k. bérm. 1907-ben Gyergyószentmiklós. Jeles, 2 jó, VI. oszt. Márton Áron 1896. VIII. 28. Csíkszentdomonkoson M. Ágoston és Kurkó Julianna r.k. Bérmlákozott Csíksomlyón, 1909-ben. 7 jeles, 3 elégséges (lat., gör.) Gál András 1894. XII. 10-én Gyergyókilyénfalván József és Tékler Julianna r.k., bérmákozott Gyergyószentmiklós 1908-ban, 2 elégséges (term., testn.), jó, jeles. Kajtár Lukács, 1896. X. 16. Csikdánfalva, Ignác és Szabó Julianna r.k.. Bérmlákozott Karcfalván 1906-ban. Jeles bizonyítványú, VI. oszt. Antal Kálmán, 1897. IX. 21. Dánfalván Gergely és Kovács Borbála, bérmákozott 1911. katolikus maradt. 2 elég jó, VI. oszt. Boga Lukács 1895. VIII. 15. Csíkkozmás, István és Eröss Rozália, bérmákozott Kozmás 1908-ban. 6 elégséges, VI. oszt. A kézdivásárhelyi iskolából: Barthos József 1895. VII. 12. Imecsfalván, Lázár és Kiss Regina r.k., bérmákozott Imecsfalván 1906-ban. 4 jeles, 4 jó, VII. oszt. Szabó Ferenc 1896. VII. 17. Kézdikővár, Ferenc és Lemhényi Róza r.k., bérmákozott 1907-ben, 2 elégséges, 2 jó, 4 jeles, VI. oszt. Jénák ajánlja. In BatthyMh. Lelt. sz. 36. 265.
- 11 Dsida Jenő VIII. oszt. a szatmári Mihail Eminescu Liceum tanulója a Szamos-kastély irodalmi munkaköréből egy verse miatt kizárattott, bár a 32 tanár közül 29 felmentette őt. Mailáth püspök utasította a Státus referensét, Balázs Ferencet, hogy Bukarestben mindenképpen védje meg őt. Egy másik hasonló esete a Forrás István VIII. oszt. szatmári magyar diáké, aki a Liceul Eminescu tanulója, de Szatmáron a Stefan cel Mare (Kazinczi utcai) prefectussal nagyon ellenzik a fiút a congregationál. Ezért a védelméről gondoskodni kell. In BatthyMh. Lelt. sz. 36. 265.
- 12 A székykeresztúri máig fennmaradt filiák: Újszéky, Nagyalambfalva, Kisgalambfalva, Gagy, Siményfalva, Alsóboldogfalva, Bettefalva, Csekefalva, Etéd, Fiafalva, Kűsmőd, Kissolyos, Nagysolyos, Rugonfalva, Szentersébet, Szentábrahám.
- 13 Mihály Domokos (1879–1963). Pappá szentelték Gyulaféheváron 1904. jún. 23. Káplánként működött Csíkszentgyörgyön, Kézdissentléleken és Sepsiszentgyörgyön. Plébános volt 1907-től Atyhában, 1913-tól Vágáson, 1925-től Farkaslakán. In FERENCZI Sándor: *A Gyulaféhevári (Erdélyi) Főegyházmegye Történeti Papi Névtára*. SZIT.–Verbum, Bp., Kv. 2009, 344.

Homoródremete – május 16. *Lelkésze, Kedves Péter*¹⁴ *kényelmes. Panaszok a házvezető ellen. Kegyes megalkuvás veszélyeztette a templomot, papi lakot. Keresztkút primitív. Márton Albin tanító, katona. Rákos Sarolta óvónő a helyettesítő. A pap is tanít. Mailáth püspök anyagi támogatásával a kántori lakon csűr épült.*¹⁵

Karácsonfalva – május 17. *Gál Tamás*¹⁶ *katonapap, csinos új plébánia. Zsombor temploma mélyen fekszik, nedves omló félben. Almáson új kápolna. Ürmösi Sándor Szentháromság és Immaculata*¹⁸ *festményeivel.*

Lövete – *Darótól elvették a pénztárkezelést, mert megbízhatatlan volt. Bartalis nyugalmazott kántor vette át, mint számadó gondnok. Gáspár János akarta visszavenni, de a Bartalis által megvesztegetett egyháztanács a plébánost leszavazta. Péter János nem követelte vissza, s éveken át csak aláírta a számadásokat. Bartalis halála után tűnt ki a kötelezvények hamisítása. Iskola*¹⁹

Szentegyházásfalu – *Pap Albert*²⁰ *21 éve, hogy itt van. Bakó Károly kántortanító a csendőrszolgálatot tartja, sőt. Hozó János megbesesült, kit viett apja kórházba Marosvásárhelyt. Bálint Dezső karja hiányzik (hadnagynak előléptetve), Pállfy Mariska viszonyt folytatott postamesterével, akinek Kovács Gyula Keresztesnek elvált veje. Márton Juliska rendszeren tanított: 400 tanköteles gyermek, nagyobb része iskolázatlan.*²¹

*Szentkeresztbányai tanítónő Berényi Margit*²² *(40–50 tanköteles gyermek) társulati iskola. Kántort helyettesíti Tankó A. András földműves. Iskola javítandó. Tanítói lakások*

14 Kedves Péter (1879–1961) Psz. Gyulafehérváron 1904. okt. 4-én. Káplán volt Gyergyóremetén, Brassóban, Gyergyóújfaluban. Plébános volt Homoródremetén 1908-tól, Tordatúron 1919-től, Újtsunádon 1920-tól, Kükülökeménfalván 1942-től, Kilyénfalván 1945–1958. In FERENCZI Sándor: *A Gyulafehérvári (Erdélyi) Főegyházmegye Történeti Papi Névtára*, SzIT–Verbum Bp.–Kv., 2009, 293.

15 Homoródremetén az 579–1907. sz. kérés alapján a kántori lakon csűr épült 600 korona püspöki segéllyel. Lásd Iskolaépítési kérvények 1 ív, 9. sorszám. In Gy.ÉL. I. 13/e. (vegyes iratok) a 3-as dobozban: Mailáth püspök az iskolák részére tett adománya.

16 Gál Tamás (1882–1974) Psz. Gyulafehérváron 1906. jún. 26-án. Káplán volt Gyergyóalfaluban. Plébános volt Homoródkarácsonfalván 1910-től, Gyergyóalfaluban 1922-től, Csíksomlyón 1936-tól, felcsíki főesperes, Kidén 1961-től. In FERENCZI 2009, 253.

17 Gál Tamás tábori lelkész korából rendszeres levelezést folytatott Mailáth püspökkel. A püspöknek címzett leveleiből nem csupán a fronti életről kapunk tájékoztatást, hanem a különféle helyzeteket is megismerjük. A tábori lelkész figyelemmel kísérte a plébániai életet is, s a bérmlásra haza kéredezkedett. In BatthyMh It. Sz. 29.099

18 Szeplőtelen Fogantatás

19 Valószínűleg azért jegyezte fel csak egyszerűen Mailáth püspök az iskolát, mivel Lövete régi iskoláját 1821–1822-ben építették. 1888-ban pedig még egy új 5 osztályos iskolát építettek. In A Gyulafehérvári Főegyházmegye Millenniumi Sematizmusa. Verbum, Kolozsvár 2010, 409.

20 Pap Albert (1856–1918) Psz. Gyulafehérváron, 1884. júl. 14-én. Káplán volt Baróton és Csíkszentgyörgyön. Plébánosként működött Mikóújfaluban 1888-tól, Fenyéden 1892-től, Szentegyházásfaluban 1895-től 1917-ig. In FERENCZI 2009, 369.

21 Szentegyházásfalunak 1760-tól van katolikus iskolája, amit 1948-ban államosították. In A gyulafehérvári főegyházmegye történelmi sematizmusa a 2000. jubileumi és milleneumi évben. Gyulafehérvár, 2000, 268. A szentegyházásfalvi római katolikus iskolának 1875-ben építését támogatta a gyulafehérvári római katolikus püspökség 4.000 arany forinttal, míg az 1937-es javításakor 20.000 lejt adott a munkálatokra. In BERÉNYI Margit: *Szentegyházásfalu* (kézirat) 24–25.

22 Berényi Margit tanítónő 1887. május 8-án született Szentesen. A tanítóképzőt Nagyváradon végezte, onnan kapott 1906-ban kinevezést Szentkeresztbányányára. Egy pár évvel később Szentegyházásfaluba ke-

fedélzetei hiányosak. A templom fedele és külseje megújítandó. Plébániaépülete új, jó karban. ¼ hold belsőség.

A szentkeresztbányai új iskola építésére az igényt már 1901-ben megfogalmazták a 656-os sz. irattal. Egy évvel később megújították az 5286–1902-es irattal, illetve két évvel később három kérelmet is letettek: 2950–1904, 3463–1904, 4067–1904 irattal. Az iskolaépítésre előirányozott összeget 8.088 koronában határozták meg. Támogatásáról biztosította az iskolaépítést Lantzkai Sándor bányatulajdonos, aki megígérte, hogy a telket az egyházra fogja kebelezeteni, ha az iskola felépül.²³

Kápolnásfalu – Barabás Márton régi nedves hideg plébániaépület. Temploma elég jó karban. Iskola.²⁴

Máréfalva – május 20. Plébánosa, György Lázár, 15 éve, hogy ott van. Templom, papilak, iskola megújítva. Kántortanító Mihály Gergely, bal szeme hibás. Osztálytanító Rettegi Ferenc, a harctéren elveszítette jobb szemét. Aki itt tanított, Lajos István a harctéren elesett. Főgondnok: Papp Lőrinc (Papp János²⁵ unokaöccse) névtelen levél.

Fenyéd – Németi Gyula 1906 óta. Temploma hegytetőn, kisméretű, ad St. Trinitas. Kántortanító: László Dénes, tanítónő Horváth Vilma. Jegyző Gállfy István hely. hitv. A plébániát Gabaniija építteti a hegyoldalán, elég impractice.²⁶ Iskola van egy tanteremmel, hol délelőtt és délután felváltva folyik az előadás. Új iskola építése elvben elhatározott. Mailáth püspök ennek a munkálatnak a támogatására 5.000 koronáról gondoskodik.²⁷

Küküllő Keményfalva – május 25. Gáspár Béla²⁸ pléb. 8. (Piski, Bereczk, Remete) 1914. július 29. óta. Nyugalalmazott kántora Ambrus Károly, milliomos örökség várományosa, malomtulajdonos. Helyettes tanítónő Kiss Margit, Szebenben végzett. Gyenge

rült, ahol 45 évig tanított, miközben át kellett élnie a román betörést, az első világháború viszonyosságait, az erőltetett románosítást, a román nyelvű oktatásra való áttérést, a 4 éves magyar világot, a második világháborút, a szovjet berendezkedést, a román kommunista rendszer megalakulását, Szentkeresztbánya és Szentegyházásfalu egyesülését és várossá nyilvánítását. Elhunyt 1968. július 24-én. Sírja a szentegyházásfalvi római katolikus temetőben található. Berényi Margit nevelő munkája iránti megbecsülésből utcát neveztek el róla Szentegyházásfalván. Gróf Mailáth Gusztáv Károly püspök a 4767/1926-os iratával október 7-én kinevezte a szentegyházásfalvi Oltáregylet elnökének, buzgósgága elismeréséül. Berényi Margit a kinevezést megköszönő válaszában ünnepélyesen megígérte, hogy nevelői munkájában az átlagon jóval többre törekszik, hogy méltán viselhesse a tanítónői címet, s a Mailáth püspök közelgő névnapja alkalmából az általa nevelt 67 kisgyermekkel együtt hallgatott szentmisét a főpásztor egészségéért ajánlották fel. Berényi Margit személyes hagyatéka, közreadta id. Svella Károly.

- 23 Iskolaépítési kérvények 1905-re I ív, 6. sorszám. In GyÉL. I. 13/e (vegyes iratok) a 3-as dobozban. Mailáth püspök az iskolák részére tett adománya.
- 24 Kápolnásfalunak 1838-tól van katolikus iskolája, amit 1948-ban államosítottak. In A gyulafehérvári főegyházmegye történelmi sematizmusa a 2000. jubileumi és millenniumi évben. Gyulafehérvár, 2000, 262.
- 25 Pap János született Máréfalván 1843. jan. 11-én. Pappá szentelték 1868. ápr. 14-én. Altorján volt káplán 1871–1880, Sepiskőröspatakon 1880–1894., Jobbágyfalván 1894–1907-ig. Nyárádremetén volt plébános 1910-ig. 1913. nov. 27-én bekövetkezett haláláig szülőfalujában, Máréfalván élt. In FERENCZI, 2009, 370.
- 26 Impractice: célszerűtlen.
- 27 Iskolai építési kérvények In GyÉL. I. 13/e (vegyes iratok 1878–1943-ig a 3-as dobozban) Mailáth püspök az iskolák részére tett adománya. I ív, 15. bejegyzés.
- 28 Gáspár Béla (1885–1950) Psz. Gyulafehérváron 1908. jún. 27-én. Káplán volt Tusnádon, Piskitelepen, Nagykászonban, Bereckben és Gyergyóremetén. Plébános volt Küküllőkeményfalván 1914-től, Torján 1920-tól, Imecsfalván 1922-től, Kézdiszentkereszten 1950-től. In FERENCZI 2009, 254.

eredmény. (Iskoláját és kántortanítói lakását az 5060/1902, illetve az 5264/1903-as kérés alapján építették 1904-ben 8234 kor. és 41 fillérért, amiből a birtokosság 2000 koronát fizetett ki és a fedezékbe 6000 korona maradt.)²⁹

Zetelaka – új temploma a padlót leszámítva készen áll. Sebestyén Mózes³⁰ címzetes kanonok, esperes plébános érdeme, a régi papilak helyén és telkén épült. Községi Jegyző Homolai József református. Segédjegyző: Szabó Gábor. Királybíró: Suti Gergely 86 éves. A temető fallal megvédve. Iskola épülete elhanyagolt.³¹ a. Bálint István nyugalmazott tanító, b. Osváth Vilma hólyagos bajban szenved. c. Márton Lajos helyettes kántor, Székelykeresztúron végzett, d. Szellő Imre, katonaságtól most szerelt le, e. Csiszér Sándor hadba vonult (Csiksomlyón végzett), f. Gergely Ilonka (Székelyudvarhelyt végzett). Az iskola fejlesztendő még három tanerővel.

Káplán Kicsid Géza,³² ifjú, hároméves pap. Kicsit gyenge a tüdeje. Könnyebb helyre teendő.

Ideiglenes papilak, fából épült. Kertben búza elvetve. Szomszédságban. Tabernaculum volans.³³

Temetői kis kápolna elég jó karban.

Varság Antal János³⁴ ideges, de jóindulatú. A kálvinista fiatal jegyző, Szabó József ügyes ember; kár, hogy a lelkész nem tudja őt megnyerni. Az általános iskola igazgatója: Balló Antal közepes tanító, gyarló énekes.

Temploma sikerült, csak rideg. Nincs híve benne. Plébánia kényelmes fatornáczos. Gondnoksági elnök?

Kadicsfalva – ad Sactam Familiam, accies sat bona, organa debilia, parochia bona. Kakucs Ferenc³⁵ ab a. 1912. Docens Carolus Bálinth bene docet. Bethlenfalva (Székely Madonna) Iskola régecske – Szabó Bálint. Oeconom honesta. Vidua Joannis Barnabás filius IV. clasis. Gimnazium frequentat.³⁶

29 Gy.ÉL. I. 13/e (vegyes iratok 1878–1943-ig a 3-as dobozban.) Mailáth püspök az iskolák részére tett adománya, 1 ív, 2. bejegyzés.

30 Sebestyén Mózes (1841–1918) Psz. Gyulafehérváron 1881. nov. 6-án. Káplán volt Zetelakán, Kolozsváron. Plébános volt Zetelakán 1894-től 1918. nov. 26-ig. Meggyilkolták. In FERENCZI 2009, 393–394.

31 Zetelakán 1717-től van katolikus iskola a falu középpontjában, amit 1948-ban államosították. In A gyulafehérvári főegyházmegye történelmi sematizmusa a 2000. jubileumi és millenniumi évben. Gyulafehérvár 2000, 279.

32 Kicsid Géza (1888–1969) Psz. Gyulafehérváron 1913. jún. 22-én. Káplán volt Altorján, Gyergyóremetén, Egestőn, Zetelakán, Marosvásárhelyen a központban. Plébános volt Nagyszeben külvárosában 1918-tól, Marosajárán 1918-tól, Hosszúasszón 1924-től, Maroshévízen 1924-től, Petrillán 1927-től, Madéfalván 1933-tól, Vulcanban 1938-tól, Zalatnán 1941-től haláláig: 1969. máj. 8. In FERENCZI 2009, 298.

33 Szentségháza.

34 Antal János (1888–1953) Psz. Gyulafehérváron 1911. jún. 22-én. Káplán volt Csiknagybaldogasszonyon, Gyergyócsomafalván, Brassóban és Ditróban. Plébánosként működött: Székelyvarságon 1915-től, Székelyveckén 1925-től, Szentháromságon 1932-től, Atyhában 1940-től, Székelyszentkirályon 1945-től. In FERENCZI 2009, 155.

35 Kakucs Ferenc (1882–1955) Psz. Gyulafehérváron, 1907. jún. 26-án. Káplánként működött Gyergyócsomafalván és Szárhegyen. Plébános volt: Kadicsfalván 1914-től, Deményházán 1946-tól, Fenyédén 1946-tól. In FERENCZI 2009, 288.

36 Kadicsfalva a Szentesalád ... jó plébánia. Kakucs Ferenc 1912-től. Tanítója Bálinth Károly, jól tanít. Barnabás János özvegye.

Székelyszentkirály – Tamás István³⁷ tüdőbeteg. Szép plébánia, tágas kert. Temploma, iskolája³⁸ jó karban. Tanító: Gáll József helyettes kántor. Hajdu Géza kántor orosz fogásiban. Temető bekerítve, kereszt megvan. Gyermek 96. (I., II., III.) nem jártak iskolába IV, V, VI. tanító hiányában.

Oroszhegy – Kiss András 25 éves pap,³⁹ plébánia jó karban, temploma nagyon szűk, bővítendő.

Iskola épülete jó karban, három tanerős. Kántortanító posta ügynök Gáll Sándor. Osztály tanító Bálinth József (4 gyermek) harmadik Gál Gyula (a kántor fia) hadba vult. Temető, kőfalas: össze vissza, a nagy kereszt hiányzik.

A plébános házát vezeti öreg özvegy Balácsi Albertné, leánya a Szentléleki pap házvezetője, lehet kutatni cununiam. Tabernáculuma forgó, gyóntatószék a sekrestyében, levéltára rendben, plébánosa Kapuvárról származott.

Székely Szenttamás – Temploma restaurálva, egyházi ruhák rendben, portatilé⁴⁰ is. Oláh Károly plébános⁴¹ agilis,⁴² zsálya tea, hitelszövetkezet lelkéssel az élén.

A Székely Szenttamási iskola⁴³ jó karban, tanító Antal János, 58 tanköteles.

Tibód filiának gyermekei is ide járnak.

Ülke iskolát én építettem meg.⁴⁴ Nincs jó plafonja, s ezért hideg. Gyüresorek Károly és öreg felesége, Balácsi Mária tanítanak, utóbbi nagyobb eredménnyel.

Házvezető: Bőjthe Nelli, gyulafehérvári születésű, állatorvos leánya, 35 körüli.

Lengyelfalva – május 31. Koncsag Plébánia új, tágas, temploma restaurációra szorul. Iskola egy tanteremű,⁴⁵ átalakításra szorul. Mihály bíró leánya, Mária helyettesített az iskolában igen jó eredménnyel. (Báró Orbán Ottó anekdotái az oláhfalvinak te fehérvári pictornál: élő vagy meghalt Xtin? Cekenden megfordultunk: élőt rendeztünk, most

37 Tamás István (1868–1918) Psz. Gyulafehérváron, 1891. júl. 15-én. Káplán volt: Lemhényben, Gyergyóújfaluban és Marosvásárhelyen. Plébánosként működött: Bólyán 1898-tól, Székelyszentkirályon 1900-tól. In FERENCZI 2009, 425.

38 Székelyszentkirály iskolája 1450-ben épült, amit államosítottak 1948-ban. In A gyfv. főegyházmegye tört. sem. a 2000. jub. és mill. évben. Gyulafehérvár 2000, 272.

39 Kiss András (1867–1942) Psz. Gyulafehérváron, 1891. júl. 15-én. Káplán volt Nyárádremetén és Marosvásárhelyen. Plébánosként működött Szentháromságon 1896-tól, Oroszhegyen 1900-tól, Lázárfalván 1924-től 1938-ig. In FERENCZI 2009, 298.

40 Portatilé: hordozható oltár.

41 Oláh Károly (1868–1930) Psz. Gyulafehérváron, 1893. júl. 16-án. Káplán volt Csíkszentmártonban és Csíkszentmiklóson. Plébánosként működött: Székelykálón 1897-től, Székelyszenttamáson 1907-től, Nagyernyén 1919-től, Szentháromságon 1929-től. In FERENCZI 2009, 358–359.

42 Agilis: ügybuzgó, serény.

43 A székelyszenttamási iskola 1650-ben épült, 1948-ban államosították. In A gyfv. főegyházmegye tört. sem. a 2000. jub. és mill. évében. Gyulafehérvár 2000, 273.

44 GyÉL I. 13/e. (vegyes iratok 1878-tól 1943-ig a 3-as dobozban) Mailáth püspök az iskolák részére tett adománya.

45 Székelylengyelfalván az iskola 1777-ben épült, 1948-ban államosították. In A gyfv. főegyházmegye tört. sem. a 2000. jub. és mill. évében. Gyulafehérvár 2000, 271.

azt agyon lehet ütni. b. Fogarasy⁴⁶ bérmautján⁴⁷ stilke 4 cipelt vármegye.⁴⁸ Orbán és Ugron kártyáztak neki szorult kényszerrel ...)

Székelyszentlélek – jún. 1. Új parochia, elég szép, nagy kert, jó épületek. Temploma hosszú, szűk. Iskola új,⁴⁹ elég jó karban. Gegő Simon 12 éves pap,⁵⁰ Fuchs Gusztáv⁵¹ utódja. Kántorával élben áll. Az iskolások mind siránkozva felelték: László György kántor, gyenge tanító. (Az egyházközség iskoláját az 5866/1906-os kérés alapján építették 1908-ban 7880 kor. 81 fillérért püspöki segéllyel.)⁵²

- 46 Gyergyószentmiklósi Fogarasy Mihály erdélyi püspök 1864. 11. 25–1882. 03. 23.+ Gyulafehérváron. 1842. karácsonyan megalapította a későbbi Szent István Társulatot. In JAKUBINYI György: *Isten Szolgája Márton Áron az erdélyi püspökök sorában*. Verbum, Kolozsvár 2017, 29.
- 47 „Meglehető bensőséggel végezte ünnepélyes miséit, kitartással a templomszenteléseket, bérmálás szentségének kiosztását s egyéb előforduló szertartásokat. Többnyire rögtönzött alkalmi szónoklatai nemes, egyszerű nyelvezettel, mély gondolatokkal, időhöz, körülményekhez, hallgatókhoz találó megjegyzésekkel. Gondosan szemügyre vette a templomot, oltárt, készletet, iskolát, felszerelést, lelkész és tanító állapotát.” Vö. ÉLTES Károly: *Fogarasy Mihály élete* XL. Megyei látogatás In Marton József: *Fogarasy Mihály, erdélyi püspök élete és munkássága*. Gyulafehérvár 2005, 75.
- 48 Fogarasy Mihály erdélyi püspök 18 éves püspöki szolgálata idején a fennálló 16 esperesi kerületet a következőképpen támogatta: Az alsíki esperesi kerületet 2.279 ft-tal, az erzsébetvárosit 2.541 ft és 25 kr, a Fehér megyei kerület bányavidéki részét 4.764 ft és a Fehér megye hegyaljai részét 72.700 ft. A felsíki kerületet 5.245 ft, a gyergyói kerületet 80.553 ft és 35 kr, a hunyadi kerületet 200 ft, a kézdi-orbai kerületet 6.350 ft, a kolozsdobokait 10.151 ft, a kükküllőit 6.069 ft és 80 kr., a marosi kerületet 14.414 ft és 75 kr, továbbá a sepsimiklósvárit 15.581 ft-tal, a szeben-fogarásit 64.892 ft és 77 kr., a szolnoki kerületet 68.503 ft és a torda-aranyosi kerületet 5.829 ft-tal. A tanulmány témája az udvarhelyi kerületet, amit 36.006 ft 35 kc-ral támogatott. Ez az összeg egyházközségekre lebontva a következő képet mutatja: 1. az atyhai égetteket 500 ft-tal, míg az ottani iskola építését 200 ft-tal támogatta. 2. a bözdüjfalusi harang javítását 50 ft-tal. 3. Csókfalván egy telekre 600 ft-ot adományozott, 4. Etédnek plébániaalapításra 9052 ft és 14 kr. 5. Fenyédnek toronyépítésre 100 ft. 6. Homorodremetének magtárra 14 ft és 52 kr.-t adományozott, 7. Kadicfalvának iskolaépítésre, tanítónak 650 ft. 8. Karácsonyfalvára a jégkárosultaknak, a lelkésznek és a tanítónak 408 ft. 9. Szászszomboron a tanító megsegélyezésére 65 ft. 10. Korondnak iskolára és tankönyvekre 295 ft. 11. Lengyelfalvának iskolára 250 ft. 12. Lövétén a Mária-társulatnak 10 ft. 13. Máréfalván az égetteknél 200 ft. 14. Kápolnás-Oláhfalunak iskolára 4000 ft. 15. Oroszhegynek harangra 198 ft és 69 kr. 16. Szentkirálynak és Fancsalnak magtárra 90 ft. 17. Szenttamásnak orgonára 100 ft. 18. Szovátának templomépítésre 500 ft. 19. Udvarhelynek ünnepi kazulára, kápolnajavításra 520 ft. 20. Udvarhelynek növevelde épületére 17.520 ft. 21. Vágás fiókja Béta magtárra 100 ft. 22. Zetelakára az iskolaépítésre 150 ft és az ottani károsultaknak 90 ft. Vö. ÉLTES Károly: *Fogarasy Mihály élete* XXXIX. Jótékonyágai In Marton József: *Fogarasy Mihály, erdélyi püspök élete és munkássága*. Gyulafehérvár 2005, 66–73. Ezenkívül a különféle alapítványokra 469.616 ft és tűz- és vízkárosultak megsegítésére 911.858 ft és 61.183 ft. In Vö. ÉLTES Károly: *Fogarasy Mihály élete* XXXIX. Jótékonyágai 74. old.
- 49 Az 5866/1906-os kérvény alapján új iskola épült Székelyszentléleken. Az előirányozott összeg 7880 kor. 81 fil. volt. Püspöki támogatással felépült 1908-ra. Lásd Iskolaépítési kérvények 1 iv, 7. sorszám. In GyÉL. I. 13/e (vegyes iratok a 3-as dobozban) Mailáth püspök az iskolák részére tett adománya.
- 50 Gegő Simon (1881–1950) Psz. Gyulafehérváron, 1904. jún. 26. Káplánként működött: Tusnádon, Lemhényben és Ditróban. Plébános volt: Kézdiszentléleken 1911-től, Nyikómalomfalván 1923-tól, Esztelmenek 1933-tól, Lövétén 1946-tól. In FERENCZI 2009, 255–256.
- 51 Fuchs Gusztáv (1873–1947) Psz. Gyulafehérváron 1896. júl. 16-án. Káplán volt: Ditróban, Brassóban. Plébánosként működött: Atyhában 1902-től, Türkösön 1904-től, Székelykeresztúron 1905-től, Székelyszentléleken 1906-tól, Tövisen 1911-től, Zetelakán 1921-től, Jobbágytelkén 1925-től, Segesváron 1930-tól, Kiskapuson 1933-tól, Erzsébetvároson 1935-től. In FERENCZI 2009, 248.
- 52 GyÉL. I. 13/e (vegyes iratok 1878-tól 1943-ig a 3-as dobozban) Mailáth püspök az iskolák részére tett adománya, 1 iv. 7. bejegyzés.

Malomfalva – új plébánia. Bartos Dénes⁵³ régi plébános. Templom, plébánia jó karban. Iskola csak egy tantermű⁵⁴ 100 iskolakötelessel. Tabernaculum a vetus.⁵⁵

Farkaslaka – ca. 1300 habitant mere cath. Joannis Kiss⁵⁶ parochus 25 anno sig. Sac. Eccl. ad S. Ioan Nepomuc pulcra, organa bona, schola cath. cum duobus magistris unus Paulus Barabás (cantor) iam a duobus annis cuiles greg. 22, honvéd gy. ezr. pótzászlóalj parancsnokság Marosvásárhely (felmentendő), altera doctrix Petres Gyuláné Dézsi Margit, magister in Kolozs. Notarius helv conf. Gabriel Csomor cum 3 liberis. Coemeterium novum crux in medis sat bene ordinatum. Domus historia exemplis.⁵⁷ Az istentisztelet rendje, község parcellák szerint leírva, hadba vonult hősök pontos kimutatása, építkezések, ... Iskola⁵⁸ kibővíteni 42.000 koronát, (Pék József) költségvetés.

Házvezető: Takács Imréné szül. Soófalvi Judit, naponként áldozik.

Székelypálfalva – a plébánia kertjéből szép kilátás a fogarasi havasokra, Hargitára, egész Udvarhely környékére. Temploma kicsi, egyszerű, egyházi ruhák türethetők. A plébánia félévszázados, elég jó karban. Konyhán keresztül, bemenet az ebédlőbe Csathó Ferenc 23 éves pap, csikdelnei. Miklósvárat kérte. Jegyző Nagy Endre, kálvinista, durva lélek. (Szabó Dénes és János és egy pár lakó segítettek megválasztani.) Iskola a 70-es években lett a katolikusból közösségivé. Most államosították. András Gyula malomfalvi születésű, Székelykeresztúron végzett. Elég jól énekelne, de kedvetlen a tanításban. Csathó Ferenc lelkész savanyú, Türkösről került ide, degradálónak tekintette. Jó hitoktató, a gyermekek sokat tanultak és értelmesen. Házvezetője érkezett. Jó takarékos asszony, 52 éves, Imre Karolina.

Korond – 2900 lakossal, új templom Lobenschusz József építette (Pápai Sándor műépítész tervei alapján. A templom hosszúsága 36 m, szélessége 9,4 m, a torony magassága 42 m. Hadnagy plébános beszámolója szerint a korondiak 100.000 korona értékű építőanyagot adományoztak a templomépítésére,⁵⁹ és a közmunkával is jeleskedtek).⁶⁰ Egy hajójú, kereszthajója nem mély, úgyhogy látni a főoltárra. Jézus Szíve oltára eléggé sike-

53 Bartos Dénes (1858–1923) Psz. Gyulafehérváron, 1884. júl. 14-én. Szolgálati helye: a Tholnay családnál volt házinevelő. Marosvásárhelyen káplán, plébánosként működött Parajdon 1894-ig, Nyikómalomfalván 1908-tól 1923-ig bekövetkezett haláláig. In FERENCZI 2009, 178–179.

54 Nyikómalomfalvának 1712-től van katolikus iskolája, amit 1948-ban államosítottak. In A gyfv. főegyházmege tört. sem. a 2000. jub. és mill. évben, Gyulafehérvár 2000, 265.

55 A templom szentségháza régi.

56 Kiss János (1865–1952) Psz. 1889. júl. 14. Káplánként működött Csíkrákoson, plébánosként pedig Kapnikbányán 1899, Farkaslakán 1907-től, Kükülökeménfalván 1922-től, Méréfalván 1925-től 1930-ig. In FERENCZI 2009, 299.

57 Farkaslaka, kb. 1300 lakossal, többnyire római katolikus, Kiss János 25 szentelték, plébánosa a Nepomuki Szent János tiszteletére szentelt templomnak, orgonája jó, katolikus iskolája két tanerővel működik. Az egyik Barabás Márton kántor, akit besoroztak Marosvásárhelyen a 22. honvéd gyalogezred katonáihoz, ő felmentendő, míg a másik Petres Gyuláné szül. Dézsi Margit, kolozsi tanítónő. A falu jegyzője Csomor Gábor ref. vallású. Temetője új, közepes keresztje meg van szentelve. A háztörténete példaértékű.

58 Farkaslaka iskoláját 1840-ben építették, 1935-ben hatóságilag bezárták, majd újraindították, 1948-ban pedig államosították. In A gyfv. főegyházmege tört. sem. a 2000. jub. és mill. évben. Gyulafehérvár, 2000, 259.

59 Hadnagy Mihály levele Mailáth Gusztáv Károlynak In. GyÉL., püspöki iratok, 1233. doboz, 6515/1910. sz.

60 FERENCZI Sándor: Százéves a korondi római katolikus templom. Plébániatörténet a dokumentumok tükrében. Editura AETERNITAS GYULAFEHÉRVÁR 2010, 32.

riült, oltára cementmenza terméskő emelendő, mert törpe két mellékoltár: Imaculata⁶¹ és Szent Antal. Orgona még nincs. Plébános Hadnagy Mihály, 27 éves pap.⁶² Korondon 21 éve. Azelőtt Gyergyóalfalu és Csátószeg.

Tanítók Kerényi Lajos kántortanító, 36 éves tanító, Bálinth Károly orosz fogoly, Szellő Béla 2 éve, Loncsarics Emília tanítónő. Iskola épülete⁶³ rendben, muszka foglyok részére volt lefoglalva. A hólyagos himlő járvány miatt másfél év óta szünetelt. Az iskola tulajdonjoga a községi örökös használatú jog 4 tanteremmel és 1 tanítói lakása az egyházé. Latinul tudó sekrestyés Farkas Gáspár nős. Historia parochiae⁶⁴ hiányzik.

Özv. Szász Ferencné szül. Márton Anna (12 év óta özvegy, helybeli általános tanító volt) 2 gyermek, szatmári óvónőképző általános tanítónő.

Parajd – kincstári plébánia, épülete elég jó. A kántorral egy fedél alatt. Kicsid Béla⁶⁵ 10 éves pap, itt van 5 éve. Tanított az állami iskolában a hadba vonult tanító helyett. Bányafőnök Benedek Kálmán h. h., az Általános Iskola⁶⁶ igazgatója Kovács Mihály h. h., bányorvos Kovács Gábor h. h., főszolgabíró Szabó Nándor róm. katolikus, de felesége h. h. Kántor Kakucs Gyöngyi kitűnő énekeszér úgy a fra. ...is, mind a népéneket jól vezeti. Fia III., IV. osztályos, beteges. Református lelkész Laár Ferenc.

Sófalvi (Alsó) lelkész Pál Lajos, a bíró leányát, Bíró Máriát akarja Szebenbe bejuttatni a tanítónő képzőbe, fizető bentlakónak.

Temploma gyenge karban, sekrestyéje kicsi, szűk. Paramentumok elég jók. Ének jó. Historia parochiae, apostatam,⁶⁷ convertitur,⁶⁸ matry. mixtum,⁶⁹ etc. Hiányzik a Matrimonium Confirmatorium⁷⁰ nincs meg.

Szováta 2600 lelkes, Gazda Dénes⁷¹ 31 éves plébános, alesperes plébános. Iskolája⁷² 3 tantermű, Simonfi Andor kántortanító (az abosfalvi pap atyja) Kiss János is, mindkettő 30–40 év óta tanít. Bíró Mária tanítónő Zárug Jánosné. Az iskola jó karban, falai megromolva, felszerelve van. Jegyző Deák Gergely unitárius, bíró Jeremiás János rk. fűrdőtulajdonos: Illyés Lajos h. h. fűrdőigazgató, Pisky László h. h. a statushoz folyamodott. Brauni

61 Szeplőtelenül Fogantatott Boldogságos Szűz Mária (Immaculata Beatae Mariae Virginis).

62 Hadnagy Mihály (1865–1941) Psz. Gyulafehérváron 1888. júl. 12. Káplánként működött Csátószegen és Gyergyóalfaluban, plébánosként pedig Korondon 1895-től egészen a haláláig. In FERENCZI 2009, 264.

63 Korondon már 1720-tól megszervezték az oktatást, de az új iskolát 1874-ben építették fel. In FERENCZI S.: Százéves a... 2010, 110.

64 A plébánia története.

65 Kicsid Béla (1883–1957) Psz. Gyulafehérváron 1906. jún. 26. Káplán volt Kézdiszentkereszten és Torján. Plébánosként működött Parajdon 1911-től, Bereckben 1928-tól, Kőváron 1933-tól, Imecsfalván 1938-tól, Székelyhadon 1955-től. In FERENCZI 2009, 297.

66 Parajd iskolájának építési éve nem ismert, de 1948-ban államosították. In A gyfv. főegyházmegye tört. sem. a 2000. jub. és mill. évben, Gyulafehérvár 2000, 267.

67 hitehagyó.

68 áttérő.

69 vegyes.

70 Béráltak Anyakönyve.

71 Gazda Dénes (1855–1925) Psz. Gyulafehérváron, 1878. dec. 31-én. Káplánként működött Kézdiszentléleken és Kolozsváron, plébánosként pedig 1883-tól 1923-ig Szovátaán. In FERENCZI 2009, 255.

72 Szováta katolikus iskoláját 1848-ban építették, 1848-ban államosították. In A gyfv. főegyházmegye tört. sem. a 2000. jub. és mill. évben, Gyulafehérvár 2000, 277.

Sándor Illyés sógora a feleségétől elváltan él. Törvénytelen leányát akarja elhelyeztetni. Templom jó karban, a földrengés a hasadásokat megnagyobbította. A temető nincs bekerítve, a régi temető be volt kerítve, halottas kamra, fészület van. Zichy Antal egy holdnyi belsőseget, mely határos a szovátai papi lakkal, héderfái erdész elügyetlenkedte. Házvető Ádám Józsefné, gyergyóditrói 7 év óta, férje a plébános gazdája. Egy özvegyasszony leányuk van. A Mailáth-ösztöndij (1200 korona) kamatját Kovács Ferenc VII. osztályos tanuló élvezi, a Kovács Dénes és Demeter Mária fia. Özv. Benedekné tartja örökbe.

Atyha – Parochus Joannes Fülöp aluszékony, nem szánom, gyenge szónok és hitoktató. A plébániát Fuchs építette 1000 k., templom elég nagy, sekrestye kicsiny. Az iskolát építettem, összedül. Az államsegély 6.000 korona takarékbán. A kántortanító harcban elesett. Mostani Szabó Bálint a választás megerősítését kéri az egyháztanács. Jó tanító. A jegyző unitárius, a derék öreg korondi lelkésznek a másodszülött fia. (Kádár Lázárnak az idősebb fia, Gyula a korondi jegyző, fiatalabb Kálmán atyhai lelkész.)

Gál Imre 12 éves VI. osztályos tanuló, Udvarhelyre besegítendő egyelőre servitornak,⁷³ azután kaphat alapítványt. Az iskola⁷⁴ költségvetése nálam van. Kolozsvárról olvasók küldendők Atyhába.

Ethéd – Bálint Zoltán harctérről visszakerült kántor Lakatos Gáspár⁷⁵ lelkészt vádolja, hogy távollétében anyját megkínozta, meggyamúsította, meghurcolta, kertjét is elvette, soha sincs otthon. Demeter Dénes egyháztanácsos leányát, Idát Brassai Imre volt lelkész teherbe ejtette, fiúgyermek Balázs 3 éves – gyermektartásra kötelezendő. (Iskolája régi.⁷⁶)

Bözödújfalú⁷⁷ – Lajos Balázs⁷⁸ 1903 óta van ott, a szombatosok⁷⁹ zsidókká lettek, református, unitárius filia. Görögkatolikus Moldován Sándor. A zsidó sakter Hirsch

73 bentlakási felszolgáló.

74 Atyha katolikus iskoláját 1706-ban építették, 1948-ban államosították. In A gyfv. főegyházmege tört. sem. a 2000. jub. és mill. évben. Gyulafehérvár, 2000, 256.

75 Lakatos Gáspár (1885–1934) Psz. Gyulafehérváron 1907. nov. 5-én. Káplánként működött Csikszentdomokoson, Tusnádon és Zetelakán, plébánosként pedig Etéden 1912-től, Bordoson 1918-tól, Lövétén 1926-tól haláláig. In FERENCZI 2009, 318.

76 Az ethédi iskolát 1778-ban építették, 1939-ben megvonták a működési engedélyét, de később újraindult. Ezt az épületet is 1948-ban államosították. In A gyfv. főegyházmege tört. sem. a 2000. jub. és mill. évben, Gyulafehérvár, 2000, 258.

77 A bözödújfalusi kántori gazdasági épületekre Mailáth püspök küldött 194. kor. 1907-ben. Lásd Iskolaépítési kérvények 1 iv, 13 sorszám. In GyÉL. I. 13/e. (vegyes iratok) a 3-as dobozban: Mailáth püspök az iskolák részére tett adománya.

78 Lajos Balázs (1870–1950) Psz. Gyulafehérváron 1894. júl. 7-én. Káplán volt: Kézdiszentkereszten, Bereckben és Ditróban. Plébánosként működött: Bözödújfaluban 1902-től, Kézdimartonoson 1929-től. In FERENCZI 2009, 317.

79 PIRIGYI István–DIÓS István: Szombatosok az ószövetségi törvény előírásaihoz visszatért keresztény szekta, akik a hét ünnepnapjának vasárnap helyett a szombatot tekintik. Tagadták Jézus istenségét. Elterjedésük Anglia, Franciaország, Németország és Magyarország mellett Erdélyben, 1550 körül Maros és Udvarhelyszékben, Kolozsváron és Tordán telepedtek le az unitáriusok megreformálására. Az udvarhelyszéki Szentersébeten külön iskolájuk volt. Az 1683-as dési complanatio utáni üldözés elől sokan Törökországba menekültek. Számbeli fogyatkozásuk miatt 1868-ban nagy részük zsidóvá lett. 1944-ben Degré Alajos miniszter tanácsára beléptek az unitárius egyházba, hogy a zsidótörvények ne sújtsák őket. Magyarország német megszállása után sokat közülük a marosvásárhelyi gettóba hurcoltak. Ráduly István bözödújfalvi plébános többüket kimentette, a többiek Auschwitzba kerültek. In MKL. XIII. kt. Szentl-titán SzIT. Bp. 2008, 426.

Izsák⁸⁰ együtt tartja őket. (50–60) Iskola roskatag. Állami iskolába jártak a gyermekek. Kántortanító, Szleicsán József a harctéren, van eltűnt.

Az első világháborút megelőző évtizedekben a magyar hierarchiában számos olyan főpapot tartunk számon, akik egyházmegyéjükben az egyházfegyelem terén és a hitéletben is nagyot alkottak. Az egyháztörténelem úgy tartja őket számon, mint nagyérdemű főpásztorokat: Prohászka Ottókár (1858–1927) székesfehérvári, Mailáth Gusztáv Károly (1864–1935) erdélyi, Fischer Colibrice Ágoston (1863–1925) kassai, gróf Zichy Gyula (1871–1943) pécsi és Glattfelder Gyula (1874–1943) csanádi püspök.⁸¹

Száz év távlatából a püspök jegyzeteiből bizakodást meríthet az olvasó, mivel a múlt tanulságai a jelen problémáinak megoldásában nyújthatnak segítséget. A hitnek megtartó ereje van, ami a püspököt helytállásra készítette az első világháború társadalmi felfordulásában, és arra ösztönözte, hogy a nehézségek ellenére vigasztaljon másokat, a hiányok pótlásáért mentse, ami menthető. Megannyi frontról érkezett levél, amely nemcsak beszámolót és kérést tartalmaz, hanem köszönetet a püspöki gondoskodásért, a Mailáth püspöktől nyert vigasztalásért. Szabadidejében Mailáth püspök magának külön kiírta a levelek legszebb gondolatait *Szemelvények a hősök leveliből* címen,⁸² amelyek szemelvényként gondoskodásra készítették, hogy szívén viselje a fronton harcolókat, vigasztalja a sebesülteket, de biztassa az itthoniakat a viszontlátásban reménykedni. Mailáth püspöknek a legtöbbször csak néhány sorra futotta a bátorító levele,⁸³ de ezzel is csodát művelt, ahogy tartotta a lelket az otthontól távol küzdőkben.

Tulajdonképpen az első világháború erősítette gróf Mailáth Gusztáv Károly püspököt a soron következő nagy társadalmi változásokra. Amíg Magyarországot maga mögött tudhatta, egyfajta biztonságérzetet jelentett ez számára, de az 1918. dec. 1-i egyesüléssel, illetve az 1920-as trianoni országhatár-módosítással új helyzet állt elő. Elveszítette Magyarország támogatását, s így neki kellett munkatársaival és a többi történelmi magyar egyházak képviselőivel⁸⁴ megszervezni az új helyzethez való viszonyulást. A kisebbségi

80 sakter – héberül metsző. Azt a személyt jelenti, aki a zsidó vallás előírásai szerint vágja le a fogyasztásra szánt állatokat.

81 HERMANN Egyed: *A Katolikus Egyház Története Magyarországon 1914-ig*. Aurora Könyvek, München 1973, 484.

82 „Küzdelmek, szenvedéseink közepette hálás szívvel gondoltam Kegyelmes Uramra és jóságos szavaira és ezek erősítettek meg a jó Istenbe helyezett bizalmamban. Sokszor éreztem közelségét, sokszor segített meg. Szomorú volt az életem, sokat szenvedtem, sokat küzdöttem, de nem zúgolodtam. Mégis az igazi nyugalmat az Isten akaratában való feltétlen megnyugvás és az Isten jóságában való erős hitet, a szebb jövőben való bizalmat csak Kegyelmes Uram jóságos szavai után éreztem igazán. És ezt köszönöm meg most jóságos szívvel. Gyónásom után megígértem Kegyelmes Uramnak, hogy életem további folyásáról értesíteni fogom. Ezt teszem most. A tiszti iskola elvégztével kimentünk fivérémmel a harctérre. Ott hadapród, zászlós lettem s megkaptam az ezüst vitézségi érmet... Majd kórházból kórházba, október óta. Közelebről hazamagyeek ápolásra édesanyámhoz, Hódmezővásárhelyre. Amint annyira helyreállt egészségem, remélem, hogy rövidesen kimehetek a harctérre, tovább szolgálni igazságos ügyünket. És bízom a jó Istenben, hogy továbbra is velünk lesz. – Hálás szívvel köszönöm Kegyelmes Atyám jóságos, szerető szavait, melyek megerősítenek bizalmamban és a további küzdelmekben.” In BatthyMh. Lelt. Sz. 34. 357.

83 Mailáth püspök levele Pál István hadnagynak. „Isten nem hagyja el a benne bízókat. Békét adni jött e világnak. Fogadják be a szívek az isteni békét. Kegyelme áradjon rátok. Főpásztori áldással Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök. Kelt Gyulafehérvár, 1917. XII. 21.” In BatthyMh. lt. sz. 29. 697.

84 Erről Ravasz László így emlékezik: „Főhatalomváltás után Mailáth Gusztáv megjelent a református püspöknél, Nagy Károlynál, s vele együtt átmentek az öreg unitárius püspökhöz, Ferenc Józsefhez. Ott

sorsra jutott magyarságnak a *modus vivendi* megtalálását, ami nagyvonalakban a jogokért való küzdelemben, az egyházközségek fennmaradása és a felekezeti anyanyelven történő oktatás biztosításában állt. Kutatva a többi mellett, ennek a Mailáth püspöki szolgálatának befejező két évtizedét 1920-tól 1938-ig, a püspök helytállt, küzdött, bátorított és biztatott, amíg testi ereje szinte egészében felörlődött. De amit vállalt, azt a tőle telhető módon teljesítette, ezért rászolgált nemcsak kortársai, hanem az utókor tiszteletére is.

Mailáth püspök személyét Ravasz László püspök Mailáth halála után megkapóan így jellemezte: „Nem lett elméleti teológussá, nem lett hatalmas egyházigazgatóvá, nem lett pompázó egyházfejedelemmé, nem lett világi társaságot elragadó abbévá, hanem megmaradt olyan apostolnak, akinek egyéni varázsát hite missziói szolgálatba állítja és hitét egyéni élete naponként százszor megpecsételi.”⁸⁵

Ez a rövid tanulmány is ezt a Mailáth püspök személyének szóló jogos tiszteletét akarja szolgálni, kiragadva a közel 40 éves püspöki szolgálatból egy hónapot, amely a székelyudvarhelyi főesperesség egyházközségei látogatásának feljegyzéseivel egy helyzetet ismertet, és annak kapcsán a püspökre háruló feladatok teljesítését hangsúlyozza önmaga számára.

LÁSZLÓ KONCSAG

DIARY OF BISHOP GUSTAV KÁROLY MAILÁTH (1864–1940, BISHOP OF ALBA IULIA, TRANSYLVANIA 1897–1938) ON HIS CANONICAL VISIT IN 1915

Bishop Mailáth was for over forty years Bishop of Transylvania (today Romania) and his memory is famous of his beneficiary works and of his appreciation of the spiritual aspects. For a noble intention he didn't hesitate to donate of his own family property – the Mailáths were counts. He went often to visit his large Diocese to know in its reality. His donations went not only to foster the Catholic cult, but culture, arts and science the same.

On example of his canonical visit is offered in this contribution, which publishes the Diary of the Bishop of the second year of the Great War. The original manuscript is conserved in the Batthyaneum, the famous Library and Archives of the Bishops of Alba Iulia of Roman Catholic Rite in Romania.

mondta Mailáth püspök ezeket a nevezetes szavakat: „Ha eddig néha szemben állottunk, megengedhetünk magunknak ezt a csúnya fényűzést. Ezentúl azonban együtt kell menetelnünk. Ennek külső jeléül köszöntsük egymást testvéri öleléssel, szólítsuk egymást testvérekhez illő módon. Minden közös ügyben egységes álláspontot foglaljunk el, s legyünk rajta, hogy az erdélyi magyarság soha meg ne oszadjon.” Ravasz püspök ezután meghatódva írja le azt a pillanatot, amikor távozván Kolozsvárról, búcsút vett Mailáth püspöktől: „Mikor eljöttem Kolozsvárról, megölelt, s jóságos arca az arcomhoz ért. Ma is érzem ennek melegét, s csak akkor szűnik meg ez az érzésem, mikor én is olyan hideg és csöndes halott leszek, mint ő most.” Ravasz László *cikke az elhunyt Mailáth Gusztáv püspökről*. In Keleti Újság 1940. május 7. 4. old.

85 Ravasz László *cikke az elhunyt Mailáth Gusztáv püspökről*. In Keleti Újság 1940. május 7. 4. old.

BOTOS KATALIN

„AZ IDŐ ISTEN KEZÉBEN VAN, ÉS AZ IDŐ AZ IGAZSÁG SZÖVETSÉGESE.”
(*Mindszenty József*)

Milyen állapotban volt a magyar társadalom a rákosista diktatúra idején? Hogyan hatott ez az egyházakra, mindenekelőtt a katolikus egyházra? És milyen volt a világpolitikai helyzet, amelyben a forradalom kirobbant? Hogyan viszonyult ebben az időben a világegyház Kelet-Európához?

1945–1955

1956 és a katolikus egyház kapcsolatának vizsgálatakor elkerülhetetlen, hogy az *előzményekről* – ha csak röviden is –, de ne beszéljünk

A háború utáni Magyarországon az emberek többsége vallásos volt. Az 1948-as Mária napokon Mindszenty bíboros hívására a mélyen katolikus Csongrád városába még hívők százezrei jöttek el zarándoklatra. A fordulat éve után azonban már a hercegprímás elleni koholt vádakat harsogta a rádió. 1948 karácsonyán le is tartóztatták, s koncepciós perben életfogytiglani fegyházra ítélték.

A fényes szelek nemzedéke akkor még komolyan hitt abban, hogy az iskolák államosítása helyes döntés, és hogy az új, szocialista világ egy társadalmilag igazságosabb, tömegeknek jólétet teremtő, szabad rendszer lesz. Az államosítást a NÉKOSZ is követelte. Kezdetben sokan elhitték az Egyházra szórt rágalmkat is. A hangulatra némi magyarázatot adnak a körülmények. A magyar társadalomnak igen nagy sokk volt a háború hatalmas embervesztése, a holokauszt szörnyősége, s a Trianoni békediktátum továbbélése. Tömegekben vetődött fel a kérdés, hogyan engedhette meg ezt az Isten? A háborúk szörnyőségei után féltek az emberek egy újabb háborútól.

A kommunisták pedig valóságos hadjáratot folytattak a vallás ellen. Minden eszközt bevetettek. Az egyházi emberek megszegyenyítését, megalázását, lelki és testi terrorizálását. Mindezt a békeharccal álcázták. Azt állították, hogy az imperialisták világháborúra készülődnek, és az Egyház azok szövetségese. Holott a fordítottja volt igaz. A kommunista ideológia készült, bukásáig, a világforgalomra.¹ A kommunista vezetők felmérték, hogy máról holnapra nem lehet kiirtani a vallásosságot. Arra törekedtek tehát, hogy hiteltelenítsék, lejárássák az egyházi embereket. Megfosztották az Egyházat szinte minden társadalmilag hasznos tevékenységi területétől. Kivették az oktatást és egészségügyet a

¹ Horváth Miklós közlése szerint, még 1989-ben is léteztek azok haditervek a Varsói Szerződésben, amelyek egy Nyugat elleni offenzíváról szóltak.

papok és szerzetesek kezéből. Ily módon a Párt és az állam alapvető befolyást szerzett a társadalom nagy rendszerei fölött. Nemcsak a katolikusokat, az egyéb felekezeteket is sújtotta az üldözés, de a fő csapás iránya a Katolikus Egyház volt. Az Egyház visszaszorult a templomokba. A folyamatosan harmadik világháborúval fenyegető szovjethatalom hazai szövetségesei az egyházak erejétől tartva, a legdurvábban nekimentek minden intézményüknek. A békeharc egyik itthoni célpontja éppen a Katolikus Egyház volt. Sokan el is hitték a mondottakat.

De nem sokáig voltak hatással az emberekre a propaganda-szövegek.

Hamarosan rádöbbentek a magukat humanistának valló új, „ateista hívők” is – hiszen azok voltak a fiatal baloldali értékeket valló értelmiségiek –, hogy a proletárdiktatúra messze nem a többség demokratikus uralma, hanem a párt-elit diktatúrája. Az ÁVÓ élén egy négy elemít végzett, primitív fanatikus állt, aki vakon végrehajtotta Rákosi és a szovjetek kívánságait – (másoktól nem is fogadott el parancsot.) Az államvédelmi hatóságok megfélemlítő akciói, a koholt perek, kivégzések, a kitelepítések és internálások, a parasztság zaklatása, az általános erőszak rövidesen az egész országra kiterjedt. Majdnem minden harmadik parasztcsalád konfliktusba keveredett a hatalommal. Az értelmiséget valósággal lefejezték. A Párt azonban *a saját soraiban is* folyton ellenségeket keresett. Előbb a nyugatos kommunistákkal végzett, (lásd a Rajk-pert), majd (Kádár letartóztatásával) a nemzeti kommunista vonalat is megfosztotta vezetőjétől. A Moszkvából hazatért csoport híven másolta a szovjetunióbeli személyi kultuszt és annak diktatórikus eszközeit. Így aztán félelemmel teli légkör alakult ki az egész országban.

A hatalom az Egyház elleni harcban minden eszközt megengedett magának. A szerzetesrendek feloszlatása, a főpapok zaklatása, bebörtönzése, a pszichotikus eszközök manipulatív felhasználása a koncepciók perekben, a megszarolások, internálások, a fizikai erőszak: mind benne voltak a kommunista eszköztárban. A jól ismert mondás alapján álltak: Verd meg a pástort, és szétszalad a nyáj. (Még jó, hogy nem tízezer számra mérszárólták le a papokat és szerzeteseket, mint annak idején, a francia forradalom után. De tények bizonyítják: a gyilkosságtól sem riadtak vissza, nálunk sem.)

Nem csoda, hogy 1956-ot reménykedéssel fogadta az Egyház. A hozzáállás azonban nem volt egyöntetű.

A klérus megosztott volt. A közelmúlt évek sok-sok szenvedése egyeseket megtört, másokat ha nem is, de nagyon óvatossá tett. Az Egyház vezetői, a főpapok börtönben voltak, vagy internálva, de mindenképpen el voltak szakítva a papjaiktól és a hívektől. A halálbüntetéssel fenyegető „deviza-büntettekkel” igen sokakat tudtak zsarolni. Az állam a kinevezésekbe beleszólás révén pedig nagyon sok beépített embert tett pozícióba a klérusban. A főpapokat megfélemlítették, kikapcsolták, az alsó papságot meg igyekeztek behálózni, hogy feszültséget gerjessenek a kléruson belül. A Párt mindenáron arra törekedett, hogy kialakuljon egy, a hatalommal kiegyezni hajlandó szélesebb papi réteg, a *békepapság*. Sajnos, munkájuk nem volt teljesen eredménytelen. Ne szépítsük: akadtak, akiket előmenetellel, anyagiakkal meg tudtak nyerni ügyüknek. A békepapi gyűlések azonban távolról sem a világbékét, hanem a kommunista hatalom konszolidálását szolgálták.

Számos pap viszont nem volt hajlandó a „békeharcos” együttműködésre. Az a furcsa helyzet alakult ki, hogy az áhított békét hirdető Egyház mintha ellenezte volna a békegyűléseket. Ez sok embert megzavart. A kommunisták azt sulykolták, hogy az Egyházat a papi nagybirtokok visszaszerzése motiválja.

A világegyház feje, XII Piusz pápa látta a keleti blokkban zajló folyamatokat. Legmélyebb meggyőződése volt, hogy az ateista kommunistákkal *semmiféle kiegyezés nem*

lehetséges. (Teljes mértékben egy hullámhosszon voltak Mindszenty bíborossal.) A Vatikán nem is fogadta el azokat a megegyezéseket, amelyeket a magyar felsőpapság az állammal az ötvenes évek elején kötött, (annak érdekében, hogy egyáltalán *valami* működési tere megmaradhasson. Ezt a papság egy része sem tartotta elfogadhatónak. Szerződést ui. csak a Vatikánnal lehetett volna az államnak kötnie.) A kommunista hatalom viszont szorgalmazta a formalizálást. Grósz érsek ezért, ha nem is szerződést, de egy megállapodásnak nevezett okmányt aláírt.

A megállapodás azonban csak igen csekély eredményeket hozott. Mindössze két leány-, illetve a hat fiúgimnázium egyházi intézményként való működtetése vált lehetségessé, az ahhoz szükséges korlátozott számú szerzetessel. Az Egyház számára azonban nagyon fontos volt, hogy legalább csírája megmaradjon a vallásos nevelés központjainak. (S legyen honnan biztosítani a papság-szerzetesség utánpótlását is. Hiszen valóban, ezek az iskolák adtak később számos hivatást.²)

Hamarosan azonban (épp a megkötött megállapodás után) Grósz érseket is letartóztatták. Monstre perében, és az ahhoz kapcsolódó további perekben több mint száz ítélet, köztük s 15 végrehajtott halálos ítélet született. Megfélemlítő hatása hatalmas volt. Az állam mindvégig ragaszkodott ahhoz, hogy a beleszóljon az egyházi pozíciókba való kinevezésekbe. Így elérte, hogy számára lojális papság került vezető posztokra. Számos, a sorba beállni nem hajlandó magas rangú papi személyt viszont eltávolítottak, internáltak, házi őrizetben tartottak. (Nemcsak az ötvenes évek elején, de még 1956 után is!) A zsarolások emberi gyengeségeket vettek célba, de majd’ mindig része volt a fenyegetéseknek a devizabüntény, amelyért – mint utaltunk rá – akkor halálos ítélet járt. Ez rendkívül hatásos volt. Az egyházi hierarchia pozíciói hosszú időn át nem voltak teljes mértékben betöltve.

Grósz érseket hosszú fogházbüntetésre ítélték. Csak 1955-ben helyezték egészségi okok miatt házi őrizetbe, miután úgy látták, eléggé megtörte a fogság, 1956 tavaszán kiengedték, hogy Czapik Gyula érsek halálát követően, a Püspöki Kar vezetője legyen. Úgy vélték, hogy a továbbiakban lojális lesz a hatalomhoz. Az egyik legfontosabb vitapont a békepapság kérdése volt. Grósz valóban megpróbált visszakerülése után kiegyezést találni a békepapi szerveződésekkel. 1956 nyarán elő is terjesztette javaslatait a miniszterelnöknek, de Hegedüs András nem hajlott semmiféle kompromisszumra.

2 Személyes élményeim: 1956-ot a Miasszonyunk Iskolánővérek által vezetett Patrona Hungariae gimnáziumban éltem át. Saját elhatározásomból választottam az iskolát, mert vonzott a szerzetesi hivatás. Az ötvenes években egy Pestről kitiltott jezsuita pap volt a lelki vezetőm. Egy elüldözött irgalmas nővér lakott családukkal az ötvenes években, az ő rendi ruhájából szabatott nekem sortot, – mert szoknya helyett azt kértem –, s nekem adta kis szerzetesi keresztjét. A gimnáziumban a kalocsai nővérek mellett az Isteni Szeretet Leányai és egy különösen kiváló szociális nővér volt a tanítóim között. A hatvanas évektől kezdve szomszédasszonyom egy volt irgalmas rendi novícia lett, akinek életem során nagyon sok jót köszönhettem. Az egyetlen a legkedvesebb tanárim, mint később megtudtam, mind egyházi gimnáziumba jártak – természetesen még a kommunista uralom előtt. Sok segítséget kaptam tőlük, végig a szakmai pályámon. A rendszerváltozás után a Pázmány jogi karát Zlinszky János alkotmánybíróval együtt alapítottuk. János bátyám referenciának tekintette, hogy Kiss László egykori piarista igazgatónk gyászmiséjén én mondtam emlékbeszédet; (mint egykori piarista, a fiúk részéről ő volt a búcsúztatója)... A Kövi Mária Egyházközésgében, ahol férjem hosszú ideig világi elnök volt, az elmúlt 36 évben három papa is családi barátként tekintünk, mind a mai napig ... Papok, szerzetesek kísérik végig az egész életemet. (És 1956 emléke.)

ILYEN EGYHÁZAT TALÁLT A FORRADALOM 1956-BAN MAGYARORSZÁGON

Sokan úgy vélték, a papság egyáltalán nem volt felkészülve a forradalomra, s csupán sodródott az eseményekkel. Kálmán Pergrin pap-történész véleménye szerint ez csak részben igaz. Az általa végzett kutatások, az eredeti feljegyzések, dokumentumok és a máig élő tanúk szóbeli közlései alapján kirajzolódik, hogy a budapesti papság – a Regnumos atyák tevékenységének hatására- már a forradalom előtt „határozott, kiforrott és közösségileg megvitatott nézetekkel” érkezett a forradalom küszöbére.³

Az igaz, a fegyveres felkelést a felső papság valóban nem támogatta. A harci cselekményektől igyekezett visszafogni a híveit. Egyházi személyek a harcokban egyáltalán nem vettek részt. (Ritka kivétel volt az oroszok bejövetelekor a várban fegyvert fogó Vár-aljai Vazul ferences szerzetes.) A klérus felső vezetése minden szempontból óvatossággal állt a fejleményekhez. Félték – s mint később kiderült, joggal –, hogy a kommunista hatalom visszatérhet. Egyébként is nehéz volt tisztán látni akkor még, hogy a forradalom a kommunisták egyes szárnya közötti csatározást jelenti-e, („a kommunisták ölik egymást”), vagy valóban egy polgári demokratikus Magyarországhoz vezető megmozdulás van folyamatban.. Csak XII Piusz pápa enciklikája (Luctuosissimi eventus) megjelenése után, október 29-én adott ki Virág Ferenc pécsi püspök egy körlevelet, amelyben határozottabb követelések jelentek meg a forradalmi Nagy Imre kormány felé. Bár a pápa a küzdelem jogosságát érzékeltette enciklikájában, a magyar klérus vezetése mégis óvatos volt. Tartott a helyi hatalomtól. Hangsúlyozta a harcoktól való tartózkodást.

Október 31-én került sor Mindszenty bíboros kiszabadítására felsőpetényi házi őrizetéből, ahová nem sokkal korábban, 1955-ben vitték át börtönéből. Konstruált perében életfogytiglani fegyházra szóló ítéletet kapott. (Rákosi annak idején nem akarta, hogy halálos ítélettel mártír legyen...) Hatalmas öröm fogadta az eseményt. (Pallavicini-Pálinkás őrnagy a forradalom után szörnyű szenvedésekkel és az életével fizetett a tettéért.)

Az eddig teljes elzárttságban élő Mindszenty nehezen mérte fel a helyzetet. A kiszabadulása után csak nagyon rövid nyilatkozatot adott, mondván, hogy tájékozódnia kell. November 30-ra szűk körű tanácskozást hívott össze, Grösz Józseffel, Shvoy Lajossal és Pétery József püspökkel (aki véletlenül érkezett ide, azt híven, hogy szélesebb körű tanácskozásról lesz szó.) Grösz és társai megpróbálták a primást visszafogottságra inteni. Kérték, hogy a bizonytalan politikai helyzetben legalább ne nyilvánítsa semmisnek a megkötött megegyezéseket, nehogy az addig elért eredményeket is elveszítse az Egyház. Mindszenty azonban nemcsak erre a tanácskozásra támaszkodott, hanem a kispapok által készített felkészítő anyagokra is, (mint ezt később látni fogjuk.)

Mindszenty beszéde – megítélésem szerint – eléggé visszafogott volt. (Bár a szűk körű megbeszélés résztvevői némileg csalódottak volta, amikor meghallgatták. Gröszék úgy érezték – tehát nem csak a későbbi hatalom-, hogy a primás beszéde túl bátor volt.) A kommunista propaganda mindenesetre messzemenőig eltorzította a beszéd tartalmát 1956 után, s úgy állították be a primást, mint aki a régi rend visszaállítását szorgalmazta volna. (A beszéd elhangzott szövegét természetesen a Kádár-időkben nem lehetett megismerni. Akik meg esetleg még a forradalom alatt a rádióban hallották, a pontos szófordulatokra többnyire nem emlékeztek vissza. Erre számított a hatalom.)

3 Lásd: *A Magyar Katolikus Egyház a Kádári egyházpolitika első éveiben – a teológiai összefüggések tükrében.* PHD disszertáció. PPKE Történettudományi Doktori Iskola, 2014.

Az kétségtelen tény, hogy a közjogi méltóságként megjelenő primás köré nyomban gyülekezni kezdtek a régi világ egyes képviselői. Erről Pétery József püspök visszaemlékezésében mint „naftalinszagú Bocskai ruhában” feszítő gyülekezőkről beszélt⁴. Magában a beszéd szövegében azonban kevés kivetni valót lehet találni. Egyes elemzők még napjainkban is sok olyasmit magyaráznak bele, ami el sem hangzott. A kommunista hatalom értelmezhetette néhány mondatát fenyegetőnek magára nézve. És ez éppen elég volt ahhoz, hogy torzítva adják tovább.

Mi is hangzott el valójában?

A hercegprimás mindenekelőtt köszönetet mondott a külföldnek és a nemzetközi sajtónak, az általuk kifejezett szolidaritásért. (Meglépően nagy fontosságot tulajdonított, teljes joggal, a sajtónak.) Utalt ugyanakkor arra is, hogy történelmünk során mi magyarok mindig védtük a Nyugatot, tehát rászolgáltunk a demokratikus államok mostani szolidaritására. Hangsúlyozta, hogy a magyar nép nem táplál ellenséges érzelmet egyetlen néppel szemben sem. Az orosz birodalommal sem! Így nevezte a Szovjetuniót. A legfontosabb feladatnak viszont a munka azonnali felvételét tekintette, hiszen –ahogy fogalmazott– egy csontig lesóványodott nép vívta a szabadságért a küzdelmét. (Itt jegyezzük meg, valóban csodálatra méltó volt, ahogy a forradalom alatt a budapesti közművek megszakítás nélkül biztosították a szolgáltatást, a golyók süvítése közepette is. Sőt, azt is fontos tudni, hogy az éterbe sugárzott, s az írott sajtóban megjelenő követelésekben a függetlenség és a demokrácia mögött csak a harmadik helyen volt a gazdasági helyzet javítása. Ez a forradalom valóban a „Farkasok dala” volt...)

Beszédében a primás kiállt a forradalom mártírjai mellett, ami implicite a harc jogosságának elismerését jelentette. Mint többször is utalunk rá, a püspökök a fegyveres ellenállást – nyilvánvalóan aktuálpolitikai megfontolásokból, a kommunista hatalom kegyetlen erejével számolva – kifejezetten elleneztek. A primás azonban Aquinói Tamás tételére alapozott. „Ha először a népnek joga van arra, hogy maga nevezze meg királyát, akkor ugyanez a nép teljes joggal távolíthatja el az általa választott királyt, ... ha ő zsarnoki módon élt vissza a királyi hatalommal”⁵ Az egyházi tanítás egyébként 5 feltételt szab meg ahhoz, hogy a hatalommal szembeni ellenállás mikor igazolható:

- ha biztos tudomás szerint az emberi alapjogok súlyosan és tartósan sérülnek
- ha az orvoslás minden más eszköze kimerült
- ha ezáltal nem áll elő még súlyosabb rendezetlenség
- ha megalapozott kilátás van a sikerre
- ha ésszerűen jobb megoldás nem látható előre.⁶

Ha alaposan átgondoljuk az akkori helyzetet, ezek a feltételek fennálltak.⁷ Talán azon lehet – utólag – kissé elgondolkodni, hogy volt-e valós esély a sikerre? Nyilván, egy kis nép maga aligha szállhat szembe egy hatalmas birodalommal. De a bizalom az ENSZ hatáskörében, a nemzetközi jog alapján a kinyilvánított semlegesség tiszteletben tartásában, a reménykedés a nemzetközi egyezményekben – amelyek szerint hazánkat is el kellett volna már 1955-ben hagyniuk a megszálló csapatoknak, széleskörű volt. (Igaz,

4 FÖLDVÁRY Gergely: *Adalékok Pétery József püspök életéhez*. A Pázmány Alapítvány konferenciáján elhangzott előadás. Lásd az Alapítvány honlapját.

5 AQUINÓI Szent Tamás: *A királyi kormányzásról* 1,6, 96. o.

6 Az Igazságosság és Béke Tanácsa: *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*. Szent István Társulat, Budapest, 2007

7 ÉLŐ Norbert: *A katolikus egyház és az 1956-os forradalom*. A Pázmány Alapítvány pályázatára érkezett tanulmány. Lásd az Alapítvány honlapját.

formálisan saját kormányunk „kérte” a gyorsan létrehozott Varsói Szerződés alapján az oroszokat a maradásra (A forradalom kitörése után pedig Hegedüs András aláírásával-a beavatkozásra.). Ezek a tények az akkori mérlegelés szerint reálissá teheték volna a fegyveres ellenállást. A forradalmárok az ENSZ békefenntartó csapatait várták! (A „Mecseki Láthatatlanok” is erre alapozva vívták, még november negyediké után is, három héten át, gerilla –harcukat a szovjet csapatok ellen.) Vannak olyan vélemények, hogy egy erőteljesebb diplomáciai fellépés nem váltott volna ki háborús konfliktust Kelet-Nyugat között. Ma többnyire ennek veszélynek a lehetőségére hivatkoznak, és az akkori nyugati diplomáciai is ettől tartott. Ugyanakkor, a szovjet vezetés akkori megosztottsága, a belső hatalmi harc lehetőséget adhatott volna bizonyos diplomáciai nyomás-gyakorlásra. Később, Hruscsov hatalmának stabilizálódásával, s az orosz űrkutatói előny, és a fegyver-arszénál fölénye alapján már joggal merülhetett fel a keményebb reakálás bekövetkezése. Mégis, még a kubai válság idején is, vissza lehetett fordítani a szovjet rakétákat, pedig akkorra már a Szovjetunió ténylegesen jelentős hadászati előnyre tett szert az amerikaiakkal szemben. A valóság az volt, hogy 1956-ban az USA vezetése a belpolitikára koncentrált, az elnökválasztás közeledtével. Az amerikaiakat a választásokon a külpolitika kevésbé érdekelte. Az elnök nem akart ezzel foglalkozni. (S ráadásul jött a szuezi válság...) A külügyminiszter által októberben kinyilvánított vélemény, mi szerint nem tekintti stratégiai szövetségesnek a kelet európai országokat, szabad kezét adott a szovjeteknek.

Hogy a harcot Mindszenty bíboros maga jogosnak ítélte, nem kétséges. Nem is beszélve arról – ahogy ezt hangsúlyozta is –, hogy *nem mi támadtunk meg senkit*, hanem minket támadtak meg. Mi *csak védekeztünk!* Leszögezte, hogy ami történt, az *nem forradalom, hanem szabadságharc volt*. Nem a belső rend megdöntése volt a felkelés célja, hanem a *megszállók távozása*. Ez nagyon fontos megállapítás volt, hiszen tényleg nem az államrend megdöntéséről szóltak a harcok, hanem egy megtámadott nemzet védekezéséről. Igazságos harcról! (Arról nem lehetett fogalma sem, hogy az egész esemény sor kezdete esetleg csak egy szovjet titkosszolgálati provokáció volt, ami – meglepetésképpen – számukra rosszul sült el. Vannak ugyanis ilyen vélemények is.)⁸

Igen jelentős diplomáciai tény, hogy Mindszenty beszéde azt hangsúlyozta: a magyar nép valamennyi környező országgal jó viszonyra törekszik. S leszögezte, hogy kizárólag *kultúrnacionalista* nemzet és ország akarunk lenni. Ez a megfogalmazás ugyan kifejtést igényel, de számomra egyértelmű, hogy nem politikai változtatásokra gondolt a határok tekintetében. Tehát a bíboros nem vádolható revizionizmussal, csak a nemzeti kultúrán alapuló közösségek megmaradását várta volna el. (Ez az elvárás viszont napjainkig is élő és jogos, az EU-n belül is...)

Ugyanakkor tény, hogy a demokratikus rend helyreállítását elsődleges célnak tartotta. Kimondta, hogy az ország és az Egyház *nem szegül szembe a történelem igazolt haladási irányával*. Mi mást jelenthet ez, mint hogy lemondott korábbi legitimista gondolatairól, s elfogadta a demokráciát? Ez valóban nem feltétlenül a proletárdiktatúra elfogadását jelentette, hiszen mint minden diktatúrát, elviekben nyilvánvalóan ezt elutasította. A pártok sokaságának megjelenését viszont kifejezetten nem tartotta kívánatosnak. A „demokratikus” pártoskodás kiújulását a legmesszebbmenőkig ellenezte.

8 MAGYAR József: *A mi forradalmunk*. Ez az átfogó dokumentumfilm, amely a forradalmat kezdetektől a végéig nyomon követi, számos tényt és interjút hoz fel egy ilyen lehetőség bizonyítására.

Tény továbbá, hogy a bukott rendszer örökösének elszámoltatását szükségesnek tartotta. Azzal indokolta, hogy a szükséges tisztulást saját ön-leleplezéseik támasztják alá. Ezt azonban csak törvényes keretek között, független bíróságok előtt tartotta elképzelhetőnek. „Magánbosszúknak helye nincs”- mondta. (Persze, az mindig nagy kérdés, hogy elképzelhetők voltak-e a végrehajtó hatalomtól valóban független bíróságok? ...) Mindenesetre ezt a kijelentését egyesek még ma is „joggal félelemkeltőnek” tartják. Véleményem szerint az ilyen értelmezés teljesen indokolatlan. Hiszen, ha a beszéd szövegét nézzük, Mindszenty nemcsak átmenetileg tette félre az elszámoltatás súlyos kérdését, hanem leszögezte, hogy „ha a kibontakozás az ígéretek szerint tisztességesen halad előre, ez (ti. a számonkérés) *nem is lehet a feladatunk*”. Igaz, a kibontakozás jogállamiságot feltételező jellege valóban kemény feltétele volt ennek...

Azt se lehet mondani, hogy Mindszenty az egyházi vagyonokat, a papi nagybirtokokat visszakövetelte volna. Úgy fogalmazott, hogy „*a magyar nép természetesnek találja, hogy nagy múltú és nagy értékű intézményeiről gondoskodni kell.*” Ennek nyilván számos más formája is lehetséges, mint ahogy az olasz állam is kárpótolta az ottani katolikus Egyházat az 1929-ben, a Köztársaság által elvett vagyonaiért. És valami efféle történt a rendszerváltozás után is. (Mellesleg tény, hogy a szovjet utód-államok közül egyedül Magyarországon nem követelte vissza a rendszerváltozás után az egyház az államtól a földbirtokokat.)

Azok a félelmek tehát mindenképpen indokolatlanok, hogy a múlt rendszert akarta volna visszahozni. (Látni fogjuk majd az őt felkészítő kispapok szövegéből is, hogy ők sem kívánták visszahozni a múltat.) Azt valóban nem, de a primás szavai kétségtelenül *a kapitalizmusnak egy szociálisan igazságos modelljét jelentik.* Összhangban az Egyház társadalmi tanításával, „a szociális érdekektől helyesen és igazságosan korlátozott magántulajdon alapján” álló társadalmat vázolt fel. Ez nem más, mint a *szociális piacgazdaság.* A magántulajdont már a szociáldemokrácia is elfogadta! S a keresztény-demokrácia politikája Nyugaton egyértelműen ilyen gazdasági berendezkedést tűzött célul. (Az EGK-t megalapozó Montánuniót, az integráció alapját létrehozó német, francia és olasz politikusok is a kereszténydemokrácia alapján álltak.) Kétségtelen, hogy a kommunisták magántulajdont ellenző elmélete szerint ez a változat sem volt számukra elfogadható. 1990 után visszatekintve, csak tisztelettel adózhatunk a bíboros bölcsességének. Hiszen II Szent János Pál pápa is a „vadkapitalizmustól” óvta 1991-ben a rendszerváltó országokat, a Centesimus Annus enciklikájában, és a szociális piacgazdaságot tartotta követhetőnek...

Az állami tulajdon azonban a kommunista rendszer szent tehene volt. Ehhez egészen a rendszerváltozásig nem engedett hozzányúlni. A magántulajdont a kapitalizmus alapjának tekintette (joggal), és tudta, hogy aki anyagilag független, azt kevésbé lehet diktatórikus politikai eszközökkel kormányozni. A magántulajdon nemcsak a gazdaság, de a demokratikus politika alapja is.

Egy dologban azonban – a beszéd szövege szerint is – valóban hajthatatlan volt a hercegprimás: a békepapi mozgalom eltörlésében. A békepapokat, az egyházi tisztségbe beeröltetett személyeket azonnali hatállyal eltávolította – legalább is így rendelkezett: „a bukott rendszer erőszakának és csalárdságának minden nyomát felszámoljuk”. Ez valóban hadüzenet volt a kollaboránsoknak és a Pártnak. Szavai szerint a hitoktatás visszaállítása is elsődleges fontosságú követelés volt, hiszen az elkövetett szörnyűségek mind-mind a társadalom morális alapjának megingásából származtak.

Sok ideje azonban nem maradt hátra Mindszentynek, hogy ezekből a feladatokból bármit is magára vállaljon és megvalósítson. A november negyedik szovjet katonai invázió előtt kénytelen volt bemenekülni az Egyesült Államok nagykövetségére, ahol azonnal menedékkjogot biztosítottak számára.

Az amerikai és brit követségi tisztviselők (a hazájukba küldött telexek tanúsága szerint) kifejezett szimpátiával voltak a forradalom iránt, s kormányaikat a határozottabb állásfoglalásra buzdították. A nagypolitika azonban úgy döntött, hogy nem kockáztat a térségben semmit. Hiába kérte Nagy Imre kormánya: „Help Hungary!” Se katonai, se diplomáciai segítség nem érkezett. Az ENSZ nem tett semmi érdemit. Fontosabb volt a nagyhatalmak számára a szuezi válság rendezése. A SZKP Központi Bizottsága pedig már 30-án döntött a katonai beavatkozásról. Az ezt követő diplomáciai megnyilvánulások a szovjet nagykövetség részéről csupán a félrevezetést szolgálták.

De nézzük meg konkrétan, mi is történt ez alatt a pár nap alatt az Egyházban! Az egyik legjelentősebb esemény a kispapoknak, a Központi Papnevelő intézet hallgatóinak a forradalomhoz való viszonyulása volt⁹.

A számos bezárt vidéki szemináriumból Pestre került fiatal papnövendékek helyzete igen keserves volt az ötvenes években. Rántott levesen és kenyéren kívül alig volt enni-valójuk, hazaival kellett kipótolniuk. Az októberi napokban semmi nem utalt arra, hogy valami forradalmi dolog készül. A szeminaristáknak lelkigyakorlatuk kezdődött október 22-én, teljes elzárttságban éltek, s csak a fegyverropogás hívta fel figyelmüket az eseményekre. Végigcsinálták a lelkigyakorlatot, de utána a növendékek alig várták, hogy a maguk módján bekapcsolódhassanak az eseményekbe. Mivel az emberölés szentelési akadály, így a harcot kerülték, de a sebesülteket segítették, lelki vigaszt nyújtottak, élelmiszer segélyeket osztottak a Vöröskereszt felkérésére, s tájékoztatták a sebesültek hozzátartozóit. (Amint egy túlélő, Varjú Imre beszámol róla, golyózáporban is vitték az Oltáriszentséget a haldoklóknak.) Politikai szempontból igen fontos, hogy röplapot is készítettek a jegyzet-sokszorosítóval, melyben követelték Mindszenty kiszabadítását. Majd egy hosszabbat is írtak, melyben követelték a békepapok eltávolítását, a többi egyházi személy szabadon bocsátását is, a katolikus sajtó szabadságát, a szerzetesrendek és egyházi szervezetek működési engedélyének visszaadását, a Vatikáni diplomáciával a kapcsolat-felvételt. Megindítóan világos a 30-án kelt röplap tartalma. Nemcsak azt fogalmazták meg a kispapok, hogy mit akarnak, de azt is, hogy mit nem. Íme, a szöveg részlete:

- „MI EZZEL NEM AKARUNK VILÁGI HATALMAT SZEREZNI AZ EGYHÁZNAK
- nem akarunk fekete reakciót
- nem akarjuk a nagybirtokokat visszaszerezni
- nem akarjuk a múlt hibáit folytatni
- nem csak életheletőséget kérünk, hogy magunkat átmenthessük rendszerváltozásra számítva,

9 Erről bővebben ír MÉSZÁROS Barnabás: *A központi Papnevelő Intézet papnövendékei és az 1956-os forradalom*. Előadás a Pázmány Alapítvány konferenciájára. Lásd: az Alapítvány honlapját. A jelen tanulmány Mészáros Barnabás munkájára alapoz döntően a Központi Papnevelő Intézetben történtek bemutatásakor. Emellett támaszkodik Varjú Imre egykori kispap visszaemlékezésire is: www.magyarurir.hu/.../papi-szolgalat-kommunizmus-idejen-varju-imre-tyaval-besz... 2014. febr. 25.

– HANEM AZ EGYHÁZ HIVATÁSÁNAK MEGFELELŐEN AKARJUK

- az igaz vallásosság újrászületését,
- az igazi demokrácia megvalósulását,
- a szociális elvek megalkuvás nélküli hirdetését
- társadalmi és gazdasági erkölcsöt
- a családot szétzúllásának orvoslását
- békét, mely az igazságosság gyümölcse
- minden néppel való szolidáris együttműködést.”¹⁰

Azt hiszem ennek a megfogalmazásnak napjainkig ható érvényessége van.

Kálmán Peregrin atya, aki feldolgozta a Kalocsai Levéltárban őrzött Grósz József hagyatékot, rámutat, hogy a forradalom alatt és az utáni időkben számos papi beadvány érkezett a püspöki karhoz

Maga a püspök környezete is gondolkodott a követendő stratégián. Az egyik, még október 29-én kelt dokumentum az érsek hagyatékából, a következőket tartalmazza:

„Nagy Imre *„ígérte, elismerte és vallotta, hogy a magyar nép akarátát kell teljesíteni. Ez a választás újján lesz megismerhető. Épp ő és a párt is, annak vezetői is bevallották, hogy a komm[unista]. párt vezetése alatt álló kormányzás politikai, közigazgatási, gazdasági, igazságszolgáltatási, stb. téren a legburjánzóbb törvénytelenések sorozata volt, s ennek következménye lett a véres felkelés. N[agy]. I[imre]. kormányának történeti jelentősége az legyen, hogy a további vérontást megszüntetve vezessen át az igazi népakarat korszakába.”* (...) *„Egyház belügyeiben csak a CIC lehet irányadó. A békepapi mozgalomról számtalanszor ők maguk megírták, hogy politikai mozgalom, a kormány és a párt állt és áll mögöttük. 1951-es püspökkari elismertetésük ama megfélemlítési politika eredménye, melyről vezető politikusok számtalanszor elismerték, hogy a törvénytelenések korszaka volt.”* ¹¹

Született egy beadvány is- feltehetően egy munkáspaptól, Emőd Lászlótól-, amely összefoglalja egy szakértői csoport véleményét. Még tele volt reménnyel. A munkástanácsok akkori tevékenysége alapján azt hangsúlyozza, hogy azok lényegében megegyeznek az egyházi tanítással. Lelkesedéssel beszél a munkástanácsok küzdelméről, s elítélően ír Hamvas Endre püspök körleveléről, amely a sztrájkharc abbahagyására szólít fel. Az a vélemény tükröződik belőle, hogy a papság nem kívánja a szocialista vívmányok eltörlését, így a föld visszaadását sem. Ugyanakkor számos követeléssel áll elő az egyházi élet szabadságát illetően¹² (). Még egy összefoglaló feljegyzés született 1957 január elsején. Akkor még úgy érezték, az egyházi élet robbanásszerű fejlődésen ment át. Ez a dokumentum is hangsúlyozta, hogy a papság véleménye szerint nem idegen a szocializmus a vallástól. *„A munkások ragaszkodnak a szocializmushoz”*. Úgy látták, az Egyháznak vissza kell szereznie a becsületét a munkások előtt. Itt érzékelhető, hogy van bizonyos eltávolodás Mindszenty nézet-világától.¹³ A dokumentumok arról tanúskodnak, amit Kálmán Peregrin tanulmánya állít. A budapesti papságot nem érte felkészületlenül a forradalom...

¹⁰ Lásd a 9 sz lábjegyzetet

¹¹ KÁLMÁN Peregrin: *A budapesti papság (egyház)konceptiója az 56-os forradalom idején* regihonlap/2010/11/kalman.html)

¹² Pro memoria az egyház követeléseiről. 1956 dec. 5 Kalocsai Érseki Levéltár, Grósz hagyaték Idézi Kálmán, I 11 jegyzet

¹³ *A katolikus egyház 1956-ban.* Szerk.: Rosdy Pál. Új Ember Kiadó, 2006)

A kispapok egy csoportja meglátogatta Mindszentyt a kiszabadulása után, és felkészítő anyag írására vállalkozott számára. (Amit 3-i beszédében fel is használt.) Megkísérelték a primás kérésére az Egyháziügyi Hivatal iratanyagának mentését is, ezt aztán az események fordulata miatt nem tudták befejezni.

Időközben feszültséget jelentett, hogy a szemináriumban a forradalmárok egy csoportja a rektort kereste, akinek a testvére ÁVH-s volt, s róla is ezt gyanították. (Tabódy István kispap sikerrel lebeszélte a forradalmárokat, hogy plébániáján végezzenek vele. Számos tény bizonyítja, hogy a papság az atrocitások fékezésében eredményes volt.) Voltak a harcok alatt lövöldözések is a szeminárium tornyából. Az oda bejövő forradalmárok onnan vívtak párharcot ellenfeleikkel. November 4-e után a mellettük levő épületben lévő Eötvös Loránd Egyetem jogi karának egyetemistái harcoltak még egy ideig. Őket a szeminaristák segítették, egy, a falon ütött nyíláson át adva nekik élelmet. Később, amikor sor került rá, a szeminárium épületén keresztül menekülési lehetőséget – reverendát, civil ruhát – biztosítottak számukra... Novemberben pedig egy tájékoztató levelet („Péter-levelet”) írtak a kispapok a környékbeli papoknak, hogy képből legyenek a történekről. Ezt később a hatalom súlyosan felrótta nekik. Továbbra is segítettek a nyugati segélyek szétosztásában. Félvén a fejleményektől, a végzősöket soron kívül félévkor felszentelték. 1957-ben aztán megkezdődtek a letartóztatások. Sajnos, a szemináriumba is beépült besúgók és együttműködő professzorok vallomásai alapján, többen hosszabb-rövidebb börtönbüntetést kaptak.

1958-ban folytatódott a békepapi mozgalom eröltetése, s a szeminaristákat is próbálták ebbe belevonni. 1959-ben a békemozgalom, úgymond, szabotálása miatt 14 kispapot kirúgtak. A többiek a visszatérésüket kérő levelet írtak a püspöki karnak, s ők se jöttek vissza a szemináriumba, amíg a 14 kitett sorsa nem rendeződik. Az előjárók, látva a nagy létszám-csökkenést, visszahívták őket, de végül is 69 szolidáris kispap nem írta alá az előjárók által tőlük követelt nyilatkozatot, és így elbocsátásra kerültek. A központi szemináriumban csak 17 kispap maradt... (A kizárt kispapok egy részét a későbbiekben titkos eljárással – Tabódy István közreműködésével – mégis felszentelték, (XXIII János pápa áldását küldte nekik). Azonban hivatásukat nem gyakorolhatták, s igen nehéz volt az életük. Néhányan közülük el is hagyták a papságot. Tabódy István segített szervezni a többi kicsapott kispap titkos képzését, amiért végül is 1961-ben őt és társait perbe fogták és börtönre ítélték. Tabódyt 12 évre...)

A NEMZETKÖZI HÁTTÉR A FORRADALOM ALATT

Már említettük XII Piusz pápa rendíthetetlen kommunista-ellenességét. Ez a magyarázata, hogy olyan nagy figyelemmel követte nyomon a magyar (és a lengyel) eseményeket, és hogy az alig 11 napos magyar forradalom 3 enciklika születéséhez vezetett.

Az elsőt október 28-án adta ki (Luctuosissimi eventus). Ebben megrendülésének ad hangot „a borzalmas öldöklés vérében fekvő” „Kedves Magyarország” sorsa fölött, és közös imádságra hívja a világ népeit az igazságos békéért. (Ez az enciklika bátorította, mint írtuk, Virág püspököt is hazánkban, a határozottabb kiállásra.)

A második enciklikát november 2-án adta ki. (Laetamur admodum). Ebben örömet fejezte ki „hogy nemcsak a katolikusok, de más felekezetek is csatlakoztak az imahadjárhoz, a szenvedő Magyarorszáért. Ugyancsak örömet fejezte ki Mindszenty (és Wysinszky) bíboros kiszabadulása fölött, és hálát adott Istennek a kezdeti sikerekért.

Mondta, hogy a küzdelmet folytatni kell, mert nem szabad elszalasztani a ritkán kínálkozó történelmi pillanatot. Áldásában részesített minden meg nem alkuvó, tovább küzdő hívőt. Ugyanakkor, széles látókörét jelzi, hogy nyomban reagált a szuezi válságra, felismerve annak jelentőségét a világpolitikára, s így Kelet-Európa helyzetére is. (Bizony, sajnos, valóban végzetes hatással volt az ún. magyar ügyre...)

Harmadik enciklikája november 5-én (Datis Nuperrime), a szovjet beözönlés másnapján született. „Idegen fegyverekkel új rabszolgaságba hajtották a vértől ázott nemzetet” – írta. Pedig Istennek Kainhoz intézett szava ma is érvényes: „Testvéred vére hozzám kiáltott a földről”. Az enciklika könyörgés az Úrhoz, hogy nyissa meg a felelős emberek elméjét és szívét az igazságos békéhez vezető út megtalálására. S egyben apostoli áldását küldte „szeretett magyar népünknek”.

(Több évtized távlatából visszatekintve, felidéződik előttünk a nyolcvanas években az utolsó pártkongresszus, amelyen a szovjet tankokon bevonuló, Nagy Imrét hóhérkézzre juttató, már kissé zavart elméjű főtitkár, Kádár János dadogott. Valami olyasfélét, ami lelkiismeret-furdalására utalt. Bizony... „Testvéred vére hozzám kiáltott a földről...”)

A FORRADALOM UTÁN

A forradalmat a megtorlások követték. Első menetben a pufajkás keretlegények végigverték fél Magyarországot, hogy a fiataloknak, de senkinek se jusson eszébe a *Márciusban Újra Kezdjük*, a MUK. A java persze még később jött, a hatalom megszilárdulása után, amikor a Kádár kormány végzett a Nagy Imre perben a forradalom által újraválasztott miniszterelnökkel és társaival. Emellett kivégeztek mintegy négyszáz forradalmárt, a nép minden rétegéből. A legtöbbjük munkás volt, hogy elmenjen a kedve a munkásosztálynak az új hatalom ellen támadni. Máig sem teljesen egyértelmű, hogy Nagy Imrét orosz nyomásra, vagy saját belpolitikai megfontolásai alapján engedte Kádár hóhérkézzre jutni. Ne feledjük: öt és Münchenet hívták ki októberben Moszkvába. Egyikük biztos vállalta volna az új hatalmat. A Központi Bizottságban a balos vonal, a véresszájú Marosán György nagy potenciális veszélyt jelentett számára. Csak 1962-ben sikerült lecserélnie Marosánt Nyers Rezsőre. Addig mindig félnivalója volt saját balos ellenzékének moszkvai aknamunkájától. (Nem is beszélve arról, hogy Rákosi még sokáig reménykedett és akciózott visszakerüléséért. Szerencsére, ezt már a szovjetek se akarták...)

Meg kell mondani, hogy Kádár roppant ügyesen politizált. A terror és az engedmények együttes taktikáját alkalmazta. Még 1956 decemberében beindította a gazdasági reformbizottságot, s 1957 májusában már el is fogadtatta annak alapelveit. (A hatvanas-hetvenes évek során sok mindent meg is valósított azokból a célokból, amit tulajdonképpen Nagy Imre akart, már 1953-ban, és majd 1956-ban is)..

1957-ben a négyszázézeres tömeget felvonultató május elsejével Kádár egyértelműen győzelmet aratott. Igaz, vidékről felrendelt közhivatalnokokkal, tanítónőkkel, és kirendelt budapesti munkásokkal, alkalmazottakkal töltötte meg a teret, de látványos volt.

A halálraítélt Obersovszky Gyula keserűen írta a Markó utcai fegyházban,

„Hát szabad ezt

Lehet

Egy ilyen korcs hatalom

talpa alá heveredni

Lehet
 Lehet mondani hogy
 Éljen
 xxxxx Az áruló éljen
 A hóhér
 A hóhér éljen?
 Hát szabad ezt?
 Lehet
 Kik vagytok ti
 xKik
 Emberek...?”

Obersovszky Gyula: Kik vagytok ti...

Mindenekelőtt az éhes szájakat tömte be Kádár. A kormány agrárpolitikája jelentősen felhozta az ágazat termelését. Kiépített egyfajta együttműködést a kis háztáji gazdaságok és a TSZ-k között. Ezzel egyrészt a parasztság helyzete is megjavult, másrészt az egész ország élelmiszer-ellátása is megfelelő lett. Még exportra is bőven futotta. Aminek az állandó élelmiszer-hiánnyal küzdő szovjet elvtársak is örültek....

Az egyházpolitikában azonban viszonylag nehezebben ment az enyhülés.

A hatalom mit se törődött a számára pozitív egyházi hozzáállással. (ti. a szocializmus pártolásával.) 1957 januárjában megindult az általános terrorgépezet. Különítmények járták a vidéket. Megkezdődtek a papi letartóztatások is. 14 személyről tudunk, de sokkal többeket zaklattak. (Az egyik leghosszabb börtönbüntetést szenvedett magyar személy egyébként egy pap volt, Lénárd Ödön piarista.) Tudunk ítélet nélküli brutális gyilkosságokról is: a tiszavárkonyi plébános, Kerekes Lajos, vagy Brenner János esetében. Számosan disszidáltak, halálos ítélet vagy a letartóztatások elől menekültek, vagy, mint a jezsuita rend több tucat tagja, akik hivatásuk gyakorlása érdekében hagyták el az országot.

A békepapokat visszahelyezték állásukba. Volt, aki gerinctelenül hajbókoló levélben köszönte meg Kádár Jánosnak, hogy „megvédte őket” „a reakció erőivel szemben”.

Végül maga Grósz József állt élére az Egyházon belül szerveződő Opus Pacis mozgalomnak. 1957-ben Ennek célja az volt, hogy elkerüljék a papság megosztását. Megalakult az Országos Béketanács katolikus tagozata is, élén Hamvas Andre püspökkel. (Feloszlatására csak 1989-ben került sor.) Grósz az 1961-ben bekövetkezett haláláig a Hazafiás Népfrent elnökségének is tagja volt..

Grósz utódja 1964-ben Hamvas Andre lett. Hamvas pályája kezdetén bátor papnak mutatkozott. Kiállt a zsidóüldözések, az erőszakos német kitelepítések és a Benes dekretumok ellen, és Mindszenty mellett is kitartott, pere alatt is. A Grósz perbe azonban belekeverték. Ennek során megtört, és önbírálatra kényszerült. A forradalom alatt igyekezett visszafogni híveit. Utána pedig a rezsimmal való megbékélésre ösztönzött. 1961. ben a püspöki kar elnökévé választották. Részt vett a II Vatikáni Zsinaton, s 1969–70 között az Országos Béketanács elnöke volt. Mindez mutatja, hogy a Kádár kormányzat milyen mértékben igyekezett az egyházi vezetést a saját céljai mögé állítani. A korábbi békepapok közül Beresztóczy Miklós és számos társa is képviselőséggel, magas hivatalokkal jutalmazva szolgálta a rendszer konszolidálását. A renitensebb vallási mozgalmakat maga az egyházi vezetés próbálta megregulázni. A klérust a végtelen óvatosság jellemezte, egészen 1989-ig.

A megalkuvásra képtelen Mindszentyt – mivel már terhére volt az amerikai követségnek – hosszú „vendégeskedése” után Rómába küldik. VI Pál pápa szívélyesen fogadja, s a bécsi Pázmáneumba helyezi. Mivel azonban az Ostpolitik szellemével folyamatosan nem ért egyet, ugyanakkor primási rangjáról lemondani nem hajlandó, székét megüresedettnek nyilvánítják, és VI Pál kinevezi a helyére Lékai bíborost. (Kádár elégedetten állapítja meg, hogy a pápa elérte, amit a kommunisták nem...) 1975-ben hal meg, Mariazellben temették el, Ádám György atya 1975-ben tartott búcsúztató beszédében így értékelte Mindszentyt „Mindszenty bíborostól nem lehet búcsút venni, mert élni és hatni fog halála után is. Egyénisége – törekényisége ellenére is – óriásként magasodik a 20. század történelme fölé... A magyar haza és a magyar nép volt hatvan esztendősi papi életének tengelye és metszőpontja. Ezekért a szellemi és erkölcsi ideálokért akkor is kiállt, amikor az életveszélyes volt, és reménytelennek látszott. Ezért vállalta a náciizmussal és a bolsevizmussal szemben a harcot... Mindszenty volt a magyar történelem legszegényebb primása. Viszont a külső elnyomásokkal szemben tanúsított ellenállásában és vértanúságában olyan elpusztíthatatlan erkölcsi tőkét hagyott a magyar népre, amely bizonyosan hozzá fog járulni ahhoz, hogy országunk, népünk, egyházunk ismét szabad legyen.”¹⁴

Nem sokat tévedünk, ha Mindszenty 1991-es újratemetésének¹⁵ gesztusával 1956 szellemi örökségének eltemetését is összekötjük. Az ország ugyanis nem marad sokáig semleges és független, mint azt 56-ban kinyilvánították. Katonai értelemben sem, hiszen gyorsan a NATO tagjai lettünk. Gazdaságilag pedig egy percre sem voltunk függetlenek. Nem a szovjethatalomtól függünk a továbbiakban, hanem a nemzetközi tőkéktől (ami persze már korábban is jelentős szerepet játszott a döntéseink befolyásolásában.). 1990-ben vállalnunk kellett a külső adósságok fizetését, hogy csődbe ne menjen az ország. Az IMF előírásaihoz kényszerültünk igazítani első szabad évünk költségvetési számait. És amint Prohászka Ottokár mondta: a politikai szabadság *fél-szabadság*

A következő negyed század ezt követően az 1956 utáni Kádár-rendszer terhes örökségével küszködött – és küszködik, egészen napjainkig.

14 ANTALÓCZY Zoltán: *Kopernikuszi fordulat*. Helikon, 2012)

15 1991-ben – végakarata szerint – hazahozták Mindszentyt. az Esztergomi bazilika kriptájába. (Újratemetésén a magyar kormány tagjaként vettem részt.)

MARCHUT RÉKA

IN MEMORIAM CSÍKY BALÁZS

Február 24-e van. Kissé szeles, de szép napos idő van. A Napot csak időnként takarja el egy-egy báránnyelű. A Nagy-Kopaszra felfelé kapaszkodva a tavaszi zsongás első jelei már érzékelhetők. Csvitelnek a madarak: füttyül a rigó, nyitnikéket dalol a széncinege, a harkály élénk kopácsolással keres élelmet magának. A földből már kibújtak az első élénkzöld színű fűcsomók, a gyöngyvirág levelei is áttörték már a föld sötétségét. Ez az újjászületés, ez a remény. A tél dermesztő halálát kezdi megtörni a tavasz életet hozó ereje.

Öt nappal ezelőtt, február 19-én, Nagyböjt második péntekén du. két óra körül testvéreddel, Gáborral és Pritz Pál tanár úrral együtt ágyad mellett beszélgettünk és néztük, ahogy alszol. Akkor nem tudtuk, nem is sejtettük, hogy Te már közénk nem fogsz felébredni. Este jött a dermesztő hír, hogy nem sokkal miután eljöttünk, meghaltál.

Bár tudtuk, és Te is tudtad betegségedet, de hited és lelki erőd hatalmassága mégis azt a reményt éltette bennünk, hogy várjuk a csodát.

Úgy, ahogy azt mi vártuk, nem következett be, és emberileg értelmetlenül állunk a szörnyű betegség és a halálad előtt. „Miért?” – tesszük fel a kérdést. Azért mert mi mindig, mindent azonnal meg akarunk érteni. De kellő alázattal és Istenbe vetett hittel ezt kellene mondanunk: „Uram, kicsik vagyunk ahhoz, hogy megértsük a Te nekünk készített tervedet, de hisszük, hogy a Te végtelen szeretetteddel, amellyel Balázs fiadat is átölelted, a legjobbat tetted vele.”

Azért jöttem most fel kedves falud, a Klotildliget fölötti Nagy-Kopaszra, hogy helyre tudjam tenni a Te elvesztésedet. Botor módon, hívő emberként is belesétáltam abba a csapdába, hogy ezt majd én fogom helyre tenni. Aztán ahogy már elindultam felfelé, éreztem, hogy ezt nem én fogom helyrebillenteni, hanem egyedül az Úrjézus Krisztus.

Világossá vált előttem, hogy nem fogok egy szokványos nekrológót írni, nem fogok búcsúszavakat mondani, nem fogok a szokásos módon Rólad egyes szám harmadik személyben beszélni, mert tudom, hogy Te most is itt vagy. És ennek a bizonyásnak az alapja az a hit, hogy mi mindannyian Krisztus titokzatos testének a tagjai vagyunk.

Ezen sorok Olvasójának azonban, aki lehet, hogy Téged nem is ismert, mégis csak elmondanám röviden, hogy ki voltál Te, mit csináltál földi életedben. Ugye megengeded?

És teszem mindezt úgy, hogy tudjuk, hogy Te sokkal több voltál annál, amit én most le fogok írni.

Kedves Olvasó! Csíky Balázs 1978-ban született Budapesten, szülei második gyermekeként. Középiskolai éve alatt elkerült otthonról, mert a Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban végezte tanulmányait. A bencés diák-lét élete végéig meghatározó volt számára. Többek között azért is, mert történelemtanára, Sándorné Treuer Mária nagy hatással volt rá, és történelem iránti érdeklődését és így további pályáját jelentősen befolyásolta.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen történelem és levéltár szakon 2003-ban, politológián pedig 2004-ben szerzett egyetemi diplomát. Tehetsége már egyetemi éve alatt megmutatkozott. 2001-ben *Trianon kérdésköre Kosztolányi Dezső életművében c.* dolgozatával OTDK 3. helyezést ért el, majd első egyháztörténeti dolgozatának témája a *Szent József Hospitium Egyesület* volt. Munkájának forrásbázisa a klotildligeti templom padlásáról került elő és értő kezekbe került. 2003-ban a Szent Imre körről írt tanulmányával OTDK első helyezést ért el és tudományos munkájának elismeréséül elnyerte a Pro Scientia aranyérmét.

Nem volt kérdés számára, hogy a tudományos életben szeretné kibontakoztatni tehetségét. Így 2003–2006 között az ELTE Új- és Jelenkori Magyar Történeti Doktori Programjában folytatta doktori tanulmányait Gergely Jenő témavezetésével. Az Egyetem hirdetőfalán olvasta Adriányi Gábor professzor úr felhívását Nyisztor Zoltán életrajzának megírására. Az Adriányi tanár úrral való együttműködés gyümölcse a 2005-ben megjelent Nyisztor Zoltán életrajz, és az Adriányi–Nyisztor levelezés kiadása volt.

Balázs a kutatásához a Sasakawa Young Leaders Fellowship Found ösztöndíját is elnyerte, és ennek köszönhetően 2009-ben a Vatikáni Titkos Levéltárban folytathatott kutatást. Ekkor témavezetője, Gergely Jenő, fájdalmasan korán távozott az élők sorából, így Balázs támasza ezt követően Balogh Margit lett.

Doktori disszertációját Serédi Jusztinián hercegprímási tevékenységéről írta. Természetesen ez sem volt véletlen, hisz' Serédi bencés szerzetes volt. A disszertáció megvédése 2010 őszén került sor summa cum laude minősítéssel.

Csíky Balázs a tudományos életben folyamatosan jelen volt. Konferencia előadásaival, megjelent tanulmányaival a hazai történettudományt gazdagította. Tudományos munkája elismeréséül 2015-ben 3 évre szóló Bolyai-ösztöndíjat kapott és az MTA-PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport munkatársa lett. A betegség és a bekövetkezett halála ezt a tudományos pályát is megtörte.

A 2015. október 3-án Tihanyban megrendezésre kerülő *500 éves a Magyar Bencés Kongregáció c.* konferencia volt az utolsó, amelyiken Balázst még a nagyközönség hallhatta. Ekkor ő már az egyre gyengülő szervezetével, romló egészségi állapotával

küszködött, de mint régi bencés diák úgy érezte, ott a helye. Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát és Serédi Jusztinián hercegprimás életén keresztül az Egyházon belüli liberális/konzervatív törésvonalat elemezte.

Csíky Balázs kiváló fiatal egyháztörténész volt. Ahogy ő nyilatkozott 2012-ben a *Keresztény Élet* c. folyóiratnak, munkáiban a világi felfogást érvényesítette szem előtt tartva azt, hogy az Egyház Jézus titokzatos teste. Az egyháztörténeti témák világi nézőpontú tárgyalását missziós feladatának tekintette.

Ugyanígy fontos feladatának tartotta az egyháztörténeti kutatások eredményeinek az iskolai tananyagban való megjelenítését is, ezért a Gianone András által szerkesztett, 2010-ben megjelent, *Egyházak a XX. században* c. tanítási segédlet Horthy-korszakról szóló részét ő írta.

Fájlalta, hogy az egyháztörténet nem egyenrangú a történettudomány más területeivel, a kutatás eredményei kevésbé épülnek be a köztörténetbe.

A szakmai életpályán kívül természetesen volt gazdag magánélete is. Balázs szeretett kirándulni. Közös kirándulásainkat soha nem fogom feledni. Fialat történészünk az Aikido-ban is tehetségesnek bizonyult, ha betegsége nem jön közbe, ő már 1 danos mester lenne.

Kedves Balázs! Halálos betegségedet hatalmas lelki erővel és hittel élted meg. Emlékszel, mikor egyik alkalommal bent voltam Nálad a kórházban, mondtam, hogy bár Te vagy a beteg, mégis Te tudsz nekem adni, mert a testi gyengeségben is lelki erőt kapok Tőled. Te akkor is mosolyogtál, Veled akkor is terveztünk: könyved kiadását, az augusztusi Hungarológiai Kongresszuson való részvételed, az újabb közös kirándulásunkat. Könyved minden bizonnyal meg fog jelenni, de a többi tervünkre az Isten nem adta a pecsétét úgy, ahogy azt mi gondoltuk.

De kaptunk hitet, amellyel megnyerhetjük az örök életet.

Az elmúlt hetekben küldött egyik sms-edet megosztom most mindenkivel: „Az okosnak szíve tudás után kutat, a balgák szája bolondságot állít.” (Péld. 15,14.)

Kutassuk a tudást és legyünk alázatosak. A végtelen Tudás maga az Isten.

Isten áldjon, Balázs!

SOMORJAI ÁDÁM OSB

CSÍKY BALÁZS 1978–2016
PUBLIKÁCIÓI ÉS KÉZIRATOS ÍRÁSAI

2016 februárjában elhunyt egyik szerzőnk, Csíky Balázs.¹ Méltatását már hárman is elvégezték.² Itt arra vállalkozunk, hogy e méltatásokat kiegészítsük, és magánlevél-tárának rendezését követően publikációi, továbbá kéziratoss írásai tételes bibliográfiáját adjuk.

Az egyik talány, amely munkássága kapcsán felötlik, az a kérdés, hogy miért nem jelentette meg életében doktori értekezését, amely Serédi Jusztinián hercegrímási tevékenységéről szólt. Az őt ismerő személyek annak tulajdoníthatták ezt, hogy rendkívül igényes volt és az értekezés átdolgozására készült ugyan, de idejét elvitték a kisebb közlemények, amelyekhez rendszeresen mindig hozzájutott. Ez természetesen igaz, de az életmű része volt az is, hogy érdeklődése túlmutatott a történelem, az egyháztörténelem

1 Lásd a 2001., 2008., 2012., 2013., 2014., 2015. évfolyamokat, a bibliográfiában a Tanulmányok 2. 13. 26. 28. 31. tételek, a recenzióknál a 2. és 5. sz. tételeket.

2 Lásd Marchut Réka írását folyóiratunk e számában. Továbbá Tóth Sándor: *Az egyháztörténet kutatása missziós feladat is. Tudomány és lelkiesség együtt van jelen.* In: Keresztény Élet 2012. január 29. 10; Tóth Krisztina: *Ígéretes tehetséget veszített a magyar történész-társadalom. In memoriam Csíky Balázs (1978–2016).* In: *Egyháztörténeti Szemle* 17 (2016) 2. szám, 118–124. (Bibliográfia). Interneten: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtor/cikkek/csiky-nekrolog.pdf> – Lásd még: http://institutumfraknoi.hu/igeretes_tehetseg_tavozott_kozulunk_memoriam_csiky_balazs (Letöltés: 2017. augusztus)

keretein,³ hiszen politológián is szerzett diplomát.⁴ A jogi karon is megkezdte tanulmányait és kevés hiányzott már a diploma megszerzéséhez.⁵

A másik kérdés az, hogy mennyire vállalható az igényes és rendszeres méltatás címadása: „Ígéretes tehetséget veszített a magyar történelem-társadalom”.⁶ E kérdésben maga a méltató is elhatárolja magát címadásától amikor írását így zárja:

„Egy történész életművének értékét nem az adja, hogy milyen hosszú életkort élt meg és milyen terjedelmes a publikációs listája, hanem tanulmányai használhatósága és minősége. Biztos vagyok benne, hogy Balázs precíz munkamódszerével, logikus, jól felépített tanulmányaival maradandót alkotott, termékeny szellemi örökséget hagyott az utókorra; a magok, amelyeket elvetett, idővel szábra szökkennek, és a 20. századi egyháztörténeti kutatások megélénkülésével és kiterjedésével bő termést hoznak.”⁷

Mindezek az eddig megjelent, a méltatásban elemzett, illetve e sorok írásakor még megjelenésre váró doktori értekezés ismeretében vállalhatók. A magánlevéltári hagyaték ismeretében⁸ ezt kiegészítenénk azzal, hogy Szerzőnk a doktori értekezés megvédését követően több tanulmányt közölt Serédi Jusztiniánról, amelyekben tárgyalta az egyes vitatott kérdéseket, s amelyekhez levéltárakban is hozzákutatót és amelyekből külön kötetnyit lehetne – kellene kiadni. Ezen túl pedig elkészült az anyaggyűjtéssel, computerbe beírta olasz nyelven és sorrendbe helyezte Angelo Rotta nunciusi jelentéseinek egy válogatását (1930–1938).⁹ Nem utolsósorban pedig fölmerülhet, hogy helytörténeti és ismeretterjesztő munkáiból is elképzelhető volna egy kötet összeállítása.

Ezért osztjuk a méltatásnak eme záró sorait: Csíky Balázs munkássága önmagában megállja helyét, de csak akkor, ha egyszer fontosabb kéziratot munkái is megjelennek.

CSÍKY BALÁZS MUNKÁINAK TÉTELES JEGYZÉKE IDŐRENDEN

Interneten tanulmányozható bibliográfia

http://institutumfraknoi.hu/foallasu_munkatarsak

<http://www.sarkozybio.hu/klubok/dokumentumok/Piliscsaba.pdf>

További internetes utalásokat, ha vannak, lásd az egyes tételeknél

-
- 3 Az ELTE Bölcsészettudományi Karon 2003-ban szerzett diplomát történelem-levéltáros szakon (egy éven át magyar nyelv és irodalom szakon is végzett tanulmányokat).
 - 4 Az ELTE Társadalomtudományi Karon 2004-ben végzett politológusként. Szakdolgozatát Földes Györgynél írta: *A politikai hatalom stabilizációja Magyarországon 1956 novemberétől (1956. november és 1957. június között). Különös tekintettel a legitimitáció kérdéskörére*. Szakdolgozat. ELTE Bölcsészettudományi Kar, 2003. Kézirat. – Leckekönyve szerint „okleveles politikaelmélet szakos bölcsész” 2004. július 14.
 - 5 Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán két évet végzett.
 - 6 Tóth Krisztina: *Ígéretes tehetséget veszített a magyar történelem-társadalom. In memoriam Csíky Balázs (1978–2016)*, i. m.
 - 7 I. m. 123sk.
 - 8 A hagyaték Klotildligeten, a szülői házban, rendezve megtalálható, 15 doboz, kb. 1,5 fm. Levéltári inventáriumának címe: Csíky Balázs (1978–2016) hagyatéka, 7 oldal.
 - 9 Mint ismeretes, a vatikáni levéltárak e sorok írásakor is még zároltak 1939. február elejétől.

Könyvek (3) – Helytörténet (9) – Folyóiratokban, gyűjteményes munkákban megjelent tanulmányok (39) – Ismeretterjesztés (7) – Recenziók (5) – Kéziratok tanulmányok, írások (16)

Könyvek

1. *Piliscsaba*. Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület (Tájak-Korok-Múzeumok Kis-könyvtára, 708.), Budapest 2001. Második kiadás: 2004.
2. ADRIÁNYI GÁBOR–CSÍKY BALÁZS: *Nyisztor Zoltán* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae, XVII.) Budapest 2005. 398 lap.¹⁰
3. „*Evangelizare pauperibus misit me!*” – *Lazaristák Magyarországon*, szerk. CSÍKY BALÁZS és ILLÉS PÁL ATTILA, (Művelődéstörténeti Műhely, Rendtörténeti konferenciák, 10.) Budapest–Piliscsaba, 2016.

Kézirat:

Serédi Jusztinián hercegprímási tevékenysége, Doktori (PhD) értekezés, ELTE BTK, 2010. Sajtó alatt.

Helytörténet

1. *Piliscsaba története* I–II. In: Piliscsabai Polgár, 2000. február, 12–13. március, 12–13.
2. *A katolikus egyház Piliscsabán*. In: Piliscsabai Polgár, 2000. április, 10–11.
3. *A piliscsabai temető legrégebb sírköve*. In: Ez az újság nálunk, 2003. június 1–4. 1.
4. *Nemzetiségi konfliktusok és liturgikus nyelvhasználat a XIX–XX. században. Elemzési kísérlet Piliscsaba példája alapján*. In: Sic Itur ad Astra 15 (2003/4) 177–200. – <http://epa.oszk.hu/>
5. *A klotildligeti Jézus Szíve plébániatemplom építése*. I. rész. In: Ez az újság nálunk, 2004. november II évf. 22. sz. 15. 17. II. rész: 2004. december, II évf. 23. sz. 18–19.
6. *Nemzetiségi konfliktusok és liturgikus nyelvhasználat a XIX–XX. században*. In: Ez az újság nálunk, 2005. február III. évf. 25. sz. 10–11.
7. *Nemzetiségi konfliktusok és liturgikus nyelvhasználat a XIX–XX. században, II. rész*. In: Ez az újság nálunk, 2005. március III. évf. 26. sz. 10–11.
8. *In memoriam Pálos Antal SJ 1914–2005*. In: Ez az újság nálunk, 2005. március III. évf. 26. sz. 4.
9. *Klotildliget*. In: Ez az újság nálunk, 2006. május. IV. évf. 40. sz. 6.

¹⁰ Recenziók: Szabó Ferenc. In: Távlatok 73 (2006) 2. szám, 414–415; RÓNAY László: *Nyisztor Zoltán portréja*. In: Látó szívvel, szerk. Bende József, Deák Viktória Hedvig, Pákozdi István, Budapest 2006. 497–501.

Folyóiratokban, gyűjteményes munkákban megjelent tanulmányok

1. CSÍKY Balázs–MÓZESSY Gergely: *Rendi hagyomány és modernitás konfliktusa – dik-tatúrák szorításában*. In: Egyháztörténeti Szemle 2 (2001/2) 125–133. – <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/csiky.htm>
2. *A Szent József Hospitium Egyesület*. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 13 (2001/1–2) 101–121. – <http://real-j.mtak.hu/>
3. *Az angolkisasszonyok iskolája Klotildligeten*. In: Sic Itur ad Astra 14 (2002/4) 151–183.
4. *Trianon kérdésköre Kosztolányi Dezső életművében*. In: Sic Itur ad Astra 15 (2003/2–3) 271–292. – <http://epa.oszk.hu/>
5. *A Szent Imre Kör 1888–1946*. In: Kút 2 (2003/3–4) 130–141.
6. *Az első felekezeti egyetemi diákegyesület a Budapesti Tudományegyetemen*. In: Pro Scientia Aranyérmesek VI. Konferenciája, Miskolc, 2003. november 28–30. Előadások, szerk. PÁSZTORI Bernadett – SZATMÁRI Alexandra, Budapest 2003. 38–43.
7. *Nemzetiségi konfliktusok és liturgikus nyelvhasználat a XIX–XX. században. Elemzési kísérlet Piliscsaba példája alapján*. In: Sic Itur ad Astra 15 (2003/4) 177–200.
8. *Kis pártok a mai magyar politikai rendszerben*. In: Parlamenti ösztöndíjasok 2003/2004, szerk. BARANYI Bertold–BUCZKÓ Nándor–SIMON Ákos–SZABÓ Krisztián. Budapest 2004. 121–141.
9. ANTAL Zsolt–BAKONDI György–BARANYAY László–BENCE Gábor–CSÍKY Balázs és mások: *A jóléti rendszerváltás csődje. A Gyurcsány-kormány első éve*. Szerk. Gazsó Tibor, Stumpf István, Budapest 2005. (A kötetben nincs feltüntetve, hogy melyik szerző melyik fejezeten dolgozott.) 745 lap.
10. *Topics in the Hungarian right-wing press. Now and in the past*. In: Intellectual and Cultural Change in Central and Eastern Europe, szerk. BÖLLMANN, Felix – JAROLIMEK Stefan – KENZHEGALIYEVA, Makhabbat – TEMPER, Elena (Sachsen – Mitteleuropa – Osteuropa, Band 2), Frankfurt am Main–New York, stb. 2007. 93–106.
11. *A Szent Imre Kör*. In: Szent Imre 1000 éve. Tanulmányok Szent Imre tiszteletére, születésének ezredik évfordulója alkalmából. Szerk. KERNY Terézia, a szerkesztő munkatársa: SMOHAY András. (A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum kiadványai, 1.) Székesfehérvár 2007. 145–151.
12. *A helytörténetírás szerepe a XXI. században*. In: Pro Scientia Aranyérmesek VII. Konferenciája, Gödöllő, 2004. november 26–28. Előadások, szerk. PÁSZTORI Bernadett–RADNAI Márton–FALUSI Eszter, Budapest 2007. 11–17.
13. *A katolikus nagyjavadalmasok és a Gömbös-kormány telepítési tervei*. In: *Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon (1919–1945)*, szerk. SZILÁGYI Csaba. Budapest 2008. 131–160. (Agóra, 6.)
14. *Alkalmazható-e a „klerikális fasizmus” fogalma Magyarországgal kapcsolatban? Észrevételek Bodó Béla cikkéhez*. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 20 (2008/1–2) 77–85. – <http://real-j.mtak.hu/>
15. *Serédi Jusztinián hercegrímás beszédei*. In: Pro Scientia Aranyérmesek VIII. Konferenciája, Pécs 2006. november 23–25, szerk. NAGYNÉ MOLNÁR Angelika–RADNAI Márton, Budapest 2008. 75–79.
16. *Egyházi házasság vagy polgári esküvő?* In: Pro Scientia Aranyérmesek IX. Konferenciája, Kaposvár 2008. október 2–4. Előadások, szerk. SZELE Bálint. Budapest 2009. 155–160.

17. *Szerédi Jusztinián házassági törvényjavaslata*. In: Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok a 19–20. század történelméből. Főszerk. GERGELY Jenő; szerk. CSAPLÁR-DEGOVICS Krisztián és TORNYAI Anna, Budapest 2009. 197–213.
18. *Szerédi Jusztinián esztergomi érseki kinevezése*. In: Kút 9 (2010/2) (Gergely Jenő emlékszáma) 32–49.
19. *Bőség és hiányok. Néhány módszertani kérdés és kutatási lehetőségek Szerédi Jusztinián hercegrímási tevékenységének vizsgálata kapcsán*. In: „Alattad a föld, fölötted az ég...” Források, módszerek és útkeresések a történetírásban. Szerk. BALOGH Margit, Budapest 2010. 251–268.
20. *A trianoni határok revíziójának egyházpolitikai összefüggései a két világháború között*. In: Pro Scientia Aranyérmesek X. Konferenciája, Budapest 2010. szeptember 30–október 3. Előadások, szerk. SZÖLLŐSI László, Budapest 2011. 135–139.
21. BAKU Eszter–CSÍKY Balázs: *Hagyomány és újítás: katolikus egyházművészet a két világháború közötti Magyarországon*. In: Prohászka-tanulmányok, 2009–2012. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai, Székesfehérvár 2012. 286–308. Illusztrációk: 353–358.
22. *Jubileumi esztendő és katolikus megújulás a Horthy-korszakban*. In: A 20. század egyház- és társadalomtörténetének metszéspontjai. Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye 20. századi történetéből, szerk. BÁNKUTI Gábor–VARGA Szabolcs–VÉRTESI László (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis, VIII.) (PHF 12). Pécs 2012. 135–157.
23. *Az esztergomi érseki szék betöltése 1927-ben (Vatikáni források fényében)*. In: Magyarország és a római Szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére, szerk. TUSOR Péter (Bibliotheca historiae ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae. Series 1. Collectanea Vaticana Hungariae Classis I, Vol. 8), Budapest–Róma 2012. 253–279. Rezümé: *Hungary and the Holy See of Rome: sources and perspectives. Studies in honour of cardinal Erdő* 458–459.
24. *A magyar hercegrímási méltóság jogi helyzete a két világháború között*. In: Jogtörténeti Szemle (2012/1) 35–43. – <https://majt.elte.hu/kiadvanyok/jogtorteneti-szemle>
25. *Vaszary Kolos és Szerédi Jusztinián bencés hercegrímások: eltérések és párhuzamok*. In: Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon, I, szerk. ILLÉS Pál Attila–JUHÁSZ-LACZIK Albin (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák, 7/1), Budapest 2012. 479–552.
26. *Az első bécsi döntés hatása az Esztergomi Főegyházmegyére, 1938–1945*. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 24 (2012/3–4) 79–107. – <http://real-j.mtak.hu/>
27. *A szélsőjobboldal és a katolikus egyház viszonya az 1930-as években Magyarországon*. In: Pro Scientia Aranyérmesek XI. Konferenciája, Szeged 2012. november 8–10. Előadások, szerk. SZÖLLŐSI László, Budapest 2013. 237–242.
28. *A magyarországi szélsőjobboldal és a katolikus egyház viszonya az 1930-as években*. In: Közép-Európai Közlemények VI (2013/4) 23. sz. 79–89. – http://acta.bibl.u-szeged.hu/39745/1/kek_023.pdf
29. *Vaszary Kolos, a történelemtanár*. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 25 (2013/3–4) 9–27. – <http://real-j.mtak.hu/>
30. *„Az ellenforradalom a forradalom ikertestvére az erőszakban”. A Horthy-rendszer önelnevezésének kérdéséhez*. In: Kommentár (2013/4) 33–47. – http://kommentar.info.hu/szerzo/csiky_balazs

31. *A deportálások és a katolikus püspöki kar.* In: Vigilia 79 (2014/3) 171–180. – http://vigilia.hu/node/Vigilia_2014_03_facsimile.pdf
32. *Barátságtól az ellentétékig: Kelemen Krizosztom és Serédi Jusztinián kapcsolata.* In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 26 (2014/1–4) 272–278. – <http://real-j.mtak.hu/>
33. *A két világháború közötti magyarországi katolikus megújulás a statisztikai adatok fényében.* In: Pro Scientia Aranyérmesek XII. Konferenciája. Szerk. HARSÁNYI Szabolcs Gergő–SZABÓ Beáta, Eger 2015. 113–117.
34. *Katolikus megújulás a statisztikai adatok fényében.* In: Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára. Szerk. KLESTENITZ Tibor–ZOMBORI István, Budapest 2015. 223–241. – <http://real.mtak.hu/30644/>
35. *A zsidótörvényektől a holokausztig. Keresztyén egyházi vezetők szerepe és felelőssége Magyarországon.* In: Collegium Doctorum. Magyar református teológia 11 (2015) 113–148.
36. *Serédi Jusztinián javaslata a magyar püspökök jelölésének új eljárására 1937-ben.* In: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015, Szerk. FEJÉRDY András. Budapest–Róma 2015. 127–145. – <http://real.mtak.hu/31011/>
37. *Justinian Cardinal Serédi's Proposal for a New Nomination Process of Hungarian Bishops in 1937.* In: Rapporti diplomatici tra la Santa Sede e l'Ungheria (Pontificio Comitato di Scienze Storiche, Atti e documenti 45), szerk. FEJÉRDY András, Vatikánváros 2016. 168–194. (Az előbbi olasz változata.)
38. „*A magyar nemzeti szociálistmust lelkiismeretem szerint nem érzem incompatibilisnek pápai kamarási mivoltommal.*” Pálffy Fidél ügye. In: Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára. Szerk. SOMORJAI Ádám OSB és ZOMBORI István, Budapest 2016. 423–438.
39. *1938 szimbolikus eseményei a magyarországi zsidó sajtó tükrében.* In: Egyháztörténeti Szemle 17 (2016) 2. szám, 60–78. <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/csikybalazs-zsido.pdf>

Ismeretterjesztés

1. *Polgári önszerveződés.* in: *Piliscsabai Polgár* 1999. febr., 8.
2. *Változások Piliscsabán IV. Politikai pártok helyi szervezetei.* In: *Piliscsabai Polgár* 1999. ápr., 8.
3. *A Piliscsabai Polgár kilenc évfolyama.* In: *Piliscsabai Polgár* 1999. jún., 18–19; folytatás: *Laptörténet.* Uo., júl., 14.
4. *Piliscsaba.* Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület, Budapest 2001. (Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára, 708.) Második kiadás: 2004.
5. *Egy kis helytörténet. A Klotildligeti Római Katolikus Egyházközség.* In: *Közösségek Klotildligeten.* Szerk. CSÍKY Gábor. Bencés Diákszövetség Piliscsabai Szervezete, h. n. 2009. 9–15.
6. *Egyházak a Horthy-korszakban* fejezet. In: CSÍKY Balázs – GIANONE András – MÓZESSY Gergely – SOÓS Viktor Attila – SZILÁGYI Csaba: *Egyházak a XX. században.* Történelmi segédlet. Szerk. GIANONE András, Budapest 2010. 20–27.

7. *Egyházak a Horthy-korszakban* fejezet. In: CSÍKY Balázs – GIANONE András – MÓZESSY Gergely – SOÓS Viktor Attila – SZILÁGYI Csaba: *Történelem II. Történelem munkatankönyv a 11–12. osztály számára*, Budapest 2013. 45–51.

Recenziók

1. *A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja 1927–1935*. Somorjai Ádám: *Visitatio apostolica institutorum vitae consecratae in Hungaria 1927–1935*. Pannonhalma, 2008. 576 lap. (Rendtörténeti füzetek, 13.), in: *Levéltári Szemle* 58 (2008/3) 94–97.
2. Források az Apostoli Szentszék és Mindszenty bíboros kapcsolatához. Somorjai Ádám könyveiről, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 24 (2012/3–4) 222–225. – <http://real-j.mtak.hu/>
3. Adriányi Gábor, *Documenta Vaticana historiam autonomiae catholicae in Hungaria illustrantia. Vatikáni okmányok a magyar katolikus autonómiáról, 1891–1920*, (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae, XVIII.), Budapest 2011. 481 lap, in: *Levéltári Szemle* (Budapest) 63 (2013/2) 81–83.
4. *Katolicizmus Magyarországon a II. Vatikáni Zsinat korában. Tanulmányok és inventárium*, szerk. Török József, Tusor Péter, Tóth Krisztina, Budapest 2015, in: *Egyháztörténeti Szemle* 17 (2016) 2. szám, 112–113. – <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/recenzio-ii-vatikan-csiky.pdf>
5. Újabb kiadványok a Mindszenty-kérdés amerikai forrásairól, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 27 (2015/3–4) 109–117. – <http://real-j.mtak.hu/>

Kéziratok tanulmányok, írások

2002

1. *A piliscsabai plébániatemplom története*.
2. *Szerzetesek Piliscsabán a 20. században* (OTDK-dolgozat, 2002)

2003

3. *A politikai hatalom stabilizációja Magyarországon 1956 novembere után (1956. november és 1957. június között). Különös tekintettel a legitimitáció kérdéskörére*. Szakdolgozat. ELTE Bölcsészettudományi Kar, 2003.
4. *Egy év közvéleményének elemzése a sajtó és hangulatjelentések alapján Magyarországon (1959)*. A Politikatörténeti Alapítvány kutatási ösztöndíjának segítségével készített dolgozat, 2003.
5. *Makaó rövid ismertetése*.
6. *Pálos atya gyémántmisés*.

2004

7. *A Szent Margit Kör*
8. *Egy veszedelmes nagy tévedés? De Gerando Antonina*
9. *Férfi szerzetesrendek Magyarországon a két világháború között*
10. *Klotildliget, német*

11. *A kis pártok helye és szerepe a magyar politikai rendszerben (1990-2003). Különös tekintettel a Munkáspártra és a szociáldemokrata pártokra.* Politológia szakdolgozat. ELTE Társadalomtudományi Kar, 2004.

2005

12. *A Klotildligeti Római Katolikus Egyházközség.*
13. *A klotildligeti egyházközség története 1928-tól 1950-ig*
14. *A Magyar Kultúra című folyóirat elemzése*

2013

15. *Ellenzéki hercegprimás? Serédi Jusztinián jogvédő megnyilatkozásai a második világháború idején.*

Év nélkül

16. *Az 'ellenforradalom' fogalma mint a Horthy-rendszer önelnevezése?*

SAMODAI ÉVA – SOMORJAI ÁDÁM OSB – SZABÓ MÁRTON

SÓLYMOS LÁSZLÓ SZILVESZTER OSB (1920–2006)
EGYHÁZTÖRTÉNÉSZ MÉLTATÁSA ÉS PUBLIKÁCIÓI

Tíz esztendeje hunyt el Solymos László, bencés nevén Szilveszter, liturgikus és egyháztörténész, pannonhalmi főiskolai tanár, folyóiratunk és könyvsorozatunk szerzője.

ÉLETRAJZA

Solymos László Szilveszter dr. 1920. február 9-én született a Győr-Moson-Sopron megyei Rábacsécsényben, mint hétgyermekes falusi tanító család első gyermeke. Gimnáziumi tanulmányait 1929–1937 között a soproni Bencés Gimnáziumban végezte. 1937. augusztus 6-án lépett be a bencés rendbe. 1938 augusztus 15-én egyszerű fogadalmat tesz. A noviciátus éve után Kelemen Krizosztom főpát Rómába küldi a Pápai Szent Anzelm Egyetemre, ahol felsőfokú tanulmányait folytatja 1938–1942. 1942-ben haza kell jönnie tudósúcschurut miatt. 1941. augusztus 15-én tesz ünnepélyes fogadalmat. 1942 novemberében Bécsbe küldik a Pázmáneumba tanulmányai folytatására, de pár hónap múlva tüdőfertőzéssel onnan is haza kell jönnie. 1943 márciusától 1944 májusáig a mátraházi szanatóriumban van. A Szkalka-Zsolnay család kegyes hagyománya szerint Szkalka Mária Erzsébet életfejalánlása váltotta ki az ő gyógyulását, így életét. Erről Szilveszter atya nem szokott beszélni, de Szkalka Mária esztergom-szentgyörgymezei sírját rendszeresen látogatta. 1943. június 20-án pappá szentelik könyörületből, hogy papként halhasson meg. 1944 májusától Kőszegre kerül további kezeléseik miatt, ahol közben magánúton megszerzi a hittanári képesítést. 1945–1950 között hittanárként működött a kőszegi Ben-

cés Gimnáziumban, 1948–1950 között az iskola államosítása után ugyanott, az állami iskola hittanára. 1950–1951-ben kőszegi segédlelkésszé nevezték ki. Itt érte a rendek föloszlatása. 1951. augusztus 19-én diákokkal való foglalkozás miatt illegális szervezkedés szellemi vezetője címen négy diákjával együtt letartóztatják majd életfogytiglani börtönre ítélték. 1956 őszéig a budapesti Gyűjtőfogházban raboskodott, majd 1956. október 26-án Vácról szabadult. Perújrafelvétellel élve maradhatott szabadon. 1957–1959 között a Pázmány Péter Hittudományi Akadémia hallgatója volt, ahol 1959-ben egyháztörténetből doktori fokozatot szerzett – doktori disszertációját Kruesz Krizosztom pannonhalmi főapát (1865–1885) szerzetesi és lelkipásztori működéséről írja. 1959–1967 között Pannonhalmán, főiskolai tanár (liturgia és pasztorális tárgyak) és a növendékek prefektusa. 1965–2005 az Országos Liturgikus Tanács tagja. 1967-től az Országos Egyházművészeti Tanács tagja. 1967–1969 között Budapesten dolgozott főiskolai tanárként, illetve a bencés rendi növendékek prefektusa volt, akik a Központi Szemináriumban laktak. 1969–1984 főiskolai tanár Pannonhalmán. 1969–1972 között hitszónok, szertartó is. 1972–1973 között a meglévő munkakörök mellett helyettes házgodnok, és a majorság vezetője. 1973–1974 között főiskolai tanár, házgodnok. 1973–1976 között az Országos Széchényi Könyvtárban középfokú könyvtárosképző szaktanfolyamot végzett, kitűnő eredménnyel. 1974-től főiskolai tanár, és a gyűjtemények gondozója. 1978–1983 között a meglévő munkakörök mellett vendéggondozó. 1983–1988 között a Szent Benedek Tanulmányi Ház első elöljárója, illetve a Szent Szabina-kápolna lelkésze Budapesten, egyben a rendi növendékek prefektusa. 1984-től 1999-ig a budapesti Pázmány Péter Hittudományi Akadémia levelező tagozatán tanár. 1988-tól a rendi gyűjtemények gondozója (egyházi felszerelések, festmények, iparművészeti tárgyak, metszetek, kisgrafikák, éremtár, stb.) a Jubileumi Előkészítő Bizottság tagja. 1996-tól haláláig rendtörténeti kutatással és publikálással foglalkozott.

Dr. Súlymos László Szilveszter 1988-tól haláláig Pannonhalmán élt. Végül életének 87., szerzetességének 69., áldozópapságának 63. évében, a betegek szentségével megerősítve 2006. március 27-én tért haza a Mennyei Atyához. A pannonhalmi Boldogasszony-kápolna kriptájában helyezték örök nyugalomra.

RÓLA SZÓLÓ IRODALOM IDŐRENDENBEN:

1. *Kőszeg és Vidéke* 1950. VI. 16. (A renház néma falai között züllenek, zsarolnak, Horthyt várják vissza a kőszegi a bencések)
2. *A pannonhalmi Szent Benedek-rend névtára 1802–1986*. Szerk. Berkó Pál és Legányi Norbert OSB, Győr 1987. 213.
3. Ispánki Béla: *Az évszázad pere*, Toronto 1987. 2. kiadás: Abaliget 1995. 353.
4. Fehérváry István: *Börtönvilág Magyarországon*, München 1978. 85. – Budapest 1990.
5. Havasy Gyula: *A magyar katolikusok szenvedései 1944–89. Dokumentumgyűjtemény*, Budapest [1990]. 417. (1951. augusztus–1957. október: börtönben)
6. Kulics Ágnes-Tölgyesi Ágnes: *... kövek fognak kiáltani... Szerzetesvallomások (1988–1989)*. Budapest 1991. 27.
7. Szántó Konrád: *A meggyilkolt katolikus papok kálváriája*, Budapest 1992. 2. kiadás, 1992. 165.

8. Mészáros István: [A Magyar Egyháztörténeti Vázlatokban megjelent tanulmányainak ismertetése] in: *Távlatok* 1998/2. szám, 338–341.
9. Dékány Endre: [Könyvismertető: *Ezer év száz bencése és a Szent Zoerard-András (Szórád) és Benedek remeték élete és kultusza Magyarországon* c. könyvekről], in: *Távlatok* 1998/2. szám, 338–341.
10. Hetényi Varga Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*, Pécs 1999. I. 138.
11. *Rácsok mögött megélt szabadság*, in: *Kisalföld* 2005. március 31. <http://www.magyartragedia1945.hu/malenkij011288-73.html>
12. Ábrahám Imre: *Régi korok átsuhanó képei egy új könyv lapjain. Sólymos Szilveszter. Győrszentmártoni olvasókönyv*, in: *Pannonhalmi Hírlevél* 2006.
13. Magyar Katolikus Lexikon, XII. kötet, Budapest 2007. 203–204. Diós István szócikke.
14. Istenkereső tudósok: magyar katolikus teológusportrék a XX. század második feléből. Szerk.: Kránótz Mihály. – Budapest: Új Ember, 2007. 217–224.
15. Királyné Homor Mária: *Arcod fényét sugárzom. Szalka Mária Erzsébet élete 1917–1945*. EFO Kiadó Nyomda 2014. 18.
16. Szellemi kincsek őrzői: jeles pedagógusok Győr-Moson-Sopron megyében. Szerk. Kallós Károlyné, Gönczöl Lászlóné. – Győr: „Emelj fel emlék” Alapítvány, 2012. 221–236. (Jeles pedagógusok Győr-Moson-Sopron megyében, 3.)
17. Gyarmati Nóra: *Az én szerzetesem: Sólymos László Szilveszter OSB*, in: *Magyar Kurír* 2016. február 5. – <https://www.magyarkurir.hu/megszentelt-elet/az-en-szerzetesem-solymos-laszlo-szilveszter>

SÓLYMOS SZILVESZTER OSB NYOMTATÁSBA MEGJELENT MŰVEINEK
VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA

Önálló kötetek időrendben:

1972

1. *Liturgia*, Budapest: Hittudományi főiskolák [1972]. 53 p.
2. *Bevezetés a liturgiába*, Budapest: Hittudományi főiskolák [1972]. 44 p.

1990

3. *Kruesz Krizosztom (1865–1885)*, in: Sólymos László Szilveszter: *Kruesz Krizosztom (1865–1885)*, Várszegi Imre Asztrik: *Kelemen Krizosztom (1929–1950)*, Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM), 1990. 367 p. (Pannonhalmi főapátok, 1.) (METEM könyvek, 2.)

1992

4. *Az első bencés remeték, Szent Szórád és Benedek*, Budapest 1992. 10 p.

1996

5. *Szent Zoerard-András (Szórád) és Benedek remeték élete és kultusza Magyarországon*, Budapest: METEM. 1996. 176 [36] p. – (METEM könyvek, 16.)

1997

6. *Ezer év száz bencése, Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság, 1997. 502 p.*
7. *Szent Adalbert élete, Pannonhalma: Bencés Kiadó, 1997. 20 p.*
8. *Szent Márton tiszteletének emlékei Pannonhalmán, Pannonhalma: [Pannonhalmi Főapátság], 1997. 24 p.*
9. *Boldog Schuster Ildefonz OSB bíboros, milánói érsek (1880–1954), Pannonhalma: [Pannonhalmi Főapátság], 1997. 16 p.*

1998

10. *Himmelreich György pannonhalmi kormányzóapát (1607–37) könyvtárkatalógusának feldolgozása: adalékok a Pannonhalmi Szent Benedek-rend pannonhalmi könyvtárának történetéhez, Pannonhalma: [Pannonhalmi Főapátság], 1998. 155 p. (Pannonhalmi Füzetek, 44.)*

1999

11. *Pannonhalma élete a XIX. században: összegyűjtött rendtörténeti tanulmányok, Pannonhalma: [Pannonhalmi Főapátság], 1999. 312 p. (Rendtörténeti füzetek, 3.)*

2000

12. *Pannonhalma: A hegyen épült város* (fényképezte: Hapák József). Budapest: Magyar Könyvklub: Pannonhalmi Főapátság, 2000. 172, [2] p.
13. *Pannonhalma: eine Stadt, errichtet auf dem Berg, [Fotos] József Hapák, Budapest–Pannonhalma: Kossuth–Pannonhalmi Főapátság 2000. 174 p.*
14. *Pannonhalma: a town built on a hill, [photographs by] József Hapák, Budapest–Pannonhalma: Kossuth–Pannonhalmi Főapátság 2000. 174 p.*
15. *Pannonhalma település élete egy közel kétszáz éves napló tükrében: helyzetkép Barbély Asztrik győrszentmártoni plébános 1831–38 közötti naplója alapján, Pannonhalma, [Pannonhalmi Főapátság], 2000. 91 p.*
16. *Szent Benedek keresztes érme, Budapest: EFO Kiadó, 2000. 83 p.*
17. *Ravaszd község három temploma, Budapest: EFO Kiadó, 2000. 39, [4] p.*

2001

18. *A Pannonhalmi Kódex (I–III.), Pannonhalma: Szent Gellért Kollégium, 2001. 283 p. (Pannonhalmi Szent Gellért Kollégium Könyvei, 10.)*
19. *Benedictina: Bencés írások, Pannonhalma: Szent Gellért Kollégium, 2001. 400 p. (Pannonhalmi Szent Gellért Kollégium Könyvei, 11.)*
20. *Pannonhalma: a hegyen épült város, [fényképezte] Hapák József, Budapest–Pannonhalma: Kossuth–Pannonhalmi Főapátság, 2008. 174 p.*

2002

21. *Kegyérme Pannonhalmán: Kuncze Leó bencés gyűjtése, Pannonhalma: Szent Gellért Kollégium, 2002. 222 p. (A Pannonhalmi Szent Gellért Kollégium Könyvei, 12.)*

2003

22. *Balatonfüred-Fürdő bencés kézben 1743–1949 között, Tihany: Bencés Apátság, 2003. 247 p. 2. kiadás Balatonfüred 2005.*

23. *Bozmánszky Gyárfás bencés (1873–1952) önéletrajzának és naplójának tükrében*, Pannonhalma: Szent Gellért Kollégium, 2003. 191 p. (A Pannonhalmi Szent Gellért Kollégium Könyvei, 13.)

2006

24. *Gyórszentmártoni olvasókönyv: az 1650–1950 közötti korból*, Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság, 2006. 466 p.

2009

25. *Pannonhalma: útikönyv* / [szöveg Sólymos Szilveszter]. Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság, 2009. 51 p.

2010

26. *Pannonhalma: a guide* / [Text by Szilveszter Sólymos OSB]. Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság, 2010. 51 p
 27. *Pannonhalma: ein Reiseführer* / [Text Szilveszter Sólymos OSB]. Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság, 2010. 51 p.

Társszerzős kötetek

1. *Ökumenizmus* (Sólymos Szilveszter, Gál Ferenc), Budapest, 1981. 133 p. (Katolikus teológiai főiskolai jegyzetek)
2. *Liturgia: szertartástan. Az Egyház nyilvános istentisztelete* (Várnagy Antal, Szigti Kilián, Palatitz Jenő, Sólymos Szilveszter), Abaliget. Lämpás Kiadó 1993. 3. átdolg. kiad. 567 p. – 4. kiadás 1995.
3. *A győr-ménfőcsanakai Szent Kereszt templom és egyházközség története* (szerk. Csécs Teréz – Géber József). Győr: Szent Kereszt Plébánia 2013. 128 p.

Szerkesztett kötet:

1. *Az ökumenizmus I. Keresztény egységtörekvések*, Nyíregyháza: Hittudományi Főiskola, 1975. 76 p.

Gyűjteményes munkákban megjelent tanulmányok:

1. *Radó Polikárp pályája és irodalmi munkásságának bibliográfiája*, in: Régi és új a liturgia világából: Prof. Radó Polikárp OSB (1899–1974) emlékének = Vetera et Nova rerum liturgicarum / szerk. Szennay András. Budapest: Szent István Társulat, 1975. p. 290–300.
2. *Szent Benedek életrajza Nagy Szent Gergely pápa Dialógusainak II. könyvében*, in: Népek nagy nevelője...: Szent Benedeknek, Európa Védőszentjének emlékezete / közzéteszi Szennay András. Budapest: Szent István Társulat, 1981. p. 218–228.
3. *Magyarországi adatszolgáltatás Szent András-Zoerard és Benedek remetéknek az Acta Sanctorumban megírt kultuszához*, in: Egyházak a változó világban: A Nem-

- zetközi Egyháztörténeti Konferencia előadásai / szerk. Bárdos István, Beke Margit. Tatabánya: Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata, 1991. p. 383–386.
4. *A szerzetesi beöltözés és a fogadalmak rítusa Pannonhalmán a II. vatikáni zsinatig*, in: „Corona Fratrum”: emlékkönyv Dr. Szennay András főpát úrnak 70. születésnapjára. Közreadják: Rendtársai. Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság, 1991. p. 255–284.
 5. *Szent Benedek életrajza Nagy Szent Gergely pápa Dialógusainak II. könyvében*, in: *Nagy Szent Gergely: Szent Benedek élete*, Pannonhalma: Bencés Kiadó, 1993. 7–21. (Lelkiségi füzetek 4.),
 6. *Pannonhalma. Die Münzsammlung der Erzabtei des Benediktinerordens*, in: *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn: Komitat Győr-Moson-Sopron*, szerk. Lányi Vera, Bonn–Budapest: Dr. Rudolf Habelt GmbH – Archeolingua, 1993. II. 320–426. (Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn, 2.)
 7. *Die Rolle der Ungarischen Kongregation im Entstehen des Kollegs Sankt Anselm und der Benediktinerkongföderation*, in: *Unum omnes in Christo in unitatis servitio: Miscellanea Gerardo J. Békés OSB octogenario dedicata* (szerk. Szennay András – Somorjai Ádám). Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság, 1995. p. 535–561.
 8. *Művészeti gyűjtemények*, in: *Mons Sacer 996–1996*. III. Szerk. Takács Imre, Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság 1996. 12–17.
 9. *Emlékkönyv Szent Gellért püspök halálának 950. évfordulóján 1046–1996*, szerk. Horánszky Nándor. Budapest: Szent Gellért Plébánia, 1996. – Sólymos Szilveszter írásai a kötetben:
 - *Korai emlékek*. p. 127–129.
 - *Lancsics Bonifác (1674–1737) a Szent Gellértet tisztelő barokk kori bencés*. p. 130–133.
 - *Zarándoklat 1900-ban Murano szigetére: Szent Gellért ereklyéi*. p. 134–136.
 - *Adalékok Szent Gellért tiszteletéhez a két világháború között*. p. 137–142.
 - *Az 1946-os Szent Gellért centenárium*. p. 143–148.
 - *Szent Gellért emléke Pannonhalmán*. p. 149–153.
 10. *Bevezetés (Perfectae Caritatis – Határozat a szerzetesi élet korszerű megújításáról)* (Sólymos Szilveszter, Hevenesi János SJ), in: *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Budapest: Szent István Társulat 2000. 311–334.
 11. *Az első bencés szerzetesek hazánkban*, in: *Paradisum Plantavit: bencés monostorok a középkori Magyarországon: Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig = Benedictine Monasteries in Medieval Hungary / [szerk. Takács Imre]*. Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság, 2001. p. 48–60.
 12. *Szent Ágnes, magyar sarjból cseh nemzeti szent*, in: *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis*, I. kötet. Szerk. Beke Margit, Budapest 2001. 71–76.
 13. *Szent Gellért tisztelete a magyar bencéseknél*, in: „Újat és régít”: Dr. Szennay András pannonhalmi főpát úrnak 80. születésnapjára = *Festschrift Andreas Szennay OSB zum 80. Geburtstag / Közreadják: Rendtársai; [írták Paskai László, Notker Wolf, Várszegi Asztrik, Somorjai Ádám et al.]* Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság, 2001. p. 455–471.
 14. *A Sacrosanctum Concilium előzményei, háttéré és magyarországi fogadtatása*, in: *Culmen et fons*. Budapest: Malezi-Szent István Társulat, 2004. 17–26.

A Pannonhalmi Szent Gellért Főiskola 1960–1987 közti évkönyveiben megjelent tanulmányok (kéziratos)

1. *Adalékok a Magyar Bencés Kongregáció belső életéhez a XIX. században*, in: Főiskolai Évkönyv 1960, Pannonhalma 1960. II/1–56.
2. *A liturgikus mozgalom vázlatos története*, in: Főiskolai Évkönyv 1961, Pannonhalma 1961. III/1–78.
3. *A szentmise koncepciójának kérdése*, in: Főiskolai Évkönyv 1962, Pannonhalma 1962. IX/1–39.
4. *A pannonhalmi székesegyház 1860–76 között restaurálása és felszentelése*, in: Főiskolai Évkönyv 1976/77, Pannonhalma 1977. VIII/1–12.
5. *Himmelreich György pannonhalmi kormányzóapát 1607–1637 könyvtárkatalógusa*, in: Főiskolai Évkönyv 1977/81, Pannonhalma 1981. IV/1–36.
6. *A pannonhalmi hiteleshelyi pecsét ikonográfiája*, in: Főiskolai Évkönyv 1981/82, Pannonhalma 1962. V/1–7.
7. *Kruesz Krizosztom főapát levelei az I vatikáni zsinatról*, in: Főiskolai Évkönyv 1982/83, Pannonhalma 1983. I/1–15.
8. *Vidlics Ferenc pannonhalmi perjel naplótöredéke az Egyetemi Könyvtárban (1710/1711)*, in: Főiskolai Évkönyv 1985/87, Pannonhalma 1987. III/1–27.

Folyóiratokban megjelent cikkek:

Teológia

1. *Hibás szövegek a Szent vagy Uram-ban*: 3 (1969) 2. p. 126–128.
2. *Az eukarisztia liturgiája*, 4 (1970) 4. p. 219–226.
3. *A protestáns teológia a Theologiai Szemle 1970-es évfolyamának keresztmetszetében*, 5 (1971) 3. p. 192–195.
4. *A megújított egyházi év és az új egyházi naptár ismertetése*, 6 (1972) 2. p. 124–128.
5. *Az egyház új imádságos könyve*, 7 (1973) 1. p. 45–47.
6. *Lapozgatás a Theologiai Szemle 1973-as évfolyamában*, 8 (1974) 3. p. 190–191.
7. *A bűnbánattartás új rendje az Egyház életében*, 9 (1975) 1. p. 19–24.
8. *A sokszínű liturgia*, 10 (1976) 2. p. 87–91.
9. *A megújított liturgia – az öregek keresztje?*, 12 (1978) 1. p. 48–50.
10. *„...Az üdvösséget az asszony kezébe adtad...”*, 13 (1979) 3. p. 168–172.
11. *A megújított zsolozsma, mint az egyház imája*, 14 (1980) 1. p. 16–20.
12. *Gondolatok a papnélküli istentiszteletről*, 15 (1981) 2. p. 81–86.
13. *Az új római misekönyv teológiája és lelkisége*, 15 (1981) 4. p. 242–247.
14. *A liturgikus megújulás húsz éve*, 16 (1982) 4. p. 247–250.
15. *Lelkipásztori gondolatok a művészetről*, 17 (1983) 3. p. 177–180.
16. *Néhány gondolat a keresztelőkútról*, 19 (1985) 1. p. 30–32.
17. *A vegyesházasságok és lelkipásztori gondozásuk*, 20 (1986) 1. p. 53–57.
18. *Keresztutak és szentsírok*, 21 (1987) 1. p. 48–51.

Egyéb folyóiratok

19. *A liturgikus megújulása helyzete*, in: *Vigilia* (37) 1972/7. 493–494.
20. *A liturgia. Istenisztelet – vagy Isten- és emberszolgálat?* (Gondolatok a liturgia lényegének megragadásához), in: *Szolgálat* 1980. 46. sz. 7–15.
21. *A pannonhalmi hiteleshelyi pecsét ikonográfiája*, in: *Művészettörténeti értesítő* (30) 1981/2. p. 136–138.
22. *A pannonhalmi Boldog Mór kilátó avatása*, in: *Erdészeti lapok* 1992. (127) 12. p. 377–378.
23. *A biblikus-liturgikus megújulás nagy apostola (100 éve született Pius Parsch)*, in: *Vigilia* (50) 1985/5. 446–448.
24. *Bencés szellem, bencés lelkiség*, in: *Távlatok* (3) 1993/1. p. 49–55.
25. *A pannonhalmi hiteleshelyi pecsét és címer*, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum* (8) 1996/1–2. p. 25–48.
26. *Vidlics Ferenc pannonhalmi perjel naplótöredéke az Egyetemi Könyvtárban (1710–11)*, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum* (8) 1996/1–2. p. 295–310.
27. *A maurinus breviárium bevezetése a magyar bencés kongregációban*, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum* (8) 1996/1–2. p. 99–115.
28. *A magyar bencés kongregáció szerepe a Római Szent Anzelm Kollégium és a bencés konföderáció létrejöttében*, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum* (8) 1996/1–2. p. 117–135.
29. *Vidlics Ferenc pannonhalmi perjel naplótöredéke az Egyetemi Könyvtárban (1710–1711)*, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum* (8) 1996/1–2. p. 295–310.
30. *Pannonhalma millenniuma és a millecentenárium ünneplése: „Mons Sacer; Pannonhalma ezer éve” 1996. március 21.–november 11.*, in: *Múzeumi hírlevél* (17) 1996/4. p. 95–96.
31. *Hozzászólás és kiegészítés: Pandula Attila: „Egy XVII. századi, heraldikai témájú, magyar olajfestmény” című, a Turul 1997/1–2. számában megjelent tanulmányához*, in: *Turul* 1998. (71.) 1–2. p. 39–41.
32. *Eljutottunk-e a rítustól az ünneplésig? A liturgikus reformokról, 40 évvel a Zsinat után*, in: *Új Ember*, 2003. december 14.
33. *Az irgalmasság forrása és cselekedetei; szentkép, amelyet a Szegények Orvosa tervezett*. in: *Új Kalász*, (15) 2004/3. p. 4–6.
34. *Szent Villebald barokk-kori kultusza Ravazdon*, in: *Arrabona* (42) 2004/1. p. 41–48.

ÉVA SAMODAI – ÁDÁM SOMORJAI OSB – MÁRTON SZABÓ

IN MEMORIAM LÁSZLÓ SZILVESZTER SÓLYMOS, OSB (1920–2006)

László Sólmos, with monastic name Szilveszter, Church Historian, died 10 years ago, at age of 86 years. This review remembers him, as his collaborator, on this occasion. Benedictine monk in 1937, Roman Catholic priest in 1943. In Communist Hungary he was imprisoned 1951–56. His studies, which he began in Pannonhalma, St. Anselm's University Rome and Vienna, he continued at the Roman Catholic Theological Academy in Budapest, where he received his doctoral degree in 1959, published in 1990, as the second volume of the Series "METEM Books". He was later on Professor of Liturgy in the Theological High School in Pannonhalma and had various religious activities and publications. In the last years of his life he dedicated his interest on the historical studies and published several books and contributions which list is to be consulted in this communication.

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

SOMORJAI ÁDÁM OSB

TÖRÉSVONALAK A MINDSZENTY-TISZTELŐK ÉRVELÉSI RENDSZERÉBEN

A manicheizmus veszélye Mindszenty bíboros hagiográfusainak írásaiban

Török Csaba: *Prímás album*,
Magyarországi Mindszenty Alapítvány, Budapest 2016. 167 p.
Török Csaba: *A szent életű bíboros*
Új Ember Kiadó, Budapest 2016. 295 p.

Török Csaba két Mindszenty-kötettel is jelentkezett. A Magyarországi Mindszenty Alapítvány felkérésére írta mindkettőt, melyek szövege is majdnem azonos. Formai kiállításuk eltér egymástól. A díszes kiállítású, keménykötésű Prímás album kiadója maga az Alapítvány, címadása a Serédi Jusztinián tiszteletére 1928-ban kiadott Prímás-albumra hajaz. S míg a történelmi előd tiszteletére kiadott albumnak több szerzője van, akik tanulmányaikban Serédi személyét, munkásságát vizsgálták, ez esetben azt látjuk, hogy egy szerző jegyzi, a mű hagiográfiai jellegű, a Kiadók a betűk nagyságával akartak papírt spórolni és sajnálatos módon az illusztráció is mindig visszatér az egyes fejezetek kezdőlapjain. Így a grafikai kiállítás nem éri el az óhajtott célt és az album várhatóan nem fog könyvészeti díjat nyerni. A könnyebben lapozható, az Új Ember Kiadó által gondozott változat némi részletekben eltér, bővebb, szándékában szintén hagiografikus jellegű. Foglalkozni kell e két művel, mert eltérően az eddigi Mindszenty-irodalomtól – és itt kiemelten gondolunk Mészáros István működésére, aki a kötetet ajánló sorokat írta, neki nem jutott osztályrészül az, hogy jól terjesztő kiadók adják ki vonatkozó műveit, hanem leginkább saját költségén kellett megjelentetnie azokat –, a katolikus hetilap terjesztése várhatóan sok katolikus családba el fogja juttatni a könnyebben lapozható változatot.

A célkitűzéssel kapcsolatban nem lenne problémánk, Mindszenty bíboros életszentségét érdemes kimutatni, de sajnálatos módon nyilvánvaló törésvonalakat találunk az érvelési rendszerben.¹ Egyrészt Szerző azt írja, hogy nem a közéleti, nem a politikus hercegprímás áll érdeklődésének középpontjában, ugyanakkor bőséges irodalommal áll elő, sőt az irodalom kapcsán minősíti is az egyes irodalmi tételeket. Ezek szerint ismeri és idézi a történelmi irodalom (egy részét), de csak azt a részét, amely számára idézhető,

1 Erről lásd Szerző által nem idézett munkánkat: SOMORJAI Ádám: *Törésvonalak Mindszenty bíboros emlékirataiban. Tartalmi és szöveggözlési sajátosságok. Vecsey József, a társszerző*, ELTE Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék–Pannonhalmi Főapátság, 2013. 290 lap.

tehát válogat bennük. Történészek ezért nem fogják haszonnal lapozni. Másrészt pedig kifogásoljuk, hogy idéz ugyan néhány művet, de láthatóan nem ismeri azokat.²

„A szent életű bíboros” a 215. oldalának 394. jegyzetében azt olvassuk: „A téma leg-átfogóbb feldolgozása: Somorjai Ádám, *Ami az emlékiratokból kimaradt...* Bencés, Pannonhalma 2008.” Nos, igaz, hogy csak szakberkek lapozzák a Magyar Egyháztörténeti Vázlatok c. folyóiratot, de ott van egy frissebb irodalmi tétel, amelyben a gyűrű, a mellkereszt és a mantello átadását részletezve vizsgálom, felhozva a Foto Felici legteljesebb fényképgyűjteményét, elemezve az ott láthatókat.³ Így vitatkoznék Szerzővel, hogy azt a fontos kérdést, miszerint VI. Pál pápa mit mondhatott neki érseki címével kapcsolatban, nem lehetne nagy bizonyossággal megválaszolni.

S bár az általa megadott és az én nevem által fémjelzett irodalmi tételekben olvashat a kérdésről, megelégszik azzal, hogy Kovács Gergely okleveles posztulátor álláspontjára hivatkozva, Márton Marcell karmelita atyát tartja gyóntatójának az amerikai követségi periódusban: „... 1945-ben az újonnan kinevezett esztergomi érsek, Mindszenty József sietett megtárgyalni vele a hívek lelki életét érintő és előmozdító kérdéseket. Talán már ekkor a hercegprímás gyóntatója lett, de később, az amerikai követség félrabságában már bizonyosan (Kovács Gergely közlése alapján – TCs)”⁴ Ebből gyorsan levonja a következtetést: „Marcell atya boldoggá avatásának folyamata megindult. Ahogy a történelemben megannyiszor igazolódott: a szentek vonzzák a szenteket.” (i. m. 203. old.) Másutt: „Nem véletlen, hogy az amerikai nagykövetségre a szent életű Marton Marcell karmelita atyát kérte be, hallgassa meg bűnvallomásait s adjon lelkivezetői útmutatást neki. (i. m. 259. old.)” 1956-tól gyóntatóról még nem is beszélhetünk, mert az amerikaiak, attól féltve, hogy a külvilággal ilymódon ellenőrizhetetlen kapcsolatot tart, nem engedélyezték neki, csak kb. egy esztendő elteltével. A gyóntató neve helyesen Városi Ferenc, a Krisztus Király plébánosa plébánosa.⁵ Az utolsó egy-két évben pedig – miután Városi atya egészsége már nem tette lehetővé a bejárást – Pasarétről járt be hozzá Tátrai Gyula ferences atya.⁶ Általában félévenként látogathatták meg őt. Ilymódon a történeti források figyelmen kívül hagyásával elsietett hagiográfiai következtetésre jut.

Az erkölcszociológiai szakirodalom újabb lépésben közelíti meg a normákat. Első lépésben történik a tényfeltárás. A második lépésben, eddigi ismereteink kiegészítésképpen, az új felismerések integrálása. Harmadik lépésben jön csak a rekonstrukció

2 Tekintettel arra, hogy az Új Ember Kiadó által gondozott népszerűbb változat nagyobb olvasóközönséget fog elérni, a következőkben ennek bibliográfiai adatait fogjuk megadni.

3 SOMORJAI Ádám: *A gyűrű, a mellkereszt és a mantello átadása. Mindszenty bíboros emlékiratainak értelmezéséhez*, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 21 (2009/1–4) 303–319. – Interneten letölthető a következő honlapon: www.heh.hu továbbá az Arcanum Digitális Tudománytár és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának honlapjain. Utóbbi elérhetősége: http://real-j.mtak.hu/1015/1/MagyarEgyhaztortenetiVazlatok_2009.pdf

4 TÖRÖK Csaba: *A szentéletű bíboros*, 61. old. 75. j.

5 Fivére, Városi István neve tévesen szerepel kiadványunkban: SOMORJAI Ádám – ZINNER Tibor: *A Szabadság térről Washingtonon át a Vatikánba – és vissza. Mindszenty József bíboros, prímás, esztergomi érsek követségi levelezése az Apostoli Szentszékkal, 1956–1971* (Veritas Könyvek 4.), Veritas Történetkutató Intézet Budapest 2016. 272. old. 631. j, továbbá 276. 277. oldalak. – Nem tudni, miért, Szerző 2015-ös megjelenési dátumról ír, lásd: TÖRÖK Csaba: *A szentéletű bíboros*, 206. old. 372. j.

6 Róla a Szerző által nem idézett következő kötetben lehet olvasni: *“His Eminence Files”. American Embassy Budapest. From Embassy Archives, 15 (1971) – Mindszenty bíboros az Amerikai Nagykövetségen. Követségi Levéltár 15 (1971)*, Szerk. SOMORJAI Ádám. METEM Budapest 2012. 360 l. 2. javított kiadás. Interneten letölthető: <http://mek.oszk.hu/13800/13863/>

és a normák megállapítása. Újabb az tapasztaljuk, hogy a Mindszenty-tisztelet a jó ügy érdekében lemond az első lépésről, nem érdeklí a tényfeltárás. Más szavakkal: nem öhajtja olvasni Mindszenty leveleit. Szerző által idézett és fentebb hozott 766! oldalas kötetünkben Mindszenty bíboros több mint száz levelét lehet olvasni, a bíboros államtitkárok és a pápák, főleg VI. Pál pápa válaszaival. Úgy tűnik, hogy a hagiográfus lendületbe nem fér bele ezek figyelmes olvasása, pedig a boldoggá-, szenttéavatandó hercegprímás saját gondolatait olvashatjuk benne, amelyet csak nyelvi korlátok alakítottak olyanná, amilyenné. Az egész kötetet csak olyan szempontból idézi, hogy König bíboros „lett később a fő kapocs a Szentszék s a primás között.”⁷

Az azonban, ha nem olvassuk el Mindszenty bíboros leveleit, a biblikusok kifejezésével: nem tanulmányozzuk az *ipsissima verba*-t, a saját szavait, azzal a teljes, vérbő, húsból-vérből álló hercegprímás megismeréséről mondunk le. A szentkép lehet idealizált, de nem szakadhat el a tényfeltárástól. Ellentétes esetben manicheista eretnokségbe eshetünk.

HORVÁTH ISTVÁN

A PÉCSI PAPNEVELŐ INTÉZET URADALMA.

Pécs, 2016. 416. p.

Horváth István „A Pécsi Papnevelő Intézet uradalma” című könyve a Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 7. köteteként jelent meg 2016-ban. A kötet alcíme „Tájhasználat és gazdálkodás” már jelzi, hogy az uradalom monografikus feldolgozása mellett jelentős szempont a földrajzi viszonyok által meghatározott tájhasználat vizsgálata is. A korszakhatár is figyelmet érdemel, hiszen nem zárul le 1848-ban, az úrbéri viszonyok megszűnésével, hanem a birtokelkülönözés korszakát is felöleli.

A kötet szerkezete világos és logikus. Az első részben, a bevezetés, a források és az összegzés fejezeteket leszámítva 16 fejezetben ismerteti a szerző az uradalom 1736 és 1867 közötti történetét. A második részben gazdag forrásgyűjtemény található. A fejezetek az uradalom életének minden fontos tevékenységét érintik. Az egyes fejezetek a témákhoz képest arányos terjedelműek.

Az uradalmak egyik legfőbb jellemzője és működésüknek meghatározója az uradalmak tulajdonosa. Más igények és szempontok szerint irányították a gazdálkodást a magánuradalmakban, a kamarai, illetve közalapítványi uradalmakban és az egyházi uradalmakban. Az uradalmak igazgatása ugyancsak a tulajdonosok igényeit követte. Az uradalmak működésének, gazdálkodásának másik lényeges eleme, az uradalom jövedelmének célja, felhasználása. A Pécsi Papnevelő Intézet birtokát a Papnevelő Intézet fenntartására rendelték, a gazdálkodás szempontjai között első helyen az intézet növendékeinek, tanárainak, kiszolgáló személyzetének ellátása szerepelt. Az uradalom célvagyonyként elsődlegesen a birtok lehetőségeinek kihasználására törekedett, az újítások kevésbé jellemezhetők. A kötetből megismerhetjük egy olyan egyházi uradalom sajátos-

⁷ SOMORJAI-ZINNER: *A Szabadság térről Washingtonon át a Vatikánba – és vissza. i. m.* kötetet így jegyzeteli meg a 206. oldalon, a 372. jegyzetben.

ságait, melyet gazdasági képzettség nélküli papi személyek irányítottak, és a gazdálkodás fő céljának egy egyházi intézmény eltartását tekintették.

Az uradalom sajátos keletkezése miatt két különálló területen helyezkedett el, így az uradalmat két kerületre osztották fel. Az Alsó-kerülethez a Baranyai-dombság északnyugati részén lévő hat község (Szilvás, Szőke, Keszű, Kókény, Bosta, Kisdér), a Felső-kerülethez a Nyugat-Mecsekben lévő 12 község (Orfű, Bános, Szakál, Tekeres, Kovácsszéna, Hertelend, Barátúr, Egyházbér, Bodolya, Husztót, Németszék, Egerszeg) tartozott. A Felső kerület központja Hertelenden, az Alsó-kerületé Kókényben volt.

Az Alsó-kerület és a Felső-kerület szinte minden szempontból különbözött egymástól. A szerző a kötet első fejezeteiben alaposan körbejárja ezeket a különbségeket. A két kerület birtokának földrajzi jellemzőit külön-külön tárgyalja, bemutatja a talajviszonyokat, az éghajlati sajátosságokat, a táj vízrajzát, természetes növényzetét. A Felső-kerület valamivel hűvösebb és csapadékosabb volt, mint az Alsó-kerület. A kötet későbbi fejezeteiben megbizonyosodhatunk arról, hogy ezek a jellemzők lényegében meghatározták az uradalom gazdálkodását is.

Az uradalmak működésében a térképek készítése fontos szerepet játszik. Az uradalmi térképészetről írt fejezet önálló tanulmányként is megállja a helyét. Egyfelől megismerkedünk az uradalom térképeivel, keletkezésük történetével. Ugyanakkor a térképet készítő mérnökök munkája, módszerei is bemutatásra kerülnek. A mérnökök alkalmazása, díjazása olyan részletek, amely az uradalom működésének megismerését segíti elő. A térképek aprólékos leírása mellett néhány igen szép ábra teszi teljessé a térképek bemutatását.

A kötet gerincét adja az uradalom gazdálkodásának részletes tárgyalása, amelyben a szerző a gazdálkodás minden ágát bemutatja. Az uradalmi levéltár forrásaiból adódóan a majorsági gazdálkodás került középpontba, ám minden ágazatban szó esik az uradalomban élő jobbágyok gazdálkodásáról is. Az állattenyésztés, pontosabban a földrajzi adottságokhoz alkalmazkodva a juhászat fontos szerepet töltött be a Papnevelő Intézet uradalmában. Az uradalom a két kerületének eltérő adottságait kihasználva a juhnyáját nyáron az Alsó-kerületben lévő erdős legelőkön legeltette, télen viszont a Felső-kerületben tartotta, ahol a nagy kiterjedésű rétek biztosították a teletetéshez szükséges takarmányt. Alaposan megismerhetjük a juhtenyésztés minden részletét, a juhok fajtáit, hasznát, gondozását, annak minden apró fortélyát, beleértve a betegségeiket, illetve azok orvoslását, a gyógyszerek készítését.

A további hat fejezet a gazdálkodást művelési ágak szerint tárgyalja. Az erdők, szántóföldek, rétek, legelők, szőlők és kertek közül kiemelkedő fontosságú az erdő és a szőlő, amit a fejezetek terjedelme is tükröz. Az erdőgazdálkodással kapcsolatban megismerhetjük azokat az általános érvényű központi szabályokat, rendeleteket, amelyek minden uradalmi erdőre vonatkoztak. Az erdőterületek változásai az uradalom térképein nyomon követhetők. A 18. század folyamán a művelhető területek növelése érdekében az egész uradalomban folytak erdőirtások. A 18. század közepén a jobbágyok erdőirtását engedélyhez kötötték, ennek elnyerése után igen kedvező feltételekkel jutottak szabadon művelhető földterülethez, melyből többnyire szántó, szőlő lett. Az 1836-os úrbéri törvény után az erdőirtásokat főképp a legelők növelése érdekében végezték. Az 1780-as és 1860-as évek között az erdőterület aránya 42%-ról 25%-ra csökkent az uradalomban. Az alapos, aprólékos kutatómunka eredménye az uradalom egyes községeinek részletes adataiból számított látványos százalékos kimutatás, melyeket grafikonok is alátámasztanak.

Az erdő hasznosításának minden formájára találunk érdekes, konkrét példát. Az úrbéri vadászatok idejének, mikéntjének leírása, a különféle fafajták bemutatása olyan apróságokról is tájékoztat, mint a rózsafüzér készítéséhez szükséges gledicsia fa telepítése. Az erdő művelésének, hasznosításának történeti leírását a mennyiségi és minőségi változások áttekintése összegzi.

A szántóföldek kiterjedése és minősége a két kerületben szembevető különbséget mutatott. A 18–19. század fordulóján a Felső-kerületben a szántók aránya 25%-ot, az Alsó-kerületben 47%-ot tett ki. A szántók nagyságát a két kerületben leginkább az eltérő földrajzi viszonyok befolyásolták, ami viszont a népesség számának alakulásával is összefüggésbe hozható. Az uradalom szántói közül a nagyobb egybefüggő területűeket saját kezelésben tartotta, a kisebb szántódarabokat részben az uradalmi személyzetnek járandósága fejében adta, vagy a jobbágyoknak bérbe adta. Érdekes példa az 1780-as évekből, hogy egy hold szántót nem pénzért, hanem három és negyed napi robotért adott bérbe az uradalom. A két kerületben természetett növények szintén különböztek, a Felső-kerület szántóföldjein főképp takarmánynövényt, az Alsó-kerület szántóföldjein inkább gabonát természettek. A korabeli ruházat elengedhetlen alapját képezte a kender, melyek természetését az uradalmi térképek is igazolják. A szántóföldek kapcsán a birtokelkülönözés, tagosítás is részletesen bemutatásra kerül.

A rétek aránya a Felső-kerületben a birtok 11%-át, az Alsó-kerületben csupán 6,5%-át tette ki. A rétek kapcsán a korszak időjárási viszonyairól is értesülünk. A meteorológiai adatokhoz ebben a korszakban csak közvetett források aprólékos feltárásával lehet hozzájutni.

Az uradalmi legelők fajtáit látványos térképek szemléltetik. A legelő területek kiterjedésének csökkenését és növekedését a két kerületen belül községenként vizsgálja a szerző, a 60 év alatt lezajlott változásokat grafikonokon is bemutatja.

A szőlőművelés az uradalmak gazdálkodásának egyik legérdekesebb területe. A szőlőművelés fontosságát fokozta a 18–19. században a kevés jó minőségű ivóvíz. Az uradalom Alsó-kerülete előnyösebbnek mutatkozott a szőlőtelepítésre, de a jobbágyok a 18. század folyamán szinte mindenütt telepítettek szőlőt. Eleinte irtásföldeken, de később szántóföldön, legelőn is. A 18–19. század fordulójára szinte minden szőlőművelésre alkalmas területet megműveltek. A Papnevelő Intézet uradalmában a két kerület eltérő fekvését figyelembe véve elsősorban az Alsó-kerületben telepítettek majorsági szőlőt. Az uradalom gondossága a szőlőművelésben is megmutatkozott, igen korán a robotosok mellett illetve helyett szőlőműveseket alkalmazott. Tüzetes leírást olvashatunk a szőlőművelés eszközeiről éppúgy, mint a borfajtákról és a kocsák működéséről.

A veteményeskertek, gyümölcsösök jelentőségét az uradalom célja magyarázza. Mint ellátó uradalomnak a mindennapi élelmiszerek biztosításához fontos volt a zöldség, gyümölcsstermesztés. A dinnyés, hagymás, káposztás kertek mellett egy vegyes zöldséges kertet is műveltek, mely érthető módon Pécssett, a Papnevelő Intézet közelében volt. A közismert bab, lencse, borsó, tök természetésén kívül a torma, mák, spárga és articsóka természetésére utaló értékes adatról is értesülünk.

Uradalmi majorságot 1848 előtt a Felső-kerületben Hertelenden alakítottak ki, az Alsó-kerületben Kőkény környékén több kisebb uradalmi létesítmény működött. 1863-ban Szőke, Kőkény, Keszü és Szilvás határában egy több mint 1300 holdas majorságot, a Szent Pál pusztai majorságot hozták létre.

A Papnevelő Intézet uradalmában a vizek jelentős szerepet játszottak. Az Alsó-kerület a Dráva, a Felső-kerület a Duna vízgyűjtő területéhez tartozott. A vízelvezetés mun-

kálatai, patakszabályozások, malomárkok kiépítését a részletes leíráson kívül érzékletes térképek is szemléltetik.

Az uradalmi építkezéshez szükséges meszet, követ, téglát és cserepet a környezeti adottságok kihasználásával teremtették elő. A 18–19. század során a Papnevelő Intézet uradalmában a táj minden elemét használták, használatuk során kisebb-nagyobb mértékben át is alakították. A szerző kutatásának eredményeként a kultúrtáj, félkultúrtáj és természeti táj fogalmakat átértelmezve, a különböző tájelemek pontos besorolását adja. A Papnevelő Intézet uradalmában kultúrtáj lett a szántó, rét, kert, szőlő mellett a félkultur tájelemnek tekintett rét is. A természetes tájelemnek számító vizek, vízfolyások, mocsarak a vízügyi munkák eredményeképp szintén kultúrtájává minősültek. A természeti tájnak számító erdők, bár lassabban, mint a szántók és szőlők, félkultúrtájává váltak.

A Papnevelő Intézet uradalmának gazdálkodása jó példája a táj adottságainak, éghajlati viszonyainak kihasználására. A tájelemek arányainak változását táblázatok és diagramok szemléltetik. A Papnevelő Intézet uradalmának történetét követi az a gazdag forrásgyűjtemény, amely a megállapításokat alátámasztja, kiegészíti, szemlélteti. A kötetben a Pécsi Papnevelő Intézet uradalmi levéltárának irataiból hét tematikus fejezetre osztva összesen 66 dokumentum szerepel. A források tematikus csoportosítása egy-egy témakör beható tanulmányozását segíti. Az egész uradalomra vonatkozik Vörös Mihály kanonok 1845. évi írása, mely az uradalom rendelkezéseit és leírását tartalmazza.

A források gondos összeválogatása a különféle forrástípusok tanulmányozását is lehetővé teszi. Az uradalmi személyzet esküszövegei, a bérleti szerződések segítségével bepillantathatunk a kor szokásaiba. Az uradalmi utasítások a gazdálkodás irányítására derítenek fényt. Az uradalmi alkalmazottak véleményei a kor emberének gondolkodásmódját szemléltetik.

A kötet bőséges irodalomjegyzéke nagy segítséget nyújt az uradalomtörténetet kutatóknak. A melléklet táblázatai a művelési ágak pontos községenkénti adatait és százalékos megoszlását tartalmazzák 1782 és 1868 közötti, négy különböző időpontban. A kötetet a képek jegyzéke zárja. A forrásokban való eligazodást a részletes és pontos tartalomjegyzék biztosítja. A jobb tájékozódást egy helységnévmutató elősegítette volna, melyet többek között a helytörténeti kutatók tudtak volna jól hasznosítani. Helyeselhető, hogy a helységnevek a kötetben a korabeli alakjukban szerepelnek, de talán szerencsés lett volna (legalább jegyzetben) a mai formájukat (Magyarhertelend, Mecsekszakál, Kovácsszénája) is feltüntetni.

Horváth István hosszú éveken át tartó kutatásának eredménye a Pécsi Papnevelő Intézet uradalmának mintegy 150 éves története. Egyházi uradalmakról kevés átfogó uradalomtörténeti munka készült. A kötetből a Pécsi Papnevelő Intézet uradalmát ismerhetjük meg, ugyanakkor tükrözi az uradalmakat irányító, szabályozó külső és belső erőket, felhívja a figyelmet a földrajzi adottságok befolyására. Az uradalmi gazdálkodás ezernyi részletének felderítése és bemutatása lehetővé teszi, hogy más uradalmakra vonatkozó következtetéseket is levonjunk. A szerző jelen munkájában az uradalom gazdálkodását a táj használatának tükrében mutatja be. Ezzel az újszerű megközelítéssel megbizonyosodhatunk arról, hogy bár az uradalom irányítói gazdasági képzettséggel nem rendelkeztek, de a rájuk bízott uradalom minden egyes tájelemét a legmesszebbmenőkig igyekeztek kihasználni. Szakszerű elemzése mellett életszerű, érdekes példái teszik olvasmányossá a művet.

SOMORJAI ÁDÁM OSB–ZOMBORI ISTVÁN (SZERK.)

EPISCOPUS, ARCHIABBAS, HISTORICUS ECCLESIAE. TANULMÁNYOK
VÁRSZEGI ASZTRIK 70. SZÜLETÉSNAPIJÁRA.

Budapest, METEM 2016. 616 p.

Az elhivatott, tehetséges történész ismertetőjegye a konferencia-előadásokban és publikációkban mérhető tudományos tevékenységen túl az is, hogy fontosnak tartja a kollégáival és a fiatalabb nemzedékekkel való együttműködést, valamint – bízva abban, hogy munkája a jövő nemzedék számára is hasznos és iránymutató lesz – kiemelt figyelmet fordít az utánpótlás nevelésére. Az ilyen történészek méltán kiérdemlik a munkatársaik és tanítványaik háláját, amelynek egyik meghatározó, és egyúttal ünnepélyes kifejezőmódja a születésnapra tanulóknak írt tanulmánykötet. Az *Episcopus, archiabbas, historicus ecclesiae* [Püspök, főapát, egyháztörténész] című könyv ennek a műfajnak egy rendkívül szerzteágazó témákat felölelő példánya.

Az ünnepelt *Várszegi Asztrik* pannonhalmi főapát vitathatatlanul a történészek eme csoportját képviseli. 70. születésnapjáról 45 kolléga és tanítvány emlékezett meg a kötetben, mely Somorjai Ádám OSB és Zombori István szerkesztésében, a METEM kiadó gondozásában jelent meg 2016-ban. Mint az előszóból (9–10. old.) is kiderül, Várszegi Asztrik 25 éve pannonhalmi főapát, és ugyanennyi ideje szerkesztője a Magyar Egyháztörténeti Vázlatoknak, amely a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség méltán neves folyóirata. A függelékben (601–613. old.) fellelhető Asztrik főapát életrajza és munkásságának adatai, amelyek számukat tekintve tevékeny életről és dolgozó hétköznapokról, minőségüket illetően pedig alapos munkáról és sokoldalú, kiterjedt érdeklődési körrel megáldott emberről árulkodnak.

Szintén e sokszínű érdeklődés bizonyítéka a tanulmánykötet felépítése. A könyv öt fejezete a bencés közösség története mellett a jelenleg folyó, magyarországi egyháztörténeti kutatásokba is betekintést nyújt. A munkák a hazai kereszténység elterjedésének időszakától egészen napjainkig tárgyalják a katolikus egyház történetének főként magyar vonatkozásait. E tanulmányok sora összhangban áll Asztrik főapát tevékenységével, aki a magyarországi bencések történetének feltárásán túl számos más egyháztörténeti konferencia szervezésében is tevékeny részt vállalt, amellyel célja a magyar egyháztörténet ismertté tétele Magyarországon és nemzetközileg egyaránt. Az előszóban a szerkesztők kiemelik azt is, hogy Várszegi Asztrikhoz, mint egyháztörténészhez, bizalommal fordulhat minden szakmabeli.

A kötet első részében a magyarországi bencés közösség történetéhez kapcsolódó tanulmányok kaptak helyet. A szerkesztők munkáját dicséri, hogy az íráskor időrend és téma tekintetében is logikus sorrendben követik egymást, ami a kötet egyes részeit szervesen összekapcsolja, egységessé formálva a kiadványt.

Solymosi László és *Vajda Tamás* a hazai kereszténység hajnalának idejére kalauzolják az olvasót. Solymosi Szent István éveinek egyházi gyakorlatából mutat be egy fejezetet, melyben amellet, hogy betekintést enged István király egyházpolitikájába, Koppány lázadásának egyháztörténeti következményeiről is képet rajzol. Kiemelten kezeli az úgynevezett „gyermektized” kérdését, amelynek létéről egymásnak ellentmondó források maradtak fent. A kérdés kapcsán fellelhető dokumentumok mélyreható vizsgálatát követően Solymosi arra a következtetésre jutott, hogy a gyermektized, mint kötelező szolgáltatási forma, valószínűleg nem létezett (11–24. old.). Vajda ugyanennek az időszaknak a gazdaság-

történeti szempontú vizsgálatára vállalkozott. Kutatása során 11–12. századi oklevelekre támaszkodott, amelyek képet adnak arról, hogy a monostorok helyének kiválasztásakor milyen szempontok domináltak. Eszerint az adott monostor területének gazdasági lehetőségei meghatározó tényezőnek bizonyultak. A szerző részletesen bemutatja az általa vizsgált forrásokat, s rámutat arra, hogy – miután a korszak monostori gazdálkodásának célja a szerzetesi közösség, és az apátság földesúri hatalma alá tartozó szolgálók ellátása volt – a vízimalmok számából következtetni lehet a monostorok lélekszámára (25–46. old.).

Tanulmányában *Török József* a művelődéstörténet világába vezeti az olvasót. A középkorból fennmaradó források bizonyítják a pannonhalmi bencések érdeklődését a patrisztikus irodalom [jellemzően az ókortól a VIII. századig művelt tudományág, amelynek célja a kereszténység tanainak alátámasztása az antik filozófia által – H. P.] iránt. A magyarországi bencések közül elsőként Szet Gellért foglalkozott ilyen jellegű művek elemzésével. A patrisztikus irodalom egyik legnagyobb alakja, Szent Ágoston műveinek kritikai elemzése és kiadása pedig a francia bencések érdeme. A 19. század során a témában kutatók közül a legjelentősebb a francia Jacques-Paul Migne volt. A 20. században több pannonhalmi bencés választotta doktori témának a patrisztikus irodalmat, legutóbb pedig Somorjai Ádám vizsgálta a Makariosz-Szimeoni iratokat licencia-értekezés formájában (47–54. old.). Szintén a művelődéstörténet, szűkebben a historiográfia talaján marad *Adriányi Gábor*, aki írásában a bencés rend visszaállítását (1802) követően történetírásra vállalkozó rendtagok munkásságát vázolja fel. E történetírók főként a bencés rend történetével foglalkoztak, de igyekeztek az egyháztörténet más, magyar és nemzetközi szempontú szegmenseit is figyelembe venni, valamint kitértek a módszertani kérdésekre is. A számos 19. századi bencés történetíró között olyan közismert nevek is szerepelnek, mint Rómer Flóris (Flórián) Ferencé, Gyulai Rudolf (Rezső) Gyuláé és Vaszary Kolos Ferencé (105–108. old.). Adriányi röviden bemutatja Erdélyi László Gyula munkásságát is, amelyet egy másik tanulmányban *Janzsó Károly* részletez. Janzsó a számos kiváló bencés történész közül azért választotta Erdélyi László Gyulát, mert ő volt az eredetileg kolozsvári székhelyű Ferenc József Tudományegyetem dékánja akkor, amikor az egyetem az első világháború következményeként költözni kényszerült. A tanulmány életpálya, történeti háttér és egyetem történet képe egy időben. Ezen túl érzékelteti a korabeli Kolozsvár viszonyait is (125–139. old.).

Fazekas István írásában a közép-és koraiújkorai hivatalnoki életről fest képet. A téma úgy kapcsolódik a bencések történetéhez, hogy a főszereplő, Himelreich Tibertinus (Himelreich György egykori pannonhalmi apát édesapja) feltehetően jelentős könyvtárának néhány kötetét Pannonhalmának adományozta, megteremtve ezzel a ma is méltán híres könyvtár alapjait. Himelreich Tiburtinus a Bocskai-felkelést kirobbantó 1604. évi XXII. törvénycikk megalkotójaként ismert, de pályája inkább azért érdemes elemzésre, mert a korabeli magyar hivatalnoki élet modelljeként is tekinthető. A tanulmány széles történeti kontextusba helyezi Himelreich Tiburtinus hivatalnoki karrierjét, ugyanis e két tényező szorosan összekapcsolódott egymással, miután Himelreich 25 éven át töltött be titkári pozíciót a bécsi udvarnál. Saját karrierje mellett rokonai pályáját is egyengetni igyekezett, s többüket, így fiát is az egyházi pályán indította el. Himelreich Tiburtinus karrierjének bemutatása során Fazekas betekintést nyújt a korabeli társadalomtörténetbe is (55–62. old.).

Rendkívül újszerű, ugyancsak társadalomtörténeti témát tár fel tanulmányában *Barna Gábor*, aki a Legszentebb Szív Asszonya társulat alapításának körülményeit, kutatástörténetét és működését vázolja fel. A társulat létrejötté a francia bencések, nevezetesen

Jules Chevalier plébános, és káplántársa, Emil Maugenest érdeme. Chevalier célja Jézus és Szűz Mária tiszteletének elterjesztése volt, így tevékenysége szorosan összekapcsolódott a Jézus Szíve misszióval. Az imaegyletet, melyhez a papság és a laikusok köréből egyaránt sokan csatlakoztak, Magyarországon Kuncze Leó bencés szerzetes honosította meg. Az alapítás körülményeinek ismertetését követően a szerző a társulat kutatástörténetére tér ki, rávilágítva arra, hogy erről az egyetről semmilyen szakirodalom nem lelhető fel a magyar történetírásban, ellenben a Jézus Szíve Társaság történetéről több írás is született már. Barna Gábor pótolja ezt a hiányt, és részletekbe menő elemzésbe bocsátokzik a társulat működését illetően, melynek során a korabeli emlékeket és a társaság folyóiratát egyaránt idézi (83–104. old.).

A magyar egyháztörténet neves külföldi kutatója *Johan Ickx*, a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának Történeti Levéltárának igazgatója. Tanulmányában azokat az iratokat veszi górcső alá, amelyek a Szent Márton Apátság 1802. évi visszaállításához kapcsolódnak. Ezek Pietro Caprano bíboros fondjában lelhetőek fel, a 18–19. századi egyházpolitikai ügyekre vonatkozó dokumentumok között. Az Ickx által legfontosabbnak vélt két irat Novák Krisztonzom pannonhalmi főapát 1802. augusztus 4-én Bécsben kelt levele XII. Piusz pápához, illetve Ercole Consalvi bíboros államtitkár 1803. március 15-én kelt olasz nyelvű levele Antonio Gabriele Severoli bécsi nunciushoz. Novák Krisztonzom levele az apátság 1786. évi felosztásáról és a bencések azt követő helyzetéről ad tájékoztatást, majd a rend újraalapítására is kitér. Consalvi apát a vizsgálat eredményét mondja el, miszerint az apátság tevékenysége folytatható, de pápai jóváhagyás nélkül. Ez jól érzékelteti a Vatikán óvatos politikáját az ilyesféle kérdésekkel kapcsolatban (63–82. old.).

Szintén főként a fent nevezett levéltár forrásaira támaszkodott *Somorjai Ádám OSB*, aki tanulmányában az első világháborút követően Csehszlovákiához került magyar egyházi, közelebbről bencés birtokok helyzetét tárgyalja. Miután a Vatikán és Csehszlovákia között *modus vivendi* jött létre (1928. február 2.), terítékre került a Szlovákiához került bencés birtokok jogállásának és hovatartozásának kérdése. A *modus vivendi* rendelkezéseinek végrehajtásához ugyanis az egyházmegyék határainak meghatározására is szükség volt, amihez csehszlovák–magyar tárgyalásokra is sort kellett keríteni a Szentszékkal való megbeszélések mellett. A szerző tanulmányában különösen a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának üléseire koncentrált, emellett hangsúlyt fektet az egyházi javak kezelésével megbízott Pavol Jantausch püspök tevékenységére, valamint a Vatikáni Államtitkárság és Serédi Jusztinián hercegprimás levelezésére is. A két világháború közötti időszak egyháztörténeti tekintetben is viharos eseményeinek ismertetésén túl Somorjai Ádám azt is bemutatja, hogy miként alakult a szóban forgó egyházi birtokok helyzete az első bécsi döntést (1938. november 2.) követően (109–124. old.).

A második világháborút követő időszak sem volt nyugodtabb az elsónél. Erről *Bandi István* ad képet, bemutatva egyúttal a szocialista időszak egyházat érintő változásait is. Írásában a csepeli iskolára és a Baross téri gimnáziumokra fókuszálva vázolja fel azt, hogy a bencés közösség milyen körülmények között élt a szocializmus éve alatt. A nehézségek ellenére az ott tanító tanárok igyekeztek helytállni, s közvetíteni a rend értékeit a diákok felé. Mindazonáltal a bencés tanárok folyamatok megfigyelésnek voltak kitéve. A szocialista kormányzat a társadalom minden rétegét igyekezett az állam szolgálatába állítani, s ez alól a bencések sem lehettek kivételek (141–152. old.). A szerzetestek beszervezéséről *Szabó Csaba* tanulmánya rajzol képet a kötet olvasóinak. Miután a katolikus egyház a kommunista rendszer egyik legfőbb ellenségét jelentette, tagjai a

legszigorúbb ellenőrzés alá estek. Ezekben az évtizedekben Pannonhalmán a rendtársak egymást is figyelték. A beszervezett bencések közül Szabó Csaba kettőt emelt ki: Kiszely Istvánt, akinek neve nemzetközileg is ismertté vált tevékenysége végett, és Kapuy Vitált, akit társai a legkegyetlenebbnek tartottak. Ebből következően Szabó főként az ő besúgó akcióira fókuszál írásában, amelyben természetesen a beszerzés körülményeit is részletesen elemzi, valamint igyekszik érzékeltetni azt is, hogy milyen nehézségekkel, lelki válsággal kellett szembenézniük az ügynökségre kiszemelt papoknak (153–162. old.).

A szocialista éra történéseinél maradva, *Cúthné Gyóni Eszter* Endrédy Vendel zirci apát pannonhalmi éveire fókuszált. A ciszterci rendet az állam igyekezett felszámolni 1945 után, ezért tagjai úgynevezett földalatti tevékenységbe kezdtek. Sok ciszterci rendi szerzetest letartóztattak, illetve kijelölték tartózkodási helyüket. Ez utóbbinak köszönhetően került Endrédy Vendel Pannonhalmára. A ciszterciek az 1960-as években kezdtek reménykedni helyzetük normalizálódásában, amikor enyhülés következett be a magyarországi kommunista kormányzat és a Szentszék viszonyában. Endrédy haláláig a pannonhalmi szociális otthonban élt, és innen igyekezett ellátni apáti feladatkörét. A zirci apátság élére többé nem engedték vissza (163–182. old.).

A bencés közösség történetét tárgyaló, hosszabb részt követően a tanulmányok a magyar katolikus egyház történetére fókuszálnak, időbeni elhelyezkedés alapján elkülönített fejezetekben. A könyv második egységében – Saeculi XV–XVI – a középkori egyházi élet, főméltóságok kerültek terítékre. *Szovák Kornél* írásában azokról a magyarokról – egyháziakról és világiakról – rajzol képet, akik a középkorban hazájuk elhagyása mellett döntöttek. Ennek ebben az időben főként vallási okai voltak, az utazók gyakran vállalkoztak különféle zarándokutak megtételére. A kereskedők esetében ezen túl a haszon keresése is fennállt. Mátyás király uralkodásának idején ezekhez társult a hadviselés és a vitézi érdemek keresése. Az utazók hazatérésük után szívesen megosztották tapasztalataikat az otthoniakkal. Azonban már ezekben az évtizedekben is voltak olyanok, akik napjaink tendenciáihoz hasonlóan új hazát kerestek, máshol telepedtek le elutazásuk után. *Szovák Kornél* mindkét csoportot példákkal illusztrálja tanulmányában, valamint az általa legérdekesebbnek vélt latin nyelvű forrásokat mellékletként közli (183–192. old.). Szintén a külföldre utazó középkoriaknál marad *Érszegi Géza*, aki írásában egy konkrét példát, a pápai szolgálatot teljesítő Bakócz Tamás esetét ragadja ki. A téma aktualitását a szerző szerint a Dózsa György-féle parasztfelkelés közelmúlt-beli évfordulója is adja. A tanulmány részletekbe menően kitér a korszak egyházi hátterére, s a kereszténység nehéz helyzetére, amit Konstantinápoly eleste (1453) eredményezett. Ezek voltak ugyanis azok a körülmények, melyek eredményeképp III. Callixtus pápa kezeses hadjárat szervezésével bízta meg Bakócz Tamás esztergomi érseket. Érszegi nemcsak Bakócz szervező tevékenységét mutatja be, hanem a megbízatás átadásának módját is, bepillantást engedve a pápaság közvetlen környezetének korabeli működésébe (193–202. old.) Ugyancsak esettanulmányként tekinthető *Horváth Gábor* tanulmánya, amely Remete Szent Pál budaszentlőrinci szentélyét és szarkofágját mutatja be az olvasóknak, amelynek felirata a szent életéről szól, ezért jelentős történeti emlékek minősül. Horváth Gábor munkájában a szarkofágban található ereklyék Velencéből Magyarországra kerülésének körülményeit, és a síremlékről található régészeti, tárgyi és írott forrásokat egyaránt ismerteti. Utóbbi vizsgálódása során fontos következtetésre jutott, miszerint a szarkofágról fellelhető egyik dokumentum írója, Hadnagy Bálint és a szentélyt építtető Tarispán Albert ugyanaz a személy. Ezt fejtegetésében messzemenően alátámasztja, s tanulmányát gazdag képanyaggal illusztrálja (213–224. old.).

Molnár Antal tanulmányában a 16. századi ferencesek obszerváns könyveit veszi górcső alá. Bér a ferences rend történetének feltárása virágzó, a rend kormányzata által kiadott dminisztratív forrásokat eddig elhanyagolta a történetírás. Ezek az iratok hozzáegíthetnek a ferencesek létszámának, életmódjának, vezetésének feltáráshoz. A formuláskönyvek rendkívül értékes forrásoknak tekinthetőek, mivel meglehetősen csekély számban maradtak fenn. A magyar ferencesek esetében négy formuláskönyvet lelhetünk fel. Ezeket Molnár Antal tanulmánya bemutatja, összefoglalva a tartalmukat, s kitér a levelek elemzésének lehetséges szempontjaira is (202–212. old.). *Óze Sándor* írásában Dániel könyvét elemzi teológiai szempontból, amely keletkezése ideje ellenére – a könyv az ókorból hagyományozódott ránk – szép számmal tartalmaz vallásos elemeket. Az ezekhez kapcsolódó szimbolikáról Óze Sándor részletes elemzést ad, megmagyarázva a Dániel könyvében felbukkanó motívumokat. Emellett kitér arra is, hogy kik készítették a középkorban elemzést a könyvről, többek között a francia Jean Bodint emeli ki. Hangsúlyozza továbbá, hogy a könyvben felbukkanó hagyományokat a németek, az olaszok és az Ibériai-félsziget népei is átvették (225–232. old.). Ugyancsak a könyvek elemzésének sorát bővíti *Monok István*, aki a kora újkori könyvek történetéhez nyújt elemzési szempontokat. A tanulmány kiindulópontja egy rigai kiállítás, melyen 1514-ben megjelent könyvek bemutatására került sor. Ezek főként leírások voltak a közép-európai térség városairól, s vizsgálatukkal kitűnően nyomon követhetőek a korabeli emberek ismeretei az őket körülvevő világról, valamint az egyes utazók által szerzett információk közötti különbségek is. A kiállított könyvek egymással, és más korabeli kiadványokkal történő összevetésével Monok István Közép-Európa fogalmát járja körül, megkísérelve a régió, mint földrajzi egység behatárolását is. A leírások segítségével lehetővé válik például annak feltárása is, hogy a középkori emberek mely városokat látogatták, melyik egyetemeken tanultak (233–246. old.).

A könyv harmadik fejezetében – Saeculi XIII–XIX – az újkor kerül terítékre, az egység első tanulmányában *Horváth István* a térképek világába nyújt betekintést az olvasóknak. Példaként a pécsi papnövelő intézetet állítja, amely a város török uralom alóli felszabadulását követően adományként kapta vissza birtokait I. Lipót császártól 1703-ban. Ezt követően Pécssett virágzásnak indult a térképészet, s ez a termékenység Mária Terézia és II. József uralkodásának éveiben is folytatódott. A térképeket szakszerűen képzett mérnökök, matematikusok készítették, akiknek munkáját Horváth István részletesen bemutatja, s függelékben a képeket is közli (247–260. old.).

Fejérdy András a Pozsonyban, 1822-ben tartott nemzeti zsinatról készült, Dr. Fabius álnév alatt írt jegyzőkönyvet elemzi. A tanulmány cálja, hogy a mű keletkezésének és felépítésének vizsgálatával megfjtsse a szerző kilétét. Az elemzett mű a zsinat részleteiről való tudósításon túl elmélkedést is tartalmaz annak eredményeiről, a katolikus egyház mellett állást foglaló szellemben. Fejérdy András kitér a Fabius kilétéről szóló eddigi munkákra, a leginkább megalapozottnak Adriányi Gábor megoldási javaslatát tartja, aki Fabiust a soproni születésű, német anyanyelvű Laurenz Hoheneggerrel azonosította. Fejérdy a zsinatról szóló egyéb források alapján kísérli meg Fabius személyének megfjtését, s ezek összevetése során arra a következtetésre jut, hogy a napló szerzője Johannes Ev. M. Minetti szervita tartományfőnök lehetett (261–268. old.). *Fazekas Csaba* tanulmánya úgyszintén egy naplót mutat be, nevezetesen Lonovics József egyháztörténész 1849. évi naplójegyzeteire fókuszál, aki a magyar országgyűlésnek is tagja volt 1848-ban. Fazekas ismerteti Lonovics életrajzát s politikai tevékenységének főbb állomásait, és összefoglalja a szóban forgó naplójegyzet keletkezésének hátterét. Ezt követően a

javarészt latin nyelvű forrást is közli (269–280. old.). A naplóhoz hasonló forrásértékel bírnak a fennmaradt magánlevelezések. *Lakatos Andor* munkájában Haynald Lajos (1816–1891) kalocsai bíboros érsek ilyen jellegű hagyatékának feldolgozására vállalkozott. Haynald érsek életének rövid ismertetése után Lakatos Andor – hangsúlyozva, hogy az érsek fennmaradt levelezése rendkívül sokrétű – a források egy részére fókuszál, ízelítőt adva azok tartalmából. Ez a dokumentumgyűjtemény az úgynevezett „köztes levéltár”, amely elsősorban Haynald országgyűlési tevékenységéről ad képet a kutatóknak. A források azonban jól példázzák a korszak főpapjai közötti politikai nézeteltéréseket is, amelynek kitűnő példája Haynald levélváltása Samassa József egri érsekkel, melyet a szerző tanulmányában közöl (306–314. old.).

A 19. századra jellemzőek voltak a német földről elterjedt katolikus nagygyűlések, melyek magyarországi előzményeinek *Klestenitz Tibor* állít emléket. A katolikus egyházfők ezen intézménye az 1848-as forradalmi hullámot követően jelent meg Németországban, s az események megvitatását szolgálta. Magyarországon 1900-ra vált elterjedté. Klestenitz tanulmánya a nagygyűlések meghonosodásának hátterét vizsgálja, kitérve a német nagygyűlésekkel való kapcsolatokra és a 19. század második felének kísérleteire, melyben a Katolikus Elvbarátok Szövetsége játszott jelentős szerepet. Igazán elterjedt-e csak akkor válhattak, amikor nemzetközi szintűvé vált az ilyen jellegű tanácskozások (281–292. old.).

Kevésbé szokványos témát dolgoz fel tanulmányában *Zakar Péter*, aki egy alkoholizmussellenes harcok kezdeményező plébános, Hunyor Mihály életének főbb állomásait és a pálinkafogyasztás korlátozása érdekében folytatott tevékenységét vázolja fel. A témát tág kontextusba helyezve, a szerző ismerteti Magyarország főbb politikusainak ténykedését az alkoholizmus visszaszorítása érdekében. Hunyor Mihály mérsékleti együletet alapított Homonnán, s emellett könyvet is írt a pálinka káros hatásairól. Tevékenységét főként azzal indokolta, hogy a népnevelés legfőbb akadályát látta a mértéktelen alkoholfogyasztásban (293–305. old.). Ugyancsak egy pap tevékenységére helyezi a hangsúlyt írásában *Koltai András*, aki Ortvy Tivadar egyháztörténeti munkásságának állít emléket. A szerző kiemeli azokat a személyeket, akik hatással voltak Ortvy munkásságára, nevezetesen Csaplár Benedeket, aki történelemre és irodalomra tanította Ortvyt, Szentkláray Jenőt, aki élete végéig barátja és munkatársa volt, illetve Fraknói Vilmost, akinek Ortvy a történeti földrajz és a régészet iránti érdeklődését köszönhette. Szentklárayval közös összefoglaló munkát készítettek Csanád egyházmegye történetéről, s Ortvyt ezt követően készítette el Fraknói biztatására a Magyarország történeti földrajzát tárgyaló munkát, amely a Monumenta Vaticana Hungariae sorozat első kötete lett. Koltai bemutatja a könyv tartalmát is, amelyért Ortvy pápai kitüntetésben is részesült (335–343. old.).

A római katolikusok története mellett jelentős a görögkatolikusok helyzetének feltárása is. Erre a kötetben két szerző, *Végsheő Tamás* és *Janka György* vállalkozott. Végsheő a Hajdúdorogi Egyházmegye 1912-es felállításának küzdelmes előzményeit ismerteteti tanulmányában. A püspökség létrehozására 1881-ben is lehetőség nyílt, ám ez akkor a római katolikus püspöki kar ellenállásán megbukott. A magyar görögkatolikus egyházmegye fellállításának igénye a liturgikus nyelvhasználat kapcsán fogalmazódott meg, amelynek magyarrá tétele érdekében a püspökök petíciókkal folyamodtak az országgyűléshez. Heéynökség felállítására 1873-ban kaptak lehetőséget, s ezt követően magyar nyelvű, görögkatolikus liturgikus könyvek is készülhettek. Az egyházmegye felállítására azonban nem került sor. Noha 1881-ben nyílt rá lehetőség, a éppen a magyar nyelvhasználat körüli viták végett kudarcba fulladt (315–325. old.). Az eperjesi görögkatolikus

püspökséget Ferenc József állította fel 1816-ban. Ennek egyik legjelentősebb püspöke Vályi János volt, aki 1882–1911-ig töltötte be hivatalát. Janka György tanulmánya témájával az ő életpályáját választotta, melyet nézete szerint a kortársak véleménye – „kiválóan képzett hittudor, ortodox katolikus, becsületes lelkületű hazafi, példás pap” – remekül összefoglal. Épp ezért a munka e pontok mentén mutatja be Vályi János tevékenységét. Vályi iskolai éveire, a püspöki szék betöltésekor elmondott székfoglaló beszédére, a görög szertartás érdekében kifejtett igyekezetére, és Magyarország iránti szeretetére a szerző éppen úgy kitér, mint ahogyan képet ad arról a szerénységről is, amely Vályit, mint papot jellemezte (327–334. old.).

Az ünnepi kötet negyedik és ötödik nagyobb egysége a 20. század történetével foglalkozik, előbbi – Ante 1945 – a két világháború közötti évekre, utóbbi – Post 1945 – pedig a szocialista éra egyháztörténeti szempontból viszontagságosnak tekinthető évtizedeire. A negyedik fejezet nyitó tanulmányában *Rétfalvi Balázs* Pehm (később Mindszenty) József egy korai, Szent Mártonról szóló pályamunkájára fókuszál, egy kevésbé ismert oldaláról mutatva be a 20. századi magyar történelem talán legjelentősebb egyházi főméltságát. Ezt a munkát Pehm-Mindszenty még papnövendékként készítette, s csak kéziratos formában maradt ránk annak ellenére, hogy első helyet nyert el vele a pályázaton. A műben Pehm újszerű megközelítésmóddal ábrázolta Szent Márton lelkipásztori tevékenységét, amelyet rendkívül korszerűnek tartott. Az írást Rétfalvi Balázs a rövid bevezető gondolatokat követően teljes terjedelmében közli (345–352. old.).

Érszegi Márk Aurél Teodoro Valfrè di Bonzo pápai nuncius jelentésének tükrén keresztül mutatja be, hogy milyen helyzetben volt Magyarország 1918 őszén. Ezt a jelentést a nuncius 1918. december 27-én, olasz nyelven írta, s Érszegi főként Valfrè di Bonzonak egyes szereplőkről alkotott értékítélete végett tartja jelentős forrásnak. De bemutatja az Érszegi által röviden összegzett, majd mind eredetiben, mind magyar fordításban is közölt forrás a Károlyi-kormány belpolitikájának főbb pontjait, a Papi Tanács tevékenységét, és a főkegyúri jog kapcsán kialakult vitákat is (353–371. old.). Szintén a 20. századi magyar katolicizmus egyik neves alakjának állít emléket *Mózessy Gergely*, aki az *Új Idők* című folyóirat Prohászkaról szóló cikkeit vette górcső alá tanulmányában. A sajtóelemzés segítségével ugyanis a szerző véleménye szerint rekonstruálható az, hogy Magyarország egyes társadalmi csoportjai miként ítélték meg Prohászka Ottokár fehérvári püspököt és tevékenységét. Mózensy az *Új Idők* című, Herczeg Ferenc (a Magyar Revíziós Liga elnöke) által vezetett lap rövid bemutatását követően egy általános képet ad az olvasóknak az orgánumban fellelhető, Prohászkaról szóló cikkek legfőbb vonásairól, majd szó szerint is idézi a legérdekesebbeket. Ezek a Prohászka személyét érintő eseményekről, illetve a püspök irodalmi munkásságáról szólnak. Mint irodalommal is foglalkozó lap, az *Új Idők* anekdotákat is közölt Prohászkaról, melyekből Mózensy szintén ízelítőt kínál (381–392. old.).

Fetser Antal tevékenységére koncentrálnak tanulmányában *Grósz András*, aki a győri püspöknek a magyarországi németekkel való, Harmadik Birodalom előtti időszaki kapcsolatához szolgáltat adalékot. A győri egyházmegyében ugyanis a németiség jelentős lélekszámú csoportot alkotott. Emiatt került sor vitára a Nyugat-magyarországi terület hovatartozásáról is, s mint püspök, Fetser Antal sokat tett azért, hogy a szóban forgó terület – melynek elcsatolása negatívan befolyásolta volna az egyházmegye működését – Magyarországon maradjon. Mindazonáltal igyekezett olyan intézkedéseket fogantatni, amelyek lehetővé tették a térség etnikai konfliktusainak elsimítását, így beleegyezett abban, hogy egyes iskolákban a német nyelv használata is lehetővé váljon. A Párizs kör-

nyéki békékhez csatolt kisebbségvédelmi rendelkezéseket igyekezett úgy kezelni, hogy a nemzetiségek alapvető jogai ne esorbujjanak, ám emellett az egyházi oktatás önállósága is biztosítva legyen (393–400. old.). Érdekes életutat mutat be tanulmányában *Csíky Balázs*, aki a nemzetiszocialista mozgalomhoz csatlakozott Pálffy Fidél ügyét tárja az olvasók elé. Pálffy Fidél nem egyházi személy volt, hanem mint számfeletti pápai titkos kamarás került kapcsolatba az egyházzal 1923-ban, s jó katolikus hírében állt. Egy könyv – Erns Reventlow: Nemzeti szocializmus az új Németországban – magyar fordításával hívta fel magára a figyelmet, mely erős visszhangot váltott ki a papságban, s amely miatt éles bírálatban részesült a papi és teológus tanári hivatást egyaránt betöltő Mezgár Lajostól, aki a katolikus egyház elleni vádiratnak minősítette a könyvet. Erre a vádra Pálffy Fidél sajtóperrel válaszolt, amit Csíky Balázs messzemenőig részletez a munkájában. Az ügy természetesen nem maradhat titokban a Szentszék előtt, amelynek véleményét – Pálffy mentegetőzésével együtt – Csíky szintén kifejti. Az esetet végül elsimították. Csíky Balázs rámutat arra, hogy az eset bizonyítja, hogy a hungarizmus és a kereszténység nem tekinthetőek összeegyeztethetetlen fogalmaknak (423–438. old.).

Egy számos egyháztörténeti forrásban felbukkanó, de mégis kevésbé ismert csoport tevékenységét mutatja be tanulmányában *Beke Margit*, aki az Emericana Nagyrend történetét vázolta fel. Ez a társulás valójában nem rend volt, hanem a katolikus lekövető főiskolások, egyetemisták szövetsége. A képekkel is illusztrált írásban Beke Margit összefoglalja az Emericana Nagyrend alapelveit és szervezeti felépítését, röviden ismerteti az egyesület legfontosabb tagjainak – Bitter Illés Béla, Schwartz Elemér, Gerinczy Pál László életét, és bemutatja a tagok felavatásának szertartását, amelyet Ferenc József főherceg végzett (373–380. old.).

Tengely Adrienn az egyházi zsinatok világába kalauzolja az olvasót, ezen belül az 1931. és az 1942. évi egri egyházmegyei zsinati statútumokat hasonlítja össze. Az előzmények tekintetében rövid összefoglalást ad a korábbi egri egyházmegyei zsinatokról, egészen a középkoriakig visszanyúlóan. Ezek rendszertelenül zajlottak, ám az 1917-es Codex Iuris Canonici kötelezővé tette a zsinatok tízévenkénti összehívását. Az 1931-es zsinat sok előkészítést igényelt, mivel előtte 200 évvel került sor ilyen eseményre, így a zsinat célja új statútumok megalkotása volt. Ezek változtatására és kiegészítésére szolgált az 1942. évi zsinat. A tanulmányban a szerző ismerteti a statútumok összeállításának menetét és tartalmukat, melyekről elmondható, hogy főként a papság életére vonatkozó szabályok meghatározásának céljával születtek, valamint az egyházi vagyonkezelést illetően rendelkeztek. Emellett támpontokat szolgáltattak a papok társadalmi kötelezettségeihez is (401–422. old.).

Tóth Tamás az 1944–1945-ös délvidéki eseményekre emlékezik meg írásában, a Kalocsa-bácsi főegyházmegye mártír papjain keresztül. Felvázolja a történeti előzményeket is, a kalocsai érsekség területének első világháborút követő felosztására fókuszálva. Táblázatok segítségével ad képet a Jugoszláviához került főegyházmegye etnikai-vallási viszonyairól. Kitér a délvidéki mészárlásra, melynek egyházi áldozatai is voltak, akiknek pontos száma nehezen meghatározható. Az ismert vértanú papok száma 37, akiknek életét Tóth Tamás röviden összefoglalja a tanulmányban. Életútjuk főbb földrajzi állomásait a szerző táblázatba foglalta (439–454. old.). Ugyanennek az időszaknak a magyar eseményeit tárgyalja *Bánkuti Gábor*, az egyháztörténeti aspektusra fókuszálva. A főbb történéseket, mint Magyarország megszállása, a frontátvonulás, vagy a Vörös Hadsereg tevékenysége, Bánkuti Gábor a „kisemberek”, nevezetesen az egyházi szereplők nézőpontjából ismerteti. E – főként Historia Domusból származó feljegyzések – alapján a

papok félelemmel tekintettek a Vörös Hadsereg érkezése elé, mely a Tanácsköztársaság idejére emlékeztette őket. A félelmek beigazolódtak, ugyanis a Szovjetunió hadserege valóban igyekezett visszaszorítani az egyháziakat. Mindazonáltal a papság nem vált teljes mértékben az átvonulás áldozatává. A szerző az általa legjobb összefoglalónak tartott dokumentum, nevezetesen a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1945. május 24-én zajló ülésének jegyzőkönyve alapján összegzi az egyházi recepciót (455–460. old.).

A negyedik fejezet utolsó két tanulmánya – Tóth Tamás, Bánkuti Gábor – átvezeti az olvasót az 1945 utáni magyar egyháztörténetről szóló tanulmányokhoz, melyek az ötödik egységben kaptak helyet. Írásában *Zombori István* a Szegeden, 1948. augusztus 1–5. között zajló Mária-napokat mutatja be. Ezt a Mária-év kihirdetése (1947. augusztus 15.) előzte meg, amelynek körülményeit Zombori kitűnően összefoglalja. Az ünnepek programjának elkészítése során meghatározó volt az egyházi iskolák államosítása (1948. június) által keltett hangulat, mely nyilvánvaló tiltakozást váltott ki az egyházfők körében, mely Mindszenty József hercegprímás vezetésével zajlott. Zombori István ismerteti az olvasóközönséggel a Mária-napok eseményeit, melyekről a sajtó általában hallgatott. Több adattal szolgálnak azonban a kommunista rezsim ügynökei által készített jelentések, amelyek a rendezvény sikeréről számolnak be. Két lap közölt jelentős cikket az eseményről. Az egyik a baloldali „Haladás”, amely vádak összítűtét zúdította a szervező püspökségre, a másik pedig a „Magyar Kurír”, amely megválaszolta a vádakot. A tanulmány érdeme a tartalma mellett a bőséges képi illusztráció is (461–484. old.).

A kommunista rezsim igyekezett szétválasztani az államot és az egyházat, amelyet alapelveket lefektető keretmegállapodásokkal kívánt megvalósítani. Egy ilyen megállapodás született 1950-ben, melynek részleteit és előzményeit *Balogh Margit* tárgyalja rendkívüli alaposággal. A keretmegállapodások 1948-ban, a Rákosi-diktatúra hatalomra kerülésének évében születtek meg, s a katolikus egyház mellett a református, az evangélikus, az izraelita és az unitárius felekezetekkel is aláírtattak őket. Balogh Margit röviden bemutatja ezeket is, de a katolikus egyházzal kötött egyezményt részletezi. Az államot a tárgyalásokon Mindszenty mellett Czapik Gyula egri érsek képviselte, akinek Rákosi római megbízatást is adott. A szerző részletezi a vitás pontokat és a tárgyalások menetét. Az első a sorban a pénzügyi egyezség volt, melyet Mindszenty letartóztatása után néhány nappal írtak alá. Ezután egymást érték a katolikus egyházat érintő vádak, majd a tárgyalás szünetelt. Az egyházat csorbító intézkedéseket látva a püspöki kar 1950-ben a tárgyalások folytatása mellett döntött, s augusztus 17-én sor került a megállapodásra, melynek tervezetét a szerző függelékben közli, és egyúttal részletekbe menően elemzi is a benne foglaltakat. Balogh Margit kitér a hasonlóan született lengyelországi egyezményekre is (485–509. old.). A magyarországi rendelkezések végrehajtását az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) végezte, melynek tevékenységéről *Soós Viktor Attila* ad képet. Az ÁEH 1951–1956-ig működött, és a ténkedésével elégedetlen politikai vezetés kétszer is vizsgálat alá vette. Tanulmányában a szerző e két vizsgálaton keresztül ismerteti a szervezet által kifejtett tevékenységet. Az első értékelés 1953. május 27-én készült az ÁEH munkájáról, a második pedig 1955. július 11-i keltezésű. Az ÁEH politikai és adminisztratív feladatkört látott el, fő feladata a papok ellenőrzése volt. Ezzel Rákosi Mátyás és kormánya sokszor elégedetlenek voltak. Ily módon az ÁEH nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, s mint ellenőrző szervről, természetesen a társadalomnak is negatív véleménye volt. Bár a szervezetet 1956-ban feloszlatták, a vidéki munkatársait 1958 nyarán újból felülvizsgálták. Ezt négy megbízott – Köteles István, Pratner József, Zsiga Ferenc és Miklós Imre – végezte, akiknek pályafutását Soós felvázolja tanulmányában.

Ezt követően a szerző a vizsgálat eredményét részletezi, minden ÁEH-s munkatárs esetében bemutatva azt (511–529. old.). Az egyház mostoha sorsában a II. vatikáni zsinatot (1961. február 6–1963. április 1.) követően ment végbe pozitív változás. A zsinatról *Rosdy Pál* tanulmányából tájékozódhat az olvasó, aki Mario von Galli tudósításainak tükrében ábrázolja az eseményeket. A szerző bemutatja Von Galli életének főbb állomásait, és a zsinat összehívásának hátterét is. Ezután tér át Von Galli riportjaira, amelyeknek érdeme, hogy a történéseken túl az impressziókat is közvetítik (563–565. old.).

A tanulmánykötet ötödik fejezetében néhány olyan tanulmány is helyet kapott, amelyek részben külföldi vonatkozásúak. Ilyen *Nagy Mihály Zoltán* írása, aki a romániai egyházpolitikát veszi nagyító alá Márton Áron gyulafehérvári püspök és a székeskáptalan vitája tükrében. Ennek részletei az úgynevezett lehallgatási jegyzőkönyvekből ismeretek, amelyet az államvédelmi hatóságok lehallgató készülékeinek köszönhet az utókor. Ezeket a börtönök celláiban helyezték el. Mrton Áron előbb Máramarosszigeten, majd Bukarestben volt börtönben, ahol az Államtanács elnöke, Petru Groza is gyakran meglátogatta, amire szintén történik utalás a jegyzőkönyvben, amelyet Nagy Mihály Zoltán eredetiben is közöl (531–546. old.). A másik külföldi vonatkozású írás a lengyel Jerzy Popiełuszko mártírháláláról szól, *Molnár Imre* tollából. E tanulmány szintűgy életrajzi vázlattal kezdődik, bemutatva Popiełuszko családi hátterét is. Fiatal papként a legnagyobb hatást Karol Wojtyła, a későbbi II. János Pál pápa gyakorolta rá. 1978-ban az orvostanhallgatók lelkesze lett, ami nagyban formálta világnézetét, megismertette őt a fennálló társadalmi problémákkal. Ennek hatására csatlakozott a Szolidaris Szabad Szakszervezethez, amelyet 1981-ben felszámolt a kormányzat, s hadiállapot hirdetett meg. Ennek ellenére Popiełuszko titokban folytatta a haza szolgálatában zajló tevékenységét, havonkénti egyszer szentmisét mondott a hazáért, melynek számos résztvevője volt. Ezzel magára vonta a rendszer haragját, és hamarosan megkezdődött ellene a vádaskodás. Egyre erőteljesebben megfigyelték, útlevelét elvették, majd megölték. A gyilkosságot tabunak nyilvánították, amelynek körülményeiről – csakúgy, mint a későbbi felülvizsgálatokról – Molnár Imre szintén bőséges információval szolgál (563–585. old.). Ugyancsak lengyel területen marad *Illés Pál Attila*, aki az itteni vilgnézeti kérdéseket elemzi, melyek mind a lengyelországi, mind a magyarországi rendszerváltozás előmozdításában jelentős szerepet játszottak. A politikai változások szükségszerűen magukkal hoznak világnézeti változásokat is, melyek Lengyelországban is jelentkeztek. Tanulmányában Illés a Mária Rádió helyzetét, az iskolai hitoktatás 1990-es bevezetését, az abortusz kérdését, és az új alkotmányban foglalt, katolicizmussal kapcsolatos törvényt, és a konkordátumot választotta elemzése szempontjainak. A szerző mindegyik aspektusra kitér, és az iskolai hitoktatás, valamint a konkordátum kérdését tárgyalja legrészletesebben (587–596. old.).

Magyarországon a vallásszabadságról szóló törvényt a Parlament csak 1990. január 24-én, a rendszerváltozást követően fogadta el. Ehhez rögsös út vezetett, amelyről *Vörös Géza* fest képet munkájában. Az első világháborút megelőzően – tekintve, hogy Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchia része volt – még a dualista állam vallás politikai intézkedései, törvényei határozták meg a vallásgyakorlás kérdését. A Horthy-korszakban nem történt érdemi változás, noha a Tanácsköztársaság idején megkísérelték leválasztani az egyházat az államról. A koalíciós időszak (1945–1948) számos változást hozott, melynek célja a szétválasztáson túl a vallásszabadság és a felekezeti egyenjogúság biztosítása volt. Ez együtt járt az egyház működési kereteinek szűkítésével, s a helyzet a diktatúra éveiben tovább romlott. Kádár János rendszere alatt, látván, hogy az egyház megsemmisítése lehetetlen Magyarországon, igyekeztek az állam szolgálatába állítani az egyházat (

547–561. old.). A tanulmánykötetet *Gyarmati György* kamalduli (egy szerzetesrend – H. P.) üdvözlőleve zárja, amely a szerző és az ünnepelt munkásságáról egyaránt képet ad az olvasónak.

Összefoglalva, a kötet méltó köszöntése az ünnepeltnek, Várszegi Asztriknak. A tanulmányok mindegyike színvonalas kutatómunkán alapszik, s érzékelteti a magyar egyháztörténeti kutatásban rejlő lehetőségeket, további feltárásokra ösztönző témákat villant fel. A könyv jól szerkesztett, egységeiben arányos, és követhető. Ezek a tulajdonságok hiánypótló munkává teszik, s rendkívüli érték az is, hogy a benne foglalt írások mindegyike ismerteti a tárgyalt események történelmi kontextusát is. Ebből következően a kötetet nemcsak az egyháztörténészek forgathatják haszonnal, de más szakemberek – főként a diplomácia-, vagy a társadalomtörténettel foglalkozók – számára is hivatkozási alap lehet.

Hamerli Petra